FRANCISCI TOLETI
DOCTORIS THEOLOGI
E SOCIETATE IESV

Commentariorum.

In Sacrosanctum Ioannis Euangelium

TOMVS SECVNDVS.

ROMAE,

Ex Typographia Vaticana. M.D.LXXXIX.

FRANCISCI TOLETI
DOCTORIS THEOLOGI
E SOCIETATE IESV
IN SACROSANCTVM IOANNIS EVANGELIVM COMMENTARII.

NE res plane diuersas vno volumine confunderemus, visum est opus totum in duos partiri tomos. Agitur in priore, qui duodecim capita comprehendit, de ijs, quæ in vita & prædicatione Domini contigere. Agitur in secundo de ijs, quæ ad Sacrosanctam eiusdem Domini Passionem, & Resurrectionem spectant: ideoq. a decimotertio capite initium sumit posterior tomus. Cum inde Sacer Euangelista ordiatur miranda illa, quæ Christus Dominus sub finem vitæ operari dignatus est.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

ANTE diem festum Paschæ, sciens Iesus quia venit hora eius, vt transeat ex hoc mundo ad Patrem: cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos. Et cœna facta, cum diabolus iam misisset in cor, vt traderet eum Iudas Simonis Iscariotes, sciens quia omnia dedit ei Pater in manus, & quia a Deo exiuit, & ad Deum vadit, surgit a cœna, & ponit vestimenta sua. Et cum accepisset linteum, præcinxit se. Deinde misit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo, quo erat præcinctus. Venit ergo ad Simonem Petrũ. Et dicit ei Petrus: Domine, tu mihi lauas pedes? Respondit Iesus, & dixit ei: Quod ego facio, tu nescis modo: scies autem postea. Dicit ei Petrus: Non lauabis mihi pedes in æternum. Respondit ei Iesus: Si non lauero te, non habebis partem mecum. Dicit ei Simon Petrus: Domine, non tantum pedes meos, sed & manus, & caput. Dicit ei Iesus: Qui lotus est, non indiget nisi vt pedes lauet, sed est mundus totus. Et vos mundi estis: sed non omnes. Sciebat enim quisnam esset, qui traderet eum: propterea dixit: Non estis mundi omnes. Postquam ergo lauit pedes eorum, accepit vestimenta sua: & cum recubuisset iterũ, dixit eis: Scitis quid fecerim vobis. Vos vocatis me Magister & Domine: & bene dicitis: sum etenim. Si ergo ego laui pedes vestros, Dominus & magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes. Exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodũ ego feci vobis, ita & vos faciatis. Amen amen dico vobis, non est seruus maior domino suo, neque Apostolus maior est eo, qui misit illum. Si hæc scitis, beati eri-

tis, si feceritis ea. Non de omnibus vobis dico: ego scio quos elegerim: sed vt adimpleatur scriptura: Qui manducat mecum panem, leuauit contra me calcaneum suum. A modo dico vobis, prius quam fiat, vt cum factum fuerit, credatis quia ego sum. Amen amen dico vobis, qui accipit si quem misero, me accipit: qui autem me accipit, accipit eum qui me misit. Cum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & protestatus est, & dixit: Amen amen dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me. Aspiciebant ergo adinuicem discipuli, hæsitantes de quo diceret. Erat ergo recumbens vnus ex discipulis eius in sinu Iesu, quem diligebat Iesus: Innuit ergo huic Simon Petrus, & dixit ei: Quis est de quo dicit? Itaque cum recubuisset ille supra pectus Iesu, dixit ei: Domine, quis est? Respondit Iesus: Ille est, cui ego intinctum panem porrexero. Et cum intinxisset panem, dedit Iudæ Simonis Iscariotæ. Et post buccellam, tunc introiuit in eum Satanas. Et dicit ei Iesus: Quod facis, fac citius. Hoc autem nemo sciuit discumbentium, ad quid dixerit ei. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, quod dixisset ei Iesus: Eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festum: aut egenis vt aliquid daret. Cum ergo accepisset ille buccellam, exiuit continuo. Erat autem nox. Cum ergo exisset, dixit Iesus: Nunc clarificatus est filius hominis, & Deus clarificatus est in eo: Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso, & continuo clarificabit eum. Filioli, adhuc modicum vobiscum sum. Quæretis me, & sicut dixi Iudæis: Quo ego vado, vos non potestis venire, & vobis dico modo. Mandatum nouum do vobis: Vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem. In hoc cognoscent omnes: quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis adinuicem. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis? Respondit Iesus: Quo ego vado, non potes me modo sequi, sequeris autem postea. Dicit ei Petrus: Quare non possum te sequi modo? animam meam pro te ponam. Respondit ei Iesus: Animam tuam pro me pones? Amen amen dico tibi, non cantabit gallus, donec ter me neges.

Ante diem festum Paschæ.

COMMENTARIVS.

INcipit Euangelista noster passionem, & mortem Domini describere: quæ autem priusquam pateretur, egerit, & docuerit, enarrat. Præmittit ergo tēpus, quando hæc facta sunt. *Ante*, inquit, *diem festum Paschæ*. sensus est, pridie quàm pateretur Dominus: festo enim Paschæ passus est. Ante hunc ergo diem, hæc, quæ modo narrantur, facta sunt. Cum autem passus sit decimaquinta lunæ, die sexta hebdomadæ: consequitur, quinta feria, decimaquarta lunæ primi mensis anni, qui apud Iudęos Martius erat, hęc quę describuntur a Ioanne, gesta esse. Cetera in annotationibus require.

ANNOTATIO I.

Diuersæ lectiones superioris textus.

QVantum ad lectionem spectat, Græci nunc codices habent: *Ante autem festum Pascha*: tamen vera lectio est Latina nostra, & antiquos Græcos codices ita legisse non est dubitandum. Nam & Cyril. lib. 9. cap. 1. & Chrysost. homil. 69. Euthym. & inter latinos Aug. tracta. 55. legunt, *Ante diem Paschæ*. Cyril. Euthy. & Aug. legunt ante diem festum. Chrysost. non legit festum, sed *ante diem autem Paschæ*. illud *festum*, non legit, sed credendum est, librum Chrysostomi mendosum vitio Typographi: omnes tamen legunt, diem. Cyril. adhuc legit: *Ante diem festum autem*. Quamuis autem non legeremus, *diem*, sed tantum, ante festū Paschæ

Paschæ, intelligendum esset, & supplendum illud nomen diem. Aliqui nostra tēpestate mysterium excogitāt in hoc, quod ante festum dictum sit, quia erat paulo ante festum, sed non pridie: nam festum incipiebat ad vesperam decimæ quartæ lunæ, & hæc fuerunt eo die facta, sed ante vesperum diei. Verum non habet fundamentum firmum hæc doctrina: nam antiqui Patres interpretantur omnes ante diē festum. Nec est cur ad has cōsiderationes, & distinctiones recurramus, cum veritas semper certa, & stabilis maneat, etiamsi dictum sit pridie, seu ante diem, vt paulo post aperiemus.

ANNOTATIO II.

Nomē Pascha vnde dictum, & quid significet.

NOmen Paschæ est Hebræum, vt notat Hieronymus Matth. 26. a verbo פָּסַח quod significat trāsire: inde est nomē פֶּסַח significans transitum. Ex quo sit, non esse פָּסַח probandam etymologiam eorum, quorum ibidem meminit Hiero. affirmantium esse nomē Græcum a verbo πάσχω quod significat patior. Huic enim etymologiæ aduersatur scriptura: nā habemus Exod. 12. dictum Pascha a verbo Hebræo transeundi, vt paulo post dicemus. Attendendum tamen hoc nomen potius esse Chaldæum, sicut Græce, & Latine profertur: nam פֶּסַח dicitur Hebraice, id est Phase, at apud Chaldæos פִּיסְחָא pischa, inde Pascha. Quare autē dictum sit Pascha, id est, transitus, habemus Exod. 12. & docet Hieron. Matt. 26. ab Angelo exterminatore, qui in Aegypto occidit omnes primogenitos Aegyptiorum, per singulas domos discurrens: domos enim Iudæorum, quorum vncti erant postes sanguine agni pertransibat, nec quicquam damni inferebat. Hic transitus dicitur Pascha, & celebritas huius mysterij, quæ in singulis recolebatur annis, dicebatur Pascha. Nec est in hac parte probandum, quod Aug. tract. 55. dicit, hunc transitum esse maris rubri, quod sicco pede filij Israel pertransierunt: nam re vera Pascha non hunc transitum, sed illum priorem Angeli significat. Idcirco agnus in celebritate ista immolabatur, repræsentans liberationem illam primogenitorū ex Israel, per sanguinē Agni.

ANNOTATIO III.

Paschæ, quattuor significationes in scriptura.

SI attēte sacras scripturas consideremus Pascha quattuor habet significationes.

A Primo significat agnum ipsum, qui occidebatur, & immolabatur: & hæc significatio est in veteri scriptura, & apud Euangelistas. 1. Esd. 6. Omnes mundi ad immolandum Pascha vniuersis filijs trāsmigrationis. 3. Esd. 1. Immolate Pascha, & sacrificia parate fratribus vestris. Matt. 26. Vbi vis paremus tibi comedere Pascha? Luc. 22. In qua necesse erat occidi Paschā. Secundo, Pascha significat celebritatem diei, in quo immolabatur agnus, qui erat

B decima quarta lunæ. In hac significatione dicitur Nume. 28. Decima quarta die mēsis Phase Domini est, & decima quinta sollemnitas, & Luc. 22. Appropinquabat dies festus Azymorum, qui dicitur Pascha.

Differunt dies Paschæ & dies festus Paschæ

Aduertendū autē est aliud esse Pascha, seu diem Paschæ, aliud festum, seu diem festum Paschæ. Nam decima quarta dies erat Pascha, tamē nō dies festus Paschæ: sed dies decima quinta, vt patet ex verbis allegatis Num. 28. Decima quarta Phase

C est, decima quinta sollemnitas: & dicitur etiam nunc a Ioanne, ante diem festum Paschæ. Tertio significat Pascha totam sollemnitatem, quæ incipiebat a decima quarta luna ad vesperam, & continuabatur per septem dies azymorum: quamuis primus dies, qui erat decimus quintus, esset omnium celeberrimus, quemadmodum & vltimus, vt habetur Nu. 28. In hac significatione dicitur. 3. Esdr. 1. fecit Iosias Pascha Hierosolymis. & iterum: Non est celebratū tale Phase in Israel. Ioan. 2.

D Prope erat Pascha Iudæorum. Act. 12. Volens post Pascha producere eū populo.

Pascha significat quādoque animalia ipsa quæ offerebantur.

Quarto, quod est valde attendendum pro resolutione eorum, quæ dicenda sunt, Pascha significat etiam animalia, quæ offerebantur illis septem diebus Azymorū: nam præter agnum illum primum, & præter diem, quo immolabatur, etiā tempus totum septem dierum dicebatur Pascha: & similiter animalia quæ tunc immolabantur. In hac significatione habemus lo-

E cum Deutero. Immolabis Phase Domino Deo tuo de ouib' & de bobus in loco, quē elegerit Dominus. Ecce Phase dicebatur victima ouium, & boum, quæ illis diebus tunc fiebat. Illis enim diebus magna animalium copia immolabatur, quæ non nisi a mundis comedebantur, vt patet Num. 28. Contra hanc tamen significationem obiiciet forsan aliquis, quia in Hebræo non legitur, immolabis Phase de ouibus, & bobus, sed immolabis Phase ouē, & boum, quasi sint tria, Pascha, oues, boues. Respondeo, sensum eundem facere *Deut.* 16

tis, si feceritis ea. Non de omnibus vobis dico: ego scio quos elegerim: sed vt adimpleatur scriptura: Qui manducat mecum panem, leuabit contra me calcaneum suum. A modo dico vobis, priùs quàm fiat, vt cum factum fuerit, credatis quia ego sum. Amen amen dico vobis, qui accipit si quem misero, me accipit: qui autem me accipit, accipit eum qui me misit. Cum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & protestatus est, & dixit: Amen amen dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me. Aspiciebant ergo adinuicem discipuli, hæsitantes de quo diceret. Erat ergo recumbens vnus ex discipulis eius in sinu Iesu, quem diligebat Iesus: Innuit ergo huic Simon Petrus, & dixit ei: Quis est de quo dicit? Itaque cum recubuisset ille supra pectus Iesu, dixit ei: Domine, quis est? Respondit Iesus: Ille est, cui ego intinctum panem porrexero. Et cum intinxisset panem, dedit Iudæ Simonis Iscariotæ. Et post buccellam, tùm introiuit in eum Satanas. Et dicit ei Iesus: Quod facis, fac citius. Hoc autem nemo sciuit discumbentium, ad quid dixerit ei. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, quod dixisset ei Iesus: Eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festum: aut egenis vt aliquid daret. Cum ergo accepisset ille buccellam, exiuit continuo. Erat autem nox. Cum ergo exisset, dixit Iesus: Nunc clarificatus est filius hominis, & Deus clarificatus est in eo. Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso, & continuo clarificabit eum. Filioli, adhuc modicum vobiscum sum. Quæretis me, & sicut dixi Iudæis: Quo ego vado, vos non potestis venire; & vobis dico modo. Mandatum nouum do vobis: Vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem. In hoc cognoscent omnes: quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis adinuicem. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quò vadis? Respondit Iesus: Quo ego vado, non potes me modo sequi; sequeris autem postea. Dicit ei Petrus: Quare non possum te sequi modo? animam meam pro te ponam. Respondit ei Iesus: Animam tuam pro me pones? Amen amen dico tibi, non cantabit gallus, donec ter me neges.

Ante diem festum Paschæ.

COMMENTARIVS.

INcipit Euangelista noster passionem, & mortem Domini describere: quæ autem priusquam pateretur, egerit, & docuerit, enarrat. Præmittit ergo tēpus, quando hæc facta sunt. *Ante*, inquit, *diem festum Paschæ*. sensus est, pridie quàm pateretur Dominus: festo enim Paschæ passus est. Ante hunc ergo diem, hæc, quæ modo narrantur, facta sunt. Cum autem passus sit decimaquinta lunæ, die sexta hebdomadæ: consequitur, quinta feria, decimaquarta lunæ primi mensis anni, qui apud Iudęos Martius erat, hęc quę describuntur a Ioanne, gesta esse. Cetera in annotationibus require.

ANNOTATIO I.

Diuersæ lectiones superioris textus.

QVantum ad lectionem spectat, Græci nunc codices habent: *Ante autem festum Paschæ*: tamen vera lectio est Latina nostra, & antiquos Græcos codices ita legisse non est dubitandum. Nam & Cyril. lib. 9. cap. 3. & Chrysost. homil. 69. Euthym. & inter latinos Aug. tracta. 55. legunt, *Ante diem Paschæ*. Cyril. Euthy. & Aug. legunt ante diem festum. Chrysost. non legit festum, sed *ante diem autem Paschæ*. illud *festum*, non legit; sed credendum est, librum Chrysostomi mendosum vitio Typographi: omnes tamen legunt, diem. Cyril. adhuc legit: *Ante diem festum autem*: Quamuis autem non legeremus, *diem*, sed tantum, ante festū.

Paschæ

Paschæ, intelligendum esset, & supplendum illud nomen diem. Aliqui nostra tẽpestate mysterium excogitãt in hoc, quod ante festum dictum sit, quia erat paulo ante festum, sed non pridie: nam festum incipiebat ad vesperam decimæ quartæ lunæ, & hæc fuerunt eo die facta, sed ante vesperum diei. Verum non habet fundamentum firmum hæc doctrina: nam antiqui Patres interpretantur omnes ante diẽ festum. Nec est cur ad has cõsiderationes, & distinctiones recurramus, cum veritas semper certa, & stabilis maneat, etiamsi dictum sit pridie, seu ante diem, vt paulo post aperiemus.

ANNOTATIO II.

Nomẽ Pascha vnde dictum, & quid significet.

NOmen Paschæ est Hebræum, vt notat Hieronymus Matth. 26. a verbo פָּסַח quod significat trãsire: inde est nomẽ significans transitum. Ex quo fit, non esse פָּסַח probandam etymologiam eorum, quorum ibidem meminit Hiero. affirmantium esse nomẽ Græcum a verbo πάσχω quod significat patior. Huic enim etymologiæ aduersatur scriptura: nã habemus Exod. 12. dictum Pascha a verbo Hebræo transeundi, vt paulo post dicemus. Attendendum tamen hoc nomen potius esse Chaldæum, sicut Græce, & Latine profertur: nam פָּסַח dicitur Hebraice, id est Phase, at apud Chaldæos פִּיסְחָא pischa, inde Pascha. Quare autẽ dictum sit Pascha, id est, transitus, habemus Exod. 12. & docet Hieron. Matt. 26. ab Angelo exterminatore, qui in Aegypto occidit omnes primogenitos Aegyptiorum, per singulas domos discurrens: domos enim Iudæorum, quorum vncti erant postes sanguine agni pertransibat, nec quicquam damni inferebat. Hic transitus dicitur Pascha, & celebritas huius mysterij, quæ in singulis recolebatur annis, dicebatur Pascha. Nec est in hac parte probandum, quod Aug. tract. 55. dicit, hunc transitum esse maris rubri, quod sicco pede filij Israel pertransierunt: nam re vera Pascha non hunc transitum, sed illum priorem Angeli significat. Idcirco agnus in celebritate ista immolabatur, repræsentans liberationem illam primogenitorũ ex Israel, per sanguinẽ Agni.

ANNOTATIO III.

Paschæ, quattuor significationes in scriptura.

SI attẽte sacras scripturas consideremus Pascha quattuor habet significationes.

A Primo significat agnum ipsum, qui occidebatur, & immolabatur: & hæc significatio est in veteri scriptura, & apud Euangelistas. 1. Esd. 6. Omnes mundi ad immolandum Pascha vniuersis filijs trãsmigrationis. 3. Esd. 1. Immolate Pascha, & sacrificia parate fratribus vestris. Matt. 26. Vbi vis paremus tibi comedere Pascha? Luc. 22. In qua necesse erat occidi Paschæ. Secundo, Pascha significat celebritatem diei, in quo immolabatur agnus, qui erat

B decima quarta lunæ. in hac significatione dicitur Nume. 28. Decima quarta die mẽsis Phase Domini est, & decima quinta sollemnitas, & Luc. 22. Appropinquabat dies festus Azymorum, qui dicitur Pascha.

Differunt dies Paschæ & dies festus Paschæ

Aduertendũ autẽ est aliud esse Pascha, seu diem Paschæ, aliud festum, seu diem festum Paschæ. Nam decima quarta dicebatur Pascha, tamẽ nõ dies festus Paschæ: sed dies decima quinta, vt patet ex verbis allegatis Num. 28. Decima quarta Phase

C est, decima quinta sollemnitas: & dicitur etiam nunc a Ioanne, ante diem festum Paschæ. Tertio significat Pascha totam sollemnitatem, quæ incipiebat a decima quarta lunæ ad vesperam, & continuabatur per septem dies azymorum: quamuis primus dies, qui erat decimus quintus, esset omnium celeberrimus, quemadmodum & vltimus, vt habetur Nu. 28. In hac significatione dicitur. 3. Esdr. 1. fecit Iosias Pascha Hierosolymis. & iterum: Non est celebratũ tale Phase in Israel. Ioan. 2.

D Prope erat Pascha Iudæorum. Act. 12. Volens post Pascha producere eũ populo.

Pascha significat quãdoque animalia ipsa quæ offerebantur.

Quarto, quod est valde attendendum pro resolutione eorum, quæ dicenda sunt, Pascha significat etiam animalia, quæ offerebantur illis septem diebus Azymorũ: nam præter aghum illum primum, & præter diem, quo immolabatur, etiã tempus totum septem dierum dicebatur Pascha: & similiter animalia quæ tunc immolabantur. In hac significatione habemus lo-

Deut. 16

E cum Deutero. Immolabis Phase Domino Deo tuo de ouib⁹ & de bobus in loco, quẽ elegerit Dominus. Ecce Phase dicebatur victima ouium, & boum, quæ illis diebus tunc fiebat. Illis enim diebus magna animalium copia immolabatur, quæ non nisi a mundis comedebantur, vt patet Num. 28. Contra hanc tamen significationem obnciet forsan aliquis, quia in Hebræo non legitur, immolabis Phase de ouibus, & bobus, sed immolabis Phase ouẽ, & boucm, quasi sint tria, Pascha, oues, boues. Respondeo, sensum eundem facere

ac si dictum esset, immolabis Pascha de ouibus,& bobus. Vt enim peritissimi linguæ huius annotant, sæpe in Hebræo sermone, supplenda est particula מִין Argumento est Chaldaica paraphrasis, quæ habet expresse, immolabis Pascha de ouibus, & bobus: & defectum præpositionis, insinuat defectus coniunctionis copulatiuæ. Nō enim dicitur: Immolabis Phase, & ouem, sed immolabis Phase ouē, & bouem: vt Phase ad ea, quæ sequuntur, referatur. Præter hoc testimonium sunt etiam alia duo manifestiora. 2. Paral. vbi habetur: Principes domus Dei dederunt Sacerdotibus ad faciendum Pascha pecora commixtim duo millia sexcenta, & boues trecentos: & in Hebræo est in plurali. Dederunt in Paschata. Ecce boues dicebantur Paschata. Iterum ibidem dicitur: Dederunt Leuitis ad celebrādum Pascha quinque millia pecorum, & boues quingentos. in Hebræo dicitur, in Paschata. Omnia ergo animalia, quæ illis offerebantur diebus, dicebantur etiam Pascha,& non solum agnus, quamuis ille esset præcipuum Pascha, propter quod cetera sic dicebantur. Aliqui graues Doctores, azymos panes, Pascha appellari affirmant: sed quia non est locus in tota scriptura, in quo talis significatio reperiatur, omittimus. quia nunc, quæ ex scriptura habentur, referimus. Ad duas igitur significationes reduci possunt hæ quattuor. Nam Pascha aut significat id, quod offerebatur, siue agnus, siue animalia cetera: aut celebritatem ipsam, siue primi diei, quando agnus immolabatur, siue omnium dierum, qui erant præter diem immolationis septem azymorum.

Pascha nusquam pro Azymis panibus reperitur.

ANNOTATIO IV.

Quo modo coueniant verba Ioannis cum ceterorū Euāgelistarum textu.

VT proprius ad rem accedamus, soluēda est quædam difficilis dubitatio, & quæ multis occasio fuit errandi. Nam Ioannes tribus Euangelistis videtur contrarius. Ceteri enim primo die azymorum comedisse Pascha Christum affirmarunt: at Ioannes, *Ante diem festum Pascha* cœnasse asserit: & dubio procul de agno paschali loquitur. Dies autē primus azymorū incipiebat decima quarta ad vesperam, durabatq. tota decima quinta. Si igitur ante diem festum, ergo ante primū diem azymorum. At Euangelistæ ipso die primo azymorum docent comedisse Pascha. Verba Matth. 26. sunt hæc: Prima die azymorum accesserunt discipuli ad
A Iesum, dicentes: Vbi vis paremus tibi comedere Pascha? Verba Mar. 14. sunt hæc: Primo die azymorum, quando Pascha immolabant, dicunt ei discipuli: Quo vis eamus & paremus tibi, vt manduces Pascha? Verba Luc. 22. sunt ista: Venit dies azymorum, in qua necesse erat occidi Pascha, & misit Petrum, & Ioannem. Concordāt omnes prima die azymorum agnū comedisse: qua igitur ratione dicit Ioannes: *Ante diem festum Pascha*? Hic enim dies erat primus azymorum. Græci post-
B quam in suum schisma lapsi sunt, etiam hunc suis erroribus addiderunt, tres Euāgelistas errasse, & a Ioanne correctos esse, & emendatos. Non vident totam scripturæ veritatem labi, si vel minimum in ea admittatur mendacium, aut falsitas, vt recte dicit Augustinus epist. 19. ad Hieronymum. Vana est ergo, & indocta, ac blasphema in Spiritum sanctum, qui locutus est per Apostolos, & Euangelistas, responsio ista. Certissimum est enim vera es-
C se omnia, & consona, eundemq. in omnibus quamuis varijs verbis, contineri sensum.

Pro responsione igitur sunt duo potissimum consideranda, & pro intelligentia multorum memoriæ mandanda. Primum est distincta esse tempora immolationis agni, & esus ipsius: non solum quia quo tempore immolabatur, comedi non poterat, quia præparari necesse erat: sed quia comedendi, & immolandi tempus
D erat determinatum. Nam decima quarta lunæ ante solis occasum immolabatur, & comedebatur post occasum. Hoc Exo. 12. satis aperte colligitur, si verba Hebræa consideremus, nam dicitur: Immolabit multitudo filiorum Israel ad vesperam. & postea dicitur: Edent carnes nocte illa. & paulo inferius: Quarta decima die ad vesperam comedetis azyma. Quamuis in vtroque loco Latine, & Græce sit eadem vox ad vesperam: tamen apud Hebræos
E est varia. Nam agnus immolandus dicitur בֵּין הָעַרְבַּיִם id est, inter duas vesperas. Est enim nomen duale. At in eodem loco agnus dicitur comedendus nocte, & rursus ad vesperam sed in singulari. בָּעֶרֶב Est autem magnum discrimen: nam agnus immolabatur vere in decima quarta lunæ, qui finem habet ad solis occasum: ab occasu enim solis iam incipiebat sollēnitas decimæ quintæ, & panes azymi. Agnus igitur immolabatur ante solis occasum, & comedebatur post occasum. Cum azymis

Diuersis horis agni esus, & eiusdem immolatio fiebāt

mis enim comedendus erat, quæ non comedebãtur niſi ingrediente decima quinta. Propterea dicitur nocte, ſeu ad veſperam comedendus: at immolandus, inter duas veſperas. Habebant enim duplicem veſperem Hebræi, vt notant peritiſsimi illorum: vnus erat poſt occaſum ſolis prope noctem: alter erat poſt meridiem inclinante iam ſole: quod etiam Latina Eccleſia ſeruat. Nam tempus horarum poſt nonam vocat veſperem, & ab eo nuncupat horas veſpertinas, tempus etiam completorij appellat veſperem. Largire, inquit, clarum veſpere. & Hiſpani etiam poſt meridiem iam ſole inclinante appellant, *tarde*. Erat igitur tempus inter duplicem veſperam ante occaſum, & poſt meridiẽ, fere quãdo nos celebramus veſperas, quo tempore agnus immolabatur, poſtea præparabatur, & poſt occaſum cum azymis comedebatur.

Duplex apud Hebræos veſper.

Alterum annotãdum eſt, quamuis apud Iudæos ſollemnitates celebrarentur a veſpere, id eſt, occaſu ſolis, ad veſperam, id eſt occaſum ſequentis diei; & idcirco a veſpere, ſeu ſolis occaſu decimæ quartæ inciperet prima dies Azymorũ, quæ erat decima quinta lunæ: tamen illa veſpera aliquãdo computabatur in annumeratione dierum cum ſequenti, aliquando cum præcedente die. Cum enim eſſet inter duos dies, finis vnius, & initium alterius, modo ad vnum modo ad alterum referebatur. Idcirco factum eſt, vt veſper decimæ quartæ, aliquando decimæ quartæ, aliquando decimæ quintæ adnumeraretur. Habemus in ſcriptura ipſa veteri expreſſum exemplum Exod. 12. Primo, inquit, menſe quartæ decimæ ad veſperam azyma comedetis. rurſus: Immolabitis decima quarta die, & nocte illa comedetis. Ecce aperte, nox illa quartæ decimæ annumeratur, & dicũtur quarta decima die azyma comedenda. Iterum dicitur: Septem diebus azyma comedetis: in die primo non erit fermentũ in domibus veſtris. Ecce veſpera, & nox illa, ſequenti diei annumeratur: nam veſpera decimæ quartæ, non erat fermentum, ſed azyma. Ex hac veriſsima doctrina, quam alijs etiã veteris inſtrumenti teſtimonijs confirmare poſſemus, ſequitur concordia, & explicatio Euangeliſtarum in locis propoſitis: tam enim Ioannes, quàm ceteri Euangeliſtæ, noctem, & veſperam illam, in qua agnus comedebatur, annumerarunt decimæ quartæ diei lunæ, & decimam quintam appellarunt ſequentẽ diẽ.

Secũdus veſper aliquã do cũ præcedenti, aliquando cũ ſequẽti die numerabatur.

Euangeliſtarum cõcordia.

A Idcirco decimam quartam dixerũt diem Azymorum: non quia in decima quarta azyma comederentur, ſed per Synecdochem, quia illa nocte erant azyma edenda, ideo dixerunt diem azymorum. Nam noctem illam, & veſperam computabant pro decima quarta, quando Dominus miſit diſcipulos, vt præpararent Paſcha illo veſpere comedendum. Ioannes etiam dixit: *Ante diem feſtum Paſcha*, nempe veſpere decimæ quartæ, quem etiam computans cum decima quarta, dixit, *ante*
B *diem feſtum*, id eſt, decimum quintum. Hic enim ſollemniſsimus erat dies, & dicebatur ſollẽnitas Paſchę, vt patet Num. 28. Nõ ſolum igitur Ioannes non eſt cõtrarius ceteris Euangeliſtis, ſed nec diuerſus: immo eadem dicit, & eundem diem ſignificauit, nempe decimam quartam lunæ, tamen veſperam computauit cum decima quarta, ſicut & ceteri Euangeliſtę. Quod autem aliqui recentiorum dicũt, dictum eſſe ante diem feſtum, quia paulo ante veſperã, quando incipiebat decimus quintus dies,
C hoc factum eſt: nullo modo accommodari poteſt. Nam Ioannes tractat, & deſcribit tempus, quando lauit pedes, & quando cœnauit: & hoc factum eſſe narrat ante diem decimum quintum: at lotio, & cœna erant poſt veſperam, & ſolis occaſum. Vera ſolutio eſt, quam explicuimus. Eſt etiam altera reſponſio, non minus vera, & legitima pro S. Ioanne explicando, cuius inferius capite vltimo mentionem faciemus: nempe Hebræos vſum ſcripturæ ſequentes, numquam ſolitos eſſe appella-
D re dies, niſi, qui a nocte diſtinguantur: nec ſcriptura vmquam diem appellat, niſi eam temporis partem, quæ a nocte ſecernitur, noctes autem annectit diebus ſequentibus. Ioannes igitur quando *Ante diem feſtum* dixit, diem non intellexit ab occaſu ſolis, ſed ab ortu. Quamuis igitur ſollemnitas feſti ab occaſu inciperet, tamẽ dies ab ortu initium ſuum habebat. *Ante diem*, ergo *feſtum Paſcha*, fuit nox illa præcedens inter decimam quartam, & decimam quintam diem: ceteri Euan-
E geliſtæ diem primum azymorum appellarunt, decimam quartam, quia in ea conficiebantur azyma comedenda nocte ſequẽti. A præparandis igitur azymis decima quarta dies dicta eſt, prima azymorum: & hac ratione verum habent verba Matt. & Luc. Prima die azymorum, in qua neceſſe erat occidi Paſcha. Paſchą autem non occidebatur, niſi decima quarta ante ſolis occaſum: ipſam ergo decimam quartã diẽ azymorum

Ioãnis textus aliter explicatus.

azymorum appellarunt, nempe ab azymis A præparandis: & quia forsan multi tunc comedebant azyma, ante tempus præceptum, non enim id prohibitum erat. Hoc ita esse testimonio Iosephi confirmo, qui lib. 2. de Antiquit. cap. 5. refert Iudęos vocasse dies azymorum octo: hoc autem esse non poterat, nisi etiam decima quarta appellaretur dies azymorum, non quòd tunc ex præcepto comederentur azyma. Nam decimus quintus erat primus, cuius sollēnitas erat ab occasu præcedentis diei, B sed quia decimaquarta conficiebantur, & comedębantur a multis.

ANNOTATIO V.

Quota luna Dominus Iesus fecerit Phase, & passus fuerit.

HIs velut præambulis quibusdam suppositis, grauissima difficultas occurrit, quota luna Christus Dominus immolauerit agnum, & passus fuerit. Si enim hoc non discutimus, locus iste Ioannis nondum manet perfecte explicatus. Quāuis autem antiqui, ac recentiores plurima scripserint, & nos etiam dum materiā de Eucharistia publice legeremus, multa pro posuerimus, non tamen silentio nunc rem illam præterire vtile iudicauimus. Ad cōcordiam enim huius loci Ioannis cum ceteris Euangelistis, & intelligentiam multorum, quæ dicenda sunt, hæc discussio necessaria est. Prætermissis igitur multis, ea quæ ad præsens institutum necessaria sunt, proponemus. Aduertendum igitur est, præcepisse Deum Iudæis Exod. 12. vt anni initium ab eo mense caperent, quo educti sunt de Aegypto, qui mensis fuit Martius. Præcepit etiam, vt decima quarta die mensis huius, secundum dies lunares, Iudæi enim diebus hisce suos menses computabant, ad vesperam agnum immolarent in memoriam beneficij tanti, quod a Domino acceperunt, liberationis a seruiture Aegyptiaca. Decima quinta autem die vsque ad vigesimam primam, qui sunt septem dies, azymis vescerentur: dicebanturq. dies azymorum, per singulosq. E dies certa quædam sacrificia immolarēt: quorum septem dierum primus, & vltimus erant maxime sollemnes. Incipiebat autem Azymorū festiuitas a vespere præcedentis diei, nempe decimæ quartæ, quando agnus comedebatur cum azymia. Hæc omnia trita sunt, nec est qui ignoret. Certum etiam est, & sine controuersia, Christum quinta die septimanæ, qui dicitur dies Iouis ad vesperam agnum comedisse Paschalem, sequenti autem die,

Septem diebus azymorum immolabātur animalia.

quæ erat feria sexta passum, & mortuum.

An Christi Paschæ celebritatem anticipauerit, referentur quattuor sententiæ.

Difficultas tamē & controuersia est, an illa feria quinta, quando agnum comedit, fuerit tunc decima quarta lunæ, & quando passus est, fuerit decimaquinta. In qua controuersia sunt quattuor sententiæ diuersæ. Prima est Euthymij Matt. 26. asserentis illum diem, quando Dominus celebrauit Pascha, fuisse decimam tertiam lunæ, & passum decima quarta, quando secundum legem celebrabatur Pascha, & Iudæi omnes agnum immolabant. Christus enim anticipauit vno die Paschæ celebritatem, & passus est, quando vere agnus Paschæ a Iudæis immolabatur, secundum legem. Quæ sententia videtur Cyrilli li. 12. in Ioan. cap. 2. & eam hodie Græci defendunt contra Latinam Ecclesiam a multo iam tempore, vt constat ex Nicephoro lib. 1. cap. 28. Secunda sententia est nostro sæculo quorundam, qui Christum quidem comedisse Pascha decima quarta, & pasC sum decima quinta die lunæ affirmant. Iudæos tamen celebrasse tunc Pascha, quando Christus celebrauit, negant: sed trāstulisse asserunt ad decimę quintæ vesperam, quando mortuus est Christus, & quidem re uera Christus decima quinta die passus est: tamen Iudæi illam diem computabant pro decimaquarta. In cuius sententiæ explicationem attendenda est Iudæorum obseruatio, quam nunc etiam habent. Quando enim dies prima lunæ, primi mensis incipit feria secunda, D quarta, aut sexta, tunc non incipiunt numerare ab illa die, sed a sequenti, & illo anno prima dies mensis aliter computatur secundum numerum verum cursus lunaris, aliter secundum obseruantiam Iudæorum. Causa autem cur sic dies cōmutentur hęc est, ne duo festa simul consequantur, in quibus nihil operari licet. Esset enim valde onerosum, duobus diebus continuis ab omni opere seruili, & itinere vacare. Si autem nouilunium Martij, seu prima dies esset feria secunda, tunc festum Expiationis, quod est decima Septembris, celebrandum esset die Veneris, essentq. duo festa successiue, dies nēpe Veneris, & Sabbati. Si autem prima Martij esset feria quarta, idem festum Expiationis esset die Dominica, & tunc Sabbatum, & Dominica essent obseruanda. Si autem prima dies esset feria sexta, tunc Scenophegia, quod erat festum Tabernaculorū, decima quinta Septembris, celebraretur in Dominica, essentq. simul Sabbatum, & Dominica. Eadem ratione, si feria sexta esset prima Martii

Secūda opinio quòd Iudæi transtulerint festū Paschę.

Iudæorum obseruatio circa primā diem Mensis Martij.

Martij, tunc prima dies Azymorum esset dies Veneris, quæ erat decima quinta, tūc autem essent duo coninncta festa, dies Veneris, & Sabbati. Dicunt igitur isti, quando Christus passus est, tunc nouilunium fuisse feria sexta, idcirco Iudæi transtulerant in sequētem. Vnde factum est, vt dies Iouis fuerit vere decima quarta, & dies Veneris, quando passus est, decima quinta: tamen propter translationem non reputabatur, quando Christus passus est, nisi decima quarta, & quando comedit agnū, decima tertia. Christus autem voluit comedere agnum secundum verum tempus a lege præscriptum, non secundum Iudæorum traditionem, quam Iudæi nunc obseruant. Hæc sententia multum a prima differt: huius enim assertores affirmant, Christum vere decima quarta celebrasse Pascha secundum legem, & decima quinta mortuum: Iudæos vero propter translationem prædictam, festa commutasse. At qui primā defendūt sententiā, asserūt, decima tertia vere die a nouilunio comedisse agnū, & passum decima quarta.

Tertia Opinio, quod Iudæi distulerunt esum agni.

Tertia sententia est, Christum agnum comedisse decima quarta, & passum decima quinta, & tunc etiam Iudæos agnum comedere solitos, quādo Christus comedit: tamen illo tempore, quia occupati erant morti, & neci Christi procurandæ, distulisse esum, & celebritatem agni in decimam quintam: non tamen quod sic facere soliti essent. Huius sententiæ meminit Theophy. Ioan. 18. in illud verbum: Non introierunt prætoriū, ne contaminarentur, vt possent comedere Pascha. & aliqui eam Chrys. ho. 82. in Ioan. tribuunt, sed eius verba non aperte id indicant.

Quarta sententia est communis, nempe vere decima quarta die Christum agnum comedisse, & tunc etiam Iudæos celebrasse Pascha. quam sententiam tenet Hierony. Matth. 26. & August. Epistol. 86. ad Cassulanum. Anselm. Epistol. de fermentato, & multi graues antiqui, & recentiores doctores, eam sequuntur. Istaq. est vera, & legitima, adeoq. firma, vt mirum sit aliquos in contrarias diuertisse sententias. Tres igitur sententiæ priores in vno conueniunt, nempe Christum non edisse agnum, nec peregisse Pascha, quando Iudæi celebrarunt, sed eos præuenisse. Est tamen diuersitas: nam Græci præuenisse affirmant, quia comedit decima tertia; recentiores vero, quia Iudæi illo anno propter traditionem Pascha in decimam quintam transtulerant, Christum tamen

A dicunt non vsum translatione, sed comedisse decima quarta. Tertiæ vero sententiæ auctores, quia Iudæi etiam obseruabant ritum eundem, sed propter necem Christi in decimam quintam distulerant. Fundamenta harum sententiarum eadem fere sunt, quæ paulo post referemus, & refellemus.

Quarta & vera sententia declaratur.

Pro veritate igitur stabilienda, sunt aliquot confirmandæ responsiones. Prima est, Christus Dominus non præuenit celeB brationis tempus, secundum legem statutum, ita, vt agnum decima tertia Lunæ comederit. Hæc responsio certissima est, omnesq. Catholici reijciunt sententiam Græcorum. Confirmatur autem apertis testimonijs Euangelistarum, quæ superiori quarta annotatione produximus Matt. 26. Mar. 14. Luc. 22. omnes affirmant die azymorum, quando occidi necesse erat Pascha, & quando immolabant Pascha, Dominum misisse discipulos, vt prærpararent C sibi Pascha: igitur Christus non præuenit tempus. Affirmare autem Euangelistas illos deceptos esse, error est Christiano indignus. Sunt argumenta multa ad hanc responsionem confirmandam: at vbi expressa est scripturæ auctoritas, non est cur tempus in ijs, quæ non sunt necessaria, conteramus. Secunda responsio, quādo Christus celebrauit Pascha, etiam reliqui omnes celebrarunt, nempe decima quarta Lunæ ad vesperam. Ista est contra D secundæ opinionis translationem: miror autem catholicos hos doctores Iudæorum nostri temporis fabulis fidem adhibuisse, scripturæ testimonijs non consideratis, aut violentis expositionibus adhibitis. Dicitur enim Matth. 26. Primo die azymorum, quando necesse erat occidi Pascha. Quid est quando necesse erat occidi Pascha, nisi quando obseruandum erat ab omnibus? & ne respondeat aliquis, necesse erat, at Iudæi non id faciebant: fateri ergo necesE se est, omnes illos peccasse, & translationem esse contra legem, quod profecto illi ritibus hisce deditissimi numquam commisissent. Sed his omissis, audiamus Mar. 14. explicantem: Die azymorum, quando immolabant Pascha: verbum hoc immolantium, & seruantiū legem est. Tunc ergo, quando ceteri immolabāt, celebrauit etiam Christus. Audiamus iterum Lucā. Appropinquauit dies azymorum, qui dicitur Pascha: si translatio talis erat, dies ille nō dicebatur Pascha. Talis igitur sententia pugnat profecto cum scripturæ testimonijs. Cōfirmo adhuc: discipuli acce-

Et Christus & Iudæi celebrarunt Pascha die a lege statuto.

b dunt,

dunt, & dicunt: *Vbi vis paremus tibi comedere Pascha?* Dominus autem mittit illos ad quendam, cui dicerent: Apud te facio Pascha: non vtique discipuli accessissent ad eum, nec mitteret ad aliquem cum tali nuncio, nisi quia tunc omnes celebrabant Pascha. Necesse profecto est, vt hoc soluant argumentum, qui tenent hanc translationem. Fingunt multa facta fuisse, quæ Euangelistæ non narrant, sed præterquam quòd hæc ab ipsis confingantur & sine auctoritate dicantur, his verbis Euangelistarum numquam accommodabuntur. Opponent nobis Iudæorum hoc tempore obseruationem: fateor. Sed interrogati, vnde probant eandem fuisse Christi temporibus cõsuetudinem, respondebunt: id modo affirmare Iudæos, se antiquissima traditione hanc consuetudinem accipere. Vana est responsio profecto: Iudæos perfidos, mendaces, & qui nihil fere legis obseruant, accersere in testimonium tantæ veritatis, vbi expressa testimonia scripturæ clamant in contrarium.

Iudæorum traditio falsa conuincitur ex Iosepho.

At vt Iudæos ipsos mendacij conuincamus, audiamus Iosephum digniorem fide omnibus ipsis: qui lib. 13. Antiqui cap. 16. habet hæc verba: Antiochus erecto trophæo ad Lycum fluuium, vbi Indatem Parthorum ducem profligauerat, hęsit ibi per biduum ad preces Hyrcani Iudæi, quod in id tempus forte quædam Iudęorum festiuitas incurrerat, per quam non licebat eis iter facere. Et verum est, quod ille scripsit: nam Pentecoste instabat post Sabbatum, quo tempore nostris iter facere nefas habetur. Hæc Iosephus. Vide aperte duo festa simul Sabbatum, & Pentecosten obseruari, & necesse est, si Sabbatum, & Pentecoste simul occurrerunt, etiam Pascha, & Sabbatum fuisse coniuncta. Falsa igitur recentiorum Iudæorum est traditio, & huius sententiæ fundamentum.

Conuincitur etiã auctoritate Rabbinorum.

At, vt etiam testimonio ipsorummet Iudæorum perfidorum nostram veritatem comprobemus, constat aperte ante nonnullos annos talem translationem inter ipsos non fuisse, sed simul celebratum Pascha feria sexta, & postea Sabbatum, & manipulum messuisse vespere feriæ sextæ etiam Sabbato incipiente. Rabbi Isaac Arama auctor libri Achidach Isaac: id est, ligationis Isaac, vir maximæ apud Hebræos auctoritatis, super illud Leuit. 23. Cum veneritis in terram, quam ego do vobis, & messueritis, & cetera. habet hæc verba: Impossibile est colligere, & demetere manipulum, nisi nocte decima sexta lunæ, sicut scriptum est in libro Menahoth, id est oblationum farinacearum in hanc sententiam. Quomodo igitur fit? legati senatus egrediuntur post vesperam diei festi, & colligunt manipulum demetiendum prope radices, vt facilius demeti possit: ciuitates proximæ congregantur, vt maior præcepti merces sit, postquam tenebræ factæ sunt, metens dicit adstantibus: occubuit ne sol? idq; tribus vicibus, quibus respondentibus occubuisse, iterum per tres vices interrogat, an illa falx, & area sit in hunc vsum destinata? respondentq; rem ita se habere: quod si fuerit Sabbatum, interrogat eos, est ne Sabbatum? Est, inquiunt. Metamne? addit ille: Mete, respondent: & omnia hæc tribus interrogationibus absoluuntur. Hæc iste. Est autem liber Menahoth pars talmud multis annis post Christum cõposita, vbi vides Iudæos ante aliquot annos talem nõ habuisse translationem, sed celebrasse Sabbatum immediate post primam diem Azymorum, in cuius vespere metebatur manipulus. Adde adhuc contra fundamentũ istorum. Ipsi enim tribus diebus transferunt, feria secunda, quarta, & sexta, sed necesse erat etiã trasferre primam feriam, quæ Dominica est. Nam si nouilunium esset prima feria, seu Dominica, necesse erat duo festa simul Sabbatum, & primum Azymorũ agi. Parum enim refert, vt vnus altero prior sit: tam enim difficilis esset obseruantia diei primi Azymorum, & Sabbati, quàm Sabbati, & primi dierum Azymorũ, siue precedat, siue sequatur, vt ipsimet de festo expiationis dicunt. Adde rursus ipsos supponere ab omni opere Iudæos vacasse in die prima Azymorum, quod falsum est: nam Exod. 12. expressè dicitur, licere cibos parare in die Azymorum prima. Vana ergo est translatio Iudæorũ nostri temporis, nec oblationes nec sacrificia habentium, a paucis retro annis, cõficta: nec sententia, quæ illi innititur, est probãda, maxime cum Euangelium, vt ostendimus, tam expressum sit in contraria sententia.

Iudæi non distulerunt Paschæ festum.

Tertia responsio: Iudæi non distulerunt celebrationem Paschæ illo anno propter necem Christi: hæc est cõtra tertiam sententiam, quę tolerabilior est duabus prioribus: sed tamen falsa est, & sine fundamẽto. Nõ enim ausi fuissent Pharisæi illi, qui legem exactissime profitebantur, adstantibus tunc ex omni parte Iudæis, contra præceptum expressum Dei quicquã agere: non enim Christo opponere etiam fingendo,

gendo, & mentiendo potuerunt tantam A transgresionem, quanta illa esset, Deo expresse præcipiente, vt nocte, & die illa immolaretur, & comederetur Pascha. Quarta responsio est: Dominus agnum comedit decima quarta ad vesperam, quando omnes Iudęi comederunt:& Passus est decima quinta die feria sexta. Hæc ex aliarum sententiarum expugnatione liquida,& certa manet: quam Ecclesia Latina seruat,& Euangelistæ docent. Omnes aliæ sententiæ nō alio fundamento sustentantur, nisi quibusdam locis scripturæ, quæ B solui non posse visa sunt, nisi secundum eorum proprias sententias:at veram & legitimam eorum solutionem nos adferemus, vt omni ex parte veritas inconcussa maneat.

Explicātur scripturę loca quæ cū vera sententia pugnare videntur. Primus locus est hic Ioannis, *Ante primum diem festum Paschæ*, cum igitur festus dies inciperet a vespera præcedentis, consequitur pridie quàm Iudæi celebrarent, Christum celebrasse. Hoc & Græci C vtuntur argumento, & qui festum transferunt: illi anticipasse Christum, isti, Iudæos postposuisse, affirmāt. Sed quàm fallax sit hæc coniectura,& argumentatio in annotatione quarta præcedēti demonstrauimus,ibiq. ostendimus Ioannem vesperā decimæ quartæ adnumerasse ipsi decimæ quartæ diei, vt ex scriptura veteri probauimus, idcirco ante diem festum dixisse, nempe ante decimam quintam, quando etiam Iudæi obseruabant. Similiter, & D diem festū Ioannes dicit. Quamuis enim festiuitas ab occasu præcedenti inciperet, tamen dies ab ortu numerabatur: diem enim a nocte secernunt Hebræi, vt diximus,in eadem annotatione quarta. Alter

Ioan. 18. locus est eiusdem Ioannis. *Ipsi non introierunt in prætorium,ne contaminarentur, vt possent comedere Pascha*: nondum igitur

Comedere Pascha qd sit. Iudæi Pascha manducauerunt. Hoc argumentum fortissimum apparet, tamen procedit,quia existimant hi Doctores,Pascha hoc loco significare agnum Paschalem, vt solet in alijs locis significare: at non ita E est,sed significat sacrificia, & hostias,quæ diebus Azymis offerre Deus iussit, quæ Pascha appellari constat Deuter. 16.& 2. Paralip.cap. 35. vt ostendimus in annotatione tertia. Aliqui ad Azyma referunt, tamen quia in scriptura non legimus azyma appellari Pascha, neque necessariam mundiciem ad vescendum solis Azymis, verior est doctrina,& responsio data,nempe significare hostias, & victimas,quæ illis diebus offerebantur, quibus vesci non licebat nisi mundis,vt constat Exod. 12.& Num.28.& mihi hanc responsionem visus est Chrys.hom.82.significasse, dicens Pascha hoc loco, totam celebritatem significare,quod intelligendum est de huiusmodi sacrificijs. Tertius locus est eiusdem *Ioan. 19.* Ioannis: *Erat autem parasceue Paschę*. Si

Parasceue Paschę, qd. igitur erat parasceue Paschę,quādo Christus crucifixus est, igitur nondum erat celebratum Pascha: nam Parasceue præparationem significat. Hoc argumentum debile valde est:non enim dicitur parasceue Paschæ,quia erat parasceue ad ipsum Pascha:sed quia erat Sabbati Parasceue,& simul erat vnus ex diebus Paschæ. Nullius enim festi in tota scriptura dicitur Parasceue, nisi Sabbati: quia in solo Sabbato non licebat pręparare,quę ad esum necessaria erant:propterea q. feria sexta pręparabantur,& idcirco Parasceue dicta est.In die autem Azymorū primo, nō erat talis prohibitio, immo expressa cōcesio. Exo. 12.nō erat igitur Parasceue ipsius Paschę, quasi præparatorius ad Pascha, sed quia erat vnus ex diebus illis Paschæ, & simul præparatorius Sabbati, quod satis aperte indicat Marc.cap. 15. Et cum iam, inquit, sero esset factū,quia erat parasceue, quod est ante Sabbatum, venit Ioseph, &c. Nō erat igitur Parasceue Paschę,sed Sabbati.

Quartus locus est, eiusdem Ioannis: *Erat enim magnus dies ille Sabbati*: igitur in *Ioan. 19.* Sabbato illo erat Pascha, & prima dies Azymorum: propterea enim dici videtur magnus dies Sabbati. Non video profecto huius argumenti efficaciam: nam dies septem erant Azymorum,& quia vnus concurrebat cum Sabbato,ideo illud Sabbatū dicebatur magnum, quia præter celebritatem Sabbati consuetam, adiungebatur celebritas Azymorum: quod autem tunc esset primus dies Azymorum, non inde infertur. Quintus locus est Luc. Mulieres *Luc. 23.* reuertentes mortuo Domino, parauerunt aromata,& vnguenta:igitur tunc non erat prima dies Azymorum:in festo enim hæc non licebat facere. Nec hic locus conuincit: nam Lucas dicit reuertentes parasse aromata,at non dicit, tunc quando reuer- Mulieres quādo parauerint aromata. sæ sunt parasse: sed vsus est quadam anticipatione,vt solent Euangelistæ,Nam subiunxit quieuisse Sabbato, cum prius quieuerint,quàm parauerint. Et ne gratis hæc dicere alicui videamur, audiat Marcum cap. 16. dicentem: Et cum transisset Sabbatum,Maria Magdalene, & Maria Iacobi,& Salome emerunt Aromata, vt veniētes vngerent Iesum. Non ergo præpara-

uerant in Parasceue, seu feria sexta, si Sabbato tran facto emerunt partem aromatũ: omnia enim prius emerunt, & postea pararunt. Sextus Locus est Ioan. dicentis Ioseph, & Nicodemum aromata attulisse, & corpus vnxisse, & deposuisse de cruce, & sepulturæ tradidisse. Hæc non facerent, cũ iusti essent, si dies prima Azymorũ esset. Inefficax est argumentum hoc, quãdo ex ipso Ioanne solutio manifesta est. Vt non, inquit, remanerent corpora Sabbato. Erat enim magnus dies ille Sabbati. Insinuat ergo zelo religionis id esse factum, & hoc non propter festum Azymorum, sed propter Sabbatum. His accedat in Deuteronomio esse diuinum præceptũ expressum, ne corpora permanerent in patibulo, sed eadem die sepelirentur: non ergo contra religionem, sed pro religione videbantur hi viri iusti agere, etiãsi in prima die Azymorum deposuerint. Adde in festis diebus licuisse sepelire propter necessitatem: habemus exemplum Tobiæ. 2. qui cum esset dies festus, & annunciatum esset ei cadauer iacere in foro, surrexit, & sepeliuit etiam in festo. Quæ enim opera pietatis differri non poterant, non prohibebantur: quia & asinus si in foueam cadebat, continuo extrahebatur, etiam Sabbato, ne periret. Cum igitur non debuisset corpus manere in cruce, iuste sepulturæ traditũ est, etiam in festo, sicut etiam Iudæi latrones crucifixos sepulturæ tradiderũt: nõ enim, vt canes super terram proijciebantur.

Ioan. 19. *Sepelire mortuos etiam Sabbato licebat.*

Deut. 21.

Vltimus locus est ex diuersis Euangelistis narrantibus facta Iudæorum: nã comprehenderunt, accusarunt, & alia omnia fecerunt, quæ, si dies festus fuisset, non fecissent. Hoc argumentum conscientiã Iudæorum videtur defendere: tamen qui innocentem, & sanctũ occidere non timuerunt, non est mirum si & hæc, quę illis pia visa sunt neglexerũt. Adde, festum Encæniorum erat etiam sollemnissimum, & nouissimus dies tabernaculorum, & tamen eum lapidare, & comprehendere voluerũt Iudæi, vt constat Io. 7. & 10. Adde etiam aliquem prætextum hos habuisse, seu finxisse: nam crimina aliqua grauia, maxime quæ erant cõtra Dei honorem, statim puniebantur. Exo. 22. Maleficos non patieris viuere. Num. 15. cum essent filij Israel in solitudine, & inuenissent hominem colligentem ligna in Sabbato, obtulerunt eum Moysi, & Aaron, quem Dominus lapidare iussit: ita prętexentes Dei honorem, & legis defensionem, non timuerunt hęc in festo facere, maxime cum per Romanos occidendus esset. Adde adhuc non defuisse inter eos, qui id obijcerent, non propter conscientiam, sed propter timorem populi. Matt. 26. dicebãt aliqui: Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo. Erat ergo dies festus, in quo occiderunt, & hæc fecerunt: quamuis autem timuerint populum, rabies tamen, & odium omnia impedimenta superauit. Tandem obijciũt, quia cum agnus fuisset figura, tunc debuit mori, & pati Christus, quando agnus offerebatur. Hoc etiam non conuincit: nam quamuis non fuerit occisus decima quarta, fuit tamen comprehensus, ligatus, sanguinem sudauit, & pati incœpit, ac quodã modo mori. Merito etiã tẽpus figuræ protraxit, significans figuram finem habiturã: veritatẽ autem supra figurã ipsam permãsuram, & duraturã: nouamq. legem venturam, nempe Euangeliũ, cuius festum, & agnus immolabatur, non in die Iudaico, sed nouo. Vt ergo impleret illud, incœpit tunc, sed non consummauit propter hanc noui mysterij significationem. Ex his omnibus certa, & firma manet vetus, & communis sententia, explosis contrarijs, & locus Ioannis propositus explanatus videtur.

Quamuis Agnus figura Christi esset, non oportuit illum mori quando comedebatur agnus.

Sciens Iesus, quia venit hora eius, vt transeat ex hoc mundo ad Patrem.

COMMENTARIVS.

Præmitttit Euangelista Iesum sciuisse horam passionis, & mortis suæ iam imminentis, tum, ne eorum aliquid, quæ narranda erant de morte, & passione, ei ignoranti, & non consideranti accidisse aliquis existimaret, quod esse non potuit, cum omnia diuina eius prouidentia fuerint disposita: tũ, vt amorem Christi erga suos maxime commẽdaret, qui cum ad Patrem properaret, tamq. acerba, & crudelis mors ei immineret, non solum eos amare non destitit, sed maiora dilectionis erga illos exhibuit argumenta: tum demum, vt, quæ de lotione pedum, & de Eucharistiæ institutione, & de insignis doctrinæ sermone gesta sunt, diuina quadam ordinatione, & mysterio, non casu, aut inopinato in hanc horam esse ab eo reseruata, manifestaret. Verba perpendamus. Sciebat venisse horam, & non quando venit hora, tunc primo sciuit: sed ab instanti suæ incarnationis

Singula verba ista expendantur.

nationis ſciebat horā hanc. *Hora* eſt, quæ nunc aduentaſſe dicitur, non ſcientia, quæ antiqua erat. *Hora eius*, dicitur, quia diſpoſita eſt ab eo, non fatali aliqua neceſſitate impoſita: erat *eius*, ſecundum poteſtatem, non ſecundum neceſſitatem. Erat autem hora, *vt tranſeat*, mortem tranſitum appellat, quia ab vno termino ad alterum recedebat, manens ſemper eadem perſona, quę filius Dei erat. Alludit autem ad verbi Hebræi ſimilitudinem: ſunt enim eiuſdem verbi etymologia Paſcha, & tranſire: ac ſi Latine diceret, Ante diem feſtum tranſitus, ſciens Ieſus, quia venit hora eius, vt tranſeat: ipſe enim Paſcha noſtrum immolatus eſt, vt nos ſimul tranſire faciat. Optimus autem terminus tranſitus huius eſt, *ex hoc mundo ad Patrem: ex hoc mundo* vbi miſeria eſt, *ad Patrem*, vbi ſumma eſt beatitudo. Dicitur autem tranſire ex hoc mundo, non quòd inuiſibiliter mundo per prouidentiā adeſſe deſiſtat, non quod etiam nobiſcum in Sacramento non maneat, Matt. 28. dicitur: Ego vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſæculi: ſed quòd ab hac mortalitate, & corruptione, & ab hominum oculis, & ſenſibus remotus, in cælis immortalis & pati neſcius ſecundum humanitatem regnaturus proficiſcatur.

Cum dilexiſſet ſuos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos.

SEnſus eſt, cum horam quam ſibi ad patiendum, mortemq. pro hominibus ſubeundam elegerat, aduentaſſe ſciret, quo amore ſuos, qui erant in mundo proſecutus erat ante, etiam paſſioni, & morti proximus, proſequi non deſtitit; quod magnis argumentis, & ſignis declarauit. *ſuos*, appellat diſcipulos, quos in mundo eſſe dicit, quia ipſo ad cælos recedente, multo tempore in hoc erant ſæculo permanſuri, quaſi ea de cauſa hæc, quæ narranda ſunt, fecerit, nempe pedes lauit, ſuæ carnis & ſanguinis Sacramentum reliquit, ac doctrina cæleſti inſtituit. Nomine ſuorum diſcipulorum omnes etiam electos futuros ſignificauit. Dicitur autem in finem dilexiſſe, quia amorem incœptum ſemper continuauit: non enim dicitur, in fine, ſed, *in finem*, id eſt, vſque in finem, vt amoris perpetuitas oſtendatur. Attende quam miro artificio Ioannes amorem Chriſti erga ſuos electos commendat. amicorum huius ſæculi amor valde eſt imperfectus. Sero enim amare incipiunt, cito deſinunt, parum amant. Sero incipiunt, quia magna pars vitæ iam eſt tranſacta, quando amici amicitiam ineunt: cito deſinunt, quia raræ ſunt amicitiæ, quæ vſque ad mortem perueniant. quod ſi aliquæ tales ſunt, morte complentur. Parum etiam amant: nam pauci ſunt, qui vitam pro amico exponere ſint parati, & qui amici vtilitati vehementer ſtudeant: at Chriſtus Dominus, etiam vt homo, perfecte ſuos dilexit diſcipulos, & electos. Cito incœpit, qui ab inſtanti ſuæ incarnationis, intenſiſſime ſuos dilexit. Numquam deſijt, nec deſinet: nam nec morte amor ille finem habuit. multum, & ſupra modum amauit: qui morte, & paſſione ſæuiſſima, & horribili, quando patres etiam filiorum obliuiſcuntur, imminente, quamque pro ipſis ſubibat, adhuc tenerrime amans, ſeipſum in cibum, & ſacrificium perpetuum dedit. Recte igitur dicitur, *Cum dilexiſſet ſuos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos.*

[Margin: Perpendit mirū Chriſti amorem erga ſuos.]

ANNOTATIO VI.

[Margin: Chriſtus quos appellet ſuos.]

CHryſ. ho. 69. & Euthy. *Suos qui erant in mundo*, ad diſtinctionem eorū, qui mortui iam erant, poſitum dicit: præceſſerant enim Patriarchæ, Prophetæ, & iuſti multi. Cyril. lib. 9. cap. 2. ad differentiam Angelorum dictum cēſet: eſt enim Chriſtus omnium Dominus, & Angelorum, & hominum: at erga homines amor hic eſt, qui nunc narratur. Mihi magis placet ea ratione hoc eſſe dictum, vt ſignificet cauſam, cur huius amoris ſigna, & argumenta a Chriſto data ſunt, nempe quia diſcipuli, & electi innumerabiles adhuc in hoc ſæculo remanebant, ipſo viſibiliter recedente. Vt ſit ſenſus: Cum dilexiſſet ſuos, qui in mundo adhuc erant permanſuri, & in hoc ſæculo victuri, ideirco dilexit eos in finem, oſtendens, & declarans amo-

rem suum effectibus miris. Illud enim, *erant*, perseuerantiam significat, id est, adhuc erant, adhuc permanebant electi, & sui in hoc mundo. Attendendum rursus illud: *In finem dilexit eos*, Euthym. & Chrysostomum locis citatis exponere, vehementer dilexit eos. ac si dicat: nihil omisit, quod vehementer amantẽ deceret: cum eos enim relicturus esset, vehemẽtiorem dilectionem ostendit. Cyrillus autem aliter exponit, *In finem dilexit*, quia mortem subire propter eos non prætermisit. In finem ergo diligere est etiam mortem, quã præuidit, pro eis non recusare. Totum hoc verum est, sed ad litterã hic videtur sensus: Quos ante amauit, etiam vsque ad mortem ipsam amare non destitit. Verum est his verbis indicari, vehementiora argumenta amoris dedisse. discessurus enim visibiliter, vt tenacius eos in amore cõseruaret, ardentioris amoris effectibus obstrinxit: idcirco enim amor hic in finem exprimitur, vt magnitudo eius commendetur. Verum etiam est, ita eos dilectos esse, vt mortem subire non detrectauerit, & idcirco amor hic annotatur a Ioanne; tamẽ sensus est: *In finem dilexit*, id est, vsque ad mortem continuauit, & post mortem etiam perseuerat. Aliud igitur est, quod verba significant, aliud quod insinuant, & propter quod dicta sunt. Significant verba, vsque in finem, seu mortem dilexisse: dicta sunt autem, quia argumenta dilectionis maiora erga suos discessurus demonstrauit. Nomine autem suorum, discipulos primo loco significat, tum in eis electos omnes futuros, quibus etiam hæc beneficia collata sunt, comprehendit.

In finẽ diligere quid sit.

Et cena facta.

COMMENTARIVS.

TEmpus determinate describit, quando hæc facta sunt, Cum, inquit, cena esset facta; id est, cum iam cena fieret, omnesq. discumberent: hæc enim lotio pedum inter cenandum facta est. Duplex erat cena, vna legalis in qua agnus paschalis comedebatur, & hæc præcessit, de qua dicit Paulus 1. Corin. 11. Postquam cenauit dicens: Hic calix nouum testamentum est: altera sequebatur cena communis, cui Christus illa priori peracta accubuit, & dum cenaret cum eis, interrupta cena solus surrexit, vt pedes discipulorum lauaret, quibus lotis, iterum discubuit. De hac igitur cena communi dicitur, *& cena facta*, id est iam incœpta: de his enim, quæ in motu, & successione consistunt, sic loqui solemus. Ita Aug. tract. 55. exponere videtur. Non, inquit, quasi consummatam, & iam transactam cenam intelligere debemus; adhuc enim cenabatur; sed quia iam erat præparata, & ad vsum conuiuantium, perducta.

ANNOTATIO VII.

Sententiæ nonnullæ reijciuntur de tempore quo surrexit a cena, & lauit pedes discipulorum.

ALiqui ante cenam incœptam etiam legalem, Dominum lauisse pedes discipulorum affirmant, sed hi verbo paulo inferius ipsius Ioannis conuincuntur: dicitur enim; postquam lauit pedes discipulorum, accepisse vestimentum, & iterum recubuisse: non diceretur, iterum recubuisse, nisi præcessisset accubitus. Non igitur ante cenam lauit pedes. Alij post completa omnia, etiã Eucharistiæ institutionẽ lotionem factam affirmant, in qua sententia est Cypria. homi. de ablutione pedum sed sententiæ huic obstat, quod ad lauandum a cena surrexisse dicitur, & post lotionem iterum recubuisse. Non erat autẽ, quod recumberet, si iam vtraque cena cõpleta erat. Panem etiam intinctum Iudæ porrexit, vt narrat Ioãnes: nondum igitur cena erat absoluta. Alij post cenam legalem, sed ante cenam communem, factam esse asserunt. sed nec hoc est probandum, & eodem verbo sequenti refutatur. Surrexit, inquit, a cena, & iterum recubuit. Sedebat ergo, & recumbebat prius, igitur incœpta erat cena communis: nam in legali cena non recumbebant, sed stantes cenabant. licet enim in scriptura non legamus expresse stare eos debere, qui agnum comedebant, tamen facile deducitur. Exod. 12. festinanter enim, & cum baculis in manibus comedere præcipiebantur, ad modum cito iter capientium. Non est autem recumbentium baculos gestare, nec in recubitu talis festinatio repræsentabatur.

Rectius igitur Aug. tract. 55. inter cenandum factam esse lotionem hanc censet & ante Eucharistiæ institutionem, & hæc est communis Doctorum sentẽtia. Vt igitur

Communi cena iam incœpta, Christus lauit suorum pedes.

tur ordo historiæ huius certus, & diluci- A dus, & cum alijs Euangelistis concors statuatur, maxime quia Ioannes institutionis Eucharistiæ non meminit, quam alij tres narrarăt Euangelistæ, tenenda est sententia Aug. lib. 3. de consen. Euang. cap. 1. Qui vere, & docte hæc ita connectit. Peracta iam Paschalis agni cena, & communi incœpta, illis cenantibus, surrexit Christus, lauitq. discipulorum pedes, quibus lotis, iterum recumbēs locutus est omnia hæc, quæ Ioănes narrat, & Spiritu turbatus de suo loquitur traditore; & interrogat vnusquisque. Numquid ego sum? & audit Iudas: Tu dixisti. His peractis Eucharistiā instituit; qua instituta, & mysterio peracto, iterum de traditore loquitur, vt refert Lucas, cap. 22. Veruntamen, inquit, ecce manus me tradentis mecum est in mensa, &c. tunc interrogat Petrus Ioannem: quis est, de quo dicit? quod refert Euangelista noster, & Ioannes interrogans Iesum audit: Cui ergo panem intinctum porrexero. Et post hanc buccellam introiuit in Iudam Satanas, & recessit, quo recedente & cena omnino absoluta, Christus habet ad suos discipulos mirabilem concionem, a Ioanne paulo post descriptam. Hic est gestæ historiæ ordo. Scio aliquos in aliquibus discordes esse. Hæc enim humani ingenij natura est, vt in ijs, quæ euidentia non conuincit, semper diuersitas opinionum reperiatur. tamen hæc est solida, vera, & communis doctrina.

Cum Diabolus iam misisset in cor, vt traderet eum Iudas, Simonis Iscariotis.

COMMENTARIVS.

Cogitauerat iam ante instigante, & stimulante dæmone, Iudas Christum inimicis, & persecutoribus tradere, priusquam a cena surrexit, & lauit pedes: non tamen absq. diuino mysterio Euangelista hoc verbum interserit, & præmittit ante tanti operis narrationem; sed vt Christi dilectionis magnitudinem, & humilitatis profunditatem commendet, qui & eius, qui iā eum tradere decreuerat, pedes lauare, non recusarit, & ei seipsum in cibum ministrare dignatus sit. Quam rationem annotauit etiam Chryso. hom. 69. Non solum autem Ioannes, sed etiam Lucas cap. 22. expresserunt, Iudam diabolo instigante hæc fecisse: id etiam repetit Ioannes paulo inferius, quod non est factum, vt culpa Iudæ in dæmonem transferatur: nemo enim propter dęmonis tentationem a culpa excusatur, sed vt iudicium contra diabolum insurgentem in Christum significetur. Princeps enim huius mundi iudicatus est, quia vna cum Iuda, & Iudæis Christo innocenti mortem intulit. Non tamen culpa vacarunt Iudas, & illi. Dæmon enim suadet, non vim infert: prauas excitat cogitationes, sed voluntatem non cogit; liberum enim relinquit hominem. Misit autem in cor Iudæ, quando effusione vnguenti indignatus abijt ad Iudæos, & de tradendo Domino pretio statuto cum eis conuenit.

Commendatur Christi Charitas & humilitas.

ANNOTATIO VIII.

Caianorū hæreses duę reijciuntur.

Hac sententia conuincuntur duæ hæ- A reses Caianorum, quarum meminit Epipha. in hæresi. 38. quidam affirmabant Iudā tradidisse Christum, quia Christus malus erat, & legis doctrinam peruertebat: sed hi non solum errabant, sed blasphemi in Christum erant. Alij Iudam tradidisse Christum asserebant, ex reuelatione[a], & cognitione, quia sciebat mortē eius salutem esse hominum, vnde laudandum censebant Iudam. Epiphanius multis testimonijs scripturarum has hæreses redarguit: at hoc vno satis conuincuntur falsitatis: nam si eo spiritu fecisset, & laudandus esset, non diceretur instinctu diaboli fecisse, nec diceretur ipse Iudas diabolus. Ioan. 6. Et filius perditionis Ioā. 17. Adde quamuis illi reuelatū fuisset, quod

vere

vere non fuit, mortem Christi salutem esse hominum, non licuisset illi eum tradere, nisi mandatum speciale Dei habuisset.

ANNOTATIO IX

Quomodo mittere, & intrare dicatur diabolus.

AVg. lib. 3. de consen. Euang. cap. 1. dubitationē proponit: nā in hoc loco dicit Ioannes: *Cum iam diabolus misisset in cor*, & tamen paulo inferius dicit; *Post buccellam intrauit in eum satanas*. nec sufficit respōdere, aliud esse, misisse in cor, aliud intrasse: nam nō dicitur intrasse, nisi ratione malarum cogitationum, quas stimulante dæmone concepit, vt dicit Orig. lib. 3. Periarch. cap. 3. Adde Luc. 22. tunc dicitur intrasse, quando ad Iudæos abijt, & de tradendo locutus est. Recte Aug. respondet, intrasse quidem dæmonem, quādo cogitationes iniquas hasce Iudas concepit, tamen multo plenius a dæmone possessum postea fuisse, quando ipso opere abijt, vt traderet. Exemplum adducit: acceperant quidem Spiritum Sanctum Apostoli per gratiam, at post resurrectionem dictum est eis: Accipite Spiritum sanctū. Plenitudo ergo iniquitatis, & confirmatio malitiæ verbis sequentibus exprimitur, quando dicitur; *Intrauit in eum post buccellam satanas*. Aduertendū hoc in loco est, non omne malū quod fit, ex dęmonis fieri suggestione: nec omnis, qui peccat, semper, dæmone tentante, peccat. Multa enim propria tētatus concupiscētia, & allectus exterioribus bonis homo peccata committit, etiam nulla opera dæmonis aut tētatione interposita, vt docet Basil. in regu. breu. respon. 75. Chrysost. ho. 54. in Acta. Aug. lib. de Ecclesiast. dogmat. cap. 82. & ante eos Origen. libro 3. Periarch. capit. 2. Recte ergo nunc Ioannes annotauit hoc malum, quod Iudas perpetrauit, dæmone stimulante fecisse. Quod ea de causa dictum est, vt diximus in commentario, vt ex hoc scelere dæmon reus homicidij contra Christum significeetur, propter quod suo est dominio iure priuatus & punitus.

Sciens, quia omnia dedit ei Pater in manus, & quia a Deo exiuit, & ad Deum vadit, surgit a cena.

COMMENTARIVS.

PRofunda sunt hæc Euangelistæ verba. descriptis igitur circumstantijs temporis, quando quæ narraturus est, gesta sunt, nempe prope horam passionis, & post cenam legalem, & inter cenandum, iamq. traditore cogitante, & deliberante eum tradere; nunc incipit causas explicare Ioannes, quæ Christum ad ea facienda, quæ post cenam facta legimus, induxerunt. Quæ autem post cenam fecit Christus tria sunt; pedum ablutio; sacramenti, & sacrificij corporis & sanguinis sui institutio, & mirandæ doctrinę sermo, quorum duorum, nempe primi & tertij, Ioannes meminit: secundum tamquam a ceteris Euangelistis copiose narratum, prętermisit: intentus his describendis duobus, quę ceteri omiserunt. Primum igitur, quod induxit Christum ad hęc tria pręstanda, est, scire omnia data sibi a Patre in manus, id est, hominum salutem, & redemptionem ei esse a Patre commissam. Eximia est hęc consideratio: nam ratio, & causa pręcipua, propter quam Christus homo nostram salutem vehementissime appetijt, & diligentissime, & efficacissime operatus est, illa fuit, quia a Patre suo, quem infinite diligit, & reueretur, sibi iniuncta, & imposita fuit. Hęc ergo consideratio induxit, vt miranda opera faceret hominibus, antequam discederet. Alterum quod induxit est, scire, & considerare se, a Patre exijsse; id est, se esse Dei filium naturalem, eiusdem cum ipso substantię, & potentię. Hęc consideratio induxit, vt faceret, quę tanto amori erga Patrem debebantur: considerabat enim ex vna parte, quantum rebus a Patre suo demandatis incumbendum erat; ex altera sciebat se tātę esse potentię, vt posset digna Patre ęterno exhibere, idcirco voluit opus suę omnipotentię, pro hominibus a Patre dilectis, & sibi commendatis facere, quale opus fuit, seipsum in cibum eis dare, & sacrificium infiniti, & inexhausti valoris relinquere: amor enim tantus erga Patrem non minus postu-

Euangelista tres causas proponit quæ Christum induxerunt ad hæc mirabilia facienda.

postulabat opus a filio, qui omnia poterat, nec se ob impotentiam excusandi causam habebat. Tertium est considerare, se ad Patrem vadere, id est, instare iam tempus hominum saluti consulendi: iam enim ad Patrem vadit, & visibiliter ab hominum conspectibus se remouet, per vicarium hominum iam iam Ecclesiam suam gubernaturus, assistentiamq. hanc visibilem depositurus. Tempus igitur adest opportunum, quantum sibi cordi salus hominum sit, manifestandi. Discessurus ergo exemplo, doctrina, & opere hominibus consulit. Lauat suorum pedes, summæ humilitatis dans exemplum: mira docet, doctrinãq. cælestem instituit, qua intellectum suorum illustrat, & affectum allicit: opus facit supra omne miraculum, quo victum perpetuum ministrat. Digna profecto hæc sunt eo, qui summe amabat, & reuerebatur Patrem, & qui omnipotens erat, a Patreq. exierat, atque etiam opportuna, quia ad Patrem se recipiebat. Hæc igitur sciens, surgit a cena, & lauare incipit pedes, vt & exemplum præbeat, & rursus ad cælestis cibi instituendi disponat sumptionem, & tantæ doctrinæ tradendæ capaces faciat. Hæc enim tria preambula, ad tria hæc opera referuntur. *Surgit a cena*, in Græco est significatio expressior. *Surgit e cena*, id est, inter cenandnm.

ANNOTATIO X.

Non ad Iudæ peccatũ, sed ad Christi opera, referri debẽt verba hæc Euãgelistæ.

CHrys. hom. 69. totam hanc superiorẽ sententiam ad Iudam refert in hunc sensum: Iudas eum tradidit, cum sciret Patrem omnia tradidisse Christo in manus, & a Deo exijsse, & ad Deum vadere, quæ omnia summopere Iudæ peccatum aggrauant, quem hæc omnia a proditione non cohibuerunt. Hæc expositio singularis est, cui ceteri expositores antiqui non cõsentiunt: omnes enim, & merito, ad Christum referrnnt. Aug. tract. 55. Cyril. lib. 9. cap. 3. Euthymi. immo aliqui Græci codices legunt: *Sciens Iesus, quia omnia tradit ei Pater in manus*, & ita legit Gregorius lib. 3. Moral. cap. 11. quamuis autem non legamus, sed absolute, *Sciens, quia omnia dedit ei Pater*, ad Christum sunt verba referenda, nec Iudæ vlla possunt ratione accommodari: nec enim ille tam perfectam fidem habebat, vt sciret omnia tradita Christo a Patre in manus, & a Deo exijsse, & ad Deum tendere: & quamuis habuisset tantam fidem, quam re vera non habebat, non ea considerauit, nec sciuit tunc Christum ire ad Patrem: moriturum enim ignorabat, & quem prodere constituerat, cum occidendum non cogitauit. Adde, non esse, cur tam sublimia verba de proditore Euangelista pronunciaret. tenẽdum igitur certissime est, de Christo Domino esse dicta, id quod series ipsa verborum, & contextus indicat. Surgit, inquit, e cena, nimirum sciens omnia ei Patrem in manus tradidisse. Prædicti autẽ Doctores Aug. Cyril. & Enthy. quãuis ad Christum referant, tamen eo dicta censent, vt

A Euãgelista eius humilitatem extollat, qui cum tantus esset, non se a lauandis discipulorum pedibus continuit: & re vera ita est: magna enim humilitas eius, qui sciens omnia sibi data esse in manus, & a Deo exijsse, etiam proditoris pedes lauit. tamẽ si sensum Ioannis consideramus, profecto non hæc ad humilitatem tantum extollẽdam dictá sunt; non enim erat, cur hac locutionũ forma vsus esset Euãgelista ad dignitatem Christi significandam: *Omnia tradidit ei Pater in manus*, nec erat, cur adderet, *ad Deum vadit*, non enim hoc facit ad humilitatem extollendam, cum iam sit dictum, a *Deo exiuit*. Mihi igitur le-

B gitimus sensus is visus est, quem in commentario exposuimus, vt hæc ad institutionem Eucharistiæ etiam referantur, & causam exprimant, quæ Christũ induxit, vt hæc opera tam mira recessurus iam ad Patrem ederet. Aduertendum est etiam illud: *Omnia tradidit Pater in manus*, dictũ esse propter hominum salutem a Patre Christo demandatam: & ita recte exponit Chrysost. hom. 69. & ante ipsum Orig. tom. 32. in Ioan. at Cyrillus & Aug. & Grego. locis citatis generalius hanc sentẽtiam interpretantur: omnium enim pote-

C statem dedit filio Pater, & vera est doctrina, vt superius etiã annotauimus: tamẽ nõ ad sensũ Ioannis, qui de omniũ salute hominum, eorumq. redemptione Christo a Patre cõmissa loquitur, cui propter patris dilectionẽ summam, & reuerentiam: quibus eũ Christus, vt homo prosequebatur, diligentissime, & efficacissime incubuit.

Superiora Euãgelistæ verba nõ tã propter Christi humilitatẽ dicta sũt quã vt causa assignetur mirabiliũ quę fecit ante passionem.

Et ponit vestimenta sua, & cum accepisset linteum, præcinxit se; deinde misit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo, quo erat præcinctus.

COMMENTARIVS.

Singulas circumstantias minutissime Ioannes describit. sunt enim omnia plena mysterijs. Dominus lauandi mysterium ita exercere decreuit, vt non solum lauare, quod ministerij erat, sed etiam ministrantis habitum induere, linteo præcinctus, & deposito suo vestimento voluerit: socium autem, vel comitem non accersit, sed solus ipse aquam mittit in peluim, & linteo pedes extergit: Quæ præter miræ charitatis erga proximum, & humilitatis profundæ exemplum, quid in hominum redemptione ipsa fecerit, & adhuc facturus erat, significabat. Ipse enim exinaniuit se, formam serui accipiens, cum in forma Dei esset, & qui in cœlis regnabat, sedens in throno cum Patre, ad nos descendit, suam occultans maiestatem, & in nostra apparens humilitate. Ipse est, qui solus torcular nostræ salutis, & redemptionis calcauit. Ipse est, qui solus nostrorum obtinuit remissionem peccatorum, sordesq. scelerum abluit, & extersit linteo suæ humanitatis: quia gratiam, qua lauantur, & gloriam, qua exterguntur nobis obtinuit. Ipse est, qui solus lauare potuit alios, qui mundus totus nulla alterius indigebat ablutione: quia iustus est, & iustos faciens mundus, & mundos reddens. Circumstantiæ hę quid mystice significent.

Venit ergo ad Simonem Petrum.

Particula, *ergo*, tacitam quandam, vt solet, illationem indicat, quasi diceret: quia cœpit lauare pedes discipulorum, consequens erat, vt ad Simonem Petrum deueniret lauandum, qui inter discipulos erat, quorum pedes lauabat. Particula hæc probat, & indicat, non fuisse Petrum primum, cuius lauare pedes incœpit; quoniam hæc deductio, & consecutio, non videretur accommodate posita: *Venit ergo ad Simonem Petrum*. potuit enim ad alium quempiam venire, tamen si exponamus cœpisse lauare pedes discipulorum, consequens est, vt post alios, a quibus incœperat, veniret etiam ad Petrum: quòd si ab eo initium incœptum esset, dicendum erat: Venit autem ad Simonem: hæ enim particulæ apud Ioannem, vt sępe annotauimus, magnam habent significationem, & multa occulta indicant, nec temere, & inconsulto, sed ex scientia, & diuino consilio posita sunt: in scriptura enim sacra minutissimæ etiam particulæ magnum continent mysterium, vt annotat Basil. lib. de Spiritu san. cap. 1. maxime autem hoc Ioannes obseruat.

ANNOTATIO XI.

Christus quem discipulorum lauerit primo.

AVg. tract. 56. asserit a Petro ablutionis initium esse cœptum, primumq. omnium esse lotum. Idem Bernardus serm 2. de cena Domini: nescio qua ducti ratione, pręter eam, quia erat Apostolorum princeps. Contrariam sententiam tenent Origenes. tom. 32. & Chrysostomus homil. 69. Euthymius etiam, qui non solum negant primum fuisse, sed Iudam fuisse primũ affirmant. euius causam dat Orig. vt medicina, vbi magis morbus vrgebat, citius adhiberetur. additq. Petrum vltimum omnium fuisse. In primis quod ad petrum attinet, eum primum lotum non fuisse, probabilius videtur, idq. mihi persuadet: Primo quod dicitur: *cœpit lauare*

Probabilius est Christũ nõ a Petro incœpisse.

uare pedes discipulorum, & adiungitur, *venit ergo ad Petrum*, iã ergo cęperat lauare; & Aug. ipse fatetur, hunc sensum faciliorẽ esse, & accommodatiorem verbis. Quid igitur est quod nos ab hac explicationis facilitate retrahat: ratio enim non cõuincit, quia erat Apostolorum primus, non enim hunc ordinem Christus seruabat in humilitatis exemplo: immo hæc ratio cõtrariũ probat, vt qui maior erat, fieri omnium minimus disceret, sicut & paulopost verbis Dominus docuit. Persuadet hoc idẽ secundo illa particula, *ergo*, cuius significationis vim in commentario exposuimus. Indicat enim Petrum non fuisse primum, alioqnin deductio, & illatio apta non esset. Tertio sedendi ordo, quia probabilissimũ, est Christum in lauandis pedibus discipulorum ordinem discumbẽtium conseruasse, & non sine ordine modo hunc, modò illum lauisse: in ordine autem discumbentium Petrus primus non erat post Christũ quod certissimo argumento probatur: Ioãnes enim ad latus vnum erat Christi, ad alterũ vero Petrus esse nõ poterat, alias recũmbente Christo, non potuisset Ioannem secreto interrogare, seu innuere, vt peteret A a Christo, quis esset traditor: necesse est ergo Petrum recubuisse inferius Ioanne, nõ ergo in ordine discumbentiũ primus erat: & idcirco non credo primo esse lotum. An autem fuerit vltimus, & an Iudas primus, incertum mihi est, nec rationem reperio probabilem, aut efficacem negandi, aut affirmandi. Hoc tamen certum est, nec probabiliter negari potest, Iudam fuisse inter hos, qui loti sunt, eiusq. ablutos esse pedes quod quidem negauit Cypria. hom. de ablut. pedũ: sed affirmatunt Aug. tract. 56. Cyril. lib. 9. cap. 7. Chrys. hom. 69. & Orig. B tom. 32. & Euangelista ipse satis aperte demonstrat, dũ dicente Christo: *Vos mundi estis, sed non omnes*, interpretatur, propter Iudam hoc esse dictum: aderat ergo Iudas. nam ad omnes adstantes verbũ hoc Christi referabatur, vt docte annotauit Aug. lib. 2. contra litteras Petiliani capit. 22. Accedat etiam his Ioannis contextus, & historiæ series: post hanc enim lotionem iterum recubuit Dominus, & buccellam intinctĩ panis Iudæ porrexit, proditoremq. declarauit; an tamen corpus Domini, & sanguinem acceperit, paulo inferius discutiemus:

Nõ constat quis in lotione pedũ fuerit primus.

Aderat Iudas inter eos qui loti sunt.

Et dicit ei Petrus: Domine, tu mihi lauas pedes?

COMMENTARIVS.

Nesciius tanti mysterij Petrus, sed lotionem esse communem ad laborem itineris temperandum existimans, vt Cyril. lib. 9. cap. 4. annotat; & ex altera parte Christi dignitatem fide viua considerãs; ab hoc officio Christum remouere conatur, taciteq. argumentum hoc facit: Tu Dominus es, ego famulus, & seruus; non igitur decet, te mihi lauare pedes: hoc enim est seruorum officium erga Dominus suos, non autem Dominorum erga seruos. Reuerentia, & fides erga Christum, quamuis non secundum scientiam, quia mysterij rationem igno rabat, Petrum ad hæc pronuncianda inducunt: quam reuerentiam, & fidem acceptauit Dominus verbis sequentibus, sed ignorantiam repellit. Perpende autem modestiam Petri, non dicit: Tu nobis lauas pedes? ne alios, qui se lauari permiserant, arguere videretur, sed ad se ipsum vt indignum verba conuertit: *Tu mihi lauas pedes?* nondum lauare eum incœperat, sed dicit *lauas?* quia lauare volebat. vt annotauimus cap. 10. Pondus magnũ & inexplicabile, singula verba continent, si quis eorum perfectam velit considerare significationem, *Tu*, & *Mihi*: nam quis dicere poterit quantum inter hoc, *tu*, & illud *mihi*, intersit discriminis & rursus, *lauas pedes*, quibus nihil humilius est in homine. hæc magis intelliguntur mente, quàm explicantur sermone.

Petri cõmendatur modestia.

ANNOTATIO XII.

Petrus defenditur in tribus, quæ illi ab Origene imputantur.

Orrigenes tom. 32. vltra modum Petrum arguit, maxime in tribus. Primum est, quia aliorum: qui se lauari permiserant, factum accusauit: in ea enim est

sententia, vt alij prius sint abluti. Sed hæc reprehensio iusta nō videtur. Vti enim diximus in commentario, non dixit, tu nobis lauas, sed tu mihi, ne alios carpere videretur. Alterum est, quia voluit pudore iniecto Christum ab opere remouere, quasi rē non consentaneam rationi faceret. sed nec in hoc reprehensio locum habet: non enim ad hæc proferenda, & facienda Petrus mouebatur eo iudicio, quasi iudicaret Christū rem pudendam facere, sed potius tantę illius maiestatis, & suæ humilitatis cōsideratione, quæ pauorem quēdam incusserūt: nec tā voluit Christum ab opere remouere, quàm se ipsum propter suam indignitatem subtrahere. cuius exemplū est Luc. 5. idem enim Petrus in captu piscium copioso dixit: Exi a me, quia peccator ego sum: & statim Euāgelista causam annectit: Stupor enim circumdederat eum. Similes excusationes legimus in Sanctis, non ex inobedientia, sed ex quadā humilitate, & reuerētia profectas. Sic Moyses se excusabat Deo mittēte, sic etiam Hieremias. Ex quo A sequitur, non esse etiam probandum tertiū quod dicit Origenes: nempe inobedientē fuisse. non enim hæc inobedientia, sed reuerentiæ, & humilitatis pauor est, in tanta maiestatis Christi, & vilitatis suæ collatione: & ad hunc pauorem tantæ maiestatis hoc dictum Petri referunt, Cyril. libro 9. cap. 4. Aug. tract. 56. Chrysostomus autem hom. 69. ad dilectionis vehementiam. Ambro. vero lib. 3. de sacramen. cap. 1. & Cypri. hom. de ablutione pedum, & Basil. etiā reg. breui. resp. 301. ad humilitatem. Et vera est, & legitima causa. Sunt autem fides, B & dilectio, ac reuerentia erga Christum, & humilitas ista laudanda, quamuis ignorantia sit admixta, & inconsideratio quædā, quam tanti mysterij pauor induxerat. Aug. tract. 56. qui primum Petrū ablutum censet, affirmat; etiam si ab alio incœpisset, nihilominus quicūque primo lotus esset, hæc eadē pronūciasset, & expauisset sicut Petrus. at nescio qua ratione id probare posset Aug. non. n. omniū erat eadē fides cū nec in alijs eos similes Petro legamus.

Petri excusatio vnde profecta.

Respondit Iesus, & dixit ei: quod ego facio, tu nescis modo, scies autem postea.

COMMENTARIVS.

Fides, & reuerentia Petri, non secundum scientiam, sed ex tanti mysterij ignoratione orta, eum vt se a pedum ablutione excusaret, inducebant. Vt igitur Dominus hanc ei lotionem persuadeat, ignorationem remouet, dicēs: Nescis, O Petre, huius rei mysterium, & causam: Idcirco mei reuerentia motus lauari recusas; scito te nunc mysterium ignorare, paulo autem post aliquid in hoc facto latere disces, quod si nunc scires, non te excusares. Attende illud, *scies postea*, eo dictum esse, quia paulo post ablutione perfecta, mysterium aperuit: Scitis, inquit, quid fecerim vobis? Ita Cyril. lib. 9. cap. 4. exponit; quamuis Chrys. hom. 69. ad tempus post resurrectionem, & Spiritus sancti aduentum referat. Præmisit autem Christus facta verbis: efficacius enim verba audientium permouent animos, quando facta præcedunt: incœpit enim Iesus facere, & docere. Voluit autem Dominus discipulorum animos inducere, vt sibi crederent, obedientiamq. prius pręstarent, quàm rationem obediendi intelligerent. Ea enim est perfecta inferiorum erga superiores obedientia, quæ cæca vocatur. de qua Gregorius lib. 2. expositionis in lib. 1. Reg. 3. inquit: Vera obedientia, nec præpositorum intentionem discutit, nec præcepta discernit: nescit iudicare, quisquis perfecte didicerit obedire, præceptum in hoc pensari debet, quod maioris est. hæc & alia Gregorius.

Vox *postea* ad quod tēpus referenda sit.

Obedientiæ cæcæ commendatio.

Dicit ei Petrus: Non lauabis mihi pedes in æternum.

Petrus verbum Christi nondum penetrans, in sua excusatione persistit. *Non* inquit, *lauabis mihi pedes in æternum*, id est numquam patiar, nec feram te mihi lauare pedes, vt recte exponit Aug. tract. 56. Vehementis affectus hæc vox est, *non lauabis mihi pedes in æternum*, excusanda a culpa, quæ a fide perfecta, reuerentia, dilectione, timore, & humilitate procedebat.

Respon-

Respondit ei Iesus: si non lauero te, non habebis partem mecum.

QVem a proposito ratio non remouit, detrimentum, quod non lotus passurus erat, ad promptam obedientiam conuertit. *si* inquit, *non lauero te, non habebis partem mecum:* non leui detrimento Petrus deterretur, sed quod a Christo separabat, & dilectioni eius, quam ille maximi faciebat, contrarium erat. Ac si diceret: tu propter me, & ex dilectione mei pedum ablutionem recusas, scito te minus me dilecturum, & longius a me futurum, si non te lauero. Attende non habiturum Petrum partem cum Christo dictum esse, quia nisi lotus esset, carnis & sanguinis Christi sumptione priuatus fuisset, per quam Christus in eo, & ipse in Christo mansurus erat. Ad hoc enim præcipue lauabat suorum pedes, vt dispositis, & mundis seipsum in cibum daret, & realiter cum eis vniretur. Et hoc est, quod Petro comminatur: si non te lauero, non eris particeps mei: nam conuiuium meiipsius modo præpato, ijs solis, quos lauero, daturus. Petrus verbum hoc distincte non intellexit, tunc quando prolatum est, sed id tantum concepit, nihil se cum Christo habiturum commune, ab eoq. esse separandum, nisi lotus fuisset, quod quidem magna erat pœna, postea tamen rei mysterium cognouit.

ANNOTATIO XIII.

Ambrosius & Bernardus docentes necessariã esse pedum ablutionem, reijciuntur.

MAgna est inter Doctores de huius loci intelligentia controuersia, quorum etiam sententias distinguere, & percipere est difficile. Quæ omnia, vt dilucida fiant: sciendum ad tria capita eorum opiniones, & expositiones reduci. Quidam enim sentiunt, hanc sentẽtiam Christi intelligendam esse de ablutione reali pedũ, nec tantum dicta esse Petro, sed alijs omnibus, nempe nisi loti fuerint pedes eorũ, partem cum Christo non esse habituros. In qua sententia sunt Ambro. lib. 3. de sacram. cap. 1. & lib. de ijs, qui sacris mysterijs initiantur cap. 6. & Bernar. serm. de cena Domini: sed non in omnibus hi duo consentiunt, adeo vt in hoc capite primo, duæ possint distingui opiniones. Ambros. enim sentit, omnibus baptizatis esse hanc ministrandam pedum ablutionem, antequam ad Eucharistiam accedant, & ita ipsemet in sua diœcesi faciebat, quamuis Romanam Ecclesiam, id non seruasse fateatur. Prodesseq. talem lotionem affirmabat, vt baptizati fortiores cõtra dæmonem fierent, minusq. in pugna contra illum ratione carnalis fomitis, qui in baptizatis remissa culpa manet, succumberent: ad sanitatem ergo spiritualẽ non ad mundiciem lauabantur. Bernardus autem vlterius procedit, affirmans ablutionem hanc pedum esse vnum de sacramentis, & prodesse ad remissionem venialium, quibus non remissis, non potest homo ingredi regnum cælorum: nihil enim coinquinatum illuc intrabit. Hæ duæ sententiæ, multum innituntur illi verbo, *non habebis partem mecum,* propterea necessariã hanc ablutionem, vt pars habeatur cum Christo, opinantur. Sed id verbum potius mihi eorum euertere sententias videtur: nã si necessaria est pedum ablutio, vt partem habeamus cum Christo, igitur baptizatus non potest intrare in regnum cęlorum nisi pedibus ablutis, quod nemo admittet Catholicus. Deinde Ambr. dicit prodesse, vt minus homo succumbat tentanti dæmoni: poterit igitur sine ea vincere, quamuis nõ ita facile: habebit igitur partem cũ Christo. Præterea Bernardus asserit valere ad remissionem venialium, & peccatorum, quæ quamuis nõ sint ad mortem, istis tamen nondum remissis, nemo ingreditur cælum. Fateor hoc: sed venialium remissionem multis alijs modis consequimur: & quamuis in hoc sæculo nõ remittantur, si recedant morientes in gratia, in purgatorio per satisfactionem tãdem soluuntur. Non igitur necessaria est hęc pedum ablutio, vt partem habeamus cum Christo. Si igitur hoc verbum Christi generaliter omnibus baptizatis dictum esset, non video qua ratione secundum Ambr. vel secundum Bernar. verum sit illud, *non habebis partem mecum.*

Secundo loco alij Doctores exponunt, verbum hoc generaliter quidem dictum, omnibus

omnibus baptizatis : sed non realiter de A pedum materiali ablutione, sed spiritualiter de interiori mundicie, & sanctificatione, cuius hæc exterior signum erat, interpretantur, vt sit sensus: *Nisi lauero te*. id est, nisi mundiciem interiorem assequaris: cuius hæc signum est exterius, *non habebis partem mecum*. hæc autem omnibus est baptizatis necessaria: non enim ita immunes sunt a peccato baptizati, vt nequeant deinceps peccare: quorum peccatorum nisi remissionem cōsequantur per B Christum, quamuis venialia sint: non poterunt ingredi regum cælorum. Non ergo hæc ablutio materialiter, sed spiritualiter est intelligēda. In hac sententia sunt Cypria. ho. de ablutione pedum, & Augu. tract. 56. sed non eodem modo procedūt. Aug. enim de sanctificatione a venialibus exponit, quorum mundicies necessaria est, vt ingressus pateat ad regnū. At Cyprianus generaliter de omnibus etiam mortalibus post baptismū commissis interpre- C tatur: dicens hanc ablutionem esse figuram, & signum pœnitentiæ, per quam mundatur baptizatus a peccatis post baptismum commissis. Baptismus enim repeti non potest. At in hac sententia probabilior est opinio August. nam dicitur: *qui mundus est, non indiget, nisi vt lauet pedes*, non ergo mortalium, sed venialium remissio, & sanctificatio significatur. Huic sententiæ siue cum Cypri. siue cum Aug. senserit, Cyrillus fauet lib. 9. cap. 5. cuius verba sunt ista: Illud quoque puto his verbis significari: nisi quis peccati sordes per gra D tiam meam lauerit, atque absterserit, regni cælorum non erit particeps: non enim intrabunt impuri in beatas illas mansiones. Hæc Cyril. quamuis aliam adhibeat expositionem, quam proxime exponemus. Hæc expositio siue Augu. siue Cypria. non mihi posse accōmodari videtur: nam Dominus de ipsa reali pedum ablutione loquebatur, ad quam Petrum tali comminatione inducebat: *Si non lauero te, non habebis partem mecum*. Violentum est pro- E fecto ad mundiciem hanc spiritualem solam confugere, ratione cuius dictum sit, *non habebis partem mecum*, cum etiam de reali ablutione sit sermo, & cōminatio.

Cyprianus, & August. de lotione spirituali, explicantes locum Ioānis etiam reijciuntur.

Tertio loco est sententia aliorum, qui non generaliter hæc verba exponunt, sed soli Petro dicta: & in hac sunt tres expositiones. Prima est Chrysost. hom. 69. quæ etiam est Cyril. lib. 9. cap. 5. nempe rationē rei significatæ dictum esse: *Non habebis partem mecum*: vt sit sensus: nisi susceperis humilitatis documentū, quod ego hac lotione pedū tibi trado, *nō habebis partē mecum*: ne autem diceret Petrus: ego suscipiā documētum humilitatis etiam sine ablutione, Dominus non id explicuit, sed vsus est hac locutione: *si non lauero te, non habebis mecum partem*. Hoc vltimum est Chrysost. sed & ista expositio difficile accommodatur: Nam ad hanc ablutionem realem Christus Petrum inducebat, & hæc erat necessaria, vt partē haberet cum Christo.

Reijciuntur & alij qui de documēto humilitatis sentiūt Dominum loqui.

Altera ergo in hac sententia est expositio omnium probabilissima, quæ est Basilij orat. de peccato, vt soli Petro verba hæc sint dicta, & comminatio ista sit propter inobedientiam: vt sit sensus: *si non lauero te*, nec mihi obedieris volenti te lauare, *non habebis mecum partem*, tamquā inobediens: non quòd ablutio necessaria esset, sed obedientia, quam tunc exigebat a Petro. Inter alia multa habet hæc verba Basilius: Hanc ob rem eiusmodi iactę sunt minæ, vt nisi promptitudine, ac velocitate obedientiæ voluntatem suam correxisset, non illi illæ beatitudines a Deo in eum profectæ, non dona, non promissiones, non etiam illa ipsa Dei, & Patris talis, ac tantæ erga vnigenitum filium propensæ voluntatis declaratio suffecissent, ad præsentem inobediētiam expiandam. Hæc Basil. Secundū hanc expositionem ipsemet Basi. duas regulas morales tradit egregias lib. Mora. reg. 12. cap. 2. ex hoc loco Ioannis. Vna est, qui iussis Domini aduersatur, licet id pio, & amico animo faciat, is tamen ob eam causam abalienatur a Domino. Altera est, quòd quidquid a Domino dicatur, id summa cum animi expletione debemus suscipere. Idem Basil. in regu. breui. resp. 60. eundem sensum sequēs, alteram adhibet regulam: Rescindendum, inquit, est quidquid præter præceptum Domini ante statutum est. Hoc aperte demonstrat in Apostolo Petro, qui ante statuerat: *non lauabis mihi pedes in æternum*, vbi vero affirmatiue audiuit Dominum dixisse: *nisi lauero te, non habebis partem mecum*, confestim sententiam mutauit, & dixit: *Domine non tantum pedes, sed & manus, & caput*. Idem Basil. reg. breui. resp. 233. quartam regulam, & documentum ex hoc loco colligit, nempe ex omnibus rectè factis, si vnum alicui abfuerit, salutem nemo adipiscetur: verba eius sunt hæc: Petrus cum ei talium, ac tantorum rectè factorum testimonium a Domino fuisset datum, atque eo modo appellatus, & bea-

Vera sententia est Basilij explicantis inobediētiam in Petro reprehendi.

Egregia Basilij documenta.

& beatus laudatus, vbi vna tantum in re, ab obedientia visus est discedere, atque hoc ipsum non ex negligentia, superbiave, sed ex reuerentia, honoreq. erga Dominum suum, propter hoc ipsum tantum ei dicitur: *nisi lauero te, non habebis partem mecum.* hæc omnia docet Basil. cuius expositio mihi supra omnes alias placet, & accommodata videtur. At quia non dictum est: nisi meis obtemperaueris dictis, aut nisi mihi obedieris, sed, *nisi lauero te,* videtur hæc comminatio, non tam ad inobedientiam, quàm ad ablutionem ipsam referenda. Ea igitur de causa in commentario produxi, quod mihi ad sensum legitimum facere visum est, vt non de regni ingressu, nec de gratiæ priuatione dictum sit: *Non habebis partem mecum,* sed de priuatione sumptionis corporis, & sanguinis

Non habere partem cũ Christo, hoc loco significat, a sacramenti participatione excludi.

A Christi: ad quam ablutio, & mundicies ordinabatur: quam comminationem Petrus tunc non omnino intellexit, sed quãdam a Christo separationem percepit, quę satis ei fuit, vt pote maxime diligenti, vt permitteret se lauari. Petro igitur soli hæc dicta sunt verba, & de ablutione illa materiali sermo erat, & sensus comminationis est de priuatione esus corporis, & sanguinis Domini, quæ proxime lotis B discipulis Dominus communicauit. Non ergo est, cur ablutionem hanc pedum, tamquã sacramentum aliquod, nec tamquam remedium obseruemus contra fomitẽ, quia hæc in Petro completa sunt ad litteram. Nobis autem mundicies seruanda est, ad hanc sumptionem, non ablutione pedum, sed confessione, & contritione comparanda.

Dicit ei Simon Petrus: Domine, non tantum pedes meos, sed & manus, & caput.

COMMENTARIVS.

VEhemens Petrus fuit in recusanda, sed vehementior in permittenda lotione: illud quidem ex quadam humilitate & timore, hoc vero ex dilectione, & amore erga Christum procedebat. totum ergo se lauandum offert, potius quàm a Christo vel minimum diuelli patiatur. Vtilis fuit recusatio, quæ tam feruentis dilectionis, & deuotionis ignem accendit. prudens magister erat, qui tam cito in tantum augmentum virtutis promouit discipulum. Petrus hæc offert lauanda, quæ frequentius lauari solent, nempe manus, & caput.

Dicit ei Iesus: qui lotus est, non indiget, nisi vt lauet pedes: sed est mundus totus.

REcusat Dominus liberalem Petri voluntatem, & indicat hanc pedũ ablutionem propter spiritualem mundiciem, & sanctificationem fieri. Dicit igitur non esse opus manus, & caput lauari, sed solos pedes. Vt enim, qui ablutus est semel, mundus est, nec est opus ad mundiciem iterum lauari, sed sat est, si pedes lauet, qui propter vicinitatem ad terram, quam calcant, facillime, & citissime sordes contrahunt: ita Petrum lotione interiori granium peccatorum non indigere, sed ea tantum, quæ erat ab aliquibus leuibus culpis, a quibus illa pedum lotio mundabat. Similitudinem igitur verba hæc continent ab eo, qui lotus iam est, qui sola pedum ablutione indiget, propter facilitatem, qua contrahunt sordes, vt totus sit mundus: ita & Domini discipuli loti erant, & mundi interius Christi gratia; indigebant tamen aliqua lotione, scilicet ea, quæ pedum est, propter culpas leues, sine quibus, qui hanc terram incolunt, & calcant non viuunt: & idcirco eorum pedes lauantur. Attende verba, *qui lotus est, non indiget, nisi vt lauet pedes: sed est mundus totus,* hunc facere sensum. Sicut qui lotus est, totus est mundus, quia totum habet corpus mundum, eo solo indiget, vt pedes lauet, qui facile puluere inficiuntur; ita & vos quantum ad mun-

Purgationẽ venialiũ lotioni pedũ comparat.

ad mundiciem spiritualem mundi estis. Illa autem particula, *sed*, vim habet causalis, ac si diceret: Non indiget lauari, quia totus est mundus. hæc igitur lotio pedum ad interiorem mundiciem ordinabatur, eiusq. signum erat.

ANNOTATIO XIIII.

Quo tempore Apostoli sint baptizati.

AVg. epist. 108. ad Seleucianũ ex his verbis deducit Petrum prius baptizatum fuisse Christi baptismo, quia lotus dicitur, & inde ceteros Apostolos etiam baptizatos, ante Christi mortem arbitratur. Mihi eius sententia placet, sed ex hoc loco non deducitur. Ista enim verba sunt similitudo quædam, non tam pro solo Petro, quám pro ceteris etiam Apostolis dicta: vt sicut qui lotus est, mundus est totus, nec indiget nisi vt pedes lauet, ita & ipsi mundiciem habebant animæ: tamen a quibusdam leuibus purgari indigebant, quę non impediunt absolutam mundiciẽ, quæ est per gratiam. Et sic Cyril. lib. 9. cap. 7. exponit. Fieri potest, & probabilissimum est, eos iam esse baptizatos, sed non A proptetea loti nunc dicuntur: immo existimo ante baptismum mũdos etiam fuisse: quando enim vocati sunt a Christo, mundati sunt gratiæ eius virtute, etiam ante aquæ baptismum. Aduerte rursus aliquos verba illa, *sed est mundus totus*, sic exponere: postquam lauerit pedes, totus mundus est: At non sic est hoc intelligendum: sed cum Aug. tract. 56. & Greg. lib. 9. Epist. 39. qui lotus est, non indiget lauari, sed est mundus totus, sola opus est pedum ablutione. Totum enim mundum dicit, propter totius corporis mundiciem: nam pes non impedit, quin simpliciter mundus dicatur: sic iustus purus homo dicitur absolute, etiamsi a venialibus opus illi sit purgari.

Apostoli etiam ante baptismum mundati fuere.

Et vos mundi estis, sed non omnes.

COMMENTARIVS.

APplicat similitudinem ad discipulos, *& vos* inquit, *mundi estis*, idcirco non indigetis nisi pedum ablutione. Mundos appellat propter gratiam, & animæ sanctificationem, quam tunc habebant: nec lotione alia opus erat illis, præter eam, qua a leuibus culpis, quæ facile contrahuntur, purgarentur. Hoc probat, non ad exemplum humilitatis tantum hanc lotionem factam esse, sed simul etiam ad significationem, & purgationem quandam, quæ non alio tendebat, nisi vt digne conuiuio futuro corporis, & sanguinis Christi vescerentur. Ab hac mundicia excludit proditorem, dicens: *mundi estis, sed non omnes*, non eum distincte indicauit, ne alij in ipsum commoti furore insurgerent: dissimulare tamen, & tacere omnino noluit, vt Iudas suæ conscientiæ stimulum magistriq. clementiam, qui eius sciens proditionem pedes lauerit, latereq. permiserit, sentiens resipisceret, nosq. omnia Christo nota fuisse intelligeremus: eiusq. clementiam, & prudentiam cum inimicis imitari pro modo nostro studeremus.

ANNOTATIO XV.

Chrysostomi lectio, & interpretatio nõ probatur.

CHrys. hom. 69. legit in hunc modum: Vos mundi estis propter verba, quæ locutus sum vobis. Et interpretatur mundos dici, non a quouis peccato, sed ab erroribus Iudæorum. Propter Christi doctrinam tamen, adhuc egere sanctificatione. Insinuat autem his dictis Chrys. non fuisse a graui culpa mundos. At nec eius lectio, nec interpretatio probatur. A textus enim Græcus non habet, nisi, *vos mundi estis*. in cap. 15. adiectum est, *propter sermonem meum*, quæ verba non habentur hoc loco, & ita legit Cyril. & telliqui. Præterea Apostoli non tantum mundi erant ab erroribus Iudæorum, sed etiam a grauibus, & mortalibus culpis, nec lotio hæc pedum erat ordinata, nisi in leuium peccatorum mundationem, quæ facile

facile contrahuntur, sicut pedes facile sordes, & puluerē recipiunt. Et ita Cyril. lib. 9. cap. 7. sentit: nimirum iam discipulos fuisse tunc gratia præcedente sanctificatos. Et est communis sententia doctorū, ipsaq. verba hoc indicant. Excipitur enim ab hac generali munditie Iudas solus, & tamen non propter errorem Iudæorum excipitur, quasi ipse erroribus Iudæorum teneretur, nisi propter graue auaritiæ culpam, & proditionis. Erant igitur ceteri a graui & mortali culpa, & non tantum ab errore, mundi. Præterea qui culpa mortali sordidus est, non dicitur totus mundus, nec absolute purus: at discipuli dicti sunt toti mundi, etiam ante pedum ablutionē. Hic enim est sensus, qui lotus est mundus est totus: id est, corpus habet mundum, sola pedum indiget lotione. Loti autem dicuntur discipuli, non solum propter exteriorem baptismum Christi, sed etiam propter ipsam interiorem gratiam, & sanctificationem, qua a grauibus purgati erant criminibus.

Apostoli oēs præter Iudā mundi erant a culpis mortalibus.

Sciebat enim, quisnam esset, qui traderet eum, propterea dixit: Non estis mundi omnes.

COMMENTARIVS.

EXponit Euangelista verbum Christi, cur adiectum sit, *non omnes*, quod propter Iudam proditorem appositum docet, vt Christum omnia præsciuisse significet. Recte Aug. lib. 2. contra litteras Petiliani cap. 22. ex his verbis Iudam tunc præsentem fuisse colligit. adiungens quando egressus fuit, ceteriq. manserunt, dictum esse, sine limitatione: Vos mundi estis, vt habetur cap. 15. quod superius annotauimus aduersus sententiam Cypriani, negantis Iudam lotum fuisse, & lotioni interfuisse.

Postquam ergo lauit pedes eorum, accepit vestimenta sua: & cum recubuisset iterum, dixit eis.

PArticula *ergo*, causam indicat, cur vestimenta sua, quæ deposuerat acceperit, quia nempe lauerat iam eorum pedes, cuius rei causa vestimenta deposuerat, & linteo se præcinxerat: idcirco vestimenta propria iterum accepit, iterumq. recubuit: e cena enim lotionis huius causa surrexerat. Vnico verbo ceterorum discipulorum lotionem Euangelista descripsit, quia nihil particulare erat, præter ea quæ de Petro narrata sunt. Postquam autem Dominus recubuit, lotis illorum pedibus, nihil cibi communis sumpsisse eum legimus: discipuli vero cenam nondum completam continuarunt: ante cuius finem sacramentū Christus instituit, & quæ sequuntur pronunciauit. Propterea Matth. 26. Cenantibus, inquit, eis accepit Iesus panem &c. indicans Christum quidem, quando sacramentum instituit, cenam suam nondū discipulos expleuisse: quando igitur e cena surrexisse dictus est, ipse iam compleuerat, nondum tamen ceteri.

Scitis, quid fecerim vobis.

EX facto suo, humilitatis, & mutui inter eos obsequij argumentum deducit efficacissimū: *Scitis*, inquit, *quid fecerim vobis*? non est opus verbo, & sermone explicare, quæ oculis vestris vidistis, & ipsa experientia cōperistis. Habent autē hæc verba energiā: ego vobis quid fecerim: quam verborū significationē, & energiā, in qua pondus argumenti, & documenti consistit, ipse statim expo-

nit, nempe ego Dominus, & magister vobis discipulis & seruis laui pedes. humile & vile ministerium exercens: quanto igitur potiori iure, vobis non debet videri vile, alterum alterius lauare pedes.

Vos vocatis me, Magister & Domine, & bene dicitis: Sum etenim.

EXplicat duo illa Verba, Ego, & vobis: *Vos*, inquit, *vocatis me Magister, & Domine*: fatemini vos me Dominum, & magistrum esse, & eadem confessione vos seruos, & discipulos agnoscitis, nec opus est me hoc persuadere vobis, quando vos ipsi dicitis, & re vera recte dicitis, quia sum Dominus, & magister, & talis, qualem me confitemini. Ecce igitur, quis ego, & qui vos sitis. Non vtitur Dominus verbis hisce, vt suam iactet magnitudinem: sed vt eos tanto exemplo ad humilitatem exhortetur. Licet enim aliquando de se magnifice loqui etiam inter nos, quando ad proximi vtilitatem id confert, quod & Paulum.2.Corin.11.fecisse legimus.

ANNOTATIO XVI.

De Christi Dominii Magisterio.

QVia Dominus Iesus seipsum Magistrum & Dominum confitetur pauca de eius Magisterio & Dominio dicamus.

Constat ex diuinis scripturis Christū venisse Redēptorē, & Doctorē. quare in illis Saluator & Magister dictus, & prophetatus est.

Venit Christus hominē vt redimeret, & vt fructum redemptionis ipse homo caperet: venit vt doceret, & viam salutis ipsi manifestaret. De priori dictū est Luc.19. Venit filius hominis saluum facere, quod perierat: de posteriori Ioan.18.In hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati: propter illud Saluator, propter hoc doctor & magister dictus est, & per prophetas prænunciatus. Zachar.9.Ecce rex tuus venit iustus, & saluator. Ioel.2.Lætamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem iustitiæ. Vtrumque enim ad redemptionem necessarium erat, & saluare, & docere homines viam salutis: alioquin illam ignorantes non possemus redemptione frui.

Christus in docendo, & homines & Angelos excedit.

Magisterium autem Christi fuit supra omne humanum magisterium, quod ex multis manifestum est. Primo quidem homines sunt magistri, sed prius fuerunt discipuli, & didicerunt, quæ ante ignorabant: at Christus ita fuit Magister, vt numquam fuerit discipulus. Si enim loquamur de eo, vt Deus est, sicut ab æterno a patre habuit substantiam, ita cum ea habuit & scientiam eiusdem patris: vnde ab æterno Deus, ab æterno sapiens, simul Deus, & simul sapiens est. Si loquamur de eo ratione humanitatis, non prius fuit discipulus discens, & postea magister docens: quia eodē instanti, quo illa est humanitas creata, fuit simul verbo Dei vnita, & omni scientia, & sapientia repleta, ita vt numquam quidpiam ignorauerit aut didicerit. In quo non solum homines, sed etiā angelos excelluit: qui quamuis creati simul cum substantia scientiam acceperint infusam, tamen multa ignorarunt, quæ postea didicerunt. Secundo homines plura ignorant, quam sciunt: & eorum, quæ sciunt, non omnium certam scientiā habent quia multa opinantur, & in multis errant: at in Christo nulla fuit ignorantia. In eo enim erant omnes diuinæ scientiæ thesauri, nullus error, sed plena, & omni ex parte perfectissima scientia. Tertio, quia magistri non tantum est scire, sed & docere, scientiamq. communicare. Multū etiam in hoc discriminis est: homo enim docet exterius mouendo, non autē intellectum immediate illustrans, vnde nisi auditor ingenio polleat, fructum doctrinæ nō accipiet: at Christus docet interius etiam illuminando, ideoque rudes & incapaces facit capacissimos, & perspicacissimos, linguasq. infantium efficit disertas. Quarto homo docet temporis interuallo, & assiduo labore discipulus discit: at Christus momento docet, quem, & quæ vult. Quinto homo non valet persuadere, quæ docet, nisi vi argumentorū, & demonstrationum: at Christus persuadet altissima mysteria, facitq. credere, quæ ratio non attingit, virtute propria. Sexto homo non excitat, nec mouet discipulorum

Christi doctrina non solum intellectum illuminat, sed etiam affectum mouet.

pulorum affectus ad ea, quæ suadet,& docet facienda: at Christus rebelles etiã cõpellit voluntates,nõ coactione, sed efficacia virtutis.Sermo enim eius est penetrabilior omni gladio ancipiti. Heb.4.Postremo doctrina Christi est vitæ æternæ.Io.6. Verba vitę æternæ habes.Hominũ doctrinæ,præter eã quæ Christi est,aut parũ vtiles,aut inutiles, & aliquando noxiæ sunt: vbi enim fides nõ est,eius generis sunt doctrinæ. Vere ergo Christus magister a suis Apostolis prędicabatur,quia ipse solus Magister est, & ceteri oẽs discipuli eius sunt.

ANNOTATIO XVII.

De Dominio Christi vt Deus est.

EGimus præcedẽti annotatione de Magisterio, dicamus modo de dominio Christi:quia vere Dominus ipse est,& eius dominium ita perfectum vt nullum aliud cum ipso comparari queat. Si ergo de dominio ratione diuinitatis loquamur, eius magnitudo & perfectio ex multis cõstabit, in quibus omne hominũ dominium excedit. Primo quidẽ hominis dominium seruituti admistũ est: nam indiget ijs quorũ Dominus est. At Deus intra se habens omnes diuitias,nulla re indiget,quæ sub eius est dominio:ideoque Aug.in illud Ps. 69. Deus adiuua me:negat homines proprie, & absolute dominos esse,sicut Deus est,allegans illud Psal.15.Dixi Domino: Deus meus es tu,quoniã bonorum meorum non indiges. Hoc idẽ repetit lib.8.super Gen. ad litter.cap.11.immo.li.12.Ciui.ca.17. affirmat Deũ ea de causa noluisse mũdum ab æterno producere,vt significaret se nulla indigere creatura,& Cyril.lib 1. Thesau. c. 6. asserit creaturarũ productionem fuisse Deo superuacaneã quantum ad hoc: quia nullã ex eis accipit perfectionẽ, nec vlla indiget.Est ergo dominium Dei vndique perfectum,sine vlla prorsus seruitutis admixtione,quale non est hominis dominium. Secũdo hominũ dominium est valde angustum,nemo est omniũ hominũ dominus,&si esset,non adhuc dominium haberet angelorũ.Insuper nec plenum habet dominiũ eorũ quibus dominatur:nõ enim animarũ est dominus, nec pro libito vti illis in omnibus quæ vult,potest. At Deus omniũ est Dominus,& proinde eis suo arbitratu vti valet. Ps. 118. Omnia seruiunt tibi. Esther.13.In ditione tua cuncta sunt posita. Tertio dominium Dei coniunctum est cũ omnipotentia, hominis vero imperiũ cũ impotentia & fragilitate:non enim imperare potest suis arboribus vt crescãt,

Dominiũ hominis ser uitutem habet admixtam.

Dominiũ hominis certis continetur limitibus.

Dominiũ hominis in firmũ est.

A vt fructus ferant:non lapidibus vt vno ex loco in alium transferantur: non animalibus vt se multiplicẽt,aut hoc vel illud faciant: non febri,vt recedat: non ventis vt quiescant, multiplex denique in omnibus, humani dominij infirmitas est. At Deus omnibus imperat,& cũcta obediunt ei in omnibus,quę vult. Mat. 8. Qualis est hic, quia vẽti & mare obediũt ei.Mat.21.Si dicetis mõti huic,tolle,& iacta te i mare fiet.

Ex hac differentia cõsequitur resolutio cuiusdam antiquæ difficultatis, nempe an B Deus dicẽdus sit Dominus ab æterno.Augu.lib.12.Ciuit.ca.15. noluit definire.At Tertul.lib aduersus Hermogenẽ in principio,affirmat in tẽpore fuisse Dominum, quando creaturæ incœperunt. Nã Dominus,inquit, nomen est potestatis,non substantiæ: in tempore ergo incœpit esse Dominus. Quod confirmat,quia Gene.1. per totum caput,dicitur,Dixit Deus, quando omnia creabat, at cap.2. post creationem dicitur Dominus. Multi in scholis hanc C doctrinã amplectuntur,& est valde probabilis: mihi tamen videtur nõ absque probabilitate dici posse,Deum ab ęterno Dominũ fuisse,etiam nondum creaturis existentibus,quia creatura,etiam priusquam esset, Dei imperio subdita erat. Homo quidẽ non imperat ijs,quę sub se sunt,nisi postquam sunt,quia infirmus est, nec plenum habet dominium: at Deus Dominus est etiã antequã sint,quia imperat vt sint, & ex nihilo in aliquid cõuertantur. Quod D ex Ps.32.probari potest.Ipse,inquit,dixit & facta sunt,ipse mandauit,& creata sunt. Non possent per mandatum fieri,quæ non erant,nisi dominium præcederet, ratione cuius præceptũ vim habet. Rom. 4. Vocat ea,quæ non sunt,tãquam ea,quæ sunt.Antequam igitur sint, præcedit dominium. Duo ergo in dominio considerare licet, & potestatẽ, & relationem ad ea, circa quæ est potestas: quantũ ad potestatem Deus ab æterno est Dominus:quantum ad relaE tionem vero actualẽ quæ in Deo realis nõ est,sed potius creaturæ, referuntur ad ipsum,Dominus in tẽpore dicitur. Quia ergo propter potestatem Dominus dicitur, ideo ab æterno est Dominus, sicut & creator,quia ab æterno habuit potentiã creandi. Quarto hominis dominiũ est communicatũ, seu participatum, & est subalternatum. Communicatum, quia a Deo est, Rom. 13. Omnis potestas a Deo est. Subalternatũ vero,quia dominio alterius subditur Colo.4.Domini,quod iustũ est,pręstate seruis:scientes quod & vos Dominũ

Deus an ab æterno Dominus dicatur.

Probabile est Deũ ab æterno Dominũ fuisse.

Duo in Dominio considerãda.

 habe-

habetis in cælo. Deus autē dominium non A ab alio, sed a seipso habet, & nulli alteri subditur, sed est primū, & supremū. Christus igitur, qui Deus erat, rectè affirmat se vere Dominum esse. Erat vere Dominus etiā vt homo, duobus maxime titulis, vnus erat ratione vnionis humanitatis ad Verbū. Illi enim humanitati propter vnionē ad Verbū data est omnis potestas, & omne dominiū omniū creaturarū. Alter erat ratione redēptionis, propter quā vltra dominiū omniū generale, habuit dominiū singulare vniuersorū, quos suo sanguine redemit, & de tyrānica diaboli potestate eripuit. de qua re inferius plura dicem⁹. Vere ergo Christus & Magister, & Domin⁹ erat.

Si ergo ego laui pedes vestros Dominus, & magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes.

COMMENTARIVS.

COlligit argumentum. Si igitur ego, cum sim magister, & Dominus, pedes vestros laui, & hoc feci vobis, qui serui, & discipuli estis: profectò & vos inuicem debetis alter alterius pedes lauare, cum non sit distinctio tanta inter vos ipsos, quanta est inter me, & vos: nam omnes conserui, & condiscipuli estis. Argumentum est a minori: si quod minus videbatur fieri debere, factum est, id profectò fiet, quod magis fieri debere videtur.

Exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis.

COnfirmat argumentum declarans, se lauisse pedes eorum, vt exemplum eis daret humilitatis mutuæ. & attende clementiam, & suauitatem: multo enim maiora poterat exigere ab eis. Si enim Dominus lauat pedes, profectò ad viliora obligabitur seruus, non ad paria: vt quanto superat maior minorem, tanto inferius, & humilius sit minoris officium & ministerium: at non hoc voluit, sed satis, inquit, est, si quod ego feci, id etiam vos inuicem faciatis.

ANNOTATIO XVIII.

Non præcipitur lotio pedum, sed commendatur humilitas.

NOn sunt hæc ita intelligenda, vt Do A minus velit ad litteram, & iuxta verborum significationē ea absolute obseruāda, sed in animi præparatione, vt si opus fuerit, illa proximis impendamus: nec dedignemur opus etiā seruile pro salute animarū subire. Rursus vt superiores sic alijs imperent exterius, vt humilitatē interius reseruantes, sibi eos, quibus iubēt, præponant. Sensum horum verborum, huiusq. exempli, eleganter Basil. expressit duobus B in locis. lib. Mor. reg. 70. ca. 10. vbi ex hoc loco id deducit, qui alios docendi munus suscepit, seipsum exemplar reliquis ad res omnes honestas præbere, præstareq. prius ea, quæ alios docet debere. Rursus ca. 24. alterum colligit: qui alijs, inquit, in Ecclesia docendis præest, data sibi potestate nequaquā ad subiectorū contumeliā abuti debere, neque se supra illos efferre, sed potius gradū illum tāquam materiam quandam exercendæ erga eos humilitatis tenere. Hæc sunt, quæ Basil. ex hoc loco Ioannis annotat. In multis autem Ecclesijs illa consuetudo viget, vt feria quinta quā dicunt in cena Domini, superiores pauperū, vel subditorū pedes lauent: quod non eo fit, quasi his verbis id Dominus præceperit, sed vt tantæ humilitatis Christi exēplum renouent, deuoteq. colant, & ad humilitatē omnes exhortentur. Attendendū rursus est, non solum Dominū lauisse pedes propter humilitatis exēplum: sed propter munditiē discipulorum, quibus cibū carnis suæ mox erat ministraturus. Quod satis eo verbo probatur, *qui lotus est, non indiget, nisi vt lauet pedes. & vos mundi estis, sed non omnes.* Quibus verbis declarauit se de spiritali munditie, quā tali lotione effecit in discipulis suis, loqui: eāq. munditiem

Egregia Basilij documenta pro ijs, qui præsunt.

mūditiem a nobis procurari debere figni-A ficauit,quo digne ad cōuiuium hoc facratissimū accedamus: quod Sacri Doctores annotatione duodecima citati docuerunt. Non autem absque causa, & prudētissima cōsideratione ad humilitatē eos prouocat, præter purificationem factam, & munditiem. Præuidebat enim, quod paulo post futurū erat: dum contentio facta est inter eos, quis eorum videretur esse maior, vt narrat. Luc.22. Præuenit ergo hoc exemplo,& exhortatione: quæ etiam si non omnino contentionem eorum impediuit, tamen ortam facile sedauit, & in peiora ne laberentur effecit: ea de causa in commēdanda humilitate multa insumit verba.

Christ⁹ exēplo humilitatis suæ præuenit futuram inter discipulos contentionem de primatu.

Amen amen dico vobis: Non est seruus maior domino suo, neque apostolus maior illo, qui misit illum.

COMMENTARIVS.

PRosequitur idem argumentum, vt efficacius humilitatem persuadeat, & cordibus discipulorum tenacius infigat. eis enim superbiæ tentationem imminentem, ita vt de primatu inter seipsos disputarent, præuidebat. quod autem affirmando deduxerat, iterum negando idem colligit. Si Dominus lauit: lauet ergo seruus. Argumentum est affirmationis. Iterum: seruus non est maior domino, nec apostolus, & legatus illo, a quo mittitur: non igitur dedignetur seruus, & legatus facere, quod Dominus, & qui misit, fecit. Argumentum est negationis, ad eundem sensum vtrumque tendens. Est autem argumentum ab etymologia. Apostolus enim Græce idem est ac missus: missus autem, seu legatus, maior eo, qui mittit non est, nec censetur.

Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea.

QVia res aperta, & omnibus manifesta erat, idcirco dicit: *Si hæc scitis*, ac si dicat: non hæc dico vt vos doceam, seruum non esse maiorem domino, nec apostolum, eo qui misit eum, scio vos hæc scire: si autem vt scitis ita facitis, beati eritis: & ea ratione dico, vt faciatis, & beati sitis. Iusti beati dicuntur spe, & iure: quia ipsorum est regnum cælorum, & beatitudo. Beati in spe, non autem in re: est enim communis locutio, vt constat Matth. 5. sententia hæc non tantum conditionalis est, sed etiam absoluta. Facturos enim hæc prædicit, & idcirco beatos futuros, ea de causa in sequenti sententia excipit Iudam, a qua tamen si solum conditionalis esset, non erat excipiendus.

Non de omnibus vobis dico. Ego scio, quos elegerim.

NE ignorasse suum proditorem videretur, &, vt eundem pudore, & confusione, a proposito retraheret, quodq. suum erat faceret, licet nihil esset illi profuturum: excipit ab hac generalitate nomine tacito Iudam, dicens: non vos beatos omnes fore dico, quos hæc facturos scio: scio enim, quos ego elegi, nempe quales sint, qualesq. futuri. Scio etiam non omnes hæc facturos, nec beatos futuros, nec ignorans elegi, sed sciens omnia, & quia scio, propterea hoc dico.

Cōmunis sententia, de æterna electione explicat hunc locum.

ANNOTATIO XIX.

OBscurum esse hunc locum censet Cyrill. lib. 9. cap. 10. & merito. Aug. tra-A cta. 59. ad electionem regni cælorum hoc verbum referens, existimat Iudam electū non

non esse, vt sit sensus: *Scio, quos elegerim*, & scio non omnes electos: conciliatq. hūc locū cū illo Io.6. Nōne ego vos elegi duodecim? dicēs, ad Apostolatū duodecim electos, tamē ad regnū, & beatitudinē nō omnes. Et cōmunis hæc expositio videtur: tamē re vera si quis attente consideret, & sequentibus cōferat, longe aliū sensum esse, inueniet. Loquitur enim Christ9 de ea electione, quā fecerat, quando Luc.6. dicitur: Vocauit ad se discipulos, & elegit duodecim ex ipsis, quos & Apostolos nominauit: nec a numero horū electorū Iudā nūc excipit, immo cōplectitur, & est sensus: *Scio, quos elegerim*, id est, Ego scio, qualis sit nunc, & qualis futurus vnusquisque eorū, quos elegi, & meos discipulos, & familiares feci: & quia scio hoc, idcirco dico, non de omnibus me ista pronunciare, quia nō omnes tales sunt, nec erunt. Similis est locutio Luc. 7. Si hic esset propheta, sciret, quæ, & qualis mulier est, quæ tangit eum, quia peccatrix est: ita nunc dicitur: *Scio, quos elegi*, nempe, qualis vnusquisque sit, A & an bonus, an malus, an beatus futurus, an non, nec ex ignorātia, sed ex certa sciētia elegi. Non igitur de electione æterna, quam vt Deus fecit, sermo est, sed quā fecit in tempore, vt homo vocās, & ex multis eligens duodecim. Nec erat, cur modo de electione ęterna ageret, & diceret: *Scio, quos ab æterno elegerim*, & scio me non elegisse omnes. Dura erat locutio hæc, & minus efficax vt Iudam ipsum a sua cogitatione remoueret. Diceret enim, non me elegisti, & ideo non sum quales alij electi. B Noluit tamen Dominus occasionem hanc tunc vlli dare talis sermonis, sed culpā in eū reijcere, & se non ignorasse futura, ostēdere, vt tanto magis clementia eius fieret manifesta, qui etiam si præsciret futurum malum, ab electione non repulit. Hic igitur est sensus. *Non de omnibus vobis dico: Scio enim quos elegerim*: id est, quis, & qualis vnusquisque eorum, quos elegi sit, & qualis dū eligeremini fueritis, noui. Huic expositioni sequens sententia consonat, & facilius accommodatur.

Auctor sentit Christū loqui de electione ad Apostolatū

Sed vt adimpleatur scriptura: Qui manducat mecum panem, leuauit contra me calcaneum suum.

COMMENTARIVS.

Tacite obiectioni respondet, nempe si sciebas omnes, quos elegisti, quales futuri essent, quare proditorem elegisti? Respondet: Scio, quos elegerim: sed vt impleatur Prophetia, seu scriptura, adde, elegi etiam proditorem futurum: sic enim prædictum est Psal.40. *Qui manducat mecum panem*: id est, vnus ex meis discipulis, & familiaribus: *leuauit calcaneum contra me*, id est, me supplantauit, dolo, & fraude me cadere fecit. Hoc enim est supplantare, plantam, seu pedem inter alterius crura immittere in lucta, aut cursu, & eum cadere facere: metaphorice significans eos, qui dolis, & fraudibus alterum in ruinam impellunt: quod Iudas fecit, qui osculo pacis prodidit Christum, & sub specie discipuli magistrum occulte persecutoribus vendidit, a quibus morti traditus est.

ANNOTATIO XX.

Diuersa rationebona, & mala in scriptura prædicuntur.

Considerandū est hoc loco, longe aliud A esse, quādo scriptura hominum facta, & peccata quæ sunt facturi, prædicit, & quando opera illa quæ Christus, vt homo effecturus erat, præscribit. Ea enim mala quæ homines facturi sunt, idcirco prædicta sunt, quia futura erant. Non enim idcirco mala faciunt homines, quia prædicta erant, sed prædicta sunt, quia ipsi facturi erant, vt latius cap. 12. explicuimus. At quæ Christus fecit, non sic sunt prædicta: vt enim Christus homo ea de causa cūcta faciebat, vt patris æterni impleret voluntatem, ita etiam faciebat, vt impleret, quæ prædicta sunt: nam multa, quæ æternus Pater voluit, ipsum facturum scripturis

ris, & prophetijs prædixit, & præsignificauit. Idem ergo est dicere, elegit Iudam, quamuis sciret proditorē, quia nouit patrem æternum id voluisse, ac dicere, elegit proditorem, quia scriptum erat hoc. Nam voluntas Patris manifestata est in scripturis. Sensus igitur horum verborum liquet: nēpe, Christus homo elegit sciens futurum malum, vt impleatur scriptura: id est, vt impleret voluntatem Patris, quā prædixit, & significauit per Prophetas. Particula igitur, *vt*, in hoc loco non tenetur consecutiue, vt arbitratur Cyr. li. 9. cap. 10. sed causaliter, longeq. alia ratio est illius loci: Non credebant in eum, vt impleretur sermo. Mala enim, & peccata non prædicta sunt, vt fiant, sed quia futura erant: verum, quæ Christus faciebat, cuncta erant a Patre prædicta, vt fierent, eaq. faciebat Christus, vt voluntatem Patris faceret. Multa sunt huiusmodi loca, quæ de Christo dicuntur. Ioan. 19. Vt cōsummaretur scriptura, dixit: Sitio. Matt. 1. Hoc totum factū est, vt impleretur, quod dictum est. Sunt alia etiam testimonia. Vald e igitur consideranda est, & attendenda distinctio eorum, quæ prædicta sunt. Nam per diuinam præscientiam, mala præuisa sunt, quia futura: bona vero sunt, quia præuisa a Deo. Christus igitur, vt homo elegit Iudam, & ad apostolatum vocauit, quia ita Patrem disposuisse, & voluisse sciebat.

Deus quare voluit Iudā eligi Apostolum, quē nouit fore proditorem

Quod si interroges: Cur Deus voluit proditorem, & iniquum futurum ad A postolatum eligi? quæstio est, cui soluendæ multum inhærere non debemus, vt docte, A & pie respondet Cyril. lib. 9. cap. 10. & Hier. lib. 3. contra Pelagianos. Posses enim eadem ratione petere, cur fecit Angelos, quos sciebat futuros dæmones: cur fecit Adam, quem sciebat peccaturū: cur creauit homines, quos damnandos præsciuit. Hoc sit nobis satis, nullum a Deo creatum hominem, aut Angelum, vt peccet, aut malum faciat: non esse etiam electum Iudam, vt proderet: ipsorum est vitium liberiq. arbitrij culpa, quod peccent: quod malum faciant. at Deus noster malo illorum B ad bonum vtitur. Iudæ enim proditione, cuius ipse Iudas suo vitio fuit causa, vsus est Deus, vt instrumento quodam ad filij mortē, qua mundum redimeret: sicut etiā odio, & iniquitate Iudæorū vsus est, vt ipsis Christū occidentibus, morte sua nostrā mortē superaret. Deus enim malis etiam ipsis in bonum vtitur: ideoque ea permittit, vt bona ex ipsis eliciat. Quantum autē ad locum ex Psalmo allegatum attinet, vt a Ioanne citatur, habetur in Hebræo, nec multum differt a Septuaginta interpreta-C tione. Magnificauit super me supplātationem. Hoc tamen annotandum est, non esse sensum, quem Aug. tract. 59. adfert, nempe supplātare esse conculcare, & opprimere. Non enim verbum Hebræum, עָקֵב id significat, sed quod vere verbum Latinum, supplantare, pede interiecto alterius pedes impedire, vt cadat: quod maxime in lucta fit. Vnde metaphora est trāslata ad eum, qui fraude, & dolo, alteri causa est ruinæ, & in hac significatione est frequens verbum in scriptura veteri: sicq. Chrysost. & Euthy. exposuere.

Amodo dico vobis, priusquam fiat, vt, cum factum fuerit, credatis, quia ego sum.

COMMENTARIVS.

CVr hæc prædixerit, exponit, vt ipsa expositione eos cautiores, & ad fidem promptiores faciat. Dico, inquit, nunc hæc vobis, vt cum impleta videritis, credatis me esse verum Christum promissum, Deiq. filium, qualem me esse prædicaui vobis. Non solum, vt recte Cyril. lib. 9. cap. 11. annotat, hoc intelligitur de proditione Iudæ, sed etiam de ipsius Iudæ perditione, vt quando Apostoli viderent Christum traditū, & Iudam mortē laqueo sibi intulisse, recordarentur verborū Christi, qui vnū futurum proditorē, & hunc nō esse mundum reuelauit, nec saluatum iri, prædixit, hacq. ratione in fide confirmarentur. Tali enim confirmatione, propter scandalum crucis futurum, quo eorum fides debilitanda erat, multum indigebant. His etiam verbis exhortatur Dominus tacite, vt recordentur, & teneant memoria, quando eum morientem viderint,

Christus futura prædicebat, vt suorū fidē cōfirmaret.

viderint, hæc omnia prædicta esse. Hæc enim consideratio proderat multum, vt Christi mortem voluntariam cognoscerent, nec necessitate aliqua, sed voluntate, & ex mysterio pati. Hæc autem verba, Hæc dico vobis, vt credatis tunc, quando factum fuerit, idem significant, ac si diceret, quando impleri, quæ prædixi, videritis, in fide state fortes, & firmi, credentes me esse Dei filium, & Christum. Credebant quidem tunc, quando hæc dicebat, sed propter periculum imminens passionis futuræ dicit: *Vt credatis*, id est, vt tunc tentatione insurgente, in fide perseueretis. Illud aduerbium: *Amodo*, Græce ἀπ' ἄρτι, aliquando, posthac, seu deinceps, aliquando confestim, seu cito significat: ita sumitur in præsenti, confestim, & cito dico, priusquam fiat.

Amen amen dico vobis: qui accipit, si quem misero, me accipit. Qui autem me accipit, accipit eum, qui me misit.

QVia dixerat, non esse seruum maiorem Domino, nec Apostolum eo, qui misit eum, argumentoq. a minori, quod appellant, ostenderat eos debere inuicem lauare pedes, ne propter hanc humilitatem eos paruipendendos aliquis existimaret: aut ne ipsimet contristarentur ex hoc ministerio arbitrātes futurum, vt minoris fierent ab alijs, idcirco Dominus huic cogitationi medetur. Non sic, inquit, erit: quamuis enim dico vos seruos, & legatos, ac nuncios esse, & lauare pedes inuicem iubeo: scitote tamen me eo vos in loco ab omnibus haberi velle, vt qui recipit aliquem, quem ego misero, me ipsum recipiat, & qui me recipit, sciatis ab eo recipi eum, qui misit me. Ergo de primo ad vltimum, qui meos legatos recipit, recipit Deum, & honor, qui eis impenditur, Deo impenditur, & qua iniuria eos quis afficit, Deum eadem afficit. Sermo generalis est, vt eos, & omnes alios, qui mittendi erant, complecteretur: quibus omnibus præceptum commune est, vt alter alterius lauet pedes. Hoc in loco obseruandum est documentum insigne, nempe Dei ministros humilitatem debere seruare, si opus est etiam subditorum lauando pedes: tamen non debet vlli id esse argumento, aut occasioni contemptus eorum, sed tamquam Christum, & Deum debet eos venerari: nempe, vt superiores, & prælatos omni humilitate, obedientia, & reuerentia prosequi. Nec ex his verbis colligas parem reuerentiam deberi ministro, quæ debetur Domino, & Christo: sed quod reuerentia exhibita ministro, aut contemptus, in eum refertur, cuius est minister: ministrosq. non vt meros homines, sed simul vt Dei, & Christi ministros recipiendos esse. Hic est verus sensus, & connexio verborum cum præcedentibus.

[Margin: Non paruipendendi qui humilibus operibus incumbunt.]

[Margin: Documentum pro Superioribus, & subditis.]

ANNOTATIO XXI.

[Margin: Tres expositiones Superiorum verborum reijciuntur.]

LAborāt interpretes in connexione horum verborum cū superioribus. Non enim cohærere sententia videtur. Cyril. lib.9.cap.12. exponit sic, vt nouo quodā argumento velit Iudā a suo malo retrahere proposito: nempe terrore, & minis, quas incutit nō expressis verbis, sed a contrario sumptis, scilicet a cōtumelia, quam Patri irrogabat nō recipiēdo filiū. Si enim qui recipit Christū, recipit eū, a quo missus est, igitur, qui nō recipit, iniuria, & cōtumelia afficit mittentem Patrē. Violenta videtur interpretatio, nec accōmodari potest: nā non de se loquitur, sed de his, quos mittit ipse, de quibus nō erat, cur loqueretur, si tales minas Iudæ incutere volebat. Chry. ho.71. aliter cōnectit, vt duplici argumēto cōsoletur discipulos ad ea ferēda incōmoda, quę missi in orbē terrarū passuri erāt. Vnū argumentū fuit ipsius memoria: id est, tenete memoria, quæ ego passus sum. Hoc insinuatur illis verbis: Si scitis,

beati eritis, id est, felix, quæ ego feci: alterū est humanitas, qua recipiendi erant in orbe, nam accepti sunt tamquam a Deo missi, inueneruntq. infinitorum hominū domos sibi patere, in quibus beneuole ac liberaliter recepti sunt. Sed difficile est hunc sensum accommodare; nihil enim de his, quæ passuri erant, hoc in loco agitur, sed de exemplo humilitatis ex lotione pedum. Aliqui recentiorū aliter connectunt, vt cum Apostolis iusserit pedes inuicem lauare, moneat nunc omnes fideles, vt ipsos reuereantur, & officia humilitatis ipsis impendant. Sed neque hęc expositio bene aptatur: ad discipulos enim totus hic sermo dirigitur. Est igitur, ve-

Verus sensus proponitur.

A rus sensus, & connexio, vt dimisso sermone de proditore, occasione illius verbi, Beati eritis, sententiam prosequatur de lotione mutua pedum. Et cum dictum esset eos, vti seruos, & nuncios debere inuicem lauare pedes, quando & Dominus, & qui misit, eorum lauit pedes: ipsos consolatur, ne ex hac humilitate, siue ex hoc, quod serui, & missi dicti sunt, se minoris esse habēdos, aut cōtemnendos ab aliquo existimarent. Propterea ceteris omnibus eos magno in pretio habere, æstimare, & revereri, & colere præcepit. *Amen amen dico vobis, qui recipit, si quem misero, & me, & eum qui me misit, recipit.* Humilitas ergo vera honor est maximus.

Cum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & protestatus est, & dixit: Amen amen dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me.

COMMENTARIVS.

Videns semel ac iterum Iudam suæ impiæ cogitationis tacite admonitum, nempe dum audiuit: *Non estis mundi omnes.* & rursus, *Non de omnibus dico*, nihil profecisse, sed potius in sua pertinacia cōfirmatum hærere: contristatus est, præ nimia sua charitate, & salutis hominum desiderio, dum eius perditionem consideraunt. Hoc est turbari spiritu, id est, interius contristari, & eius animam dolore, & tristitia affici, vt exponit Athanasius lib. de incarnatione Christi. Et tertio iterum eum admonet multo manifestius, dicens: *Vnus ex vobis me tradet.* Primo quidem occulte, & tacite id fecerat, quando dixit: *Mundi estis, sed non omnes.* Secundo apertius: *Qui manducat mecum panem, leuauit contra me calcaneum.* At tertio palam, non tamen nominata persona, *Vnus*, inquit, *ex vobis, me tradet.* hoc est protestari, palam testari, & affirmare rem omni obscuritate, & ambiguitate verborum deposita. Merito autem Dominus tristitia, & dolore cordis verbum hoc profert. Magistro enim dulcissimo, & patri amantissimo flebile erat, & lacrymabile vnum ex discipulis, & filijs tam miserabiliter labi, & in præcipitium mortis æternæ propria malitia, & culpa ruere, nec vlla persuasione velle reuocari. De huiusmodi Christi propassionibus, & humanis affectibus dictum satis est capite vndecimo.

Spiritu turbari quid sit.

Protestari quid sit.

ANNOTATIO XXII.

An Superiora verba ante Eucharistiæ institutionem dicta fuerint.

Existimant aliqui, ante horum prolationem verborum post ea, quæ proxime narrata sunt, Dominum sacramentū sui corporis, & sanguinis instituisse, & discipulis distribuisse sicut ceteri Euangelistæ narrarunt, his autem peractis hæc verba protulisse. At August. lib. 3. de consens. Euang. cap. 1. quem supra annotatione 7. secuti sumus, censet hæc verba ante sacramēti institutionem esse prolata, continuariq. præcedentibus, quæ etiam ante A institutionem sacramenti dicta sunt: idq. probabilius est. Quod insinuare & Ioānes videtur, dum inquit: *Cum hæc dixisset, turbatus est*, significans superioribus verbis sequentia esse coniuncta. Cyril. lib. 9. cap. 13. hanc turbationem indignationem, & iram interpretatur aduersus tantam Iudę impietatem, qui tot beneficijs ab impio proposito diuelli noluit, & probabile est: nam minas adiunxit: Væ, inquit, homini illi. Sicut medicus morbum tenacem vin-

Cyril. & August. aliter turbationē Christi explicant.

cere non valent, quadam indignatione in ipsum fertur. Aug. tract. 60. turbatū dicit suę passionis tristitia, sicut supra dictū est: Nunc anima mea turbata est. Et hoc etiā probabile est, tamē probabilior mihi visa est expositio, & causa in cōmētario posita.

Aspiciebant ergo ad inuicem discipuli, hæsitantes de quo diceret.

COMMENTARIVS.

Quorsum Apostoli mutuo se aspicerent.

PRopter hoc verbum discipuli mutuo se aspiciebant, hæsitantes de quo diceret. Mutuus hic aspectus erat ex desiderio cognoscendi quis esset: oculos enim in seipsos inuicem conuertebant, vt si ex signo aliquo vultus id cognoscere possent. Marcus cap. 14. plura scribit: Cœperunt, inquit, discipuli contristari, & dicere singulatim: Numquid ego? & Matth. cap. 26. addit Iudam etiam dixisse: Numquid ego sum Rabbi? quod existimo Iudam interrogasse, quia ceteros interrogantes videbat. Ne enim detegeretur, si solus sileret, tutius duxit etiam cum alijs interrogare: dubitabant igitur singuli, quamuis nemo eorum, præter Iudam, a sua propria conscientia accusaretur, nec talis proditionis sibi conscius esset: tamen propter verbum Christi etiam innocentes hæsitarunt. Et id insinuat particula, *ergo*, nempe, quia Christus id dixit, hæsitarunt, quis esset, etiam dubitantes de seipsis. Ex quo loco pulchrum elicit documentum Basilius in reg. breui. reg. 301. qualiter plus aliquando alijs quā sibi credendum est. Verba eius sunt hæc: Multi sunt morbi, quos non sentiunt; qui in illis sunt, tamen ij maiorem adhibent fidem medicorum peritiæ, quam suo ipsorum stupori. Similiter etiam in morbis animi, peccatis videlicet, licet quis se ipsum non reprehendat, quod peccatum suum non sentiat, nihilominus adhibere ijs fidem debet, qui res eius prouidere melius possunt, quam ipse. Quod animaduertimus factum fuisse ab Apostolis, quo tempore cum de sua erga Dominum sincera animi affectione nihil dubitantes, dici sibi audiuissent: *Vnus ex vobis me tradet:* maiorem Domini verbis, quam conscientiæ suæ auctoritatem tribuerunt, altercabanturq. ac dicebant: Numquid ego sum Domine? Sed apertius hoc ipsum videmus in Petro: qui cum ex vehementi humilitate ministerium Domini Dei, ac magistri sui nollet admittere, tamen vbi illud audiuit, nisi lauero te, non habebis partem mecum, hisce Domini verbis summa adhibita fide dicit: Non tantum pedes, sed & manus, & caput. Hæc Basilius, a quo eandem sententiam mutuatus est Chrys. hom. 71.

Salubre Basilij documentum.

Erat ergo recumbens vnus ex discipulis eius in sinu Iesu: quem diligebat Iesus.

Verba hæc quo modo præcedentibus connectantur.

POst verba superiora, quibus turbatus spiritu proditorem manifestasse dictus est, Dominus Eucharistiam corporis, & sanguinis instituit, & ministrauit: qua re peracta secundum Augūst. lib. 3. de consen. Euang. cap. 1. iterum de proditore locutus pronunciauit, quod scribit Luc. cap. 22. Ecce manus tradentis me mecum est in mensa: admirans hominis obdurationem, qui cælesti cibo, & potu accepto, adhuc in suo persisteret nefario proposito: adiunxitq. comminationem: Filius hominis vadit, secundum quod definitum est, verumtamen væ homini illi, per quem tradetur. Et ipsi cœperunt quærere inter se, quis esset ex eis, qui hoc facturus esset. Hæc ex Luca. Prius ergo singuli interrogant Christum, postea rem inter seipsos discutiunt. Huic inquisitioni connectuntur, quæ modo narrat Ioannes: *Erat,* inquit, *recumbens in sinu Iesu vnus discipulus*, nempe is, *quem diligebat Iesus*. Hac autem per periphrasi se ipsum

Ioannes

Quomodo in mensa recubuerūt. Ioannes describit. Discipulus enim hic dilectus, Ioannes erat: qui hæc scripsit. Dicitur autem recumbere in sinu Iesu, quia ad latus eius in mensa recumbebat: recumbebant enim, qui erant in mensa, super dexteram, qui autem ad sinistram sequebatur, dicebatur in sinu præcedentis recumbere. Dicitur autem Dominus Ioannem diligere, quamuis alios etiam diligeret discipulos, quia maioribus dilectionis signis erga eum vtebatur: quoniam omniū ætate minimus, & maximæ puritatis, & honestatis erat, particulari etiam quodā humano amore prosequebatur eum, sicut & Lazarum, & sorores dilexisse dictus est, vt supra cap. 11. explicuimus. Dicet aliquis, quid particula, *ergo*, insinuat, & quam indicat illationem, *Erat ergo recumbens*? Respondeo, sæpe Ioannem illationem prætermittere, sequentium, vt sit sensus: quia Ioannes recumbebat in sinu, & erat proximus Iesu, idcirco Petrus innuit, vt interrogaret eum: quam particulam iterum repetit, in verbis sequentibus.

ANNOTATIO XXIII.

An Ioānes præ alijs dicatur dilectus dilectione charitatis. INquirunt aliqui, an dilectio ista, qua Ioannes dilectus est præ ceteris, fuerit charitatis: si enim hæc esset, consequeretur eum ceteris sanctiorem fuisse, cumulatioremq. habuisse gratiam. Hieronymus in epist. ad Heliodorum, de vita eremitica, & epist. ad Principiam in epitaphio Marcellæ, id videtur sentire, quamuis non expresse asserat. Euthy. & Chrys. hom. 71. consentire videntur: propter raras enim eius virtutes plus esse dilectum affirmant, & Cyril. lib. 9. cap. 15. propter puritatem dilectum plus alijs docet. Sed hi omnes Doctores non sunt sic intelligendi, vt velint affirmare Ioannem sanctiorem alijs, maioreq. Dei gratia cumulatum fuisse: qui enim talis est, a Deo, & Christo plus alijs diligitur. Nec credendum est Ioannem hoc verbo vsum fuisse in ea significatione: sed dilectus magis dicitur, quia familiarius Christus cum eo agebat: sæpeq. fit, vt familiarius aliquem tractemus, & suauioribus amoris signis erga eum vtamur, quem non idcirco magis diligimus. Hoc autē Christus fecit, quia virgo erat, quia honestissimus, quia adolescens, & ætate minor, alijsq. de causis nobis ignotis: & hac ratione aliqui hanc exponunt dilectionem, & vera est doctrina. At mihi videtur quod dilectio, quam erga Ioānem habere dictus est Dominus, sit cuiusdam amicitiæ humanæ: non enim omnes quos charitate diligimus, eos tamquam amicos amicitia humana, & honesta complectimur. Habuit hanc Christus erga Ioannem, quem præter dilectionem charitatis, amore humano, & honestæ amicitiæ etiā prosecutus est supra omnes alios: ex qua non licet inferre, Ioannem meliorem esse, & sanctiorem alijs. Fieri enim potest, vt charitate diligamus plus alios, & tamen amicitiæ huius amore non prosequamur eos. Habuisse autem Christum hanc etiam humanam dilectionem ostendimus cap. 11. & Sacros Doctores intelligo hoc modo locutos fuisse. Non Charitate dicitur Ioānes magis dilectus, sed humana amicitia.

Innuit ergo huic Simon Petrus, & dixit ei: Quis est, de quo dicit?

COMMENTARIVS.

PEtrum innuisse, & dixisse Ioanni dicitur: innuisse quidem gestu, & vultu, vt a magistro peteret: dixisse autem, quia verbo vsus est, dicens: *Quis est, de quo dicit?* Sic exponunt Cyril. lib. 9. cap. 15. & Chrysost. hom. 46. in Ioan. vbi huius verbi mentionem facit. Noluit enim Petrus expresse Ioanni dicere: interroga magistrum, sed nutu, & signo indicauit, quod inter nos fieri aliquando solet. Petrus ergo verbo interrogauit Ioannem, quis esset: & innuit gestu vt magistrū interrogaret. Aug. tract. 61. nullum verbum protulisse Petrum asserit, sed totum nutu, & signo indicasse: tamen accommodatior est, & verior prior expositio, quia dicitur, innuisse & dixisse.

ANNOTATIO XXIIII.

Quorsum Petrus interrogauerit, quis esset proditor.

CYril.lib.9.cap. 15. dicit Petrum nomine omnium interrogasse, tamquã eis præsidentem: sed quia non video, quo argumento hoc probari possit, verisimilius credo pro se interrogasse. Certum est Petrum non ex curiositate aliqua id scire voluisse: qua tamen de causa id quæsierit, & quare per Ioannem, non est ita manifestum. Chry. hom.46. in Ioan. hanc proponens dubitationem respondet: nunc quæsiuisse, quia de se ipso dubitabat, & timebat: nam audierat iam Matt.16. Vade post me Satana. Quòd si quando Ioan.6. audiuit: Vnus ex vobis diabolus est, non timuit de se, mirum non est: nondum enim verbum a Matth. relatum audierat. Quamuis probabile sit, quod ex timore id interrogauerit: mihi magis probatur, Petrũ animi affectione qua Christum prosequebatur fretum, nihil de se tunc dubitasse, nec timuisse. Quod mihi persuadeo, quia paulo post ab ipso Christo audiens expresse: Ter me negabis, respondit: Non te negabo. Si ergo ita constans erat in sua opinione, etiam Christo ita loquente, multo magis, quando generaliter loquentem audiuit. Non ergo quidquam de se tale cogitauit, non quidem ex superbia, sed ex amore erga Christum. Puto igitur illum scire voluisse ex zelo, vt impediret, si posset modo aliquo: quo zelo legimus eum in militem insurrexisse, & auriculam abscidisse. Per Ioannem autem interrogat, tum, vt Chry. ho.71. dicit, quia sciebat eũ a Christo particulari quadam deuinctum dilectione, amicorum autem est secreta sibi manifestare: tum, quod mihi magis probatur, quia Christo erat Ioãnes proximus, & secreto rẽ scire desiderabat. Quã causam simul cum priori adfert Euthymius Matt. 26. & verbis sequentibus ipse indicat Ioannes. Et hæc etiam causa videtur, cur non per se ipsum interrogat, sed per tertium: secreto enim loqui tunc cum Christo nõ poterat. Quãuis Chry. ho.71. dicat timore factum esse, quia reprehensus paulo ante erat, quod pedes Christum lauare prohibuerit.

Quare Petrus magis a Ioanne quam ab alio de proditore quæsierit.

Itaque, cum recubuisset ille supra pectus Iesu, dixit ei: Domine quis est? Respondit Iesus: Ille est, cui ego intinctum panem porrexero.

COMMENTARIVS.

INsinuat causam Euangelista, cur ipse potius interrogauerit Christum, *Cum*, inquit, *ille recubuisset supra pectus Iesu*, essetq. proximus sinui, & lateri eius, Dominum de proditore interrogat, accipitq. signum secretum agnoscendi, panis buccellam condimento intinctam: nondum enim expleta erat communis cena.

Et cum intinxisset panem, dedit Iudæ Simonis Iscariotæ.

POrrexit igitur Christus buccellam Iudæ, & Ioanni suum reuelauit proditorem. Fuit enim panis hic communis, iamq. præcesserat communicatio corporis, & sanguinis Domini, cui Iudas etiam interfuit, vt paulo inferius dicemus. Fuit autem buccella omnibus manifesta: esse tamen signum, & notam proditoris, soli Ioanni notum erat.

ANNOTATIO XXV.

Per buccellam panis quare Christus Ioanni proditorẽ manifestauerit.

QVare per panis buccellam suũ proditorem Dominus reuelauerit, merito aliquis percontabitur. Ad quod respondent primo Cyril.lib.9.c. 16.& Aug. in Psal.40. id eo factum, vt quod Prophetatũ esse dixerat, impleret. Qui manducat mecum

mecum panem, leuauit contra me calcaneum suum. Chrysost. hom. 61. secundam adfert responsionem: vt hac via, & modo etiam suum reprehenderet proditorem, qui mensæ communicationem non reuereretur, tradereq. vellet eum, cuius mensæ assidebat. Hæc duo probabiliter dicuntur: mihi tamen ideo factum esse videtur, vt significaret Dominus, quo modo eum traditurus erat. Tradidit autem Iudas osculo pacis magistrum suum, idcirco Dominus signo pacis, & amicitiæ ipsius, futuram proditionem reuelat: vt & personam proditoris, & qualitatem proditionis simul manifestaret. Quod autem intinctum dedit, Aug. tract. 62. respondet factum, vt fictionem animi illius significaret. Mihi ea causa videtur, quia nuda panis buccella inter conuiuantes nemo alterum inuitare solet, nisi fuerit intincta. Hæc causa literalis est, nec est necessarium omnium factorum quærere spiritales significationes. Aduertendum autem est, hoc signum Ioannem accepisse, sed nec Petro, nec vlli tunc reuelasse Christo prohibente, quamuis scriptura nihil amplius exprimat: in quo omnes expositores consentiunt.

Auctoris sententia.

Et post buccellam introiuit in eum Satanas.

COMMENTARIVS.

IN Iudam dæmon ingressus dicitur, non, vt tamquam dæmoniacum eum corporaliter agitaret, nec, vt de nouo malas, & nefandas contra magistrum cogitationes persuaderet: iam enim tentationibus hisce consenserat: sed commotus, & indignatus, quia se signari proditorem præsensit, locum omnem cordis dæmoni instiganti aperuit, animoq. suo obfirmauit Christum tradere, & quod conceperat, opere complere. Intrat ergo Satanas in eum, velut quandam in eo stabilem possessionem accipiés: nam a Christo nunc se Iudas discipulatui renuncians, separauit, ab eoq. omnino recedere decreuit. Sicq. intelligendus est Amb. lib. 2. de Cain, & Abel. cap. 4. dicens: Vbi se Satanas immisit in cor Iudæ, Christus recessit ab eo, momentoq. eo, quo illum recepit, hunc amisit. Denique sic scriptum est: *Post buccellam introiuit in eum Satanas*, intellige hoc de cópleta, & integra separatione. Et eadem ratione intelligendus Chrys. ho. 71. dicens: Donec in aliorum numero fuit, non est ausus in illum ingredi, sed extra oppugnabat: postquam vero palam factus est, licenter iam irrupit: neque enim inemendabilis erat amplius in aliorũ numero toleradus, ideoque eijcitur. Quibus verbis significat Chrysost. hanc dæmonis possessionem in animum Iudæ, qua iam in totum a Christo recedit, & eius consortio renunciat. Non autem huius ingressus buccella causa fuit, quæ bona, & signum dilectionis ad emendationem erat: ille vero bonum sua malitia & peruersitate, in malum conuertit. Bonum enim male vtentibus nocet: nam & cibus vitæ, male accipientibus mors est. Hac ratione buccella nocuit, quia male accepit beneficium, vt docet Aug. tract. 62. propter ingratitudinem, qui tot beneficijs ingratus a suo malo proposito non destitit. Idemq. dicit Cyril. lib. 9. cap. 16. beneficium enim ingrato nocet, non ex se, sed ex ingratitudine accipientis: animus enim iniquus beneficio efficitur peior. Præterea, quia Iudas se iam manifestum alijs arbitratus est, videns Petrum ad Ioannem conuersum, & Ioannem secreto cum Christo colloquentem, post hæc autem sibi soli buccellam datam, cum sibi maxime conscius esset, existimauit iam suam iniquitatem alijs reuelatam esse: idcirco in malo omnino obfirmatus est, vt fieri solet. Licentiosius enim peccat homo, quando peccatum, quod occulte perpetrabat, iam ad aliorum notitiam, peruenisse cognoscit. *Intrauit*, igitur, *Satanas in eum*.

Quid sit Satanam in Iudam introire.

Beneficia ingratis nocent.

Et dicit

Et dicit ei Iesus: quod facis, fac citius.

VIdens Dominus inemendabilem Iudæ malitiam, & firmum proditionis propositum, ne ille existimaret, se timore aliquo eum beneficijs affecisse, nempe lotione pedum, communione corporis sui, & buccella intincta, quasi his omnibus sibi timens eum retrahere vellet, & non potius illi consulere, idcirco dicit; *Quod facis, fac citius*, id est, ne me existimes timore aliquo te tot beneficijs retrahere a mala tua cogitatione studuisse; *quod facis*, id est, quod facere iam decreuisti, exequere cito, & celeriter: non contradico, nec obsisto, nec timeo. Rursus, ne existimaret Iudas se a Christo non posse impediri, & suas fraudes inanes reddere si vellet, propterea dicit, *fac citius*, quasi dicat: *quod facis*, vtique facere, nisi me permittente non posses: ne me tibi resistere non posse arbitreris, *fac citius*, non prohibeo; si enim prohibere vellem, non valeres efficere. Rursus ne ignorasse, quis recumbentium esset eum proditurus, Iudas putaret, idcirco hæc verba profert quasi dicat: scio te esse, & tuam sciens proditionem, tibi consului, nec ergo ignorantia, nec vllo timore, a malo proposito tuo te auertere curaui, sed tuo bono: nec potentia mihi deest te impediendi si vellem, fac igitur, quæ facis: Hæc enim tria his verbis indicantur. Est autem modus quidam loquendi, *quod facis fac citius*, ad significandum nihil illius facta curare, nec timere. Comparatiuum, *citius*, est loco, *cito*; comparatiuum enim pro absoluto positum est. Attende autem his etiam verbis Dominum, Iudam inemendabilem a suo expulisse consortio: non igitur sunt verba præcipientis, quasi eum inducat ad malum, sed permittentis propter causas tres prædictas, & simul etiam incorrigibilem a cœtu bonorum excludentis. In Græco est particula, *Ergo*, dixit ergo ei, & sensum habet notandum, quasi diceret, quia iam Satanas intrauit in eum, & inemendabilis effectus est; idcirco eum excludit a se, & permittit facere, quæ vult.

Christus Dominus his verbis tria indicare voluit.

Citius pro Cito positur.

ANNOTATIO XXVI.

An Christus proxima verba dixerit Iudæ an vero diabolo vt Cyrillus vult.

CYril. lib. 9. cap. 17. hæc verba non Iudæ, sed diabolo dicta censet, quia dictum est, *Intrauit in eum satanas*: suntq. verba potius minantis quam hortantis. Nam quemadmodum, inquit, si vir fortis, aduersus quem fremens quispiam feratur, ipse vero viribus suis fretus casurum illũ non dubitet, magnaq. voce militis dicat, quod facis, fac citius, vt meæ dexteræ vires experiaris: non tam properantis mori verba esse diceremus, quam præscientis potius, quia cadet aduersarius. Sic Dominus noster velocius currere diabolũ ad ea, quæ præparauit, iubet, vt citius victus, atque vinctus a tyrannide sua orbem dimittat. Hæc expositio non mihi videtur conformis verbis Ioannis: nam subiunxit: *Hoc autem nemo sciuit discumbentium ad quid dixerit ei.* non dicit Ioannes, *Ad quid dixerit*: sed, *Ad quid dixerit ei.* quo verbo docet, verbum hoc dictũ esse Iudæ: & rursus in principio dicitur: *Dixit ergo ei Iesus*, nempe Iudæ. Non ergo ad Satanam hæc sunt verba referenda, sed ad Iudam, quem iam Satanæ ministrum firmum, & stabilem factum agnouit Dominus, & sic expositores interpretantur. Amb. lib. 2. de Cain & Abel. cap. 4. dicit sententiam hanc esse præcipientis, non vt malũ faceret, sed vt a consortio suo recederet: quod facis, inquit, fac celerius. Quid illud? Vt quia introierat in illum Satanas, ipse abiret a Christo. Eijcitur itaque, & excluditur, eo quod iam cum Domino Iesu esse non posset, qui cœperat esse cum diabolo, hæc Ambr. Tertio loco Chrysost. hom. 71. dicit, non esse hoc verbum imperantis, neque consulentis, sed exprobrantis, & reuocantis ad emendationem. Quarto loco August. tract. 62. dicit: esse verbum non imperantis facinus, sed prædicentis malum Iudæ, nobis vero bonum. Recentiorum aliqui existimant esse verba præcipientis, vt Christus iubeat, quod facit, citius facere, nempe tempore statuto a Patre, æterno, sed violenta est expositio. Verba sunt permissionis, & expulsionis, vti expositum est in commentario.

Verba sunt præcipiẽtis, exprobrantis, & denique excludentis Iudam ab aliorum cõsortio.

Hoc

Hoc autem nemo sciuit discumbentium ; ad quid dixerit ei . Quidam enim putabant , quia loculos habebat Iudas , quòd dixisset ei Iesus : Eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festum : aut egenis vt aliquid daret .

COMMENTARIVS.

Nec Ioãnes nouit tunc, quorsum Christus dixisset Iudæ, fac citius.

VErba sunt Euangelistæ narrantis ; quod Christus Iudæ dixerit , a nemine tunc discipulorum fuisse intellectum ; nec ab ipso Ioanne . Quamuis enim Ioannes Iudam esse proditorem , & eum qui traditurus esset Dominum, a Christo intellexisset : tamen illa nocte traditum iri , & ad hoc exequendum a mensa tunc Iudam surgere , & superioribus verbis id Dominum voluisse significare Ioannes non cognouit : longe enim aliud est nosse , quis eum esset traditurus , & aliud scire , quando id effecturus esset, eumq. Dominum expulisse ab aliorum consortio , tamquam iam tradere volentem . Illud Ioanni reuelatum est , hæc vero tunc nemini erant manifesta : Iudas vero nouit , & intellexit , non reuelatione , sed suamet conscientia edoctus. Sermonem autem Christi in varios sensus interpretati sunt discipuli : cum enim duo ministeria Iudas exerceret ; nam & temporalium administrationem , & pauperum etiam curam gerebat ; aliqui ad rem vnius , aliqui ad rem alterius officij retulerunt ; tamen omnes verbum Christi considerarunt .

Cum ergo accepisset ille buccellam , continuo exiuit .

REcte dicit , *Cum ergo accepisset*, Particula , *ergo*, illationem indicat: nam cum buccella Satanas intrauit in eum , idcirco exiuit , vt pote iam Satana eũ possidente , & instigante ad malum, & ad Christum tradendum impellente. Refertur etiam ad verbum Christi expellentis , quasi diceret : buccella ergo accepta , quam porrexerat Christus , continuo exiuit Christo expellente, & dæmone irrante . vtrumque enim particula hæc significat. Dicitur autem suscepisse buccellam , non solum , quia de manu Domini accepit sed quia simul comedit : interim enim verbum Christi prolatum est , Fac citius , & continuo exiuit cenæq. est finis impositus , hymno dicto , vt alij narrant Euangelistæ .

ANNOTATIO XXVII.

Cur Iudas continuo exierit.

CYril. lib. 9. cap. 19. recte annotat , cur continuo Iudas exisse dicatur . Magnas , inquit , diabolus ad imperandum eis, quos omnino iam cepit, possidet vires: timet ne morando locus pœnitentiæ detur & quasi a temulentia , mentem suam rectius cogitans homo eripiat, ea de causa festinat, & impellit : nam & Iudam, cũ post panem separauerit sine moram , tum benedictionis virtutem timens , ne scintillã in animo eius accenderet , ac inde illuminaret, & ad meliora retraheret , magna præcipitem agit celeritate. Hęc Cyril. Nota diabolum timuisse , ne virtute Eucharistiæ sumptæ Iudam pœniteret, si mora daretur ei , quod sane consideratione dignum est, vt quantũ valeat virtus Christi etiam in malo, & abutente agnoscas. Simile quid docet Orige. lib. 2. contra Celsum de Iuda: Ex Christi ante acta conuersatione , factum esse dicit , vt criminis vehementissime eum pœniteret postea, quãuis vitio suo modum non adhibuerit. Verba Origė. sunt hæc; Habuit Iudas vna cum auaritia , perdendiq. Domini mala voluntate admixtam in anima innatam ex Iesu verbis quandam (vt ita loquar) bonitatis speciem , quod ita scriptum est: Iudas

Quam sit efficax virtus Christi, etiã in iniquis.

das proditor, videns eum damnatum, pœnitentia ductus, restituit triginta argenteos Pontificibus, dicens: Peccaui tradens sanguinem iustũ. Illi vero dixerũt. Quid ad nos? Tu videris. & proiectis argenteis in templum, laqueo se suspẽdit. Quod si auarus ille Iudas furari solitus, pœnitẽtia tactus, restituit triginta argenteos Pontificibus, & senioribus, satis apparet Iesu disciplinam, efficacem in eo fuisse ad mouendam pœnitentiam, quæ non omnino contempta, & proculcata proditori fuit, sed & ipsa verba (Peccaui tradens iustum) confitentis erant. Et vide quam flagrans, & vehemens pœnitẽtiæ dolor eum corripuerit, vt nec viuere sustineret amplius, sed in templum proiecta pecunia digressus sese præfocaret, ipse sui condemnator, & carnifex: ostendens quantum potuerit Iesu doctrina etiam in peccatore fure, & proditore, non valente in totum contemnere; quæ a Iesu didicerat. hæc Orig.

Erat autem nox.

COMMENTARIVS.

TEmpus notatur, vt dicit Chrys. hom. 71. ad Iudæ temeritatem significandam, qui nec temporis importunitate ab exequendo malo est abductus: & rursus vt temporis hac circumstantia tenebræ, in quibus Iudas versabatur, indicarentur, vt dicit Ambr. lib. 2. de Cain, & Abel: tandem etiam vt tempus, quo Christus traditus est, ostenderetur.

ANNOTATIO XXVIII.

An Iudas participauerit Eucharistiam in cena.

COntrouersia est inter Doctores, an Iudæ ministrauerit Dominus corporis, & sanguinis sui sacramentũ: de qua re nõ est nostrum institutum tractare, cum Ioãnes mysterij huius mentionem non fecerit, breuiter tamen rem attingam. Hilar. can. 30. in Matth. negat Iudæ sacramentũ esse datum; tamen communis sententia Doctorum tenet contrarium. ita enim docent Dionys. lib. de Eccle. Hierar. cap. 3. in principio. Cypri. hom. de pedum ablutione. Hieronymus lib. 2. aduersus Iouini. & Epist. ad Hedibiam quæst. 2. August. lib. 2. con litteras Petili. cap. 22. Cyrillus lib. 9. cap. 19. Chryso. hom. 83. in Matth. & Leo. hom. 3 de passione, cum alijs multis. Et maxime id confirmat illud verbũ Marci. 14. Biberunt ex eo omnes. & re vera contextus historiæ Euangelicæ recte consideratus id indicat: nobis tamen in præsenti sufficiat communis sacrorum Doctorum sentẽtia. Noluit enim Dominus eum qui occultus tunc peccator erat, reuelare: nec prætermittere aliquid ex parte sua eorum, quæ ad illius salutem, & conuersionem facere poterant.

Cum ergo exisset, dixit Iesus: Nunc clarificatus est filius hominis, & Deus clarificatus est in eo.

COMMENTARIVS.

EXeunte Iuda, de morte sua discipulos Dominus consolatur, & instruit docens, non tam mortem, quam glorificationem esse dicendam. & particula, *ergo*, causam indicat; quia nempe Iudas abiuit, vt eum traderet, & iam iam ad mortem comprehendendus erat, idcirco dicit: *Nunc clarificatus est filius hominis*, est autem attendendus verus horum, & sequentium verborum sensus, qui talis est: *Nunc clarificatus est filius hominis*, idest, nunc ego qui filius hominis videor, & sum, clarificandus sum, & manifestandus, quis sim, nempe filius Dei. Loquitur autem in præterito, quia id proxime erat futurum. Rursus addit (filius Dei

Clarificatus est filius hominis, quia ostensum est eũ esse filium Dei.

Dei clarificatus est in eo (ecce quomodo clarificabitur, seu glorificabitur filius hominis, dum manifestabitur esse filius Dei, & Deus clarificabitur in eo, id est, filius hominis manifestabitur esse simul filius Dei. Quasi apertioribus verbis diceret; nunc est tempus quando homo hic, nempe ego, cognoscar esse filius Dei: & filius Dei, qui in me latebat, reueletur, & innotescat mundo. Ad eandem personam hæc pertinent: erat enim Christus Dei filius, & homo, in eoq. homo ignorabatur Deus esse, & Deus ignorabatur homo esse: vtrumq. manifestabitur, inquit, iam nempe filium hominis esse filium Dei, & Dei filium, simul esse filium hominis. hoc est manifestari Deum in eo, id est, diuinitas in ea humanitate latens agnoscetur. Clarificare appellat notam facere rem notitia illustri & honorifica: tali enim notitia Deus in carne, & caro in Deo nota facta est. In morte autem Christi hoc factum est: nam, & hominem illum Deum esse, & Deum hominem illum fuisse, est cognitum ex ipsis mortis effectibus, qua mundum, diabolum, mortem, & peccatum, superauit: & ex signis miris, qualia numquam visa, aut facta sunt, quæ in morte sunt effecta, vt capite decimo diximus.

Clarificari est honorifica demonstratione notum fieri.

Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso, & continuo clarificabit eum.

PRosequitur sententiam, assumendo quod affirmauit. Si, inquit, Deus clarificatus seu clarificabitur in eo, id est, si clarificabitur Deus in ipso esse, quia Deus est homo, igitur Deus declarabit eum in semetipso, id est, non indigebit declaratione externa, sicut Sancti, & Prophetæ, quos Deus manifestauit. Sed Deus, in eomet existens, quia homo ille Deus est, ipsemet declarabit, & manifestabit eum in morte sua: quia & si vt homo morietur, tamen diuinitas eius mira opera edet, quibus eum declaret esse Dei filium. Deum clarificare eum in semetipso, idem significat, ac diuinitatem in eo existentem declarare, ipsum hominem Dei filium esse. Adhuc adiungit, *& continuo clarificabit eum.* quia eum resurgere faciet: ipse enim, qui mortuus est vt homo, virtute propriæ diuinitatis in eo existentis, se suscitabit, & seipsum clarificabit resurrectione, & alijs miris operibus, quæ subsecuta sunt. Verbis igitur hisce Christus significat adesse iam tempus, quo diuinitas eius manifestanda est mundo, operibus miris in morte gestis, & gloriosa eius resurrectione, & alijs, quæ gesta sunt postea. Hæc autem omnia, diuinitas, quæ in ipsomet est, effecit: vt idem sit, qui moritur, idem qui se suscitat, idem qui clarificat, idem qui clarificatur. Hic est legitimus sensus totius huius orationis. Prior clarificatio ad mortem, posterior ad resurrectionem, & opera gloriosa refertur: quæ omnia sunt propriæ diuinitatis virtute facta. Vt enim notat Orig. hom. 6. in Exod. exponens illud; Gloriose magnificatus est: duplex fuit glorificatio Christi, altera gloriosa, altera non gloriosa, sed humilis: vtraque tamen glorificatio est. In morte quidem glorificatus est in humilitate; at in resurrectione gloriose glorificatus est. Verbum Græcum clarificandi, idem est, quod alias vertitur per glorificandi verbum, & idem est sensus.

Diuinitas in Christo existens seipsam miris operibus in morte editis manifestauit.

ANNOTATIO XXIX.

Cyrillus & Chrys. superiora verba referunt ad Patrem.

CYril. lib. 9. cap. 20. & Chrys. hom. 71. de passionis, & resurrectionis glorificatione, superiorem sententiam exponunt, sicut & nos, quantum ad clarificationem: tamen per Deum exponunt Patrẽ qui per Christum est clarificatus, & qui

ipsum Christum in morte, & resurrectione clarificauit. Illud autem, *in eo*, & *in semetipso*, exponunt per eum, & per semetipsum. Pater enim per filium glorificatus, & clarificatus est: & Pater clarificauit filium per se ipsum, non per Angelum, nec per alium, sed per se, nempe quia operatus est ea, quibus clarificatus est filius. Ad Patrem ergo refertur illud, *in semetipso*. illud *in eo*, ad filium. Aug. tra. 63. ad Patrem etiam refert; quamuis hanc clarificationẽ de qua dicitur, nunc clarificatus est filius hominis, referat ad eam, quæ futura est in vltima resurrectione omnium, quando separatis malis, regnabit in bonis. Dicitur autem nunc clarificatus in figura, quia recedente Iuda solis cum bonis mansit. clarificationem alteram de qua dicitur, *continuo clarificabit eum*, refert ad resurrectionem. Duo ergo illa, *clarificatus est filius hominis, & Deus clarificatus est in eo*, ad vltimam refert mortuorum resurrectionem. Sed dura est expositio, quod ipsemet Aug. præsentiens, exponi etiam posse affirmat de resurrectione, quæ proxima erat; & idcirco Christum nunc clarificatum se dicere affirmat. Cyrilli autem, & Chrys. expositio non explicat verborum, proprietatem, nec efficaciã orationis. *Deus glorificabitur in eo, & glorificabit in semetipso*. aliud enim est, glorificabitur in eo, aliud per eum, quod ipsi exponunt. Nec ex ea expositione Christum esse Deum aperte deducimus, vt vere in hisce verbis Christus dixit, & docuit. Propterea legitima expositio est, vt ad diuinitatem ipsiusmet Christi referamus. Ipse filius Dei glorificatus est in homine, quando in eo homine in quo latebat, innotuit: & tunc homo agnitus est esse Dei filius. Hæc etiam diuinitas in homine latens, & vere existẽs clarificauit eum, & in morte, & in resurrectione. Cũ enim Deus esset, ratione suæ diuinitatis se suscitauit, & moriens miracula, & opera mira simul edidit, & ideo seipsum illustrauit. & hunc sensum ante nos docuit Hilar. lib. 5. Trini. & ex parte aliqua repetijt. lib. 12. & is est legitimus.

Augustin' exponit de clarificatione quæ ex mortuorũ resurrectione Christo proueniet.

Auctor sentit cum S. Hilario.

Filioli, adhuc modicum vobiscum sum.

COMMENTARIVS.

AFfectum paternum erga eos aperit. *Filioli*, inquit: filij diliguntur, at filioli tenere amantur. Erant tunc filioli discipuli; necdum enim ad ætatem maturam spiritus peruenerant. paterno ergo affectu prosequens eos, ad amoris vehementiam, & sui desiderium excitat, admonens iam iam tempus mortis suæ instare, per quam ab hac sensibili conuersatione erat separandus. Parum, inquit, temporis ero vobiscum, conuersans, & conuiuens, sicut hactenus feci. Quis charitatis illius magnitudinem, & ardorem, vnde hæc verba procedebant, cogitare, nedum explicare poterit? quæ corda, etiam saxea, sermo hic non emollire? quando discedere iam volens verbis suauissimis velut amplectitur, & osculatur filios; quos parturierat, & suamet carne nutrierat. Aug. tract. 64. modicũ tempus interpretatur vsque ad ascensionem: nam etiam eo tempore conuersatus est Dominus cum discipulis. & verum est. tamen Christus de morte sua loquens, hoc, quod superetat vsque ad eam, significare, voluit: post resurrectionem enim non sic vt ante conuersatus est. Cyril. lib. 9. cap. 21. notat etiã filiolos dici, quia omnis homo quantũcumque perfectus, Christi collatione infans, & paruulus est. Verum id est: tamen hoc in loco, quia nondum plenitudinem spiritus acceperãt, & ad exprimendum tenerum affectum dilectionis, id dictũ iudico.

Filioli dicuntur, qa tenere diligebantur.

Modicum tempus dicit quod vsque ad mortem restabat.

Quæretis me, & sicut, dixi Iudæis, quo ego vado, vos non potestis venire, & vobis dico modo.

POstquam paternum affectum erga eos aperuit, eorum, quæ passuri erant, tacite illos admonet. *Quæretis*, inquit, *me*, id est, desiderabitis me habere vobiscũ in tribulationibus, & persecutionibus quas post meũ discessũ patiemini: *non*

enim

enim, *poteſtis venire, quo ego vado*, quod etiam Iudæis dixi: id eſt, nondum eſt tempus diſceſſus veſtri: oportet vos in hoc ſæculo manere, in quo multa fereris aduerſa, & incommoda. Non poſſe venire dicit diſcipulos, quia nondum diuina diſpoſitio obitus eorum erat impleta: oportebat per mundum diſcurrere, verbũ Chriſti gentibus prædicare, & annunciare, teſtes Chriſti reſurrectionis eſſe: nondum ergo veniendum illis erat ad Chriſtum, & ad requiem cæleſtem, ad quam ſe Chriſtus recipiebat. Eſt autem ſenſus iſte, *ſicut dixi Iudæis, quo ego vado, vos non poteſtis venire*, ita, *etiam vobis dico*, nempe, *quo ego vado, vos non poteſtis venire*. Annotat tamen Cyril. lib. 9. cap. 22. Iudæis additum eſſe, *& non inuenietis*, at non diſcipulis. notat etiam Chryſ. hom. 71. non eſſe dictum Iudæis, *Filioli*, ſicut dictum eſt diſcipulis: vt ex hoc intelligant non ex eodem affectu, nec eadem ratione verbum idem vtriſque eſſe dictum. Attende autem illud, *vobis dico modo*, inſinuat enim hoc verbo, *modo*, non id ſemper futurum, ac ſi diceret: modo dico, non poteſtis, quia aliquando venire poteritis, & venietis: quod paulo poſt clarius expreſſit, dicens Petro: Non potes venire modo. Quæret aliquis, quare meminit Iudæorum? *ſicut*, inquit, *dixi Iudæis*. Reſpondet Chryſ. ho. 71. vt ſignificet ſe multo ante præuidiſſe mortem ſuam, & ea, quæ modo paſſurus eſt: non enim ea ſcit, quia proxima ſunt, ſed multo prius nouerat. Altera etiam huius eſt cauſa, vt oſtendat eos paſſuros etiam, quæ & Iudæi, nempe perſecutiones, afflictiones, & preſſuras maximas, & necem, quamuis non eadem de cauſa, nec eodem fructu. Illi enim propter peccata, & in pœnam, ac punitionem, principiumq. æternæ damnationis: at diſcipuli paſſi ſunt ex Dei, & Chriſti dilectione, eorumq. paſſio principium fuit æternæ gloriæ. Attende autem non ad timorem, ſed ad fortitudinem his verbis Dominum hortari diſcipulos, vt recte Cyril. lib. 9. cap. 22. annotat: magna enim ad patientiam fundamenta iacit præparatio, iuxta illud Pſal. 118. Paratus ſum, & non ſum turbatus.

Aliter Apoſtolis, quã Iudæis dixit quo ego vado, vos non poteſtis venire.

Duabus de cauſis Iudæorũ meminit hoc loco.

Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem.

PAterno affectu demonſtrato, futurorum periculorum admonitione præmiſſa, viuendi normam breui compendio docet. Hoc, inquit, *nouum mandatum do vobis, vt diligatis inuicem*: quod vt mentibus, cordibuſq. tenacius inhæreret, vſque in vltimum hunc diem reſeruauit. *Nouum mandatum* dicit, quia multa mandauerat diſcipulis ſuis prius, hoc tamen mandatum non impoſuerat, quod nunc diſcedens expreſſit. ac ſi diceret: Nouum hoc, præter omnia alia adiungo mandatum, quod a principio non expoſui, ſed diſtuli: nouum etiam, quia tale præceptum numquam eſt datum: eſt enim de dilectione, qua Chriſtiani hoc nomine, & titulo, quod ſub vno capite Chriſto, & vno corpore ſunt, ſe mutuo diligunt. Attende mandatum hoc Chriſti ex nimia dilectione, & ex inſigni prouidentia erga ſuos procedere: ſi enim referas mandatum ad ſingulos, hæc duo inuenies: nam quid aliud eſt dicere, diligite inuicem, quam iniungere omnibus, vt diligant ſingulos? Ne hæreat cogitatio in eo, quod huic, vel illi dicitur, dilige alios, ſed conſidera omnibus iniungi, vt diligant hunc, & illum. & tunc dilectio nimia, & vehemens Chriſti ſplendet erga ſuos: quorum ſingulos ab omnibus diligi præcipit. Rurſus prouidentia ſingularis cognoſcitur: ſi enim ſeruatur eius præceptum, nemini deerit aliquid. Qui enim ab omnibus diligitur, omnium auxilium habet, nulla re indiget: aliorum enim res dilectio facit communes. Quapropter recte Chryſoſt. hom. 71. dixit: Si vos inuicem dilexeritis, fortiores eritis. Adde, non tantum fortiores, ſed abundantiores, ſecuriores, beatioreſq. eritis. De nouitate huius mandati annotationem ſequentem leges.

Hoc Chriſti mandatũ ex eius charitate & prouidẽtia, ortum.

Sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem.

SEntentia hæc verba superiora explicat, vt docte annotarunt Cyril.lib.9.cap. 23.& Chrys.hom.71.& particula illa, *vt*, id indicat, ac si diceret: do vobis mandatum, vt inuicem diligatis, nimirum, vt sicut ego vos dilexi, ita vos alios diligatis, sitq. mutuus amor inter vos omnes, sicut inter me, & vos. Particula similitudinis, *Sicut*, non indicat aliam similitudinem præter ipsam dilectionem. Vt sit sensus: vos diligite alios, sicut etiam ego dilexi vos, vt similes mihi sitis in aliorum dilectione: veluti si quis dicat, scribe, sicut ego etiam scribo: non dicit, vt scribat similes characteres, sed vt scribat, similisq. fiat ipsi in eo, quod vterque scribit. Ita nunc, diligite alios, & vos inuicem, sicut & ego vos dilexi. Continentq. verba in se argumentum efficax inducens ad dilectionem: nempe, si dilexi ego, diligite vos: dignum enim est, vt quos dilexi, vos etiam diligatis. Et rursus: si ego dilexi vos, vt quoniam inter vos estis coniunctiores, inuicem diligatis. Aliqui hæc verba exponunt, vt similitudo sit in modo, & qualitate: diligite alios eo etiam modo, quo & dilexi vos, quod in annotatione perfectius exponemus. Aug.tract.63. sic exponit, sicut dilexi vos ad hoc, vt vos inuicem diligatis. Sed hoc non potest accommodari, imperfecta enim maneret oratio. sed sensus est: mandatum do, vt sicut vos ego dilexi, ita etiam vos inuicem diligatis.

Dilectionẽ mutuã cõmendat nõ modũ persuadet.

ANNOTATIO XXX.

Dilectio mutua, quare nouum mandatum a Christo dicatur.

COntrouersia est inter Doctores, qua ratione dilectio mutua sit nouũ mandatum, cum in lege olim fuerit præcepta dilectio proximi: Diliges proximum sicut te ipsum. Sunt variæ Doctorum responsiones.

Prima sententia Cyrilli.

Prima est Cyril.lib.9.cap.23. Respondet enim nouitatem, non in dilectione esse positã, sed in qualitate dilectionis, quæ exprimitur in verbo illo: Sicut dilexi vos. nempe vt quemadmodum Christus nos dilexit, nostram salutem suæ vitæ temporali præponendo (nam cum in forma Dei esset, exinaniuit se, & humiliauit vsque ad mortem, eoq. ipso diuitias, honores, & vitam postposuit pro nostra salute) ita & nos omnia hæc bona temporalia, ipsam etiam vitam, si opus est, debemus pro spirituali proximorum salute, post habere. Hoc dicit Cyril. esse diligere proximũ supra se. Prius enim dictum est: Diliges proximũ sicut te, at nunc præcipitur: Diliges supra te: & idcirco nouum dicitur. Sequitur Euthy. hanc responsionem. & doctrina vera est, proximos tali esse dilectione prosequendos: tamen non video, qua ratione hoc nouum dicatur: cũ etiam ante Euangelium pro salute spirituali proximi, quãdo opus erat, temporalis vita exponenda esset: mercenarijq. erant, nõ pastores, qui lupum venientem videntes fugiebant, di- A missis ouibus: quod non aliud est, quam quod pro vita temporali seruanda, spiritualem subditorum salutem cõtemnebãt.

Secunda responsio est Chry.ho.71. qui consentit nouitatem in modo consistere, qui exprimitur illis verbis: *Sicut dilexi vos*: tamen modum dilectionis aliter explicat, nempe sicut ego dilexi vos nullis vestris meritis præcedentibus, sed prior incipiens: ita & vos oportet alijs benefacere eosq. diligere, non solum amicos, sed etiam a quibus nullo estis affecti beneficio, eos præuenientes. Doctrina vera est, B sed nõ video nouitatem, quam quærimus: nã dilectio proximi antiqua erat propter se, & proximus propter Deum. Si igitur propter Deum diligendus est, siue merita præcedant, siue non, diligendus est, eo ipso, quo proximus est.

Secũda sententia Chrysostomi.

Tertia expositio est August.tract.65. qui non ad modum hanc refert nouitatem, sed ad effectum: vt mandatum nouum dicatur, quia per dilectionem exuit homo veterem hominem, & induit nouum, qui est C in Christo, vt nouum præceptum dictum sit, quasi innouans, & renouans hominẽ. Sed cum hoc præceptum detur iam exutis a vetere homine, nempe discipulis in gratia existentibus, & detur nunc baptizatis in Christo, & renouatis: nouitas hæc non satisfacit.

Tertia est Augustini.

Quarta

Quarta responsio est, quæ colligitur ex Cyrillo libro & capite superius allegato, nempe quia per Christum omnia noua facta sunt, veteri ablata lege, & nouitate Euangelij stabilita, propter quod nouum hoc mandatum dicitur, quia nouis hominibus, & nouo in statu collocatis datur. Quæ responsio aliquibus nostro tempore probatur: sed neque nouitas hæc difficultatem soluit, cum reliqua etiam præcepta dici possent noua eadem de causa.

Reliquæ sententiæ sunt recentiorum.

Quinta responsio est recentiorum quorundam, qui nouum præceptum hoc dicunt, quia ex nouo spiritu procedit: veteris enim legis spiritus erat timoris, & seruorum: at Euangelicus filiorum, & dilectionis. Sed hæc responsio difficultatē non tollit. Nam omnia mandata decalogi eadem de causa noua dicerentur.

Sexta responsio est etiā recentiorū, qui nouū interpretantur, quia antiquatū erat primum, & vetus præceptū, modo autem renouatur per Christū, nouumq; dicitur, quasi renouatum. Sed nec hoc placet: vigebat enim in cordibus Iudæorum legis præceptū: Diliges Dominum Deum tuū, & proximum, sicut teipsum, & quotidie legebatur, & a multis obseruabatur: quod patet Matth. 22. Vbi accessit legis doctor tentans Christum, & petens, quod est maximum mandatum, & secundum simile huic. Non ergo dici potuit antiquatum mandatum de proximi dilectione. Adde etiam, si antiquatum esset, iam a Christo renouatum, & amplificatum, seu declaratum maxime fuit Matth. 5. Audistis, quia dictum est antiquis, diliges amicum tuū? Ego autem dico vobis, diligite, inimicos vestros: & multa de proximi dilectione iam docuerat, vt non esset, cur modo hoc de nouo iniungeret. Hæ sunt Doctorū responsiones, eligat lector, quæ placuerit.

Auctoris sententia de nouitate huius mandati.

Mihi iuxta eam rationē, quam in commentario adduxi, visum est, vt duplici de causa nouum hoc mandatum dicatur: prima quidem, vti diximus, quia tunc primo iniungebat eis hoc præceptū: altera, quod maxime annotandum censeo, nōn esse hoc mandatum de dilectione proximi, quod ad omnes homines diligendos extenditur. Nemo enim a tali dilectione in hoc sæculo excluditur, de qua iam Dominus sæpius locutus fuerat: sed est de dilectione, quam Christiani inter seipsos, eo quod Christiani sunt, habere tenentur. Debemus enim nos Christianos inuicem diligere, non tantum tamquam proximos propter Deū: sed vt Christianos sub vno capite, & vnius corporis membra, propter Christum: & de hac dilectione loquitur Dominus dicens, Inuicem diligite. Quid est, *inuicem*, nisi discipulus diligat discipulum, sicut Christus dilexit eos singulari quadam ratione, tamquam suos, & de suo corpore? Hæc est dilectio mutua Christiana: quæ a principio tanta erat inter Christianos, vt Actorum 4. dictum sit: Multitudinis credentium erat cor vnum, & anima vna. Hæc dilectio non est illa proximi, quæ ad infideles extenditur, sed qua mutuo se Christiani prosequebantur, quia Christiani erant, in Christo, & propter Christum. Hæc est quam Tertul. lib. de patientia dicit, esse summum fidei sacramentum, id est, signum, & symbolum Christianorum. & Dominus paulo post dicit: In hoc cognoscent omnes, quod discipuli mei estis. Nullā enim natio, nec vllius sectæ professores, ita se tenaciter, & vehementer dilexerunt, nec diligere debuerunt, sicut inter sese Christiani nominis professores: & ad hanc dilectionem supra omnes gentes, & populos Dominus suos inducit. Ex hac nominis Christiani dilectione procedit, vt Christianus feruenti desiderio anhelet, & quātum fieri potest procuret, ad hoc corpus, & Ecclesiam omnes alios, qui extra sunt, attrahere, & eos nouo diligere titulo, nempe per Christum. Hoc autem nouum est præceptum, tum quia a solo Christo impositū, tum quia nō illud ante Christus iniunxerat, nisi nunc: & hæc responsio mihi omnium probabilissima videtur.

In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem.

COMMENTARIVS.

Dilectio mutua inter Christianos, noua & singularis.

Confirmat hæc oratio nostram expositionem, vt de mutua inter Christianos Charitate seu dilectione sit sermo: hæc enim symbolum, & signum est, quo Christus suos discerni vult a ceteris gentibus & populis, & vere olim tale fuit.

Ex

Ex historijs enim habemus miram, & inexplicabilem, qua se mutuo Christiani prosequebantur, dilectionem: vt ex vno patre, & matre nati viderentur: quos nec lingua, nec natio, nec patriæ consuetudo, nec natiui loci diuersitas, diuidebat: & quam gentes admirabantur, vt refert Tertulli. Apolog. cap 39. dicentes, & murmurantes: Videte, quo modo se inuicem diligunt. Hæc est, quam nobis iniunxit Christus: hæc est, quam si seruaremus omnes sicuti non natio beatior vlla, quam Christiana, ita nec fortior, nec potentior esset. Sed vbi maior vnio iniuncta est, & esse debuit, ibi dæmon maiora, & plura schismata seminat, odiaq. nutrit, & fouet. Recte autem notat Chryso. hom. 71. non hoc priuilegium miraculis, quæ a malis etiam fieri possunt, sed dilectioni concessum esse. quæ solis bonis, & iustis inest.

Dicit ei Simon Petrus: Domine quo vadis?

Petrus affectu sequendi Christū, quo vadat, quærit.

NOn discendi, sed magis sequendi Christum desiderio, & cupiditate, Petrus interrogat, quo vadat: paratum se exhibens ipsum sequi, vt annotat Chryso. hom. 72. adhuc enim vehementi erga Christum dilectioni, & affectui suo fidens, verbis illis *non potestis venire,* plenam fidem non adhibet: sed existimans dictum esse, quia Christus eos recusaturus venire secum propter pericula arbitrabatur: idcirco petit, *Quo vadis?* quasi diceret: quod est hoc iter, quod peragis, tam plenum periculis, & difficultatibus, vt non possim ego tecum venire? Adhuc Petrus passionis, & mortis mysterium ignorabat, nec perfecte assequebatur. Zelus bonus, & affectus laudandus, studium etiam, quo, quæ ignorabat, interrogare non puduit, commendandum est, vt dicit Cyril. lib. 9. cap. 25. Interrogare enim, & studere, vt discas, quæ nescias, laude dignum est: tamen hoc in Petro probandum non est, quod suis viribus plus æquo fidebat, & quod non poterat, præsumebat.

Dicit ei Iesus: Quo ego vado, non potes me modo sequi.

NEgat sequelam, sed spem concedit. *Non,* inquit, *potes sequi,* non absolute, sed, *modo:* tum, quia nondum completa erant, quæ de Petro diuina ordinatione disposita erant: multa enim per ipsum facienda decreuerat Deus, quæ post ascensionem Christi effecta sunt: tum, vt dicit Cyril. lib. 9. cap. 26. nondum acceperat robur, & vires illas spiritus, quibus mortem intrepide subiret. Oportebat Christum præcedere, & mortem superare, vt Aug. eleganter tract. 66. dicit, & tunc alios ipsum sequi.

Sequeris autem postea.

De morte Crucis loquitur Dominus.

NOn priuat Christus feruentem dilectionem Petri spe expressa sequendi, sed quam tacite insinuauerat, aperte declarat, *postea sequeris.* Placet interpretatio Cyrilli lib. 9. cap. 26. mortem crucis hoc verbo significari, quod Petro mortis genus fuit concessum, vt vere secuturus dicatur Christum.

Dicit ei Petrus: Quare non possum te sequi modo? animam meam pro te ponam.

NOn satis sibi indicauit Petrus sequi postea, ideo respondet, *Quare non possum te modo sequi?* id est, etiam modo possum, quia, *animam meam ponam pro te,* id est, paratus sum pro te mori, nec me vllus mortis timor retardabit.

Putabat

Putabat Petrus, vt ex hoc verbo deducitur, repulsam præsentem se pati propter aliquem timorem, idcirco satis se posse sequi modo existimabat, si mori pro eo paratus esset. Non enim intelligebat mysterium mortis Christi, nec quare dictum ei esset: Non potes me modo sequi, nescius eorum, quæ Deus per Apostolos facere in mundo disposuerat. Existimabat autem Petrus aliquo Christum abire, quo sine magno vitæ periculo ire nemo posset illorum, sicut quando Thomas dixit: Eamus, & nos, vt moriamur cum illo: vt superius cap. 11. dictum est.

Respondit ei Iesus: Animam tuam pro me pones? Amen amen dico tibi, non cantabit gallus, donec ter me neges.

NImiam sui confidentiam Petro Christus improperat. Tantum abest, inquit, vt animam tuam pro me ponas, vt citissime, antequam gallus cantet, te nosse me sis negaturus. tu animam offers, & quod multo minus, & inferius est, nempe fateri me nosse, non præstabis: non enim semel, aut bis, sed ter, intra breuissimum tempus, nempe antequam gallus cantet, me negabis. Illa interrogatio repetitionis, *Animam tuam pro me pones?* negantis est cum quadam depressione: quasi diceret. longe abes, vt animam pro me ponas. Permisit autem Deus Petrum ad tempus cadere, vt non suis viribus, sed diuinæ virtuti, & gratiæ, qua non iuuante necesse est vinci, & cadere, confidere disceret.

ANNOTATIO XXXI.

Iesus ter prædixit Petro quod esset eum negaturus.

QVantum ex contextu, & serie Euangelistarum accurate cõsideranti apparet, non semel Dominus Petro hæc verba dixit; immo Aug. lib. 3. de cons. Euan. ter existimat diuersis occasionibus id prædixisse: semel nunc, quando Ioan. narrat; quãdo interrogauit: Quo vadis? priusquam e domo egressus esset: postea iterũ sermone completo, antequam in montem ascenderet, quod Lucas narrat: tertio, quando completo sermone, egressus est in montem oliueti, quod ceteri duo Euangelistæ narrant. Nam Matthæus, & Marcus expresse dicunt, postquam in montem egressus est, Petro dixisse: Ter me negabis. & Marcus addit: Priusquam gallus bis cantet. Siue igitur bis, siue ter, id certum est, non tantum semel prædictum id esse. Primo loco factum est, quod narrat hoc loco Ioannes: nempe ante egressum, & ante sermonem, aliaq. occasione, quod argumento est, non semel a Domino hoc esse dictum Petro. & qui ad eandem sententiam eum alijs Euangelistis hoc pertinere, docent, putantes semel prædictum esse, historiæ ordinem perturbant, nec cõuenienter accommodant. Aliud ergo est quod Ioannes nunc refert, cuius ceteri nullam habuerunt mentionem. Nec mirum est, quod dixerit, *Antequam gallus cantet, ter me negabis*, cum bis tãtum negauerit ante primum galli cantum, vt postea Christus dixit referente Marco: nã vel id verbũ omissum est a Ioãne, vt solent Euãgelistæ, sicut & Matthæus, & Lucas omiserunt quod probabile mihi est: vel hoc ita dixit Dominus nũc, *Antequam gallus cantet, ter me negabis*. cantũ galli intelligens totum cantum, qui multiplicatis vicibus conficitur: at egressus in montem Petro adhuc sibi fidenti exptessius dixit: Antequam bis cantet, ter me negabis.

Concordia Euangelistarum.

CAPVT DECIMVM QVARTVM.

ON turbetur cor vestrum. Creditis in Deum, & in me credite. In domo Patris mei mansiones multæ sunt. Si quo minus, dixissem vobis. Quia vado parare vobis locum. Et si abiero, & preparauero vobis locum: iterum venio, & accipiam vos ad meipsum, vt vbi sum ego, & vos sitis. Et quo ego vado scitis, & viam scitis. Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quo vadis: & quomodo possumus viam scire? Dicit ei Iesus: Ego sum via & veritas, & vita. Nemo venit ad Patrem, nisi per me. Si cognouissetis me, & Patrem meum vtique cognouissetis: & amodo cognoscetis eum, & vidistis eum. Dicit ei Philip-

Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis. Dicit ei IESVS: Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me? Philippe, qui videt me, videt, & Patrem. Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem? Non credis, quia ego in Patre, & Pater in me est? Verba, quæ ego loquor vobis, a meipso non loquor: Pater autem in me manens, ipse facit opera. Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est? Alioquin propter opera ipsa credite. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet: & maiora horum faciet, quia ego ad Patrem vado: & quodcumque petieritis in nomine meo, hoc faciam: vt glorificetur Pater in Filio. Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam. Si diligitis me, mandata mea seruate. Et ego rogabo Patrem, & alium paracletum dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternũ, Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum: vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit. Non relinquam vos orphanos: veniam ad vos. Adhuc modicum, & mundus me iam non videt. Vos autem videtis me, quia ego viuo, & vos viuetis. In illo die vos cognoscetis, quia ego sum in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis. Qui habet mandata, mea, & seruat ea, ille est qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum. Dicit ei Iudas, non ille Iscariotes: Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo? Respondit IESVS, & dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non seruat. Et sermonem quem audistis, non est meus: sed eius qui misit me Patris. Hæc locutus sum vobis apud vos manens. Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæcumque dixero vobis. Pacem relinquo vobis: pacem meam do vobis: non quomodo mundus dat, ego do vobis. Non turbetur cor vestrum, neque formidet. Audistis quia ego dixi vobis: vado, & venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis vtique, quia vado ad Patrem: quia Pater maior me est. Et nunc dixi vobis, prius quam fiat: vt cum factum fuerit, credatis. Iam non multa loquar vobiscum. Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam. Sed vt cognoscat mundus quia diligo Patrem: & sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. Surgite, eamus hinc.

Non turbetur cor vestrum.

COMMENTARIVS.

MVlta discipulorum mentes, & corda timore, & mærore turbabant. Christum nempe discedentem audire, rursus se non posse, quo ille ibat, venire sicut nec Iudæi poterant: præterea vnum eorum Christi proditorem futurum: adhæc Petrum, qui primus erat eorum ante galli cãtum ter negaturum Dominum. Ex his omnibus tristia, & formidabilia concipientes contristati sunt, & timuerũt. Tristitia de Domini, & Magistri discessu erat, timor vero de his, quæ sibi iam iam superuentura metuebant. Turbatum ergo est cor eorum. Magister autem, & Dominus eos consolari, & instruere, miris modis, & argumentis non destitit: idq. diuino sermone ad eos habito, qui omnibus fidelibus in huius mundi pressuris, & periculis degentibus, maximam, & consolationem animi, & mentis illustrationem adfert. Incipit ergo ab hac animi eorum turbatione. *Non*, inquit, *turbetur, cor vestrum*, deponite discipuli timorem, & tristitiam, quam de meis verbis concepistis; non est, cur turbari aliqua ratione debeatis. Recte annotat Cyril. lib. 9. cap. 29. nec nimis turbationem reprehendisse, ne turbati, & adhuc turbandi desperarent: nec eam probasse, ne ea absorberentur: sed modestissime, eos admonuisse, *Non*, inquit, *turbetur cor vestrum*. non autem dicit, nolite turbari, cum non sit in manu hominis turbationem omnem expellere. nec vitiosa semper est; quia & Christus turbatus est; sed dicitur, *non turbetur cor vestrum*, id est ratio a recto,

Plura turbabant discipulorum corda.

a recto, & vero, his passionibus succumbens ne dimoueatur: sed si turbatur, & commouetur inferior pars, & sensus, cor tamen & mens, recto & vero inhæreat, & immobilis perduret. Cetera in annotatione require.

ANNOTATIO I.

Discipulorum turbatio qualis fuerit.

A Liqua annotanda in hac sententia sunt. Primum est Chrysost.hom.72. & Cyril.lib.9. cap.29. hanc turbationem timorem interpretari, eumq. conceptum esse, quia Petro eorum primo dictum audierant: *Ter me negabis*. Principẽ enim Apostolorum tã feruidum, ante galli cantum ter negaturum audientes, magnam calamitatis expectationem conceperunt, taliq. consideratione timore perculsi sunt. Sed, si quæ sequuntur, consideramus, non hoc tantum cor discipulorum turbauit, sed & Christi discessus, & quia dictum audierunt: *non potestis venire, quo ego vado*, & alia, quæ in commentario expressimus. Idcirco non solo timore, sed etiam tristitia affecti sunt. Talia enim dicta profecto vnumquemque & timore, & tristitia turbassent.

Turbatio commune quid est passionibus appetitus.

Alterum annotandum est, turbationem esse communem omnibus, & singulis passionibus partis appetitiuæ, timori, iræ, tristitiæ, gaudio, & ceteris. Dicuntur autem turbationes, quia coniunctę sunt cum quadã corporis alteratione: sanguis enim, bilis, & spiritus alterantur, & commouentur, quando affectus hi exercentur: nempe quando timemus, tristamur, lætamur, irascimur: cuius turbationis etiam in vultu exteriori sæpe fit signum, & indiciũ. Ex ijs motionibus solẽt aliquãdo magnæ prouenire in corpore perturbationes, & morbi, vt docet Basil.orat. de mærore & tristitia. Ea de causa turbationes dicuntur, & qui timẽt, & contristantur, conturbantur.

Tria in animi passionibus repe riuntur.

In cuius rei maiorem declarationem, est tertio annotandum, in his affectionibus tria concurrere. Primum est motus prædictus corporeus. Alterum est actio, seu actus ipsius potentiæ appetitiuæ, quo dicimur timere, aut tristari procedens ex apprehensione obiecti timorem, aut tristitiam, aut similem aliam affectionẽ apti incutere. Tertium est actio, seu actus rationis consentientis, aut dissentientis ei, ad quod affectio ipsa impellit, siue fugiendum, siue prosequendum. Duo priora sæpe nobis nolentibus fiunt: nec enim in manu hominis est semper motus illos corporeos reprimere: nec actus ipsos partis appetitiuæ, quamuis hi etiam aliquando in nostra sint potestate. At ratio semper voluntaria & in nostra potestate est, vt cõsentiat, vel dissentiat. Affectiones sunt partis inferioris, licet non trahant rationem ad se necessario, cum ea semper in hominis sit potestate: tamen multum efficaciæ habent ad inclinandam eam ad se, eaq. de causa, quando inordinatæ sunt, timeri debent, ne rationem subuertãt. Minus enim ratio, quæ agenda sunt, videt, quando inferior pars turbata est: sicut oculus minus videt, quando instrumentum humore aliquo non naturali affectum est, faciliusq. dæmon decipit hominem his affectionibus turbatum, sicut aqua turbata, piscator solet capere pisces.

Discipulorum turbatio ex timore, & mærore constabat.

Hæc turbatio discipulorũ gemina erat: ex vna parte contristabantur de Christi discessu, & solitudine sua: ex altera timebant mala imminentia, ex verbis Domini concepta, turbatioq. rationem eorum oppugnabat, & percellebat, vt a recto, & vero dimoueretur: idcirco Dominus subuenire decreuit roborando, & instruẽdo, & consolando rationem, ne succumberet; & ideo dicit, *ne turbetur cor vestrum*. In hocq. suam diuinitatem ostendit, vt Chrysost. ho. 72. aduertit, qui potuit internam cordis turbationem inspicere.

Creditis in Deum, & in me credite.

COMMENTARIVS.

TRistitia, & timor: omnisq. turbatio discipulorum maxime ex eo procedebat, quia ea solum considerabant in Christo, quæ erant humana, discessus nempe eius, ipsorum in hoc sæculo mansio, & alia, quæ ex his consequi vide-

videbantur: idcirco accommodatum, & optimum Christus adhibet medicamentum, nempe vt remota consideratione rerum humanarum, mentem figant in diuinis. Sicut qui transit fluuium, dum aquam labentem intuetur, caput eius & spiritus necesse est turbari: at si conuertat oculos in montem stabilem, cessat turbatio. Ita nunc monet Dominus, vt non ea, quæ humanitatis sunt respiciant: sed quæ diuinitatis sunt, intueantur. Tunc enim cessabit timor omnis, cum credent eum, qui moritur, & qui vadit, Deum esse, ab omni periculo liberare potentem: qui si noluisset mori, aut pati, eum nemo cogere potuisset, quo protegente nihil eis nocere poterit. Dicit ergo, sicut vos creditis in Deum, & fatemini ab omni eum posse periculo, & malo liberare, credite in me etiam, quia Deus sum. Hebraismus est, sicut & illud Ioan. 5. Pater meus vsque modo operatur, & ego operor: id est, quemadmodum operatur Pater vsque modo, ita etiam ego operor. sic nunc dicitur, quemadmodum creditis in Deum, ita in me credite. Est ergo sensus: me æqualem, & eundem cum Patre Deum credite, & in hoc mentis aciem figite: & non erit, cur vestrum cor turbetur in omnibus, quæ euenient: me enim volente, & disponente fient. Si me ita potentem confitemini, & consideratis, & ante oculos habetis, nihil est, quòd aliquem timeatis, nec de meo discessu tristemini, nec vllum vestrum malum formideris: sum enim ego Deus, qui omnia possum. Vide quantum ratio contra omnes turbationes fide firmetur: nullus enim mæror, nec tristitia, nec timor rationem auertet a vero, quamdiu in hoc fixa manebit: nempe Christum illum, qui moritur, patitur, vadit, ipsum esse Deũ, cui nihil mali accidere potest, & qui ab omni malo suos liberare valet. Discipuli vero quæ solius hominis erãt considerantes, in his turbabantur, sicut qui scalam altam ascendit, & deorsum respicit, horret. Iubet ergo Christus ne deorsum respiciant, sed sursum oculos attollant: sic fiet, vt ratio non turbetur, nec concutiatur.

Diuinitatis suę fide, Dominus suorum turbationi, medetur.

ANNOTATIO II.

Diuersæ huius textus lectiones idem tamẽ est sensus.

IN Græco verbum, *creditis, &, credite*, A vnum est & idem, & ambiguum, vt vel per modum temporis indicantis vertatur, *creditis*, aut etiam per modum imperantis, *credite*. Hinc fit, vt aliqui in vtroque loco legant imperantis modo, *credite in Deum, & in me credite*. Ita legit Hilar. lib. 9. de Trini. sic interpretantur etiam Cyril. lib. 9. cap. 30. & Chryso. hom. 72. vt sit sensus: *Credite in Deum, & in me credite*, id est, quam habetis fidẽ de Deo, habete de me, quia ego sum Deus. Alij legunt, *creditis in Deum, & in me credite*. Ita nostra habet lectio vulgaris, & Aug. tract. 67. idem autem est sensus, siue hoc, siue illo legas modo.

Recte autem aduertit Cyril. nõ esse dictum, credite me esse Deum: sed, *credite in Deum, & in me credite*, vt fidem Euangelicam a Iudaica distinctã insinuet. Iudæus enim ignarus Trinitatis mysterij, vnum Deum confitebatur, personas non distinguens: at Christianus distinctiorem fidem profitens, ita vnum credit, & confitetur Deũ, vt tres in vna deitate venerentur personas, & eadem est doctrina Basil. lib. 2. con. Eunomi. hanc distinctionem inter nostram, & Iudaicam fidem docens. Ad hanc fortissimam fidem suos hortatur, quæ in perturbationibus hisce firmũ est, & immobile fundamentum, ne labantur, & cadant.

Euangelicã fidem a Iudaica distinguit.

In domo Patris mei mansiones multæ sunt.

COMMENTARIVS.

PRosequitur, & instruit, ac consolatur eos ex illa parte, qua dictum erat: *Non potestis venire*, & rursus Petro: *Sequeris postea*. Et est sensus: ne etiam con-

contristemini, nec timeatis, quia audistis me vadere, nec vos posse venire, soliq. Petro promissum aduentum. Non hæc dicta existimetis, quasi non sit locus pro omnibus vobis: non enim ita est. nam in domo Patris, quo ego vado, sunt multæ mansiones: non pro me, aut Petro tantum, sed pro vobis etiam, & pro innumeris alijs. Non est hæc causa, cur vos non possitis venire: sed quia necesse est me prius ire, vt vobis præparem locum. Hoc in sequentibus explicat verbis.

ANNOTATIO III.

Cauēda hæresis Iouiniani de æqualitate beatorum.

DVas oportet cauere hæreses in huius A loci intelligentia: vna fuit Iouiniani qui, vt refert Hieronymus libro 2. contra eundem, has mansiones de Ecclesia militante interpretabatur, in qua diuersi sunt gradus, & ordines credentium. Hoc autem iste fingebat, ne cogeretur fateri, diuersos esse beatorum gradus, nec omnes æqualem habere beatitudinem. Ita enim hic hæreticus sentiebat, nempe æqualem esse omnium beatorum gloriā. Aduersus quem Hieronymus vere, & catholice di- B sputans, docet, non has esse mansiones militantis, sed triumphātis Ecclesiæ, & consequenter, diuersos esse ordines beatorū, & hoc manifeste probari potest. Primo quidem, quia id est, quod Apostoli timebant, ne forte quo Christus ibat, locus nō esset pro ipsis. At Christus ad Patrē ibat, & ad cælestem habitationem. *Vado*, inquit, *parare vobis locum.* Secundo ex verbis subiunctis: *Veniam ad uos, & assumam ad meipsum*. De gloriæ igitur mansioni- C bus sermo hic est: quod etiam Ambr. annotat lib. de bono mortis, cap. 12. & est communis Doctorum interpretatio. Pro cuius rei intelligentia adhuc aduertēdum est, per has mansiones, non solam multitudinem significari, nēpe multas esse: sed etiam diuersitatem, & inæqualitatē: quod Iouinianus ille hæreticus sentiens, ad Ecclesiam militantem referebat. Et in hoc sensu Catholici doctores hunc locum intellexerunt, vt non tantum multæ mansiones dicātur, quia plures, sed quia variæ, & D inæquales, sicut & iustorum vita inæqualis est, iuxta sententiam Pauli. 1. Cor. 15. Sicut stella differt a stella in claritate, sic erit resurrectio mortuorū. Erit ergo inæqualis beatitudo sanctorum. Has autē mansiones in sensum eūdem expresserunt Doctores & patres antiqui, inæqualem multitudinem intelligentes. Ita Irenæ. lib. 3. cap. 21. & Hilar. in Ps. 64. in illud: Beatus, quem elegisti: interpretati sunt. Similiter

Mansionū nomine, & multitudinem, & inæqualitatē significari.

Cyril. lib. 9. ca. 31. & Hiero. loco allegato. & Aug. lib. de Sancta virginit. ca. 26. Basil. lib. de Spiritu sancto, c. 16. & Greg. lib. 9. Mor. c. 39. cum alijs multis, & hūc sensum etiam contextus indicat. Non solum enim pro se, & Petro, qui primus erat Apostolorū, sed etiam pro alijs mansiones erant. Et tamen certum est, sicut non erant inter se æquales, nec cū Christo, ita nec æquales promittebantur mansiones. Multis locis scripturæ hæc hæresis cōuincitur: at nobis satis sit, verū huius sententię sensum aperuisse: vel hoc enim testimoniū, & locus allegatus Pauli veritatem satis comprobāt.

Pelagiani reijciuntur dicētes paruulos sine baptismo decedentes saluari.

Altera hæresis fuit Pelagianorū: cuius meminit Aug. li. 3. de Anima, & eius Orig. cap. 11. & lib. 5. Hypogno. & tracta. 67. in Ioan. affirmabant hi, pueros ante vsum rationis sine baptismo recedentes, saluos fieri, habiturosq. māsiones non in regno, sed in domo Patris. Dictum enim est: *In domo Patris mansiones multas esse*, quasi domus Patris, & regnū idem non sint. Sed hic idē locus eos redarguit: nā hæ mansiones Apostolis promittebantur. Christus etiam vēturum se dicit, & assumpturum eos, vt sint vbi ipse est. At apostolos in regno esse Patris vna cum Christo, nemo negare potest, qui scripturæ auctoritatē recipit. Mat. 26. Cū illud bibam vobiscum nouū in regno Patris mei. Luc. 22. Vt edatis, & bibatis in regno Patris mei. domus ergo, & regnū idem sunt. Immo si licet sic argumentari ex nominum diuersitate, dignius videtur in domo manere, quàm in regno: qui enim in domo sunt, propinquiores sunt Principi, perfectior ergo status, & gloriæ gradus maior significatur, dū in domo māsuri dicūtur. Quod, si paruuli in domo manēt: cōsequitur beatiores eos esse, qui sine baptismo recesserūt, quàm qui baptizati sunt: si illi in domo, hi in regno mansuri sunt. Sed sunt ista figmenta hæreticorum, qui a veritate aberrantes, & in tenebris ambulantes, etiā in præ grandes lapides impingūt.

Domus, & RegnūDei, idem sunt.

Si quo minus, dixissem vobis, quia vado parare vobis locum.

COMMENTARIVS.

Coniunguntur priora verba superioribus *Multæ*, inquit, *mansiones sunt in domo Patris mei. Si quo minus, dixissem vobis*, id est, si non essent, certe vos eius rei admonerem, nec vos deceptos esse paterer. Ista ergo verba sic sunt legenda, vt in verbo, *dixissem vobis*, terminetur sententia in hunc sensum: *si quo minus*, id est, si non essent, id certe, *dixissem*. quare autem dixisset, causam adiungit: *quia vado parare vobis locum*. Causa vestri discedo, & vado, vt apud Patrem locum vobis præparem. Si igitur non essent mansiones, profecto vos certiores facerem: quandoquidem ea de causa vado. In Græco textu non habetur particula, *quia*, sed absolute dicitur: *vado parare vobis locum*, & hic sensus idem fere est: si non essent mansiones, vobis dixissem, at sunt, & vado, vt præparem vobis locum. Obijcies, si mansiones hæ sunt apud Patrem, quid opus erat præparatione? Respondeo, fuisse quidem mansiones, tamen ianua cælestis erat clausa: nemo enim quantumcumque iustus, & sanctus ingredi potuit regnum cælorum, nisi prius Christus aperiret morte sua ianuam: omnes enim patres antiqui in limbo detinebantur visione diuina priuati, donec Christus pretium redemptionis morte sua solueret, nec ingressi sunt regnum cælorum, donec Christus resurgens, & ascendens, viam faceret, hoc est præpararet locũ, in quo mansiones sunt, aperiret ianuam cæli, solueret pretium mansionum ipsarum, iter, & viam sterneret cælestem. Hæc omnia Christus fecit morte, & resurrectione sua, ideo parauit locum, vt ad mansiones, ab æterno a Deo iustis destinatas, perueniri possit.

Quid sit parare vobis locum.

ANNOTATIO IIII.

Patrũ quorundam interpretatio.

Cyril. lib. 9. cap. 3 t. & Chry. hom. 72. Euthymi. & August. tract. 68. & ante eos Origen. hom. 27. in Numer. aliter sententiam hanc interpretantur: coniungũt enim posteriorem partem priori, in hunc sensum. *Si quo minus*, id est, si non essent mãsiones hæ, *dixissem vobis. quia vado parare*. id est, me ire, ad parandum vobis locum. Hoc est, quod dixissem. Tanto enim desiderio, & affectu vos mecum esse cupio, vt quamuis mansiones non essent, profecto irem, vt pararem vobis eas: at nõ hoc dico, quia vere iam sunt mansiones. Si autem legamus, *quia*, secundum hanc expositionem est nota declarans, non reddẽs causam, ac si dicat: dixissem quòd vado parare vobis locum.

Refellitur superior explicatio.

Hæc expositio patitur aliquot difficultates. Prima est quantum ad veritatem sensus, qui talis est: si non essent mansiones, dixissem vobis me vadere, vt vobis eas parẽ. Existimo hoc esse falsum: nisi enim mansiones ab æterno dispositæ essent a Deo, nec Christus homo factus fuisset, nec nobis locum parasset. Ideo enim filius Dei A factus est homo, & Christus venit in mundũ moriturus, & surrecturus, vt homines, quos ab æterno Deus in ipso elegerat, salutem, & mansiones dispositas consequerentur, & ad eas peruenirent. Non ergo verum esset dicere, si non essent mansiones, dixissem vobis me ire, vt parem vobis locum.

Secunda est, quòd hæc expositio sequẽtibus verbis contradicit, & repugnat: nam sensus maxime secundum Cyril. & Aug. est, si non essent mansiones, dixissem me B ire, vt vobis parem locum: at non hoc dico, quia sunt: quomodo igitur statim adiungit, & si abiero, & præparauero? ibat ergo præparare. Volentes præfati Doctores euadere hanc difficultatem, aliter exponunt priorem præparationem, *dixissem vobis, vado parare*, aliter posteriorẽ: quod est profecto violentum. Nam verba sequentia sunt quædam continuatio præcedentium. Vado parare, & si abiero, & parauero, veniam ad vos. Quis asseret aliud esse vadere, & aliud abire? nemo profecto: ita etiã eadem est præparatio. Euthymius aliter

aliter euadit: nam quæ sequuntur, coniungit præcedentibus in hunc sensum: dixissem uobis me abire, ut parem uobis locū, & dixissem etiā, si abiero, & parauero, &c. sed nemo non uidet, sensum nulla ratione accommodari uerbis posse, ut proxime dicemus.

Tertia est, quia hi Doctores non distinguunt locū a mansionibus, quando dicitur, si non essent mansiones, dicerem me ire, ut parē uobis locum: & re uera idē non sunt. Si enim sensus esset, quem hi Doctores sequūtur, dicendū esset, dixissem uobis, quia uado parare uobis mansiones: at non id dictū est. Māsiones enim gradus sunt gloriæ, & beatitudinis destinatæ iustis: parare autem locum non est parare, aut ordinare mansiones, sed aperire ianuam regni cælestis, in quo sancti, & iusti gloria fruūtur. Aditu enim cælorum non facto, nemo ad gradum gloriæ potuit peruenire. Vera ergo, & legitima expositio uidetur, quam adhibuimus in commentario, ut sententia terminetur in uerbo, *dixissem*, si non essent mansiones, dixissem uobis, & admonuissem: at uere sunt, & uado parare locum, uiam sternere, ianuam aperire, ut ad has mansiones aditus pateat.

Et si abiero, & preparauero vobis locum, iterum venio, & accipiam vos ad me ipsum: vt vbi sum ego, & vos sitis.

COMMENTARIVS.

Continuat sententiam, eos certos faciens venturos secum, quamuis non modo. *Vado*, inquit, *parare locum*, & postquam abiero, & parauero, iterū veniam ad vos in secundo aduentu, & assumam vos, vt mecum sitis apud Patrem. non igitur est, nec cur tristemini de meo discessu, qui tam vtilis, & necessarius est vobis, per quem aditus patebit in domum, & regnum Dei: nec cur timeatis, quia dictum est, vos non posse venire, quia venietis mecum. Modo non potestis, quia non est locus paratus, via non est strata, aperta non est ianua: tamen quando hæc facta fuerint, poteritis: immo ego veniam, & assumam vos, vt mecum sitis in æternum.

ANNOTATIO V.

Euthymij sententia expenditur.

Evthymius, vt in annotatione superiori diximus, hanc sententiam connectit cum superiori, nempe: *Dixissem vobis vado parare vobis locum, & si abiero, & parauero, veniam ad vos*, &c. vt totum hoc ad verbum, *dixissem*, referatur: sed ex sententia ipsa aperte constat, eā a Christo absolute esse dictam, & affirmatam: vt ceteri expositores dicunt. Et ipsemet Euthymius id sentiens, alteram adfert expositionem, vt satisfaciat difficultati illi, quā in annotatione præcedenti fecimus. August. tract. 68. dubitationem proponit, quo modo si dictum est, mansiones esse, & si nō essent, dixisset se ire eas parare, nunc dicit se paraturum? Respondet, mansiones esse quantum ad æternam prædestinationem, at parari a Christo quantum ad effectum, & operationem, vt ad eas iusti perueniāt. Cyril. lib. 9. cap. 31. respondet paratas esse mansiones, sed viam non fuisse stratam: erat enim imperuium cælum ante Christi mortem, & resurrectionem, quod nos diximus in superiori commentario. & quāuis verba diuersa sint, sensus idem est Augustini, & Cyrilli, cum eo, quem nos superius exposuimus: & hac ratione loca alia scripturæ cum hoc conueniunt. Matth. 20. Non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo. Mat. 25. Possidete paratum vobis regnum. Isa. 64. Quæ præparauit diligentibus se. Christus ergo parare nunc dicitur, quia ianuam aperit, & viam sternit, vt expositum est, & in hoc Doctores idem sentiunt. Hoc diuersitatis est, quod illi Doctores, *parare vobis locum*, referunt ad verbū, *dixissem*, & exponunt: dixissem vobis, me ire, vt facerem, & pararem mansiones: quando autem iterum dicitur, *parauero*, aliter exponunt, nempe impedimenta viæ abstulero, & fecero, vt peruenire ad eas possitis.

At mihi eadē significatio vtriusque verbi videtur. Christus enim parauit locum, ape-

Auctoris placitum proponitur.

aperiendo cælũ,& soluendo pretium mansionũ,& viam sternendo, quæ omnia iam sunt exposita. Vnum aduertendũ est, illud: *Iterum venio*, de aduentu secundo intelligi, quando Christus visibiliter venturus est in hunc mundũ, & suos electos in corpore, & anima secum assumpturus. Hoc enim est, quod promittit Apostolis suis, & in ipsis electis omnibus: qui aduẽtus, licet tempori collatus, serus videatur, tamen A æternitati si cõparetur, cito venturus dicitur in scriptura, & ita in veritate est. 1. Ioan. 2. Filioli nouissima hora est. 2. Pet. 3 Mille anni apud Dominũ sicut vnus dies. Apocal. 1. Quæ oportet fieri cito. Hãc breuitatem Dominus verbo illo præsentis indicat: *Iterum venio*, non dicit, veniam, sed venio, quasi dicat iam iã proxime aduentus meus adest. Solet etiam præsens aliquando loco futuri poni.

Et quo ego vado, scitis, & viam scitis.

COMMENTARIVS.

SCrutator cordium Christus nouit discipulorum desiderium: scire enim cupiebant, quo vaderet, ideoque adiungit hæc verba, vt occasionem, & animum excitaret interrogandi: sicq. rem ipse explicatius aperiret, vt recte dicit Chrysost. hom. 72. Scitis quo vado, nec solum hoc, sed etiam viam, qua ad locum, quo vado, perueniendum sit. Noua etiam ratione eos consolatur, quia discedente eo, quem diligimus, maximum adfert solatium scire, quo vadat, & viam, qua ad eum peruenire possimus.

ANNOTATIO VI.

Superiorũ verborum difficultas.

OBijcies, verba hæc pugnare cum his, A quæ sequuntur. Nescimus, quo vadis, & quo modo viam scire poterimus? Nemo enim dicet Christum deceptũ putasse illos scire, quæ nesciebant, aut ipsos mentitos, negasse scire, quæ sciebant. Dico vtramque sententiam veram esse, nullamq. in eis esse repugnantiã: quod enim vno modo scitur, altero modo ignoratur. Hoc etiam Philosophi tradiderunt, & cõsuetudo communis loquendi docet: idq. B multis modis accidit. In primis nouerant Christum ipsum, qui re vera erat via, per quam ad cælum patet aditus: tamen nesciebant ipsum esse viam. Sic etiam nouerant Patrem, & sciebant esse regnum cælorum: tamen ignorabant hunc esse locum, & terminum, ad quem Christus iret. Propterea verum est. scitis viam, &, ignoratis viam: & vtrique verum dicunt scitis, quo vadam, & nescimus, quo vadas. Hic modus in scriptura reperitur. Ioan. 9. Tu, inquit, credis in filium Dei? quis est, vt credam in eum? & vidisti, inquit, & ipse est, qui loquitur tecum. Si dicitur, vidisti, quo modo ipse tamquam ignorans petit, quis esset? viderat quippe, quia nouit eũ, qui erat filius Dei: tamen talem esse nesciebat. Hic modus discipulis nõ omnino

Tribus modis cõtingit aliquid sciri, & simul ignorari.

accommodatur: iam enim audierant, & nouerant, per Christum salutem esse consequendam, & nouerant Christum ad Patrem iturum. Altero igitur modo scimus aliquid in habitu, tamen ignoramus actu: quia non recordamur, nec mentem applicamus. Sic Apostoli sciebant viam, & quo Christus iret, habitu tamen non actu, quia non considerabant: nec quod nouerant, applicabant, & sic Euthymius exponit. Tertio modo scire dicimur, quando scire potuimus, tamen re vera nondum ad sciẽtiam peruenimus: sic dictum est supra Ioan. 7. Et me scitis, & vnde sim, scitis, vt aliqui exponunt, de quo supra egimus. Et hac ratione nũc interpretari possumus. Scitis, quo vado, & viam, quia vnde scire potuissetis, vos docui, & declaraui: at ipsi de facto ignorabant. Iam enim de morte C sua, & de reditu ad Patrem locutus erat: iam se Deum esse declarauerat, & eũ, per quem vita æterna consequenda erat, per quæ facile potuissent verba hæc intelligere, & scire, quo nũc vaderet, & viam, qua eum sequi debebant.

Aduerte rursus, viam posse ad Christum, & ad discipulos, & nos referri. Via per quam Christus ibat ad Patrem mors, & passio eius est. Luc. 24. Oportuit Christum

Via diuersa ad Christũ, ad Apostolos, & ad nos refertur.

ftum pati, & ita intrare in gloriam suam. A Via, per quam nos sequimur, fides in eū vera, & viua est, per quam credentes salui fiunt. Vtrâque discipuli modo aliquo sciebant, modo aliquo ignorabant: præcipue tamen Christus de ea, per quam ad eum locum, quo ipse abibat, & Apostoli, alijq. peruenire possent, loquebatur. Nā in hunc finem hæc prolata est senteñtia, vt non desperarent se posse venire, quo ipse abiret, quando & locus, & via nota sibi essent.

Dicit ei Thomas: Domine nescimus quo vadis, & quo modo possumus viam scire?

COMMENTARIVS.

EX affectu, & cupiditate sciendi quo abiret, obijcit Thomas: Nescimus, quo vadis, viam ergo non possumus scire: ignorato enim termino, viam ad illum ignorari necesse est. Thomas etiam de ea via loquitur, per quam ipsi Magistrum sequi possent. Vt autem ignorantiam hanc faterentur, & occasio instructionis daretur, pronunciauit sententiam superiorem Christus. Thomas ergo, vt induceret Christum ad explicandum, quo abiret, omnium ignorantiam proponit. *nescimus*, inquit: non ego solus, sed omnes nos. Quam ceterorum ignorantiam facile sibi persuasit Thomas, quia primum eorum Petrum interrogantem audiuerat: Quo vadis? nec responsum acceperat. Si igitur Petrus ignorabat, ceteros ignorare non dubitauit Thomas: ignorato autem termino, quo vaderet, indubitata res erat viam nesciri. Hac ergo ratione omnium nomine generalem denunciat ignorationem. Est autem cum reuerentia, & humilitate digna discipulo erga tantum magistrum prolata sententia: non vt argueret inscientiæ magistrum, qui nesciret eos ignorasse: sed vt suam tantum ignorantiam, & discendi desiderium proponeret: ex vna enim parte non intelligebat qua ratione scire dicti sint: ex altera sententiam Domini veram esse sciebat. Interrogat igitur quo modo hæc cohæreant.

Vnde Thomas credidit reliquos ignorasse, quod ipse nesciebat.

Dicit ei Iesus: Ego sum via, & veritas, & vita.

NOn solum ad verba Thomæ respondet Dominus, sed ad animos discipulorum: non enim confirmati erant in promissione Christi: *Si abiero, & praparauero, veniam ad vos & assumam ad me: vt vbi ego sum, & vos sitis*, idcirco declarat viam, & promissionem confirmat. *Ego*, inquit, *sum via*, per cuius fidem oportet venire: *ego sum veritas*, quæ ergo promisi, faciam: *ego sum vita*, quia etiamsi mortui fueritis, & occisi, reuocabo vos ad vitam, vt assumamini ad me, quando veniam. Græce hæc habent singulos articulos. Dicitur autem Christus *Via*: vt enim via est, per quam a termino vno ad alterum fit transitus: ita per Christum a peccato in iustitiam, & ab hoc sæculo in æternam beatitudinem veniendum est: nempe fide in ipsum, & obedientia mandatorum ipsius. Ephes. 2. Per ipsum habemus accessum ambo in vno spiritu ad Patrem. Vnde recte Aug. lib. 11. ciui. cap. 2. homini inquit est iter ad Deum, per Deum & hominem, qui Christus est. *Ego sum veritas*, qui non solum non mentior, nec fallo, sed, quæ promitto, impleo: idcirco non est, cur dubitetis me venturum ad vos, & assumpturum ad me. mihi ergo, & in me credite, quia via sum, & quæ promisi, certo sperate, nec diffidatis, quia veritas sum. At ne aliquando turbemini, cum vos occidi, & necari propter me videritis, dicentes quo modo ergo ibimus ad te? *Ego sum vita*, qui vos resurgere a morte

Christus quo modo via, veritas, & vita sit.

morte faciam, vt assumam vos ad me: mors enim non poterit impedire, quominus ad me veniatis, quia ego sum vitæ causa. Hic est sensus legitimus, & accommodatus, quem Chrysost. hom.72. breuibus visus est verbis attigisse: *Ego*, inquit, *sum via*, quia per me venietis: *veritas*, quia sine dubio hæc erunt, & in me non est mendacium: *vita*, quia nec mors prohibere poterit, quin ad me veniatis. Hæc Chrysost. His ergo verbis instruit, dum docet viam: confirmat, dum promissa stabilit: allicit, dum vitam promittit.

ANNOTATIO VII.

Quattuor Patrum interpretationes.

Verba hæc cum sint admodum fœcunda, si in seipsis cōsiderentur plures recipiunt sensus. Vnde factum est, vt Doctores varie ea exposuerint, & veræ sint omnes eorum expositiones si doctrinam consideremus: tamen ad contextum præsentem, quæ in commentario dicta sunt, maxime facere videntur. Primo loco Cyril. lib. 9. ca. 33. hæc tria sic exponit. Tria, inquit, sunt, per quæ ad æternas perueniendum est mansiones. Vnum est, varia operatio virtutum: alterum fides recta: tertium spes vitæ. Propter primum dicitur, Ego sum via. Ipse enim legem operū virtutum nobis dedit: propter secundum, ego sum veritas, quia rectæ fidei auctor: propter tertium, ego sum vita. Ipse enim nobis vitam restituit. Idem videtur sentire Leo serm. 2. de resurrect. Ego, inquit, sum via, sanctæ conuersationis: veritas, doctrinæ diuinæ: & vita, beatitudinis sempiternæ. Ista vera sunt: tamen non omni ex parte accommodantur. Non enim via dici potest per solam operationem virtutum. Nisi enim fides adsit, omnis operatio virtutum non est via ad vitam. In via igitur non sola operatio virtutum, sed recta fides in ipsum constitui debet, quod Basil. lib. de Spiritu sancto. cap. 8. docte fecit. Quoties, inquit, Dominus appellatur via, ad sublimiorem intelligentiam potius, quàm ad vulgarē animo ferimur. Audientes enim viam, seriem, & ordinem intelligimus, per opera iustitiæ, perq. illuminationem scientiæ ducentem ad legitimum profectum, semper ad anteriora festinantes, & ad ea, quæ restant, nosmetipsos ex-

A tendentes, donec perueniamus ad beatum finem, qui est Dei cognitio, quam Dominus per sese in ipsum credentibus largietur. hæc Basil. Vides vtrumque coniunxisse in ratione viæ, operationem iustitiæ, & illuminationem scientiæ, quæ fides est, & ita hæc verba explicat, *Ego sum via*: quod etiam nos in commentario diximus.

Secundo loco Hila. lib. 7. Trini. hæc tria aliter exponit: cuius verba sunt hæc: Non
B nos in erratica, atque in inuia deducit ille, qui via est: nec illudit per falsa, qui veritas est: nec in mortis relinquit errore, qui vita est. Ac si clarioribus verbis dicat: Ego sum via non fallax, sed certa: quæ non ad mortem, sed ad vitam ducit. Vt enim Prouer. 16. dicitur, est via, cuius nouissima ducunt ad mortem. Secundum hanc expositionem duo posteriora ad viā referuntur: quæ qualitatē viæ declarant: est enim certa, & viuifica.

Tertio loco Ambro. lib. de Bono mor-
C tis cap. 12. aliter explicat. In via, inquit, possibilitas: in veritate, fides: in vita, præmium significantur. quasi diceret, dum dicit se viam, ostendit per ipsum posse nos venire: dum dicit veritatem, docet per fidem veniendum: dum dicit vitam, ostendit, quo sit veniendum.

Quarto loco Bernar. ser. 7. in cena Domini. cap. 1. de gradibus humilitatis multa dicit in horum explicatione verborum, quæ veram doctrinam continent: sicut etiam prædictæ expositiones, ad rem tamen nō faciunt. Idcirco omnium accommodatissima expositionū ea videtur, quæ in commentario est allata.

Nemo venit ad Patrem, nisi per me.

COMMENTARIVS.

Ita se viam esse ostendit, vt simul terminum, quo vadat, exponat. *Nemo*, inquit, *ad Patrem venit, nisi per me*: nempe per fidem in me perfectā & viuam.

Terminus igitur, Pater est, quo ipse vadit & quo discipuli venturi erant. Sensus ergo est: ego sum via, & non est alia via perueniendi ad Patrem, & cælestem gloriam, nisi per me. Acto. 4. Non est aliud nomen datum hominibus sub cælo, in quo oporteat nos saluos fieri. Dum dicit, *Per me*: indicat se esse mediatorem Dei, & hominum, per quem habemus reconciliationem, & accessum ad Deum: cuius gratia, & merito, & virtute iustificamur, & saluamur. Est ergo via, vt homo, ad Patrem vt terminum, & ad seipsum, vt vnus est cum Patre Deus.

Si cognouissetis me, & Patrem meum vtique cognouissetis.

OStensis via, & termino, Dominus proponit radicem vnde procedit eos nescire, quo vaderet, seu terminum ignorare. nempe quia eum perfecte non nouerant: *Si cognouissetis me, vtique meum Patrem cognouissetis*, qui enim mei perfectam, & integram fidem habet, Patris etiam fidem habet: vna enim vtriusque est diuinitas, & substantia, quæ sicut diuidi non potest, ita & cognitio, & fides indiuisa est. Hæc est ergo causa, cur nesciatis, quo vadam, quia me perfecte non nostis.

ANNOTATIO VIII.

Superior Christi sententia expenditur.

CYril. lib. 9. cap. 34. de cognitione, quæ est per fidem, hanc explicat sententiã, vt qui credit in filium, credat etiam in Patrem. Aliter tamen connectit, nempe hanc esse adiectam sententiam: vt ostenderet nõ satis esse, si vnum Deum confiteamur, vt Iudæi faciunt, nisi personas etiam distinguamus. At connexionem hanc proposito accommodare difficile est. Chrys. hom. 72. rectius connectit, vt cum dictum sit: Ego sum via, & nemo potest venire ad Patrem, nisi per me, his verbis Patri se æquiparet: solet enim Christus post verba humanitatis, & dispensationis suæ, verba connectere diuinitatis. Exponit autem Chrys. de cognitione per fidem.

Quibus dicunt Christus, quod non nouerunt eum.

Sed dubium est, quo modo dicantur discipuli non nouisse eum: nam credebant eum esse Dei filiũ. Respondet Cyril. lib. 9. cap. 35. non hoc dictum esse propter discipulos, sed generaliter propter omnes. Aug. tract. 70. propter aliquos dictum censet: aliqui enim nouerant, aliqui non, & hoc verum esse credo. Petrus enim, quam fidẽ A confessus erat, Matth. 16. non amiserat. Chry. vero non distinguit, sed propter discipulos etiam dictum censet: non enim perfectã fidẽ habebãt, qui quantumuis filium Dei crederent, nondum tamen eum consubstantialem Patri, ab ipsoq. procedentem prorsus intelligebãt: sicuti postea nouerunt, quando Spiritus sancti lumen receperunt. Qui autem perfecte in filium credit, necesse est Patrem in eo cõfiteatur: quia vtriusque vna est diuinitas. Et quamB uis non distinguat Chrys. idem tamen cũ Aug. sensisse credendus est. Eius autẽ connexione accommodatior ea videtur, quã in commentario attulimus. Hilar. lib. 7. Trini. legit de præsenti. Si scitis me, & Patrem meum scitis: tamen lectio nostra est conformis Græco exemplari, & quam Doctores Græci sequũtur. Quamuis Nonnus ita videatur interpretatus: Si cognouistis me, cognouistis Patrem meũ: nam & Græcum verbum talem admittit sensum: tamen accommodatior est lectio nostra, quam & August. tract. 70. sequitur.

Et amodo cognoscetis eum, & vidistis eum.

COMMENTARIVS.

PRomittit cognitionem hanc, & fidem perfectam cito dandam, *Amodo*, enim, id est, deinceps, seu ex nunc cognoscetis Patrem, & me: nempe quando post ascensionem missus est Spiritus sanctus infundens fidem perfectissimam, &

integerrimam, qua nouerunt Patrem, ad quem Christus, vt homo abibat, & ad quem ipsi perducendi erant, *Amodo*, inquit, *cognoscetis eum*. At ne se omnino diuersum esse aliquid a Patre significare videretur, quia dixit, se esse viam ad Patrẽ, cum sit vere vnius cum Patre substantię: & ne eos omni cognitione Patris hactenus priuatos visus esset significare, adiunxit, *& vidistis eum*, nempe in me ipso existentem. Viderant enim eum in Christo per humanitatem, quia cum sit vna diuinitas filij, & Patris, qui per humanitatem videbat Deum, videbat etiam Patrem similiter per opera miraculorum: nam etiam Pater illa opera mira per humanitatem efficiebat vna cum filio. Qui ergo videbat Christum, videbat Patrem, tamen non agnoscebat, nisi is, qui perfectam fidem habebat: sicut is, qui videt eum, qui Rex est, nescit tamen Regem esse, videt Regem, sed Regem non agnoscit. Sicuti etiam superius cap. 9. cæco dicenti: Quis est filius Dei, vt credam? & vidisti, inquit eum: viderat prius, sed non agnouerat. Vidistis ergo iam, sed amodo cognoscetis per fidem in me perfectam.

Quo modo videndo Christum Apostoli viderint Patrem.

ANNOTATIO IX.

Lectiones diuersæ.

IN Græco textu habetur, *Amodo cognoscetis*, siue nouistis eum: & ita legit, & exponit Cyril. lib. 9. cap. 35. Nouistis ergo per fidem in me habitam, & vidistis per signa, miracula, quæ in me operatus est. Ita etiam legit Tertul. lib. aduersus Praxeam: & nouistis, & vidistis: at Chrysost. homil. 72. in futuro, sicut nos legit, & ita censet exponendũ, vt vnum in futuro, alterum sit in præterito. Similiter & Hilar. lib. 7. Trini. & hanc lectionem cũ editione communi sequimur. quamuis vterque sensus accommodari posit.

Deus visus dicitur ratione humanitatis, & miraculorum Christi.

Hanc visionem Patris, Chry. ho. 72. ratione carnis vnitæ diuinitati, quæ Patri, & Filio communis est, exponit, non quod in se videatur, & in sua nuda natura, sed in humanitate vnita naturæ diuinæ in persona Filij. Hilar. loco citato idem sentire videtur. Cyril. ratione operum, & miraculorum, quæ Patris etiã erant, visus dicitur. lib. 9. cap. 53. Vera autem expositio est, si vtrumque coniungamus. Hoc tamen est attendendum quantũ ad connexionẽ, hoc maxime dictum esse, ne filius alienus crederetur a Patre, quasi aliquid extra eũ, sicuti via extra terminum, & terminus extra viam est: at non sic filius, qui licet vt homo sit via, vt Deus idem est terminus cum Patre, ad quem perueniendum est.

Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.

COMMENTARIVS.

AVdiens Philippus Patrem amodo cognoscendum, tantæ cognitionis ardẽs desiderio dicit, *Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.* sufficit, inquit, ad deponendum omnem timorem, & tristitiam. ac si diceret: tu nos de tuo discessu, & alijs quæ dixisti, tristes, & timidos, consolari, & confirmare conaris, promissione aduentus tui, & assumptionis nostrę ad te, & præparationis mansionum: at ostende nobis Patrem, & sufficit nobis, vt timore, & tristitia depositis, nõ opus sit te pluribus vti rationibus.

ANNOTATIO X.

Sufficit nobis, quatuor modis declaratur a Patribus.

VArie Doctores exponunt illud verbum, *sufficit nobis*. Cyril. lib. 9. cap. 39. duas affert expositiones. Vnam, quam simpliciorem, expreßioremq. appellat, nempe ad beatitudinẽ sufficit nobis. quasi diceret: Ostende nobis Patrem, & omnes nos gaudij plenos confitebimur, nihilq. ad beatitudinem nobis deesse arbitrabimur. Alteram, quam occultiorem, & curiosiorem dicit, nempe, sufficit nobis ad confundendum Iudæos, & ipsorum obturanda ora, qui te legis transgressorẽ,

& dæmonium habere contendunt: at tu ostende nobis Patrem, & hoc nobis sufficit vt contra eos præualeamus.

Chrysost. hom. 73. aliam, quæ tertia est, interpretationem profert: nempe, sufficit nobis, nec aliud intendimus: non enim vt Iudæi cibum corporalem quærimus, nec studio calumniandi inquirimus, sufficit nobis, id est, solum agnoscere Patrem volumus.

Hilari. lib. 7. Trini. adhuc quartam adhibet: dicit enim, Christum tria in præcedentibus verbis pronunciasse, nempe cognoscetis me amodo, & Patrem vidistis, & per quod est a vobis visus per hoc est cognoscendus: Philippus autem non ausus contradicere verbo Christi, respōdet: *Ostende Patrem, & sufficit nobis. Sufficit*, inquit, vt dicto tuo fidem adhibeamus. In hac Hilarij expositione non inuenio, vnde ipse deducat, Christum dixisse, per id esse cognoscendum Patrem, per quod est visus ab Apostolis: nec in his quattuor expositionibus facile est accommodatum contextui reperire sensum, idcirco mihi expositio in commentario posita visa est legitima: consona enim est his, quæ præcesserant.

Dicit ei Iesus: Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me?

COMMENTARIVS.

Arguit ignorantiam Philippi, ex qua talis procedebat petitio. Patrem enim a Christo separatum, quales humani patres sunt, existimabat, quorum filij videri, & cognosci possunt, non visis, nec cognitis parentibus: idcirco Patrem sibi ostendi petit, quasi iam nouerit filium, Paterq. solus cognoscendus superesset. Multum autem in hoc decipiebatur. filius enim Dei non est a Patre separatus, cum vna, & indiuidua sit vtriusque natura, & substantia, vt qui videt, & cognoscit filium, videat, & cognoscat simul Patrem. Ex hac ignorantia petit: *Ostende nobis Patrem*, at Dominus ad radicem, & causam petitionis conuersus, dicit: *Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me?* quasi diceret: putas Philippe te me nouisse, & Patrem tibi cognoscendum superesse: non sic est. Non enim me nouisti, quem profecto debuisses nosse, tanto tempore a me edoctus. Si enim me nouisses, nouisses & Patrem. Græce in singulari legimus. *Non cognouisti me*. & ita Chryso. hom. 37. & Cyril. lib. 9. cap. 37. interpretantur. & Hilari. lib. 7. Trini. videtur etiam hanc sequi lectionem, coniunguntq. nomen illud verbo, sic: non cognouisti me Philippe? parum hoc refert siue ad vnum, siue ad multos referatur sermo: in vno enim multi similes comprehendebantur. Aliter Euthymius hæc verba exponit, vt paulo inferius referemus annotatione. 12.

Philippe, qui videt me, videt & Patrem meum.

Postquam ignorationem redarguit, veritatem, docet, dicens: *Qui videt me, videt & Patrem*: cum enim vna sit vtriusque diuinitas, qui videt me, cū necesse est videre Patrem. Tu existimas te videre me, & non patrem, quasi alia sit natura Patris a mea, & ideo petis videre Patrem, eumq. ostendi tibi: scito autem, qui me videt, Patrem etiam videre simul. Græce est in præterito, & idem est sensus. Duplex est visio, mentis, & corporis: visione corporis Deus non potest videri per se, tamen videtur per aliud. Quando enim olim Deus in corporeis figuris apparebat, videri dicebatur etiam oculo corporeo, non quidem in se, sed in figura repræsentante. ita etiam in humanitate assumpta Deus videbatur: erat enim Deus vnitus homini, qui videbatur, & ea ratione, qui videbant Christum, videbant Deum non per se, sed per humanitatem illam. Cū igitur natura, (Videre Deū spiritualiter & corporaliter contingit.)

natura, & diuinitas illi vnita humanitati, fit eadem Patris, & Filij, non poterat videri filius, quin simul videretur Pater: quod esse non posset, nisi vna esset vtriusque natura, & simul etiam homo ille Deus esset. Idcirco ex his verbis multi articuli fidei comprobantur, nempe hominem illum Deum esse. Si enim non esset, nisi merus homo, qui eum videbat, non diceretur Deum videre. rursus Patrem, & Filium eiusdem, & vnius esse substantiæ. Si enim non ita esset, non subito, qui videt Christum, videret Patrem: & id annotat Hilari. lib. 7. Trini. rursus alium esse Patrem, alium Filium in personis, quod annotat etiam Basil. hom. 27. contra Sabellianos. Et de hac visione sententia ista procedit: quamuis Hilar. non admittat. Si autem loquimur de visione mentis, tunc aut fides est, aut visio intuitiua: si de intuitiua loquamur, verissimum est, qui videt Patrem, videre filium, & qui videt filium, videre Patrem: si autem de fide, quæ etiam in scriptura visio dicitur. 1. Corin. 13. Videmus nunc per speculum, etiam vera est sententia: Qui videt filium, videt Patrem. Qui enim diuinitatem filij confitetur, eum patris diuinitatem fateri necesse est: cum vna, & eadem sit. In omnibus his vera est sententia Saluatoris: magis tamen mihi videtur ad contextum facere, vt de visione ista sensibili intelligatur: nam visionem distinguit a cognitione, quasi viderint, & non nouerint: fides autem, & intuitiua visio, ad cognitionem potius spectant. Erit igitur hic sensus: Existimabat Philippus Patrem esse alterius substantiæ a Christo, idcirco eum videre cupiebat: respondet Christus, non me nouisti: si enim nouisses me, sciuisses me esse filium Dei eiusdem substantiæ cum Patre: & si hoc nouisses intellexisses eum qui videt me, videre etiam Patrem: & sicut mea diuinitas per hanc carnem assumptam videtur, ita etiam videtur diuinitas Patris, quæ eadẽ est. Et non quęsiuisses videre Patrem, quasi a me separatum: nam sicut me vides, ita & Patrẽ iam vides. De hac re superius plura diximus, & hunc existimo sensum esse legitimum.

Articuli fidei ex his verbis deducti.

De qua visione intelligenda sit Christi sententia.

ANNOTATIO XI.

Cõtra Praxeam confundentem personas Patris, & Filij.

Praxeas hæreticus, vt refert Tertulli. A libro aduersus eundem, negans Trinitatis mysterium, & eandem esse Patris, & Filij personã affirmans, hoc abutebatur loco: si enim, inquit, qui videt filiũ, videt Patrem, ergo eadem est vtriusque persona. Contra quam hæresim eisdem verbis insurgunt Hilar. lib. 7. Trini. & Basi. hom. 27. contra Sabellianos, & lib. de Spiritu sancto cap. 28. Chrysost. & Cyril. in commentario, affirmantes hisce verbis personas non confundi, sed potius aperte distingui. Nisi enim duæ essent personæ, non esset dictum, si cognouissetis me, co- B gnouissetis & Patrem, &, qui videt me, videt, & Patrem. Sententia igitur intelligenda est propter vnitatem naturæ, & essentiæ Patris & Filij: vt qui vnius diuinitatem videt, & eo modo, quo videt: videat etiam Patris diuinitatem. Et sic Basi. Chrys. & Cyril. ad vnitatem naturæ, & diuinitatis hoc referunt. Similiter, & Athana. in orat. contra Arrianos: Quod ex Deo Deus est Verbum. Vnde non probatur illorum sententia, inter quos videtur Hilar. lib. 7. de Trini. qui ad similitudinem referunt, vt qui vnum videt simile, alterũ consimile in eo videat: non enim ad similitudinẽ solam, sed ad naturæ identitatem hoc refertur, vt allegati Doctores asserunt, & verba ipsa cõfirmant, quæ propter solã similitudinẽ vera esse nequeunt, nisi valde improprie, & violenter.

Aduertendum tamen est, per humanitatem assumptam, Patrem & Filium videri ratione Deitatis, quæ vna est vtriusque: filius tamen videbatur ratione etiam personæ, non Pater. Nam persona filij vnita erat naturæ humanæ, non autem persona Patris. At Christus nõ dicit: Qui videt me non videt Patrem: si enim sic loqueretur, occasio daretur errandi, vt existimaretur alterius esse naturæ a Patre: sed considerãs vnam diuinitatem vtriusque, quæ erat in natura humana, & per quã mira faciebat opera, dixit: *Qui videt me, videt & Patrẽ:* hoc etiam verbo respondebat Philippi petitioni, & ignorantiæ eius medebatur, qui videre cupiebat Patrem, quasi iam vidisset Filiũ, & Pater alterius esset naturæ.

Pater, & Filius videri dicuntur in humanitate Christi, sed diuerse.

Propterea

Propterea dicit: Si vidisti me, aut putas te iam vidisse filium, scito eadem ratione te vidisse Patrem, quia eadem est vtriusque diuinitas. Hunc existimo esse sensum horum verborum, & huius contextus.

Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem? Non credis, quia ego in Patre, & Pater in me est?

COMMENTARIVS.

OStensa veritate, dictum Philippi carpit, quasi ex imperfecta fide procedens. Si igitur, inquit, qui videt me, videt & Patrem, cur ergo petis, vt ostendam tibi Patrem, quasi a me separatum, cum ego in Patre, & Pater in me sit, vnaq. sit vtriusque diuinitas? Suaui reprehensione vtitur, dum interrogat, *non credis?* quasi diceret, caue, ne ita dicas, attende, quid petis: nam id dicere & petere, est non credere me esse vnum Deum cum Patre. Objiciet aliquis; Philippum quæsiuisse videre aperte, & distincte Patrem. Respondeo, si hoc quærebat, petere debuerat filium etiam sibi ostendi: nam nec filium viderat. At ipse existimabat Filium ostensum esse sibi, & visum, Patrem autem, quem videre cupiebat, minime: propterea reprehenditur. Nam sicut viderat Filium, viderat etiam Patrem, quantum ad naturam, & diuinitatem, quæ vna est: viderat autem per humanitatem, vt expositum est.

ANNOTATIO XII.

Euthymij expositio reijcitur.

EVthymius præter communem expositionem, totius huius responsionis alteram adfert interpretationē: legit enim illa verba: *Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me*, non interrogatiue: existimabat enim Philippus se nosse filiū quod Dominus negat, dicens tanto tempore, quo mecum es conuersatus, non me nouisti. Qui enim videt me, & meam cognoscit naturam, simul videt Patrem: at A tu sicut non me vidisti, ita nec Patrē: quomodo ergo dicis, ostende Patrem quasi me noueris, nōne credis me esse in Patre, & Patrē in me? Nō igitur meā vidisti substantiā, sicut nec Patris. Subtilis magis expositio est hæc quā vera, multasq. patitur difficultates: immo violētiam quandā infert verbis. At quia ipse Euthymius non multum probat, nec nos etiam probemus, nec in ea impugnanda immoremur.

Verba, quæ ego loquor vobis, a me ipso non loquor.

COMMENTARIVS.

AB effectu probat se esse in Patre, & Patrem in se, nempe ex verbis, & doctrina sua: quæ satis indicabat eum non esse hominem merum, sed Deum, vnius cum Patre substantiæ, & hoc est, quod dicit, *Verba, quæ loquor, a me ipso non loquor.* id est ostendunt, non me esse hominem merum, sed Dei filium a Patre procedentem, & diuinitatem eius habentem. Verba autem Christi id significabant, non solum quia Christus suis verbis, id exprimebat, & affirmabat, sed quia doctrinæ qualitas, & verbi efficacia hominis meri non erant, vel inimicis fatentibus: Numquam sic locutus est homo. Non solum ergo verba significabant illum a Deo loqui quasi Prophetam, & Sanctum; sed etiam quasi Dei filium in quo diuinitas existebat. Attende, verba illa, quæ per humanitatem proferebantur, fuisse Patris, & Filij quantum ad verborum substantiam. Nam

Verba filij etiam erāt Patris, sed diuerse.

effecta

effecta erant a diuinitate, quæ vna est Patris, & filij, nihilq. efficiebat filius, quod non faceret pater: tamen quantum ad significationem filio tribuebantur, quia persona filij erat vnita humanitati illi, non autem persona Patris, & hac ratione Christus dicebat, se esse filium Dei, non autem dicebat, se esse Patrem, quamuis verbum hoc factum esset a filio, & patre: quia a filio procedebat per humanitatem, tamquam instrumentum suæ personæ coniunctum, & a Patre per eandem humanitatem, sed tamquam per instrumentum separatum respectu personæ. De qua re plura diximus superius cap. 5.

Pater autem in me manens, ipse facit opera.

FOrtius argumentum ex operibus colligit, quam ex verbis: si enim sola verba essent, dicerent increduli, nescimus an verba ista sint Patris, at de operibus, nisi per impiam blasphemiam, & deploratam malitiam, id dicere non poterant. Suscitare enim mortuos, illuminare cæcos, & alia huiusmodi, aperte opera Patris erant. Ex operibus igitur confirmat Patrem in se manere: id est, eandem cum Patre habere diuinitatem, qua eadem facit cum illo. Sensus igitur totus hic est, Pater in me est, & ego in Patre sum, quia vna est vtriusque diuinitas: quod ex eo colligere potestis, quia verba, quæ ego loquor, diuina sunt nec hominis meri, sed Deo propria. est ergo in me diuinitas patris. At si non hoc vobis satis est, opera considerate, quæ solius esse Dei negare nemo potest, & ex hoc colligetis, me esse in patre, & patrem in me; id est, me eandem cum Patre habere diuinitatem: inde enim procedit, si ego loquor, ipsum etiā mecū loqui: & si operor ipsum etiā operari. Attende particulam *Autem*, Græcæ ὁ δὲ, potius verti sed, vt dicamus, *Sed pater in me manens.* Vnum percontabitur aliquis, quod etiā proposuit Chrys. hom. 73. cur non dixit, Verba, quæ loquor, a me ipso non loquor, Pater autem in me manens ipse loquitur: sed dixit: Pater in me manens, ipse facit opera. Respondeo esse Hebraismum, & breuitatis causa sic dictum loco huius sententiæ: Verba, quæ ego loquor a me ipso non loquor, & opera, quæ operor, a me ipso non operor: sed Pater in me manens ipse loquitur, & ipse mecum operatur; vt communia sint vtrique verba, & opera, sicut etiam natura.

Quare non dixit, pater loquitur verba, sicut dixit facit opera quæ ego facio.

Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est? Alioquin propter opera ipsa credite.

COncludit, quod probare intendebat, & est sensus. Si non creditis me in Patre, & Patrem in me esse, id est, si propter verba sola mea, & mihi simpliciter affirmanti fidem non habetis saltem propter opera ipsa, quæ Patris sunt credite: hoc enim argumentum fortius est, nisi enim Pater in me maneret, opera talia non facerem. Hinc confirmata manet illa sententia, qui videt me, videt Patrem: huius enim occasione reliqua dicta sunt.

ANNOTATIO XIII.

Diuersæ lectiones.

IN Græco exemplari legimus. *Credite mihi, quia ego in Patre, & Pater in me est.* Et ita Euthymius legit. Cyril. autem libro 9. capit. 39. legit, credite, non autem legit, mihi, sed facile intelligitur. Hilar. lib. 7. Trini. legit sicut Euthymius. Credite mihi: & rursus legit. Pater in me manēs, ipse facit opera sua. Aug. autem tract. 71. legit sicut nostra communis habet editio. Hæc varietas nullam in sensu adfert diuersitatem, idcirco non est, cur lectio nostra relinquatur.

Amen

Amen amen dico vobis, qui credit in me, opera, quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet.

COMMENTARIVS.

CONnexio sententiæ huius cum præcedenti talis est. Exhortatus erat discipulos, vt crederent eum esse in Patre, & Patrem in se, ex operibusq. ipsis facile illos posse cognoscere Patrem esse in se: ad hanc eandem fidem præter opera, nouum inducit argumentum, ac si diceret: Si opera, quæ ego facio, non vobis suadent, me esse in Patre, & Patrem in me: suadent saltem opera, quæ facturi sunt credentes in me, & me esse in Patre, & Patrem in me: nam hi facient opera, quæ ego facio, nempe opera patris, & diuinitatis. Vis, & efficacia huius argumenti in hoc est posita, qui me esse in Patre, & Patrem in me, hoc est, me esse filium Dei, Patri consubstantialem credent, facient opera mira, quæ ego facio, propter fidem hanc. Igitur verum est me esse in Patre, & Patrem in me: nisi enim hoc verum esset, qui id credit, non efficeret opera talia per hanc fidem. Et re vera magnum, & validum argumentum ad veritatem Christi confirmandam fuerunt, & sunt opera, quæ virtute talis fidei fiunt, & effecta sunt. Auget argumentum: non enim, inquit, hæc facient, quæ ego facio tantum, sed adhuc maiora his, quæ ego feci. Non significant hæc verba, omnia miracula per credentes facta fuisse maiora his omnibus, quæ fecit Christus, sed multa fecisse maiora multis, quæ per Christum effecta sunt. Maius enim fuit Petri vmbra sanatos esse infirmos, quã tactu fimbriæ Christi, vt dicit Aug. tract. 72. nec est generalis hæc promissio, quasi omnes credentes id facturi sint: hæc enim verba ad confirmandam sententiam illam pronunciata sunt, nempe, Christum esse in Patre, & Patrem in eo, ad quod sufficit, si virtute huius veritatis, & fidei fiant, & facta sint opera diuina; non tamen necessarium est semper fieri, & a quocumque, quod ipse Dominus paulo inferius exponit.

Vis rationis declaratur, & expenditur.

ANNOTATIO XIIII.

Quid per maiora illa opera intelligant Patres.

INquirunt Doctores, qua ratione dicti A sit, maiora esse facturos credentes in eũ Origen. hom. 7. in Nume. sic explicat, Verè, inquit, maius mihi videtur, quod homo in carne positus fragilis, & caducis, fide tantum Christi, & verbo eius armatus superaret Gigantes, & dæmonum legiones, quamuis ipse sit, qui vincit in nobis, plus tamen est, quod per nos vincit, quamquod per se vincit. hæc Orig. Opera igitur hæc maiora interpretatur spiritualia opera, quæ iusti faciunt, reportãtes victoriam contra mundum, dæmones & carnem propriam, maiusq. esse virtu- B tis, & potentiæ argumentum, per fragiles homines hanc victoriam Christum operari, quam per se ipsum. Idem Origenes hom. 6. in Isa. aliter exponit, vt hæc opera maiora sint, conuersio tanta, quanta facta est per credentes, & per discipulos. His, inquit, quæ ego feci corporaliter, vos maiora facietis: ego feci resurgere ex mortuis corporaliter, vos resurgere facietis ex mortuis spiritualiter: ego cæcis sensibile hoc lumen infudi, vos spiritualem lucem non videntibus dabitis. hæc Orig. huic consentit Aug. tract. 72. in hunc sensum hoc exponens verbum. Maiora, inquit, fecerunt discipuli, quia multo plures conuerterunt, quàm Domino ipso prædicante conuersi sunt: quod non solum in gentibus factum est, sed in ipsismet Iudæis. Chrys. hom. 12. in Acta Apost. loquens de Petro, ad cuius vmbram ponebant infirmos, & sanabantur, inquit, hoc in Christo non est factum, proinde videre licet, re ipsa impletum esse, quod dixerat: qui in me credit, opera, quæ ego facio, & ille faciet, & maiora horũ faciet. hæc Chrys. & hoc idem probat Aug. tract. 72. vt non solum verum habeat sententia Domini in miraculis exterioribus, sed etiam in conuersione populorum, quæ re vera vnum ex maximis miraculis est. & hæc fuit mul-

to maior, quam quæ per ipsummet Dominum facta est: eius enim diuinitas valde confirmatur, qui per alios tanta operatus est, & cuius fides adeo efficax est, vt mundum totum ad se conuertat.

Quia ego ad Patrem vado, & quodcumque petieritis Patrem in nomine meo hoc faciam, vt glorificetur Pater in Filio.

COMMENTARIVS.

Causā reddit ob quā maiora facturi sint Apostoli quam ipse fecit.

CAusam adfert, cur credentes in eum faciant opera, quę ipse fecit, & maiora. Illud autem primum verbum, *Quia vado*, causa est, cur credentes faciant. quasi diceret: iam ego in hoc sæculo visibiliter non ero, nec amplius cum hominibus, vt hactenus conuersabor, idcirco hoc munus meæ manifestationis credentibus in me relinquo, & ipsi facient, & prosequentur facere opera mea. Ita Chryso.hom.73.exponit. Secundum verbum, *ad patrem*, causam reddit, cur maiora facient, *quia*, inquit, *ego*, iam, *ad patrem vado*. tempus humilitatis meæ, & abiectionis completum est, gloriam meam recipiam, non est cur iam vultum abscondam in paupertate, & humilitate, sicut feci, quia passurus, & pro hominibus moriturus veni. Ideo opera feci mira, quibus in me homines credere potuissent, si voluissent: at non ea omnia feci, quæ si fecissem, ad me omnes traxissem: non enim locum darem morti meæ, & redemptioni. At nunc ad Patrem gloriosus vado: nomen meum manifestandum est gentibus, & populis; idcirco maiora, & quæ ego non feci, facient discipuli, & fideles mei. Ita exponit Cyril.lib. 9. cap.41. Tertium Verbum, *& quodcumque petieritis in nomine meo, hoc faciam*, vtramque complet rationem. Vado quidem, & ad Patrem vado, non vt occisus sim, non vt ab opere vacem, sed facturus quodcumque petieritis in nomine meo; id est ad nominis mei inuocationem faciam omnia, per quę Pater glorificandus est in filio, id est, quibus manifestabitur diuinitas mea, secundū quam Pater est in me, glorificatur enim Pater in filio, dum filius consubstantialis ostenditur ipsi Patri per illa opera, quæ facit filius, qui Christus est. Hæc igitur est causa, cur facietis operā, & maiora, quia ego vado, & ad Patrem, & sic vado, vt faciam quidquid petieritis in nomine meo: quidquid, inquam, per quod mea diuinitas, quam habeo cum Patre communem, manifestanda est. Hæc verba omnia sunt coniuncta, nec diuidenda: aliqui enim diuidunt, *quia vado ad patrem*, ibiq. punctum adnotant: alij terminum faciunt, ibi, *hoc faciam*: at verus sensus est, vt continuata sit sententia, *hoc faciam, vt glorificetur pater in Filio*. quasi dicat: iam non est, cur meam occultem gloriam, vt prius, immo faciam per vos omnia, quæ ad mei manifestationem necessaria fuerint, idq. ad vestram petitionem, quam facietis in nominis mei inuocatione, & in virtute fidei declarandę. Attende, *hoc faciam*, se enim Deum ostendit, qui hæc operatur, necesse discipulos, qui propria virtute efficiunt, sed Christum in ipsis. Maiora ergo facient, at non erunt maiores, eadem facient, sed non erunt ęquales, quia Christus est, qui per eos facit. Attende rursus, *vt glorificetur pater in filio*, non semper miracula fiunt, nisi quando ad fidei manifestationem, & gloriam Dei id opus est. In Græco non est *patrem*, sed quidquid petieritis in nomine meo, hoc faciam: & ita legit Enthymius: at nostra lectio vera est, & ita Chrys.hom. 72.& Cyril. lib. 9. cap.41.legunt: sed siue legas, siue non, sensus idem est.

Verba hæc quomodo legēda sint

Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam.

POstquam ad fidem exhortatus est discipulos, optimo ordine alia adhibet documenta. Post primum ergo, quod ad fidei instructionem, & confirmationem

tionem pertinet, adhibet secundum de inuocatione, & petitione, quæ fidem sequitur. Dixerat credite in me, & me esse in Patre, ac Patrem in me, hoc est, diuinitatem meam: at quia ego discessurus sum, vosq. manebitis in hoc sęculo, ne putetis destitutos vos esse in his omnibus, quibus opus vobis fuerit: Petite, inquit, a me, & quidquid petieritis in nomine meo, faciam non minus quàm præsens. Post fidem recte ponitur inuocatio: nisi enim fides præcedat, inuocatio esse non potest, Rom. 10. Quomodo inuocabunt, in quem non crediderunt? Rursus ante cetera omnia merito inuocatio, & petitio statuitur: ad ea enim omnia assequenda auxilium diuinum necessarium est, idcirco ab eo petere oportet. Percontaberis, cum iam dictum sit, quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam, quare hoc iterum repetitur? Respondeo ad distinctam sententiam hoc pertinere: priora enim illa verba posita sunt, vt ostenderet credentes facturos opera mira, quæ fecit Christus, & maiora. & ratio adiuncta est; quia ad Patrem vadit, facturus ea, quæ petierint credentes, vt pater in filio glorificetur, id est ad fidei veræ ostensionem. Idcirco ad documentum fidei, nempe vt credant in eum illa pertinent. At verba ista aliam habent sententiam, & documentum generale omnibus credentibus, & non de miraculis, sed de his quæ vnicuique ad propriam salutem spiritualem necessaria sunt, procedunt: loco enim præsentiæ suæ relinquit, & dat petitionem in nomine suo. Et hic est verus sensus, & connexio. Dicitur autem *petieritis me in nomine meo*, petere Christum, est orationem, & petitionem dirigere ad Christum: petere autem ipsum in nomine eius est, ea quæ rogamus ipsiusmet merito, & virtute, ac fide petere; vt ipse sit, quem petimus, & ipsemet sit, cuius merito impetrare speremus, quod petimus, quod sine fide in ipsum esse non potest. de hac tamen re paulo inferius plura dicenda sunt.

Quorsum Christus repetit se locuturū quod petierint in nomine suo.

ANNOTATIO XV.

Diuersæ lectiones nō variant sensum.

CHrysosto. hom. 73. totam hanc relinquit sententiam, siue quia arbitratus est non pertinere ad textum, siue quia satis exposuisse sibi visus est, propter verba præcedentia similia. prætermisit etiam eādem Nonnus, tamen re vera ad textus veritatem pertinet, & exemplaria Græca, & Latina habent, & Cyril. lib. 9. cap. 42. ita legit, & exponit. Nec est eadem sententia vt aliqui existimant, ad maiorem confirmationem repetita, sed nouum sensum habens, vt diximus in commentario. In Græco exemplari non habetur illud *me*: sed dicitur: *Si quid petieritis in nomine meo*, Et ita Cyril. & Euthym. legunt. At nō mutatur sensus, si legamus *me*, vt nostra habet editio communis, quam secuti sumus in commentario. Aliqui recentiorum omnino legendū censent, vt cum superius dictū sit: *Quidquid petieritis Patrem:* dicat nūc *Petieritis me*, ostendatq. se æqualem cum Patre. At id non, est ea ea de causa necessarium, cum verbum *faciam*, diuinitatē eius probet, quippe qui exaudiat, & faciat ea omnia, quæ petuntur, & Cyril. lib. 9. c. 41. eo verbo diuinitatem significari asserit. In Græcis autem, vti diximus, exemplaribus, in priori sententia non habetur, *Patrem*, sed re uera legendum est, vti Chryso. & Cyril. etiam legunt. Potius non esset legendum in his verbis illud *me*, vt ad Patrem etiam referatur petitio, vt vnus Deus cum Patre intelligatur. Pater quidem in eo, quod ipsum petimus, ipse vero, dum, quæ petuntur, facit: & hac ratione Pater, & Filius vnus significantur Deus.

Si diligitis me, mandata mea seruate.

COMMENTARIVS.

TErtium adhibet documentum, quo in suo discessu discipulos instruit. Post fidem, post petitionem, *Mandata*, inquit, *mea seruate, si me diligitis.* ac si

diceret; aliter in mea dilectione non manebitis, si ergo me diligere cupitis, seruate omnia, quæ vobis mandaui, sine quorum obseruatione nemo me diligit. Recte aduertit Cyril. lib. 9. cap. 43. mandata sua dicere, vt se in hoc Deum significet. Cum enim prius Patris mandata pronunciasset Ioan. 12. nunc sua affirmat. Aduertit iterum cum petitione coniungi mandatorum obseruantiam: ille enim petit, & impetrat, qui eius, a quo petit mandatum & voluntatem facere studet: multi enim non exaudiuntur, quia male petunt, vt dicitur Iacobi. 1. male autem petit, qui mandata nolens custodire petit. Euthy. exponit: Si diligitis me, mandata mea seruate, quia signum dilectionis est impletio mandatorum. At hæc verba non tantum signum exprimunt, sed necessariam conditionem: qui enim non seruat mandata Christi, non habet dilectionem, quod postea apertius dicitur. Qui habet mandata mea, & seruat ea, ille est, qui me diligit.

Quorsum cũ petitione iungat mandatorũ obseruationem.

Et ego rogabo Patrem, & alium paracletum dabit vobis.

Videtur sententia hæc superiori connexa: mandata mea seruate, & ego rogabo Patrem, vt det vobis alium Paracletum præter me: seruantibus enim mandata promittit hunc paracletum qui non nisi diligentibus datur, Ita August. tract. 74. intelligit esse connexas, docens mandata non posse seruari, nisi in Spiritu sancto. At hæc promissio fit de plenitudine Spiritus sancti, quam in plenitudine præcedit mandatorum obseruatio. Sunt etiam verba, & argumentum consolandi eos, & confirmandi; vt Christo discedente perseuerent in fide, & dilectione, & obseruantia mandatorum eius. Paracletus hic Spiritus Sãctus est, quem dedit Pater post ascensionem Christi in cęlum, loquitur autem Christus, vt homo, *Rogabo patrem*, vt det, cum re vera ipse vna cum patre dederit: At vt ostenderet suis meritis, quæ habuit, vt homo, & sua intercessione, qua etiam intercedit vt homo, factum esse, vt Spiritus sanctus mitteretur: idcirco dicit, *Ego rogabo patrem*. Rursus vt induceret eos, ad magno, & læto animo ferendum hunc discessum. quasi diceret, non sit vobis molestus discessus meus: ego enim apud Patrem existens rogaturus sum; vt det paracletum alium vobis, eumq. meis precibus dabit. Alium dicit paracletum, vt Cyril. libro 9. cap. 44. & Chryso. hom. 74. vt personalis distinctio inter filium, & Spiritum Sanctum significetur. Est enim filius paracletus, est Spiritus Sanctus Paracletus: sed alius, quia distincta persona, vt in hoc, quod vterque paracletus est, consubstantialitas, in eo, quod alius, distinctio personalis insinuentur. Si paracletus promittitur, non est, quod tristitia sit de discessu: paracletus enim consolationem promittit, quoniam idem significat, ac consolator. Rursus si paracletus dabitur, recedat timor: est enim paracletus etiam exhortator, & incitator, quod ad fortitudinem maxime spectat. Cetera in annotatione require.

Hæc promissione consolatur eos I discessu suo.

ANNOTATIO XVI.

Quare non dixerit ego mittã, sed rogabo Patrẽ vt det.

Chrysost. hom. 74. percõtatur, cur dictum sit: *Ego rogabo Patrem*. & nõ potius ego mittam alium Paracletũ. Respondet id esse factum; vt rem ipsam credibiliorem faceret, quasi arduum esset credere dicenti, Ego mittam eum. Ego tamen, non video hanc credendi difficultatẽ, cum paulo inferius manifeste dicat, quẽ ego mittã a Patre. Grego. Naz. orat. 5. theolog. respondet id esse dictum, ne Dei aduersarius A Spiritus hic esse videretur, neue alterius alicuius potestatis nomine verba facturus putaretur. Sed nec hoc plene satisfacit, quia vtrumque incõueniens remoueretur, si diceret: Ego mittam eum. missus enim a Christo nec Deo aduersarius, nec alterius alicuius nomine verba facturus existimari poterat. Propterea, quæ in commentario dicta sunt, probabiliora videntur.

In quorum declarationem aduertendũ maxime

Ex differẽtia inter missionẽ filij, & Spiritus sancti satis fit, posita dubitationi.

maxime est, inter missionem filij, per quã carnem sumpsit, & homo factus est, & missionem Spiritus sancti, per quam in credẽtes per dona, & virtutes descẽdit, esse differentiam notandam in eo, quod illam nullũ hominum meritũ præcesserit. Nemo enim meruit, nec mereri potuit filium Dei hominem fieri. quoniã omnes homines erãt peccatores, filij iræ & mortis: quicumque autem gratiam aliquam obtinuit, eã propter hanc filij incarnationem aut futuram aut factã obtinuit. Meritum ergo nullum sic præcessit, vt a Deo obtinuerit filium eius hominem fieri, sed hoc ex solo gratuito amore processit. Ioan. 3. Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret. At Spiritus sancti missionem meritum præcessit: Christus enim gratis, & ex amore homo factus, meruit & obtinuit sua iustitia, & merito, vt Spiritus Sãctus mitteretur, non solum in discipulos per dona & virtutes, sed in quoscumque alios, etiã ante & post aduentum eius in carne. Incarnationem quidẽ non præcessit aliquis homo & Deus, qui eã mereretur: at missionem Spiritus sancti præcessit filius Dei, & homo, cuius iustitia & merito factum est, vt Spiritus sanctus mitteretur in omnes a mũdi principio, in quos quouis modo missus est, & posthac mittetur. Volens ergo nunc Christus hoc significare dicit: *Ego rogabo Patrem*, ac si diceret: quamuis ego vt Deus vna cum Patre dabo, & mittam Paracletum alium, tamẽ, vt homo rogabo, quia meæ preces & mea iustitia tanta est apud Patrem, vt merear exaudiri, & obtineam aduentum, & missionem Spiritus sancti pro vobis omnibus.

ANNOTATIO XVII.

Paracletus vt consolatorem, & exhortatorem significat, nomen est Spiritus sancti.

IN eisdem verbis alterum etiam adnotãdum occurrit, circa nomen Paracleti. est enim nomen Græcum a verbo παρακαλεῖν quod tria significat. Primo quidem idem quod Latine consolari. Sic habetur. 2. Cor. 1. Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. Secundo idem quod hortari, seu exhortari, ad Tit. 2. Iuuenes exhortare, vt sobrij sint. Hæ duæ significationes communes sunt toti Trinitati. Deus enim consolatur nos, vt ex loco proxime citato. 2. Cor. 1. constat. hortatur etiam nos, & excitat, ac incitat ad bene agẽdum. 2. Thessal. 2. Deus & Pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam & spem bonam in gratia, exhortetur, & cõfirmet corda vestra in omni opere, & sermone bono. 2. Cor. 5. Pro Christo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos. Cum igitur hæ duæ significationes sint toti Trinitati cõmunes, fit vt nomen Paracleti sit etiam cõmune toti Trinitati, vt docet Basil. lib. de Spiritu sancto. cap. 19. & Hiero. Epist. ad Hedibi. quæst. 9. quamuis de sola priori significatione nempe consolandi meminerit: eadẽ tamen ratio est de posteriori. Quod autẽ commune est attribuitur tertiæ personæ, vt nomen Paracleti nomẽ sit Spiritus sancti vt docet Athana. lib. de cõmuni essentia Patris, & filij, & Spiritus sancti. Sic etiam nomen Spiritus tribuitur Spiritui sancto, quod quidem etiam est toti Trinitati cõmune. Hoc igitur in loco paracletus nomen est tertiæ personę, quæ dicta est a cõsolando, & ab exhortãdo seu excitãdo, quia in aduersis & tristibus, qualia multa & ardua passuri erant Apostoli, & fideles Christi, consolatur, & lætificat, corda, excitatq. & incitat ac exhortatur ad tolerantiam ceterarumq. opera virtutum.

Paraclet' est etiam nomẽ huius, quatenus aduocatum, siue defensorẽ significat.

Præter has autẽ duas est alia huius verbi significatio. Significat enim idem quod Latine dicimus patrocinari, & causã alterius defendere ac tueri, inde nomen est Paracleti, idest aduocati. Sic Christo conuenit, de quo dictum est. 1. Ioan. 2. Aduocatũ habemus apud Patrem Christum Iesum: vbi Græce Paracleti nomen legimus, in qua quidẽ significatione propriũ est nomẽ Christi Dei & hominis, non toti Trinitati cõmune: nõ enim proprie Deus aduocatus dicitur, cum causam nostrã non defendat apud aliquem aliũ, vt solent aduocati facere, sed ipse est supremus iudex & Dominus. Christus vero vt homo, est vere aduocatus apud Patrem, causam nostram defendens, illiq. patrocinans. Est ergo Christus vt Deus Paracletus, id est, consolans, & exhortans simul cum Patre, & Spiritu sancto, & vt homo etiam hæc duo habet. Sed vltra ea singulare illi est, vt homini, quod sit Paracletus, id est, aduocatus noster, sicut & quod sit mediator. Hoc igitur in loco nomen Paracleti est attributum Spiritui sancto in duabus prioribus significationibus.

Cur in veteri lege Spiritus sãctus non dictus est paracletus.

Est quoque hoc in loco adnotandum, quod aduertit Athana. in orat. con. Arriã. quæ incipit: Ex Deo Deus est verbum. Dicit enim in veteri testamento Spiritum sanctum nnmquam esse appellatum Paracletum, sed Spiritum Domini, Spiritũ principalem, Spiritum sanctum alijsq. nominibus, numquam tamen nomen Paracleti habuisse, nisi in nouo testamento. Causam

huius Athanasius non expressit : existimo autem duas posse assignari, quarum prior est, quia vetus illa lex per Moysem a Deo data sine sanguine, sine persecutione, sine contradictione introducta & recepta est a Iudæis. Neque enim Moyses occisus est propter legis promulgationem, nec Iudæi propter acceptationem : at Christi fides & Euangelium multo aliter inductum est. quando quidem propter ipsum, primus omnium Christus est occisus : præter ipsum etiam Apostoli, Discipuli, & verbi Prædicatores, & fideles, persecutiones, tribulationes, & mortes crudelissimas passi sunt : nec sine copiosissimo sanguine seminatum est verbum Euangelicum. Spiritus ergo in Euangelio promissus, & Apostolis datus, dictus est consolator, & Paracletus, vt significarentur tribulationes, & persecutiones hæ, propter quas aduenit Spiritus hic ad confirmanda, & lætificanda corda discipulorum & credentium. Vbi enim cōsolatio est tristitia, & aduersa significātur.

Ex lege nō erat olim remissio peccatorum.

Posterior causa huius est. In statu legis (si lex ipsa in se consideretur, eo remoto, A quod ex fide venturi dabatur, quod non ad legem, sed ad Euangelicam gratiam anticipatam pertinebat) non erat remissio peccatorum, quia lex neminem potuit iustum efficere : non erat ianua cęli aperta, etiam ijs, qui ex fide præcedente iustificabantur: neque erat status filiorum, sed seruorum : non erat gratia etiam fidei extensa per orbem, sed paucis hominibus communicata : nec adhuc donorum, virtutum, & gratiarum Dei abundantia fa- B cta, quæ omnia Christus suo attulit aduentu. Propterea Spiritus sanctus merito paracleti nomen in Euangelio obtinuit, quia iam facta est remissio peccatorum : iam in statum filiorū credentes sunt proueċti : iam cæli ianua aperta : iam per orbem lumen fidei effulsit : iam copia abundantissima donorum Dei facta. Huius futuræ consolationis meminit Isa. 40. Consolamini consolamini popule meus dicit Dominus, loquimini ad cor Hierusalē, & aduocate eā, cōpleta est malitia eius, dimissa est iniquitas illi⁹, suscepit de manu Domini duplicia. Hæc de nomine Paracleti.

Vt maneat vobiscum in æternum.

COMMENTARIVS.

MAgna profecto est promissio, habere Spiritum sanctum secum in æternū, vt nec post mortem, nec in vita vmquam separetur: quod & impletum est in Apostolis, qui a gratia illa, quam adueniente Spiritu sancto acceperunt, numquam exciderunt, nec in æternum excident. Hoc dicitur propter corporalem absentiam Christi, ac si diceret : non discedet ille a vobis vmquam, sicut ego discedo, nec vmquam de eius separatione dolebitis.

Spiritum veritatis.

QVi Paracletus dictus est, Spiritus veritatis appellatur, vt per id Christus discipulis significet, ab illo non solum consolationem eos accepturos, sed etiam perfectam veritatem docendos. Dicitur enim Spiritus veritatis ab effectu, quia Doctor est & Magister veritatis, eamq. hominum cordibus infundit. Est autem, quantum ad præsens attinet, triplex veritas. Prima res ipsa per vmbras & per figuras significata, sic Ecclesia canit : Vmbram fugat veritas. Altera promissionum complementum, sic Psal. 88. Neque nocebo in veritate mea. Tertia diuinorum cognitio ad salutem necessaria, sic Ioan. 19. Veni vt testimoniū perhibeam veritati, quam expressit Dominus Ioan. 17. dicens. Hæc est vita æterna, vt cognoscant te Deum verum, & quem misisti Iesum Christum. Has tres veritates Euangeliū continet, ideo frequenter nomine veritatis appellatur. Eph. 1. Cum suscepissetis verbum veritatis. Gal. 5. Quis vos impediuit obedire veritati? sunt huiusmodi sexcenta loca. Euangelium enim, quæ sub vmbris & figuris latebant, explicat: quæ promissa erant, exhibet: atque absolutam cognitionem diuinorum ad saluté necessariam præstat. Merito ergo Spiritus sanctus Magister, & Do-

Veritas triplex.

& Doctor Euangelij, Spiritus veritatis appellatur, qui ad hāc veritatem promittitur exhibendam. Hinc est, quod Paulus. 1. Timo. 2. se Doctorem in fide & veritate nominat. Non enim fidei cuiuscumque, sed Euangelicæ Doctor erat, quæ vmbras illustrat, & promissiones implet. Et 2. Thessalo. 2. de vocatis ad Euangelium dicit: quod elegerit vos Deus primitias in salutem in fide & veritate.

ANNOTATIO XVIII.

Cur Spiritus veritatis dicatur, sex rationes adducuntur.

VArie Doctores exponunt, cur veritatis Spiritus sit dictus: qui si diligenter legantur, non eadem sentiunt etiam ij, qui eadem scribere videntur. Nam multi affirmāt Spiritum veritatis dictum, quia est Spiritus filij: at non omnes eandem causam tradunt. Primo loco. Cyril. lib. 9. cap. 44. & lib. 10. cap. 33. Spiritum veritatis dici asserit, quia est Spiritus filij, nempe procedens per filium, & in ipso manens: nam filius Veritas dicitur: *Ego sum via, veritas, & vita*. Secundo loco Iustin. in expositione fidei, Spiritum veritatis exponit dictum, quia est Spiritus filij, tamen dici spiritū filij interpretatur, propter cōnexionem in essentia, quia est vna vtriusque substantia, & essentia. Tertio loco Basil. lib. 2. con. Euno. in fine exponit Spiritum veritatis, id est, Filij, idem sentiens cum Cyrillo, propter processionem, tamē lib. de Spiritu sancto cap. 18. aliter declarat: nempe, quia Christum manifestauit, A iuxta illud: Ille me clarificabit. Quarto loco Chrys. ho. 74. Spiritum veritatis dictum exponit, ad distinguendum nouum testamentum a veteri, & Euangelium a lege. Nam in veteri figuræ erant, in Euangelio veritas ipsa: idcirco promittitur Spiritus veritatis. Ante Chrysost. hoc idem dixit Orige. lib. 2. con. Celsum. a doctrina igitur tradenda, dicitur Spiritus veritatis. Quinto loco idem Chryso. hom. 76. in Ioan. Spiritum veritatis dictum exponit, quia dignus est fide: nimirum quia vera docet. Sexto loco Euthymius exponit B dictum Spiritum veritatis, id est verum, & præcipuum, vt distinguatur ab alijs, qui idem nomen commune habent: cum & Angelus, & anima, & ventus, & pleraq. alia Spiritus dicantur. Mihi ea, quæ in commentario dixi, accommodatiora videntur, cui expositioni multum accedit ea, quæ quarto loco recensita est.

Quem mundus non potest accipere: quia non videt, eum, nec scit eum.

COMMENTARIVS.

NE commune hoc bonum, ideoque minoris æstimarent, addit, non omnibus communis erit Spiritus hic: mundus enim non potest accipere eum. Mundum vocat malos, & vitijs deditos, ac incredulos. Hi dum tales sunt, Spiritum hunc non accipiunt. Cuius & rationem adiungit: *quia non videt eum, &* quia non scit, seu non cognoscit eum: si videret, aut sciret, modo aliquo acciperet: at non videt, nec scit, idcirco nullo modo capere potest. Non videt mundus Spiritum, quia non assumpsit carnem, in qua videretur sicut filius, qui carne sumpta visibilis factus est: non ergo mundus videt. Quod etiam bonis est commune, quia nec ipsi sic vident propterea additur secundum, nec scit seu cognoscit, nempe mente, & affectu, quibus quod non videtur, accipitur & capitur: hoc enim bonis, & iustis proprium est. Cum ergo mundus, nec videat, nec sciat Spiritum, eum capere non potest. Alia Christi ratio est: visus enim est a mundo in carne, ideo mundus modo aliquo accepit eum: at non sciuit, quia nec credidit, nec affectu recepit: accepit corpore, sed non mente: Spiritum sanctum autem, nec corpore, nec mente. Recte autem Dominus dixit, mundum non posse videre eum, ne carne sumpta putaretur Spiritus sanctus venturus.

Aliud est non videre, aliud non scire Spiritum Dei.

ANNOTATIO XIX.

Quid sit non videre & non scire Paracletum.

CHryso. hom. 74. verbum, *non videt eum*, ad corporalem refert visionem: nec sciuit, seu agnouit, ad spiritualem, & mentis cognitionem: sicut nos in commentario exposuimus. Cyrillus autē lib. 9. cap. 44. & Basilius lib. de Spiritu sancto. cap. 22. ad internam visionem totum refert, vt sit sensus, *non vides, nec scit*, quia non habet purum & mundum cor: mundi enim corde accipiūt Spiritum sanctum. Conueniunt omnes mundum appellari homines mundanos, vitijs deditos, & incredulos. Enthymius vtramque refert, & probat expositionem: at mihi magis placet prior. nam distinguit visionem, a cognitione, & de discipulis loquens verbis sequentibus, non repetit visionem, sed solam cognitionem, indicans nec eos etiam sic visuros Spiritum sanctum: ideirco aptior est expositio, vt non videre commune etiam faciamus omnibus: nemo enim videt Spiritum, sicut visus est Christus: at noscunt boni. Nec cognitio hæc simplicem notitiam dicit: nam mali eredentes per fidem cognoscunt: sed dicit notitiam cum affectu, qualis est viua fides: per talem enim capitur, seu accipitur Spiritus.

Vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit & in vobis erit.

COMMENTARIVS.

MVndo negatur visio, & cognitio: discipulis vero non visio, sed cognitio promittitur, qualis exposita est. *Vos*, inquit, *cognoscetis eum*, non quidem videbitis, sicut me, quia non veniet factus visibilis, tamen agnoscetis eum mente, & affectu: quia apud vos manebit: quia vobiscum interius conuersabitur perseueranter, docendo, instruendo, consolando, curam vestri gerendo. Nec solum apud vos manebit, sed erit in vobis, quia dona pretiosa sua vobis infundet. Duo hæc sunt, manere apud aliquem, & esse in eo. Christus quantum ad præsentiam corporalem manebat apud discipulos, tamen nō erat in eis. Spiritus sanctus inuisibiliter, vtrumque habet, & manet apud iustos quadam spirituali conuersatione, & protectione: est etiam in ipsis per gratiam, & dona sua, quorum ratione iusti vnionem quandam habent cum Spiritu sancto. In Græco habetur in præsenti: *Vos cognoscitis, quia apud vos manet, & in vobis erit*. Euthy. ita legit, exponitq. locutionem esse in præsenti, quia citissime venturus est Spiritus sanctus: idcirco præsens pro futuro ponitur, sicut etiam dictum est, *Mundus non videt*, id est, non videbit, nec noscet. potest etiam dici, iam aliquo modo nosse, & manere ratione fidei, & gratiæ, in qua erant tunc discipuli: at postea multo perfectius nouerunt, & in eis mansit.

Diuersa sunt Paracletum manere, apud Apostolos, & in ipsis esse.

Non relinquam vos orphanos.

NE audientes discipuli alium Paracletum a Patre eis esse dandum, arbitrarentur se sine Christo mansuros, sicut pupillos sine patre, Spiritumq. sanctum tamquam tutorem eis futurum: remouet hanc suspicionem, seu opinionē dicens: *Non vos relinquam orphanos*. ac si dicat, Paracletus alius dabitur vobis, non tamquam tutor loco patris defuncti pupillis datus: nam & ego curam vestri again, paternum officium non desero. Hoc verbo, suam resurrectionem celerem promittit, & tacite insinuat: ideo dicit, *Non relinquam vos orphanos*: nō autem dicit, orphani non eritis: nam re vera futuri erant orphani Christo mortuo: quo enim tempore mortuus fuit, homo non erat, quamuis anima, & corpus diuinitati essent semper vnita. Idcirco ipsi illo mortis tempore, vt pupilli, & orphani fuerunt: tamen cito, & celeriter surrexit, propterea dicit: *Non relinquam vos orphanos*: id est, non permittam vos diu in statu orphanorū manere: me enim patrem

Breui resurrecturum se promittit.

patrem vestrum post paululum temporis viuentem recipietis, & me vna cum Paracleto alio habebitis. Hic est sensus. Notant Chry. hom. 74. & Aug. tract. 74. his verbis Christum paternum significare affectum erga suos, quos paulo ante filiolos appellauerat.

Veniam ad vos.

Sententia hæc alia est a præcedẽte.

NOn est hæc sententia proximæ membrum, quasi rationem, & causam contineat: nempe, Non relinquã vos orphanos, quia veniam ad vos. Si enim causa esset Ioannes diligentissimus, & obseruantissimus in his interserendis particulis, non prætermisisset dictionem causam indicantem: nempe, Veniam enim, aut, quia veniam. Præterea non esset adæquata causa: aduentus enim parentis, aut recessus non facit orphanos, aut pupillos filios, sed mors, aut vita: etiamsi enim parens non veniat, si tamen viuat, orphanus non censetur filius. Hæc dixerim, quia multi hanc sententiam proximæ tamquam eius causam connectunt: at noua est sententia, & separata, quæ proximam auget. Non solum, inquit, non vos relinquã orphanos cito resurgens, celeriterq. ad vitam mihi tollendam rediens: sed etiam veniam ad vos, visitabo vos, vobiscum ero realiter, & visibiliter: quod impletum est, quando resurgens suis apparuit cum ipsisq. est collocutus, & eos consolatus erudiuit.

ANNOTATIO XX.

De quo aduẽtu loquatur Christ.

HVnc aduentum varie Doctores explicant. Cyril. lib. 9. cap. 45. asserit esse spiritualem, & eum quando vna cum Spiritu sancto descẽdit in Apostolos, loquiturq. nunc Dominus ratione suæ diuinitatis, &, vt Paracletum hunc ostendat esse secum eiusdem substantiæ: idcirco dicit, se quoque tunc venturum, quando ille venerit. Sed non mihi videtur facile, expositionem hanc textui accommodare: nam præter aduentum Paracleti, quem alium dicit esse a se, aduentum suum promittit, vt sicut est alius Paracletus, sit etiam alius aduentus. Præterea, quando dicit, *Non relinquam vos orphanos*, de suo corporali, & visibili recessu loquebatur. Aduentus igitur hic ad eandem visibilem præsentiam referendus est: hanc enim discipuli desiderabant, & de absentia eadem contristabantur, præterea in die Pentecostes, quamuis omnia, quæ A facta sunt, opera fuerunt totius Trinitatis, tamen aduentus Spiritui sancto tribuitur, non Patri, nec filio. Aliter ergo Chrysost. hom. 74. aduentum hunc interpretatur, nempe inuisibilem, & spiritualem, quo Christus ascendens in cælum, suos continuo visitat, & dona spiritualia communicat: sic enim ad discipulos venit, non solum in die Pentecostes, sed toto vitæ illorum tempore. Hæc expositio easdem fere difficultates patitur. Tertio loco Euthym. de aduentu visibili post resurrectionem ad discipulos exponit, idemq. Aug. B tract. 75. sentire visus est, & cõtextui huic ea expositio valde accommodatur: & eam idcirco secutus sum in commentario. Quod enim aliqui nostro sæculo docent, vtrumque aduentum miscentes, magis videntur conuenire velle cum Doctoribus, quam quæ ad contextum faciunt, exponere.

Adhuc modicum, & mundus me iam non videt, vos autem videbitis.

COMMENTARIVS.

NE post resurrectionem venturus videretur, sicut primo venerat, nempe in hoc sæculo victurus, & conuersaturus, omnibus bonis, & malis, credentibus, & incredulis manifestus, subiungit: *Adhuc modicum, & mundus me iam non videt*, id est, post modicum temporis fiet, vt mundus me amplius nõ videat: per mortem enim meam iam iam futuram, ab oculis hominum me subtraham, &

amplius non me videbunt, quia resurgens, non conuersabor in hoc sæculo, vt ante: at vos videbitis, nam me ipsum vobis manifestabo, non autem illis. Aduentus igitur hic meus promissus non erit, sicut prior. Obijciet aliquis: mali etiam videbunt in die iudicij Christum, qua igitur ratione dictum est, post modicum, mundus me iam amplius non videbit? Respondeo, quòd loquitur de hominibus in hoc sæculo adhuc degentibus, qui amplius non viderunt Christum, vt ante solebant: at in die iudicij erit status mundi mutatus post omnium resurrectionem: sermo autem iste est, de his, qui degunt in sæculo.

ANNOTATIO XXI.

Modicum, quid appelletur.

CYril. lib. 9. cap. 46. hanc sententiam separat à superiori, & de visione quidem sensibili exponit, sed quæ post diem vltimum, & generalem resurrectionē fiet: modicumq. hoc interpretatur, totum tempus huius sæculi, quod æternitatis collatione vere modicum est. Erit igitur sensus, post modicum huius sæculi tempus, mundus, & mali homines amplius me nō videbunt, at vos videbitis in æternum mecum mansuri. Magna quidem hæc consolationis causa est: tamen nunc præsenti discipulorum mæstitiæ de eius discessu adhibebat medicamenta proxima: nec ad illum vltimum diem visionem reijciebat, quam etiam multo ante exhibiturus erat. Quamuis autem modicum sit tempus totū æternitati collatum, tamen illorum dolori, & tristitiæ comparatum, maxima erat dilatio, nec modica dicenda. Chrys. hom. 74. modicum hoc refert ad illud tempus, quod a morte ad eius resurrectionem intercessit: post quod modicum visuri erant discipuli Christum, & in hoc sæculo per mentis illuminationem, & in altero sæculo per claram visionem: visio igitur ista, & eam, quæ in hoc sæculo, & eam quæ in futuro fit, complectitur: post Christi resurrectionem illa, post hoc sæculū hæc facta est. Accommodatior hęc videtur expositio, quam prior: tamen cum hæc sententia proximæ coniungatur, vt in commentario expositū est, facilior est expositio, si de visione sensibili facta discipulis post resurrectionem interpretemur. Quam interpretationē sequuntur Aug. trac. 75. & Euthy.

Quia ego viuo, & vos viuetis.

COMMENTARIVS.

Nec mea nec vestra mors impediet quominus me videatis.

PRoximæ sententiæ membrum hoc est, causamq; continet promissionis factæ: vos videbitis me post modicum: videri enim non posset, si ipse in morte mansisset, aut si ipso resurgente discipuli mortui essent, vtrumque hoc remouet. Videbitis, inquit, me, *quia ego viuo, & vos viuetis*, mors non impediet visionem hanc: non mea, quia viuo ego, id est, cito surgam, & ad vitam me reuocabo; viuetis vos etiam quia non moriemini, nec interficiemini nunc, sicut ego: nec Iudæorum furor impediet, quominus per vniuersum mundum Euangelium annuncietis. *Viuo ego & vos viuetis*, consulto non dicit viuam, sed viuo ut celerem resurrectionem suam significaret, ut annotat August. tract. 75. quamuis Euthymius legat de futuro. *Viuam*, & re uera in scriptura aliquando præsens pro futuro usurpatur: & paulo ante dictum est: Mundus me non uidet, id est, non uidebit.

ANNOTATIO XXII.

De qua vita Christus loquatur.

CYril. lib. 9. c. 46. hāc sentētiā separat à superiori, & de vita futura post generalē resurrectionē interpretatur, vt sit sēsus: quia ego viuo, vos viuetis: mea enim vita erit vobis causa, vt ad mei exēplar reformati viuatis. Cōsentit huic expositioni Aug.

Aug.trac.75.Chry.ho. 74.ad vitã vtramque refert, & ad futuram, quæ erit post generalem resurrectionem, & ad eam, quæ in hoc sæculo est per gratiam: separatq. etiam sententiam sic, quia ego viuo, erit causa, vt vos viuatis. Non nego has expositiones, & præcedentes huius contextus esse probabiles. Tamen multo accommodatiores mihi visæ sunt in A commentario allatæ: hæc ergo sententia refertur ad præcedentem tamquam eius causa, népe videbitis me, quia mors neutra impediet: non mea, quia ego viuo cito surrecturus post mortem: non vestra, quia vos adhuc viueritis conseruati, & profecti. Sic fiet vt me videatis, quando ad vos veniam. Et hanc expositionem sequitur Euthymius.

In illo die vos cognoscetis, quia ego sum in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis.

COMMENTARIVS.

Dies hic, non vnus, aut alter est, sed tempus a Domini resurrectione in futurum etiam post aduentum Spiritus sancti. Tunc, inquit, temporis, postquam venero ad vos, cognoscetis perfecte, quæ modo non bene calletis: cognoscetis autem tria hæc, nempe me esse in Patre meo: id est, me esse Dei filium verum Deum, & vnius, ac eiusdem cum Patre substantiæ. Rursus cognoscetis in me vos esse, id est, percipietis diuinæ meæ incarnationis mysterium, per quod factum est, vt natura humana dicatur vnita meæ diuinitati, & assumpta ad filij Dei personam: ratione cuius vos omnes dici quadam ratione potestis esse in me. Percipietis etiam fructum huius incarnationis meæ mirabilem, nempe Spiritus sancti gratiam, per quam transformemini in statum filiorum Dei, ex statu filiorum peccati, & dæmonis erepti, cuius ratione ego sum in vobis. Hæc tria mysteria nempe Trinitatis, incarnationis, redemptionis, quæ summa est totius doctrinæ diuinæ, cognoscetis fide perfectissima, & plenissima illuminatione, vt totum mundum illuminare, & docere, & regere possitis. Aliter igitur est Filius in Patre, aliter nos in ipso, aliter ipse in nobis: ille in Patre per vnitatem eiusdem est substantiæ: nos in illo, ratione naturæ sumptæ, quam nobiscum communicat: ille in nobis, ratione spiritus, & gratiæ, qui est effectus redemptionis.

Tria illis promittit quæ cognituri sunt.

Aliter Christus est in Patre quam nos in ipso & ipse in nobis.

ANNOTATIO XXIII.

Cyrilli interpretationem sequitur auctor sed in explicando die illo conuenit cũ Chrysost.

Cyril.lib.9.cap.47.difficilem hunc locum iudicat, gratiamq. diuinam ad exponendum postulat, multaq. verba in expositione consumit: quæ omnia ad breuitatem redegimus in commentario, secutiq. sumus eius interpretationem, nempe qua ratione filius in patre, & nos in Christo, & Christus in nobis esse dicatur. Eius enim expositio docta, & vera est. In hoc vno tantum ab eo differimus: quia ille ad tempus, & statum gloriæ refert, vbi hæc est perfecta cognitio, sicut & August. tracta. 75. tamen nos ad hoc sæculũ referendum existimamus cum Chrysost. homil.74. & Euthymio: de his enim, quæ post suam resurrectioné futura erant, Do- A minus loquitur in hoc contextu. Est autẽ cognitio hæc fides, & illuminatio perfectissima discipulorum, & Ecclesiæ Euãgelicæ in ipsis significatæ. In hoc consẽtio cum Chrysostomo: at non in eius explicatione. In Patre, inquit, secundum substantiam: in ipsis secundum concordiã & auxilium est: nimirũ sumus in Christo, vt custoditi in custodiẽte, ipse in nobis, vt custodiens, in custoditis. Verum hoc est, tamen maiora mysteria sunt, quæ his promittuntur verbis, quæ explicat Cyril. & in commentario exposita sunt. Vnum annotant Chrysosto. & Cyril. & hoc verum, & Catholicum est, filium esse in Patre per vnitatem substantiæ, non autem per so-

 lum

lum dilectionis habitum, sicut dilectum in diligente, vt fingebant Arriani, diuinitatem veram filij negantes. Aliter igitur in Patre est filius, aliter nos in ipso, aliter ipse in nobis. Quamuis si subtilitatem Cyrilli, quæ vera & solida est, sequamur: nos in Christo sumus per quandam vnitatem substantiæ: nam ratione naturæ humanæ illi copulatæ nos omnes dicimur in eo, nempe in illius persona esse. Tota enim natura humana per illam indiuiduam assumptam in illo esse dicitur: hoc tamen multo aliter est, quam ipse sit in Patre suo.

Qui habet mandata mea, & seruat ea, ille est, qui diligit me.

COMMENTARIVS.

Alijs etiam Christū diligentibus, eius visio promittitur

NE Apostoli existimarent, se solos visuros Christum, quia dictum est, vos videbitis me: idcirco hanc visionem fore alijs etiam communem docet, dicens. Si quis est alius, vt vere est, *qui habet mandata mea*, id est, tenet memoria, quæ a me audiuit: *& seruat ea*, credendo, & obediendo: *ille est qui me diligit*, & huic etiam ego meipsum manifestabo, vt videat me, sicut & vos. Quod factum est cum multis alijs discipulis, præter vndecim, & cum mulieribus, quibus seipsum præbuit manifestum: hæc est tota sententia, quæ partim propositis, partim sequentibus verbis continetur. His autem, vt recte annotat Chryso. hom. 74. Christus insinuat, non quia illi tristes de eius discessu erant, se ab eis diligi: sed quia mandata eius seruabant: nec in tristitia illa, quæ magna ex parte timiditatis erat, sed in mandatorum obseruãtia dilectionem erga Christum spectandam esse, & propter hanc maxime eum esse visuros.

Et Pater meus diliget eum.

STatum Euangelicum dilectionis describit. Hunc, qui me diligit, Pater diliget. Quid est: *Pater diliget eum?* id est, iam non dilectione seruorum, sed filiorum diliget: prius enim diligebat quasi seruos, at post meam resurrectionem, & statum Euangelij aduenientem, diliget vt filios. Hoc est dicere: *Pater diliget eum*, iuxta illud. 1. Ioan. 3. Videte, qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur, & simus. Non quod absolute præcedat dilectionem mandatorum obseruantia: nemo enim seruare ea posset, nisi a Deo dilectus, sed significare tantum intendit eos, qui mandata seruant, & fidem Christi habent, iam non vt seruos, sed vt filios diligi, & relicto statu seruorum transire in statum filiorum. Loquebatur enim de his, qui in statu prius Iudæorum, & legis erant.

Et ego diligam eum.

NOn solum Pater diliget, sed ego etiam, non vt Deus tantum. Sic enim vna, & eadem dilectione cum Patre diligit: sed vt homo etiam. Sua enim charitate, quam vt homo habet, suos dilexit, & diligit credentes, & sua mandata seruantes: non solum continuando amorem, sed nouis semper cumulando beneficijs, quibus multifariam, & continuo suos afficit Christus.

Et

Et manifestabo ei meipsum.

COncludit sententiam: qui habet mandata mea, & seruat, ille me diligit, & ei me manifestabo. Quasi dicat: dixi vobis, vos videbitis me: scitote, non vos tantum visuri estis me, cum & alij non desint, qui mea mandata audierunt, & ea seruant, hos Pater diligit, & ego simul, quibus me post meam resurrectionem, sicut vobis, manifestabo. Illi etiam me, sicut vos videbunt. Quod factum est, quando Christus post suam resurrectionem multis præter discipulos apparuit. Et hunc existimo esse sensum, & cum superioribus sententijs continuationem.

ANNOTATIO XXIII.

De qua manifestatione, & quo tẽpore faciẽdi, Christ^s loquatur.

AVgu. tract. 75. Verba hæc generaliter intelligit dicta propter omnes, qui Christi seruant mãdata, quibus se in æterna beatitudine manifestabit. De hac enim manifestatione, quæ fiet in gloria, verbum hoc interpretatur, & est expositio probabilis, quia doctrina vera est. Tamen mihi in hoc toto contextu, de tempore post resurrectionem & de hoc sæculo loqui videtur, & consentit Cyril. lib. 10. cap. 1. Qui tamen manifestationem aliter explicat, nempe eam esse, quæ fit per doctrinam fidei, non qualemcumque, sed perfectam, & plenam, qualis viris perfectis inest: vt distinguat duas cognitiones fidei; aliam rudem, quæ simplicibus fit: aliam perfectam, quæ fit viris, qui in sanctitate prouecti sunt, quibus Christus se multo magis manifestat. Quod intelligere oportet non de cognitione speculatiua, quæ etiam in peccatore potest esse maior, quàm in viro perfecto: sed practica, & quasi experimentali, qua Christum hi nouerunt, qui viam spiritus experti sunt. Certa enim res A est de simplici fide non esse intelligenda hæc verba: nam supponit iam se diligi, & mandata sua seruari ab ijs, quibus se manifestabit. Est ergo is iam de numero credentium, de quo dicit: *Manifestabo ei meipsum*. Propterea Augu. ad manifestationem gloriæ, Cyril. ad manifestationem perfectiorem, & pleniorem refert. Et huic expositioni Cyrilli, consonat præcedens sententia. *In illa die cognoscetis me esse in Patre.* B Hanc ergo cognitionem significat nunc dum dicit, *manifestabo ei meipsum.* Et est etiam probabilis expositio: at quia non dicitur: Manifestabo ei me esse in Patre, & eos in me, vt ante dixerat, sed, *manifestabo ei meipsum*, videtur referendum verbum ad eam manifestationem, de qua dictum est, videbitis me, quam promittit, & declarat communem etiam futuram aliis præter vndecim, qui seruabant mandata eius, & qui à Patre nouo Spiritu dilectionis etiam vt Apostoli diligendi erant. Quæ expositio mihi probabilior visa est.

Dicit ei Iudas, non ille Iscariotes: Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo?

COMMENTARIVS.

VNus ex discipulis nomine Iudas, nõ ille, qui Christum tradidit dictus Iscariotes, hic enim Iudas Thaddæus frater Iacobi est, audiens verbum hoc, mundus me non videt, vos videbitis, & de se suisq. condiscipulis intelligens illa etiam vltima, manifestabo me ipsi, interrogat Christum, dicens: *Quid factum est*, id est, quid causæ est, quod te nobis, & non mundo manifestabis: aut quod nos te videbimus, non autem mundus? Non intelligebat mortis, & resurrectionis mysterium, nec nouerat Christum surgentem amplius in hoc

mundo non conuersaturum: sed manifestandum singulari priuilegio, & ipsis, & quibusdam alijs: idcirco ignorans, & nondum callens sensum verborum perfectum, interrogat causam huius distinctionis.

ANNOTATIO XXIV.

Duę expositiones superiorum verborum.

Chryso.hom.74.& Euthy. asserunt, discipulum hunc existimasse, hanc manifestationem futuram in somnijs, sicut mortui apparere solent viuis, ideo turbatus, & grauiter id ferens dicit: Quæ causa est, cur diligentibus,& mandata seruantibus te manifestabis in somniis, vt mortui solent,& non mundo? id est, consueto more, vt solent homines aliis se manifestare. Certe expositio hæc dura videtur. Cyril.lib.10 cap.2.aliter exponit, & longe diuersum sensum adfert, ex charitate enim interrogasse affirmat: eum enim audisset hanc cognitionem spiritualem perfectam, promissam esse sanctis,nō autem ceteris,quærit,cum venerit pro salute omniū,cur nō sit etiam se multis aliis manifestaturus. Non enim distinguebat hāc perfectam cognitionem a rudi cognitione simplicis fidei,quę cōmunis est multis,& quæ ad salutem sufficit. At nescio, an Iudas tunc tam perfectam habuerit de redemptione futura per Christum cognitionem,quantā Cyrillus asserit habuisse.

Auctoris sententia.

Mihi facilior,& accommodatior expositio videtur,si eum dicamus ex ignorātia interrogasse. Erat enim nescius Christum post resurrectionem suam in hoc mundo amplius non conuersaturum: sed vidēdū tantum ab aliquibus, qui illum diligebāt: idq. ex priuilegio singulari. Existimabat autem mundum totum omnino Christi cognitione priuandum, nullumq. fructū consecuturum ab eo, sicut nec a ceteris mortuis. Non enim aliud cogitabat,quā illam singularem visionem sibiipsis promissam, idcirco respondet Dominus,quæ sequuntur.

Respondit Iesus, & dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.

COMMENTARIVS.

Opinionem B.Iudæ falsam remouet, docens non sic futurum, vt mundus omni ex parte priuetur Christi cognitione, & mortis eius fructu. Quamuis enim discipulis, se manifestaturus esset visibiliter,& alijs paucis quibusdam, nō autem mundo: tamen alter aduentus supererat inuisibilis, & spiritualis per gratiam, & dona Spiritus sancti: quo venturus erat vna cum Patre in eos omnes qui eum dilexerint, & eius seruauerint sermonem: vt etiam ipsi cognoscant, & participent fructum suæ redemptionis, & in consortium filiorū Dei admittantur. Hic est sensus huius sententiæ: nempe,si quis Christum prædicatum receperit, & sermonem ac doctrinam eius amplexus mente,& affectu fuerit, eum Pater diliget,id est,adoptabitur in numerum filiorum. Dedit enim eis potestatem filios Dei fieri,his qui credunt in nomine eius: & tam Pater, quam Filius, & Spiritus sanctus venient etiam ad eum per gratiam inhærentem, ratione cuius Deus dicitur esse in homine,& inhabitare in eo. Quando igitur hæc gratia datur, Deus ad hominem venire dicitur. Venire enim Deum ad aliquē, est in eo operari,& aliquem effectum facere,non quod in se moueatur,qui omnia replet,& immobilis, ac immutabilis est. Dicitur etiam manere, & inhabitare propter continuam operationem in iusto, & habente gratiam Dei: ipse enim Deus est, qui eum conseruat, promouet, & tuetur, & vna cum arbitrio ipsum iuuans cooperatur.

Promissio sui omnib' Christi diligentibus communis.

Deum venire ad hominem quid sit.

ANNOTATIO XXV.

Duæ explicationes superiorum verborum adducuntur.

CHrysost. hom. 74. in superioris sententiæ expositione perseuerans, præsentē sic connectit, & interpretatur, nempe, cum beatus Iudas intellexisset appariturum Christum in somnijs sicut apparent mortui, & nō more cōsueto, ita enim interpretatus est, mundo apparere: id est, modo consueto manifestari. Dominus docet, non sic se manifestatum iri, sed spiritualiter; sicut & Pater solet manifestari. Est igitur sensus: ei, qui dilligit, & sermonem meum seruat, non vt mortuus in somnijs apparebo, sed vna cum Patre veniam ad eum, & manebo apud eum. Ita etiam Euthymius exponit, sed sicut prior dura videbatur expositio, & violenta, ita etiam hæc posterior, & eius connexio. Cyril. lib. 10. cap. 3. aliter cōnectit, & exponit: dicit enim quia sanctus Iudas non intellexit verba superiora. *Qui habet mādata mea, & seruat ea, ille est qui me diligit, & Pater diliget eum, & manifestabo me ipsum ei*: quibus verbis nō negat, immo affirmat mundo, id est, multis hominibus, & Gentibus fidei cognitionem esse etiam communicandam. Propterea repetit idē, vt hæc sententia non sit alia sed repetitio A eiusdem, quia prior non fuerat intellecta. At difficile est sustinere, hanc esse repetitionem eiusdē sententiæ, cum longe aliud illa contineat: *Manifestabo ei me ipsum*, quam hæc: *Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus*. Illud enim ad cognitionem solam refertur, hoc autem plura complectitur vltra cognitionē. Adde, manifestatio apertam, & claram notitiam significat: aduentus autem hic fieri potest, & sit sine clara notitia. Est igitur sententia hæc separata, & ad diuersas re- B lata personas: illa enim ad eos dirigebatur, quibus præter Apostolos Dominus visibiliter apparuit post suam resurrectionem, quos adoptauit Pater ad Euangeliū filij: at hæc ad omnes eos refertur, qui post ascensionē in ipsum crediderunt, quibus non apparuit, sicut cum prioribus est factum: tamen inuisibiliter venit ad eos cum tota Trinitate per dona gratiæ infusa eis, in ipsisq. habitat. In quo errabat sanctus Iudas existimans, non ad alios venturum Christum, nisi ad eos, quibus visio promittebatur illa, a qua fere totus mundus exclusus in hoc sæculo est. Hic mihi legitimus sensus, & cōnexio videtur.

Vera interpretatio.

Qui non diligit me, sermones meos non seruat. Et sermonem, quem audistis, non est meus, sed eius, qui misit me, Patris.

COMMENTARIVS.

SEntentiam superiorem confirmat a contrario: dixerat enim: *Qui, diligit me, sermonem meum seruabit*. contra vero: *qui non diligit me sermones meos non seruat*, ne quis autem existimaret sine obseruantia sermionum eius, dilectionem esse posse, saltem patris, adiunxit, *Et sermonem, quem audistis non est meus sed eius qui misit me, Patris*. Ac si diceret, qui sermones meos non seruat, non solum non diligit me, sed nec etiam diligit Patrem: quia sermones mei, non mei, id est non mei tantum, sed Patris etiam sunt. Sicut ergo non me diligit, ita neque patrem: fiet ergo, vt nec pater diligat eum, nec ego, nec ad eum venturi simus. Solet Dominus hoc genere locutionum vti aliquando. Ioan. 3. Qui credit in me, non iudicatur, qui nōn credit, iam iudicatus est. Qui ergo diligit me, seruat sermonem; qui non diligit, non seruat sermonem: cumq; sermo sit etiam Patris, nec diligit Patrem, nec diligetur a Patre, nec Pater, & filius ad eum venient. Hæc verba adiunxit Dominus, vt in vitium, & culpam hominum reijceret, si ad eum non venerint, & fructum eius redemptionis non participauerint: ipse enim pro totius mundi salute venit. Verba autem hæc: *Sermo iste, quem audistis, non est meus, sed Patris*, eundem habent sensum cū illo Ioan. 7. Mea doctrina, non est mea, sed eius, qui misit me: id est, non est mea

Nec obedientia nec dilectio Patri exhibetur, si non filio exhibeatur.

mea solum nec a me, sed Patris etiam, & ab ipso, a quo accepi naturam, & substantiam.

Hæc locutus sum vobis apud vos manens. Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quæcumque dixero vobis.

NE discipuli verba hæc omnia Christi non percipientes, nec sensum perfecte assequentes turbarentur: Dominus eorum omnium intelligentiā perfectam promittit, per Spiritum Sanctum paracletum a Patre dandum in nomine eius, qui omnia ea docturus erat, quæ obliuioni tradiderant, suggesturus, ac in memoriam reducturus. Dicit ergo: *Hæc locutus sum vobis apud vos manens.* id est, hæc dixi, dum hoc breui tempore apud vos maneo: propero enim ad patrem. At quia scio vos non omnia assecutos esse, non ea de causa turbemini: quia Spiritus Sanctus venturus docebit vos omnia mysteria aduentus mei, & omnium intelligentiam ministrabit, & quæcumque dixi vobis, suggeret, & in memoriam reducet. Hoc enim significat verbum: *Suggeret*, vt Cyril. lib. 10. cap. 6. & Euthym. & Aug. tract. 77. exponunt. Declarat autem nunc, quis sit paracletus alius, quod ante non fecerat, nempe esse Spiritum sanctum. Attende dici patrem mittere in nomine Christi Spiritum sanctum, quia ad exequenda, quæ per Christum facta sunt, mittit. Christus enim redemptionem perfecit hominum, at Spiritus Sanctus venit vt sanctificaret, & doceret, & denique ad complementum perduceret. Mittere enim aliquem in nomine alterius, est mittere ad agendū & tractādū negotiū illius. Io. 5. Ego ueni in nomine Patris mei: id est ad tractandū opus & rem patris. Si quis venerit in nomine suo: id est ad negotia propria, non Dei tractanda. Ita nūc mittitur Spiritus sanctus in nomine Christi. Attende rursus, Paracletum Spiritum sanctum nominari: quia eos consolabitur, & cōfortabit: Sanctū vero dici, quia perfectionem sanctitatis operabitur, & vltra hæc docebit, & illustrabit omnia. Hæc etiam in fidelibus efficit idem Spiritus sanctus. Obserua etiam, aliquando Patrem, aliquando Filium dici mittere Spiritum sanctum, quia ab utroque procedit: de qua re inferius copiosior fiet sermo. Illud: *dixero*, Græce est dixi. Aduerte postremo, multa dixisse Christum, quæ a discipulis intellecta non fuerant, quando dicta sunt: at Spiritu sancto illustrante postea intellexerunt. Quod magno consilio factum est: vt hoc facto significaret, exteriorem cuiuscumque prædicationem verbi diuini, non sufficere ad intellectum, & mentem auditorum conuertendam, & trahendam ad assensum, & intelligentiam: nisi interius Spiritu sancto cooperante: quem poterat Christus tunc dare, sed noluit: vt id intelligerent discipuli, verboq. & prædicationi suæ futuræ non tribuerent hominum conuersionem, & fidem: sed Spiritui inuisibiliter docenti.

Mittere aliquē in nomine alterius quid sit.

ANNOTATIO XXVI.

Singula superiorū verborū expenduntur.

A Liqua sunt annotanda breuiter. Primum est, illud verbum: *docebit vos omnia*, referendum esse ad ea, quæ ad mysteria aduentus Christi, & doctrinam eius pertinent, & quæ ad Ecclesiæ instructionem, & erectionem, necessaria erant: quorum nihil ignorarunt Apostoli post aduentum Spiritus sancti. quo verbo Tertulli. lib. de præscriptionibus aduersus hereses impugnat blasphemiam illorum, qui non omnia hæc sciuisse Apostolos affirmarunt, Christum reprehendentes, qui minus instructos discipulos miserit. Sed huius blasphemiæ falsitatem

ficatem verbũ hoc redarguit: *docebit vos omnia*: idcirco ad alteram blasphemiam se conuertebant ijdem hæretici, dicentes: si omnia Apostoli sciuerunt, ergo non omnia tradiderunt alijs, sed sibi reseruarunt. In quo etiam Christũ insimulabant, quod parum simplices in bono miserit discipulos. Quam blasphemiam Act.20.refutat Paulus, dicens: Mundus sum a sanguine omnium. Non enim subterfugi, quominus annunciarem omne consilium Dei vobis.

Secundo est annotandum Cyril. lib.10. cap.6. illud *in nomine meo*, exponere rationem processionis Spiritus sancti per filium, quasi diceret: Pater mittet per me, quia Pater per filium producit Spiritũ sanctũ. Sed accommodatior expositio allata est in commentario. Venit enim Spiritus sanctus ea prosequi, quæ Christus perfecit, quod paulo inferius dicitur, de meo accipiet, & annunciabit vobis. Posset etiam aliter explicari, nempe Spiritum sanctũ dictum esse mittendũ in nomine Christi, id est propter meritum, & iustitiam ipsius, vt diximus superius in illis verbis: *ego rogabo patrem*. Sicut enim petere patrem in nomine Christi, est petere propter eius meritum: ita etiam Patrem mittere Spiritum in nomine eius, est mittere propter eius meritum.

Tertio, annotat docte August. lib.4. Trini. cap.20. non esse dictum, quem mittet Pater a me, sicut inferius dicitur: quẽ ego mittam a Patre. Eo enim auferendi casu insinuatur processio filij a Patre, quẽ mittam, inquit, a Patre, quia filius habet essentiam a Patre, qua simul cum ipso producit Spiritum sanctũ: at Pater non habet essentiã a filio, ideo dici non potuit, quem mittet Pater a me, sed in nomine meo.

Quarto Chrys. hom.74. videtur legere verba huius sententiæ sic, apud vos manebit Spiritus sanctus: vt illud *apud vos manens*, coniungatur paracleto. At Cyril. & reliqui separant a sequenti sententia, & coniungunt præcedenti, vt Christo conueniat, & id series verborum probat: nã dicitur: *Paracletus autem*, quæ particula diuidit sententiam. Legendum ergo est: *Hæc locutus sum apud vos manens.*

Pacem relinquo vobis.

COMMENTARIVS.

POst prædicta omnia Dominus verbis salutandi, quibus recedentes, quos diligunt, solent salutare, discipulos alloquitur. *Pacem*, inquit, *relinquo vobis*. Pax hæc est, de qua Paulus ad Philip.4. dicit: Pax Dei, quæ exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, & intelligentias vestras in Christo Iesu. Continet autem pax hæc, primo amicitiam cum Deo: secundo tranquillitatẽ animi, & serenitatem in tentationibus, & persecutionibus: tertio mutuam inter ipsos inter concordiam. Hęc homines facit fortes in omni periculo, & in omni molestia adhibet consolationem. Hanc Dominus relinquit suis, non diuitias, aut temporales possessiones: super omnes enim diuitias huius sæculi, pax eminet. Magnum igitur, & singulare suis relinquit Dominus solatium, & quo multum indigebant in hoc sæculo, victuri. Verbum, *relinquo*, hereditatem indicat, vt Cypri. lib. de vnitate Ecclesiæ exponit, vbi legit, pacem dimitto. In lib. autem 3. ad Quirinum cap.3. legit, *remitto*, quod argumento est, eum non habuisse aliquam Latinam certam versionem, sed Græcis vsum esse exemplaribus: quæ variis verbis, prout occurrebat, Latinis, idem tamen significantibus vertebat.

Pax a Christo relicta quid contineat.

Pacem meam do vobis. Non quomodo mundus dat, ego do vobis.

NE pacem relinquere eam, quam solent homines dare temporalem, & mũdanam censeretur: addit, *pacem meam*, nempe quam ego veni in mundum

Christ⁹ dat pacem non solo verbo, vt mūdus, sed effectu.

dum stabilire, eam do vobis: ne autem eam precari tantum, aut iniungere videretur, sicut nos facimus, dixit: *Do*, nempe ea auctoritate, & potestate, qua auctor sum pacis huius. Propterea etiam subiunxit, *non quo modo mundus dat, do vobis*. Mundus enim nudis verbis, & aliquando fictis, & quam ipse non habet, nec quæ sua est, dat: at ego non sic, sed cælestem, & meam, non nudis, aut fictis verbis, sed ex corde, & ipso effectu, propriaq. auctoritate vobis do.

Non turbetur cor vestrum, neque formidet.

VErbum relinquendi, & salutatio ipsa recedentis animos discipulorum noua tristitia, & timore affecerat. Idcirco Dominus verba hæc adiecit, vt annotat Chryso. hom. 74. Non turbetur tristitia cor vestrum, nec timore corripiamini, salutationem meam iam iam recedentis audientes.

Audistis, quia ego dixi vobis: Vado, & venio ad vos.

Reuocat in memoriam quæ dixerat, vt suos consoletur.

PRosequitur consolari turbatos de præsenti recessu, & cum verbis satis conatus sit repellere tristitiam, & timorem: adhibet rationes, & argumenta. *Audistis, quia vado, & venio ad vos.* Hebraismus est, id est, recordamini, repetite memoria, quæ paulo ante dixi, me vadere, & venire ad vos, id est, me quidem vadere, sed citissime, & celerrime venturum ad vos post resurrectionem. Non est ergo, cur turbemini videntes me discedere, si iam audistis, & certi esse debetis, me ocyus reuersurum ad vos. Hoc enim dixerat illis verbis. *Non relinquam vos orphanos, veniam ad vos.* & rursus: *Adhuc modicum mundus me non videt, vos autem videbitis.* Hæc sententia probat illum aduentum, illamq. visionem esse intelligendam quæ facta est post resurrectionem: nam Christus discipulos de corporali absentia contristatos, sua futura præsentia consolatur.

Si diligeretis me, gauderetis vtique, quia vado ad Patrem.

ALterum adhibet argumentum consolationis. Si, inquit, diligeretis me, gaudere potius, quam dolere deberetis, de meo ad Patrem recessu: qui enim diligit, de bono dilecti delectatur, & gaudet: recessus autem iste mihi vtilis admodum est. Attende non negare Dominum discipulos eum diligere, diligebant enim: sed est quidam locutionis modus communis idem significās, ac si dictum esset: Si quod dilectio vestra erga me postulabat exhiberetis, gaudendum erat, non dolendum de meo recessu: cum mihi sit valde vtilis, & commodus. Insinuant hæc verba eos potius de proprio malo contristatos esse, & timuisse, quod propriæ dilectionis erga seipsos est.

Non negat Domin⁹ se ab apostolis diligi, sed quid dilectio exhibere debeat proponit.

Quia Pater maior me est.

CAusam, cur dilectio erga eum gaudium de recessu ad Patrem postulet, exponit: quia vado ad Patrem, quia maior me est: id est, vado exaltandus, & glo-

glorificandus deposita iam exinanitione, humilitate, ac paupertate mea, completa dispensatione, quam suscepi. Patrem maiorem appellat ratione gloriæ, & maiestatis, in qua semper erat: non enim se exinaniuerat Pater forma serui sumpta in similitudinem hominum peccatorum factus: Christus autem Dei filius ratione humanæ naturæ inglorius, & egenus factus est, quasi leprosus, & percussus a Deo, & nouissimus virorum, vt dicitur Isa. 53. Ire igitur ad Patrem, quia maior est, significat gloriam, & maiestatem dignam filio Dei accipere in ea natura, in qua se depresserat: vt impleatur illud Philip. 2. Propter quod, & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen super omne nomen: vt in nomine Iesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium, & infernorum: & omnis lingua confiteatur quia Dominus noster Iesus Christus in gloria est Dei Patris. Vtilis igitur valde recessus hic erat Christo, de quo gaudendum erat, non dolendum ijs, qui eum diligebant. Nihil igitur ex his verbis habent Arriani ad probandum filium ratione diuinitatis minorem esse Patre.

Ad Patrem ire, quid hoc loco significet.

ANNOTATIO XXVII.

Quomodo intelligenda sit illa Christi sententia. Pater maior me est.

Vocant in dubium Doctores, qua ratione hoc in loco dictus sit Pater maior Filio, cum ipse se æqualem Patri esse docuerit Ioan. 5. & Paulus Philip. 2. Non rapinam, inquit, arbitratus est esse se æqualem Deo. Non sibi hęc verba contradicunt, cum omnia a Spiritu sancto sint. Necesse est vtraque esse vera, vt probe argumentatur Greg. Nazian. con. Arrianos orat. 4. Theologica. Inquirendus est igitur modus, quo hæc simul vera esse possint. Primo igitur loco aliqui hæc verba B ratione diuinitatis dicta esse censent, vt nomen maioris, non substantiæ inæqualitatem, quæ vna est, sed originem dicat, quia ab ipso Filius est, non autem a filio Pater. Hanc expositionem illustres Doctores sequuntur, inter quos sunt Athana. Ora. 2. contra Arrianos, vbi probat vnum esse Christum. Basi. lib. 4. contra Eunomi. docens, non esse maiorem Patrem magnitudine, tempore, virtute, sed ratione honoris, id est, ratione originis, quia generat, vt ipse lib. primo contra eundem explicuit. Similiter Grego. Nazian. loco C citato, vbi non solum ratione diuinitatis propter originem verba hęc intelligenda censet, sed contendit, non debere intelligi ratione humanitatis: non enim esset Deo Patri honorificum comparari creaturæ, diciq. maiorem homine. Hilar. etiam inter Latinos lib. 9. Trini. dicit Patrem maiorē filio ratione diuinitatis, & ratione humanitatis: ratione diuinitatis, propter natiuitatem: & lib. 11. dicit Patrem maiorem filio ratione diuinitatis, auctoritate, id est, propter originem, quia producit. Idem sentit Origen. homil. 2. in diuersos, seu quisquis est auctor illarum homiliarum.

A

Secundo loco Aug. tract. 78. exponit, maiorem esse Patrem filio ratione humanitatis: in illa enim natura maiorem habebat, in qua ibat ad Patrem: at non secundum diuinam, sed secundum humanam recedebat ad patrem. Ratione igitur huius dictum est. Pater maior me est. Eandem expositionem habet Leo ser. 3. de Pentecost. & ante eum, ac ante Aug. tenuit Athanas. in disput. contra Arrian. in Concil. Nicæno: & in disputa. contra eundem coram Probo.

Tertio loco Chrys. homil. 74. quamuis affirmet maiorem esse Patrem Filio, etiā vt Deus est, ratione principij, quia principium est filij: tamen hoc in loco exponit, maiorem dici Patrē, ratione opinionis, quia maior habebatur, & reputabatur a discipulis. Quam expositionem tenuit etiam Aug. lib. 1. Trin. cap. 9. Chry. autem ita exponit, & connectit hæc verba. Si mihi timetis, quod me defendere non possim, neque confiditis me post mortem iterum vos visurum: tamen dum auditis, me ad Patrem vadere lætandum vobis est, quia ad maiorē vado, qui potest omnia molesta dissoluere. Hęc Chry. quę tamen expositio dura videtur in sensu, & verbis non facile accommodatur: nam esti de vera dilectione loqueretur, quando dixit: Si diligeretis me, gauderetis vtique, necesse est causam verā esse, & nō tantū in opinione: erat igitur re vera Pater maior.

Quarto loco Cyril. lib. 10. cap. 9. exponit, Christum quidem loqui ratione humanitatis suæ, sed Patrem appellare maiorem

Auctor sequitur sententiam Cyrilli.

iorem ratione maiestatis, & gloriæ collatæ exinanitioni suæ, & humilitati. Filius enim sumpta carne humiliauit se, vadit autem nunc exaltandus, & glorificandus in hac natura suscepta, vt decet Dei filiũ. Quam expositionem secuti sumus in commentario, & ea videtur contextui maxime omnium accommodata.

Et nunc dixi vobis, priusquam fiat, vt cum factum fuerit, credatis.

COMMENTARIVS.

QVoddam etiam argumentum consolationis hoc est, præter duo superiora, dum causam, cur recessus sui eos præmonuerit, reddit. Estq. sensus: Non vos de recessu meo certiores facio, antequam fiat, vt tristitia aliqua, aut timore vos afficiam: vel vt mihi condoleatis, vel vt vobis consulatis, vt solent hi facere qui timent: sed propter fidem vestram, vt cum fuerint facta, quæ ante a me prædicta sunt, credatis, & fidem diuinitatis meæ firmius concipiatis. Cognoscentes voluntarie a me omnia facta esse, & ex consilio diuino, non casu, non necessitate: gaudendum ergo est vobis in meis verbis, quæ propter vestram in me fidem pronunciata sunt. Perpende causam, cur a Domino prædicebantur futura, quam etiam repetit cap. 15. cui conforme illud est Ioan. 2. Recordati sunt discipuli, quia hæc dicebat, & crediderunt.

Iam non multa loquar vobiscum, venit enim princeps mundi huius.

Princeps mundi venit in ministris, quos in Christũ impulit, vt eum comprehenderent.

PRædicit etiam aduentum satellitum, & Iudæorum, vt minus turbentur, & in fide stabiles sint. Præuisa enim iacula minus feriunt. *Iam,* inquit, *non loquar multa vobiscum:* idest, non superest tempus plura vobis dicendi: iam enim, *mundi princeps,* id est, diabolus, Iudæos incitans, & impellens, vt me comprehendant, & occidant, *Venit.* Hoc dicit propter cohortem, quæ vt ipsum comprehenderet, iam appropinquabat. Ministri enim erant dæmonis, idcirco ipse venire dicitur. Luc. 22. Hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum. *Venit,* præsentis est temporis, instantem iam, & proximum aduentum significans. In aliquibus Græcis exemplaribus non habetur illud, *huius.* Quare autem diabolus dictus sit mundi princeps, dictum est supra cap. 12.

Et in me non habet quicquam.

Innocentiã suam Christus prodit.

VEnit quidem princeps mundi, & ministri malitiæ cum eo contra me: at nihil habet suum in me: nulla mei culpa patiar: nihil mali in me est, propter quod me iure comprehendant, quia innocens sum, & morti non sum obnoxius propter aliquod meum peccatum. Non habere diabolũ, & ministros eius quicquam in Christo, est in eo nullam fuisse culpam, nec causam, cur iure infligerent ipsi mala, quæ tamen illi intulerunt comprehendentes, male tractantes & occidẽtes Ita exponit Aug. lib. 2. de peccato. mer. & remis. cap. 31. vbi sic, inquit: Qui sine vllo peccato vel originali, vel proprio moriebatur, dixit: Venit princeps mundi huius, idest, diabolus, qui potestatem habet mortis, & in me nihil inuenies, id est, peccati, propter quod homines mori fecit. Eadem est Cyril. lib. 10. cap. 11. & Chrysost. hom. 74. & Hilar. in Psalm. 58. & lib. 9. Trinit. & legitima est expositio.

ANNO-

ANNOTATIO XXVIII.

Diuersæ lectiones nihil de veritate propositi sensus minuunt.

AMbro.lib.de fuga sæculi.c.4.dupliciter legit hæc verba. Vno modo sic. *In me inuenit nihil*, & ita legit Hilar. lib. 9. Trini. quamuis loco verbi, *Inuenit*, dicat, *Habet*, in me habet nihil. Altero modo, *In me non inuenit nihil*. priorē lectionē exponit, ac si dictum esset, nihil inuenit suū; seu quod ipsius est, & ipse agnoscit, nempe peccatum. Posteriorem autem in eundem sensum explicat: Non inuenit nihil, id est, A peccatū, quod nihil est. Mihi sensus idem videtur in vtraque lectione, nec est necessarium, vt *nihil*, accipiatur affirmatim pro peccato: sed non inuenit nihil, idem est, ac nihil inuenit: apud Græcos enim duæ negationes plus negāt. Nostra lectio est accommodatior: *In me non habet quicquam*, vt iure valeat in me irruere. Hoc eriā ad discipulorū consolationem magnopere facit, magistri nempe innocentia in morte.

Sed, vt cognoscat mundus, quia diligo Patrem, & sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. Surgite eamus hinc.

COMMENTARIVS.

SE non propria culpa aut causa comprehendi, & mori dixerat. Nihil, inquit, in me mundi princeps habet. Causam veram mortis nunc exponit. At, inquit, vt mundus cognoscat, me diligere Patrem, & quæ mandauit, prompte me exequi, *Surgite eamus hinc*, in eum locum, in quem venturi sunt hostes, vt me comprehendant, & occidant. Quasi diceret: mortem subeo, quia volo, & quia mandatum hoc accepi a Patre, propter cuius dilectionem paratus sum etiam grauissima perpeti: argumentum huius sit, quod me sponte offeram, & eo vadam vbi comprehendendus sum, seu quo inimicos me quærentes scio, venturos. His dictis Dominus surgit, & ad locum, quo Iudas cum cohorte venturus erat, properare incipit.

Moritur Christus, quia mortis præceptū habuit a Patre.

ANNOTATIO XXIX.

Patres diuersæ legūt superiorem sententiam.

COnueniunt expositores verbis his causam mortis exponi a Domino, nempe dilectionem Patris a quo moriēdi mandatum accepit: tamen varij sunt in huius sententiæ connexione statuenda. Aliqui enim diuidunt, & separant verba illa: *Surgite eamus hinc.* sententiamq. perficiunt in illis verbis, *sic facio*, vt sit sensus: *vt cognoscat mundus, quia diligo Patrem, & sicut mandatum dedit mihi, sic facio.* supplendum est, idcirco comprehendor, & interficior, non culpa aliqua propria. In qua expositione multi sunt Doctores: ita enim exponunt Chrys. ho. 74. & Cyril. lib. 10. cap. 11. Euthym. etiam, & præter hos Grego. Nazian. in orat. de amore pauperum, & Ambr. libro de bono mortis cap. 5. qui omnes illa verba separata legunt. *Surgite eamus hinc*.

Alij vero sententiā hanc non separant, sed connectunt, vt sit vna cum præceden- A tibus verbis: vt cognoscat mundus me patrem diligere, & quæ mandauit facere, *Surgite eamus hinc*, ecce me promptū exhibeo, & sponte inimicis offero. Ita exponit August. lib. 2. de pec. mer. & remiss. cap. 31. & tract. 79. & ante eum Hilar. lib. 9. de Trini. cuius expositio mihi legitima visa est propter duo. Prius est, quia nisi hæc verba cōnectamus superioribus, manet sententia imperfecta, & necesse est aliquid supplere, vt re vera supplent, qui B eam sequuntur expositionem. At cum his verbis adiunctis sententia sit perfecta, & sensus optimus, non video cur nobis supplere liceat. Supplementa enim verborum fiunt, quando ex his, quæ in contextu habentur, oratio non perficitur. Alterum est, quia horum verborum separatorum sensus allati, nō videntur accommodati contextui. Greg. Nazian. sic exponit. Vt, inquit, nō tantum hortetur Dominus

Diuersæ etiam eandem exponunt.

discipulos, sed omnes nos, vt a terrenis A abstrahamur, & ad cælestia cõuertamur. In quem sensum Amb. lib. de bono mortis. cap. 5. sequitur, & tamquam propriũ profert. & Cyril. lib. 10. cap. 12. at hic sensus spiritualis potius est, quàm litteralis: nã vere surrexit, & locum mutauit. Chryſ. autem ho. 75. & Euthy. sic interpretãtur. Dominus vidẽs eos timidos, & trepidos, e loco illo secessit, & in alium, vbi se tutiores esse existimarent, abduxit, vt verba, quæ sequuntur, quietius audirent. Sed profecto, si verba Domini animos eorum ad tranquillitatem non conuerterunt, lo- B cus quicumque multo minus proficere poterat, nec Dominus illos in falsam securitatẽ adduceret, quibus iam iam se comprehendendum significauerat.

Alij, vt Cyril. refert, tritamq. dicit expositionem esse, exponunt Dominum his verbis eos esse exhortatum, vt ad locum properarent, vbi capiendus erat, vt diuina Patris volũtas impleretur. Et hæc est vera expositio: quamuis non existimo eos in eum locum se deduci tunc intellexisse. Iuxta istam intelligentiam accommodatius verba hęc superioribus cõnectuntur, nempe vt mundus cognoscat, me ex dilectione Patris mortem subire: Surgite, eamus ad locũ, vbi sum comprehendendus.

Dices, quo abijt Dominus surgens cũ discipulis? Aliqui dicunt in eadem mansisse domo, nec locum mutasse, sed verbis hisce promptam voluntatem suam ostendisse: at hoc non est probabile. Vere enim surrexit, & abijt, & ea est propria significatio verborum. Alij respondent, in aliã domus partem tutiorem recessisse: nam iterum multa locutus est, post quæ dicitur. cap. 18. Egressus est trans torrentem Cedron. Veritas tamẽ est Dominũ egressum domo, vbi cenauerat, versus locum vbi captus est: quia vero distabat ab eo loco, in quo erat, verisimile est, cum esset iam nox, quando solitudo magna in vijs esse solet, partim ambulantem, partim stantem in loco aliquo vix commodiori, (erat enim campestris via, & extra ciuitatem) hæc, quæ sequuntur, dixisse: quibus perfectis torrentem transiuit, & in hortum, quo frequentius se recipere solebat, peruenit. Hæc & quantum ad sensum, & quantum ad historiæ veritatem probabiliora videntur. Quo abierit Christ. surgens a mensa.

CAPVT DECIMVM QVINTVM.

EGO sum vitis vera: & Pater meus agricola est. Omnem palmitem in me non ferentem fructum tollet eum: & omnem qui fert fructum, purgabit eum, vt fructum plus afferat. Iam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis. Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite: sic nec vos, nisi in me manseritis. Ego sum vitis: vos palmites. Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum: quia sine me nihil potestis facere. Si quis in me non manserit: mittetur foras sicut palmes, & arescet, & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet. Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint: quodcumque volueritis, petetis, & fiet vobis. In hoc clarificatus est Pater meus: vt fructum plurimum afferatis, & efficiamini mei discipuli. Sicut dilexit me Pater & ego dilexi vos. Manete in dilectione mea. Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut & ego Patris mei præcepta seruaui, & maneo in eius dilectione. Hæc locutus sum vobis: vt gaudium meum in vobis sit, & gaudium vestrum impleatur. Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. Maiorem hac dilectionem nemo habet, quàm vt animam suam ponat quis pro amicis suis. Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis. Iam non dicam vos seruos: quia seruus nescit quid faciat Dominus eius. Vos autem dixi amicos: quia omnia quæcumque audiui a Patre meo, nota feci vobis. Non vos me elegistis, sed ego elegi vos: & posui vos, vt eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat: vt quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis. Hæc mando vobis, vt diligatis inuicem. Si mundus vos odit: scitote quia me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat, diligeret. Quia vero de mundo non estis, sed

ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. Mementote sermon s mei, quem ego dixi vobis. Non est seruus maior Domino suo. Si me persecuti sunt: & vos persequentur. Si sermonem meum seruauerunt: & vestrum seruabunt. Sed hae omnia facient vobis propter nomen meum: quia nesciunt eum, qui misit me. Si non venissem: & locutus non fuissem eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo. Qui me odit, & Patrem meum odit. Si opera non fecissem in eis, qua nemo alius fecit, peccatum non haberent. Nunc autem & viderunt, & oderunt, & me, & Patrem meum. Sed vt adimpleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est. Quia odio habuerunt me gratis. Cum autem venerit paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, spiritum veritatis, qui a patre procedit, ille testimoniū perhibebit de me: & vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis.

ANNOTATIO I.

Qui sit scopus Parabolæ de Agricola, vite, & palmitibus.

A Ntequam ad Parabolæ sequentis explicationem accedamus, duo declaranda sunt, quorum notitia ad eius intelligentiam, & expositionem assequendam necessaria est. Alterum est, quis sit huius parabolę scopus, seu finis: alterum est, qua ratione hæc, quæ sequuntur, superioribus cōnectantur. Quantum igitur ad primū spectat, hac parabola Christus Dominus discipulos suos inducit, vt sibi adhærere fide & dilectione studeant, in eaq. vnione perseuerent: idq. eo argumento, & ratione, quia nisi ipsi sic inhæreāt, & maneāt in eo non poterunt fructum dignū Deo facere. B quem nō vulgarē, aut qualemcumque, sed vberrimum adferre tenentur, cum a Deo sint dispositi, & formati, vt copiosius, & abundantius fructificent, reiecto, & præcisso vno illorum, nempe Iuda. Ad hoc inducitur parabola, de agricola, & vite, & palmitibus, quorum aliquos agricola resecat a vite, quia inutiles, & infructuosi erant: aliquos vero purgat, vt vberiorem fructum ferant: ferebant quidēm prius, & ideo non sunt resecti, sed purgantur, vt copiosius fructificent. Iudas de illorū numero fuit, ideo resectus est: at vndecim purgati sunt, vtpote fructiferi: tenentur ergo fructum abūdantiorem producere, non solum autē nō abundantiorem, sed nec vllum producent, nisi in Christi fide, & dilectione manserint, sicuti palmes nullum facit fructum, nisi in vite manens. Curandum igitur, & omni studio incumbendum illis purgatis est, vt in Christo permaneant.

Nō singulæ parabolę sententiæ pro scopo habendæ sunt.

Hic est scopus totius parabolę: Vbi attente considerandum est, parabolam multas complecti sententias, sed non omnes esse scopum, & finem parabolæ, sed ordinari ad scopum. Quod exemplo manifestatur: nam sententia vna huius parabolæ est, infructuosos fideles, qui non incumbunt dilectionis operibus, & mandatorū obseruantiæ, præcidi a vite. Sententia etiam altera est, purgari iustos, vt amplius, & abundantius fructificent. Tertia est, neminem fructum facere, nisi in vite manserit, & Christo per fidem inhæserit: tamen non omnes hæ scopus sunt, in quem parabola tendit, nec ad quem significandum dirigitur: sed ea tantum, nempe necessarium esse Christo inhærere fide, & dilectione, vt fructus afferatur. Doctores ergo Sacri aliquando vtuntur hac parabola propter sententias in ea contentas, vt fecerunt Basil. homil. 5. hexamer. Ambro. Epist. 84. Greg. lib. 7. Epist. 32. tamen non propterea senserunt, nec affirmarunt eas esse scopum. Parabola enim hæc, primo & principaliter propter discipulos est introducta, secundario in ipsis omnibus fidelibus generalis doctrina traditur. Et sic intelligendus est Cyril. lib. 10. cap. 14: qui generaliter de omnibus fidelibus parabolam exponit, non tamen id est, quod præcipue, & primo Dominus intendebat. Hic C est scopus parabolæ huius, qui in explicatione ipsa multo magis declarabitur.

Quomodo sequentia præcedentibus connectantur.

Quantum ad secundum scilicet conuexionem attinet, respondeo hanc sententiam recte copulari superioribus, iam enim significatio Christi discessu, & ipso iter iam capiente ad mortem, recte monentur: ne propter discessum hunc ipsi ab ea fide, & dilectione, qua eum prosecuti erant, separentur, sed firmius, & tenacius ipsi copulentur. Sic enim amici iam discedentes solent suis charis iniungere ne absentia obliuionem inducat, sed potius viua memoria conseruetur.

Ego sum vitis vera.

COMMENTARIVS.

Quid nomine veræ vitis, sit intelligendũ.

PEr similitudinem, non per substantiam Christus, *Vitis*, sicut & leo, & agnus dicitur. Confert se Dominus viti, & veræ viti. veram vitem dicimus propter duo; vnum est, vt a falsis vitibus, & quæ apparent, sed re vera non sunt, distinguamus: vt enim aurum verum, argentum verum appellamus, quod naturam veram auri, & argenti habet, & non tantum similitudinem quandam, sicut ali qua, quæ similia sunt auro & argento, quæ dicimus falsa: ita etiam vitem veram vocamus, quæ naturam habet vitis. Sunt enim falsæ vites, & apparentes, quæ naturam vitis non habent. Christus igitur se viti veræ comparat, non illis falsis & apparentibus: non quod sit ipse per naturam vitis, sed quod sit similis viti veræ. Alterum est, vt a vite infructifera, & quæ fructus legitimos nõ reddit, se discernat: verum enim etiam dicimus, quod fidele & verax est: verus amicus est, qui quando oportet, vt amicum decet, se exhibet in opere: arbores dicimus infideles, quæ fructus non reddunt speratos. Sic fallax & mendax vitis est, quæ etiamsi per naturam vitis sit, fructum optatum non reddit agricolæ: vera autem, quæ fructum expectatum profert. Verbum Hebræum, נאמן vtrumque significat, & verũ, & fidele: similiter & Latinũ & Græcum, & ta li viti se confert Dominus, quæ vera est, quia veram habet naturam vitis, & quæ fidelis est, quæ fructus suo tempore debitos facit. Recte autem tali viti confertur: cum ipse verus Christus, non falsus sit, qualem se aliqui finxerunt. Ipse verum fructum, & promissum nostræ salutis produxit. De qua vitæ prædictum est ab ipsa diuina sapientia, qui Christus est: Ego quasi vitis fructificaui suauitatem odoris, & flores mei, fructus honoris & honestatis. Ex quibus verbis, cur viti conferatur, deducimus causam, nempe Primo propter fructuum copiam: est enim fecundissima inter omnes plantas, quod & Dauid Psal. 127. significauit, dicens: Vxor tua sicut vitis abundans. Secundo, propter suauitatem fructus, est enim dulcissimus, & suauissimus. Tertio propter vinum, quod ex eius fructu conficitur, quod lætificat cor, multosq. parit effectus similes Christi aduentus fructibus. Quarto etiam, quia inter omnes plantas maxime ramos diffundit, & & expandit, vt considerata trunci quantitate, mirum in modum palmites extendat, in quo Ecclesiæ extensio significatur: de qua Psal. 80. in figura illius populi dictum ast: Extendit palmites suos vsque ad mare, & vsque ad flumen propagines eius. Qua ratione grano sinapis comparatur, quod a principio paruum, in magnam postea excrescit arborem. Quinto, vt vinum illud sacratissimum insinuaret: futurum enim erat, vt sanguinem suum sub vini specie nobis daret, sicut iam discipulis dederat. Est autem Græcus articulus geminus, illa vitis, illa vera, vt eximiæ, & excellenti cuidam viti se conferri significet: hi enim articuli aliquando excellentiam indicant, quod Hebræi faciunt per litteram ה he, quasi diceret, sum similis viti, quantum ad naturam, perfectæ, & quantum ad fructus, copiosissimæ. Cetera in annotatione inuenies.

Quare Christus veræ viti se comparet.

Eccl. 24.

ANNOTATIO II.

Dominus Christus ratione humanitatis viti confertur.

ALiqua in verbis superioribus annotanda sunt, Vnum est, Christũ Dei filium viti conferri ratione humanæ naturæ assumptæ: vnde recte Hilari. lib. 9. de Trinit. his verbis mysterium assumptæ carnis insinuari docet, affirmans, idcirco carnem sumpsisse, & tamquam vitem factum esse Dei filium, vt nos tamquam palmites ei inhærere possemus: nisi enim viti similis factus esset, nemo hominum ipsi vniri, &

ri, & coniungi posset: dum autem nostrã induit naturam, nos sibi tamquam palmites per fidem copulauit. In hoc autẽ errabat Arius, vt docet Athanas. in disputatione contra eum in Concilio Niceno, qui Christum ratione diuinitatis viti collatũ asserebat, vt ex hoc Patri inæqualem, & inferiorem deduceret, vt paulo post dicemus. At deceptus est: vitis enim propter carnem assumptam dictus est, in qua natura cum hominibus communicat, & ipsi palmites eius sunt. eandem enim naturã vitis, & palmites habent. Quando autẽ audis Christum ratione naturæ assumptæ dici vitem, ne excludas personam ipsius: nam Dei filius est, qui in natura nostra viti est similis: sed similis viti non esset, nisi qui in ea natura est, Dei filius esset; sicut mortuus est vt homo: at mors eius nõ esset salutis nostræ remedium, nisi ille homo qui mortuus est, filius Dei esset. Totus ergo Christus filius Dei, & homo, viti similis est: sed causa, & ratio, propter quã viti similis est, natura humana est: tamen natura humana virtutem non haberet producendi palmites, & tales fructus, nisi in ea esset diuinitas. Sic intelligendus est Cyril. lib. 10. cap. 13. asserens ratione diuinitatis vitẽ esse Christum. Hanc doctrinã doctis, & breuibus verbis exponit Aug. tract. 81. Quamuis, inquit, Christus vitis non esset, nisi homo esset, tamen istam gratiam palmitibus non præberet, nisi Deus esset.

Christ' dũ viti se comparat, mortem suam indicat.

Secundo annotandum est, multas esse similitudines inter vitem & Christum, quarum aliquas exponit Athanas. loco citato, & in commentario, quæ visa sunt accommodata, attulimus: tamen propria causa, cur viti nunc se comparet, & inter alias arbores vitis etiam similitudinem elegerit, est, vt mortem & passionem suam significet; in prophetis enim passio eius in vite prædicta est. Gen. 49. Ligans ad vitem pullum suum, lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ pallium suum. Isa. 63. Torcular calcaui solus. quando igitur nunc vitis similitudinem adfert, mortem & passionem imminentem indicat. Rursus vt purgationem Apostolorum significaret: non enim est arbor cuius putationi ita incumbat agricola, sicut est vitis.

Doctores diuerse explicant, cur Christus dicatur vera vitis.

Tertio annotandum est, veram vitem aliter ab alijs exponi. Euthy. duas adducit causas, seu interpretationes, cur vera dicatur. Vna est, vt idem sit vera, quod eximia, incorruptibilis, & spiritualis vitis. sed hæc interpretatio a similitudine recedit: sic enim non diceretur vitis per similitudinem, sed per essentiam: formalis enim locutio hæc est: ego sum vitis incorruptibilis, & spiritualis. Alteram causam adducit, vt vera dicatur ab effectu: vitis vera, quæ producit veritatem. Sed neque hæc interpretatio admodum probãda est, nam veritas ad vitem materialem referri debet, vt Christus similis sit materiali viti, quæ uera vitis est. Aug. tract. 80. veram dicit vitem, quæ a falsa distinguitur, iuxta illud Ier. 2. Ego te plantaui vineam electam: quomodo conuersa est in prauum vitis aliena? Hoc recte dicitur: tamen non est completa ratio similitudinis, quam in commentario exposuimus. Alii qui recentiorum, veram vitem dici asseruot; vt referatur veritas ad similitudinem, sitq. sensus: Ego vere similis sum viti, & eius proprietates in me habent similitudinem. Sed huic interpretationi obstat articulus Græcus adiunctus illi voci *vera*, Ego sum illa vitis, illa vera. propterea probabiliora sunt exposita in commentario.

Et Pater meus agricola est.

COMMENTARIVS.

Altera pars parabolę hæc est, Patrem agricolam esse. Sępe annotauimus, quæ diuinitatis suæ sunt, Christum sæpe Patri tribuere, vt talia opera diuinitatis esse explicatius significet: & propter alias causas superius expositas. Est etiam Pater per similitudinem, & metaphorice dictus agricola, cuius similitudo in sequentibus exponitur verbis.

ANNO-

ANNOTATIO III.

Arrij argumentum reijcitur.

EX hisce duabus parabolæ sententijs Arrius contra veritatem catholicam argumentabatur, probare contendens filium alterius esse substantiæ inferioris à Patre: dicebat enim: Vitis, & agricola non sunt eiusdem substantiæ: ergo nec filius,& Pater:ille enim viti,hic agricolæ confertur. Huius argumentationis meminerunt Athanas. in disputa. con. eum. in Concilio Nicæno. Basil. lib. 4. contra Eunomium:Ambro.lib. 4. de fide cap.7. & Cyril.lib. 12. cap. 13. & omnes hi argumentum in ipsum ex eadem parabola retorquent:nam sequitur: ego sum vitis, & vos palmites: si licet sic argumentari, cum palmites sint eiusdem substantiæ cũ vite, erunt ergo Apostoli eiusdem substãtiæ cum Christo, vt Deus est, quod quidẽ Arrius negabat. Vana igitur est ipsius collectio: nam parabola non probat aliud præter id,ad quod significandum inducta A est: non autem posita est vt significet, qualis sit Filij, aut Patris substantia: sed vti diximus, vt ostendat discipulos purgandos esse,sicut agricola solet palmites vitis purgare: quod autẽ vitis sit alterius substantiæ ab agricola, ad sensum propositũ non facit. Adde,cum in parabolis similitudo requiratur, sæpe maiora minoribus comparantur: non quòd minora sint, sed quòd per illa minora melius exprimantur. Christus enim agno comparatur,& reges arietibus, qui agno maiores sunt: non tamen inde sequitur reges esse B superiores Christo: id enim tãtum ex parabola petendum est, ad quod significãdũ est proposita. Hæc dixerim, quia etiã si Christus,vt Deus est,viti conferretur,nõ inde sequeretur, minorem esse Patre. At Athan. Basi.& Ambr. Christum vt homo est,viti collatum affirmãt,quod verũ est, vt in annotatione præcedẽti exposuimus.

Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum: & omnem, qui fert fructum, purgabit eum, vt fructum plus afferat.

COMMENTARIVS.

In quo consistat vis parabolæ, declaratur.

SIgnificationem parabolæ exponit,& breuibus verbis multa concludit: nam sensus integer hic est: Ego sum vitis, & Pater meus agricola est: vos autem, & omnes, qui in me credunt, palmites sunt. Sicut igitur agricola solet in vite aliquos resecare palmites,eos nempe, qui cum viti inhæserint, nullos adferant fructus:alios vero,qui fructum faciunt purgat,aliqua rescindẽdo superuacanea, vt vberiores fructus ferant; sic Pater meus faciet. Aliquos enim ex his,qui mihi exterius adhærent,& nomen meum profitentur, tollet, & resecabit a me, quia inutiles,& infrugiferi sunt: alios vero purgabit, vt fructus maiores producant. Priora hæc verba generaliter quidem dicta sunt, tamen peculiari ratione propter Iudam, qui cum palmes esset Christi, inutilis, & infrugifer erat, Christi disciplina abutens: idcirco resecatus est a Deo iusto: nam Apostolatũ priuatus, abijt ad locum suum æternæ damnationis, a Christo solutus,& separatus. Quo verbo discipulos in timore continet, vt fructificare in ipso procurent: & simul consolatur, docens proditionem Iudæ ex ipsius vitio prouenisse, Dei iudicio iusto reprobati. Posteriora etiam verba sunt generaliter dicta: nam iustos Deus purgat, vt plus fructus adferant: tamen particulari ratione propter vndecim discipulos sunt posita. Est enim, vti dixi, parabola propter discipulos præcipue inducta, quamuis etiam generaliter ad fideles extendatur: quorum aliquos Dominus resecat, vt inutiles & infrugiferos,qui etiam fidem habeant, operibus carent,nec digna fide opera faciunt. Resecat autem aliquos in hoc sæculo,dum permittit in hæreses labi, & ab Ecclesia & Christo separari: omnes tamen tandem resecabit in altero sæculo: quos enim sine operibus in iudicio post mortem reperit, a se,& a Christo in æternum excludet. Si autem infrugiferi palmites resecantur,perpende quanto magis nociui, & perniciosi. Alios vero purgat, nempe eos, qui fidei fructus faciunt: purgat autem aliqua inutilia resecando, & imperfectiones, quæ impedimento sunt iustis, ne plus proficiant,re-

Dominus in modum Agricolæ nonnullos resecat, alios vero palmites purgat.

mouendo,

mouendo, vt in annotatione explicabitur: hæc semper fiunt a Deo in palmitibus Christi, tamen primo facta sunt in apostolis, quorum vnus ablatus, & resectus, alij vndecim purgati sunt. Et attende illud verbum. *In me non ferentem fructum tollet*. Insinuat enim iustitiam Dei, qua tollitur, cum in me, id est, in tanta, & tam fecunda vite positus, fructum non faciat, quod quidem Iudam dignissimum omni pœna reddidit. Cetera in annotationibus tribus sequentibus inquiras.

ANNOTATIO IIII.

Verba textus expenduntur.

PRincipio aliqua sunt quantum ad verba consideranda. A Primum est hanc locutionem esse Hebraismum quendam. Solent enim frequenter Hebræi vltra regimen verbi adiungere affixa, & relatiua, quod Græcus, & Latinus sermo non patitur. Nam Latinus diceret. *Omnem palmitem non ferentem fructum tollet*, nec adderet, *eum*. similiter, *omnem qui fert fructum, purgabit*. non adiungeret, *eum*: at Hebræis id est familiare, quod & Hispanus, & Italus sermo admittit. B

Alterum est, Græca nostra exemplaria habere verba præsentis temporis, *tollit eum, & purgat eum*. & Euthy. & Theophy. ita legunt. At Chrysost. homil. 75. de futuro exponit: quod argumento est eum legisse exemplaria, in quibus verbũ erat futuri. Quantum autem ad sensum pertinet, parum refert: nam sunt verba ista indefinite posita quæ ad omne tempus referuntur. Solemus enim dicere: Pastor custodit oues suas, & custodiet oues, non C quod tempus præsens, aut futurum determinemus: sed indefinita est locutio, quæ omni tempori accommodatur.

Alia agricolę munera, quæ Deo per similitudinẽ conueniunt.

Tertium est, multa alia esse agricolę officia, quæ vere Deo per similitudinem cõuenire possunt: ex quibus illud vnum est, agricolam vitem plantare, quod vere Pater etiam fecit, quando mittens filiũ suum in mundum, hominem fecit: tamen, quandoquidem parabola non ad hoc docẽdum inducta est, prætermittitur a Domino. Ea enim in parabolis inquirenda, & prose- D quenda sunt, quæ faciunt ad id exprimendum, propter quod parabola allata est: cetera quamuis similia inueniantur, relinquenda sunt. Quod & Dominus fecit, quia solum intendebat inducere discipulos, vt fructus vberiores in ipso facerent, vti in principio diximus: ad quem scopum parum hæc, vel aliæ similitudines faciebant. Quartum est, quando Patrem agricolæ cõparat, & tollentem ac purgãtem introducit, non excludit se vt Deus est. Communia enim sunt opera Trinitatis: tamen vt sæpe diximus, quæ diuinitatis sunt, Patri frequenter tribuit Dominus, vt se esse personam a Patre distinctam, qui carnem assumpsit, esseq. filium Dei ostendat. Hæc quantum ad verba dicta sint.

ANNOTATIO V.

Quo modo resectio palmitu a vite sit intelligẽda.

DIscutiendum superest, quæ sint purgatio, & ablatio agricolæ ratione palmitum. Et quidem de ablatione minor est difficultas: tollit enim Deus aliquos fideles, quia cum multo tempore expectatos fructus non faciant, sed male viuant, fide Christi & donis ipsius abutentes, permittit eos labi in hæreses, per quas ab Ecclesia præscindantur, & tollantur a vite: aut damnat æterna morte, per quam perpetuo a Christo resecantur. Resectio autem est, per quam aufertur donũ id, quo Christo vt viti inhærebant: & sic resecti, igni traduntur, aut extra Ecclesiam eijciuntur. Cyril. lib. 10. cap. 23. resectionem exponit, per quam æterno igni traduntur. Potest etiam aliquando hæc resectio fieri, antequam igni tradantur, nempe in hoc sæculo, vti diximus quando fidei ligamen rumpitur: tamen integra, & perfecta resectio fit, quando iudicio æternæ damnationis separantur. De illa quæ in hoc sæculo accidit, pronunciauit Paulus. 1. Timo. 1. illud: Milites in illis bonam militiam, habens fidem, & bonam conscientiã, quam quidam repellentes, circa fidẽ naufragauerunt. Naufragium appellat, quod Dominus ablationem dicit. Posteriorem parabola illius ficus Luc. 13. significauit, quæ expectata diu, cum fructus non fecisset, iussa est abscindi. Iudas traditor a discipulorũ numero prius ablatus, postea æternæ damnationis iudicio resectus est.

At difficultas de purgatione maior est, nempe, qua ratione apostoli sint purgati,

Quæ sit palmitũ purgatio, & quo modo fiat.

& iusti etiam in hoc sæculo purgentur. In cuius rei explicationem aduerte, in purgatione, duo inesse: vnum est id, a quo purgatur. Vt enim palmes, quando purgatur, a vite non præscinditur, tamẽ aliquæ particulæ superuacaneæ ipsius resecantur: sic in iusto sunt aliqua, quæ remouentur velut superuacanea, & quæ impediebant, ne maiores fructus faceret, & hæc sunt, a quibus purgatur. Alterum est, falx seu instrumentum aliud, quo inutilia resecantur a palmite. Hoc supposito, si de purgatione in generali, quam Dominus cum suis iustis & fidelibus exercet, loquamur, dico multa esse huiusmodi superuacanea. Aliqua enim ad intellectum, aliqua ad affectum, aliqua ad res pertinent exteriores. Resecat enim Deus a iustis, quantum ad intellectum, multas ignorantias particulares, vanas cogitationes, inutiles mentis distractiones. Quantum ad affectum, vanas cupiditates, nimias & supra mensuram solicitudines, desideria praua, & quæ ad perniciem conducere hominem possent. Quãtum ad exteriora, resecat aliquando possessiones, amicos, filios, ea quę chara sunt, quæ detinent iustũ, ne in via Domini progressus faciat eximios. Denique ea omnia, quæ impedimento sunt iusto, ne fructus abundantes faciat, e quibus interdum Dominus pro suo beneplacito plura aut pauciora resecat. Falx autem, & instrumentũ non est vnum, sed Dominus aliquãdo docendo, & illustrando mentem, id facit: aliquando terrore incusso: aliquando tribulationibus, & tentationibus, & persecutionibus permissis: aliquando desiderio infuso rerum cælestium. breuiter mille modis, & vijs Dominus suos purgat palmites vt plus fructus adferant. Numquam enim in hoc sæculo materia resecandi deest.

Discipuli Christi quo modo purgati fuerint.

Si autem de discipulis hæc intelligamus, Iudas ablatus est: vndecim autem discipuli purgati sunt, non quidem omni ex parte: cum in hoc sæculo purgatio non perficiatur, sed purgati sunt ab ignorantia quadam. Nam Petrus nesciebat, quo Christus vaderet, Thomas ignorabat viã, Iudas alter Patrem videre quærebat: has ignorantias resecuit Dominus. Purgati sunt etiam a vana quadam confidentia: nam Petro eorum primo dictum est: Ter me negabis. Purgati sunt a carnali quodam affectu, quia nimium intenti, & addicti erãt pręsentiæ sensibili Christi, semper ea frui cupientes: iam autem audiũt Dominum abire ad Patrem, eosq. remansuros. Purgãtur a pusillanimitate, qua re-

A cedẽte Christo, iam fere de sua salute desperabant. Multæ aliæ erant imperfectiones, quas Dominus a suis discipulis resecuit hac nocte cenæ, vt verum sit, vnum abscissum a vite, alios tamquam palmites purgatos a multis supeuacaneis, quæ fructum spiritus impediebant.

De falce qui suos palmites Dominus pu gat.

Falx ista statim a Domino exponitur, *propter sermonem*, inquit, *meum*, illustrati enim, admoniti, & reprehensi, afflicti dolore, & mæstitia sunt. Increpatione ergo, instructione, illustratione, castigatione, quæ dolore, & mæstitia de recessu fit, purgati sunt. Vna ergo falx fuit, nempe sermo Christi: sed purgatio multis modis perfecta est. Hinc fit, vt quando Doctores purgationem hanc Apostolorum exposuerunt afflictiones, & tribulationes, vt exponit Cyril. lib. 10. cap. 14. & Euthy. & alij, intelligendi sint ab eis fuisse purgatos, sed non solis: quod docte insinuauit Chrysos. hom. 75. vnico verbo. Exponens enim illud *purgabit eum*, dicit: incitabit ad virtutis viam: incitare autem multis fit modis, vti diximus. Sequitur etiam non hic sermonẽ esse de purgatione, quæ fit a peccato mortali, & ab his per quæ homo a Deo separatur: nam Dominus loquitur de iustis, qui fructum afferunt: purgantur autem, vt plus afferant. Quod recte intellexit Gregor. lib. 7. Epist. 32. quamuis de purgatione, quæ fit flagello exposuerit. Vnde non videtur probanda expositio Cyrilli lib. 10. cap. 14. quã secundo loco adferr, Iudæos incredulos esse hos resectos, & ablatos, qui vero crediderunt ex Iudæis, & Gentibus esse purgatos: Iudæos quidem a lege, Gentes vero ab idolatria. Verum hoc est, sed non facit ad propositum Domini in hac parabola, quæ præcipue propter duodecim discipulos introducta est: vti sæpe diximus, & adhuc in sequentibus notius, & manifestius fiet.

ANNOTATIO VI.

Fides sine operibus non sufficit ad salutem.

EX præcedẽti Domini sententia manifeste conuincitur antiqua hæresis, quã nostro tempore aliqui suscitarunt: nempe fidem solam ad salutem sufficere, nec eam esse posse sine operibus. Fuit hæc olim hæresis antiqua Eunomij, vt refert Aug. lib. de hæresibus cap. 59. quamuis aliquanto diuersa. Affirmauit enim fidem sufficere ad salutem, quamuis mala opera adessent: at nostri temporis hæretici sufficere fidẽ ad salutem asserunt: negant tamen sine bonis operibus esse posse. At vtrumque errorẽ, Domini

Domini verbum conuincit. Ecce palmes inhæret viti, & infructuosus est, ac reseca-tur. Si palmes est & inhæret, ergo fidem habet: non enim adhærere, seu vniri viti posset, nisi fidem haberet: nec reseca-retur, nisi vnitus esset viti, & tamen cum palmes sit, sine fructu reperitur, & tolli-tur: igitur & fides sine opere esse potest, sed ad salutem insufficiens est. Quod etiã iam a multis annorum centurijs annota-uit Cyril. lib. 10. cap. 14. hunc eundem lo-cum exponens, & eandem rem animad-uertens. Optime igitur Basil. homil. 5. he-xamer. hanc etiam parabolam exponens, per fidem dicit fieri palmites, inseriq. Ecclesiæ, ad copiosos autem faciendos fructus inuitari, ne ob inutilitatem dam-nati, igni tradantur.

Conuincitur etiã error Begardorum, & Beguinarũ dãnatus a Clemente Clement. Ad nostrum, de hæret. negabant enim iu-stũ, cũ ad statum venerit perfectionis, am-plius teneri opera facere. At Dominus contrariũ docet: qui enim fructũ afferũt, purgantur vt plures faciãt: palmes enim, dũ in vite est, fructificare debet, dum tem-pus est. Est autem tẽpus, dum fide in hoc sæculo viti inhæret: fides est, donec ad vi-sionem patriæ perueniatur. Multis testi-moniis aliis hæreses eædem conuincũtur: tamen id præter institutum nostrum est, sufficiat locum præsentem annotasse. Contra Begardos, & Beguinos.

Iam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis.

COMMENTARIVS.

POsita diuisione palmitum, in resectos propter inutilitatem & sterilitatem, & in purgatos, vt vberiorem fructum adferant: Discipulos vndecim, iam Iuda separato ab eorum numero, dicit esse eos qui purgati sunt. ac si dicat: Vos fructum afferebatis in me, ideo non estis ablati, sed purgati a Patre, vt vberius fructificetis. Estis autem purgati, propter sermonem meum, quem vobis sum locutus. In Græco codice hæc sententia manifestior est: habetur enim idem verbum, ac si Latine diceremus: Omnem palmitem in me ferentem fructum purgabit, vt plus fructus afferat, vos purgati estis. Sic enim clarior est sensus: cum de eadem purgatione, quæ facta a Patre, qui agricola est, hæc verba procedant. Dicit autem purgatos esse per ipsius sermonem, per quem non totam Christi doctrinam, quam mundo prædicauit, intelligere oportet: sed præcedentem sermonem: idcirco limitauit: *quem locutus sum vobis.* sermo iste corda discipulorum iam in Christo fructũ ferentia, & per gratiam & dilectionem ac fidem vnita, purgauit, vt plus afferrent fructus: purgauit autem a multis imperfectionibus, tum illustrando & docendo, tum increpando, & admonendo, tum instruendo, tum demum affligendo. Nam dolore, & timore eos affecit, quibus eorum fides aucta est, & dilectio feruentior, & spes robustior est effecta. Quam autem efficax sit sermo Christi ad purgandum, & resecandum imperfectionem, docet Paulus ad Hebr. 4. Viuus, inquit, est sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animæ, & spiritus, compagum quoque ac medullarum. Multis modis discipulos suos Dominus purgauit.

ANNOTATIO VII.

DE hac purgatione Discipulorum annotatione quinta egimus, ostẽdentes non esse per solam tribulationem, & afflictionem factam, sed alijs etiam vijs, & modis ex vnico sermone procedentibus. At nunc, quis hic sermo sit, considerandum est. Cyril. lib. 10. cap. 15. totam doctrinam Euangelicam interpretatur, quam a principio vocationis habuerunt, per quam a mundi fœditate separati sunt, ab animoq. eorum, vanæ Iudæorum obseruationes eiectæ: qui ergo purgari voluerint, discipulos sequantur. Sic enim excussa ex animo prima immunditia, per fidem De quo sermone dicat Christus quod suos Apostolos mundos effecerit.

fidem ac charitatem, tamquam palmites Christo inhærebunt.

Ita Cyrillus exponit. Sed expositio nō mihi videtur accommodari posse verbis. Dominus enim de ea locutus est purgatione, quæ fit palmitibus iam existentibus, & fructum ferentibus: fit autem, vt plus afferant fructus. Tota autem Christi a principio doctrina, per quā discipuli vocati sunt ad fidem, & dilectionem: eos fecit palmites, vt in vite inhærerent, & fructificarent: at purgatio præsens facta est, postquam iam viti adhærebant, & fructus producebant. Sermo igitur hic, non tota doctrina Euangelica Christi a principio tradita, sed particularis sermo post cenā habitus intelligendus est, per quem ab imperfectionibus multis, vti dictum est, purgati sunt. Id quod satis verba ipsa indicāt, & probant: nam dicit, *quem locutus sum vobis*, significans particularem sermonem ad illos habitum, non autem totam doctrinam Christi, quæ tradita fuit omnibus. Ioan. 18. Ego palam locutus sum mūdo: locutus sum in Synagogis, & templo quo omnes Iudæi conueniunt. Sicut igitur particularis est hæc purgatio, ita & sermo. Per quam expositionem facile soluitur difficultas, quam proponit August. tract. 80. Inquit enim: Cum per baptismū mundati sint, quare sermoni tribuit munditiem? Respondet, in sermone etiam intelligendum esse baptismum, qui sine verbo, & sermone non perficitur.

Sed non est necessaria hæc responsio, cū difficultas locum non habeat. Non enim de quacumque purgatione, & munditie hic loquitur. Fateor quidem mūdatos per baptismum, per fidem, per eucharistiam etiam, at supererant imperfectiones superius dictæ, a quibus hic sermo eos purificauit, vt perfectiores, & mente, & affectu robustioresq. fierent. Sicut & iusti modo baptizati sunt, credunt, diligunt, eucharistia nutriuntur: tamen a Deo sæpe purgātur, & illuminatione, & tribulatione, & alijs modis, quibus suos Dominus ad virtutis viam magno conatu percurrendam solet incitare, eisq. calcaria addere. Et hic est verus sensus huius parabolæ.

Quorum Christi sermoni suo tribuit mūditiem, qu' per baptismū habuerunt Apostoli.

Aliud præter hoc occurrit hoc in loco annotandum, nempe. Cyril. li. 10. cap. 15. & Chry. hom. 75. verba hæc sic exponere: Mundi estis propter sermonem meum, id est, ego vos mundaui, & purgaui: & quod prius Patri dederat vt agricolæ, sibi etiam tribuit, vt se vnum cum patre Deum significet. Hæc doctrina vera est, filium vna cum Patre purgare, & tollere, vt Deus est: tamen non videtur necessarium sic exponere. Sed accommodatior est sensus, si in eadem similitudine perseueret, vt sit sensus: Iam vos purgati estis, nempe a Patre meo, qui agricola est, quosdam palmites tollens, quosdam purgans: purgati autem estis per meum sermonem: id est, vsus est Pater sermone meo, vt falce, ad vos purgandum. Vt homo enim nunc loquitur Christus, sicut vt homo vitis erat. Multum autem commēdatur purgatio ab auctore, & instrumento: facta enim est a Patre, sermone vnigeniti filij.

Alia Cyrilli, & Chrysost. explicatio traditur.

Manete in me, & ego in vobis.

COMMENTARIVS.

HÆc est conclusio Parabolæ: *Manete in me & ego in vobis.* Ac si diceret: cū igitur sitis purgati, vt plus fructus afferatis, perseuerate, & in id vnum incumbite, vt vos in me fide, & dilectione permaneatis, ego vero per gratiam, & spiritum meum in vobis manebo: aliter enim non poteritis fructificare, nec fructum hunc adferre, propter quem a Patre estis purgati. Hoc in sequentibus exprimit. Obijcies, qua ratione præcipit discipulis, vt ipse maneat in eis, ego inquit in vobis? Respondeo, hoc eis præcipi, quia opera, & studium eorum necessarium erat, vt maneret Christus in ipsis, vt sit sensus: adhibete omne vestrum studium, vt ego in vobis maneam. Simile est illud Pauli ad Titum. 2. Nemo te contemnat. videbatur enim hoc alijs præcipiendum, non autem Tito, sed per hoc significat, non debere eum se alijs contemptibilem facere, nec ea efficere, propter quæ contemneretur: ita nunc præcipit Dominus: *Manete in me, & ego in vobis*, id est, ea omnia agite, vt hæc vnio permaneat, & perseueret,

Apostolis quo modo præcipitur vt Christus maneat in eis.

ret, vestri mecum, & mei vobiscum. Euthymi. exponit: manete in me, & ego manebo vobiscum. Sed hæc expositio non est accommoda sensui parabolæ. Dominus enim eos exhortatur ad vnionem perfectam secum, quæ ex vtraque parte perficitur.

ANNOTATIO VIII.

Duob' modis contingit hominé in Christo manere.

Manere in Christo non vno modo contingit, sicut palmites non vno modo in vite manent, Quidam enim infrugiferi, quidam frugiferi sunt. Manent in Christo fideles peccatores per fidem, sed vt palmites infrugiferi: manent iusti per fidem, & dilectionem, vt palmites fecundi. Qui manet in Christo modo priori, in eo Christus non manet: qui autem manet modo posteriori, in eo etiam manet Christus. Vt igitur exprimeret, ad quam mansionem suos exhortaretur, dixit: *Manete in me, & ego in vobis*, & paulo inferius, *qui manet in me, & ego in eo*. Alijs autem in locis scriptura de mansione absolute loquens, eam intelligit, quæ perfecta est, per quam homo in Christo, & Christus in homine manet. 1. Ioan. 2. Qui dicit, se in ipso manere, debet sicut ipse ambulauit, & ipse ambulare. & 1. Ioan. 3. Omnis, qui in eo manet, non peccat. Vtroque autem modo verbum manendi, quandam perseuerantiam indicat.

Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite: sic nec vos, nisi in me manseritis. Ego sum vitis, & vos palmites.

COMMENTARIVS.

Conclusionem parabolæ, nempe vt discipuli maneant colligati & vniti secum, multis argumentis probat: primo a fructus priuatione, quia fructus producere non poterunt, nisi in ipso manserint: sicut enim non potest palmes abscissus, & a vite separatus fructũ facere, sic nec vos poteritis. Purgati igitur cum sitis a Deo, vt vberiores fructus afferatis, necessarium est vos in me manere, & me in vobis: quia non solum non vberiores, sed nec vllos facietis fructus nisi in me manseritis: sicut palmes a vite, & trunco separatus nullum fructum facere potest. Hic est legitimus sensus. Illud *a semetipso*, idem significat, ac ex sese, & a vite separatus: palmes enim non potest ex se, & extra vitem fructum facere, sed manens in ea. Ex similitudine autem parabolæ positæ, confirmat eos non posse fructus edere, sicut nec palmes sine vite. Quia, inquit, *Ego sum vitis & vos palmites*, more enim Hebræorum sæpe tacetur particula causalis: sensus tamen est, ac si diceret, Quia ego, sum vitis, & vos palmites, ideo vos non poteritis, nisi in me manseritis fructum facere. Hæc enim verba ad eandem sententiam pertinent, in qua dictum est, non posse eos fructus facere, nisi manserint in Christo, sicut palmes non potest fructus ferre, nisi manens in vite: quia, inquit, ego vitis sum, vos vero palmites.

Argumẽtis ex eadẽ parabola deductis, suadet vt secũ vniti perseuerent.

Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum.

Secundo argumento eandem conclusionem comprobat a fructuum copia: primum erat negatiuum, non faciet fructus, qui in me non manet; secundum est affirmatiuum: qui vero manet, multum fructum affert. & perseuerat in eadem similitudine parabolæ, ac si diceret: non potestis facere fructum, nisi

in me manseritis, quia ego sum vitis, & vos palmites: at si in me manseritis, & ego in vobis, tunc non solum fructum, sed multum etiam, & copiosum afferetis, ad quem adferendum estis purgati. Necessarium igitur est vos in me manere, & me in vobis. Efficacia igitur argumentorum ex parabola sumpta hæc est, Vos a Deo estis purgati sermone meo, vt adferatis fructus vberiores, quos certe, immo nec vllum quidem potestis adferre, nisi in me manseritis, & ego in vobis: at si in me manseritis, & ego in vobis, adferetis & fructum eũq. vberem. Sicut palmes in vite non manens nullos fructus facere potest, at si manserit, copiosos affert: sic vos, quia vos palmites, ego autem vitis sum. Attende autem consulto dictũ esse in priori argumento negatiuo: nisi in me manseritis, non potestis facere fructum, at in affirmatiuo vtrumque ponitur: qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum. Nam si non manet in Christo, sequitur nec Christum manere in eo: at non si manet in Christo, sequitur vt Christus maneat in eo. Nam palmes inutilis manet in vite, & fidelis peccator in Christo: tamen non Christus in eo, quia Spiritum gratiæ suæ non infundit. Est autem vtrumque necessarium ad fructum ferendum, at si vel alterutrum desit, fructus nullus est expectandus.

Non sufficit in Christo manere, nisi & ipse in nobis maneat.

Quia sine me nihil potestis facere.

VErba hæc connectuntur proximæ sententiæ, & argumento affirmatiuo: qua autem ratione connectantur, non est facile inuenire: pendet autem ex verbo præcedenti, quod explicandum modo est. Illud enim *Hic*, habet quandã vim excludendi, vt sit sensus: qui manet in me, & ego in eo, hic, & non alius multum fructum affert. phrasis est in scriptura frequens. Psal. 100. Ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat: id est, non alius. Iacob. 1. Qui perspexerit in lege perfectæ libertatis, & permanserit in ea, non auditor obliuiosus factus, sed factor operis, hic beatus in facto suo erit: id est, non alius. Et superius cap. 14. Qui habet mandata mea, & seruat ea, ille est, qui me diligit: id est, non alius. Ita etiam præsentibus verbis dicitur: *Hic fert fructum multum*, & non alius, *quia*, inquit, *sine me nihil potestis facere*, nec vos, nec vllus alius. Exclusionis igitur illius tacite hæc verba causam reddunt, & sic connectuntur eidem sententiæ, & argumento affirmatiuo: sicut illa, Ego sum vitis, & vos palmites, connectebantur superioribus verbis, & argumento negatiuo. & hæc est legitima connexio. Quod autem ad discipulos sermonem conuertit, nihil refert: nam per eos intelligi vult quoscumque. Nemo enim sine Christo quisquam potest fructus iustitiæ adferre. Hæc tamen verba non generaliter sunt intelligenda: non enim Christus significare voluit, sine se non potuisse discipulos comedere, & bibere, aut ambulare: quamuis enim verum sit, si de potentia diuinitatis eius loquamur, sine qua nihil esse, aut operari possumus: hæc tamen verba accommodata sunt materiæ, de qua loquebatur, nempe de fructu iustitiæ, & bonorum operum, quæ in Christo fiunt: nemoq. alius potest ea facere præter eum, qui in eo manet: sine quo nihil tale fieri potest. Exactior declaratio sententiæ huius, & superiorum in annotatione proponitur.

Quo modo sententia hæc superioribus sit connectenda.

ANNOTATIO IX.

Contra Pelagiũ ostenditur, quod nihil boni meritorij sine Christo possimus efficere.

SVnt duo maxime in his verbis aduertenda. Vnũ est, manifeste hac sententia antiquam hæresim Pelagianam côuinci. Asserebat enim Pelagius, Christi gratiam necessariam esse, vt facile, non tamẽ necessariam vt simpliciter operemur bonum: sed arbitrium hominis sua naturali virtute posse quodcumque bonum efficere.

re, vt facilius tamen efficiat, necessariam esse gratiam. Quam hæresim tota hæc parabola conuincit, & redarguit: nō enim palmes manet in vite, vt facilius fructum proferat, sed vt simpliciter fructum edat: vtique nullum factutus a vite separatus. Rursus non dicit: Sine me nihil facile potestis facere, aut nihil magnum, sed simpliciter nihil, nec magnum, nec paruum, nec facile, nec difficile, sed nullo modo potestis facere. Idcirco merito aliquot Ecclesiæ Concilia contra tale dogma vsa sunt his verbis. Similiter & August. lib. 1. de gratia Christi contra Cælesti: & Pelagi. cap. 29. & trac. 81. in Ioan. & multis alijs in locis.

Nō omnia infidelium opera, mala sunt.

At verum est aduertendum, aliquos Catholicos his abuti verbis ad probandum omnia opera infidelium etiam ex suo genere bona, esse vitia, & peccata, quia iniquiunt, in Christo non manent, & dictum est: *Sine me nihil potestis facere*. Sed locus hic eorum opinioni non fauet: nam de fructu sermo est, quem fideles in Christo faciunt. Longe autem aliud est opus frugiferum, & opus simpliciter bonum: frugiferum enim opus est, quod ad vitam æternam refertur, & per ipsum præmium consequimur. nullum autem est tale opus, præter id, quod a palmite in vite manente, & a fideli per fidem, & dilectionem ipsi Christo adhærente procedit. Et hoc est, quod dicit Paulus. 1. Corin. 13. Si distribuero omnes facultates meas in cibos pauperum, & tradidero corpus meū ita vt ardeam, & charitatem non habuero, nihil mihi prodest. Non dicit, mihi nocet, sed nihil prodest, sine fructu mihi est, quia in Christo perfecte non maneo, sine quo nihil facere tale possum: at non continuo malum, & peccatum est, quia potest esse bonum aliquod morale. Sunt enim opera mala, bona, & fructuosa: non si fructuosa non sunt, mala sunt: possunt enim esse moraliter bona. Sicut si Deus in gratia hominem non creasset, non continuo sequebatur, igitur peccator, & iniquus est: quia medium quoddam datur, vt nec sit iniquus, nec Deo amicus & iustus, sed bonus quadam naturali bonitate; ita etiam in humanis actibus fit. Multa in confirmationem huius veritatis dici possent, sed id a proposito esset digredi.

Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes.

COMMENTARIVS.

Tertio argumento confirmat eandem parabolæ conclusionem, nempe, vt in ipso manere studeant, & quos attraxit fructuum vberiorum productione, vt maneant in eo, modo terrore impellit, estq; argumentum sumptum a malo, & pœna graui, cui in eo non manentes, expositi sunt. *Si quis*, inquit, *in me non manserit, mittetur foras*, sicut palmes a vite iam separatus mittitur foras: palmes enim resectus foras mittitur, id est, extra vineam vbi iam ab agricola deseritur, nec amplius adhibet ea remedia, quæ solebat, vt fructum ferat. Per hoc significat, qui fidem aut dilectionem Christi deserunt, eos foras mittendos, id est, ab Ecclesia, & Christi populo separandos, & Dei cura & prouidentia hac particulari, quam, vt salutem consequantur, gerere Christus solet, omnino destituendos. Hæc est prima pœna, quæ infligitur Christianis malis, aut fidem deserentibus, non quidem in hoc sæculo, sed in futuro: tolluntur enim, & delentur de libro, & de populo Dei, cum sint iam extra Ecclesiam, spe omni reuertendi sublata. De hac eiectione sermo est in præsenti sententia, quam separationem Dominus significauit in parabola sagenæ missæ in mare ex omni genere piscium congregantis, quam cum impleta esset, educentes, & secus littus sedentes, elegerunt bonos in vasa sua, malos autem foras miserunt. Matth. 13.

Aeternam pœnam cōminatur, si in ipso non manserint.

Et

Et arescet.

Omni tandem bono priuabitur qui inChristo non manet.

PErgit pœnas easdem enarrare ex eadem similitudine palmitis sumptas. Prima erat eijcitur foras palmes: altera est, arescit: si quem enim humorem habuit a vite, eo etiam, cum separatus fuerit, priuatur: nā a peccatore damnato & separato, si quod habuit donum Dei, tollitur, & aufertur: aliquando in peccatore manet habitus fidei, & spei, quæ dona sunt Dei a vite accepta. In hæreticis etiam manent aliquando habitus aliqui morales, manent aliquæ diuinæ inspirationes & stimuli, vt conuertantur: at cum primum morte interueniente separantur, tolluntur & eradicantur omnia ista, & arescunt, nec amplius humorem vitis recipiunt: dona etiam & talenta, quæ ad conuersionem etiam peccatoribus data sunt, perduntur. Quod Dominus Luc. 19. significauit per parabolam illam de mna. Auferte, inquit, ab illo mnam & cetera: & quod habet auferetur ab eo.

Et colligent eum.

Et libertate carebit qua ad bonum redire possit.

TErtia hæc pœna est: *colligent eum*, quo verbo significatur ablatio libertatis & potestatis, vt amplius non valeat viti vniri, sed cum impiorum cœtu colligatus maneat in perpetuum. Quod Dominus significauit alias, dicens, Ligatis manibus, & pedibus Mat. 22. quæ colligatio primo significat libertatis arbitrij ad bonū operandū ablationē. Significat secūdo consortiū pessimorū: sicut enim palmites multi aridi colliguntur, sic mali & iniqui post hanc separationem sibi inuicem colligantur, quod ad grauem illorum pertinet pœnam. Hoc idem Matth. 13. explicuit. Per manipulos significat etiam tertio sic esse colligendos, & puniendos: vt numquam euadere manus punientium possint: sicut nec palmes euadere potest manus eorū, qui colligunt manipulos in igne proijciendos.

Et in ignem mittent.

Et igne torquebitur quia palmes, aut in vite, aut in igne.

QVarta hæc pœna est. Palmes collectus in ignem mittitur sic a Christo separati, igne æterno torquebūtur. Pœna sensus significatur, de qua Matth. 25, Ite maledicti in ignem æternum. Et attende dictum esse: *In ignem mittent*, quia toti comburuntur, & non pars aliqua tantum, quod scriptura alio solet verbo significare. Psal. 57. In ira absorbet eos. Psal. 68. Nec absorbeat me profundum. Et perpende sententiæ efficaciam. *In ignem mittent*, id est, ad alios vsus esse non possunt, nisi vt in ignem mittantur, quod Aug. tract. 81. annotat ex verbis Ezechi. 15. Ligna, inquit, vitis præcisa, nullis agricolarum vsibus prosunt, nullis fabrilibus operibus deputantur. Vnum de duobus palmiti congruit, aut vitis, aut ignis: si in vite non est, in igne erit.

Et ardet.

Vis, & efficacia atque duratio æterni ignis significatur

QVinta hæc est pœna: vnico enim verbo duo exprimuntur. Vnum est vehementia ignis huius: vt enim palmes, postquam aruit, igni immissus citissime ardet, vt non tam vere dixeris ardebit, quā ardet: ita mali immissi ardēt. Tāta etenim est vehementia illius ignis, vt sine mora ardeat: nā solet ignis lētus calefacere ligna prius, quam inflāmare, vt ardeant: at quando vehementissimus est, statim

statim ardent: sicut & sicca ardere statim etiam solent: hæc vehementia significatur verbo præsenti. Alterum est duratio, ardet sine fine, non ad tempus, sed in perpetuum. Isa.66. Ignis eorum non extinguetur. Vide quantum Dominus hoc argumentum sumptum a periculo, & malo, cui non manentes in eo se exponunt, auxerit: eleganti ex palmitibus similitudine accepta.

Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quodcumque volueritis petetis, & fiet vobis.

Verba Christi in aliquo manere, est Christum diligere.

QVario eos allicit argumento ex promissione sumpto, *Si*, inquit, *manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quæ volueritis, petetis*, & impetrabitis, *fietq. vobis*. Id est, in his, quæ pro voluntate, & desiderio petieritis, exaudiemini. Intellige petieritis Patrem, aut me: nam paulo superius expresserat, quis nam sit rogandus. Duo sunt in hac sententia aduertenda prius quidem est, non esse vnum & idem, discipulos manere in Christo, & verba ipsius in discipulis manere, manere quidem discipulos in Christo, est fidem Christi habere, hæc enim mansio dicitur: verba autem Christi in discipulis manere significant dilectionem, vti superius cap. 14. dicitur: Qui habet mandata mea, & seruat ea, ille est, qui me diligit. quia manere verbum Dei in aliquo dicitur, quando is verbum Dei recordatur, & implet. Vtrumque igitur exprimitur, fides, & dilectio, vt recte Cyril. lib. 10. cap. 18. exponit. verbum autem manendi, vt superius annotauimus, perseuerantiam quandam indicat, iuxta illud. 1. Ioann. 2. Fortes estis, & verbum Dei manet in vobis id est perseueranter eius mandata custoditis. Alterum est, non generaliter quodcumque voluerint, & petierint, fiet, sed quod recta voluntate, & qualem in Christo manentes habere decet, petierint. In quo duo sunt, nempe, vt nihil iniustum, superuacaneum, inutile, petatur, & rursus, vt ad salutem spiritualem vere sit ordinatum: palmes enim in vite existens, si petere posset, hoc solum, quod ad fructum, & conseruationem in vite confert peteret: talia sunt, quæ iusti impetrant.

ANNOTATIO X.

Aliud est in Christo manere, & aliud verba eius manere in nobis

CHrys. hom. 75. illa duo, *Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint*, non vt duo distincta exponit, sed tamquam idem significantia, vt velit Dominus explicare, quid sit in ipso manere, nempe verba, & mandata eius seruare: qui enim mandata implet, ille est, qui in eo manet. Cyril. autem lib. 10. cap. 18. tamquam distincta interpretatur, vt primum ad fidem secundum ad dilectionem referatur: & hæc videtur legitima expositio. cum enim qui credunt, & fidem sine dilectione habent, in Christo maneant, sicut palmes etiam sine fructu in vite manet, priusquam tollatur & resecetur, non est, cur exponamus mansionem hanc per fidem, & dilectionem, maxime cum sit distinctum verbum, in quo dilectio exprimatur. Et vero obseruandum est, quando absolute scriptura agit de mansione in Christo, intelligi perfectam, quæ fide, & dilectione fit. At quando apponit verbum particulare quo dilectio significatur, tunc, mansio illa interpretanda est, quæ fide fit, cui vt perfecta fiat, supperadditur dilectio. Quod optima ratione Dominus his verbis facit, vt ostendat manere aliquos in eo: hoc tamen non sufficere, nisi simul verba eius in eis manserint, vt simul credant, & mandata eius custodiant. Rursus cum duos distinxisset palmites in vite, fructuosos, & inutiles, vtrosque tamen in vite inhærentes, opus fuit idquod commune eis est, & id, in quo distinctionem & differentiam habent, exprimere: idcirco mansionem perfectam duplici verbo distinguit, qui manet in eo, quod commune est, & in quo verbum eius manet, quod particulare est

 bonis

bonis & iustis, qui palmites sunt fructiferi. Adde in hoc multum exprimi, quanti referat mandata Christi seruare: vt qui non seruat, quantumcumque sit in Christo, & viti inhæreat, nihil ei prosit ad salutem.

In hoc clarificatus est Pater meus, vt fructum plurimum afferatis, & efficiamini mei discipuli.

COMMENTARIVS.

Argumẽto a Dei glorificatione sumpto, eis persuadet vt in ipso maneant.

QVinto argumento eos ad eandem rem, vt in ipso maneant, exhortatur, sumpto ex Dei glorificatione. sensus autem est: Ne puteis parum interesse vos in me manere: nam ad Patris mei gloriam multum refert, vt vos fructum vberiorem afferatis, populos & gentes ad eius cultum conuertendo, vtq. *Efficiamini mei discipuli*, id est, meam doctrinam per orbem totum diuulgetis, & disciplinam, quam accepistis, profiteamini: hoc ergo vos debet valde excitare, vt omni studio mihi adhærere studeatis. Attende de eo fructu hanc sententiam intelligi, de quo Ioan.4.dicitur: Qui metit mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam. Et paulo inferius: Posui vos, vt plurimum fructum afferatis, & fructus vester maneat. Verba sunt obseruanda. Illud, *in hoc*, declaratur illis verbis, *vt fructum plurimum afferatis*, vt sit sensus: Hac re maxime Pater clarificatus est, nempe, vt afferatis fructum plurimum, & discipuli mei efficiamini. Rursus *clarificatus* dicitur Pater, id est, clarificabitur, vt exponit Euthymi. sæpe enim in scriptura, præterita pro futuris posita sunt. Sensus ergo est: Clarificabitur Pater, si attuleritis plurimum fructum, & simul efficiamini discipuli. Erant iam discipuli, at tunc perfecte facti sunt discipuli, quando adueniente Spiritu sancto doctrinam Christi perfecte edocti sunt, omnemq. acceperunt veritatem, vt eam mundo manifestarent: hæc autem maxime in gloriam Dei cesserunt, vt per orbem nomen eius coleretur, & adoraretur, expulsa dæmonum tyrannide, & idolatria, a qua Dei ueritas iniuste detinebatur, ut dicitur, Rom.1. Denique prius est effici discipulos, quàm plurimum hunc adferre fructum: tamen solet scriptura aliquando ordinem rerum postponere, & ita nunc fit, ut significet se hoc persuadere uelle: nempe, ut sibi inhæreant, & in disciplina perseuerent. quasi diceret: clarificatus est Pater, ut plurimum fructum afferatis, quod fiet, si mei discipuli sitis, & in mea disciplina perseueretis, & perficiamini.

ANNOTATIO XI.

Diuersæ superiorum verborum explicationes.

CYril.lib.10.cap.19. superiorem sententiam multo aliter exponit: nempe hanc clarificationem esse, quam habuit Pater in filij sui incarnatione, ex qua factum est, vt homines discipuli eius fierent & copiosiorem redderent fructum, quàm ij, qui in lege erant: de qua copia dictũ est Matth. 6. Nisi abundauerit iustitia vestra plus quàm Scribarum, & Pharisæorũ. Erit ergo sensus: propterea clarificatus est Pater in me, non vt sibi gloriam propriam acquirat, sed vt vos afferatis plurimũ fructum: est autem fructus iste bonorum operum. Hæc ex Cyrillo. Chrysost. hom.75. aliter exponit, nempe in hoc lætatur Pater cum plurimum fructũ affertis, & estis mei discipuli. Euthymius autem ita interpretatur. In hoc, inquit, glorificabitur Pater, si fructum multum attuleritis: quis autem hic fructus sit non exprimit.

Auctoris interpretatio.

Mihi sẽsus legitimus is videtur, vt hæc glorificatio sit fides, cultus, & honor impensus a tot populis, & gentibus ad verum Deum conuersis: credere enim, colere, & venerari Deum, est ipsum glorificare, & clarificare. Fructus autem multus non tan-

tantum est discipulorum obseruantia, & studiosa sanctaq. vita, sed simul conuersio tot hominum ad Dei veri cultum & fidem. At quae haec disciplina, nempe vt sitis mei discipuli, est illa, non tantum, quam acceperunt a Christo praesente visibiliter, sed quam Spiritu sancto superueniente imbiberunt: tunc enim perfecte discipuli fuerunt, quando totā doctrinam Magistri sui perceperūt: tunc autē consummati, quando eam mundo denunciauerūt, & discipulos illius proficentes. Sic est ista sententia intelligenda, & est argumentū potentissimum inducens eos, vt in Christo maneant: quod vnum, omnibus his argumentis, Christus persuadere nititur.

Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos. Manete in dilectione mea.

COMMENTARIVS.

Sexto hanc vnionem, & mansionem in ipso exhortatur, & est sumptum argumentum ex dilectione, qua eos dilexit. Eo, inquit, dilectionis, modo, quo Pater me dilexit, ego uos dilexi; procurate ergo ea omnia facere, per quae in hac gratia, & dilectione, qua vos prosecutus sum conseruari possitis: plurimi enim facienda est dilectio illa, quae similis est ei, qua Pater dilexit Christum. Particula, *sicut*, non aequalitatem, sed similitudinem significat, ut saepe annotatum est. Est autem ista similitudo ualde attendenda. Loquitur Christus ratione suae humanitatis: humanitas autem ipsius nullius eius praecedentibus meritis dilecta est a Deo, ut personae filij copularetur. Magnus hic profecto amor, & dilectio Patris fuit erga illam humanitatem sanctissimam, eam nempe uerbo diuino unire: quam dilectionem gratis Deus impendit nullius praecedentibus ipsius humanitatis meritis, ut docte, & uere affirmat Aug. lib. 2. de peccat. mer. & remi. cap. 17. & lib. de correct. & gratia c. 11. Simili amore gratuito, & nullis eorum praecedentibus meritis, vniuit sibi homo factus Christus discipulos. Et est ad rem apposita similitudo, sicut humanitas gratis coniuncta est Verbo, & facta est uitis, sic eidem uiti copulati sunt gratis discipuli, & facti sunt palmites: nemo enim discipulorum suo merito consecutus est, ut Christi discipulus, & Apostolus fieret. Ex hac similitudine infertur, aequum esse, & iustum, ut ipsi procurent, & omni studio incumbant conseruare tantam dilectionem quā nullo praeexistente merito, acceperunt. Et hoc est, quod dicit: *Manete in dilectione mea.* sunt illata haec uerba ex praecedentibus. manete ergo in hac dilectione, id est omnem nauate operam, ut conseruemini in hac dilectione, qua ego uos sum prosecutus, hic est legitimus sensus.

Mira similitudo inter amorē quo Pater dilexit Christū & eū quo Christus diligit nos.

ANNOTATIO XII.

Doctorū interpretationes expenduntur.

Laborant expositores inquirentes, in quo similitudo ista dilectionis consistat. Cyril. lib. 10. cap. 20. explicat in operibus miraculosis, iuxta illud Ioann. 14. Opera, quae ego facio, & ipse faciet. vt ergo dilexit Pater filium, communicando virtutem, & potestatem faciendi opera diuinitatis: sic Christus discipulos, quia eis dedit potestatem eijciendi daemonia, & morbos pellendi, & cetera mirabilia efficiendi. Euthym. aliter exponit: quomodo inquit, Pater dilexit me facientem voluntatem eius, sic ego vos dilexi facientes voluntatem meam. Sed neutra expositio est accommodata, nihil enim hic de miraculis, quorum edendorum nondum perfectam acceperāt potestatem, nec dilectio supponit mandatorum obseruantiam, immo facit eam, Christusq. exhortatur ad mandata seruanda, vt sic in dilectione cōseruentur. Expositio ergo, quae data est in commētario, videtur valde accommodata.

De qua dilectione Christ' loquatur cũ dicat, manete in dilectione.

Augustinus tract. 80. dubium proponit, de qua dilectione sit intelligendum, quod dicitur: *Manete in dilectione mea*, an de ea qua diligebant Apostoli Christum, vt sit sẽsus: perseuerate diligere me; an de dilectione hac, qua Christus eos prosequebatur. Respondet de hac posteriori esse verba interpretanda: & vera est responsio, quam verba sequentia probant. & eandem, Cyril. lib. 10. capit. 20. sequitur, in hunc sensum exponens, omni studio, cura, & opera, sic a me diligi curare debetis, vt ego a Patre diligor. Idem sentit Chrys. hom. 75. & nos in commentario sic exposuimus: quamuis hanc similitudinem aliter explicuerimus.

Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea.

COMMENTARIVS.

NOn satis fuit Christo ad dilectionem suam erga discipulos conseruandam eos exhortari, dilectionis qualitate, & dignitate proposita, sed modum etiam exponit, quo se in ea valeant dilectione conseruare. *Si præcepta mea*, inquit, *seruaueritis*, in mea hac dilectione permanebitis, nec vos vnquam diligere prætermittam. Christus de perseuerantia, & stabilitate dilectionis suæ erga eos loquitur, quam mandatorum obseruantia efficit. habet etiam aliud hæc obseruantia, nempe dilectionem Christi erga eos augere. Diligit enim Christus mandatorum suorum obseruatores, & quo magis ac magis ea obseruare perseuerant, eo amplius etiam dilectio Christi erga eos augetur, ac incrementa suscipit. Non enim æqualis est dilectio Christi erga suos omnes, nec erga vnum & eundem toto tempore, sed augmenta recipit: non quod Christus, aut Deus mutetur in se, sed fit mutatio ratione effectuum, qui ex dilectione proueniunt.

Præceptorũ custodia cõseruat & auget Christi amorem.

Sicut & ego præcepta Patris mei seruaui, & maneo in eius dilectione.

VIam, & modum hunc manendi in eius dilectione manifestum, facilem, & suauem efficere conatur Dominus, & est sensus: dixi vos modo manere, & perseuerare in dilectione mea posse, nempe si mea mandata seruaueritis, non sit autem vobis hic modus difficilis, & arduus, nec rursus eum incertum existimetis: nam hunc ego habui erga Patris mei dilectionem: Ille enim me dilexit, & ego in hac dilectione maneo, seruatis mandatis eius: æquum ergo est, cum vos eadem dilectione diligam, vt etiam eundem erga me seruetis modum. Hunc autem modum certum vobis perstradere, sicut certus est hic meus, quem ego habui. Attende in hoc non esse inquirendam omnem similitudinem, sed eam, quæ ad rem facit. dilexit Christum vt hominem Pater multis de causis, & titulis, inter quos obedientia Christi fuit erga Patris mandata, & in hoc similitudo est. At discipuli non tot titulis diligebantur: nisi enim mandata seruassent, non erat in eis ratio, propter quam diligerentur, immo dilectione Christi priuati fuissent. Attende etiam sermonem esse de permanentia in dilectione, vti superius annotauimus; dilectio enim Dei erga nos, causa est cur mandata faciamus, hæc autem obseruantia dilectionem Dei conseruat, & auget. Habes ex his verbis, Christum hominem habuisse mandatum, & præceptum, quod diffuse tractauimus cap. 10. vbi etiam exposuimus, quæ essent hæc præcepta Patris Christo homini facta. Illud, *In eius dilectione*, eodem modo intelligendum est, nempe, qua me Pater diligit.

Pater Christum amabat, non solum quia præcepta seruabat, sed ob plures alias causas.

Hæc locutus sum vobis, vt gaudium meum in vobis sit.

ADhuc nouo vtitur argumento, vt discipulos in mansione hac confirmet, & est septimum, sumptum ex gaudio Christi. sensus autem est: Hæc locutus sum vobis, vt in me maneatis, & mandata mea seruetis, dilectionemq. meam hanc erga vos conseruetis, vt gaudium meum sit in vobis, Græce, maneat in vobis, id est, id in vobis perseueret, quod me gaudio afficit. adhuc gauisus sum in vobis, quòd mei estis discipuli, quod in me manetis: locutus sum autem hæc, vt perseueretis tales, & gaudium meum conceptum de vobis etiam perseueret. Magnum argumentum persuadendi discipulos, est gaudium magistri: idem est sensus huius, *Vt gaudium meum sit in vobis*, & istius, vt gaudeã in vobis. Gaudere autem in aliquo dicimur, quando in eo reperitur, quod gaudij causam, & materiam nobis præbet: sic dicebat Paulus Philip. 2. Implete gaudium meum: id est, curate vt tales sitis, vt ego de vobis, & in vobis gaudeam. & 1. Thessal. 2. Vos estis gloria mea, & gaudium meum, id est, estis mihi materia, & causa gloriæ, & gaudij. Ita nunc dicit Christus, *Hæc locutus sum vobis*, vt verbis meis tales vos permanere efficerem, vt mihi in vobis, & de vobis numquam desit gaudendi occasio, quod fiet, si in me manseritis: id est, si in fide, & dilectione, disciplinaq. mea accepta, perseueraueritis. Gauisum esse Christum in suis discipulis, quod discipuli eius sint, quodq. doctrinam eius suscepetunt, docet Lucas cap. 10. In illa hora exultauit in Spiritu sancto, & dixit: Confiteor tibi Pater Domine cæli, & terræ, quòd abscondisti hæc a sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Hoc modo Christus gaudium, & exultationem perseuerare vult, vt nimirum discipuli tales continuo perseuerent: hoc est gaudere in eis, & gaudium eius manere, & perseuerare in ipsis: ideo multis rationibus eos, vt tales perseuerent, exhortatur. In annotatione sequenti hic locus accuratius discutietur.

Gaudere in aliquo, est quod is præstet causam & materiã gaudij.

Et gaudium vestrum impleatur.

OCtauo argumento idem confirmat, connectuntur autem hæc verba præcedentibus, ac si dicat: Non solum gaudio me afficietis, si feceritis: quæ locutus sum, sed etiam vestrum gaudium implebitur, quia id assequemini, quod vos maximò & perfectò afficiet gaudio, & quod vos nunc multum desideratis: vos enim cupitis mecum semper manere, numquam a me separari: ceterum scitote hac ratione vos id cõsequuturos, si hæc feceritis, quæ locutus sum. Ideoque ea omnia dixi, & docui, vt & ego in vobis gaudeam, & vos, quod summopere desideratis, & in quo perfecte gaudebitis, consequamini. Hic mihi huius, & præcedentis sententiæ sensus legitimus videtur. Ex quibus omnibus constat, quam efficacibus, & quam multis argumentis ad hanc mansionem in se, quam per parabolam induxit, suos sit exhortatus discipulos.

Si in me, manere curabitis, & me gaudio afficietis, & eodem vos afficiam.

ANNOTATIO XIII.

Patres diuersis modis superiorem sententiam interpretantur.

SEntentiam superiorem varie Doctores interpretantur. Varietas autem ex eo procedit, quod verba plures admittũt sensus: ita vt quis proprius, & legitimus sit, non facile diiudicetur. Primo Chrys. hom. 76. & Euthy. sic exponunt, vt sit sensus: Ne discedatis a me, ne vt a cursu deA sistatis, vt gaudium meum maneat in vobis: idest, vt gaudium, quod habebatis in me, & de me antequam hæc tristia locutus essem, in vobis sit, & perseueret. Hoc enim est, quod dicit, gaudium meũ sit in vobis, & gaudium vestrum impleatur: vt vobis gaudere, sicut ante, & perse-

uerate in eodem gaudio semper liceat. Interpretantur autem hi Doctores illud *meum* passiue, id est, gaudium, quod de me habebatis, & hoc idem appellat *vestrum* quia ipsorum erat, tamquam eorum, qui gaudebant: Christi autem tamquam eius, in quo, & de quo, gaudebant.

Secundo loco Cyril. lib. 10. c. 21. breuissimis verbis, prima hac expositione recitata, alteram, quam accuratiorem appellat, adhibet, vt *gaudium meum*, sit hoc, quod Christus habebat. vt sit sensus: vt gaudeatis de ijs de quibus ego gaudeo: ego autem gaudeo de hominum salute: B tale ergo sit vestrum gaudium. Sic enim fortes ad certamina eritis, & spe saluandorum hominum, libenter pericula subibitis: non parum gaudentes, quod voluntas Patris, qui vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire, pro virili parte vestra impleatur. *Et gaudium vestrum impleatur*, id est, gaudium vestrum sit solidum, & sincerum: erit autem tale, si de his gaudeatis, de quibus ego gaudeo.

Tertio loco Aug. tract. 83. exponit aliter, vt gaudium hoc sit, quod habuit vt C Deus ab æterno ex prædestinata & præuisa salute nostra, quod gaudium in eo fuit semper: tamē in nobis nondum erat, quia nondum eramus. Dicitur autem esse in nobis, dum gratia cum salute nobis datur, ex quarū præuisione Christus gauisus est ab æterno. Erit igitur sensus: Hæc locutus sum vobis, vt id, in quo ego ab æterno gauisus sum, sit in vobis: nempe gratia & salus. Gaudium vestrum autem, quod habetis de meo consortio impleatur, paulatim proficiendo vsque ad æternam beatitudinem.

Recentiorū explicationes.

Quarto recentiorum aliqui aliter exponunt, vt gaudium suum vocet, quod ip- D se in cordibus hominum solet efficere, sicut & pax Christi dicitur, quam ipse suis communicat. Est autem gaudium de rebus spiritualibus, & de dilectione Dei, & de spe salutis æternæ: quod gaudium omnem tristitiam de rebus temporalibus superat. Erit ergo sensus: Hæc locutus sum vobis, vt in vobis sit gaudium spirituale

A & exleste, quod ego efficio in ijs, qui mei sunt: hoc gaudium quod vestrum est, quia vos gaudebitis, est impletum, id est sincerum & solidum.

Alij alias adhibent interpretationes, sed hę præcipuæ videntur. Ex quibus colligere licet, illud, *meum*, varie exponi: in prima enim expositione passiue accipitur, vt sit gaudium meum dictum, quia de Christo, & in Christo gaudium erat. In secunda, & tertia expositione accipitur actiue, gaudium meum, quod ego habeo, seu quo ego gaudeo: quamuis iuxta expositionem secundam hoc gaudium sit Christi hominis: secundum tertiam vero sit Christi Dei, & æternum. Vtraque tamen expositio salutem hominum respicit, de qua Christus gaudet. In expositione quarta accipitur effectiue, gaudium meum, quod ego efficio, & communico.

Consequēter, diuersis explicāmodis verba illa, *& gaudiū vestrum impleatur.*

Similiter etiam pars illa secūda, nempe, *Gaudium impleatur*, varie exponitur. In prima expositione impleri gaudium, est perseuerare in eis gaudium, quod prius conceperant de Christo: in secunda impleri gaudium est, gaudium esse sincerum, & solidum non de caducis, & vanis rebus & hoc etiam in quarta expositione. At in tertia, impleri, est paulatim proficere, & promoueri vsque ad perfectum complementum in gloria.

Auctoris explicatio comprobatur.

Hæc sunt, quæ Doctores sentiunt: mihi ea expositio, quę posita est in commentario probabilior & accommodatior visa est, in qua gaudium meum exponitur, quo Christus gaudebat. Nam distinguit duplex gaudium, suum, & discipulorum: & de suo inquit, vt gaudium meum in vobis maneat: de illorum vero gaudio dicit, vestrum impleatur. Non igitur potest passiue illud, *meum*, conuenienter exponi. Rursus gaudium hoc erat, quo vt homo gaudebat, & in ijs, quæ ad materiam subiectam pertinent: loquebatur enim de illorum mansione in se, ne a sua disciplina recederent: similiter etiam sermonem faciebat de discipulorum desiderio & affectu, quo ab eo numquam diuidi desiderabant: quibus data expositio facilius accommodari posse videtur.

Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos.

COMMENTARIVS.

POstquam Dominus ad mansionem in se, & dilectionem erga se exhortatus est suos discipulos, multisq. id argumentis suadere conatus est, aliud documentum

mentum tradit, quod consequens erat, nempe, vt inuicem se diligerent: cuius etiam dilectionis modum docet. Connectuntur autem hæc verba superioribus sic: Iniunxerat eis, vt mandata eius, seruarēt: nam ea ratione in dilectione, quam erga eos habebat, mansuri erant: nunc exponit, quæ hæc sunt mandata & præcepta. *Hoc est*, inquit, *mandatum & præceptum, meum*. In Græco geminus est articulus, vt sit sensus: inter omnia mandata mea, quæ vobis seruanda iniunxi, hoc est illud præcipuum & insigne, vt diligatis inuicem, sicut ego? id est, eo modo, quo vos dilexi. Quis autem modus hic sit, verbis sequentibus exprimit: nempe ita vehementer vos inuicem diligatis, vt vitam pro alterius salute exponere vnusquisque vestrum sit paratus. Est autem generale hoc mandatum singulis Christianis, non autem solis Apostolis. Si igitur in dilectione Christi manere, est mandata eius seruare, & hoc est inuicem sic diligere: qui non sic diligit fratrem, profecto nec mandata Christi seruat, nec in eius manet dilectione.

ANNOTATIO XIIII.

Cur solius dilectionis, & non diuinæ, sed mutuæ humanæ, meminit.

INterrogare aliquis posset: cur de dilectione mutua meminit, non autem de Dei dilectione, & cur de dilectione, non autem de alijs mandatis? Aug. tra. 83. in hac dilectione mutua proximorum, & mandatum de dilectione Dei & cetera, quæ erga proximum sunt, comprehendi respondet. Quæ sane vera est doctrina: qui enim proximum diligit propter Deū, & Deum absque dubio diligit. Qui etiā proximum diligit, non furatur, quæ eius sunt: non occidit: non ea denique facit, quę proximorum dilectioni repugnēt: radix enim omnium mandatorum charitas est, vt docet Grego. ho. 27. in Euang. Eadem est responsio Chrys. hom. 76.

Autoris sententia proponitur.

At mihi ea accommodata responsio videtur, nempe Dominum intendisse discipulos secum vnire, & inter se ipsos: secum quidem, vt salutem propriam consequerentur: inter se ipsos autem vt singuli aliorum studerent incumbere saluti: futuri enim erant doctores, & medici salutis spiritualis hominum. Idcirco postquam de mansione in se locutus est, in qua dilectio Dei comprehendebatur, nunc de mutua agit dilectione, per quam efficiebantur solliciti, & studiosi salutis aliorum. Alia præcepta, quæ ad iustitiam pertinēt, non expressit, quia ad ea non indigebant discipuli persuasione, sicut nec vt Deum diligerent. Difficultas solum erat in hac mutua dilectione, propterea eam maxime commendauit.

Insuper rogabit aliquis, quare hoc

A præceptum dicit suū: *Hoc est*, inquit, *mandatum meum*. Aug. trac. 83. respondet idē esse hoc mandatum, seu præceptum, quod hic appellat suum, & quod cap. 14. dixerat nouum: ibi, tamquam non fuerit ante mandatum: hic, tāquam non fuerit aliud ab illo. Sed ibi dictum est nouum, ne in vetustate perseueremus: hic dictum est meum, ne contemnendum putemus. Nos in eo loco, quare nouum diceretur exposuimus: meum autem hic dici ea ratione

Cur præceptum amoris suum, Christus appellet.

B putamus, qua superius dixerat: Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut & ego seruaui præcepta Patris, & maneo in eius dilectione. Hunc ergo sermonem prosequens, adiunxit: *Hoc est* autē *præceptum meum*. ea igitur de causa dicit, *præceptū meum*, qua superius etiā dixerat, præcepta mea. Præcepta autem sua appellat, quæ ipse hominibus a se redemptis imposuit: pręcepta autem patris, quæ Pater ipsi, vt homini iniunxit. Dices:

C nonne Deus pręceperat multa ex his, quæ Christus præcepit? præceperat sine dubio: nam diligere Deum toto corde, & proximum sicut seipsum, iam ante præceperat Deus: tamen Christus iterū iussit, & mandato Dei accessit mādatum etiam Christi. Suum ergo mandatum iure dicit, quia ipse præcepit, licet nō excludat etiam eadem ante præcepisse Patrem: tamen vt a mandatis, quæ Pater ei soli iniunxit, distingueret sua appellauit, ac si diceret: mādata mea, nempe, quæ ego vobis mando, non quæ Pater mandauit mihi.

Maiorem hac dilectionem nemo habet, quam vt animam suam ponat quis pro amicis suis.

COMMENTARIVS.

MOdum, quo ipse dilexit nos, declarat, vt nos inuicem sic diligamus. Nulla, inquit, maior est dilectio, quàm ea, qua aliquis pro eo quem diligit animam

mam suam ponit & mortem subit. Hoc nos modo dilexit Christus, hoc etiam modo præcipit suis, vt se inuicem diligant, vt pro alterius salute tuenda, & conseruanda, quando opus est, nullum periculum, nulla persecutio, nullum malum temporale eos retrahat: sic suos Apostolos præparatos esse vult, vt mundo salutem annuncient, & hominum saluti incumbant: sicq. huic negotio intendant, vt nec mors, quæ omnia mala temporalia superat, nec mortis genus vllum acerbissimum, eos ab hoc officio retardet. Hunc locum ipse Ioannes explicuit. 1. Canon. 3. In hoc cognouimus charitatem Dei, quoniam ille animam suam posuit pro nobis: & nos debemus pro fratribus animas ponere. Græca exemplaria non habent particulam, *quam*, nec multa Latina, sed legunt, Maiorem hac dilectionem nemo habet, vt animam suam ponat. vt sit sensus: non est maior dilectio erga dilectum, ea, qua pro eo anima, seu vita exponitur: & ea est lectio accommodatior. Aliqui non legunt pronomen, *hac*, & tunc recte legitur, particula, *quam*, quod si ponitur pronomen, vt in Græcis habetur, tunc superuacanea est particula, *quam*, nec sensum conuenientem habet.

ANNOTATIO XV.

Vtrum maior dilectio dicenda sit, quæ pro amicis an quæ pro inimicis facit vitam exponere.

INquirunt nostra tempestate nonnulli, qua ratione dictum sit: neminem habere maiorem charitatem ea, qua ponitur anima pro amico, cum maior illa videatur, qua pro inimicis ponitur. Bernar. etiam in serm. feriæ quartæ hebdomadis sanctæ, Maiorem, inquit, charitatem nemo habet, quam vt animam suam ponat quis pro amicis suis: maiorem tu habuisti Domine ponens eam pro inimicis. Relictis autem recentiorum responsionibus, vera, & legitima responsio, & doctrina hæc est.

Dilectionis magnitudo tripliciter pensanda.

Sciendum triplicem esse quantitatem dilectionis alicuius, vna est, quæ dicitur æstimationis, seu appretiationis: quo enim aliquis plura & maiora postponit pro aliquo, eum dicimus plus, vel minus diligere, & dilectio maior, vel minor est. qui ergo ita diligit alterum, vt res temporales postponat dilecto, potiusq. eas quam amicum dimittere sit paratus, multum diligere dicitur. At si aliquis non solum res temporales, sed honorem etiã proprium illi postponat, plus diligit: si autem alius vitam etiam postponat, maxime diligit. Quo enim amicus pluribus præfertur, aut paucioribus, & minoribus, eo plus aut minus diligitur, & dilectio maior, & minor dicitur: & hæc est quantitas æstimationis, seu appretiationis.

Altera est quantitas intensionis, quæ consistit in vehementia, & feruore dilectionis: quo enim feruentius, & vehemẽtius aliquem amamus, etiam plus, aut minus amare dicimur. Distinguitur autem ista quantitas a præcedenti: aliquando enim vehementius amamus, quæ minoris æstimamus & facimus. Parentes enim vehementius amãt filios paruulos, tamen pluris faciunt primogenitum etiã prouectiorem. Quod eo probatur: quia si vnum dimittere compellerentur, mallẽt seruare primogenitum. Inuenes etiã aliquando vehementius diligũt suos socios & sodales, quam parentes: tamen pluris faciunt parentes, maioraq. propter parentes dimitterent, quam pro sodalibus, si opus esset.

Tertia quantitas est extensionis: quo enim plures aut pauciores diligimus eo dilectio maior vel minor etiam dicitur, quamuis esset eadem vehementia & eadem æstimatio. Sic maior est dilectio diligentis ciues, & externos, quam eius, qui solos diligit populares.

Deducitur ex dictis dubitationis solutio.

Ex hac certa, & vera doctrina facile est aliquas veritates deducere. Prima est: dilectio ordinata non potest esse maior, quantum ad æstimationem, ea, qua vita exponitur pro amico, vel pro eo, quem diligimus. Cum enim quantitas hæc consideretur ex his, quæ pro dilecto exponimus, & quæ eius bono postponimus, nullumq. sit æquale bonum temporale vitæ propriæ: sit vt qui postponat eam, diligat summe, nec habeat vltra, quod postponat. Dixi dilectionem ordinatam: nam qui vitam spiritualem pro alio exponeret, hic maius aliquid, quã vitam propriam temporalem, pro amico poneret: sed ea dilectio inordinata esset, nec amicitia vera censeretur. Inter ea enim, quæ ordinata dilectione postponuntur pro alijs, summum locum tenet vita propria temporalis: idcirco hæc dilectio est summa, qua

nulla

nulla maior est quantum ad æstimationē.

Secunda veritas sit: non est maior quātum ad hanc æstimationem dilectio, qua vita pro inimico, ea quæ pro amico ponitur. Hæc veritas attendenda est: nam per eam difficultas soluitur. Demus vnū pro amico vitam exponere, alterum pro inimico: quantum ad æstimationem non est maior vna dilectio, quam altera: nō enim plus dimittit, aut post habet pro dilecto vnus quam alter. Sicut qui dat mille aureos inimico, non plus dat, quam qui totidem dat amico. Est quidem dilectio illa, qua pro inimico anima ponitur, extensione maior. Est etiam rarior: quia rari sunt, qui ita inimicos diligant. Est admirabilior, est aliquo modo perfectior: tamen non est maior quantitate æstimationis. Et ex hoc intelligimus facile S. Bernardum dicentem, maiorem esse charitatem, qua anima pro inimicis ponitur: est enim maior extensione. Intelligimus etiā Paulum Roma. 5. Commendat, inquit, charitatem suam Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus secundum tempus, pro nobis Christus mortuus est. Et rursus: Vix pro iusto, quis moritur: nā pro bono forsitan quis audeat mori. Hæc non probant maiorem esse dilectionem Christi quantum ad æstimationem, qua pro inimicis mortuus est, quam, si pro amicis moreretur. Non enim aliam vitā exponeret, quam exposuit, sed fuit dilectio rarior, difficilior, perfectior, & extensior, vti diximus.

Tertia veritas: fieri potest aliquam dilectionem esse maiorem quantum ad intensionem, & extēsionem ea, qua quis animam ponit pro alio. Nam si vnus pro solo amico animam poneret, non autem pro inimico: alter vero pro amico, & inimico non animam, sed bona temporalia exponeret, huius dilectio esset extensior, quam ea, quæ est maioris æstimationis: idem posset accidere in intensione.

Quarta veritas est: Dominus in his verbis, de dilectione loquitur, quantum ad æstimationē. Hæc enim est vera quantitas, & præcipua dilectionis: quo enim plura pro dilecto postponimus, eo dicimur magis amare, & diligere: & hanc commendat discipulis, vt ita ament omnes, vt vitam propriam exponere sint parati pro his, quos diligunt. De intensione dilectionis nihil Dominus disponit. Satis enim perfecte amat, qui ita amat, vt animam ponat pro eo, quem amat. Nec de extensione, quia iam locutus erat, vt in annotatione sequenti dicetur: sed solum de hac æstimatione, & quantum ad hanc, siue pro amico, siue pro inimico, quem diligimus, vitam exponimus, non est maior vna dilectio, quam altera. & hæc est solutio difficultatis propositæ. Nihilominus pro exactiori intelligentia eiusdem sententiæ adiungenda est sequens annotatio.

Dominus Christus loquitur de dilectione quantum ad æstimationem.

ANNOTATIO XVI.

Cur Christus amicorum tantū, & non dilectionis qua pro inimicis vitā exponit, meminerit.

INquirunt præterea recentiores, quare dictum sit, animam suā ponit pro amicis, & non etiam pro inimicis: at re vera inquisitione dignius erat, quo modo Christus animam pro amicis posuerit, cum Roma. 5. dicat Paulus, pro impijs mortuum esse, & pro peccatoribus. Rursus, quia si mortuus non fuisset, amicus Dei nemo esset inuentus: pro suis igitur inimicis animam posuit, & morte sua amicos fecit. Hæ igitur duæ difficultates sunt dissoluendæ. Ad priorem respondeo, recte factam mentionem de amicis non de inimicis. Ratio enim contextus id postulabat: nam præceperat discipulis, vt inuicē se diligerent, id est, vt omnes mutuo essent amici, neminemq. inimicum haberent. His autem verbis quantum diligendi mutuo essent expressit. Cum igitur nemo debeat inimicus esse alteri, sed omnes mutui amici, in explicanda amoris huius magnitudine, non erat cur de inimicis fieret mentio. Objicies: quid si aliquis præceptum Domini transgressus, inimicus sit, & odio nos habeat? Respondeo etiā hunc ex parte nostra amicum habendum esse. Eum enim diligere debemus, & ex parte nostra amicitiam conseruare Christianā: atque si opus fuerit, pro eius salute animam ponere, interq. amicos reputandus, quantum ex nobis est, quamuis ipse ex parte sua inimicus sit. Quod Paulus docuit, dum de pace loqueretur Roma. 12. Si fieri, inquit, potest, quod in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. Nemo igitur ex parte sua, si vult, vllū habet inimicum, sed omnes amici ei sunt, qui omnes propter Christum, & in Christo diligit. Siue ergo pro amicis, siue pro inimicis vitam exponat, pro amicis ex parte sua vitam ponere dicendus est. Idcirco causa maioris claritatis: in cōmentario diximus pro ijs, quos diligit, vitam, seu animam ponit. Nam integra amicitia non dicitur, quando ex vtraque parte non est mutua: quandam enim amicus relationem habet ad alterum. Quamuis autem

ex vna parte deficiat, si tamen alter adhuc diligit, nec mutatus est, amicitia omnino perijsse non censetur.

Quo modo dicitur quod Christus pro amicis animam posuerit, cũ Paulus dicat pro impijs eum fuisse mortuum.

Ad posteriorem difficultatem respondeo: quotquot iusti tempore aduentus Christi fuerunt, immo a principio mundi, iustitiam hanc virtute aduẽtus & mortis Christi consecuti sunt. Nisi enim venturus fuisset, nemo iustus, nemo Dei amicus, eiq; charus inuentus esset. At decreto, & statuto eius aduentu, multi iustificati sunt virtute fidei ipsius, etiam antequam veniret & moreretur: quando ergo venit, & mortuus est, inuenti sunt multi amici, & chari, pro quibus mors illa offerebatur, sicut pro alijs in peccato adhuc detentis. A Nemo tamen illorum amicitiam illã consecutus erat, nisi mortis eiusdem futuræ virtute. Et hac ratione dictum est, pro iustis, & iniustis, amicis, & inimicis mortuũ; nempe amicis, & iustis, qui iustitiam virtute mortis eius, antequam eam subijsset consecuti erant: omnes tamen inimici erant ex se, quotquot mortis huius beneficio iustificati sunt, quia in peccato nati, & concepti. Adde ex parte Dei amicos omnes fuisse, qui eos omnes etiam in peccato sic dilexit, vt filium suum vnigenitum daret: & ex parte Christi ipsius, qui pro omnibus mortem subijt, etiam iis, qui remedium salutis noluerunt accipere, nec accepturi erant.

Vos amici mei estis, si feceritis, quæ ego præcipio vobis.

COMMENTARIVS.

OCcasione illius verbi: *Animam ponit pro amicis,* allicit eos ad obseruandã hanc dilectionem mutuam, nouo & honorifico titulo iniunctam: *Si*, inquit, *feceritis, quæ vobis præcipio,* si hanc mutuam dilectionem habueritis, a qua omnia pendent mandata, talisq. ac tanta fuerit, vt pro vobis inuicem animas ponere parati sitis: eritis amici mei, hancq. dignitatem tam excellentem, assequemini: quia enim difficile erat tantam habere erga alios dilectionem, idcirco magna dignitate eos attrahit. Græce vtrumque verbum est præsens: *Vos amici mei estis, si facitis, quæ præcipio.* tamen vim habet futuri, vt exponit Euthy. quod & in sequenti commentario explicatur.

Iam non dicam vos seruos: quia seruus nescit, quid faciat Dominus eius.

Subindicatur mutatio a statu seruorum ad statũ filiorũ quem per Christum habemus.

PRomissionem factam exponit: *Non*, inquit, *vos dicam seruos*, sicut prius dixi: sed amicos dixero. Quod probat ex signo: seruus enim nescit domini sui secreta, amicus autem est cui secreta reuelantur, & manifestantur, quod ego vobis feci. Est argumentum ab effectu & a signo ad probandam amicitiam. Attende autem his verbis Dominum significasse mutationem status seruitutis legis, in statum filiorum, & amicorum Euangelij. Illi enim serui, nos amici: illorum Dominus Deus, noster Pater est. Illis vt seruis ratione status, vt in cap. 1. declarauimus, non reuelauit Deus altissima Trinitatis mysteria, incarnationis, aduentus Spiritus sancti, & alia multa, nisi sub vmbris, & figuris, & confusa quadam ratione: at nobis explicauit, & declarauit vti amicis. Quamquam non de omnibus loquimur, cum aliquibus ex particulari priuilegio Deus ea reuelarit, vt Prophetis, & Patriarchis, id tamen priuilegium fuit præter rationem status illorum, qui tunc seruiebant: at nobis reuelat non ex priuilegio, sed ratione status Euangelij, qui est filiorum, & amicorum. Idcirco a minimo vsque ad maximum, hæc altissima, & profundissima, ac secretissima mysteria credenda distincte proponuntur: ita vt quod insignes illi Prophetæ, & Patriarchæ, tamquam arcanum diuinum conseruabant, nunc pueri, & puellæ per vias laudantes Dominum decantent. Hoc est, quod nunc Dominus docet. Græce habetur:

Iam

Iam non dico vos seruos, idem est sensus, ac iam non vos dicam: nam sæpe vnũ pro altero tempore ponitur. Hinc sequitur, vt non ad præterita verba referatur hæc sententia: *iam non dicam seruos*, quasi diceret, non dicam, sicut paulo ante dixi, sed ad statum legis præteritum, quando a Christo, qui Deus est, dicti sunt serui: at nunc in Euangelio amici vocantur, statu illo priore mutato.

ANNOTATIO XVII.

Quo modo a seruitute eos excludi dicitur, quibus præcepta imponit, & obedire præcipit.

AVgust. tracta. 85. dubitationem proponit, qua scilicet ratione dictum sit: *Non dicam vos seruos*, cum vere futuri essent serui. Nam mandata, & præcepta implere seruorum est, & rursus in die iudicii dicturus est: Euge serue bone & fidelis. Respondet, sicut duplex est timor, seruilis, & filialis, illum perfecta charitas foras mittit, hunc complectitur: ita etiam duplex seruitus, quædam nascitur ex timore illo seruili, quædam vero ex timore filiali. Illa igitur seruilis seruitus est, de qua dicitur: *Non dicam vos seruos*, filialis tamen non excluditur. Ceterum ista responsio non videtur accommodata. Nam quod apostolis nunc dicitur, etiam ipsis institi credituris in Christum dicitur, quibus per charitatem datum est amicos esse. Multi autem sunt habentes charitatem, in quibus est timor seruilis, non enim eiicitur hic, nisi per charitatem perfectã: at quæcumque dummodo charitas vera sit, amicos facit. Aliqui nostro tempore aliter respondent, non esse dictum, *non dicam*, sed, *modo non dicam*, sed vana est responsio. Dum enim dicitur, iam non dico, sensum facit etiam de futuro, & ita Latini omnes codices, & antiqui Patres legunt, & id contextus conuincit, quia de futuro dictum est prius: Si feceritis, quæ præcipio, eritis amici: non enim ad præsens tantum hæc referri possunt. Alii respondent hoc ita esse intelligẽdum; nempe dicendos amicos esse, non ita tamen, vt non aliquando etiam serui dicantur, sicut Gene. 32. dicitur. Nequaquam Iacob vocabitur nomen tuum, sed Israel. & tamen postea vocatur Iacob, sed neque hæc responsio ad propositum sensum facit.

Christus a seruitute legis ad præclarũ Amicorum & filiorum statũ suos traduxit.

Vera solutio est, Christum loqui de seruitute legis, quandoquidem tunc sub legẽ in statu seruorum erant, a qua omnino liberauit Euangelium. Non quod serui non simus natura, & vere Dominus nõ sit Christus; seruos enim nos esse, & ipsum Dominum recognoscimus; sed ita serui, vt conditione filij, & amici simus. Quando igitur dicitur: *Non dicam vos seruos*, intellige, conditione, & statu, vt olim in lege veteri: quod si serui sumus nunc, & erimus, id prouenit quia natura, & debito tales sumus. Non enim hoc tollit gratia, sed dat conditionem amicorum. Et sic intelligenda est ista sententia, vt referatur ad statum illum legis. Christus enim vt Deus eos in seruitute legis constituit, & idem homo factus per Euangelium, in libertatem vocauit filiorum, & amicorum. Ita docte olim exposuit hanc sententiam Irenæ. lib. 4. cap. 27. vtens hoc loco cont. Marcion. & probans eundem esse Deum Veteris, & Noui Testamenti, qui primo seruos attraxit, & postea a seruitute liberauit. Qui prius seruos per veterem legem fecit, & nunc facit amicos. Non ergo illud, *iam non dicam*, referendum est ad illud, paulo ante dictum: *Non est seruus maior domino, & vos vocatis me Domine*. quasi diceret: *iam non dicam*, sicut tunc dixi, quando illa dixi, sed ad statum legis: *non dicam*, sicut dixi, *seruos vos*, & ceteros omnes, qui sub lege fuerunt. Si enim ad illa verba prius dicta referretur, non posset hoc verum esse, cum paulo inferius repetat: Non est seruus maior domino. Ad statum igitur legis referenda sunt. Modo autem seruitus est, tamen non qualis illa: nam serui sumus natura, sed liberi, & amici conditione. Hic est sensus legitimus, & doctrina vera, & obseruãda. Hinc soluitur dubium eiusdem Augu. seruo bono, & probato, secreta Dominus manifestat. Respondeo, id non vt seruo, sed vt amico facit: nam ad amici conditionem ea in parte seruus extollitur.

Vos autem dixi amicos, quia omnia, quaecumque audiui a Patre meo, nota feci vobis.

COMMENTARIVS.

AD superiorem sententiam haec pertinent verba: Non dicam seruos, quia seruus nescit secreta Domini. Nec enim Dominus seruis sua aperit arcana, sed amicis: idcirco amicos vos modo dixi, dum animam pro amicis ponendam praecipiens, vos amicos esse, & fore significaui, si feceritis, quae praecipio: quia, quae audiui a Patre, nota feci vobis: atque ex signo hoc amicitiam cognoscetis, quia secreta Patris mei reuelaui vobis. Illud enim, *Quia*, non causam, sed signũ dicit: & est argumentum a signo & effectu. Illud autem verbum, *Dixi*, eo refertur, quia proxime dixerat: *Amici mei estis, si feceritis, quae praecipio vobis*. & rursus: *Animam ponit pro amicis suis*.

ANNOTATIO XVIII.

Quo modo Christ' omnia suis manifestasse asserat, cum multa non aperuerit.

CHrysost. hom. 76. & August. tract. 86. & serm. 22. de verb. Apost. inquirũt, qua ratione dixerit Dominus: *Quaecumque audiui a Patre, nota feci vobis*, cum cap. 16. inferius dicat: *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo*. Communis est vtrique Doctori percontatio, tamen diuersa est vtriusque responsio. Chrysosto. exponit: Dixi vobis omnia, quae vos audire conueniebat. & similem adhibet responsionem Euthymius: Dixit, inquit, omnia, quorum tunc capaces erant. Augu. vero asserit praeteritum hoc positum esse ad exprimendam rei certitudinem, tamen vere futurum significare. Saepe enim quae futura sunt, vt certa esse significentur, verbo praeterito exprimuntur: & ita factum nunc est. Nota autem fecit Dominus omnia, quae audiuit a Patre in patria, quando visionem sui beatificam Apostolis communicauit, de qua plenitudine dicitur. 1. Corin. 13. Cum venerit, quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est, tunc cognoscam, sicut & cognitus sum. Similem responsionem adfert idem August. lib. 1. Gen. con. Manichaeos cap. 7. Ceterum haec responsio vix accommodari contextui potest. nam probat amicos esse iam quia nota fecit eis secreta: in hoc autem saeculo amicos efficit suos Christus antequam ad patriam perducat. Igitur necesse est, hanc rerum a Patre auditarum denunciationem in hoc saeculo, & tunc, quando haec diceret, factam fuisse Apostolis. Adde adhuc in patria non fieri hanc vniuersalem manifestationem: nemo enim beatorum scit secreta omnia Dei, quae filius scit: immo nec scit, quidem quaecumque scit Christus, etiam vt homo: nec enim beatis dies vltimus iudicij manifestus est, nec multa alia. Non ergo tollitur tota difficultas per hanc Augustini responsionem: proinde mihi prior expositio declarata magis placet.

Propositiones vniuersales scripturę quo modo intelligendę.

Aduerte igitur, has & multas generales scripturae propositiones non esse sic vt prolatae sunt, generaliter intelligendas, alias falsae deprehenderentur multae. Dicitur enim: Quodcumque petieritis in nomine meo, det vobis. & Matth. 18. De omni re, quamcumque petierint, fiet illis a Patre meo. & Ioan. 16. Docebit vos omnem veritatem. Et sunt huiusmodi per multa, quae restringenda sunt secundum circumstantias rerum, de quibus est sermo, aut personarum, aut temporum, aut finis, & scopi, in quem proferuntur. Ita nunc, quae audiuit a Patre, id est, quae secretissima erant, & soli Patri nota, a quo ipse audiuit, haec nota fecit discipulis omnia, quae pro conditione eorum, & munere tunc audire oportebat. ac si diceret: nihil ex secretis Patris mei, quod vobis scire, & intelligere adhuc conueniens, & necessarium, fuit, praetermisi: sed distincte, non in vmbris & figuris manifestaui. Non fuit autem vtile nec conueniens, omnia nota facere tunc, quae postea nouerunt: talia enim per Spiritum sanctum declaranda statuerat, quod diuino consilio factum est.

Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.

COMMENTARIVS.

Argumento ab officij dignitate sumpto, eis persuadet mutuam dilectionem.

NOuo argumento ad mutuam exhortatur dilectionem: postquam enim ad eam tantæ amicitiæ dignitate proposita inducere conatus est, nunc argumento sumpto ab officij eorum magnitudine, ad eandem attrahere pergit. Ad quod officium, non ipsi suis meritis, sed Christus sua benignitate & gratia, eos extulit: vt totum argumentum sit hoc: Vos ad munus dignissimum euecti estis, vt per mundum vniuersum euntes fructum non qualemcumque, sed permanentem afferatis: & hoc non vos vestro opere assecuti estis: non enim vos me elegistis priores ad me venientes, sed ego voluntate, & gratia mea elegi vos. Et rursus dedi ea opera, quibus id efficiatis: quia quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Cum igitur munus hoc, & officium sit altissimũ, & dignissimum, diligite inuicem: hoc enim necessariũ est, vt fructum hunc afferatis, & munus tantum impleatis. Hic est sensus, & connexio. Dicit ergo: *Non vos me elegistis*, in Magistrum, quasi priores ad me veneritis: ego enim prior vos elegi, & ad me attraxi.

ANNOTATIO DECIMANONA.

De connexione huius cum præcedenti sententia.

COnnexionem huius sententiæ cum præcedenti aliter inducit Cyril. libro 10. cap. 24. nempe, vt Dominus modum adhuc explicet diligendi inuicem, sicut ipse dilexerat: Dixerat enim charitatem, & dilectionem esse debere, vt animam ponat quis pro ijs, quos diligit, sicut & ipse fecit, & qui talem habet dilectionem, amicus ipsius est. Ad eandem dilectionem nouo modo, suo nimirũ exemplo, eos exhortatur. ac si diceret: iterum dico, vt diligatis, sicut ego dilexi vos. Ego enim sic vos dilexi, vt præuenerim vos: quoniam non vos venistis ad me, nec elegistis priores me magistrum, sed ego vos præueni, & discipulos elegi prior: immo adhuc plura contuli, vt in sequentibus explicatur. Iterum ergo dico, vt inuicem vos sic diligatis præuenientes, non expectantes vt homines ad vos veniant, sed vos præuenite eos. Hoc enim prædicatorum, & ministrorum Christi opus est, & hæc eos dilectio decet, & eis necessaria est. Sic totam hanc sententiam quæ ex his, & sequentibus verbis constat exponit Cyril. & conueniens est explicatio, & connexio. Quamuis accommodatior videatur, quæ in commentario posita est, licet in doctrina cum hac explicatione Cyrilli conueniamus.

ANNOTATIO XX.

Quo modo & Christus suos, & ipsi Christũ elegerunt.

A POsset aliquis opponere illud Deutero. 26. Dominum elegisti hodie, vt sit Deus tuus. Et Iosue vltimo: Testes vos estis quia ipsi vobis elegeritis Dominum, vt seruiatis ei. Qua igitur ratione nunc dicitur: *Non vos me elegistis?* Aduerte, electionem esse liberam, & spontaneam medij volitionem: & hac ratione nos eligimus Deo seruire. Et Populus ille Deum elegit, & Apostoli elegerunt Christum, quia sponte, & libere voluerunt ei adhærere, & sponte voluit populus idolis relictis Deo vero inseruire:
B alia tamen est diuina electio nostrã præueniens. Non enim homo eligeret adhærere Deo, nec discipuli sequi Christum, nisi Deus, vt id eligerent præuenisset, & prior vocasset; ipse enim prior dilexit nos, & de hac dicitur: *Non vos me elegistis*, id est, non estis vos, qui priores ad me venistis, sed ego vos præueni, vt ad me veniretis. Fuit autẽ duplex electio Apostolorum, prior ad Christi disciplinam, & fidem, altera ad Apostolatũ,
C & dignitatem, & in vtraque præuenti sunt a Christo, & ipsi etiam sponte venerunt. Ratione prioris dictum est; *Non vos me elegistis*, vt in me crederetis, vt mei discipuli essetis: *sed ego vos elegi*. De posteriori dicitur: *Et posui vos, vt eatis*: quod continetur in verbis sequentibus. Et hic legitimus mihi videtur sensus, quamuis aliqui ad posteriorem electionem vtrũque verbum referant.

Et

Et posui vos, vt eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat.

COMMENTARIVS.

Magnitudinem officij Apostolis commissi commendat.

AVget beneficium, magnitudinem officij explicans. Elegi vos, inquit, & constitui, id est, in hoc alterum, & magnificum officium deputaui nempe Apostolatum. I. Tim. I. Fidelem me existimauit ponens in ministerio. 2. Tim. I. Per Euangelium, in quo positus sum: *Vt eatis*, nempe per mundum vniuersum: *& fructum afferatis*. prædicato Euangelio, & innumeris gentibus ad ipsum conuersis. Mar. vlt. Euntes in mundum vniuersum, prædicate Euangeliũ omni creaturæ. Qui fructus maneat, quia numquam doctrina vestra eradicabitur in orbe, nec peribit, sed manebit semper. Portæ enim inferi non præualebunt aduersus eam: immo salus ipsa, quã per Euangelium efficietis, in æternum manebit: nam per vos conuersi, in æterna beatitudine permanebunt. Mar. vltimo: Qui crediderit saluus erit. Cyril. lib. 10. cap. 25. ad Euangelium refert hunc fructum, quod a lege multum differt. Lex non mansit: nam illa abrogata, successit Euangelium: at Euangelium numquam abrogabitur aduentu alterius doctrinæ: semper erit vsque ad extremum mundi. Id verum est: tamen etiam effectum Euangelij intelligere oportet, qui fuit animarum conuersio, quarum salus æterna est.

Vt quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis.

Apostoli hoc roborãtur adiumẽto, vt probe munus suũ obeant.

ADhuc auget. Non solum, inquit, elegi vos, & posui, seu constitui, vt eatis, fructumq. afferatis, eumq. talem vt maneat: sed etiam posui vos, vt *Quodcumque petieritis in nomine meo*, id est, tales vos effeci, & ad hunc promoui gradum, vt quodcumque Patrem meum petieritis, *det vobis*. ac si diceret: non vestris viribus fructum hunc estis allaturi, sed Patris. Ego vero tales vos faciam, vt quæ petieritis in nomine meo Patrem, impetretis: hacq. ratione fructum afferre poteritis. Hæc verba superius sunt exposita, & adhuc inferius exponentur exactius.

Hæc mando vobis, vt diligatis inuicem.

Hoc est quod superioribus argumẽtis nitebatur persuadere.

COnclusio hæc est: cum igitur electi sitis a me, & ad hoc positi, & in hunc promoti, & elati gradum, & ex mea parte vobis media ministrauerim. *Mando vt inuicem diligatis*. Sic enim, quod ex vobis erit, facietis in hoc munere obeundo: hæc enim est via, per quam fructum multum afferetis, & populos conuertetis, ad quod tanta gratia, & liberalitate mea electi estis, nempe: *Si inuicem diligatis*. Hic sensus, & connexio mihi legitima videtur. Euthymius exponere videtur: Hæc annuncio vobis. tamen rectius dicitur, hæc mando vobis, verbumq. Græcum id significat. Hæc igitur sententia velut conclusio est præcedentium, sicut iam expositum est.

Si mundus vos odit, scitote, quia me priorem vobis odio habuit.

Ad tolerantiam passionis suo exẽplo Dominus eos hortatur.

POstquam adhortatus est Dominus suos, vt in eo maneant, & rursus vt se inuicem diligant, ad tolerantiam, & patientiam tertio loco exhortatur. Vt enim fructum in mundo, ad quem electi sunt, afferrent, necessaria illa tolerantia,

rantia, & patientia, sine qua mutua dilectio conseruari non potest. Diligere enim diligentes, & benefactores facile est: diligere etiam eos a quibus nec diligimur, nec odio habemur, non est difficile: at eos diligere, a quibus persecutionem patimur & odio habemur, difficile, & arduum est. Cum autem Apostoli per mundum ituri essent; & hac armati dilectione, verbum prædicaturi, necessaria erat patientia, & tolerantia: nam infinitos contradictores, & persecutores, & osores sui inuenturi erant. Quos igitur Dominus dilectione mutua instruxit, nunc ad patientiam, & tolerantiam inducit multis & efficacibus rationibus: quarum prima est ab exemplo suo, qui prior aduersa sustinuit, & passus est: *Si mundus*, inquit, *vos odit, scitote*, & in memoriam reuocate, *me priorem odio ab eo habitum*. Est autem magna energia in vocibus: *Me*, inquit, qui innocens sum, qui Dei filius, qui tot beneficijs eum cumulaui, qui de cælo propter eum descendi. & rursus: *me priorem vobis*, non ergo vos priores ad pericula mitto, aut odijs, & persecutionibus expono: prior ego odio sum habitus. Tanto ergo exemplo vobis proposito, non est cur retrocedatis a vestro munere, non est, quod vestram dilectionem mutuam hoc remoueat. Iam inceperat odium in Apostolos, idcirco dicit: *odit vos*, tamen non odium præsens, sed & futurum indicat maxime Iudæorum, sub quo etiam Gentium odium, & persecutio indicatur. Verba tamen ad Iudæos referuntur, quos hoc in loco per mundum significat, vt docet Aug. tract. 89. Perpenduntur singula verba.

Si de mundo fuissetis, mundus, quod suum erat, diligeret: Quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.

SEcundo argumento eos ad hoc odium tolerandum, & sustinendum patienter confirmat. & argumentum sumitur ex causa & origine. ac si dicat, quia boni estis, & iusti, idcirco vos odit mundus: si essetis mali, & iniqui, similes ijs, qui sunt de mundo, nō vos vtique odio haberet, sed diligeret. Sed præstat odiū mūdi sustinere cum iustitia & innocentia, quā eius potiri dilectione, quæ vana, & incerta est, cum iniustitia, & malitia. hic est sensus verborum: *Si de mundo*, inquit, *essetis*, similes iniquis, & incredulis hominibus vos mundus diligeret: at quia non estis similes eis, sed electi a me, & separati ab ipsis, idcirco vos odit mundus. Si igitur causam, & originem odij consideratis, magna vos consolatione afficiemini, vt mundi odium constanti animo toleretis. Hac ratione vsus est in suis afflictionibus Paulus. 2. Cor. 12. qui eas non patienter solum ferebat, sed in eis etiam lætabatur. Placeo, inquit, mihi in infirmitatibus meis, in contumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, qui angustijs pro Christo, id est, causam considerans, quia pro Christi iustitia ea patior. Et paulo ante etiā gloriatur: Libenter, inquit, gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi. Hac etiam ratione vsus est Ioannes. 1. Canon. 4. Nolite mirari, inquit, fratres si odit vos mundus: nos scimus, quia translati sumus de morte ad vitam. Multo melius, ac optabilius est, vitam habere perpetuam in nobis, etiam in his temporalibus afflictionibus, quam in æternam mortem pro temporali quadam consolatione incidere. Aduerte malos & iniquos, vt tales sunt, odio habere iustos, & bonos, vt sibi contrarios: similes enim sibi diligunt, nisi quando sibi contrarij sunt. Nam & mali se inuicem odio habent, & q. mutuo persequuntur: malum enim malo contrarium aliquando est: tamen malos similes diligunt mali: bonos autē nemo malus diligit, & sic semper mundus odio habet iustos, maxime eos qui eum arguunt & reprehendunt. Et vero cuiuslibet boni vita, malum arguit & reprehendit. Præstat cū innocentia pati, quam cū iniustitia honorari a mūdo.

Memen-

Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis: Non est seruus maior Domino suo, si me persecuti sunt, & vos persequentur Si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt.

Serui, magni beneficij, & honoris loco habere debet, si æqualem cum domino conditionẽ subeat.

TErtio argumento ad idem confirmandum vtitur, & tale est: *Non est seruus maior domino*, nec melior conditio serui, quam domini: si igitur mundus me, qui Dominus sum, persecutus est, & meum contempsit sermonem, æquo etiam animo vos, qui serui estis natura debetis ferre, si vos persecutus fuerit, vestrosq. contempserit sermones, vt certe persequetur, & contemnet. Illud, *Si meum sermonem seruauerunt*, a contrario sensu intelligitur: at meum nõ seruarunt, nec vestrum igitur seruabunt, vti Cyril. lib. 10. cap. 28. exponit, & ratio contextus id postulat. Nam omnia hæc ad mundum, & incredulos referunt, de quibus nomine mundi loquebatur. Horum aliqui Christum persecuti sunt, aliqui verbum, & sermonem sine persecutione contempserunt, credere nolentes: non tamen propterea destitit Christus prædicare, vel ea facere, quæ ex parte sua ad eorum salutem necessaria erant: quare Apostolus hortatur, vt idem faciant. Argumentum est a minori: Si quod minus videbatur, inest: & id quod magis. Simile Matth. 10. fecit Dominus: Si patrem familias Beelzebub vocarunt, quanto magis domesticos eius? Reducit autem in memoriam sermonem cap. 13. tum vt confirmet, tum vt admoneat, verba ipsius retinenda esse memoria, neque vmquam obliuioni tradenda. Attende autem in primo argumento ad odium tolerandum, nunc ad persecutionem, & prædicationis contemptum sustinendum exhortatur. Latetq. energia quædam in argumento: debet enim seruus magni beneficij loco habere, si æqualem habeat cum domino conditionem, cum potior deberet esse domini conditio.

Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum.

CAusam odij, persecutionis, & contemptus exponens, argumento quarto eos confirmat, & consolatur. Hæc omnia, inquit, nempe odia, pesecutiones, & contemptus sermonum, facient vobis propter nomen meum, quia nimirum me annunciabitis, me profitebimini. ac si clarius dicamus: quia Christiani eritis, & Christum prædicabitis. Attende autem particulã *Sed*, quæ augmentum sententiæ indicat. Dixerat enim, Si me persecuti sunt, & vos persequentur: addit, non solum sicut me? sed etiam propter me persequentur: non solum vestrum contemnent sermonem, sicut & meum: sed id facient causa mei & propter nomen meum. Hæc enim particula sæpe a Ioanne in ea significatione vsurpatur, vt patet cap. 16. Sed venit hora, vt omnis, qui interficit vos. Et, Nemo ex vobis interrogat me, quo vadis? sed quia hæc locutus sum, tristitia impleuit cor vestrum. Magnum, & efficax est argumentum consolationis pro Christi nomine pati, quod Apostoli senserunt, quando Act. 5. Ibant gaudentes a conspectu concilij, quia pro nomine Christi pati digni habiti sunt: quòd illis non solum iucundum, sed valde vtile & honorificum fuit. Quod Petrus. 1. epist. cap. 4. etiam docuit consolans Christianos, Nemo, inquit, vestrum patiatur, vt homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor: si autem vt Christianus, non erubescat, glorificet autem Deũm in isto nomine. Deũ glorificat, qui, eo quod Christianus est, persecutionem patitur, & sustinet. Attende adhuc quod dum Christus suos consolatur, ea quæ futura sunt manifestat, seq. omnium præscium ostendit, quod ad magnam etiam discipulorum consolationem pertinet.

Honorificũ & iucundũ est Christi causa pati.

Quia

Quia nesciunt eum, qui misit me.

TAcitæ obiectioni respondet: posset enim aliquis dicere: qua ratione fiet, vt propter nomen tuum odio nos habiturus sit mundus, & persequutiones simus passuri, cum sis Christus promissus in mundi salutem, & verus Dei filius? Respondet declarando, quod dictum est, *Propter nomen meum, quia*, non nouerunt, *& nesciunt eum, qui misit me*: id est me esse Dei filium ignorant. Recte annotat Cyril. lib. 10. cap. 25. non dictum esse, non nouerunt Patrem, sed non nouerunt eum, *qui misit me*, vt insinuaret diuinæ suæ incarnationis mysterium: nouerunt enim Iudæi Deum, sed Patrem misisse filium in carnem ignorabant. Et sic Irenæ. lib. 4. cap. 27. exponit illud verbum superius. Nescit seruus, quid faciat Dominus eius. Nesciuit enim, inquit, populus seruiens legi aduentum Domini: vos ergo persequentur, & vestrum contemnent sermonem, idq. propter nomen meum facient, quia re vera nesciunt, quis ego sim. nesciunt, quis sit Christus, quem vos annunciabitis, & quid sit esse Christianum: non quod in me culpa sit, non quod nomen meum odio, & persecutione dignum existat, sed ignoratio & incredulitas ipsorum, causa erit persecutionis contra vos. Et hoc etiam cedit in magnam discipulorum consolationem: nam si nesciunt, quis misit eum, si ignorant Christum, necesse est ignorare etiam dignitatem Christianorum: pati autem ab his, qui nos non agnoscunt, nec nostram nobilitatem sciunt, minus est, vt Chrysost. hom. 78. annotat.

Cur non dixerit non nouerunt Patrem, sed eũ qui misit me.

Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo.

NE quis existimaret ignorationem, ex qua odium & prædicta persecutio procedebant, eos qui talia faciebant a culpa immunes reddere, subiungit, & declarat: Non propterea, quia nescierunt eum, qui misit, illos esse a peccato liberos, immo grauiter peccasse Iudæos in his omnibus, quæ contra Christum & contra Apostolos fecerunt. Et argumentum sumit à prædicatione sua, & ab operibus diuinis quæ fecit: his enim potuerunt Iudæi cognoscere, ipsum esse Dei filium a Patre missum: ideoque eorũ ignoratio maxima fuit culpa, & quidquid ex tali ignoratione processit: *Si non*, inquit, *venissem, & locutus fuissem, non haberent peccatum*: at aduentus, & prædicatio mea omnem illis tollit excusationem, & prætextum, vt a culpa, & peccato se nequeant defendere. Attende duo, *Si non*, inquit, *venissem, & locutus fuissem*. non satis fuit venisse, vt ignoratio eorum in culpa esset: si enim venisset, nec locutus fuisset, excusationem habuissent ignorationis suæ: at cum venerit, & prædicauerit, seq. sua doctrina manifestum fecerit, non habent quo se excusent, nec quod prætexant. Christus enim multis rationibus, & modis se esse Dei filium, & Christum in lege promissum aperuit, vt ex præcedentibus satis constat. Attende etiam, *Peccatum*, hoc, quod eos non habituros dicit, si locutus non fuisset, non quoduis significare peccatum. Nam antequam venisset Christus, peccata habebant Iudæi multa, & etiamsi non venisset, habuissent: sed significat *peccatum* hoc, de quo agitur in præsenti. dictum enim est: Hæc facient omnia, quia nesciunt eum, qui misit me. Non igitur habuissent peccatum in his, quæ fecerunt, nempe odio & persecutione & ignorantia: excusati enim essent a culpa, si Christum habuissent odio, quo licet iniquos prosequi: & persecuti fuissent, & ignorassent, si tãtum se Christum fecisset, & pro Christo gessisset, nulla facta eis declaratione per prædicationem, & doctrinam suam. Qui enim tunc non recepissent, sed reiecissent, nõ peccassent, sicut peccarunt non recipientes, sed persequentes eum prædicantem & docentem efficacissime, se esse Christum. Aug. tract. 89. ad peccatum infidelitatis refert, tamen accommodatius ad peccatum odij, & persecutionis, & igno-

De quo peccato Domi nus asserat nullam Iudæos excusationem habere.

& ignorantiæ crassæ, seu infidelitatis, simul referendum est, vt Euthymius exponit: in his enim omnibus peccauerunt, quia locutus est: si autem non esset locutus, a culpa in his excusarentur.

Qui me odit, & Patrem meum odit.

Christus, persequentium Apostolos, peccatũ exaggerat.

GRauitatem peccati huius ostendit: cum enim dixisset, eos non esse a culpa immunes, sed grauiter peccasse, quia locutus est, & seipsum manifestauit: explicat, quam sit graue hoc peccatum. *Qui*, inquit, *me odit, etiam odit Patrem meum*: adde etiam, qui me persequitur, etiam meum Patrem persequitur: qui meum contemnit sermonem, etiam Patris contemnit sermonem: & iniuriam facit Patri, qui mihi facit. ac si dicat: Odium, & persecutio, & contemptus non sunt in merum hominem, sed in Dei filium: & culpa, ac peccatum eo grauiora sunt, quo maior est filius Dei, homine mero. Hinc etiam sequitur eos qui Apostolos propter nomen Christi persecuti sunt, & odio habuerunt, ipsi Deo iniuriam intulisse: non enim a scelere excusati sunt, nec ab atrocitate criminis. Hoc argumentum fuit magnæ consolationis discipulorum, in tribulationibus, & persecutionibus, dum se Dei causam agere, & non modo se affici iniuria, sed etiam Deum intelligebant. Argumentum est efficax patientiæ. Si enim Deus dissimulat, & tolerat, cur non & ipsi durissima quæque perferant?

Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent.

AB operibus nunc argumentum accipit, eos inexcusabiles esse probans. *Si*, inquit, *non fecissem opera*: non qualiacumque, sed, *quæ nemo fecit alius*, ante me, a suo peccato hoc excusarentur. Dicit autem se fecisse, *in eis*. id est, in eorum præsentia, & coram oculis ipsorum, quæ inficiati nullo modo possent, quod ipse Dominus statim explicuit, adiungens. Nunc autem viderunt, quasi sit vidisse, in eis nimirum fecisse. Aug. tract. 91. exponit, *In eis*, idest, erga eos, quia in eorum beneficium miracula facta sunt, & ipsimet sunt, qui sanati, & suscitati sunt. Quod etiam verum est: tamen efficacia probationis magis posita est in eo, quod coram ipsis, & in eorum conspectu facta sunt opera hæc, *quæ nemo alius fecit*, quia nec tot, nec tanta vllus alius operatus est. qui igitur ei non crediderunt, infideliores fuerunt, grauiusq. peccarunt, quam qui Prophetis, & Moysi ipsi fidem non habuerunt: nemo enim eorum tot, ac tanta operatus est.

ANNOTATIO XXI.

Quæ sint opera a Christo facta, quæ nemo alius fecit.

AVgust. tract. 91. dubitationem proponit, quandoquidem & alij fecerunt, quę Christus fecit, suscitarunt enim Prophetæ mortuos, fecerunt etiam alij, quæ Christus non fecit multa enim fecit Moyses, quæ Christus non fecit, similiter & alij Prophetæ: quid igitur est, quod Christus præ omnibus alijs fecit? Respondet hanc sententiam de multitudine miraculorum esse exponendam: nemo enim tam multa, & frequẽtia fecit, de qua multitudine dictum est Mar. 1. Afferebant ad eum omnes male habentes, & dæmonia habentes, & erat ciuitas ad ianuam congregata, & curauit multos, qui vexabantur varijs languoribus, & dæmonia multa eijciebat. & Mar. 6. Quocumque loco introibat in vicos, vel in villas, & ciuitates, in plateis ponebant infirmos, & deprecabantur eum, vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent, & quotquot tangebant eum, salui fiebant. Hæc profecto nemo alius fecit.

Hoc quamuis verum sit, tamen non solum propter multitudinem, sed etiam propter magnitudinem dictum id esse existimo:

Non solum verba hæc de operum multitudine, sed etiã de magnitudine sunt intelligenda.

existimo: vt Cyril. lib. 10. cap. 32. exponit. Nō enim Moyses, aut vllus Prophetarum mortuum quatriduanum, vel Lazarum suscitauit: aut cæco a natiuitate lucem hanc intueri cōcessit. Hæc sane maiora fuerunt, quam quæ fecit Moyses, & alij Prophetæ. Adde etiam copiam, & varietatem: tam varia enim, & multiplicia nemo fecit; quod argumento erat, ipsum propria potestate, ea facere. Nemo igitur alius fecit talia. Multa alia in miraculis Christi conuenerunt, quibus probabat sufficienter, se ipsum esse Christum, sed de his copiosius dictum est supra cap. 3.

ANNOTATIO XXII.

Quomodo Iudæi, nisi Christus talia egisset opera, a peccato excusarentur, cũ eosdem paulo ante: inexcusabiles dixerit, quod eis locutus sit.

Maior & grauior difficultas in his verbis latet: dictum enim est in superiori sententia: *Si locutus non fuissem, peccatum non haberent: at nunc excusationem non habent de peccato suo.* id est, quia locutus sum, non excusantur a pececato. Huic videtur repugnare præsens sententia: *Si opera non fecissem, quæ nemo alius fecit peccatum non haberent*: nam diceret aliquis: haberent peccatum, si locutus fuisset: quamuis non fecisset opera, quæ nemo alius fecit. Nam dictum est: Nunc autem quia locutus sum, peccati excusationem non habent. Quod si respondeas, vtrumque fuisse necessarium, vt a peccato non excusarentur, nempe locutum fuisse, & opera fecisse, responsio non tollit difficultatem: nam diuisæ sunt istæ sententiæ. Oportebat enim, si id verũ esset dicere, Si locutus non fuissem, & opera non fecissem, quæ nemo alius fecit, excusationem haberent a peccato suo: at nunc non habent. At non sic dictum est, immo distinctæ sunt sententiæ, & inter vtramque alia est sententia interposita, nempe, *Qui odit me, odit & Patrem meũ.* Qua igitur ratione istæ sententiæ conueniant, inquirendum est: maiori autem inquisitione opus esset, nisi iam hæc difficultas maxima ex parte soluta esset ex his, quæ superius cap. 4. annotat. 27. tractata sunt, ad quæ lectorem remittimus: satis sit, quæ ad præsentis loci declarationem sufficiunt, annotasse. Aduertendum igitur est Dominum, & suæ doctrinæ prædicatione, & diuinis suæ potentiæ operibus, testimonium se esse Christum, & filium Dei, Iudæis sufficiens perhibuisse, ita vt inexcusabiles essent, fidem non habentes, multoq. minus excusabiles ipsum odio habentes, & persequē-

A testamen non fuit æquale hoc peccatum collatione ad vtrumque testimonium. Fuit enim multo maius testimonium operum, ex parte illorum, quam testimonium prædicationis, quod significatum est illis verbis Ioan. 10. Si mihi non vultis credere, operibus credite. Hinc factum est, vt qui prædicationi fidem non habuerunt, peccarint quidem, quia peccatum fuit ignorantiæ cuiusdam crassæ, & improbabilis: potuerunt enim ex prædicatione, &

B verbis eius ipsum cognoscere, accedente ipsius sermonis efficacia, quæ corda etiã mouebat ex parte sua: & hoc Ioan. 14. Insinuauit Dominus dicens: Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est? alioquin propter opera ipsa credite. Quasi diceret: debueratis credere ipsi meo sermoni: at si hic non vobis satis est, opera considerate, & propter ea credite: hæc enim apud vos maius testimonium sunt. & ad Iudæos cap. 9. dicebat Loquor vobis & non creditis. quasi diceret: verbum meũ vobis sufficiens debuit esse argumentum.

C Aduertendum adhuc est, nō esse eandem rationem omnium Iudæorum. Turbæ enim, & ignorantes homines non solum simplici prædicatione, sed operibus trahendi erãt, aliquamq. excusationem habere potuerunt nondum miraculis editis, qua caruerunt, postquam accessit tantorum operum testimonium. At maiores Iudæorum, principes, & doctores etiam verbis, & prædicationi credere debuerunt, non expectatis miraculis, qui tanto grauius postea deliquerunt, quanto etiã miris editis operibus, pertinaciores fue-

D runt in sua incredulitate: nec tantum noluerunt credere, sed etiam persecuti sunt, quem summe venerari debuerunt.

Dubitatio nis resolutio.

Hoc supposito, respondeo: Dominum hisce verbis voluisse tollere omnem excusationem toti Iudæorum cœtui. Priora enim verba sunt contra maiores, principes, doctores, & Pharisæos, qui postquã locutus est Dominus, seq. annunciauit, excusationem non habuerunt, quippe qui credere debuerant. Posteriora autem sunt contra turbas etiam, & ignorantes, & simplices, quibus non credentibus, opera

E Christi tollu..t omnem peccati, & incredulitatis excusationem: quamquam eorum, qui maiores erant, supra modum augeat incredulitatem. Si enim minores a culpa non excusantur propter opera Christi in eis facta, multo minus maiores. Hic est legitimus sensus harum duarum sententiarum.

Nunc autem & viderunt, & oderunt, & me, & Patrem meum.

COMMENTARIVS.

AD superiorem sententiam hæc verba pertinent. Dictum enim est. Si non fecissem opera in eis, peccatum non haberent. pergit: at, *Nunc viderunt*: id est, in eis opera feci: in conspectu illorum, mirabilia edidi: viderunt ea oculis suis, nec negare potuerunt: & tamen, *oderunt & me, & Patrem meum*, supplendum est, peccatum ergo habent, nec excusari possunt. Et attende illud, *Et viderunt*, est enim particula augmenti, id est, non solum locutus sum, & audierunt meos sermones: sed etiam opera viderunt, quibus illos confirmaui, & tamen oderunt me: non solum non crediderunt, sed simul etiam oderunt me. Fuit autem commune odium hoc turbis incredulis, & maioribus Iudæorum, sed his præcipue, qui summo odio Christum habentes, morti eum tradiderunt.

Sed vt impleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est, quia odio habuerunt me gratis.

Gratis odisse, est sine ratione causave quempiam odio habere.

Psal. 34.

DOminus testimonio vtitur Prophetæ, vt eorum odium iniquum, & iniustum, ac sine causa vlla fuisse confirmet: hoc enim prædictum erat. Et attende locutionem, *Sed vt impleatur*. est enim præcedens sententia supplenda sic: sed oderunt me, cum locutus fuissem, & opera fecissem, quæ nemo alius fecit. Ex quo impletum est, quod in Psalmo dixit Dauid: Non supergaudeant mihi, qui aduersantur mihi inique, qui oderunt me gratis, & annuunt oculis. Odisse gratis, est sine causa, & ratione vlla, sed ex malitia, & temeritate, odio aliquem habere. Legem appellat librum Psalmorum, vt superius annotauimus. Odium igitur horum inexcusabile, & ratione ipsa, & testimonio Prophetæ confirmatum est. Particula *Vt*, consecutionem significat, non causam: quod alijs in locis expositum est.

Cum autem venerit Paracletus.

Veniet Spiritus sanct' manifestaturus eorũ iniquitatẽ, qui gratis oderũt me.

Psal. 34.

COnnexio huius sententiæ cum præcedenti hæc est: cum dixisset Iudæos odio habuisse eum, & patrem eius sine vlla causa legitima, eiusq. denique iniqui odij testimonium multo ante perhibuisse Prophetam: adiungit se discedẽte venturum Spiritum Paracletum, & testimonium redditurum de eo, eiusq. innocentia, ac iustitia, tunc etiam ipsos Apostolos, testesq. futuros. Non enim sub odio iniquo latere veritas permittenda est, sed manifestanda: quod etiam in illo eodem versiculo Psalmi, cuius verba allegata sunt, prædictum est: Non, inquit, supergaudeant mihi, qui aduersantur mihi inique, qui oderunt me gratis, & annuunt oculis: id est non permittentur diu gaudere, qui me sunt persecuti inique. In Hebræo est, In mendacio. Non gaudebunt in suo mendacio post meam mortem: hoc est non supergaudere. & qui oderunt ergo me gratis, & annuunt oculis, inuicem signa irrisionis facientes, & subsannantes, non supergaudebunt mihi. Veniet enim Paracletus Spiritus, & me manifestabit: vos etiam operibus spiritus eiusdem, mihi testimonium reddetis: sicq. veritas, ac iustitia propalabitur mundo. Persequentur Iudæi veritatem, sed non oppriment: impugnabunt, sed non expugnabunt. Hic est sensus, & connexio cum præcedentibus. *Cum venerit*, inquit, *Paracletus*, ille superius promissus cap. 14. *Alium paracletum dabit vobis.* Venire autem dicitur ratione effectus, & operationis. Vbi enim

de nouo aliquid facit, eo Deus venire dicitur, non quod substantia eius mutetur. Attende quattuor appellationibus exprimi Spiritum sanctum qui de Christo perhibiturus testimonium promittitur, dicitur enim, *Paracletus*. &, *quem ego mittam vobis a Patre*. &, *Spiritus veritatis*. &, *a Patre procedit*. Sunt autem singulæ accommodatæ testimonio reddendo de Christo: qui enim de Christo perhibiturus testimonium est, recte paracletus vocatur; id est consolator, & exhortator: futurum namque erat, vt ij, qui ob tale testimonium in Christum credituri erant, maximas paterentur persecutiones. 2. Tim. 3. Omnes qui pie volunt viuere in Christo, persecutionem patientur: huiusmodi autem persecutiones solent multum animos hominum auertere, & remouere ab eo, propter quod inferuntur. Ideo Spiritus paracletus venit ita testimonium de Christo perhibiturus, vt animos credentium, fidemq. testimonio dantium consoletur, & excitet, hortetur, ac confirmet. de reliquis appellationibus suo loco dicemus.

Quattuor vocibus insinuatur hoc loco Spiritus sanctus.

Quem ego mittam vobis.

VT certum hunc faceret aduentum, Paracletumq. ijs, quæ docuit Christus conformem & consentientem, futurum significaret, *Quem ego*, inquit, *mittam*. quasi diceret: certo scio venturum, quia ego sum, qui eum sum missurus: non contraria nec aliena a me efficiet, cum a me ipso sit mittendus. hæc quoque secunda appellatio Spiritus sancti accommodata est testimonio perhibendo: si enim missus est a filio, ab ipso procedit, si autem ab ipso procedit, eum perfectissime nouit; iuxta illud Ioan. 16. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet. & 1. Cor. 2. Nemo nouit, quæ sunt Dei, nisi spiritus Dei. est autem hoc necessarium in eo, qui perhibiturus est testimonium de aliquo, vt ipsum optime noscat. superius cap. 14. dictum est, *quem Pater mittet*. hic dicitur, *quem ego mittam*, non quod duæ sint missiones. Vna enim est missio simul a Patre, & filio, sicut vna est productio, qua Spiritum sanctum producunt: sed vt se ipsum eiusdem cum Patre substantiæ significet, quod de Patre prius affirmauit, id ipsum etiam sibi tribuit: simul etiam vt se missionē hanc non vt hominem, sed vt Deum habere ostendat. Christus enim vt Deus mittit Spiritum sanctum. Dicit autem *Quem ego mittam vobis*, quia Spiritus sanctus in discipulis miros effectus facturus erat, ratione quorum effectuum, dicitur eis missus. Fuit autem hæc missio illa, quæ in die pentecostes facta est, quæ partim inuisibilis partim uisibilis fuit: inuisibilis ratione donorum, & gratiarum spiritualium, quæ eis infudit: visibilis ratione signorum exteriorum in quibus apparuit. In linguis enim igneis visus est. Ratione vtrorumque effectuum dicitur missus. in annotatione cetera lege.

Merito a Christo mittendus dicitur Paracletus qui eius testimonium perhibiturus erat.

ANNOTATIO XXIII.

Hinc patres deducunt Spiritū sanctū a filio procedere.

AVg. lib. 4. Trini. cap. 20. ex verbis A istis Spiritum sanctum a Filio procedere: & Filium producere simul cum Patre Spiritum sanctum deducit: similiter & Hilar. lib. 8. Trini. non enim inter diuinas personas missio est, nisi ratione processionis, vt ea mittatur ab altera, quæ ab ea procedit: ideo filius Patrem numquam misisse legitur, sed Patrē filium. Missio namque duo habet: alterum est, vt persona, quæ mittitur, ab altera procedat: alterum est, vt effectum aliquem tali personæ proprium exterius faciat. Hac ratione cum filius Dei procedat a Patre, & exterius carnem sumpserit sibi, seu suæ vnitam personæ, dicitur a Patre missus: Spiritui autē sancto sanctificatio attribuitur. quādo ergo animas purgat, & sāctificat, aut aliquē effectū ad id ordinatum facit: dicitur mitti ab ea persona a qua procedit, nempe Patre & Filio. est enim sūpta metaphora a missione sensibili: nemo enim mitti dicitur, nisi ex parte principij fit actio quædā, qua dirigitur, & ordinatur ad aliquid, quod mitti dicitur: & ex parte termini fit effectus, ad quē exequendū talis, qui mittitur, venit: in Deo autē actio ista ex parte principij nō est alia, quā ipsa productio, qua talem personam producit, hinc fit vt numquam persona dicta sit missa, nisi ab ea, a

patrem

qua

qua procedit. Vnde si Filius mittit Spiritum sanctum, consequitur Spiritum sanctum procedere a Filio.

Qua ratione Christ apud Isaia Spiritu Do minumissus dicatur, cu ab illo non procedat.

Nec est contrarium huic doctrinæ illud Isa. 48. Dominus misit me, & Spiritus eius. & 61. Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me ad Euangelizandū pauperibus misit me. ex quorum locorū priori Amb. lib. 1. de Spiritu sācto c. 1. deducit: sicut Filius mittit Spiritum sanctū ita etiā Spiritus sāctus mittit Filiū, vt æqualitas in essentia trium personarū significetur. Hæc omnia non sunt cōtraria doctrinę ex Aug. & Hilario adductæ: nam loquimur de missione diuinæ personæ vt Deus est. sic enim missus est Spiritus sanctus, vt sanctificaret: B sic filius Dei, vt homo fieret: at Christus non solum Deus, sed etiam homo erat, & ratione humanitatis accepit dona Spiritus sancti, & infusam gratiam, & sanctificationem. Hac ratione dicitur missus a Spiritu sancto: quod Isaias satis indicauit, dicēs: Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me. vnctus autem est vt homo, gratia infusa, & donorū communicatione: quā do vero homo factus est, assumptáq. naturam humanam, tantum a solo Patre missus dicitur: vt Deus enim missus est ad naturam humanam sumendam. Ideo hęc missio a Patre solo est: homo autē factus Spiritus sancti dona in natura assūpta re- A cepit, & sic a Spiritu sancto missus dicitur. vnde Hieron. Isa. 61. docte hanc missionē ratione naturæ humanæ dictā interpretatus est: cum autē Spiritus sāctus carnē non assumpserit, missio eius ratione diuinitatis intelligenda est: ideo mitti non potest, nisi ab eo, a quo accepit diuinitatē.

Quorūdam recentiorū doctrina reijcitur.

Hinc deprehenditur quorundam hæreticorum expositio, & doctrina falsa, cui inconsiderate aliqui Catholici nostra tempestate adhæserunt, dicentes in hac sententia Ioannis, neque in verbis: *Ego mittam*, neq. in sequentibus, Qui *a Patre procedit*, quicquam agi de substantia Spiritus sancti, nec de processione eius: sed de ipso effectu & gratia exteriori. Quæ sententia sustineri non potest: nam ipse Spiritus sanctus dicitur procedere, & mitti, sicut ipse est, qui Paracletus dicitur. effectus eius non appellatur paracletus, sed persona, nec effectus mittitur, sed persona. Verum est non mitti personam nisi ratione effectus, quia ipsa immutabilis est, tamen ipsa est, quæ mittitur: longe enim diuersa sunt, qui mittitur, & id, ratione cuius mitti dicitur. Spiritus sancti persona mittitur, sed mitti nō dicitur, nisi quia ex vna parte ab eo, a quo mittitur, procedit; ex altera effectum in aliquo producit, quē ante non efficiebat. Manet ergo firma, & certa Patrum doctrina.

A Patre.

COMMENTARIVS.

Cvm se missurum Spiritum sanctum dixerit, superius autem Pater missurus dictus sit, ne aliqua in verbis repugnantia aut in paracleto, quasi non vnus esset, diuersitas conciperetur, adijcit, *a Patre*. Mittam ego Spiritum sanctum, sed a patre eum mittere habeo: sicut a Patre habeo essentiam ipsam. Hoc igitur verbum explicat, ita filium mittere Spiritum sanctum, vt a Patre accipiat essentiam, qua vna cum patre producat Spiritum sanctum. Pater igitur a se mittit, quia a nemine procedit: Filius mittit vna cum Patre, & eadem missione, sed a Patre, quia a Patre procedit, & a Patre habet, vt mittat: vnus tamen & idem est Paracletus.

ANNOTATIO XXIV.

Verbo illo a Patre, significatur processio a Filij a Patre.

Hilar. lib. 8. Trini. hanc vocem, *a Patre*, eo modo exponit, quo in commentario exposita est: vt significet processionem filij a Patre, a quo habet esse & substantiam & omnia, quę secundū substantiam suam etiam extra operatur. sicut igitur est Deus de Deo, & a Deo, nō quod alius Deus sit, sed quod vnus, procedens A tamen a Patre, ita producit Spiritū sanctum, sed a Patre quia id accepit a Patre: nempe essentiam qua vna cum ipso producit. ea de causa Aug. lib. 15. de Tri. c. 17. & 26. affirmat Spiritum sanctum procedere a Patre, & filio, sed a Patre principaliter. principaliter dixit, significare volens originem. nam ita procedit a Patre,

Patris nonnullæ locutiones explicantur.

vt Pater a nemine habeat producere Spiritum sanctum: at Filius id habet a Patre: propterea dicitur Filius producere a Patre, seu mittere a Patre, principaliter, id est originaliter vt ita dicam. Cyrillus lib.10.cap.33.& lib.11.cap.1. procedere Spiritum sanctum a Patre per Filium asseruit, significare etiam volens ita procedere a Filio, vt filius id habeat communicatum a Patre: tamen eadem est processio ab vtroque. Hoc idem in operationibus exterioribus fit, & similis est phrasis loquendi. Filius enim creat a Patre: id est creat vna cum Patre, tamen potentiam habet, qua creat a Patre, & ipsammet creationem, quod Ioan.5.dictum est: Nihil potest facere Filius, nisi quod viderit Patrem facientem. habetur in Gen. hæc phrasis: Pluit, inquit, Dominus a Domino sulphur & ignem super Sodomam. Dominus filius pluit vna cum Patre, quia vna est actio: sed filius eam habet a Patre: ideo dicitur Dominus pluere a Domino. Sic Hilar. lib. de Synodis hunc locum explicat, & multi alij Patres. Vnde vana est quorundam Hebraizantium interpretatio, qui asserunt Hebraismum esse, nullius mysterij significatiuum. Errãt (ipsorum venia sit dictum.) Hebraismus quidem est, tamen propter processionem personarũ ita Dominum locutum esse, argumento est, quod in alijs rebus exprimendis phrasim istã non reperimus. & præter grauissimorum Patrum auctoritatem ita exponentium, extat Concilium Sirmiense contra Ariũ cõgregatum sub Iulio.1. cuius fit mentio lib.5. tripar. histor. cap.3. in quo canon hic statutus est. Si quis illud, quod scriptum est, Pluit Dominus a Domino, non de Patre, & Filio perceperit, sed & ipsũ a semetipso pluere dixerit, anathema sit. Pluit Dominus filius a Domino Patre. hæc Conciliũ.

Gen. 19.

Spiritum veritatis.

COMMENTARIVS.

Paracletum hunc quis sit ostendit, & Spiritum appellat veritatis. Superius cap.14. quare Spiritus veritatis dictus sit, exposuimus: est enim Hebraismus, quasi dictum esset: Spiritus verus, qui perfecte nouit, & docet veritatem. quæ quidem tertia appellatio accommodata est testimonio perhibendo de Christo. Nam doctrina Christi veritas est, tum quia vmbras & figuras legis illustrat: tum quia promissiones implet: demum quia viam Dei perfecte tradit. qui igitur de doctrina Christi testimonium redditurus promittitur, recte Spiritus veritatis appellatur. Nouit ergo Christum ipsum quia ab eo missus est, nouit doctrinam eius, quia Spiritus veritatis est, ideo ipsius testimonium est grauissimum. Est autem ambigua locutio apud Græcos quantum ad casum pertinet; cum enim sit neutrius generis, & in recto, & in accusandi casu legi potest, vt referatur vel ad illud, *Cum venerit Paracletus*, qui nempe Spiritus est veritatis, aut ad, *quem mittam*, nempe, *Spiritum veritatis*. Siue hoc, siue illo modo legas, sensus idem perseuerat.

Merito Spiritus veritatis appellatur, q Christi doctrinæ testimonium perhibiturus est.

Qui a Patre procedit.

Quarta hæc est appellatio, qua Spiritus hic a Patre procedere dictus est; idest consubstantialis est Patri, vt recte deducit Ambro. lib.1. de Spiritu Sancto cap.16. ac si diceret: Spiritus hic paracletus, quem mittam a Patre, qui veritatis Spiritus est, non est creatura aliqua: sed Patri & mihi consubstantialis. Est etiã accommodata hæc appellatio testimonio reddendo: nam in eo, qui testimonium perhibere debet, non sola scientia, sed etiam auctoritas necessaria est, vt sit dignus fide: hoc autem habet Spiritus hic: consubstantialis enim est Patri, eiusdem potentiæ & substantiæ, & virtutis cum ipso, qua potentia & virtute talia efficiet opera, vt testimonium suum dignum omni fide faciat. Chrysost. homil. 76. ad scientiam refert, quasi diceret: si procedit a Patre, omnia nouit, vt sit perfectus doctor veritatis, sed hoc magis ad illud, *Spiritus veritatis*, pertinet.

Auctoritas Spiritus sãcti declaratur, vt quale eius testimonium sit intelligatur.

ANNO-

ANNOTATIO. XXV.

Græci abſque ratione hunc ſūpſerunt occaſionē dicēdi, quod Spirit⁹ ſan ctus a ſolo Patre procedit.

A

EX hac ſententia Græci ſui erroris occaſionem acceperunt, eaq; multum ſe tuentur ac nos impugnãt, exiſtimãtes Spiritum ſanctum a ſolo Patre procedere, nō a filio ſimul, & Patre, quia dictum eſt: a Patre procedit. Nec aduerunt, non eſſe dictum a ſolo Patre, ſed a Patre procedere, quod nos fatemur, ſed vltra affirmamus, ſimul a filio procedere. Et hoc ipſum in his eiſdem verbis ſignificatum eſt: nam dicitur, *Quem ego mittam vobis*. non mitteret B Filius Spiritum ſanctum, niſi ab ipſo, qui mittit, procederet, ſicut filius mittere Patrem non poteſt, qui ab eo Pater nō procedit. At Pater filium mittit, qui ab ipſo procedit. Et hæc eſt cauſa, cur non dictum eſt in bis verbis, qui a me, & Patre procedit: iam enim ipſum eſſe, & procedere a filio ſignificauerat, quando dixit: *Quem ego mittam vobis*. vt autem a Patre etiam eum procedere oſtenderet, adiecit, *qui a Patre procedit*, non ergo hæc verba a ſolo procedere Patre ſignificant, ſed potius ita a filio procedere (hoc enim iam ſignifica- C tum erat) vt a Patre etiam procedat. Nam non defuerunt hæretici, qui Spiritum ſanctum ſolius filij eſſe Spiritum, non Patris affirmarent. Ita enim Eunomius aſſeruit, vt refert Baſil. lib. 2. con. eundem in fine: contra quem ille, & a Filio, & Patre procedere docet, & hoc verbo ſatis conuincitur Eunomius: *Qui a Patre procedit*. Locus igitur præſens non Græcorum errori fauet, ſed potius eum redarguit, & conuincit, cum a Filio & Patre Spiritum ſanctū procedere ex his verbis conſtet: quod Cyril. lib. 10. cap. 33. quamuis Græcus intelli D gens fatetur Spiritum eſſe Filij, & Patris, & a Patre procedere, ſed per filium, quod non aliud ſignificat, quam, quod nos dicimus, Filius producit Spiritum ſanctum a Patre: id eſt, habet a Patre producere Spiritum, hoc eſt Patrem per Filium producere Spiritum ſanctum, ſicut Deus per verbum omnia creauit: Omnia enim per ipſum facta ſunt. Porro non eſt aliud per verbum fieri omnia a Deo, quam verbum vna cum Patre omnia facere, ſed verbum habere a patre omnia facere, a quo eſſentiam, & potentiam accipit: de hac tamen re plura cap. ſequenti dicemus, vbi occaſionem illa verba dabunt, *De meo accipiet, & annunciabit vobis*.

ANNOTATIO XXVI.

Ex ſingulis ſuperiorum verbo rum deducitur natura Spiritus ſancti.

SI verba hæc ſuperiora diligenter conſideres, *Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre Spiritum veritatis, qui a Patre procedit*: inuenies, quis ſit Spiritus ſanctus, & ad quid & quomodo mittendus. In primis habes in his verbis, diſtinctionem eius perſonæ a perſona Patris, & Filij: nam a Filio mitti, a Patre procedere, ille vero venire dicitur. ſicut diſtincta ſunt, mittere, & procedere ab alio, & venire: ita ſunt diſtinctæ perſonæ mittens, a quo procedit, & qui venit. Habes ſecundo loco, ſubſtantiã eius, eſt enim Patri conſubſtantialis, quia a Patre procedit: cum autem filius ſit Patri conſubſtantialis, quia a Patre gignitur, ſit vt totæ tres perſonæ vnius ſint, & eiuſdem ſubſtãtiæ. Habes tertio loco, ita eſſe diſtinctam perſonam, & conſubſtantialem duabus, vt procedat ab vtraque: nam a filio mitti, & a Patre procedere dicitur, quod non eſt aliud, quã ab vtraque procedere & mitti. Habes quarto, procedere quidem a Patre, tamen non dici filium, ſed ſpiritum, eiuſq; proceſsionem non eſſe generationem.

Contra Macedonium dicentē Spiritus ſā ctus ſit filius.

In hoc impegit Macedonius hæreticus: non enim capiebat, qua ratione productus eſſet Spiritus ſanctus conſubſtantialis Patri, & non diceretur filius, & productio eius generatio: idcirco ſuo ingenio infinitam Dei maieſtatem metitus, negauit Spiritum ſanctum procedere conſubſtantialem, Deumq; eſſe cum Patre, & Filio: in cuius ſuperbiam, & intellectus temeritatem, Sancti acriter inuehuntur, cum debuiſſent fateri ſe non aſſequi poſſe, nec capere diuinam maieſtatem, humilemq; mētem, & affectum præbere, ſicut & olim Sancti Patres fecerunt. Athana. Epiſt. ad Serapion. Baſil. lib. 3. con. Eunomium. Gregor. Nazian. orat. 5. Theolog. eius argumentū proponunt. Quomodo ſi productus eſt & conſubſtantialis, non eſt genitus, & filius? omnes reſpondent, fidem eſſe habendam Scripturæ & Eccleſiæ. cū enim in naturalibus multa ſint mirabilia, quorum ratio ignoratur, ſtultū eſt velle nihil eſſe in Deo quod non ſit ratione compertum. ita Sancti reſpondent. Aug. lib. 2. Trini. cap. 3. dubium hoc proponit, & lib. 5. cap. 20. & lib. 15. cap. 27. aliquas congruentes rationes adfert. ſimiliter & Anſel. monolog. c. 53. tamen vera & certa ratio ignoratur, vt etiã Docet Damaſc. lib. 1. de fid. capit. 10. his etiam nos aquieſcamus, fide dicentes Spiritum

ritum ſanctum a patre & filio non factum A nec creatum, nec genitum, ſed procedentem. In noſtris Theologicis prælectionibus de his multa diximus & ſcripſimus, hæc in præſenti ſufficiant. Habes quinto ex his etiam verbis, venturum Paracletum, & veritatis Spiritũ, id eſt, ad implendum animas cęleſti conſolatione, & dona gratiæ infundenda, ac veritatem Christi manifeſtandam. Ille ergo omnia efficiet, in illis, B ad quos mittitur, & venit, quæ ad conſolationem, & adhortationem neceſſaria ſunt: & ſimul ad veritatis manifeſtationẽ vt paulo inferius explicabimus.

Hinc ſoluitur dubitatio, quam aliquis mouere poſſet, qua de cauſa tot verbis vſus ſit Dominus in hoc Spiritu deſcribendo. Reſpondeo id factum, tum vt myſterium Trinitatis, quod ad fidem Chriſtianorum pertinet, exponeretur: erat enim opus, tertiæ huius perſonæ dignitatem oſtendere. Tum vt quam dignum fide ſit teſtimonium eius, de quo adiungitur: Ille teſtimonium perhibebit de me, aperiret, & declararet. Demum, vt diſcipulos confirmaret ad teſtimonium de ipſo Chriſto exhibendum, vt paulo poſt dicemus.

Cur Dominus tot verbis, vſus ſit loquens de Spiritu ſancto.

Ille teſtimonium perhibebit de me.

COMMENTARIVS.

HIc igitur Paracletus, de quo tot, ac tanta dicta ſunt, cum venerit perhibebit de me teſtimonium, operibus miris, & ſignis exterioribus, quæ operabitur in meæ diuinitatis & doctrinæ confirmationem, & intus in cordibus hominum lumen diuinum, & affectum infundendo, quo cognoſcant & ſequantur me, omni errore & mundi vanitate poſtpoſita. cum enim Deus ſit, omnia quæcumque vult, efficere poteſt, & efficiet. Fuit valde rationi conſonum, vt Spiritus ſanctus de Chriſto teſtimonium perhiberet, ipſe enim fuit quodam modo cauſa, vt filius Dei carnem ſumeret, amor enim Patris cauſa fuit, Ioan. 3. Sic Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret. amor autem Spiritus ſanctus eſt. Rurſus Spiritus ſanctus per prophetas locutus prænunciauit mundo aduentum eius. Denique aduenientem in carne ſuſcepta vnxit Act. 10. Vnxit eũ Spiritu ſancto. Debuit ergo de ipſo poſt aduentũ teſtimonium reddere.

Quam fuerit rationi conforme vt Spiritus ſanctus perhiberet teſtimoniũ de Chriſto.

ANNOTATIO XXVII.

Præter Apoſtolorũ teſtimoniũ etiam Spiritus ſanct. per ſemetipſũ Chriſto teſtimonium perhibuit.

AVg. tract. 93. hoc teſtimonium Spiritus ſancti non diſtingui ab ipſo teſtimonio Apoſtolorum docet, ſed Spiritum ſanctum per ipſos teſtimonium reddidiſſe mundo de Chriſto, dum in eis effecit omnia ea, per quæ teſtimonium perhibebant, iuxta illud Matth. 10. Non eſtis vos, qui loquimini, ſed Spiritus patris veſtri, qui loquitur in vobis. & Act. 1. Accipietis virtutem Spiritus ſancti ſuperuenictis in vos & eritis mihi teſtes in Hieruſalem, & in omni Iudæa, & Samaria vſque ad vltimũ terræ. Negari non poteſt Spiritum ſanctũ per ipſos Apoſtolos reddidiſſe teſtimoniũ veritatis Chriſti: tamen non tantum hoc teſtimonium verba hæc indicãt, ſed aliud etiã quod per ſe Spiritus ſanctus de Chriſto reddidit, & reddit: nam ſuper baptizatos, viſibiliter ſub ignis ſpecie deſcendens baptiſmo Chriſti, & ipſi Chriſto teſtimoniũ perhibebat, vt ſint duo teſtimonia di- A ſtincta, quod Act. 5. Apoſtoli ipſi docuerũt his verbis: Nos, inquiunt, ſumus teſtes horum verborum, & ſpiritus ſanctus quem dedit Deus omnibus obedientibus ſibi. Ecce duos teſtes numerant, & ſe, & Spiritum ſanctum, de quo etiã teſtimonio ad Rom. 8. dicitur Ipſe ſpiritus teſtimonium reddit conſcientiæ noſtræ, quod filij Dei ſumus. nunc etiam interius fideliũ cordibus teſtimonium perhibet firmans mentem, & affectum in Chriſto: quamuis non ſit iam B viſibile illud teſtimoniũ ignis exterioris, eſt tamen teſtimonium Spiritus ſancti, tã inſignis, & copioſa, & miranda hominum conuerſio. Non ſolum ergo teſtimoniũ per Apoſtolos & prædicatores perhibuit, ſed per ſe miris alijs operibus. Et verba hæc id probant, cum dicitur: *Ille teſtimonium perhibebit. & vos teſtimoniũ perhibebitis*, diſtinguens teſtimonia Spiritus ſancti, & eorum. quamuis per ipſos etiam Spiritus

Q ſanctus

sanctus perhibuerit testimonium. Quam expositionē afferre videtur Cyril. lib. 10. cap. 33. Quale autem, & quam dignum omni fide testimonium hoc fuerit, verba antecedentia significant: est enim missus a Christo, Spiritus veritatis, & a Patre procedens, cuius sapientia, bonitas, & potentia diuina est. In testimonio enim hæc necessaria sunt: sapientia, vt sciat veritatem; Bonitas, vt eam aperiat, nec decipiat, aut fallat: & auctoritas, qua talis ab alijs iudicetur, qualis est, vt sit omni superior exceptione. Quid autem potuit reperiri vmquam æquale ei, qui scientiam, bonitatem, & potentiam habet eum Deo eandem?

Tria in teste necessaria.

Et vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis.

COMMENTARIVS.

NOn Spiritus sanctus tantum, sed etiam vos testimonium perhibebitis de me, quia ab initio meæ prædicationis & manifestationis factæ mundo, me cum estis, & mecum conuersati estis; & ex visu tamquam oculati testes, omnia, quæ facta sunt per me, testari poteritis, vt omnia adsint testimonia diuina, & humana. Quamuis enim sufficere deberet diuinum Spiritus sancti testimonium per opera diuinæ potentiæ, volo vt etiam vos humanum perhibeatis testimonium ex visu, & experientia. hoc fecerunt postea Apostoli. 1. Ioann. 1. Quod audiuimus, inquit, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ, & vita manifestata est & vidimus & testamur, & annunciamus vobis. Rursus. 2. Pet. 1. Hanc vocem nos audiuimus, cum essemus cum illo in monte. Act. 2. Hunc suscitauit Deus a mortuis, & huius nos testes sumus Ioan. 1. Et vidimus gloriam eius. Hac motus ratione Act. 1. dixit Petrus: Oportet ergo ex his viris, qui nobiscum sunt congregati in omni tempore, quo intrauit & exiuit inter nos Dominus Iesus, incipiens a baptismo Ioannis vsque in diem, quo assumptus est a nobis, testem resurrectionis eius nobiscum fieri, vnum ex istis. His verbis declarat Petrus verbum hoc Christi, *Ab initio*, nēpe a Ioannis baptismo, quando se mundo manifestare incœpit. Hinc constat, quod superius dicebamus, esse aliud testimonium Spiritus sancti ab eo, quod est discipulorum, cuius hic fit mentio. Græce verbum est præsens, *perhibetis*, tamen pro futuro positum est, & recte versum est, *perhibebitis*. de hoc enim, quod tunc futurum erat hæc verba procedunt.

ANNOTATIO XXVIII.

Quattuor impedimēta, quæ Apostolorū testimoniū Christo perhibendum retardare poterāt, Spiritus sancti testimonio tolluntur.

MAgno, & plane diuino consilio factum est, vt testimonio a discipulis reddendo præmitteretur, & promitteretur testimonium Spiritus sancti: hac enim ratione Christus omne sustulit impedimentum, quod animos discipulorum ab hoc officio auertere poterat. hoc autē multiplex erat. Primum humilitas Christi: nā de mortuo, & occiso a Iudæis, testimoniū reddere, humile quid, & contemptibile videri poterat. Secundum erat difficultas persuadendi, nam persuadere hominē, crucifixum esse Deum, arduum videbatur, & erat. Tertio periculum, nam cum Christus se propter suam prædicationem a Iudæis occidendum iam illis reuelasset, quid non erat a discipulis timendum eidem testimonium perhibentibus etiā apud eosdē, qui occiderunt? maxime quia Dominus pronunciat, ipsis mortē subeundā pro hoc testimonio. Quartum erat quod parum essēt idonei, se enim illiteratos, & humilis cōditionis agnoscebant, qua igitur ratione per vniuersum, tantum mysterium prædicare auderent?

Hæc maxime eorum animos deterrere poterant; at omnia Dominus prudentissime repellit his verbis præmissis. Testimonium, inquit, perhibebit Spiritus Paraclerus, veritatis, qui a Patre procedit, & quē ego vobis mittā. Primo quidem, ne videatur vobis vile, & contemptum officium, & testimonium, quod ille, qui a Patre procedit, & ipsi est consubstantialis est perhibiturus. rursus, ne timeatis, nō posse vos arduā veritate persuadere: ille enim Spiritus veritatis, qui omnia scit, qui quæcumque vult docet & persuadet, vobiscū & per vos reddet testimoniū: & quod vos vere nō potestis persuadere, ille persuadebit, & faciet

ciet cognoscere, Spiritus enim est verita-tis. Vt enim Spiritus omnia penetrat: sic corda hominū penetrabit, quia Spiritus est, & quia veritatis Spiritus est, quocūque penetrauerit, veritatem ipsam stabiliet, & figet. Nec vos præterea terreat periculum quod vobis certum imminet: nam non solum efficiet vos spernere, & contemnere pericula omnia temporalia, sed desiderare & gaudere in eis: quia paracletus est, & cōsolator, & incitator, seu exhortator. Nec denique conturbet vos vestra inscitia: nā Spiritum mittam vobis, qui erit in vobis ipsis, qui tales vos efficiet, vt testimonium probatissimum mundo exhibeatis. Dabit vobis scientiam & sapientiam, cui mūdus non poterit contradicere. Dabit potentiā operum, & miraculorū, quia Deus est, & a Patre procedit. Faciet vos homines cælestes atque diuinos, quia Spiritus est. diliget vos, nec derelinquet vnquam, quia ego qui vos amo, qui sum pater, & magister vester, ego sum, qui mittam eū vobis. Appositissime igitur hæc verba præmissa sunt, tum vt instruerentur discipuli, nulla ratione eos posse testimonium tale perhibere, nec eorum testimonium perhibitum quicquam profecturum esse, nisi ope Spiritus sancti nixum: tum vt omne impedimentum, quod eos a proposito retardare poterat, tolleret.

Supradicta quattuor impedimēta, quattuor in locis fatetur. Paulus sibi fuisse sublata.

Hæc autem omnia euentus confirmauit quæ vel in Paulo ex ipsius verbis impleta esse agnoscimus. Rom. 1. Non, inquit, erubesco Euangelium: virtus enim Dei est. & 1. Corin. 2. Sermo meus, & prædicatio mea nō in persuasibilibus humanæ sapiētiæ verbis, sed in ostensione Spiritus, & virtutis. rursus. 2. Corint. 12. Placeo mihi in infirmitatibus meis, & in contumelijs, & necessitatibus, in persecutionibus, in angustijs prō Christo. denique ad Philip. 4. Omnia possum in eo, qui me confortat. Ecce omnia quattuor impedimēta sublata his locis confitetur. hæc eadem in ceteris Apostolis, Spiritus hic operatus est, nec in his solis, quamuis ipsi primitias Spiritus habuerint; sed in multis etiam, & infinitis alijs Christi fidelibus, & verbi ipsius annunciatoribus.

ANNOTATIO XXIX.

Cur Christus voluerit, tot ac tanta testimonia ante aduentū in aduentu & post aduentum, & diuersum eius, sibi perhiberi.

PErcontari aliquis posset, quare tot testimonia habuit Christus? ante enim eius aduentum Prophetæ omnes de ipso testati sunt. Act. 10. Huic testimonium perhibent omnes Prophetæ, præter hos, cum primum natus est, stella perhibet testimonium: similiter & Magi aduenientes, immo & Angeli ipsi annunciantes Pastoribus testificati sunt: cum etiā prædicationi proximus esset, Ioannes Baptista perhibet testimonium, ad hoc perhibendum missus a Deo. tota adhuc Sanctissima Trinitas de eo perhibet testimoniū in baptismo, & in transfiguratione. Pater ipse Matth. 3, & 17 voce de cælo delapsa testatur: Hic est filius meus dilectus. Spiritus sanctus in specie columbæ super eum descendens. Matt. 3. Ipsemet etiā suis verbis, & operibus, Ioan. 8. Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum verum est. præter hæc ipso ad Patrem recedēte Spiritus sanctus perhibet testimoniū: tandē & ipsi discipuli. quorsum ergo ante aduentū in aduentu, & post aduentum tot habere voluit testimonia, cum potuerit etiam sine his testimonijs veritatem persuadere?

Prima causa vt inde constaret quam esset difficile tātum asserere mysterium.

Respondeo id pluribus de causis factū esse. Prima est, vt difficultas mysterij notior euaderet. negari enim non potest arduum esse, & supra omnem rationē Angelicam, & humanam, Deum hominem esse factum: nec solum hoc, sed vsque ad crucis mortem descendisse, & se humiliasse, morteq. hac redemisse mundum, quem poterat sola voluntate liberare. hanc difficultatem Isaias nouit, cap. 53. dicens: Domine, quis credet auditui nostro, & brachiū Domini cui reuelatum est? ac si diceret: Domine arduum est credere, quæ annuntiamus, brachium tuum nempe filium omnipotentem esse abscōditum in velo carnis. statim addit causam difficultatis, Nō erat ei species, neque decor, id est, quia vidimus eum mortuum, & contemptum, quis credet hunc esse filium Dei? Vt igitur res ardua in se, & difficilis, nec uiribus humanis assequenda, & intelligenda, ostenderetur, idcirco tot, ac tanta sunt cumulata testimonia, vt qui credit, & agnoscit, id sibi, suæque virtuti non tribuat.

Secunda, vt assidua mysterij narratione, eius necessitas & vtilitas magis cōmendaretur.

Secunda causa, ipsius veritatis necessitas. Salus enim mundi in solo Christo posita erat, nec est aliud nomen sub cælo, nec salutis remediū, nisi in ipso, & per ipsum. Idcirco tamquam de re necessaria, & summi momenti tot concurrunt testimonia. Quando enim videmus aliquem in maximo periculo positum, vnamq. viam euadendi, solemus complures, & iteratis vicibus eū admonere: sic fecit Dominus Deus cum homine, quem in summo positum salutis periculo videbat, nec alia via euadere posse nisi per Christum.

Tertia pro commēdāda rei dignitate.

Tertia causa est, vt dignitas ipsius aduenientis Christi commendaretur. Si enim

multi nuncij alicuius Regis, aut Principis aduentum pręcurrere, & ſequi ſolent, multo conuenientius a multis Chriſti filij Dei annunciatur, & demonſtratur aduentus in mundum.

Quarta, vt hominũ cæcitas conuincatur, qui nec tot teſtimonijs crediderit.

Quarta, & vltima cauſa eſt, hominum malitia, & cæcitas, quæ tanta eſt, vt poſt tot teſtimoniorum auctoritatem, multi in ſua nihilominus incredulitate man- A ſerint, & qui crediderunt, tot indiguerint teſtimonijs, propter quæ, ſicut in credentibus diuina clementia, & bonitas commendatur, & illuſtratur: ita contra incredulos iuſtitia, & ſeueritas diuina probatur. Qua enim pœna digni non ſunt, qui tot teſtimonijs fidem non adhibuerunt? his igitur de cauſis ſunt tot, ac tanta teſtimonia adhibita.

CAPVT DECIMVM SEXTVM.

Aec locutus ſum vobis, vt non ſcandalizemini. Abſque Synagogis facient vos: ſed venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur obſequium ſe præſtare Deo: & hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem, neque me. Sed hæc locutus ſum vobis: vt cum venerit hora eorum, reminiſcamini, quia ego dixi vobis. Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiſcum eram. Et nunc vado ad eum, qui miſit me: & nemo ex vobis interrogat me, quo vadis? Sed quia hæc locutus ſum vobis, triſtitia impleuit cor veſtrum. Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis vt ego vadam. Si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos: ſi autem abiero, mittam eum ad vos. Et cum venerit, ille arguet mundum de peccato, & de iuſtitia, & de iudicio. De peccato quidem, quia non crediderunt in me, de iuſtitia vero, quia ad Patrem vado, & iam non videbitis me: de iudicio autem, quia princeps huius mundi iam iudicatus eſt. Adhuc multa habeo vobis dicere: ſed non poteſtis portare modo. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Non enim loquetur a ſemetipſo: ſed quæcumque audiet loquetur, & quæ ventura ſunt, annunciabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. Omnia quæcumque habet Pater, mea ſunt. Propterea dixi: Quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. Modicum, & iam non videbitis me: & iterum modicum, & videbitis me: quia vado ad Patrem. Dixerunt ergo ex diſcipulis eius adinuicem: Quid eſt hoc, quod dicit nobis: Modicum, & non videbitis me: & iterum modicum, & videbitis me, & Quia vado ad Patrem? Dicebant ergo: Quid eſt hoc quod dicit Modicum? neſcimus quid loquitur. Cognouit autem Ieſus, quia volebant eum interrogare, & dixit eis: De hoc quæritis inter vos, quia dixi: Modicum, & non videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me. Amen amen dico vobis, quia plorabitis & flebitis vos, mundus autem gaudebit: vos autem contriſtabimini. ſed triſtitia veſtra vertetur in gaudium. Mulier cum parit, triſtitiam habet, quia venit hora eius. Cum autem pepererit puerum, iam non meminit preſſuræ propter gaudium, quia natus eſt homo in mundum. Et vos igitur, nunc quidem triſtitiam habetis: iterum autem videbo vos, & gaudebit cor veſtrum, & gaudium veſtrum nemo tollet a vobis. Et in illo die me non rogabitis quicquam. Amen amen dico vobis: ſi quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Vſque modo non petiſtis quicquam in nomine meo. Petite, & accipietis, vt gaudium veſtrum ſit plenum. Hæc in prouerbijs locutus ſum vobis. Venit hora cum iam non in prouerbijs loquar vobis, ſed palam de Patre annunciabo vobis. In illo die in nomine meo petetis: & non dico vobis, quia ego rogabo Patrem de vobis. Ipſe enim Pater amat vos, quia vos me amaſtis, & credidiſtis, quia ego a Deo exiui. Exiui a Patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum & vado ad Patrem. Dicunt ei diſcipuli eius: Ecce, nunc palam loqueris, & prouerbium nullum dicis. Nunc ſcimus quia ſcis omnia, & non opus eſt tibi, vt quis te interroget. In hoc credimus quia a Deo exiſti. Reſpondit eis Ieſus: Modo creditis? Ecce venit hora, & iam venit, vt diſpergamini vnuſquiſque in propria, & me

ſolum

solum relinquatis: & non sum solus, quia Pater mecum est. Hæc locutus sum vobis, vt in me pacem habeatis. In mundo pressuram habebitis: sed confidite, ego vici mundum.

Hæc locutus sum vobis, vt non scandalizemini.

COMMENTARIVS.

CAusam cur hæc, quæ ad odia & persecutiones eorum pertinent, manifestauerit: & aduentum Spiritus ad testificandum prædixerit, exponit eam esse, ne scandalizentur, & cadant: id est, ne a suo munere, & officio testificandi, & prædicandi Christum retrocedant. Aduerte: Scandalum offendiculum esse viæ, in quod incidentes impingunt, & cadunt: qui autem admoniti sunt, caute ambulant, nec facile impingunt. Per metaphoram rebus ipsis accommodatur: nam offendiculum, & scandalum magnum erat persecutio Iudæorum & Gentium, Apostolis prædicantibus Christum. Eos igitur præmonet Dominus, quod futurum est reuelando, & adiutorium Spiritus sancti promittendo: vt sic instructi non offendant. Hoc autem ipsum, quod dicit, nempe se ita locutum, vt non scandalizentur, etiam præmonitio quædam est, vt cautiores sint, non quidem in fugiendis offendiculis, & periculis, sed in paruifaciendis, & contemnendis, & superandis. Particula, *Hæc*, ad præcedentia referri, verbum sequens præteriti temporis comprobat. *Locutus sum vobis*, refertur autem ad duo prædicta, nempe aduentum Spiritus sancti, & odia, ac persecutiones, & eorum causam. hæc enim locutus illis erat.

Scandalum quid sit.

ANNOTATIO I.

Diuersæ Patrum explicationes.

CYrill. lib. 10. cap. 34. duas adfert expositiones. Prior est, vt illud, *Hæc*, referatur ad persecutiones, & odia quæ se illis Dominus prędixisse ideo dicit, vt mi nus terreant. Quod enim non expectatū præter opinionem subito euenit, magnos etiã plerumque animos turbat: quod autem præuisum est, quamuis grauius inferatur, leuius tamen propter præmeditationem videtur. Altera expositio est, vt relatiuum, *hæc*, referatur ad id quod de Spiritu sancto dictum est, sitq. sensus: Hæc dixi, nempe Spiritum sanctum venturum, & testimonium redditurum: ne scandalizemini, cum videritis incredulos futuros, vestrisq. sermonibus Iudæos fidem negaturos. Si enim ego tot tantaq. mirabilia feci: si Paracletus quoque similia faciet, nec tamen Iudæi ad meliora reducentur: nolite conturbari, si oratione vestra conuertere illos non poteritis. Tertia expositio est Euthymij qui illud, *hæc*, ad ea, quæ de Spiritu sancto sunt dicta, refert: tamen longe aliter ex- A ponit, nempe: Hæc dixi, ne scandalizemini, cum videritis malos persequentes, & iniuria vos afficientes, sed potius vt eū cognoueritis Spiritum sanctum vobis auxiliari, bono sitis animo, & viriliter agatis. Quarta est Aug. tract. 93. qui similiter ad Spiritum sanctum refert, sed aliter exponit, quam Euthym. Merito, inquit, promisso Spiritu sancto, quo in eis operante fierent testes eius, subiunxit: *Hæc locutus sum vobis*, cum enim Charitas Dei diffun B ditur in cordibus nostris per Spiritū sanctum qui datus est nobis, sit pax multa diligentibus legem Dei, vt non sit illis scādalum. Hæc Aug. Chry. ho. 76. ad Spiritū sanctum etiam refert: tamē simul secundam Cyrilli, & Euthymij expositionem, cōplecti videtur. Nobis ea visa est accommodata, quam in commentario explicuimus, vt illud, *Hæc*, ad Spiritus sancti aduentum, & simul ad persecutiones referatur, quorum prędictio scandalum futurum remouet, tum quia præmonetur periculum, tum quia promittitur auxilium

Auctoris interpretatio.

Absque Synagogis facient vos.

COMMENTARIVS.

PRæmissa iam admonitione, & tanto auxilio promisso, explicatius futuras persecutiones enarrat. quasi dicat: Vos admonui eorum quæ sunt futura, vobisq.

vobisq. auxilium magnum promisi, ne scandalizemini in persecutionibus, quæ vobis eueniẽt. Scitote enim, Iudæos e suis Synagogis vos tamquam excommunicatos eiecturos: hoc est, *Absque Synagogis vos facient.* priuabunt vos Synagogis, expellentq. vos a suis commercijs, & conuersationibus. Apud Græcos vnica est dictio, *Absque Synagogis*, sensus tamen idem est. Hoc ignominiæ maximæ apud Iudęos erat, quod alijs verbis significauit Dominus Luc.6. Beati, inquit, eritis, cũ vos oderint homines, & cum separauerint vos, & exprobrauerint, & eiecerint nomen vestrum, tamquam malum, propter filium hominis: verba hæc Ioannis ad Iudæorum præcipue referuntur persecutionem. Non est autem hoc loco sine consideratione prætereundum. Quis enim non expectasset post promissum Spiritum sanctum tantæ potentiæ, & scientiæ, & bonitatis, & post verbum, *Non scandalizemini*, dicturum Christum, in synagogas vos recipient: omnes ad vos procliues current, beneuolentia, & obsequio afficient? at non hæc dicta sunt, sed *Absque Synagogis facient*, & interficient tamquam impios, & sceleratos. At multo aliter diuina sapientia de rebus iudicat, quam mundana: maius beneficium, & maius opus fuit, discipulos fortes facere in morte subeunda, & lætos aggredi pericula, omniaq. huius mundi bona contemnere, quam impedire, ne occiderentur. Illud Apostolos fecit beatos, non hoc: illud Reges terræ facere potuerunt, non autem istud. Plus igitur Spiritus sancti virtus splendet in morte contemnenda, quam impedienda: in sustinendis læto animo afflictionibus, quam in auertẽdis: maius beneficium illud est, quam hoc. Diuinius opus fuit, per mortẽ, & afflictiones mundum conuertere, quam per vitam temporalem: inducereq. vt crederent, & sequerentur eorum doctrinam, qui sic male habiti sunt a mundo, quam si bene accepti essent.

Dei sapientia & virtus splendent magis in fortitudine qua Apostoli mortẽ subibãt quam si illã Deus impediret.

ANNOTATIO II.

QVoniam Synagogæ mentio frequẽs est apud Ioannem, non abs re erit, si aliqua & de vocis significatione, & de rei ipsius vsu, & de origine ac antiquitate dicamus.

Synagogæ multiplex significatio.

Synagoga Græcum est vocabulum, significans idem, quod Latine congregatio. Vsurpatur autẽ in scriptura tripliciter, Primo pro tota illa Iudæorum republica, vt enim nunc Christianorum conuentus dicitur Ecclesia, ita olim Iudæorum multitudo sub vna veri Dei religione, dicebatur Synagoga: in qua significatione acceptum est illud Num.4. Recensuerunt Moyses, & Aaron, & principes Synagogæ filios Caath. & illud Num.16. Ducenti quinquaginta viri proceres Synagogæ. Aug. in illud Psal.81. Deus stetit in Synagoga Deorũ, adnotat Apostolos illum Iudæorum conuentum Synagogam, & ecclesiam appellasse: sic enim in veteri testamento appellatus est. Nostram vero Ecclesiam numquam appellarunt Synagogam, siue propter distinctionem, siue quia Synagoga communis est: nam congregantur animalia, & congregantur aquæ. Verbum enim Græcum Συνάγω, & Συναγογή cõmune est, at ecclesia non est nisi hominum, & vtentium ratione:

A Ecclesia namque non congregationem, sed conuocationem significat. Iudæis ergo vt pote seruorum statum habentibus, & sub elementis huius mundi seruientibus, Synagogæ nomen conueniebat, qui timore sicut animalia trahebantur: at Christianis Spiritum dilectionis habentibus quibus diuina sunt reserata mysteria, nomen Ecclesiæ, & conuocationis congruit.

Secundo accipitur in scriptura nomen
B Synagogę pro quocumque siuę bonorum, siue malorum cœtu: sic frequenter vsurpatur. Psal.85. Synagoga potentum quęsierunt animam meam. Eccl.3. Synagogę superborum non erit sanitas. & 21. Stupa collecta Synagoga peccãtium. Sunt multa alia testimonia. Tertio accipitur pro loco illo, in quem multitudo Iudæorum conueniebat ad aliqua exercitia Spiritualia. in qua significatione acceptum est illud Luc.7. Synagogam ædificauit nobis.
C Erant autẽ huiusmodi Synagogæ in Hierusalem multæ, & in tota terra promissionis, & extra, vt inferius dicemus.

In tres præcipuos vsus erant hæ Synagogæ institutæ, quantum ex scripturis deducere licet. Primus ad prædicationẽ verbi Dei, & legis Mosaicę explicationẽ:

In quem vsum synagogæ fuerunt institutæ.

singulis

singulis enim sabbatis conueniebat tota multitudo Iudæorum in diuersas Synagogas distributa, vt legis doctrinam audiret, Act. 15. A temporibus inquit antiquis habet in singulis ciuitatibus Moyses, qui eum prædicent in Synagogis, vbi per omne Sabbatum legitur, Luc. 4. Erat prædicans in Synagogis Galileę. Luc. 13. Erat docens in Synagogis eorũ Sabbatis.

Alter vsus erat orare & laudare Deum: quo autem modo, & quibus verbis orarent, ignoramus. Hoc vero certum est in Synagogas conuenisse ad orandum: nam dicitur Iudith. 6. Conuocatus est omnis populus, & per totam noctem intra Ecclesiam orauerunt petentes auxilium a Deo Israel. Synagoga appellatur in hoc loco Ecclesia. Et Matth. 6. Qui amant in Synagogis orare. Seruabatur autem ordo talis, conuenientes quidem viri & feminæ, locis tamen distinctis, primum orabãt pro communibus necessitatibus, & maxime aduentum Messiæ postulantes: post orationem vero, primi illorum legis periti partem aliquam de libris Moysi, & alicuius Prophetæ populo explanabant. His absolutis siquis inter adstantes erat peritus maxime ex aduenis, aut alterius Synagogæ, inuitabatur ad dicendum: qui locum huic muneri destinatũ ascendẽs, concionem habebat. Constat hoc ex Act. c. 13. vbi de Paulo, & Barnaba legimus, quod die Sabbatorum ingressi Synagogam sederunt: post lectionem autem legis & Prophetarum, miserunt principes Synagogæ ad eos, dicentes: Viri fratres, si quis est in vobis sermo exhortationis ad plebem, dicite. Surgens autẽ Paulus &c. Sic in Euangelio Christum sæpe in Synagogis docuisse legimus. Fiebant etiam in Synagoga inter doctores concertationes, & disputationes ad sensum scripturarum elucidandum conuenientes, vt constat Luc. 2. quando inuentus est puer Iesus in medio doctorum interrogans, & respondens. His attestantur Ioseph. lib. 2. contra Appionem & Philo. lib. 3. de vita Moysis. Moris, inquit, fuit Sabbatis operam dare Philosophiæ principe antecedente, & docente, quæ opus facto ac dicto essent, reliquis audientibus. Ex quo etiã nunc philosophantur Sabbato patrio more: nam Oratoria in ciuitatibus, Scholæ sunt omnium virtutum, quibus diuina, humanaq. intelliguntur, & corriguntur. Quod repetit de Essæis loquens in illo libro, quẽ inscripsit: Omnes probos esse liberos, vt ait, Vnus biblia sumens legit: alter vero

A ex peritissimis minime nota exponit. lib. etiam de legatione ad Caium, hoc idem confirmat.

Hinc est, vt merito probri loco duceretur, quemquam extra Synagogam facere. Eum enim a consortio fidelium separabant, indignumq. iudicabant, vt cum eo in oratione, & verbi doctrina communicarent, & tamquam incorrigibilem vitabant, sicut & nos cum excommunicato facimus. Tali pœna Apostolos puniendos
B a Iudæis prædicit Dominus: quã timentes aliqui ex principibus etiam si crederent in Christum, palam non confitebantur, vt supra cap. 12. dictum est: grauis enim erat infamiæ nota.

Tertius vsus harum Synagogarum, quantum mihi videtur, fuit, corrigere publice aliqua delicta in legem, velut enim quædam publicæ pœnitentiæ, & castigationes fiebant, hoc enim multa loca scripturæ significare videntur. Matth. 10. In Synagogis suis flagellabũt vos. Vbi Glos.
C interline. adnotat ideo hoc dictum, vt significet prætextu religionis Iudæos persecuturos esse discipulos Christi: nam Synagoga, inquit, locus correctionis est. Idẽ habetur Matth. 23. Ex eis flagellabitis in Synagogis vestris. & Mar. 13. In Synagogis vapulabitis. Act. 22. Ego eram cõcludens in carcerem, & cędens eos per Synagogas. Act. 26. Per omnes Synagogas frequenter puniens eos.

De Synagogarum Origine, & antiquitate.

Origo & antiquitas Synagogarum incerta est, aliqui recentiores tẽpore Baby-
D lonicę captiuitatis incœpisse existimant. Iudæi enim tunc temporis templi sancti memores loca instituerunt, in quibus cõuenientes orarent, & verbum Dei audirent. Hæc tamen opinio nullo firmo nititur fundamento. Vnde existimo multo esse antiquiores: nam Iudic. 20. quando nondum Salomon, qui templũ illud ædificauit, natus erat, habemus Synagogam extitisse: dicuntur enim quadraginta millia virorum conuenisse in Masphat, in Ec-
E clesiam populi Dei. Quod non aliud significat quam in templum, & domum Deo dicatam. Hanc autem non esse domum, & templum, vbi erat arca, & vbi sacrificium fiebat, certum est: erat enim tunc in Sylo, vt constat. 1. Reg. 1. Igitur erat Synagoga, & locus aliquis, quo ad orandum populus conueniebat. Idcirco aliqui Rabini hoc moti argumento putarunt in Masphat incœptas esse Synagogas, non quòd illo tempore illa incœperit: nã erat prius, quam populus illuc conueniret.

Verisimile

Verisimile ergo est a tempore Iudicum, cum terra habitari cœpta est, ædificata loca sacra, in quæ populus ad orandum, & verbum Dei audiendum, & negotia religionis tractanda conueniret, cum nō posset sacrificare nisi in vno loco determinato, vbi erat arca Dei: quarum diuisio, & multitudo facta est propter diuersitatem & multiplicitatem familiarum & tribuū, quæ sæpe seorsum congregabantur. Has domos puto significari a Dauid. Psal. 25. In ecclesijs, inquit, benedicā te Domine. Et Psal. 67. In Ecclesijs benedicite Deo. Et a Salomone Eccles. 24. In Ecclesijs altissimi aperuit os suum. Sunt alia multa huiusmodi loca: & hanc antiquitatem significare videntur illa verba Act. 15. a temporibus, inquit, antiquis habet Moyses, qui eum prædicent in Synagogis. Aedificato autem templo in Hierusalem, in quo solo, licebat sacrificare vt constat Deut. 12. Synagogæ conseruatæ sunt, per loca extra Hierusalem, & in ipsamet Hierusalem: nam cum matrimoniū tunc temporis commune esset etiam sacerdotibus, & vxorum pluralitas non esset prohibita mirum in modum auctus est numerus Iudæorum familiarum, vt vix in templo omnes recipi possent Sabbatis singulis ad verbum Dei audiēdum: maxime propter diuersitatem & multitudinem aduenarū, qui eo concurrebant. Hinc factum est, vt numerus Synagogarum adeo excreuerit, vt tempore excidij Hierosolymitani, numerarentur Hierosolymis quadringētæ, & octuaginta Synagogę, tam pro ciuibus, quam pro aduenis Iudæis, qui religionis causa sanctam ciuitatem adibant. Vnius earum fit mentio Act. 6. Surrexerunt, in-

A quit, quidam de Synagoga, quæ appellatur Libertinorum, & Cyrenensiū, & Alexandrinorum, & eorum, qui erant a Cilicia &c. Præter hanc plurimæ numerantur apud Euangelistas, & in Actis Apost. quę erant extra Hierusalem in reliquis ciuitatibus, & prouincijs. Matth. 4. habetur de Synagogis Galileæ, Act. 9. de Synagogis Damasci. 13. de Synagogis Salaminę, & Antiochiæ, Pisidiæ. 14. de Synagoga Iconij. 17. de Synagogis Thessalonicę, Beroeæ, Corinthi, & Ephesi. immo, vt testatur Philo in legat. ad Caium, Imperator.
B Tiberius sciens Iudæos Romæ trans Tiberim habitāres habere oratoria, in quibus singulis Sabbatis patriam legē edocebantur, non prohibuit. Huiusmodi Synagogæ non a priuatis Iudęis tantum, sed etiam a gentilibus pij officij causa, construebantur in eorumdem Iudęorū vsum, vt constat Luc. 7. De Centurione gentili, qui Synagogam ædificauerat Iudæis. Vt autem in templo Pontifices, & sacerdotes principatum gerebant, sic in Synagogis Scribæ & Pharisęi, qui per illas distributi erant, & dicebantur ij, qui Synagogis
C præerant, Archisynagogi, aut principes Synagogarum. Scribarum enim erat munus, vt paulo inferius dicemus, lectiones habere ad populum, & scripturas interpretari, quod etiam habebant commune cum Pharisæis, Matt. 23. Super cathedrā Moysi sederunt Scribæ, & Pharisæi. Ideo ibidem arguuntur, quod clauserint regnū cælorum populo, nimirum quia sinistre scripturam, & legem interpretabantur, auaritiæ & ambitioni deditis: honores, & diuitias magis quam populi bonū expetētes, vt Dominus sæpe illis exprobrauit.

Sed venit hora, vt omnis, qui interficit vos, arbitretur se obsequium præstare Deo.

COMMENTARIVS.

AVget sententiam prædicens etiam gentium persecutionem, ac si dicat: parū dico, nō solum e Synagogis eijciemini, immo venit hora, vt interficiamini, & sic interficiamini, vt qui vos interfecerit, arbitraturus sit se sacrificium Deo offerre, remq. ei gratissimam exhibere. Interficiemini tamquam Deo aduersarij, & legis, ac religionis peruersores. Duo igitur mala imminent, & mors, quia interficiendi estis: & causa mortis, tamquam impij, & scelesti, religionisq. diuinæ destructores: ita vt, qui vos occiderit, arbitretur se iustam, piam, & gratam Deo rem fecisse. *Venit hora*, positum est pro eo, quod dicimus veniet tempus. sicut Ioan. 5. Venit hora, quando omnes, qui in monumentis sunt, audient vocē filij Dei. Particula, *Sed*, augmenti est, pro eo posita, quod dicimus (immo, seu quin potius) quod supra annotauimus, & paulo inferius in eadem posita est significatione.

ANNOTATIO III.

Superiorũ verborum sensus magis expenditur.

PArticula, *Sed*, in varios sensus induxit Doctores. August. enim tract. 93. Particulam diuersitatis, seu aduersatiuã interpretans, hanc sententiam in hunc exposuit sensum: vt Dominus consoletur discipulos, quasi dictum esset: eijcient vos e Synagogis, sed vos gaudete, quia tantam conuersuri estis multitudinem, vt non patiantur Iudæi persecutores vestri vos viuere, ne omnes ad me conuertatis. Sed dura videtur expositio. Beda eandem significationem particulæ sequens, aliter exponit, nempe: sed vos gaudete, quia, qui vos occident, non tam odio vestri, quam religionis, ac legis diuinæ æmulatione id facient. Ista etiam expositio dura est, & adhuc non continet causam legitimam gaudendi: nam minus malũ, odiũ personale proprium reputandum erat, quam odium religionis Christi, & quod impietas reputaretur, quæ erat summa pietas. Accommodatior est expositio Cyrilli lib. 10. cap. 35. exponentis particulã, *sed*, vt sit dictio augens, ac si dictum esset: Non solum eijciemini e Synagogis, sed etiam fiet, vt interficiamini sic, vt vestri interfectores sacrificium Deo gratum, mortem vestram existiment. Et hanc expositionem secuti sumus in cõmẽtario: non enim verba hæc ad consolationem dicta sunt, sed ne terreantur discipuli, si ex inopinato aduersa eueniant, consolatio vero verbis sequentibus continetur.

ANNOTATIO IIII.

AVg. tract. 93. hanc eandem sententiam de Iudæorum persecutione exponit: hi enim futuri erant, qui Apostolorum interfectionem ita iustam existimarent, vt Deo rem gratam se facere crederent, quando Christianos, & discipulos occidebant, quod constat Act. 23. de Paulo. Quidam, inquit, ex Iudæis deuouerũt se dicentes, neque manducaturos, neque bibituros, donec occiderent Paulum. Ipsemet Paulus ante conuersionem de seipso dicit. Gala. 1. Supra modum persequebar ecclesiam Dei, & expugnabam illam, & proficiebam in Iudaismo supra multos coætaneos meos in genere meo: abundantior æmulator existens paternarum mearum traditionum. Idem Aug. lib. 2. con. litteras Petilia. c. 92. non solũ de Iudæo-

An proxima verba, de persecutione quã Apostoli à Iudæis passuri erant, an de illa quã a gentibus, sint intelligenda.

A rum persecutione contra discipulos Domini exponit: sed probat nõ posse de gentibus intelligi, quia hæ non interfecerũt arbitrantes se obsequium præstare Deo, quia non verum Deum, sed idola colebãt. Idem docet lib. 2. con. Episto. Gaudentij cap. 15. adiungens posse intelligi de Hæreticis, qui quando possunt, Catholicos occidunt, quæ expositio, nempe de Iudæorum persecutione, est etiam Cyrilli lib. 10. cap. 35. tamen non videtur accommo-

B data: nam Dominus ad discipulos dirigit præcipue sermonem, quamuis etiam alij, qui idem reddiderunt testimonium, intelligantur. Et loquitur generaliter: *Omnis, qui interficit vos*: at præter vnũ reliqui a gentibus sunt occisi, & interfecti. nõ ergo de Iudæis determinate, sed etiã de gentibus interpretanda est sententia. Et quãuis Dominus nõ expresserit gentes, tamẽ generalitate vtẽs eas præcipue indicauit.

Prior ergo sententia de eiectione ad Iudæos pertinet: hæc autem maxime ad

C Gentes. Nec argumentum Augustini efficax est contra hanc expositionem: nam etiamsi falsos Deos colerent, veros tamẽ esse, & his rem gratam se facere putabãt, interficientes discipulos Domini: sicut etiam non erat obsequium verum, quamuis Iudæos intelligamus, sed impietas. Non enim dicit Dominus, obsequium præstabunt Deo, sed arbitrabuntur se obsequium præstare Deo: & sicut falluntur in obsequio, ita etiam fallũtur in Dei cognitione. Iudæi autem decepti sunt in

D obsequio, non in Dei cognitione, quia verum Deum colebant: gentes vero etiam in Dei cognitione. Tamen non minus hi quam illi arbitrati sunt, rem Deo se gratam facere: nã zelo religionis etiam gentes interfecerunt Christianos. Idcirco plurimi persecutores interficiendos eos censebant non alio crimine, quàm quòd Christiani erant, quasi falsam, & impiam amplectentes religionem aduersam ei, quam ipsi veram existimabant. Quod

E constat ex multis historijs, & etiam ex illo Act. 19. quando illi Ephesij contra Paulum agentes, dicebant: Magnæ Dianæ templum in nihilum reputabitur, & destrui incipiet maiestas eius, quam tota Asia, & orbis colit. His autem dictis repleti sunt ira, & exclamauerunt, dicentes: Magna Diana Ephesiorum.

Et hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem, neque me.

COMMENTARIVS.

NE discipuli audientes suam interfectionem, Dei obsequium ab interfectoribus reputandum, existimarent verum esse obsequium, Deoq. acceptum, & inde nimium turbarentur: declarat non esse obsequium tale. *Hæc*, inquit, *facient vobis, quia non nouerunt Patrem, neque me*, id est, non nouerunt Deum esse Patrem meum, neque me esse Dei filiũ. Zelus igitur eorum ex ignorantia erit: si enim nouissent Christũ, nõ interfecissent discipulos eius eo nomine, quia Christũ confiterentur, & annunciarent; si autẽ non nouerunt Christũ nec nouerunt Apostolos: ignorantes igitur, qui nã essent, occiderunt eos. Magnũ est hoc argumentum consolationis, tum quia eos sine culpa ipsorum aliqua interficiendos pronunciat: præstat autem sine culpa interfici, quam cum culpa viuere: tum quia significat eos propter Patrem, & propter Filium passuros: vt recte deducit Aug. tract. 93. si autem pro patria, & parentibus, & amicis mori gloriosum est: quanto gloriosius erat pro Deo mortem oppetere. Tum etiam quia non agniti erant discipuli, qui essent: ab ignorantibus autem pati multo minus malum est. Quod annotat Chryso. hom. 78. exẽplo apposito de Principe, qui relicto a tergo omni comitatu, solus ad hospitium peruenit, & incognitus tamquam vnus de vulgo tractatur, iniuriaq. afficitur. hic profecto princeps istorum ignorantiam contẽnet, eosq. irridebit, expectans cito comitibus, & familiaribus aduentantibus illos, qui iniuriam intulerunt, confundendos. Aduerte autem, ignorantiam hanc Iudæorum, & gentium, ex qua discipulos, & martyres occiderunt, non excusasse eos a grauissima culpa & peccato: quia ipsi discipuli sufficientissimum perhibuerunt testimonium illis, quo audito potuerunt Christum, & Patrẽ agnoscere.

Ex causa persecutionis & mortis, eos consolatur.

ANNOTATIO V.

Mirandum esse quod mundus in persequendis Christi discipulis, adeo sæuierit.

VNam causam Dominus interfectionis Apostolorum adfert, tamen non ea sola fuit, quamuis & ipsa fuerit, nempe ignoratio veritatis. Proinde admirationis ratio non tollitur, quare in discipulos Domini etiam incognitos tã sæuiter mundus exarserit. Si enim consideremus eorum officium, erant legati summi Dei, & Regis regum. 2. Cor. 5. Pro Christo legatione fungimur tamquam Deo exhortãte per nos. Si spectamus finem, missi sunt ad annunciandum pacem hominibus cũ Deo, liberationem a peccato, vitæ æternæ promissionem, Luc. 10. Appropinquauit in vos regnum Dei. Si modum cõtemplemur, non armis, non vi, non potentia: sed humilitate, mansuetudine, patientia, proximorum charitate venerunt. Luc. 10. Primum dicite, Pax vobis. Luc. 9. Vis ignis de cælo descendat? nescitis cuius Spiritus estis. Si vtilitatem eorum conuersationis spectemus, erant maxime fructuosi, & vtiles vniuerso hominum generi. Sanabant enim infirmos, illuminabant cæcos, suscitabant mortuos. Medici in pretio apud homines sunt propter sanitates corporum: at nemo eorum, immo omnes simul, vni discipulorum non sunt

A comparandi. Luc. 10. In quamcumque ciuitatem intraueritis, curate infirmos, qui in illa sunt. Si autem expensarum rationem habeamus, omnia gratis faciebãt. Matth. 10. Gratis accepistis, gratis date. immo sibi ipsis manibus victum, & amictum comparabant 1. Cor. 4. Laboramus operantes manibus nostris: & eleemosynas sponte datas, & eas modicas acceptabant. Si vitam eorum examinemus, nulla flagitia, nulla scelera inuenta sunt, etiam

B a persequẽtibus, sed interficiebãtur, quia Christiani erant, vt Iustin. in Apolog. 2. ad Antonin. Imp. & Clem. lib. 4. strom. dicunt. Quid igitur est, quod tales homines mundus ita abhorruit, vt morte turpissima & crudeli, eos damnauerit: nam ignoratio sola sufficiens causa non est: quãuis enim ignorauerit a Deo esse missos, cetera mirabilia ignorare non potuit.

Aduertendum igitur est persecutionẽ contra Apostolos, & Christianos, non ab

C hominibus solis esse ortam, sed etiam a dæmone: hic excitabat principes, & potestates terrenas in eos, instinctuq. eius, & impulsu eo crudelius in eos sæuiebant, quo dæmonis odium in Christum maius est, & in homines. Doctrina hæc est San-

Dæmones excitabant, & impellebant Principes terræ cõtra Christi Apostolos.

Sanctorum. Athana. in Apolog. de fuga sua, persecutionem appellat inuentum diaboli. & Basi. Epist. 71. ad Alexandri. persecutiones in martyres tribuit dæmoni. præter hos Orige. hom. 6. in Exod. docte id tradit. exponens illud (Equũ, & ascensorem proiecit in mare) Equos hinnientes, Tyrannos, & persecutores Christianorum: ascensorem vero, diabolum interpretatur, eamq. dicit esse causam, cur ita feroces, & sæui in eos fuerint, vtpote a dæmone agitati. hic non ignorantia, sed malitia persequebatur. Homines vero, & tyranni illi ignorãtes erant, de quibus dicitur: *Hac facient vobis, quia non nouerunt Patrẽ neque me.* Nesciebant tyranni, quamuis culpa sua, sciebat tamen ascensor eorum. Hanc doctrinam Dominus etiam docuit. Mat. 16. Portæ inferi non præualebunt aduersus eam: diabolum contra Ecclesiam pugnaturum prædicens. Non ergo mirum, si in innocentes homines, & tales inuecti sunt: hos enim acrius insequitur dæmon. Quod docuit Iusti. Apolog. ad Sen. Rom. dicẽs: Dæmones hoc egerunt semper, vt omnes etiã, qui quoquomodo ex ratione degere, & vitia declinare studerẽt, in odia incurrerent. nihil autem mirum esse, si operam darent, vt ij inuisi essent, qui ex rationis seminis parte degunt, sed eos, qui totius rationis & verbi, id est, Christi cognitionem, & contemplationem in vita sequuntur ducem, multo magis eos inuisos reddere inueniuntur. Hæc Iustinus. Non igitur persecutio Apostolorum, vt a solis hominibus, sed simul etiam, vt a dæmonibus facta considerandа est. atque ita non multum mirabimur, si tam ferociter in eos sæuitum est: & hæc est prima causa huius interfectionis.

Exod. 15.

A
B
C
D

Altera est ex parte ipsorum hominum persequentium, qui quamuis a dæmone incitati, suo tamen arbitrio moti concurrerunt. Hæc autem fuit ambitio cæca existimarunt enim Reges, & principes mundi per religionem Christianam, imperiũ suum, & principatum tolli, aut minui: quod etiam si ita fuisset, salus animæ, & cæleste regnum præponenda erant: at decepti sunt: potius enim conseruabatur, & augebatur. Hoc ergo existimãtes, omnibus vijs impedire religionem Christi conati sunt: hæc igitur fuit causa persecutionis tanto sæuioris, quanto appetitus regnandi vehementior est. Hac de causa Paulus expresse docebat, obediendum esse principibus temporalibus, vt scandalo

Homines etiam ambitione rerũ temporaliũ excæcati, Christi discipulos persequebantur.

E

eorum mederetur, & errorem hunc tolleret de mentibus eorum. Rom. 13. Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, & 1. Timo. 4. Iubet orare Deum pro eis & 1. Petr. 2. Subiecti estote omni humanæ creaturæ, siue Regi quasi præcellẽti. Tertul. Apolog. cap. 30. ea de causa dicit Christianos orare pro Regibus, & Imperatoribus. Iustin. Apolog. ad Anton. Imperatorem, expresse huic errori se opponit, ostendens religionis Christianæ esse præceptum obediendi Regibus temporalibus, tributaq. soluendi, idq. Christũ ipsum præcepisse: probatq. regna magis stabiliri Christianis præceptis. Hierony. epist. ad Algas. quæst. 11. exponens illud Thessal. 2. Nisi venerit discessio primum, quia loquebatur de abolitione futura imperij Romani, dicit obscure locutũ Paulũ, ne illi principes scandalizarentur, & auerterentur a religionis Christianæ affectu. Aug. conc. 31. in illud Psalm. 118. Principes persecuti sunt me gratis, multis contendit rationibus ostendere, vanum esse hunc Gentium errorem, & religione Christiana firmius stabiliri regnum temporale. Hoc etiam Iudæi contra Christũ, vt eum morti traderent, finxerunt, mentientes Christum prohibere dari tributa Cæsari, & se Regem contra Cæsarem facere. Talia persuasit Gentibus dæmon, vt eas in Christum commoueret. Sed quia poterant principes ex operibus, & doctrina, & vita Christianorum suum errorem deprehendere, ideo nullam excusationem habent.

Tertia causa, quæ etiam ex parte hominum, fuit timor quidam cæcus, & vanus, quem idem dæmon persuasit illis: credebant enim clades, & afflictiones multas, quæ post Christi aduentũ euenerunt, illatas esse a dijs eorum, propter religionem Christianam. Ita refert Tertul. Apolog. cap. 40. & Aug. lib. 4. ciui. cap. 2. Timentes ergo mala huiusmodi, & temporalia bona conseruare volentes, insurgebant in Christianos tamquam in malum quoddam commune. Hanc persecutionis causam adfert Orig. tract. 28. in Matt. dicens: Gentes famis, pestiũ, terræmotuũ, & aliorum communium malorum causas in Christianos retulisse, eaq. de causa Ecclesias Christi passas esse persecutiones. Contra quem errorem August. libros de ciuitate Dei doctissime, & efficacissime scripsit.

Tertia persecutionis causa erat, quod homines credebant mala omnia temporalia ideo accidere, quia Christi Euangelium prædicabatur.

Quarta causa etiam ex parte hominũ fuit morum peruersitas, & vita licentiosissima

Quarta causa, peruersi hominum mores.

fiſsima eorum, apud quos omne ſcelus fere licitum erat; correctionem autẽ Chriſtianam, & comminationem non patientes, tamquam phrenetici in medicos inſurrexerũt. Correctio enim, maxime grauium delictorum, ſuperbas mẽtes, & ſuis vitijs inhærere volẽtes, in maximos prouocat furores, vt nihil mali, quod nõ exequantur, prætermittant, vt hoc iugum excutiant, & ſtimulum abijciant. Scriptura doctrinam iſtam tradit, ſanctiq. comprobant. & experientia confirmat: nam & in Chriſtum ea de cauſa mũdus inſurrexit. Ioan. 7. Mundus me odit, quia ego teſtimonium perhibeo quod opera eius mala ſunt. Sapien. 2. Circumueniamus iuſtum, quoniam contrarius eſt operibus noſtris, & improperat nobis peccata legis. Multa ſunt huiuſmodi teſtimonia. Hanc cauſam perſecutionis in Chriſtianos adfert Orig. hom. 3. in Exo. Prius, inquit, quam veniret ſermo, qui argueret vitia, in pace durabant: ſed vbi ſermo Dei facere cœpit diſcrimen, tunc perturbatio magna conſurgit, & ſine fœdere naſcitur bellum. Idẽ hom. 1. in Pſal. 37. hanc eandem cauſam aſſerit fuiſſe interfectionis Prophetarum. Chry. ho. in illud dictum Pauli: Non ſolũ ſed & gloriamur, &c. (quæ habetur in tertio tomo) ſic inquit: Sermo gladij more penetrans, & vitioſas partes a ſanis reſecans, magnam vbique ſeditionem excitabat: plurimas contra fideles inimicitias, & perſecutiones commouebat, quo factũ eſt, vt pars ad carceres, pars ad tribunalia, nonnulli ad ſupplicia ducerẽtur. Hæc Chryſ. Eãdem cauſam Clem. Alex. lib. 4. Stromatũ ſignificare videtur, dicens: Gentibus per Chriſtianiſmum humanæ naturæ iniuriam fieri viſum eſſe, & ea de cauſa Chriſtianos perſecutos eſſe. Hæc iniuria nõ alia videtur fuiſſe, quàm correctio, & admonitio, qua multorũ ſcelerum arguebantur: quæ ipſi ſibi licere putabant, & beneficium lucis & veritatis, iniuriam reputabant, quia ſcelera placebant.

Quinta zelus falſæ religionis. Quinta etiam ex parte hominum fuit, Zelus falſus religionis: videbant enim totam religionem ſuam labefactari, ſacrificia tolli, deos contemni, quibus tot ſæculis deſeruierãt: nouam religionem, nouam legem, nouum ſacrificium introduci: plurisq. faciebant conſuetudinem veterem, etiam nullis rationibus fultam, quã nouam inſignibus miraculis & operibus confirmatam. Hinc ſtrages contra diſcipulos Chriſti ſecutæ ſunt: putabant enim cauſam religionis ſe tueri, & defendere, & pro Deo pugnare, cum tamen pro dæmonibus, & erroribus militarent. Hanc cauſam inſinuauit, immo ſignificauit Dominus, dicens. *Omnis qui interficit vos, arbitrabitur ſe obſequium præſtare Deo.* Et eandem adfert Chryſ. in ho. allegata in Pauli dictum: Non ſolum, ſed & gloriamur &c. His igitur de cauſis in Apoſtolos, non obſtantibus illis omnibus ſuperius narratis, mũdus inſurrexit, eoſq. occidit, ac Chriſtianos perſecutus eſt: quarum vel vna efficax erat, quanto magis cum tot, ac tantæ eſſent, præter alia multa, quæ libens omitto breuitati ſtudens. At excuſari a peccato, mundus non hoc potuit: nam religio Chriſtiana tot ac tantis eſt, & fuit ſignis, & argumentis diuinis comprobata, vt incredulos inexcuſabiles faciat, & multo minus ipſi perſecutores excuſari poſſunt.

Sed hæc locutus ſum vobis, vt, cum venerit hora eorum reminiſcamini, quia ego dixi vobis.

COMMENTARIVS.

Cauſam, cur hæc ſuis diſcipulis prædicat, longe aliam eſſe ab ea, propter quã occidendi ſunt, oſtendit. Hoc, illa particula *Sed*, indicat: ac ſi diceret: Illi occident vos, quia non nouerunt Patrem, neque me, at ego prædico, quæ futura ſunt alia de cauſa, nempe, vt reminiſcamini, quando illa hora venerit, me omnia ea vobis prædixiſſe. Illi, vt vobis malum inferant vos interficient: at ego propter bonum veſtrum, velut antidoto vos præmuniens id prænuncio, nimirum vt quando venerit hora illa, reminiſcamini me ea dixiſſe vobis. Græce, *Hora*, eſt cum articulo, vt referatur ad horam, de qua paulo ante dixit. Venit hora. Ille autem genitiuus, *eorum*, non ad horam refertur, ſed ad verbum, *reminiſcamini*, quamuis Aug. tract. 93. ad horam referat. Cetera in annotatione require.

ANNO-

ANNOTATIO VI.

Absque verbis quæ supplet Cyrillus, constat superioris sententiæ sensus.

Cyril. lib. 10. cap. 37. propter illam particulam, *Sed*, sententiam quandam supplet, in hunc modum: Non hæc ea de causa dixi, vt vigor vestræ mentis enerueetur, & antequam pericula veniant formidetis: sed vt recordati, hæc vobis a me prædicta fuisse magis admiremini, & in ipso tempore periculorum certior ab euentu rerum, stabiliorq. in me fides efficiatur. At non videtur supplendum aliquid, cum satis conuenienter superioribus connectatur, vt sit sensus: Illi interficient vos, quia ignorabunt me, & Patrē: sed ego ab eis vos interficiendos prænuncio, vt ipsa interfectionis hora in memoriam repetatis, me ea omnia vobis prædixisse.

Quantū Iuuent discipulos Christi, hæc eis præmonitionem memoria voluere dum patiebātur.

Percontabitur aliquis, quam inde vtilitatem reportabunt, si tunc recordentur Christum ea prædixisse? Cyril. loco proxime citato duas causas, & vtilitates refert, dicens: Reminisci iubet prædicta sibi omnia fuisse, vt etiam hinc firmiter esse Deum credant (futura enim nonit) ac facile posse per eum a periculis liberari nō dubitent. At verba hæc efficaciora sunt, & plura complectuntur. Primo quidem, C *Reminiscamini*, tunc, *quia ego dixi*, igitur tunc recordabimini mei, qui pro vobis maiora passus sum: hoc exemplo fortiores erit is, & libentius ad mortem properabitis. Secundo, *Quia ego dixi*, & sicut certum, & veracem me in his persecutionibus agnoscetis, ita etiam veracem in promissionibus credetis, & sperabitis. Vt enim prædixi vos morte afficiendos, ita etiam prædixi vos sessuros in regno meo super sedes iudicantes: quæ res in illa hora magnam affert consolationem. Tertio *Quia ego dixi*, cognoscetis ergo me scientem, & permittentem, vos pati, quod etiam ingenti vos lætitia afficiet: multum enim D laborantes delectat, quando labores eorum, ijs pro quibus laborant, notos esse sciunt. Quarto, *Quia ego dixi vobis*, quia si potui prædicere, potui impedire, cumq. non impedierim, cognoscetis bonum esse, immo optimum vobis. Hæc ergo memoria in illa hora multū vos iuuabit, & eta interfectionis dolorem, & timorem minuet, vt potius in gaudium & lætitiam, conuertat. Aliqui recentiorum lectionem nostram reprehendunt, censentes dicendum esse, *recordemini*, nam reminisci, eorum est, quæ exciderunt memoria. Falluntur tamen: nam & apud probatos auctores reminisci pro recordari accipitur.

ANNOTATIO VII.

Cur Christus noluit suorum persecutiones & mortem impedire.

Interrogabit aliquis, cum Christus sicut prædicere potuit, ita etiam impedire, si voluisset, ne euenirent, potuerit, cur eos interfici permisit? Interrogatio hæc vetus est, & ab ipsis interfectoribus per quendam contemptum, & subsannationem obiecta Christianis: dicebant enim, B si vestri curam gerit Deus, & prouidus est, cur non vobis fert auxilium? Ita refert Clemen. Alex. lib. 4. Stromat. In similem impietatem, & stultitiam impegit Celsus Iudæus, vt narrat Orig. lib. 2. contra eundem. Christum enim Deum negabat, quia malis hisce, morti, & persecutionibus fuit subiectus: existimabat enim si potuisset, ea impediturum fuisse. Hi quidem vnum vere sentiebant, nempe Deum omnia calamitatum, & persecutionum scientiam habuisse, nec solam scientiam, sed potentiam impediendi si vellet. Sicut enim nulla persecutio siue dæmonis, siue hominis fit Deo nesciente, ita nec fieri potest Deo non permittente, vt docet Aug. lib. 20. Ciui. cap. 1. At miseri, & cæci non intelligebant, hæc non esse vere mala, sed media, quibus summa bona comparantur: dumq. suos Deus interfici, & affligi sic permittit, maxime in eos dilectionem exercet. Quod fideles intelligentes summū decus, & ingens Dei beneficium reputarunt pro Christo mori. De qua morte prędictum est Psal. 115. Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius: de Martyribus enim Prophetia est, vt ibidem Hieronymus exponit. Hoc etiam, vti expositū est, suis insinuat discipulis Dominus, dicēs *Reminiscamini, quia ego dixi vobis*. Ego inquit, qui maiora sum passus, & hæc recordantes, cognoscetis non malum, sed optimum esse vobis, nempe calicem bibere quem ego bibi. Adde quæ dicta sunt in explicatione eius sententiæ, *absque Synagogis facient vos*, plus enim diuina virtus splenduit in non impediendis his malis: quod Paulus docuit, dicens: Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus, vt sublimitas sit virtutis Dei, non ex nobis. 2. Corin. 4. & Dominus etiam ipsi Paulo respōdit. 2. Corin. 12. Sufficit tibi gratia mea, nam virtus mea in infirmitate perficitur. Illud enim; *virtus*, Dei est, & Græce legitur, *mea*. splendet enim diuina virtus magis,

Tēporalia mala non sunt dicēda vere mala.

magis, dum per afflictiones, & persecutiones, & angustias tanta operatur. Rursus maiora in eis bona efficit, quam sunt ea, quibus per tales persecutiones priuantur. hæc enim temporalia, illa vero spiritualia sunt & æterna. De hoc argumento multa dici possent, tamen ad verborũ intelligentiam satis hæc sunt.

Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram.

COMMENTARIVS.

Tacitæ obiectioni respondet: potuissent enim discipuli dicere: cur prius nobis hæc non es locutus, quando ad te venimus, si eorum nos reminisci iubes? Respondet, hæc non ab initio dixi, non quod ignorarem, sed quia ego vobiscũ eram: nondum opus erat ea dicere, cum vobiscum degerem, at quia iam discedo, nec opportunitas erit vobiscum loquendi, qualis modo est, idcirco nunc loquor. Præterea sciebam dum vobiscum eram nihil horum vobis futurum, sed persecutionem omnem in me solum esse conuertendam: vobis autem omnia hæc post meum discessum euenient: non erat igitur, cur hæc vobis antea dicerem.

ANNOTATIO VIII.

Quomodo ab initio hęc non dixisse affirmat, cum Matth. 10. prædixisse videatur.

Duplex occurrit difficultas in hac sententia, prior est circa sensum, altera circa connexionem cum præcedentibus. Quantum igitur ad priorem spectat, pugnare hæc sententia videtur cum verbis aliorum Euangelistarum, ex quibus constat prius hæc a Domino dicta esse. Nam quando misit discipulos ad prædicandum dixit hæc verba relata Matt. 10. Ecce ego mitto vos in medio luporum: estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbę. Cauete autem ab hominibus, tradent enim vos in concilijs, & in Synagogis suis flagellabunt vos, & ad præsides, & Reges ducemini propter me. & post hoc iterum Mar. 13. similia verba repetit, & Luc. 21. Trademini, inquit, a parentibus, & cognatis, & fratribus, & amicis, & morte afficient ex vobis, & eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. Cũ igitur hæc dixerit Dominus, priusquam verba præsentia proferret, quomodo, dicit ab initio se non dixisse? Varie Doctores respondent: Chryso. hom. 77. duas adfert responsiones:

Nonnullę Patrum explicationes reijciuntur.

Altera est, illud *Hæc* referendum esse ad illa verba. *Omnis, qui interficit vos, arbitrabitur se obsequium præstare Deo*, hoc enim numquam antea dixerat, quod præcedentibus formidabilius est: mortẽ ergo prius dixerat, & annunciauerat, nunc vero genus mortis. Hanc sequitur Euthym. sed huic obstat causa, quę sequitur, *quia vobiscum eram*. non enim rectę aptatur causa proposito. nam Chrysost. dicit, quia vobiscum eram, non dixi, quia in tuto eratis, & vobis licebat interrogare cum volebatis, totumq. in me bellum vertebatur: ideo superuacaneum erat hæc ab initio dicere. Ita interpretatur causam. Sed hæc omnia habent etiam in eis locum quæ modo dicit: nam eisdem de causis nec debuerat mortem eis prædicere, propter quas nec prędixit genus, & rationem mortis. Altera eius responsio est: Matthæum, & ceteros Euangelistas narrare, quæ pertinent ad gentium persecutionem, ea enim ab initio prædixit, quæ a gẽtibus passuri erãt at nunc narrat ea, quæ a Iudæis patiẽtur, quæ quidem antea non dixit. quam responsionem sequitur Thophylact. & placet quibusdam nostro sæculo. Sed non video qua ratione sustineri possit: nam ex verbis Euangelistarum constat, etiam quæ a Iudæis passi sunt, prædici. Nam dicitur: In Synagogis vapulabitis. Hoc autem a Iudæis factum esse constat. Act. 5. nec gentiũ erant Synagogæ, sed Iudæorum. & rursus dicitur, Trademini a cognatis, parentibus fratribus: hæc Iudæorum potius sunt. & tandem dicitur: Eritis odio omnibus hominibus. profecto sub hac generalitate, & gentes, & Iudæi comprehensi sunt.

Tertia igitur responsio est Aug. tra. 94. qui illud, *Hæc*, refert non ad interfectionẽ sed ad aduentum Spiritus sancti, vt sit sensus: Hæc quæ ad aduentum Spiritus sancti spectant, non dixi vobis ab initio, quia vobiscum

biscum eram, nec indigebatis alterius aduentu. at nunc dico, quia vado ad Patrē. Huic expositioni obstat connexio verborū nam ad idem referri videntur verba illa, *Hæc locutus sum vobis*, & ista, *Hæc ab initio non dixi*. Illa autem ad proxime dicta referuntur, nempe ea, quæ passuri erant, & quorum hora adueniente recordari iubentur dictorum Christi: igitur hæc etiam ad idē referenda sunt. Quarta responsio est, quā glossa ordinaria sequitur, nēpe illud, *hæc*, referri ad omnia verba Christi, quibus multimode consolatus est discipulos: vt sit sensus, *Hæc ab initio non dixi*, id est, non vsus sum adhuc his verbis consolatorijs, quia vobiscum eram, & ego vobis eram cōsolationi. Huic tamen expositioni duo obstant: vnum quia supponit omnia hæc, quæ ad discipulorum pertinent persecutionem ab initio esse dicta, cum re vera non sint: alterum est, quia illud, *hæc* pari ratione positum est, sicut, & prius, quādo dicitur: hæc *locutus sum vobis*, vt paulo ante cōtra tertiam opponebamus expositionem.

Aliæ recentiorum expositiones reijciuntur.

Aliqui recentiorum quintam adhibent responsionem, interpretantur enim ab initio vocationis, quando vocauit eos ad se, & tunc verum est, hæc ab initio non dixisse. Nam quę ceteri narrant Euangelistæ, non fuerunt ab initio dicta, hoc autē initium vocationis interpretantur. Cyril. libro 10. cap. 38. Chryso. hom. 77. & Euthy sed huic repugnat verbum sequens, *quia vobiscum eram*, eadem enim de causa, nec debuerat dicere tunc, quando ceteri narrant Euangelistæ, quando quidem cum eis erat. Adde verum sensum esse, *Ab initio non dixi*, id est, hucusque a principio vocationis, & conuersationis vestræ, vsque modo non dixi. Alij sextam adferunt responsionem: nimirum, quæ ceteri Euangelistæ narrāt, fuisse per anticipationem narrata. non enim tunc a Christo dicta sunt, sed modo quando Ioannes narrat. At hæc responsio omnium est improbabilissima: nā præter quam quod communi Doctorum sententiæ contraria est, verbis etiam, sensibusq. Euangelistarum accommodari non potest. Quamuis enim soleant Euāgelistæ vti anticipatione: tamen quando verbis vtuntur tempus, aut locum, aut ordinem determinantibus, non est anticipatio, sed suo tempore & loco, ac ordine res narrata est. Matthæus autem cum narrasset omnia illa, adiecit cap. 11. Et factum est, cum cōsummasset Iesus, præcipiens duodecim discipulis transijt inde. Sensus apertus est eum compleuisse hæc loqui, quæ dixit di-

A scipulis suis & inde transijsse: eo ergo tempore dicta illa sunt, & postea inde transijt. Præterea Mat. 13. repetuntur eadem verba, quamuis sit alia historia: Dominus enim pluries aliquando eandem profert sententiam, vt docet. Aug. lib. 2. de cōsen. Euang. cap. 20. sed nec in hoc loco est anticipatio: nam istis verbis causa redditur præcedentis sentētiæ. Necesse est ergo dicta esse, quando & antecedentia prolata

B sunt. Nulla ergo est anticipatio, nec cēsendum est inconueniens Dominum prædixisse Matth. 10. quando misit discipulos ad prædicādū inter Iudæos, etiam si nihil eorum tunc futurum erat. non enim Dominus significauit tunc ea euentura, sed occasione missionis, & præcepti, vt essent prudentes eos instruxit, eaq. prænunciauit, quæ aliquando erant futura.

Solutio igitur mihi huius difficultatis ea esse videtur, nempe quæ hic Dominus dicit, numquam ante prædicta esse. Tria enim nunc dicta sunt, primum est: *Absque Synagogis facient vos*, hoc nullibi dictum

Auctoris sententia est, tria hoc loco dixisse, quæ ante nō dixerat.

C legimus: aliud enim est, In Synagogis vapulabitis, aliud: Facient vos alienos a suis Synagogis, quod longe maius supplicium est. Alterum est, eos esse interficiendos: hoc nullibi prius dictum est. Nam verbum illud Luc. 21. Et morte afficient ex vobis, nec generale verbum est omnes comprehendens, nec expressum est: nam discipuli poterant intelligere verbum esse dictū propter aliquos ex alijs, non propter duodecim, quibus expresse dicitur: *Hæc facient vobis*. Tertium est, *Qui interficit vos, arbitrabitur se obsequium præstare Deo*. Hoc

D certum est nō prius esse dictum, Hæc igitur, quæ suis Apostolis determinate, & expresse dicit, & manifestat, numquam ante dixerat, nec rem ipsam, nec eo modo, quo nunc dicit, nec ipsi Apostoli prius talia de se intellexerant. Et hic mihi videtur sensus, qui optime consonat sequentibus: nā non erat tēpus præsertim cum vobiscum, inquit, essem tā aspera, & horribilia prænunciandi: at nunc necessitas postulat, quia ego discedo, & vobis expedit, & necessarium est, hæc omnia prescire, & antequam fiant, a me ipso nosse.

ANNOTATIO IX.

Posterior difficultas superest, nempe qua ratione connectantur hæc verba Chryso. hom. 77. sic connectit. Discipuli, inquit, audientes, *Omnis qui interficit uos, arbitrabitur se obsequium præstare Deo*. ita animo

Verba hæc quomodo præcedentibus connectenda.

animo defecerunt, vt ne loqui quidẽ possent, quod exprobrans eis Iesus, inquit, *Hæc ab initio non dixi*, quasi diceret, ne abundantiori tristitia absorberemini, hæc non dixi. Sed hæc connexio non admodũ placet: nam Dominus ipse causam exprimit, cur non ab initio dixerit, *quia vobiscum eram*. Cyril. lib. 10. cap. 38. aliter cõnectit: nempe vt tacitæ cogitationi respõderet: quoniam præter spem, inquit, modo magnos sibi futuros audierunt dolores, ne turbati cogitarent secum, & dicerent: fefellit ergo nos spes nostra, qui nos ad iucunda fuisse vocatos credidimus, nunc autem calamitates ac ærumnæ, imminere prædicuntur: necessario causam adfert, quare ipsis ista ab initio exposuerit. Non satis accommodata videtur connexio: nã tali cogitationi non satisfacit responsio, nec causa data, *quia vobiscum eram*, adhuc enim perseuerare poterat cogitatio, fefellit nos nostra opinio.

Mihi magis apta videtur connexio hæc A quæ posita est in commentario, nempe docere eos tempus post suum discessum, non futurum simile tempori præsentiæ suæ, ac si diceret, Ego non dixi hæc ab initio, quia non erat necessarium. Ego enim vobiscum eram, & vos præmonere semper potui, neque me præsente aliquid horum futurum erat: at nunc discedo, & post discessum ista fient, nec opportunitas alia erit vos præmonendi. Tacitæ igitur obiectioni respondet, quasi interrogetur, cur rem tam seriam, & grauem B non antea nobis aperuisti? respondet, quia non erat necessariũ: non enim futura erãt, dum ego vobiscum fui, tempusq. semper hucusque opportunum erat, præmonẽdi. At quia iam vado, opportunitas ista amplius non erit, idcirco nunc dico. Ex qua explicatione sensus etiam sequentis verbi patet, nempe: Quia ego vobiscum eram, id est, qui vos præmonere poteram, vosq. mea præsentia tuebar: at post discessum, longe aliter vobis eueniet.

Et nunc vado ad eum, qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis?

COMMENTARIVS.

Amice, & beneuole obiurgat discipulos, quod cum vadat ad Patrem, nemo sit, qui interroget, quorsum, quidue facturus, abeat? *Nunc*, inquit, *vado ad eum, qui misit me*, & quod amicorum & diligentium est, nemo ex vobis facit, nempe interrogare, qua de causa abeam, & vadam ad Patrem, quam obiurgationem Dominus propterea adhibet, vt causa exposita sui discessus, eos mirum in modum consoletur, & instruat. Connectuntur autem hæc verba superioribus, sic dictum enim erat: *Ab initio non dixi, quia vobiscum eram*. His verbis significans adesse iam tempus sui discessus, ac si diceret: Vobiscum eram hactenus, sed iam non ero vobiscum sensibili præsentia. Addit. Nunc autem discedo, & vos non interrogatis me, quo vadis? Græca habent: *Nunc autem vado*; Illud autem, *quo vadis*, non significat terminum ad quem, sed causam, nempe qua de causa, seu quid facturus ad Patrem vadis?

ANNOTATIO X.

Proxima Verba quo modo cum superiorib' connectẽda

Priorem partem huius sententiæ aliqui cum superiori connectunt, vt sit sensus, *Hæc ab initio non dixi, quia vobiscum eram, nunc autem vado ad eum, qui misit me*, Sed talis connexio accommodata non videtur, sensus enim talis esset: *Nunc* autẽ *vado ad eum, qui misit me*. & propterea nunc dixi vobis ista, cui sensui obstat verbum sequens; *Et nemo ex vobis interrogat me, quo vadis?* Hæc enim sententia manifeste probat præcedentem partem eidem esse annectendam, nempe *Vado ad eum, qui me misit, & nemo interrogat me, quo vadis?* Adde verba illa, *quia vobiscum eram*, sufficientem reddere causam, cur ab initio non dixerit, quæ modo dicebat: nã dũ dicitur, *Vobiscum eram*, insinuat, se iã am- A plius cum illis non futurum, vt prius erat. Recte ergo Græci expositores omnes, & antiqui Latini, istam sententiam connexuerunt, sicut nos exposuimus.

Grauior est difficultas, quomodo dictũ sit, *Nemo ex vobis interrogat me, quo vadis?* cum paulo ante Petrus interrogauerit. cap. 13. *Domine quo vadis?* & cum ipsemet sæpe dixerit, se ire ad Patrem: si enim ipse exposuerat, opus nõ erat interrogare. Euthym. duas adfert responsiones. Vna est, cũ Dominus nõ respondisset Petri interrogationi, debuerãt discipuli iterũ instare & interrogare, nec vni interrogationi acquiescere, & hoc est quod Dñs nũc cõqueritur, sed dura videtur expositio, cum verba sint absolute plata. *Nemo interrogat me, quo vadis?* quasi

Quomodo dicat nemo ex vobis interrogat me quo vadis. cum Petr' ab illo cap. 14. quæsierit, Domine quo vadis.

dit? quasi nemo id interrogauerit. Altera responsio est, vt sit sensus: *quo vadis?* quid agis, seu quid facturus vadis? Hæc enim amici solent petere ab amicis, dum abire decreuisse vident. Eadem est expositio Cyril. lib. 10. cap. 38. Sic enim exponit: nemo interrogat, qua de causa ita faciat. Huic expositioni consonant, quę sequuntur. Dominus enim exponit, non quo vadat, id est, terminum, iam enim dixerat se ad Patrem vadere, sed causam, cur vadat. Et A hæc est legitima interpretatio. Augu. autem tract. 94. multo aliter exponit, vt sit sensus: Ibo iterum, quando nemo ex vobis me interrogabit, quo vadis? Nã ascendam in cælum vobis videntibus, & sic nemo inquiret, quo vadam. At violenta videtur hæc expositio, nec facile accommodatur sequentibus verbis, nec etiam contextui. Vera & legitima ea videtur expositio, quæ data est a Cyril. & Euthy. & posita est in commentario.

Sed, quia hæc locutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum.

COMMENTARIVS.

Obiurgationis eiusdem hæc sunt verba, & ad præcedentem sententiam pertinent, & est sensus: Non solum non me interrogatis, quo vadam, immo potius, quia hæc, nempe discessum meum audistis de quo locutus sum, mærore, & tristitia estis repleti. Particula *Sed*, vti superius annotauimus, vim habet augendi, pro immò, seu quin potius, aut supplenda est sic præcedens sententia: Non solum nemo me interrogat, sed etiam mærore summo affecti estis, quia dixi me discessurum. Illud *Hæc*, Cyril. lib. 10. cap. 38. ad discessum refert, de quo dictum est: *Vado ad eum, qui misit me*; quod prius etiam dixerat; hoc enim magno mærore corda discipulorum afficiebat, idq. est tristitiam implere cor alicuius, & ad idem refert Aug. tract. 94. & is est sensus legitimus. quasi dictum esset: Ita tristitiæ vos tradidistis audientes meum discessum, vt obliti sitis interrogare, quod interrogatione dignum erat, quorsum, & qua de causa abirem.

Ob eius discessum mærentes consolatur.

Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis, vt ego vadam.

Contristabantur discipuli de Christi discessu, absentiam eius magno sibi incommodo, & nocumento futuram arbitrantes, maxime cum intelligerent, quæ eo absente passuri erant: propterea Dominus eos consolatur affirmans, & asseuerans, absentiam eius futuram illis maximo commodo, & vtilitati, non vt ipsi putabant, incommodo vlli. & hoc est, quod dicit: *Expedit vobis, vt ego vadam*. non expediens tantum, sed vobismetipsis expediens, & vtilis est meus discessus. Quod vt magis persuadeat, asseueratione vtitur. *Ego veritatem dico vobis*. Est autem particula illa *sed*, connectenda cum verbo *expedit*, ac si diceretur: sed verissime, & certissime expedit vobis, vt ego vadam. & talis particula sic est superioribus coniungenda, vt sit sensus: tristitia cor vestrum impleuit discessus meus, quasi vobis magnum nocumentum allaturus: at non sic est, quin potius vobis expedit maxime, vt ego vadam. Habent enim hæ particulæ apud Ioannem magnam vim in significando, & aliquando integram continent sententiam, vt in superioribus exponendis experti sumus.

ANNOTATIO XI.

Patrum interpretationes.

Chrysost. hom. 77. aliter connectit, & A interpretatur hanc sententiam, vt sit sensus: Non ad gratiam loquor, sed licet maiorem in modum contristemini, quod

expedit audiendum est. Vos quidem vt adessem velletis, vsus aliud postulat: diligentis autem est, cum vtilitatem cognoscit, non permittere vt ea dilecti priuentur. Hæc Chryso. Cyril. lib. 10. cap. 39. similem sensum adfert. Magno, inquit, vos dolore moueri sentio, quia ego abire constitui: nec id iniuria, præsertim cum magnas vobis futuras tentationes audieritis: verum quoniam iucundis vtilitas præponenda est, veritatem vobis aperiam. *Expedit vobis, vt ego vadam.* Vterque, tam Chry. quam Cyril. particulam, *sed*, annectunt verbo, *dico*, supplentes: quamuis contristemini, ego tamen veritatem dicam: *Expedit vobis, vt ego vadam.* Probabilis est expositio, quam etiam sequitur Euthy. tamen mihi accommodatior visa est in commentario allata: nam Dominus his verbis tristitiæ illorum mederi studet, vt cognita vtilitate maxima, illam deponant, aut certe temperent. Non ergo est sensus: quamuis contristemini, ego dicã verum. Præterea, quia discipuli tristabantur, timentes absentiam Christi nocumentũ ipsis non paruum allaturam, Dominus docet non sic esse: sed potius magnum emolumentum, & vtilitatem inde ipsos relaturos.

Si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos: si autem non abiero, mittam eum ad vos.

COMMENTARIVS.

Exponit suum recessum eis maxime expedire, & est sensus: promisi, & prædixi vobis venturum Paracletum ad vos, at scitote nisi abiero, non venturũ: quod si abiero, ego mittam eum ad vos. Mea ergo absentia aduentum Spiritus sancti vobis concedet: mea autem præsentia, *Si non abiero*, vos eius aduentu priuabit. Annotanda sunt verba Christi magno posita artificio: non enim dicit: *Si non abiero*, non mittam Spiritum sanctum seu Paracletum, sed *non veniet*: cum enim præsens esset cum eis, non videbatur verbum conuenire mittendi, sed dandi, aut veniendi: præsentibus enim non mittimus. Ideo dicit: *non veniet ad vos*: quamuis in rei veritate etiamsi præsens esset, vere diceretur mittere, quia Spiritus sanctus ab ipso procedit, & idem Spiritus sanctus effectum in eis faceret nouum: at loquitur iuxta vulgarem modũ, cuius illi capaces erant. Rursus non dicit: *Si abiero*, veniet: sed, *mittam*, retinens modum similem loquendi, & simul vt eos certos faceret venturum. quasi diceret: ne dubitetis venturum: ego enim sum qui mittam eum. Docte, & vere Chrysost. hom. 77. annotat contra Macedonium negantem Spiritus sancti diuinitatem, locum hunc, quo eius diuinitas insinuatur: non enim expediens esset recessus Christi, qui filius Dei est, nec compensaretur aduentu creaturæ: necesse igitur est Spiritum sanctum hic promissum Deum esse. Vtitur autem Dominus nomine Paracleti valde apposite, quia tristibus, & mæstis de suo discessu loquebatur, indicans omni eos lætitia, & consolatione replendos adueniente Spiritu sancto, etiam in sua absentia, eosq. omnem tristitiam deposituros.

Mira verbo rum Christi proprietas.

ANNOTATIO XII.

Oportuit Christũ discedere priusquam Spiritum sanctum mitteret.

Non ex impotentia factum est, vt annotat August. tracta. 94. Spiritum S. Christo præsente non venisse, eiusq. ad Patrẽ recessum expectasse, sed ex diuino consilio, & instituto. Nam Christus, vt Deus est, Spiritum sanctum mittit, vt autem Deus est, omnia replet, & in terra, & in cælo semper est: siue ergo absens sit, siue præsens humanitas eius in terra, semper potuit Spiritum sanctum mittere. At disposuit sic Deus, vt non nisi post ascensionem Christi mitteretur. Fuit autem pluribus de causis id conuenientissime, & prudentissime factum. Primo quidem, ex parte Spiritus sancti vt eius diuinitas maxime innotesceret: cum enim manifestanda

ſtanda eſſet hominibus ex miris ſignis, & A operibus internis, & externis, quæ effecturus erat; ſi tunc Chriſtus adeſſet, ſoli ipſi talia opera homines tribuiſſent, non autem aduenienti Spiritui ſancto. At cum abſente eo effecta ſunt, Spiritus ſancti potẽtia,& diuinitas apertius, & manifeſtius eſt commendata.

Secũdo ex parte Chriſti ipſius: ſi enim præſens tunc eſſet, miſſio, & aduentus ipſi B non tribueretur, ſed exiſtimaſſent multi ſolum Deum Patrem propter Chriſtum miſiſſe. At dum recedit, & poſt receſſum Spiritus venit, facilius ab eo miſſum eſſe credi potuit. Tertio ex parte officij: adueniente enim Spiritu ſancto, diſcipuli erant in magiſtros, ac mundi Doctores promouẽdi, & per orbis regiones,& prouincias diſpergendi: debuit ergo expectari Chriſti receſſus. Non enim iam ſenſibiliter,& corporaliter Chriſto adeſſe oportebat,ſed quæ didicerant,euntes in mundum vniuerſum manifeſtaturi erant.

Quarto ex parte eorũdem diſcipulorũ, & ex doctrina Augu.tract.94.& Greg.lib.8. Moral.cap.13. Aduẽtu enim Spiritus ſancti erant perfectiſſimi homines euaſuri, maximaq. ſpirituali perfectione implẽdi: debuerunt igitur ab hac ſenſibili conuerſatione Chriſti ſeparari. Erant enim maxime addicti huic familiaritati, quæ quãuis ſanctiſsima eſſet, & vtiliſsima: tamen iam in Spiritu perfectos, oportebat quod ſenſibile erat, ad Spiritum conuertere, & Chriſto non tam ſenſibus, quam toto Spiritus,& mentis conatu adhærere.

Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iuſtitia, & de iudicio.

COMMENTARIVS.

VTilitatem aduentus Spiritus Sancti exponit: *Cum venerit*, inquit,*ille, arguet mundum*, id eſt, Iudæos, & gentes fidem Chriſti non habentes, & opinantes ſe non eſſe in peccato, nec indigere iuſtitia Chriſti, ſed ſuam, quæ per legem Moyſi, aut per opera, quæ ſecundum legem naturalem fiunt, ſibi ſufficere: exiſtimantes etiam ſub poteſtate diaboli ſe non detineri, ſed liberos eſſe: hos, inquit, omnes Spiritus ſanctus adueniens conuincet, redarguet, & a ſua opinione & errore ita deturbabit, vt quod rationabiliter opponant, aut reſpondeant, non ſint habituri. Conuincet autem eos omnes eſſe in peccato, nec eſſe aliam iuſtitiam, qua vere iuſti eſſe poſſint, præter eam, quæ a Chriſto eſt per fidem in ipſum & quam ſua morte nobis obtinuit. Cõuincet etiã omnes eos hactenus fuiſſe ſub poteſtate & principatu diaboli, donec per Chriſtũ liberati ſunt, diabolo iudicato & damnato, dominioq. ſuo priuato. Hæc omnia fecit Spiritus ſanctus per Apoſtolos,tum miris diuinæ virtutis operibus,tum verbi efficacia corda hominum penetrantis, quæ omnia in ſequentibus magis explicabuntur: magna ergo huius aduentus eſt vtilitas.

ANNOTATIO XIII.

Arguere, in ſcriptura duas ſortitur ſignificationes.

DVo ſunt adnotanda: vnum eſt de ver- A bo, *Arguo*: alterum de nomine, *mundus*. Quantum ad primum attinet, verbũ hoc *Arguo*, Latine, & ἐλέγχω Græce, & יָכַח Hebraice duas habet in ſcriptura ſignificationes. Prior eſt, qua ſignificat idem, quod reprehendo, increpo, corrigo, ſiue verbis, ſiue factis. In nouo Teſtamento. 1. Timo.5. Peccantes coram omnibus argue. Tit. 2. Cum omni imperio argue. Apoca.3. Quos amo, arguo, & caſtigo. Similiter in veteri Teſtamento. Prouerb.9. Noli arguere deriſorem, ne oderit te. Argue ſapientem,& diliget te. Pſal.37. Domine ne in furore tuo arguas me. Sunt multa loca alia, in quibus hoc verbum talem habet ſignificationem. Altera ſignificatio eſt, per quam ſignificat idem, quod conuinco, ſeu efficacibus probationibus oſtendo. Ioan.8. Quis ex vobis arguet me de peccato? id eſt conuincet me peccaſſe. Illi Chriſtum legis tranſgreſsionis accu-

ſabant: tamen non poterant id oſtendere, nec conuincere, cum falſa eſſent: nec argumentis poſſent probare. Similiter. 2. Ti. 4. Argue, obſecra, increpa, id eſt peccantes conuince, & oſtende eos peccaſſe. Poſtea obſecra, vt emendentur, & ſi opus adhuc fuerit, increpa. In veteri Teſtamento eſt illud Iob. 6. Cum nullus ſit, qui poſſit arguere me. & Iob. 32. Nemo eſt, qui poſſit arguere Iob, nec reſpondere ſermonibus eius. Hæc eſt duplex ſignificatio verbi huius. Aug. tract. 95. in Ioan. & Ser. 60. & 61. de verb. Domi. hunc locum in priori ſignificatione exponit, quaſi dictum eſſet: reprehender mũdum de peccato, de iuſtitia, & de iudicio. Cuius expoſitio facile primo accommodari poſſet: nam de peccato reprehendi aliquis poteſt. At ſecundo, & tertio, nempe iuſtitiæ, & iudicio difficile accommodatur, vt in ſequentibus magis apparebit. Propterea Græci interpretes poſteriorem ſequuntur ſignificationem, inter quos ſunt Cyril. li. 10. cap. 40. Chry. ho. 77. Euthy. cum alijs, immo idem Aug. lib. Quæſt. noui Teſtam. q. 89. hanc ſignificationem poſteriorem amplexus eſt, locum præſentem exponens: & hæc eſt accommodatior, quam nos ſecuti ſumus. Quamuis autem Doctores Græci prædicti conueniant in ſignificatione verbi huius, tamen in ſenſu, & interpretatione longe differunt inter ſe, expoſitioq. noſtra in commentario poſita diuerſa eſt ab illis omnibus, quam tamen exiſtimamus eſſe legitimam, quod in ijs, quæ dicenda ſunt, palam fiet.

Arguere eſt conuincere eũ qui contrariam tuetur opinionem. Sũt autem adhuc circa ſignificationem huius verbi, ἐλέγχω duo maxime adnotanda, quæ ad perfectam ſignificationis eius intelligentiam ſunt neceſſaria. Vnum eſt Ariſtotelem lib. 1. Elench. cap. 1. propriam nobis oſtendiſſe ſignificationem huius nominis, ἔλεγχος, ex qua verbi ipſius ſignificatio facile percipitur. Eſt, inquit, Elenchus ſyllogiſmus cum contradictione concluſionis, id eſt, quando vnus aliquid opinatur, & alter contrarius ei, quod ille opinatur, ſyllogizat, tũc talis ſyllogiſmus Elenchus dicitur. Verbum ergo, ἐλέγχω quod Latine eſt arguo, eſt conuincere alterum contraria opinantem. Quod Paulus optime oſtendit, Tit. 1. dicens. Vt potens ſit exhortari in doctrina ſana, & eos qui contradicunt, arguere. Ex qua vera, & propria ſignificatione deducimus, arguere mundum de peccato, eſſe mundum opinantem ſe a peccato immunem cõuincere, & oſtendere eſſe in peccato. Argue-

A re autem de iuſtitia Chriſti, eſſe, mundum opinantem eſſe ſua propria iuſtitia iuſtum, nec alia indigere, conuincere non aliter iuſtum vere eſſe poſſe, quàm iuſtitia, quæ a Chriſto eſt. Conuincere demum de iudicio diaboli, eſſe mundum exiſtimantem ſub poteſtate diaboli non teneri, conuincere eum fuiſſe ſub diaboli poteſtate, nec aliter liberatum, quàm iudicio facto per Chriſtum contra diabolum, quæ omnia inferius exactius exponentur.

B Alterum quod adnotandum diximus, eſt, arguere, & conuincere non eſſe idem, quod perſuadere. Conuincere enim eſt alterum opinantem contraria ita adſtringere, vt non habeat, quod rationabiliter reſpondeat, nec quo ſuam tueatur opinionem, vel quo ſe defendat. At perſuadere eſt trahere in aſſenſum contrarium illi, quod ante opinabatur. Sæpe autem fit, vt qui conuictus eſt, adhuc nolit credere, nec aſſentire illi, de quo arguitur, & conuinci- *Differẽtia arguere, & perſuadere.*
C tur: & tunc quidem conuictus, ſed nõ perſuaſus eſt. Sicut e contrario fieri poteſt, vt aliquis ſit perſuaſus, ſed non conuictus: quando nimirum argumentis probabilibus inductus aſſentit, quibus reſiſtere poſſet, tamen quieſcit eorum efficacia contentus. Aliquando etiam ſimul eſt conuictus, & perſuaſus. Hęc dixerim, vt ſciamus Spiritum ſanctum mundum conuiciſſe, nõ tamen toti mundo perſuaſiſſe. Loquor autem de iis, quibus fides eſt annunciata. *Spiritus ſanctus mũdũ cõuicit, ſed nõ toti mũdo veritatẽ perſuaſit.*
D Multi enim conuicti nihilominus nõ crediderunt, cuius rei exemplum habemus Act. 6. Non poterant, inquit, reſiſtere ſapientiæ, & Spiritui, qui loquebatur. Ecce Iudæi conuicti fuere ſermonibus Spiritus ſancti loquentis per Stephanum: tamen non perſuaſi. & Luc. 21. Dabo vobis os, & ſapientiam, cui non poterunt reſiſtere omnes aduerſarij veſtri, nec cõtradicere. Ecce promittitur conuictio, & redargutio, tamen non perſuaſio. Nam Apoſtoli etiam
E incredulos & pertinaces arguerunt, & cõuicerunt, quamuis non omnes ad fidẽ pertraxerint. Eſt enim fides voluntaria, nec ſit in nobis, niſi volentibus: conuictio autem ſit etiam nolentibus. Hæc dicta ſunt de verbo *Arguo*.

Nomine, *mundus*, Chryſoſt. hom. 77. & Euthymi. Iudæos exponunt hoc in loco ſignificatos, quos de incredulitate arguendos dicit per Spiritum ſanctum venturũ. Cyril. vero libro 10. cap. 40. & Auguſt. tracta. 95. Ioan. non ſolos Iudæos, ſed etiam gentes ſignificari dicunt, & hæc expoſitio *Mundi nomine Iudæos, & gẽtes intelligit.*

positio accommodatior est, & legitima. Pro qua nonnulla faciunt. Primo quidem diabolus, cuius iudicium est declarandũ, dicitur Princeps mundi, non Iudæorum tantum, sed etiam gentium, quotquot sine fide sunt. Cum ergo, *mundus*, in eo loco generaliter accipiatur, accipiendus etiam est in hoc loco in eadem significatione. Secundo, quia Spiritus sanctus adueniens in Iudæorum, & gentium vtilitatem est missus. Si ergo eius, qui arguit, A aduentus communis est, erit etiam redargutio communis. Tertio, quia peccatum, & iustitia, de quibus arguendus est mundus, communia sunt Iudæis, & gentibus, erit ergo etiam redargutio communis. Quamuis ergo hæc redargutio Iudæis primo fieri debuerit, & facta sit, gentibus tamen postea per Apostolos facta est. Mundus ergo hoc in loco omnes Iudæos, & gentes significat, Christi fidei expertes.

De peccato quidem, quia non crediderunt in me.

COMMENTARIVS.

Exponit Dominus ipse primam redargutionem, cur nempe mundus redarguendus, & conuincendus sit de peccato. & est sensus: arguet & conuincet mundum esse in peccato, eo quod in me non crediderunt, seu non credunt, vt in Græco habetur: id est, conuincet & demonstrabit omnes in me non credentes esse in peccato, quod & factum est. Nam omnes, qui fide Christi carent, necesse est in peccato esse: cum enim omnis homo in peccato nascatur, & vsum rationis habens peccatum peccato adiungat, nisi prius a peccato liberetur, nec possit a peccato liberari, nisi per fidem Christi: consequitur omnem hominem etiam adultum, fidem Christi non habentem, esse in peccato. Hac redargutione conuincetur mundus, nempe in peccato esse, quia fidem non habet, & sine fide Christi a peccato liberari non posse. Hoc Dominus ipse significauit, Ioan.3.dicens: Non misit Deus Filium suum vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. Qui credit, non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus est, quia non credit in nomine vnigeniti filij Dei. Id est: qui non credit, iam in se habet damnationis causam, nempe peccatum, a quo non liberatur, quia non credit in Filiũ Dei, qua sola medicina sanari poterat. Hoc idẽ Apostoli prædicarunt. Paulus enim ad Roma. cap. 1. gentes omnes sub peccato esse ostendit. cap. vero. 2. etiam Iudæos. cap. vero. 3. generaliter pronunciat: Causati sumus Iudæos & Græcos, omnes esse sub peccato. & iterum: Gratia Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes, qui credunt in eum: omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei. & Act. 4. Non est aliud nomen datum sub cælo hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri. Quotquot ergo in Christum non credunt, aut non crediderunt, vel non credent, omnes sub peccato sunt, & fuerunt & erunt. Ioan. 8. Nisi credideritis, quia ego sum, in peccato vestro moriemini. Hoc fuit initium prædicationis Apostolicæ in mundo, arguere eum peccati, eo quòd fidem non habuerit, remissionemq. & liberationem promittere per fidem Christi, sine qua peccatum manet, nec tolli aut deleri aliter potest.

Conuincet omnes, qui in Christũ non credũt in peccato esse.

ANNOTATIO XIV.

Patrum interpretationes.

Chrysost. hom. 77. & Aug. tract. 95. in Ioan. peccatum hoc, de quo mundus arguendus dicitur, peccatum infidelitatis exponunt, vt sit sensus: eos, qui nõ credũt, arguendos esse de peccato, hoc est peccare in eo, quod non credant in Christum. A Quamuis discrimẽ sit inter Aug. & Chrysostomum. Ille enim Iudæos, & gentes exponit, quibus est Christus annunciatus: hic vero Iudæos, qui in Christum credere noluerunt. Rursus Augu. exponit mundum huius peccati reprehendendũ, Chrysosto.

sosto. vero conuincendum, vti iam dixi- A mus: vterque tamen conuenit, hoc peccatum esse infidelitatis. Accommodatius tamen Cyril. libr. 10. cap. 40. generaliter intelligit quoduis peccatum. Omnem enim hominem qui non credit, necesse est in peccato esse, cum natus in peccato, & adultus adiungens peccato peccatum, remissionem non possit adipisci sine fide Christi. Hæc enim siue explicata, siue implicita necessaria fuit semper, ad remissionem peccati.

Etiam qui Christi Euã gelium nõ audierũt, in peccato sũt dũ non credunt in eũ.

Huic expositioni adhæsimus in commẽ- B tario, addimusq. non solum de ijs, quibus annunciata est fides, & credere noluerunt, esse sententiam hanc intelligendã: sed etiam de ijs, qui nondum audierunt, omnes in peccato fuerunt, & sunt, non habentes fidem. Quamuis qui audierunt, & non crediderũt, nouum aliud addiderint peccatum, nempe infidelitatis, quia credere noluerunt: qui autem non audierũt, nec quibus fides annunciata est, non habuerũt peccatum infidelitatis in eo, quod nõ crediderunt, cum non potuerint sine prædicante credere: tamen alijs peccatis maculati sunt, sine quibus nasci, & viuere nõ potuerunt. Ideo quotquot fidem Christi non habent, arguuntur de peccato: quamquam magis illi, qui credere potuerunt, fide eis annunciata, & tamen noluerunt. Sensus ergo prædictæ sententiæ non est hic, nempe arguendum mundum de peccato hoc, quia non credidit: sed absolute conuincendum esse de peccato, eo quod fidem non habuerit, sine qua necesse est in peccato esse. Sicut infirmus graui morbo laborans, nec medicinam, qua sola sanari potest, habens, conuincitur morti addictus, eo quod medicinam necessariam non habeat, aut habuerit, qua a letali morbo liberetur.

De iustitia vero.

COMMENTARIVS.

Ostẽdit nõ esse iustum aliquẽ, nec esse posse, nisi p Christum.

EXponit secundam redargutionem. Conuincet, inquit, mundum de iustitia. Recte autem connectitur cum præcedenti redargutione: postquam mundus conuictus fuerit peccati, eo quod fidem Christi non habeat, conuincetur de vera iustitia Christi, id est neminem iustum esse posse vera iustitia, quæ apud Deum iustum facit, nisi per fidem Christi. Hic enim est, qui morte sua nobis iustitiam comparauit, nosq. Patri reconciliauit, deletoq. peccato in gratiam restituit, quam iustitiam per fidem viuam communicat credentibus in se. Hæc est iustitia, de qua Rom. 1. dicitur, Non erubesco Euangelium: virtus enim Dei est ad salutem omni credenti, Iudæo primum, & Græco. Iustitia enim Dei reuelatur in eo de fide in fidem. Et Rom. 3. Iustitia Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes, qui credunt in eum. Mundus aliam sibi iustitiam deceptus vindicabat: Iudæi enim ex lege iustitiam quærebant: de qua dicitur Rom. 10. Ignorantes iustitiam Dei, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Gentes autem ex operibus iustitiam captare sibi videbantur: de qua Rom. 4. Si Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum. Neutra est vera iustitia, quia a peccato non liberat, hominem Deo non reconciliat. Hæc enim a Christo per fidem est: & de hac mundus conuincendus dicitur contra iustitias prætensas ab eo. Quod ante fuit per Dauid prædictum Psal. 96. Reuelauit in conspectu gentium iustitiam suam.

Iustitia falsa Iudæorũ, & gẽtium.

ANNOTATIO XV.

Diuersæ Patrum explicationes.

CHrysosto. homil. 77. & Euthymius A iustitiam hanc exponunt Christi innocentiam vt paulo ante diximus: eam enim Iudæi occultare procurarunt, falso accusantes, & morti tradentes tamquam legis transgressorem, & Cæsaris Regnum ambientem, populorumq. seductorem, vt ex Euangelica historia constat. Spiritus

rus sanctus autem adueniens illam manifestauit, eumq. sanctum, & innocentem ostendit: & hoc dicunt esse arguere mundum de iustitia. August. tracta.95. iustitiam hanc intelligit, qua fideles iusti sunt, sic tamen connectit, & componit sensum. Reprehendet Spiritus sanctus mundum non credentem per iustitiam credentium: Credentium, inquit, comparatio, infidelium est vituperatio: ipsa ergo iustitia tamquam argumento quodam reprehendet Spiritus sanctus mundum incredulum. Quæ expositio violenta videtur. Cyril. lib. 10. cap. 40. iustitiam fidei interpretatur, in hunc sensum: conuincet mundum seu incredulos, & ostendet illis, quotquot in Christum credunt iustos esse, quorum iustitia est credere, in A quem non vident, iuxta illud Ioan. 20. Beati, qui non viderunt, & crediderunt. Sic enim verba sequentia interpretatur. *Quia vado ad Patrem. & iam non videbitis me*, vt paulo post dicemus. Conuenit cū Aug. in expositione iustitiæ, aliter tamen interpretatur, vti dictum est. Mihi certe legitima expositio ea videtur, quam in cōmentario proposui, ut sermo sit de vera iustitia, quam Christus sua morte effecit, & nobis fide viua communicauit, & in hoc consentio Cyrillo, & August. tamen mundus arguendus de hac iustitia dicitur, quia ipsius mundi prætensa iustitia imperfecta, nec vere iustum facere posse hominem declarabitur: solaq. iustitia hæc, quæ per fidem a Christo est, vera & perfecta ostendetur.

Quia ad Patrem vado, & iam non videbitis me.

COMMENTARIVS.

Causam adiungit, propter quam mundus arguendus sit de hac iustitia Christi. In cuius declarationem attende, Christum sæpe mortem suam significasse sub his verbis: *vado ad Patrem*, vt significaret se morte sua Deum nobis reconciliasse Patremq. nostrum effecisse, ac filiorum adoptionem, & ius hereditatis æternæ nobis comparasse. Hoc comprobatur illa sententia, quā Ioan. 20. Magdalenæ apparens post resurrectionē, iussit nomine suo Apostolis annūciare. Vade, inquit, ad fratres meos & dic eis: Ascēdo ad Patrē meū, & Patrē vestrum. ac si diceret: annuncia eis fructum passionis & mortis meæ hunc esse, vt sint Deo reconciliati, eumq. Patrem habeant, sintq. filij ipsius effecti. Ex hoc facile est præsentem locum exponere. Est enim, inquit Christus, conuincendus mundus de iustitia mea: *quia* ego *vado ad Patrem*, id est, quia ego morte mea mundum sum Patri iamiam reconciliaturus, & ad ius filiorum euecturus. Adiungit: *& iam non videbitis me*, vt significet non opus esse vt iterum veniat in mundum passurus, & moriturus: vnica enim morte consummauit iustitiam pro omnibus præteritis, præsentibus, & futuris. Vado, inquit, ad Patrem meū, & vestrum, nec iam videbitis me iterum in hoc sæculo, sicut adhuc vidistis, quasi iterum opus sit mori, & pati. Totam enim iustitiam nunc consummaui, ideo mundus arguendus est, & conuincendus de iustitia statim post hunc meū discessum. Hos Paulus nobis alijs verbis significauit, ad Hebr. 9. Per proprium, inquit, sanguinem semel introiuit in sancta. Et iterum: Ad destructionem peccati semel per hostiam suam apparuit. Et iterum: Semel oblatus est ad multorū exhaurienda peccata. Hebr. 7. Qui non habet necessitatem quotidie hostias offerre: hoc enim fecit semel se offerendo. Rom. 6. Christus resurgens a mortuis iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Vado ergo ad Patrem non amplius reuersurus vt prius, quia vnica oblatione Patrem placaui, eiq. totum mundum reconciliaui: Spiritus sanctus ergo adueniens, mundum de iustitia iam per me perfecta, & consummata, arguet & conuincet.

Mundū cōuincet de iustitia, quia Ego mundū sufficientissime mea morte Patri recōciliaui.

ANNO-

ANNOTATIO XVI.

Aliæ Patrũ expoſitiones.

CHryſoſto. homil. 77. & Euthym. qui hanc iuſtitiam innocentiam Chriſti interpretantur, quam Iudæi occultare, & maculare voluerunt, ſic verba hæc ſequẽtia interpretantur: *arguet*, & conuincet mundum de mea iuſtitia oſtendendo me eſſe innocentem, & iuſtũ, *quia ad Patrem vado, & non videbitis me iam*, in ignominia & abiectione. Si autem iuſtus non eſſem, non talis ad Patrem abirem. Aug. & Cyril. locis citatis, de iuſtitia, quæ a Chriſto credentibus datur, locum hunc exponentes ſic connectunt. Arguetur mũdus de iuſtitia, quia ad Patrem vado, & non me amplius videbitis. Hæc enim eſt iuſtitia credẽtium, credere in eum, quem non vident. Iudicio legentium relinquo has expoſitiones: mihi accommodatior viſa eſt, quam in commentario ſum perſecutus, quæ multum cohæret, & præcedenti redargutioni reſpondet. Vt enim mundus arguẽdus eſt de peccato, eo quod fidem Chriſti non habeat, ſic arguendus eſt de iuſtitia vera, quæ a Chriſto eſt, quia ipſe vnica oblatione & morte, eam perfecit, & conſummauit.

De iudicio autem.

COMMENTARIVS.

Paracletus mũdo oſtẽdet Chriſtũ Iudicẽ eſſe viuorum & mortuorũ.

EXponit tertiam redargutionem. Mundum de iudicio conuincere & redargui non aliud eſt, quam mundo oſtendere & declarare Chriſtum eſſe iudicẽ omnium viuorum & mortuorum: omnesq. ab ipſo in carne iudicandos. Oportet enim omnes ante tribunal Chriſti manifeſtari, vt referat vnuſquiſque propria corporis prout geſſit, ſiue bonum, ſiue malum. Vt ſicut in redargutione de iuſtitia oſtenditur redemptor, ita in redargutione de iudicio, demonſtretur iudex: quod per Apoſtolos fecit Spiritus ſanctus. Act. 10. Ipſe, inquit, eſt, qui conſtitutus eſt a Deo iudex viuorum, & mortuorum. Et in Symbolo: Qui venturus eſt iudicare viuos & mortuos. Hæc duo per Prophetas fuerunt pronunciata. Pſal. 71. Deus iudicium tuum regi da, & iuſtitiam tuam filio Regis. Hierem. 17. Suſcitabo Dauid germen iuſtum, & regnabit Rex, & ſapiens erit, & faciet iudicium, & iuſtitiam in terra. Iuſtitiam, qua nos Patri reconciliauit: iudicium, quo a ſe redemptos iudicaturus eſt. Iſa. 9. Super ſolium Dauid, & ſuper Regnum eius ſedebit, vt confirmet, & corroboret illud in iudicio & iuſtitia. Hoc eſt iudicium, de quo Ioan. 5. dictum eſt: Dedit ei poteſtatem iudicium facere, quia filius hominis eſt.

Quia Princeps huius mundi iam iudicatus eſt.

Quia diabolus dãnatus eſt, & ſuo iure priuatus, ideo omnes eius ſubditi ad principatum liberatoris Chriſti, pertinent.

RAtio & cauſa adnectitur: *Quia*, inquit, diabolus, qui erat *huius mundi Princeps*, & propter peccatum homines omnes ſub ſuo principatu & poteſtate detinebat: *iam eſt iudicatus*, & damnatus, ſuoq. principatu iure priuatus. Homines ergo, qui ſub eius erant dominio & principatu, ab eo liberati, & erepti, in liberatoris Chriſti poteſtatem & principatum tranſlati ſunt, ipſiusq. iudicio ſubduntur. Chriſtus igitur eſt Princeps, Dominus, & Iudex omnium, qui prius erant ſub diabolo Principe. Luc. 11. Cum fortis armatus cuſtodit atriũ ſuum, in pace ſunt ea, quæ poſſidet: ſi autem fortior illo ſuperueniens vicerit eum, vniuerſa arma eius, in quibus confidebat, auferet, et ſpolia eius diſtribuet. Coloſſ. 1. Eripuit nos de poteſtate tenebrarum, & tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ. De hoc iudicio diaboli, diximus iam cap. 1.

ANNO-

ANNOTATIO XVII.

Patrum nō nullæ expositiones traduntur.

Doctores hoc iudicium, quo Princeps diabolus iudicatus est, interpretantur damnationem illam, qua eiectus propter peccatum a paradiso, in infernum est demersus: iudicium autem, de quo mūdus est arguendus, intelligunt esse hoc idem, quod factum est contra diabolum. At, quamuis in his duobus conueniant, in expositione varij sunt. Primo enim Augustinus tract. 95. sic exponit: Reprehēdet mundum, per iudicium & damnationem diaboli: quia si Angelis peccantibus Deus non pepercit, nec parcet mundo peccanti. Secundo Chrysost. hom. 77. & Euthym. sic explicant, nempe Iudæos esse conuincendos de dæmonis damnatione & iudicio, vt nequeant iam opera Christi imputare Dæmoni, vt prius fecerant. Tertio Cyril. lib. 10. cap. 40. sic intelligit, nempe redarguet mundum tamquam seductum, & in damnato dæmone spem suam habentem, & collocantem.

Explicatur magis auctoris sentētia in commentario allata.

Mihi accommodatior expositio visa est, quam in commentario attuli. est enim iudicium hoc, de quo arguendus & conuincendus est mundus, quod Christus feret tamquam iudex omnium uiuorū, & mortuorum. conuincetur autē mundus, Christum omnium iudicem esse, quia iam Princeps diabolus iudicatus est, & suo dominio & principatu priuatus, vt homo non amplius sit sub principatu eius, sed Christi, qui diabolum vicit, & spoliauit Aliud ergo est iudicium, de quo arguendus est A mundus, aliud quo iudicatus est dæmon; per hoc enim illud demonstratur. Sicut & peccatum de quo conuincitur mundus, nō est illud, quia non credit, sed omne peccatum, in quo manet, quia fidem non habet, per quam est remissio peccatorum. Et sicut alia est iustitia, de qua conuincitur quàm Christi euntis ad Patrem, licet per hanc illa ostendatur: sic est aliud hoc iudicium ab eo, quo diabolus est damnatus. hoc autem est causa, & argumentum conuincendi mundum de illo iudicio. Præterea B hoc iudicium diaboli non est illud, quo a principio damnatus est propter suū peccatum, sed quo priuatus est principatu & potestate, quam habebat in homines, de quo diximus Ioan. 12. Nunc iudicium est mundi, nūc Princeps huius mundi eijcietur foras. Quia enim sæuijt in Christum tentando, persequendo, occidi procurando in quem non habebat potestatem, cū expers esset peccati; iuste propterea priua- C tus est hominibus, in quos habebat potestatem a Deo concessam, propter illorum peccatum, propter quod omnes homines in suum dominium transtulit, & suo iudicio supposuit. Vide quæ diximus cap. 12. in verbis allegatis. Attende autem Christum loqui in præterito, *iam iudicatus est*, quia proxima erat mors & passio, propter quam iudicandus, & priuandus erat diabolus suo principatu: quod autem proximum, & certum omnino est, pro facto computatur.

Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo.

COMMENTARIVS.

HActenus vnam vtilitatem aduentus Spiritus sancti exposuit, nempe mundi redargutionem, alteram adiungit, nempe completam, & integram doctrinam, *Adhuc* inquit, *habeo multa*, quæ vobis dicam, *sed non potestis*, propter imbecilitatem vestram, *modo portare*, nec capere. At cum venerit ille, docebit vos omnem veritatem mysteriorum diuinorum, quam scire vos oportet, & quam ego habeo dicendam vobis. expedit igitur multum vobis aduentus hic Spiritus sancti, qui cum non sit futurus nisi me discedente, consequitur meum discessum vobis multū vtilem esse, & expedientem. Sētentia hæc multa insinuat. Primum quidem est, discipulos a Christo hactenus multa fuisse edoctos: nam dum dicitur, *Adhuc* quandam continuationem indicat, quasi iam docere incœperit, & ita est: nam multa audierant iam diuina mysteria. Secundum est, multa superesse dicenda, doctrinamq. nondum completam, & absolutam esse, *Multa*, inquit, habeo, quæ dicam, quæ nondum dicta sunt. Nec sensus est, vt aliqui putant,

Expenduntur nonnulla quæ in his verbis subindicantur.

putant, multa possem vobis dicere, sed multa habeo, quæ dicam, vt recte exponit Euthym.& verbum Græcum est, *habeo*. Tertium est causa propter quam dicta non sunt, nempe ipsorum intellectus tenuitas & imbecillitas: nondum enim erant robusti, vt tot ac tanta, portare possent. Sicut discipuli nouitij: qui nondum omnia, quæ magister habet docenda, eodem tempore capere possunt, sed paulatim sunt eis suggerenda, & cum ordine. Non enim sensus est, non potestis portare, id est, æquo animo ferre, & audire, vt Aug. tract.96. sentire videtur: sed, non potestis capere, seu incapaces estis, vt Græci exponunt iuxta illud. 1. Corin.3. Tamquam paruulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam, nondum enim poteratis. Quartum est, hanc infirmitatem, & imbecillitatem non fore diuturnam: nam adueniente Spiritu sancto hæc omnia docendi erant, & efficiendi capacissimi omnium mysteriorum: propterea dicitur: *Non potestis portare modo*. quasi diceret: adieci limitationem dicendo, modo, quia modo capere non potestis: postea tamen virtute Spiritus sancti robusti, & fortes efficiemini, vt omnia portare possitis. Obijciet aliquis, verba superioris capitis his repugnare; *Omnia, quæcumque audiui a Patre meo, nota feci vobis*; quomodo igitur nunc dicit, *adhuc multa habeo vobis dicere?* Huic obiectioni in illorum verborum expositione satisfactum est: omnia enim tunc dicit patefacta, quæ pro illorum conditione, & statu eos audire oportebat, non tamen absolute omnia, quæ pro Ecclesiæ regimine, & munere Apostolico exercendo, necessaria erant: hæc enim alterius temporis erant, non illius August. vti illic diximus, præteritum pro futuro positum respondet, tunc enim, & postea manifesta uit. Quintum est, ea quæ adueniente Spiritu sancto postea didicerūt, etiam a Christo dicta esse: nam, dum dicit, *habeo multa dicere, sed non potestis portare modo*, indicat postea eos posse portare, & tunc se dicturum, & docturum: quæ enim a Spiritu sancto acceperunt etiam a Christo inuisibiliter per Spiritum sanctum docentem didicisse eos fatendum est.

ANNOTATIO XVIII.

Quæ fuerint illa quæ Christus habebat dicēda, & nō dixit

AVg. tract.69. temerarium iudicat velle dicere, quæ sint ista, quæ Dominus habuit dicenda, & non expressit suis discipulis, nec id affirmare contentus est, sed adhuc multis rationibus eam temeritatem redarguit. at quia graues Doctores nonnulla saltem eorum exposuerunt, quos tamen temeritatis arguere, mihi temerarium videtur, ideirco Augustini sententiā non probo. Distinguenda igitur sunt tempora. Si enim de illo tempore, quando hæc protulit Dominus, loquamur, nemo dubitat, quin temerarium fuisset ea velle tunc explicare, quorum Apostoli capaces nōn erant, nec Dominus propter eorum ruditatem enarrāda censuit. At si de tempore post aduentum Spiritus sancti sermo fiat, quando illa iam omnia, quæ dicēda erāt, B non Apostolis solis, sed Ecclesiæ etiā, sunt manifesta, non video cur temerarium sit, aliqua ex his esse, quæ Dominus tunc habuit dicenda, exprimere, maxime quia promissum est adueniente Spiritu sancto se ea dicturum. Ab effectu igitur & his, quæ dicta sunt, quæ id temporis occulta erant, iam licet interpretari: sicut & multa erant in veteris legis figuris, & vmbris, A vel ipsis doctoribus tunc inaccessa, & incognita, quæ adueniente veritate, vel mediocriter eruditis sunt manifesta.

Ex Patribus traditur nonnulla eorū quæ Christus ventens recuit, & Spiritus sāctus manifestauit.

Ea igitur de causa illustres Doctores, quæ ista essent, inquisierunt, & nobis aliqua tradiderunt: quorum vnus fuit Grego. Nazian. Orat. 5. Theolog. vbi docet, in veteri testamento Patris diuinitatem esse multis testimonijs distincte, & expresse traditam. Christus autem aduentu suo seipsum, qui filius erat, manifestauit, vt iā duæ personæ in vna diuinitate agnoscerētur. Adueniente ergo Spiritu sancto tertia persona distincte in eadē diuinitate est ostēsa, vt iā distincte, & aperte tres personas in vna deitate cōfiteamur: quod nec Apostoli suo tempore distincte intelligebant. B Satis enim duxit Christus, si eius diuinitatē, & personas Patris, ac Filij crederent; quamuis verbis suis etiam Spiritum sanctum indicauerit, non tamen ita aperte, & diserte id factum est, vt tunc discipuli mysterium Trinitatis agnoscerent. Hanc Spiritus sancti diuinitatem, & personam, Gregorius vnum affirmat esse ex his, de quibus dictum est, *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo*. Iustinus Mar.

ante

ante ipsum Grego. illud etiam nobis exposuit in explicat. quæstio. Gen. resp. 112. Existimabant, inquit, Apostoli regnum temporale Israel per Christum esse suscitandũ & restituendum: Dominus autem explicare noluit regnum eius non futurum illud temporale, sed spirituale, & cœleste, non Israel solius, sed omnium etiam Gentium. Hæc discipulorum ignoratio etiã post resurrectionem satis constat. Act. 1. quando Apostoli post resurrectionẽ dixerunt, Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel: nec Dominus tunc aperire voluit, sed dixit: Non est vestrum nosse tempora, vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate, sed accipietis virtutem superuenientis Spiritus sancti in vos: quibus verbis hãc rem edocendos per Spiritum sanctum promisit. Hoc esse vnum ex his, de quibus Dominus dicit, ***Multa habeo vobis dicere***, Iustinus docet. Tertiũ etiam expressit Orige. qui inter Iustinum & Grego. fuit medius. lib. 2. contra Celsum. & hoc idem Didymus lib. 2. de Spiritu sancto asserit, nempe veterem illam legem non esse secundum litteram, & corticem seruandam sed secundum Spiritum, & significationẽ, quod Petrum ipsum adhuc ignorasse constat Act. 10. quando non est ausus occidere illa animalia, quæ per visionem reuelata ei fuerant, nec manducare quia per legem immunda erant: tunc edoctus fuit perfecte mysterium vocationis Gentium, & cessationis legis illius secundum corticem, & literam. Viuebant enim Iudaice discipuli Christo præsente, vt dicit Cyril. lib. 10. cap. 41. Hoc vnũ dicit Origen. esse de eorum numero, de quibus dicitur, ***Multa habeo vobis dicere***. Hæc ad dogmata pertinent. Probabile etiam est, multa, quæ ad regimen Ecclesiæ, & statum eius, pertinebant de eorum esse numero. Denique quæcumque postea Apostoli Spiritu sancto reuelante didicerunt, tum quantum ad dogmata, tum quantum ad statum, & regimen Ecclesiæ ordinandum, & disponendum, credibile, & probabile est, esse ista, de quibus nũc locutus est Dominus: nam vti diximus dicturum se promisit. Impleta autem omnia, & dicta esse iam certum est: nulla igitur temeritas in hoc videtur.

Soluuntur rationes quibus Augustinus probat temeritatem esse occulta inuestigari.

Nec argumenta Aug. efficaciter, quod intendit, probant. Affert enim quattuor rationes, & argumenta quorum primum est, Si discipuli, inquit, non fuerunt capaces, quomodo nos erimus? Hæc ratio non conuincit, si de tempore præsenti, & post aduentum Spiritus sancti loquamur. Erant enim tunc discipuli imbecilles, & in fide imperfecti: vt enim ex historia Euãgelica constat, diuinitatem Christi non perfecte cognoscebãt nec mysterium incarnationis adhuc distincte nouerant. Postea adueniente Spiritu sancto multi fuerunt fideles, & nunc sunt, multo instructiores, & capaciores, quam illi tunc erant. Luc. 2. de Beatissima Virgine dictũ est, non intellexisse verbum: In his, quæ Patris mei sunt, oportet me esse: at nunc intelligimus, & inquirimus sine temeritate vlla. Nec valet argumentum: Beatissima Virgo tunc non intellexit, ergo nec nos: quia status sunt distincti, & diuersi: in illo enim statu nec nos intellexissemus, sicut etiã tunc discipuli timidi erant, & fugerũt Christo relicto: at postea multi fuerunt fortiores, quam illi tunc erant. Non ergo comparatio fieri debet, nisi seruata paritate, & æqualitate status, quod Apostoli postea adueniente Spiritu sancto non potuerunt capere, nec efficere, nec nos profecto poterimus: at statu mutato, argumentum non procedit.

Secundum eius argumentum est: Etiãsi portare possemus, tamen res ipsas nescimus, quæ portandæ sunt. At nec hoc efficax est: scimus enim res esse, quę postea reuelandæ erant, & quas Spiritus sanctus aperuit, eas autem iam didicimus.

Tertium argumentum est, etiamsi possemus capere, & portare, & sciremus res: tamẽ quis scit eas res esse de tali numero, de quo illa multa sunt? Nec hoc argumẽtum validum est, nam statu mutato, impleta sunt iam promissa, & tradita, ac dicta, quæ tunc tradenda, & dicenda promittebantur. Non igitur temerarium est post factum, quod occultum prius erat, inquirere: nam occultas causas ex effectibus iã manifestis inquirimus, & scimus, quas ante scire, & inquirere nemo potuit. Cognoscimus igitur res has reuelatas, illas esse, de quibus dictũ est, ***Multa habeo vobis dicere***. quia his verbis dicendæ promittuntur, & ex impleta promissione colligimus, quę dicta sunt de illorũ esse numero.

Quartum argumentum est, nihil eorum, quæ tradita sunt postea, de numero eorum, esse videntur: nam hæc catechumeni portare possunt; potuissent ergo, & tunc discipuli. Sed nec hoc conuincit argumentum. Longe enim aliud est tradere quæ recepta sunt in Ecclesia: qualia nunc audiunt catechumeni, aliud noua, & numquam recepta

recepta docere. Hoc multo difficilius est, A & de his dicitur discipulis: *Non potestis portare modo.* Adde Catechumenis adesse iam Spiritum sanctum illustrantem perpetuo suam Ecclesiam, nec ab his etiam eorum omnium distincta fides exigitur, quæ Dominus habuit dicenda: quamuis enim vnum, aut alterum capere possint, tamen non omnia, de quibus dictum est, *non potestis portare modo.* Non igitur argumenta Augustini efficacia sunt. Excusandus est autem Augustinus, quia populo B rudi loquebatur, cuius non est alta mysteria inquirere: nec recordatus est, tam graues Doctores ista inquisiuisse, quos temeritatis arguere, modestia, & mira Augustini humilitas non pateretur.

ANNOTATIO XIX.

Cur Dominus nō præstiterit Apostolis sufficiētem capacitatē, vt portare possent omnia mysteria, etiam ante aduētū Spiritus sancti.

NOn immerito aliquis circa eandem sententiam dubitare sic posset. Discipulis promittuntur alia multa dicenda adueniente Spiritu sancto, quia tunc capaces non erant: cum autem eiusdem C esset potentiæ Christus, & Paracletus, poterat Christus eos fortes ad ea portandū, & habiles ad ea percipiendum facere. Si enim Christus non potuit, nec Spiritus sanctus id efficere posset: cur ergo Christus nō fecit? Respondeo, potuisse sine vlla dubitatione Christum eos ita perfectos facere, etiam Spiritu sancto visibiliter nō adueniente, & priusquam ad Patrē ascenderet, sicut facti sunt postea per Spiritum sanctum: tamen magno consilio non id fecisse, nisi per aduenientem Spiritum paracletum. Primo quidem, quia cum tres personæ eiusdem essentiæ, & potētiæ manifestandæ essent in Euangelio, fuit conueniens, vt reseruarētur aliqua opera, per quæ Spiritus sanctus suam diuinitatem ostenderet: quandoquidem Pater in veteri testamento suam diuinitatem demonstrauerat: Filius in carne se Deum miris operibus ostenderat. Reseruata sunt hæc Spiritui sancto, vt filio recedēte adueniēs, & per Apostolos ab ipso mira perfectione imbutos, opera suę diuinitatis exercēs, se etiam Deū cū Patre, & filio, mundo declararet. Hāc causam attigit Chry. ho. 77. Secundo id factum est propter instructionem: futuri enim erant discipuli magistri, & doctores mundi, oportebat igitur vt in seipsis experirentur modum docendi, & illuminandi alios. Non sunt autē omnia mysteria statim nouis fidelibus tradenda, sed paulatim, & ordinate: idcirco eodem modo & ipsi illuminantur. Quam causam annotat Grego. Nazian. orat. 5. Theologica hæc eadem verba explicans: Vides, inquit, illuminationes paulatim affulgentes, Theologiæq. ordinem, quem nobis tenere præstiterit, vt nec repente, atque confestim omnia in lucem efferamus, neque in finem vsque occultemus: illud enim inconsultum, hoc impium: illud alienos offendere, ac vulnerare queat, hoc nostros a nobis alienare. Hæc Grego. Eadem est doctrina Orig. hom. 5. in Iudic. Non, inquit, in initijs statim discipulis de profundis, & secretioribus tradendum est sacramentis, sed morum correctio, disciplinæ emendatio, religiosæ conuersationis, & simplicis fidei prima eis elementa traduntur. Hæc Origen. Tertio, vt in hoc discipuli suam imperitiam agnoscerent, & non propriæ virtuti, sed diuinæ, perfectionem, quam habuerunt, tribuerent: & nos in eis hoc idem disceremus. Multum enim humana imbecillitas manifestatur, quando tanto magistro præsente, adhuc multa sunt, quæ capere, & portare nō possunt. Multa dici in hac parte possent, sed ad intelligentiam huius sententiæ hæc dicta sufficiant.

Si Apostoli portare potuerunt reuelationē diuinitatis Christi, cur nō possent & cætera.

Vni tantum obiectioni respondendum est: nam si diuinitatem Christi portare potuerunt, poterant & alia. Respondeo, si D singula per se sumas, poterant: at si omnia simul, minime, donec vires per Spiritum sanctum menti, & affectui eorum adderētur. Potest enim homo mille libras ferri portare, si diuidas, modo hanc, modo illam: tamen simul non potest. & potest intellectus multas difficultates assequi, & percipere diuisas, at simul non potest. Discipuli autem multa iam acceperant diuina mysteria, cum quibus alia noua accipere nō poterant, nisi auctis viribus per Spiritum sanctum: propterea dicitur, *non potestis portare modo.* Intellige, *modo,* id est, non accepta maiori perfectione, & simul cum his, quæ iam didicistis.

Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.

COMMENTARIVS.

SVperiori sententiæ coniuncta sunt hæc verba, quibus vtilitas Spiritus sancti aduentus declaratur. *Multa,* inquit, *sunt, quæ non potestis portare modo, cū autē*

veneris ille, nempe. Paracletus, qui est, *Spiritus veritatis, docebit vos*, omnia hæc, quæ dicenda supersunt. Hic est verus sensus. *Docebit omnem veritatem*, nempe ea omnia manifestabit, quæ modo habeo dicenda, & quæ, quia portare non potestis modo, non dico: hacq. ratione eritis instructi, & perfecti in omni doctrina mea, quam ego Ecclesiæ meæ manifestare intendo. Hæc est, quam omnem veritatem dicit, nempe quæ ad credenda, & facienda, Ecclesiamq. regendam pertinent. Aduerte circa litteram illud, *cum venerit ille*, non coniungi cum *Spiritu*: nam Græce Spiritus est alterius generis, quàm, *ille*, sed refertur ad Paracletum, *cum venerit ille*, nempe Paracletus additur, *Spiritus veritatis*, tamquam causa sequentis, nempe cum sit, *Spiritus veritatis*, docebit vos veritatem, completamq. doctrinam. Præterea verbum *docebit*, Græce potius significat, *deducet*, deducet vos in omnem veritatem. & Aug. tra. 96. vtroque modo legit, nempe docebit, & deducet. & Ecclesia in quadam oratione de festo Pentecostes canit: Mentes nostras, quæsumus Domine, Paracletus, qui a te procedit, illuminet, & inducat in omnem, sicut tuus promisit filius, veritatem. Idem quidem est sensus, tamen aliquid maius in verbo deducet insinuari videtur, quod in annotatione sequenti explicabitur.

Quia Paracletus est Spiritus veritatis, omnia vos docebit.

ANNOTATIO XX.

Circa superiorem sententiam aliqua sunt adnotanda: primum est errasse Tertullianum in lib. de Monogamia, qui hanc sententiam sic interpretatur, vt ita promissus sit Spiritus sanctus Ecclesiæ vt etiam contraria his, quæ Apostoli docuerunt, alijs temporibus reuelet. Hac ratione tuebatur non licere secundas celebrare nuptias, quamuis Apostoli eas probarint: dicebat enim Spiritum sanctum promissum vt doceat omnem veritatem, sic docuisse per Montanum & Priscillam, quos vere Ecclesia vt hæreticos damnauit: & in hoc lapsus est Tertullianus. Verum quidem est, hanc promissionem non Apostolis solis, sed etiam Ecclesiæ esse factam: adest enim Spiritus sanctus semper docens necessaria, tamen in dogmatibus stabiliendis, non contraria sed inter se conuenientia semper docet. Aperit quidē, quæ ante non erant nota, aut nō distincta habebantur, sed non pugnantia: quæ autem ad ritus, & leges pertinent positiuas, pro temporum, & personarum mutatione, statuit Ecclesia interdum contraria seruanda: non enim omnia omni tempore, & loco conueniunt. At in his, quæ ad credendum pertinent, eadem semper, nec contraria docet: quamuis multa, vt dixi, de nouo explicet, & decernat, quæ prius non erant stabilita: in eis tamen nulla est contradictio. Hac etiam sententia Gnostici hæretici, & alij impij abutebantur, vt refert Aug. hære. 97. vt multas fabulas, ac figmenta, dogmatibus veris religionis nostræ miscerent, dicentes impleri hoc: A *Multa habeo vobis dicere, & Spiritus docebit omnem veritatem*: tamen errarūt grauiter. Spiritus enim non contraria, sed consona docet, & nō per quoscumque homines, sed per Ecclesiā suam, & eos, quibus ipsius regimen demandauit, quorum primi Apostoli fuerunt, maxime autem Petrus eius Vicarius, cuius successores sunt Pontifices Romani.

Tertulliani & Gnosticorum hæresis refutatur.

Secundo annotādum est, Spiritum sanctum multipliciter discipulos in omnem deduxisse veritatē. Principio, multa quæ a Christo audierant, & obliti erant, in B memoriam perfecte reducendo: quo spiritu Euangelistæ dicta, & facta Christi perfectissime scripserunt, vt nec verbum excideret. Deinde Christi verba, & facta, quorum multa prius non intellexerant, explicando, & declarādo. Tum multa alia, quæ Christus nō expressit nec docuit, docendo & illustrando: siue quæ ad dogmata, siue quæ ad mores, siue quæ ad regimen Ecclesiæ pertinebant. Demum veteres scripturas, & prophetias, quæ de Christo erant, aperiendo, & verum, ac legitimum sensum exponendo. His modis C veritatem Spiritus sanctus omnē docturus, nunc promittitur Apostolis. Ecclesiā autem suam modo etiam docet verum sensum scripturarum in his, quæ ad fidē, & mores, & rectam Ecclesiæ gubernationem pertinent, & necessaria sunt, aperiendo: vt nec in fide, nec moribus, nec gubernatione necessaria deficere, aut errare possit.

Apostoli multis modis a Spiritu sancto edocti sunt veritatem.

Tertio annotādum est, Verbū, *deducet*, quod

Verbum, deducere, quid indicet.

quod codices Græci habẽt ὁδηγήσει, mul-ta insinuare. In primis non sunt audiendi hæretici, qui hoc verbo tuebantur suum errorem, Spiritum sanctum creaturam esse dicentes: nam deducere, inquiunt, est verbum ministerij, vt refert Basil. lib. de Spiritu sancto cap. 19. At errant: non enim est verbum deducens Deum, sed maxime conueniens ipsi. Quod confirmat illud Psal. 70. vbi de Deo dicitur. Deduxisti populum tuum, sicut oues. Primo igitur hoc verbo insinuatur modus, quo Spiritus docet veritatem: oportet enim hominem cooperari, & quod suum est, facere: non enim semper Spiritus sanctus reuelat mysteria, nisi ex parte nostra opus nostrum accedat. Sic Acto. 15. legimus Apostolos magnam fecisse inquisitionem ex scripturis, inter se, an lex esset cum Euangelio seruãda: facta autem inquisitione Spiritus sanctus verum manifestauit. Hoc est deducere: nam aliud est portare, aliud ducere: ducimus eum, qui sua etiam opera venit. Hac de causa Concilia congregantur in Ecclesia, studium, & diligentia humana in inquirenda veritate adhibetur: Spiritus sanctus autem est, qui illuminat, & aperit veritatem.

Secundo insinuatur motus quidam, & successio: nam non semel, & statim omnia aperit, sed successu temporis: nec Apostoli in die Pentecostes omnia nouerunt: postea enim multa inquisiuerunt, quæ paulatim pro indigentia & temporum, & personarum necessitate Spiritus sanctus Ecclesiæ reuelat. Sane modo sunt multa Ecclesiæ reuelata, quæ prius non erant distincta & aperta, hæresibus, & erroribus hominum id postulantibus: deducit ergo nos in veritatem.

B

Tertio insinuatur assistentia, & præsentia Spiritus sancti deducentis: dux est namque, & gubernator, continuoq. adest Ecclesiæ suæ, nec errare finit.

Quarto insinuatur Ecclesiam nunc esse in via, & quasi militare. Dux enim viæ, & militiæ esse solet: ambulat nunc, & militat Ecclesia, quam Spiritus sanctus ducit, viam veram demonstrans, contra aduersarias potestates decertans.

Quinto insinuatur arbitrij libertas: ducimur enim spontanei, & liberi, non vi, sed efficacia Spiritus sancti. Recte igitur dicitur, *deducet vos in omnem veritatem.*

Non enim loquetur a semetipso, sed quæcumque audiet, loquetur.

COMMENTARIVS.

Sententia hæc causam continet præcedentis, id quod particula, *enim*, significat, cuius autem rei causa sit, attente considerandum est. Dixerat se habere multa dicenda, quorum tunc capaces non erant: Spiritum autem sanctum hæc omnia docturum, & completam, ac integram veritatem, & doctrinam eis traditurum. Diceret aliquis, vnde sciemus, illum hæc eadem locuturum, completurumq. doctrinam tuam, & hæc quæ habes dicenda, docturum? adijcit causam: quia, *non loquetur a semetipso, sed quæcumque audiet,* nempe a me, hæc *loquetur.* quasi diceret: quia scientiam, & omnia quæ tradet, a me habet, nec sine me loquitur, sicut nec sine me est. Aduerte sicut filius non dicitur facere aliud, quam quod facere Patrem videt, quia potentiam habet cum Patre vnam cum essentia, & simul cum ipso operatur: ita & Spiritus sanctus audire dicitur, quæ loquitur, & non a se ipso loqui, quia essentiam, & scientiam habet a Filio, & Patre, & vna cũ ipsis est, & loquitur. Posterior pars nempe, *Quæcumque audiet, loquetur,* priorem declarat: est enim antithetum illius, *non loquetur a semetipso*: nam non loqui a semetipso, est audire ab altero, quæ loquitur, & docet: audire autem ab altero non est aliud, quam scientiam, & essentiam ab alio accipere, & vna cum eo loqui, scire, & esse. Attende rationem hanc vim non habere, nisi intelligamus spiritum audire a filio: nam probat Dominus Spiritum sanctum ea locuturum, quæ ipse dicenda habet, & completurum doctrinam ipsius, quia non a semetipso loquitur, sed, quę audit, loquitur: ergo necesse est exponere Spiritum audire a filio, cuius doctrinam completam traditurus est. & inde sequitur aperte Spiritum sanctum a filio etiam procedere: non enim dici potest audire a filio, nisi scientiam, & essentiam ab ipso accipiat.

Spiritus sanctus a Filio audire dicitur, quia ab illo procedit.

ANNOTATIO XXI.

Proxima sententia quo modo superioribus connectenda.

CHryf. hom. 77. hanc sententiam sic connectit: ne quis Spiritum maiorem filio existimaret, audiens eum docturum multa, quæ Filius non tradidit, adiuncta est sententia: *Non loquetur a semetipso, sed accipiet a me, quæ loquetur*. Sed connexioni huic repugnat particula causalis, *enim*, quæ indicat causam præcedentium. Idcirco legitima est connexio commentarij, quam sequimur cum Cyril. lib. 10. cap. 41. & Ambr. lib. 2. de Spiritu sancto cap. 12. Quantum autem ad expositionem attinet, Ambrosius eodem loco sic interpretatur: Non loquetur a semetipso: id est, non sine Patris, & mea communione loquetur. Et lib. 5. de Fide cap. 6. verbum, *audiet*, eodem modo exponit, vt sit sensus: non loquitur, nisi quæ audit, id est, simul ipse, & Filius, ac Pater loquuntur. Quæ doctrina est Didymi. lib. 2. de Spir. san. vbi docet propter vnitatem, & communionem substātiæ dictum esse. Filium non facere, nisi quod viderit facientem: Spiritum sanctum non loqui, nisi quod audiet: & filium quod audit, indicare, similiter a semetipso non loqui. In his omnibus inseparabilem operationē propter vnitatem essentiæ significari dicit. At ista interpretatio nō est perfecta: nō enim hæ locutiones solam communionem substantiæ indicant, sed processionem: nec enim, quia solus non loquitur, dicitur a semetipso nō loqui. Nam si Pater esset, qui hæc loqueretur, solus non loqueretur, sed simul Filius, qui eiusdem est substantiæ: tamen non diceretur Pater nō loqui a semetipso, nec diceretur audire, quæ loqui-

Patrum interpretationes expenduntur.

A tur. Igitur non loqui a semetipso, & quod loquitur audire: non tantum significant, solum non loqui, sed procedere etiam ab eo, qui cum ipso loquitur: nā præter vnitatem essentiæ, etiam processio significatur. Cyril. loco proxime citato, & Chryf. exponunt sic, *Non loquetur a semetipso*, id est, non contrarium loquetur ijs, quæ docui, nec aliena, sed eadem quæ ego habeo dicenda. At nec ista expositio accommodata videtur: nam hoc est, cuius causam B sententia ista reddit: nempe docturū Spiritum sanctum non aliena, nec contraria, sed eadē, & doctrinā Christi completurū.

Sensus igitur huius sententiæ ex Antitheto colligitur, *Sed quæcumque audiet loquetur*, hoc igitur est, nōn a semetipso loqui, audire ab alio, & accipere, quæ loquitur. Audire autem ab alio, est accipere scientiam ab eo: hanc enim cum essentia accipit Spiritus sanctus a Patre, & Filio: & tunc optima ratio est, cur Spiritus sanctus docebit ea, quæ Christi sunt, & doctrinam eius manifestabit: quia non loquitur Spiritus sanctus nisi quæ a Filio C audit: ab ipso enim procedit, ab ipso essentiam & scientiam omnem accipit, quia consubstantialis ipsi, & ab ipso procedens est. Iste est legitimus sensus, quē sequitur Aug. tract. 99. recte annotans, Christū audire dici, non solū, vt Deum, quia a Patre accipit sciētiam, sed vt hominem, quia vt homo a diuinitate habet scientiam. At Spiritus sanctus cum non habeat naturam assumptam, audire dicendus est, vt Deus: quia vt Deus a Patre, & Filio, a quibus procedit, accipit scientiam.

Verus sensus huius loci.

Et, quæ ventura sunt, annunciabit vobis.

COMMENTARIVS.

PErsequitur hanc aduētus vtilitatem exponere. *Non solum*, inquit, *docebit omnem veritatem, sed quæ ventura sunt, annunciabit*. id est Spiritum prophetiæ, quo futura cognoscatis, infundet, vt nihil temere, nec præcipitanter agatis: ad prudentiam enim, & actionum humanarum directionem, nosse futura maxime conducit. hoc etiam, & ipse Spiritus vobis adferet. Apposite autem Dominus hoc argumento animos eorum allicit: vt enim Chryso. hom. 77. inquit, humanus animus rerum futurarum præcognitionis maxime est auidus, & discipuli multa hoc desiderio excitati interrogarunt, vt ex historia ipsa Euangelica constat: non tamen vt humanæ auiditati satisfaceret, sed quia id Ecclesiæ vtilissimū tunc erat, Dominus Spiritum prophetiæ Apostolis, & multis alijs concessit. Attende alia etiam de causa adiunctam esse hanc sententiam, nempe quia dixerat,

Duas ob causas futurorum cognitionem promittit.

Omnis

Omnis, qui interficit vos, arbitrabitur se obsequium præstare Deo, significans eos morte afficiendos, ne de hoc soliciti nimium essent, desiderantes tempora determinata scire, & loca, & modum, dicit: ne soliciti sitis de his, quæ ventura prædixi: nam Spiritus sanctus adueniens hæc omnia annunciabit vobis, vt non temere, nec imprudenter in ea incidatis, sed ex diuino consilio.

Ille me clarificabit.

Claritas & gloria Christi in gloriā & vtilitatē Apostolorū redūdauit.

TErtia vtilitas aduentus Spiritus sancti hæc est: præter redargutionem mundi, præter doctrinam, qua vos imbuet, & perficiet, erit etiam hoc: quod, *Ille me clarificabit*, id est, manifestabit me, & aduentum meum mundo. Hactenus enim veluti incognitus mundo fui: fabri filium me existimauit: at ille me quis sim aperiet, meam diuinitatem, & me esse Dei filium, qui carne assumpta pro mundi redemptione mortem subij, omnibus annunciabit, & manifestabit. Vnde futurum est, vt mundus me postea honoret, colat, veneretur vt par est. Ita Cyril. lib. 11. cap. 1. exponit. hoc autem expedit etiam vobis: tanto enim vos illustriores, & gloriosiores efficiemini: quando quidem gloria magistri est gloria discipulorum, gloria Domini, gloria est seruorum, honor Patris & honor est filiorū.

Quomodo Spiritus sanctus clarificet Filium Dei.

Attende potuisse filium se clarificare ante aduentum Spiritus, sed noluit: quia moriturus pro nostra venerat salute, hoc opus aduenienti Spiritui reliquit. Glorificat autem Spiritus sanctus filium, non vt seruus Dominum, sed tamquam ei consubstantialis, sicut & Pater Filium, & Filius Patrem glorificat, seu clarificat, vt notat Basil. lib. de Spiritu sancto cap. 18. dicens clarificare alterum, & maiori, & minori commune esse: nam & nos Deum, & Deus nos, & Deus Deum, glorificat, quamuis non sit eadem clarificationis ratio. August. tract. 100. clarificasse dicit Spiritum sanctum filium, & per Apostolorum prædicationem, & infundendo etiam lumen, & charitatem cordibus fidelium, vt Christum agnoscāt & venerentur.

Quia de meo accipiet, & annunciabit vobis.

Singula horum verborum expenduntur.

CAusam reddit præcedentis sententiæ, & est sensus: Ille me manifestabit, & clarificabit, quia, quæ diuinitatis meæ sunt, accipiet, & vobis, ac per vos mundo declarabit, & nota faciet. Sunt verba attente consideranda. In primis hoc, quod appellat, *Meum*, diuinitas est, idcirco Græce articulus est: *de illo meo accipiet.* Rursus non dicit, *illud meum accipiet*, sed, *de illo meo*, quia hoc verbum *accipiet*, coniungitur cum sequenti, nempe accipiet, vt declaret, & annunciet vobis: at Spiritus sanctus non omnia, quæ diuinitatis sunt, annunciauit: nec enim fieri potest, hominem diuinitatis omnem perfectionem assequi fide, quando nec beatis id est datum: Idcirco dicitur: *De meo illo accipiet, & annunciabit.* Deinde non est dictum, *De illo meo annunciabit vobis*, sed, *accipiet, & annunciabit:* quia ita Spiritus sanctus filij diuinitatem annunciat, vt eam in se a Filio ipso accipiat: procedit enim a Filio simul, & Patre. Et quamuis ab æterno accipiat, & habeat diuinitatem, dicitur tamen de futuro, *accipiet*, vt se accommodet tempori, quando annunciaturus est, nam æternitas omne complectitur tempus, præsens, præteritum, & futurum, vt supra annotauimus: & ita vnum tempus exprimitur, vt alterum non excludatur, accipiet, & accepit, & accipit. *accipiet* autem in futuro dictum est, quia, *annunciabit*, de futuro. Præterea non intelligas accipere Spiritum sanctum, *de meo*, quasi non accipiat totam, & perfectam diuinitatem: accipit enim eandem, quam habet filius: sed ratione effectus annunciandi positum est, *De meo*, vt diximus, quia non omnia annunciauit. Sensus perfectus hic est, quia illud meum a me semper accipiens, de illo meo annunciabit vobis. Optimus ergo erit, & certus annunciator, & clarificator Christi diuinitatis, qui eandem habet cum eo, & ab eo diuinitatem: nihil enim ignorare potest, quæ Dei sunt, qui ipse Deus est.

ANNO-

ANNOTATIO XXII.

Patres exponunt Verbũ illud de meo accipiet.

VIdentur Doctores varie exponere illud, *De meo accipiet*, tamen re ipsa idem dicunt. Didymus lib. 2. de Spiritu sancto ad essentiam, & substantiam, seu diuinitatem refert, quam Spiritus sanctus a Filio accipit, & in qua vnum est cũ eo: quam interpretationem nos secuti sumus, & est Gregorij Nazian. orat. de fide. Cyril. autem lib. 11. cap. 1. & 13. thesau. cap. 4. ad voluntatem, & scientiam refert, vt sit sensus: non alia annunciabit quam ea, quæ ego volo, & docui: quia eadem est voluntas, & doctrina, ac scientia mea, & ipsius. Ex hoc recte sequitur, si eadem est voluntas, erit & substantia: nam voluntas in Deo substantia eius est. Chryso. hom. 77. duas adfert expositiones: vna est eadem cum Cyril. vt ad cognitionem referatur, nempe accipiet de mea cognitione, quia vna est vtriusque cognitio: huic & Euthy. consentit. Altera est, quam breuibus attingit verbis, vt, *meum*, sit gratia; quam per carnem Filius operatus est, nempe redemptionem, & salutem hominum: hanc Spiritus sanctus annunciauit mundo, & ideo accipere, & clarificare dicitur Christum. Huic expositioni vnũ obstat, quia non erat, cur diceret, *de meo* A *accipiet*, sed, *de meo*, aut meum, *annunciabit*. Illud, *accipiet*, indicat id Spiritum sanctum habere a Filio, nempe diuinam naturam, quam mundo annunciauit, & hæc est communior expositio.

Aduerte rursus circa eadem verba. Cyril. libro 13. thesau. cap. 4. refert hæreticos his verbis abusos, *de meo accipiet*. Idemq. refert August. tracta. 100. quia enim dictum est. *Accipiet de meo*, asseruerunt Spiritum sanctum participatione esse sanctum, non natura: nam quod accipit ab altero, participatione, non natura tale est. Filius est a Patre, B Spiritus sanctus autem a filio, quasi quibusdam gradibus, accipit. At isti errant non attendentes quod accipitur, & quod datur, vnum & idem esse, quod est in dante, vt nec priuetur dans, nec aliud accipiat, cui datur. Sic Filius accipit eandem diuinitatem a Patre: Spiritus sanctus autem a Patre, & Filio. Illud autem tempus futurum, qua ratione sit positum, in commentario expositum est. Non enim accepturus dicitur, quasi nondum acceperit, sed quod æternum est, diuersis temporibus accommodatur, iuxta eorum rationem, de quibus sermo fit.

Omnia, quæcumque habet Pater, mea sunt: propterea dixi, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis.

COMMENTARIVS.

TAcitæ obiectioni respondet, nimirum cum essentia, quam Spiritus sanctus accipit, sit Patris, nam a Patre procedere dictus est, cur Filius suam dicit, *De meo*, inquit, *accipiet?* Respõdet, eadẽ est essentia Patris, & mea: omnia, quæ patris sunt, mea etiã sunt: nec excludo Patrẽ, quãdo meũ hoc dico, sed vnam vtriusque substantiam, & essentiam ostendo. Illud autem, *Omnia, quæcumque Pater habet, mea sunt*, peruerse intelligebat Sabellius, & similes hæretici: inferebant enim, ergo Filius est Pater: at Sophisma hoc est vt recte docet Didymus. lib. 2. de Spiritu sancto. Nam qui dicit: *Omnia, quæ Pater habet, mea sunt*, distinctionem supponit inter se, & Patrem: aliter non diceret: *quæ Pater habet, mea sunt*, sed ego sum Pater. Cetera ergo omnia, præter esse Patrem, & Filium, in quibus distinctio est, eadem sunt Patris, & Filij: nam Luc. 16. dixit Pater filio illi prodigo: Omnia mea tua sunt, tamen non inde inferenda est identitas personarum. Nec possessionem aliquam intelligas in his Domini verbis, quando dicit: *Omnia, quæ habet Pater:* sed naturam, & essentiam ipsam. Quod enim est Pater, & est in Patre, totum est Filius, & est in Filio, seruata distinctione Patris, & Filij.

ANNOTATIO XXIII.

Cōtra Græcorum errorē, de processione Spiritus sancti etiam a Filio.

A INter Græcorum errores, quos contra Romanam Ecclesiam a multis iam annis defendunt pertinaciter, hic est vnus, & præcipuus: nempe Spiritum sanctum a solo Patre procedere, non a Filio. Conuenerunt quidem Græci, & Latini in Cōcilio Lugdunensi, & Symbolum acceptarunt articulo hoc exposito, *ex Patre, Filioq. procedit*: tamen in errorem pristinū cito relapsi sunt. Iterū multo post in Concil. Florentino congregati sunt omnes, & eandem acceptarunt fidem: tamen non in ea perstiterunt, sed ad vomitum reuertentes Spiritum sanctum a solo Patre procedere profitentur, mediaq. luce cæcutiunt. Si autem totam eorum causam consideres, non alia inuenies fundamenta, quā duo.

Græcorum fundamenta.

Primum & præcipuū apud eos est, quia in Concil. Nicæno illo magno, vbi Symbolum fidei solemne est stabilitum, nihil addendum, aut mutādum, præceptum est, ibi habetur articulus hic: Credo in Spiri- C tum sanctum qui a Patre procedit: non ergo debet apponi, *& Filio*. Alterum est, quia scriptura sacra nullibi habet Spiritum sanctum a Filio procedere, sicut a Patre. Nam dicitur, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit. Hæc sunt præcipua fundamenta: at quam infirma ista, & debilia sint, satis aperte probatur ex ipsorū Græcorum antiquis, & celeberrimis Patribus. Quantum igitur ad prius fundamentum eorum attinet, aduertendum est D maxime, quod Basilius de Nicæno hoc Concilio scribit in quadam epistola, quæ continet exemplar fidei, quam Basilius magnus prædicauit, cui Eustratius Episcopus subscripsit, & est numerō inter alias quæ in eius volumine circumfertur octaua, & Septuagesima: ibi de Concil. Nicæno, & Symbolo recitato & relato hæc subiungit verba: Sententia de Spiritu sancto in transcursū sine omni diligentia posita est. Propterea quod nondum mota esset quæstio, sed adhuc credentium mentibus securus, ac nullis obiectus insidijs inesset E de Spiritu sancto intellectus. Hæc & alia Basilius. Perpende Concilium Nicænum causa tractandi de Filij consubstātialitate præcipue congregatum fuisse, ideoque de Spiritu sancto non fecisse diligentem tractationem, sed ea dixisse, quæ erant tunc sine controuersia recepta. Cum autem verba in Euangelio legissent, *a Patre procedit*, ea posita fuerunt in Symbolo nulla alia inquisitione facta. Certū enim erat ea esse vera. Quod ergo obijciunt Græci, Symbolum hoc Nicænum, vt probent Spiritum sanctum non procedere a Filio, quia dictum est, *a Patre procedit*, cum in eo Concilio non sit tractatum de Spiritu sancto, quia non erat tunc vlla mota controuersia, non est, cur Græci nihil in hac parte adiungendum contendant. B Hæc fuit causa, cur antiqui Patres aliqui non fecerunt in suis scriptis expressam de hac re mentionem. At postquam controuersia excitata est, & oborti errores, eadē Ecclesia, quæ eiusdem est potestatis, in duobus Concilijs generalissimis diligentissima facta inquisitione decreuit, proponendum esse articulum: Qui ex Patre, Filioq. procedit. non contraria apponens, sed supplens, & adiungens consona. Nec enim Concilium Nicænum dixit, ex filio non procedere, aut ex solo procedere Patre, sed tantum dictum est, ex Patre procedit, quod verum est.

Ratio sumpta ex auctoritate Græcorum Patrum.

Accedat huic rationi etiam secunda: Si contra Concilium Nicænū agit, qui aliud dicit, quam quod ibi definitur, *ex Patre procedit*, egerunt ergo antiqui Patres, quibus refragari nefas est: loquor autem de Græcis, qui affirmarunt procedere a Patre per Filium, hoc enim illud Conciliū non habet. At id asseruerunt Athanas. Epist. ad Serapionem de Spiritu sancto. Cyril. lib. 11. cap. 1. & lib. 10. cap. 33. Accedat tertia ratio, non solum per Filium, sed a Filio ipso simul & Patre procedere, asseruerunt & docuerit Didymus libro 2. de Spiritu sancto, cuius inter alia multa hæc sunt verba: Non loquetur a semetipso, hoc est non sine me; & sine meo, & Patris arbitrio: quia inseparabilis est a mea, & Patris substantia, quia non ex se est, sed ex Patre, & me est. Hoc enim ipsum, quod subsistit, & loquitur, a Patre, & me illi est. & iterum: Neque enim quid aliud est Filius, exceptis iis, quæ ei dantur a Patre, neque alia substantia est Spiritus sancti præter id, quod ei datur a Filio: tantum Didymus. Præterea Cyril. in epist. Synodali Concil. Ephesini, a Patre, & Filio profluere Spiritum sanctum docet: neque est, quod negent Græci, epistolam esse Cyrilli, quæ a tota Synodo est probata, & ipsius Cyrilli doctrinæ conformis: nam lib. 13. Thesau. cap. 2. habet hæc expressa verba: Ex Filio naturaliter,

raliter,& essentialiter Spiritum sanctum sicut ex Patre prouenire credimus. Et paulo ante: Spiritus sanctus ex ipso Filio, & in ipso naturaliter existit. Quibus verbis simul docet, quando affirmauit procedere per Filium, non propterea se negasse procedere a Filio. Vti enim diximus superius, quia Filius habet a Patre producere Spiritum sanctum: ideo dictum est ab antiquis Græcis procedere per Filium, quod nos etiam concedimus. His igitur rationibus fundamentum prius infirmum esse, satis constare potest.

Ex scriptura probatur Spiritū sanctum procedere etiā a Filio.

Posterius autem fundamentum non est minus infirmū,& debile, immo debilius multo, quando ex ipsamet scriptura eorum error conuincitur. Scriptura, inquiunt, dicit: Qui a Patre procedit: vnde igitur nos habemus eum etiam a Filio procedere? Respondeo, ex eisdem verbis. Nam iam a Filio dictum erat, *quem, Ego mittam*, vt ibi explicuimus: & ipse Cyrillus verba illa, *Spiritus veritatis*, exponit Spiritum Filij, quia per ipsum procedit. Non igitur erat opus, eur repeteret, qui ex Patre, & me procedit. Iā enim de se procedere asseruerat,& tātum supererat de Patre explicandum. Quod si dicant, non haberi hæc verba in Euangelio, ex Filio procedit, sicut habentur de Patre; vana hæc obiectio est: nam nec ipsi habent, per Filium procedere, & tamen admittunt, propter Patrum doctrinam. Sed vera responsio est, etiamsi verba hæc non habeantur, sensus tamen habetur. Simile obijciebat Athanasio Arius, quia non erat vocabulum Homiousion in scriptura, vt patet ex disputatione coram Probo philosopho; & tamen iudicatum est parum de nomine curandum, si modo res, & sensus in scriptura sit. Idem nos nunc dicimus: scripturæ enim a Filio etiam procedere Spiritum sanctum, vel intelligere nolentibus ostendunt: verbaq. quæ hactenus exposuimus, id confirmant: *de meo accipiet*, quid enim est aliud Spiritum sanctum accipere a Filio, quod eius est, nisi ab eo procedere? Nūquā profecto poterunt Græci apte, & conuenienter verbum hoc exprimere accipiēdi, nisi processionem fateātur. Sed accedat ipsius Christi confirmatio: *Omnia quæ Pater habet, mea sunt: propterea dixi, de meo accipiet*. Si omnia Patris, præter esse Patrē, habet Filius, & Pater spirat, & producit Spiritū sanctum, ergo & Filius. Si enim id Pater habet, & non Filius, iam sequetur aliquid habere Patrem, quod non habeat Filius. Insolubile est argumentum hoc. Præterea multis scripturis Spiritus Filij, & Spiritus Patris dictus est: quid est hoc, quod sit Spiritus Filij,& nō solius Patris, nec suiipsius? Aliud respondeti, nec intelligi potest præter originem, quia ab ipso est. Quo argumento Basilius ille magnus lib. 2. cont. Eunomi. probat ab vtroque esse Spiritum sanctum contra eōdem affirmantem esse a solo filio. Multis rationibus,& argumentis hęc veritas confirmari posset, sed longe a nostro instituto diuagaremur. Pro huius sententiæ declaratione & cōfirmatione dicta sufficiant: In nostris enim theologicis disputationibus abundanter aliquando de hac re egimus.

Modicum & iam non videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me: quia vado ad Patrem.

COMMENTARIVS.

Vt suos cōsoletur, breui rediturū se esse promittit.

RAtione ab vtilitate aduentus Spiritus sancti sumpta, Dominus suos consolatus est discipulos de discessu: nunc noua ratione idem efficit, qua imminentem passionem, & mortem suam, simul etiam celerem resurrectionē ostendit, vt breuitate doloris, & gaudij longitudine, consolationem recipiant. Sensus est autem, post modicum temporis non videbitis me, quia nempe cito passurus sum, & moriturus: sed post alterum modicum me videbitis, quia cito etiam post mortem resurgam a mortuis, & me vobis videndum exhibebo. Caussam sui dicti adiungit: *Quia vado ad Patrem*. Consideranda est causa: vadit enim ad Patrem Christus per mortem, & resurrectionem: vtrumque enim comprehendit hæc via ad Patrem: nam resurgens ad cælos ascendit. At non resurrexit nisi ex morte: dum ergo dicit: *vado ad Patrem*, indicat vtrumque,

u 2 mortem

mortem ſcilicet, & reſurrectionem. Dum autem præſenti verbo vtitur, *Vado*, celerem mortem, ſimulq. reſurrectionem ſignificat. quaſi diceret: iamiam vado. Totus ergo ſenſus, ac ſi clarioribus verbis expoſitus eſſet, hic eſt: poſt paululum non me videbitis, & poſt paululum iterum me videbitis, quia iamiam moriar, & reſurgam, vt me videre poſſitis: ſic enim ad Patrem vado. Hic eſt legitimus ſenſus.

ANNOTATIO XXIV.

Nonnullæ explicationes traduntur.

CYril. lib. 11. cap. 3. Chryſoſt. hom. 78. *Modicum*, prius exponunt de tempore breui inſtantis mortis, vt ſit ſenſus: parum ſupereſt temporis, poſt quod moriar, & oculis veſtris me ſubtraham. Alterum, *modicum*, exponunt de illo tempore breui, quo manſit ſubtractus ab oculis diſcipulorũ mortuus: poſt quod breue tempus reſurrexit. Et id nos ſecuti ſumus in commentario. Augu. vero tract. 101. quamuis hanc prius expoſitionem propoſuerit, tamen poſtea mutat, & aliter modica hæc interpretatur: nempe vt primum ſit vſque ad aſcenſionẽ, ſitq. ſenſus: poſt *modicum* tempus, quod eſt vſque ad aſcenſionem meam, non me videbitis. ac ſi clarius diceret: breui aſcendam ad Patrem, & non me videbitis: ſecundum autẽ, *modicum*, ad tempus refert ab aſcenſione vſque ad diem iudicij, quod modicum eſt collatione æternitatis, & modicum in ſcriptura dicitur, vt ſuperius annotauimus, vt ſit ſenſus: poſt alterum modicum ab aſcenſione vſque ad finem ſæculi, me videbitis. Illud autem, *quia vado ad Patrem*, coniungit priori modico.

Vera interpretatio proponitur.

Accommodatior eſt tamen expoſitio prior. Dominus enim conſolatur diſcipulos ex his, quæ proxima ſunt. Præterea dura eſſet locutio in verbis coniunctis, & ſimilibus tantam eſſe differentiam, vt primum modicum ſit breuiſſimum, alterum longiſſimum: cum Dominus ex æqualitate modicorum argumentum ſumat diſcipulos confortandi. Adde particulare quid in his verbis promitti diſcipulis, *videbitis me*. Illud autẽ omnibus etiã malis commune eſt: igitur ad tẽpus mortis breue, & celerem eius reſurrectionẽ hoc po-

A ſterius modicũ refertur. Alio præterea modo exponunt aliqui, vt primum modicum ſit ipſius mortis, ſecundum vero a reſurrectione vſque ad aſcẽſionẽ, vt ſit ſenſus: modico tempore non videbitis me, nempe dũ mortuus fuero: & modico tẽpore me videbitis, quando reſurrexero, quia vſque ad aſcẽſionem me videbitis, quia ad Patrem vado. Sed hic ſenſus verbis nõ accõmodatur: non enim dicitur: *Modicum me non videbitis*. & *modicum me videbitis*, ſed, *modicum, & non videbitis me, & iterum*

B *modicum & videbitis*. Id eſt, poſt modicũ tempus me nõn videbitis, & iterum poſt modicũ videbitis. Differunt enim hæ duæ locutiones maxime, hæc, *modicum non videbitis*, & illa, *modicum, & non videbitis*, interpoſita coniunctione, prior ſignificat modicũ duraturum quod dicitur. Ioã. 13. Modicũ vobiſcum ſum: poſterior indicat poſt modicum, futurum eſſe quod dicitur. Ioan. 14. modicum & me mundus non videt, id eſt, poſt modicũ fiet, vt me non videat: eſt enim Hebræa phraſis. Oſe. 1.

C Adhuc modicum, & ſuſcitabo ſanguinem Iezrahel, id eſt, poſt modicum. Aggæ. 2. Adhuc modicum & ſuſcitabo cælũ, & terram. Ita nunc dicitur, *modicum & non videbitis*, id eſt, poſt modicũ fiet, vt me non videatis: & hic eſt ſenſus legitimus. Modicum ergo prius tempus eſt, quod vſque ad mortem intererat, poſt paululum enim mortuus eſt: poſterius eſt a morte vſque ad reſurrectionem, & hunc ſenſum ſecuti ſunt Chryſ. Cyril. Euthy. Theophy. & nos in commentario. Illud, *iam*, non legitur Græce, quando autem hæc eadem verba repetita ab Apoſtolis narrãtur, nec Græce, nec Latine legitur, *iam*.

Dixerunt ergo ex diſcipulis eius ad inuicem: Quid eſt hoc, quod dicit nobis, modicum & non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me, & quia vado ad Patrem?

COMMENTARIVS.

NOn intellexerunt diſcipuli verba Domini: nec enim mortem, & paſſionẽ eius imminere, nec celerem eius reſurrectionem ſciebant. Quando enim prædixit

prædixit Matth. 20. mortem & resurrectionem suam, adhuc discipuli non intellexerant, quia non sibi persuadebant Christum, quem innocentissimum nouerant, quasi malefactorem occidendum esse. Cum igitur hæc non intellexerint, etiam non perceperunt verba præsentia, quibus huius mortis, passionis, & resurrectionis horam iam proximam, & imminentem esse significauerat, maxime cum cena pacifice, & secure peracta, noctisq. tempus procedens, omnis periculi suspicionem amouerit. Attende autem verba: duo enim difficultatem, & obscuritatem ingerebant. Vnum est, hoc modicum repetitum. *Modicum & non videbitis, & iterum modicum & videbitis me*, quid modica hæc, post quæ visuri, & non visuri essent eum, significarent, non assequebantur. Alterum est illud, *quia vado ad Patrem*, nesciebant enim, qua ratione coaptaretur hæc causa sententiæ dictæ, nempe quod visuri, & non visuri essent, quia ad Patrem vaderet. Denique nec sententiam, nec causam sententiæ perceperunt. Idcirco vtrumque inter se mutuo inquirunt, si forte possent sermonem Domini inuicem consultantes intelligere. Dicunt ergo, *Quid hoc est, quod dicit: modicum & non videbitis me, & modicum & videbitis?* Similiter, quid est hoc, quod dicit: *quia vado ad Patrem?* Non quærunt, quid sit, quod ad Patrem vadat, iam enim audierant sæpe: sed inquirunt, qua ratione, & quo modo coaptetur hoc: non videbitis, & videbitis post modicum, quia vado ad Patrem. Particula *ergo*, indicat discipulos hæc locutos esse, occasione præcedentis sententiæ Domini, quia sensum eius non erant assecuti.

Quid discipulis esset intellectu difficile.

Quid est hoc, quod dicit modicum? Nescimus, quid loquitur.

VIdentur superuacanea hæc verba, sed non sunt: cum enim & de sententia, & de causa dubitassent verbis prioribus, ad sententiam se conuertunt, quasi ex ipsius intelligentia pendeat sensus, & intellectus causæ: ac si dicerent: tota difficultas est, hoc *modicum* assequi: si enim nos percipiamus semel, quid sit hoc *modicum*, tota sententia, & causa sententiæ: *quia vado ad Patrem*, facilis erit intellectu. At quia huius intelligentiam non assequimur, nescimus, quid velit totum hoc significare: est legitimus sensus horum verborum. Sciebat Dominus eos non assecuturos huiusmodi verba, tamen ita ea voluit proferre, vt dubitantes & inquirentes, attentius responsionem considerarent, & firmius obseruarent. Quod enim laboriose inquirimus, inuentum diligentius conseruamus & quod interrogamus, seu de quo dubitamus, expositum libentius & attentius audimus, & retinemus. Hac de causa Dominus prius rem significat obscuris verbis, & quæ percipere illi non possent: rursus, vt eis antequam interrogatus esset, responderet, & voluntatem eorum internam respiciens, verba præueniret, sicq. suam potentiam, & diuinitatem eis confirmaret, quo fides eorum roboraretur. Eo enim tempore maxime discipuli fidei firmitate indigebant.

Quare obscuris verbis Dominus loquutus fuerit.

Cognouit autem Iesus, quia volebant eum interrogare, & dixit eis: De hoc quæritis inter vos, quia dixi modicum & non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me.

COgnoscens Dominus voluntates eorum, qui non intelligentes sententiam, & scire desiderantes ab ipsomet intelligentiam, & sensum accipere interrogando decreuerant, eos, vti diximus, in fide confirmare volens præuenit, repetitq. quod inter se mutuo dubitantes inquirebant: *De hoc*, inquit, *quæritis*

inter

inter nos, quia dixi modicum etc. non repetit totum Christus, sed in quo ipsi maiorem difficultatem patiebantur, nempe in intelligenda sententia: *modicum videbitis, & iterum modicum & non videbitis.* Ex huius enim explicatione facile reliquum intelligebatur, repetit autem vt exponat.

Amen amen dico vobis, quia plorabitis, & flebitis vos.

His verbis explicat præcedentia illa modicũ, & nõ videbitis me.

OBscuram sententiam superiorem declarat Dominus; & primum *modicum*, exponit: *Plorabitis*, inquit, *& flebitis vos*. Verba hæc proximam, & imminentem habent significationem, ac si diceret: causa lacrymarum, & lamentationis vobis iamiam imminet maior, quam hactenus habuistis: & hoc est, *modicum & non videbitis me*: cito enim mortem subiturus sum, eritq; mea vobis mors lamentationis, & lacrymarum causa. Quod dicit: *Amen amen dico vobis*, futuræ rei certitudinem indicat. Flendi verbum Græcum, potius lamentationem significat, & hæc duo magnitudinem indicant doloris, qui tantus futurus prædicitur, vt ad signa exteriora prorumperet. Illud *Quia* declarationis est, loco *quod*.

Mundus autem gaudebit, vos vero contristabimini.

CVr dixerit: *flebitis, & plorabitis vos*, clarius exponit; & in hoc mortem suam magis indicat. Ac si diceret: dixi: *vos flebitis*. Mundus enim, id est, Iudæi mei persecutores gaudebunt: *vos vero contristabimini*, quod enim vobis causa tristitiæ, id lætitiæ & exultationis nostris erit persecutoribus, nempe mors mea. Ideoque maior erit tristitia, fletus, & lamentatio vestra, quoniam noua adhuc causa præter mortem meam vobis accrescet tristitiæ: gaudium enim persecutorum meorum mirifice vos cumulabit dolore. Per mundum Iudæos de morte Christi exultantes exponit Cyril. lib. 11. cap. 5. & Aug. tract. 101. & hæc est legitima explicatio: nam gaudium hoc opponitur tristitiæ discipulorum. Theophylact. per mundum interpretatur iustos omnes, quibus mors Christi futura erat causa salutis, & gaudij: hæc tamen expositio non est accommodata. Nam discipulis etiam hoc gaudium commune fuit: non ergo erat, cur gaudio mundi opponeret tristitiam discipulorum.

Quid per Mundũ intelligat.

Sed tristitia vestra vertetur in gaudium.

Hæc sententia explicatio est illi⁹, modicũ, & videbitis me.

EXponit secundum *modicum*, nempe, *modicum & videbitis me*, dicens: tristabimini quidem, sed non in ea tristitia permanebitis: vertetur enim tristitia in gaudium: non solum cessabit & finem habebit tristitia, sed gaudium ei succedet. Resurgam enim, & videbitis me non sine ingenti animorum vestrorum consolatione a mortuis resurgere. Tacite mundi gaudium in oppositam tristitiam conuertendum insinuat, non tamen expressit, quia discipuli contristati quidem sunt de gaudio, quod Iudæi in morte Christi conceperunt: tamen non sunt gauisi de tristitia, & dolore eorum, quo affecti sunt de resurrectione: non enim de malo proximi gauisi sunt, sed de resurrectione Christi. Hic est sensus huius explicationis Domini, suam sententiam exponentis.

ANNO-

ANNOTATIO XXV.

Aliqua dubia explanantur.

PRo perfectiori huius sententiæ expositione, sunt aliquot dubitationes illustrandæ. Prima est, cur Dominus non expresse eis dixit: Amen dico vobis, ego moriar, & occidar: sed vsus est hoc sermone: *vos plorabitis, & flebitis, & contristabimini*, per effectum indicans causam. Nec dixit, resurgam: sed: *tristitia vestra vertetur in gaudium*. Respondeo, tacite insinuare mortem, non autem expresse significare voluisse tribus de causis: Prior est, ne eos nimium ante tempus affligeret, maxime quia cito moriturus erat, & tunc rem ipsam aperte erant intellecturi. Altera est, quia intendebat eorum dolori medicinam adhibere, propterea his verbis vsus est, vt præmoniti huius tristitiæ, & fletus, minus præsentem sentirent, sperantes futurum, quod dictum est breui in gaudium vertendum. Tertia est, vt affectum suum erga eos exprimeret, quo agnito ipsorum fides magis roboraretur: multum enim ad fidem affectus valet: præsertim cum erga eos afficiamur facile, a quibus nos vehementer amari nouimus. Hic autem Christi affectus in his verbis expressus, patefactus fuit discipulis in Christi morte: tunc enim nouerunt Christum plus fuisse solicitum in medendo ipsorum tristitiæ, illos consolando, quam de propria morte sua vitanda: quandoquidem eorum tristitiæ eos ante admonuit expresse, & leuamen adferre studuit.

Quorsum Christus vsus sit tribus illis verbis, plorabitis, flebitis, contristabimini.

Altera dubitatio est, cur tribus vsus est verbis: *plorabitis, flebitis, contristabimini*, & postea de sola tristitia dictum est: *tristitia vertetur in gaudium*. Respondeo, tristitiam esse causam aliorum duorum. Est enim animi dolor interior, a quo procedunt lacrymæ exteriores, & hoc est plorare: & procedunt gemitus, & voces lamentationis, & hoc est flere. Nā Græcum vocabulum non tam flere, quam lamentari significat. Remota autem causa, effectus etiam tolluntur. Si ergo tristitia vertenda erat in gaudium, cessatura erant lamenta, & lacrymæ. Tertia dubitatio est, cur admiscuit illud, *Mundus gaudebit*. Respondeo id factum, vt magis suam mortem significaret, quæ vt causa fuit discipulis doloris, ita mundus, & increduli Iudæi de ea sunt mirifice gauisi, & lætati. Rursus, vt eos præmoneret, ne dum tantam multitudinem gaudentem in ipsius morte viderent, nimium turbarentur, & hæsitarent. Adhuc, vt significaret discipulis, non solam mortem Christi causam futuram tristitiæ: sed id etiam, quod mundū visuri erant in eius morte lætari, vt sit sensus: *plorabitis, & flebitis*, propter mortem meam, *mundus vero gaudebit*, porro, *vos*, de hoc mundi gaudio, *contristabimini*. Non significauit autem expresse Dominus hoc mundi gaudium vertēdum in tristitiam, sed insinuauit tacite, & a contrario. Si enim tristitia discipulorum in gaudium vertenda erat, Iudæorū profecto gaudium a contrario esse mutādum in tristitiam consequebatur. Dominus autem id non expressit, vti diximus in commentario: quia discipuli non erant aliquod percepturi gaudium, de mundi tristitia, sed de eius gaudio acerrimum dolorem sensuri.

Quare adiiuxerit, mūdus gaudebit.

Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius. Cum autem pepererit puerum, iam non meminit pressuræ propter gaudium, quia natus est homo in mundum.

COMMENTARIVS.

NOn satis aperte verbis præcedentibus Dominus hæc tria expresserat, nempe tristitiam, & fletum iam esse imminentem, & quasi præsentem, quia de futuro locutus est, quod incertum esse potest, an sit longinquum, an proximū. Rursus hanc tristitiam cito vertendam in gaudium: denique hanc tristitiā, & gaudium futura de morte, & resurrectione eius: sic enim non visuri, & postea eum visuri erant: hæc nunc Dominus exponit. Vtitur autem apposito exemplo

Christi' appositissimo exemplo, iã dicta magis declarat.

plo conferens parturienti discipulos mulieri. Hæc enim dolet, & tristatur, tamen breui durat tristitia: subito enim genito puero gaudet, & adeo gaudet, vt præteritæ pressuræ non meminerit præ gaudio pueri nati. Est ergo tempus partus, & tempus post partum: tempus partus breue est, & præcedit: tempus post partum longum est, & priori succedit. Tristitiam ergo breuem, gaudium vero diuturnum esse oportet. Hæc discipulis Dominus sequentibus verbis accommodat, & per ea, quæ obscurius dicta sunt, illustrat.

Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis: iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet a vobis.

Traditum exemplũ discipulis aptat.

ACcommodat exemplum suæ sententiæ: *Nunc*, inquit, *vos tristitiam habetis*, sensus est: iam imminet vobis tristitiæ & lamentationis tempus, quando similes eritis mulieri parienti, quia non me videbitis propter mortem meam. Vtitur autem verbo præsenti, nunc habetis, vt imminentem horam doloris illorum, & mortis suæ indicet, quasi iam adesset: quæ enim citissime futura sunt, adesse dicuntur. Et hoc est prius modicum: *modicum & non videbitis me*, dolentes, & flentes propter meam mortem, similesq. parturienti, sed cito: *iterum vos videbo*, quia sicut partus tempus breue est, ita breue erit hoc tempus, quo non me videbitis: cum autem me videritis, tunc *gaudebit cor vestrum*, sicut gaudet mulier partus tempore transacto. Gaudebitis autem de mea resurrectione, sicut de nato puero gaudet mulier: & sicut gaudium mulieris non est qualis tristitia. Hæc enim breuis, at illud diuturnum est: sic vestra tristitia breuis erit, gaudium autem permanens, ita vt nemo id a vobis possit tollere: in quo excedit gaudium mulieris. Quia quamuis puer natus diutius viuat, quam tempus partus, & doloris durauerit, moritur tandem: at ego resurgam iam amplius non moriturus, nec amplius dolebitis de mea morte, sed semper gaudebitis de vita. Ita Cyril. lib. 11. cap. 6. Aug. tracta. 101. exponunt hæc verba: *Gaudium vestrum nemo tollet a vobis*. Mortem igitur suam Dominus partui, resurrectionem natiuitati, comparat: simulq. docet, hoc tempus partus instare. Iste est horum verborum sensus, hac ratione explicita sunt verba, post modicum non videbitis, & iterum post modicum me videbitis, quia vado ad Patrem: quibus mors, & resurrectio gloriosa subito futura significatur. Cetera annotatio habet.

ANNOTATIO XXVI.

Parturiẽtis tria sunt tẽpora.

IN maiorem exempli huius explicationem sunt duo annotanda. Vnum est, tria tempora esse distinguenda. Primum est proximum partui, quando iam imminet hora patiendi: & est tempus expectationis partus, quod modicum est, quia cito partus sequitur. Alterum tẽpus est ipsius partus: quando parit, tunc tristatur, & lamentatur mulier. Tertium est iam post partum, quando natus est homo in mundum, tunc gaudet, & lætatur. Secundum tempus modicum est, sicut & primum. Parum enim durat propter doloris vehementiam, qui diu ferri non potest. Prouidus enim Deus dolorem in hoc sæculo, aut breuem, aut tolerabilem fecit. Tertiũ tempus post partum quo gaudet, diuturnum est: tempus ergo, quando loquebatur hæc discipulis, confert tempori proximo partui, & expectationi ipsius, & de hoc dictum est. *Vos nunc tristitiam habetis*. id est imminet iam vobis tristitiæ tempus, nempe secundum, quando flebitis, & plorabitis, simile partus tempori: post hoc erit cito tempus resurrectionis meæ, quando gaudebitis, quod est simile tempori post partum. Primũ tempus expectationis partus, est modicũ prius, de quo dicitur: *modicum*

dicum & me non videbitis: secundum tẽpus nempe partus, est modicũ posterius, de quo dicitur *modicum & me iterum videbitis*: tempus autem visionis est tempus tertium post partum, quando natus est homo in mundum.

Cur discipulorũ dolor partui comparetur.

Alterum est, tristitiam, & dolorem discipulorum, quem de morte Christi conceperunt, rectè assimilari, & conferri dolori partus propter multa, quæ sacri Doctores aduertunt. Primo propter doloris vehementiam: est enim dolor partus vehementissimus, talis autem fuit dolor discipulorum in morte Domini, de quo dicit, *plorabitis, & flebitis, & contristabimini*. Hanc doloris vehementiam exponit Ambro. in Psal. 47. Ibi dolores vt parturientis, vbi locum hunc Ioannis adducit. Similiter Aug. tract. 101. vbi notat idcirco dictũ esse de puero, quia masculi partus maiorem incutit dolorem, quam feminæ. Secundo propter breuitatem: breuis enim fuit dolor discipulorum de morte Domini, sicut dolor partus breuis est. Ita hanc similitudinem exponit Chryso. ho. 78. Tertio propter ordinem: vt enim mulier per dolorem partus consequitur gaudium magnum de natiuitate pueri, ita & discipuli per dolorem mortis Domini peruenerunt in resurrectionis lætitiam. Ita explicat Cyril. lib. 11. cap. 6. Quarto propter periculum: dolor enim partus periculosus est, & morti proximus: talis fuit illa tristitia, & dolor discipulorũ de morte Domini. Matt. 26. Omnes vos scandalum patiemini. & iterũ: Expetiuit Satanas cribrare vos sicut triticum. Quinto propter causæ identitatem: puer enim idem est causa doloris dum patitur, idem causa gaudij dum natus est. Sic idẽ Christus sua morte dolorem discipulis incussit: sua vero resurrectione, magnæ illis fuit causa lætitię. Resurrectio enim generationi cuidã similis est: vnde illud Psa. 2. Ego hodie genui te, de resurrectione exponitur Actor. 13. Sexto propter gaudij excellentiam, & magnitudinem: non solum enim diuturnum est, nec de eo solo gaudet mulier, quia periculum euasit: sed etiam quod præcipuum est, quia iam filium habet, & natus est homo in mundũ, qui matri sit auxilio & honori, & posteritatis sit causa. Sic discipulorum gaudium non solum fuit longius: nec de sola liberatione a tristitia, sed de ipsomet Christo resurgente, qui suis omne bonum attulit. Hæc enim præcipua causa fuit gaudij, quod tantum fuit, vt totam priorem tristitiam absorpserit, vt non solùm non contristarentur, sed nec meminerint tristitiæ prioris: quod est septimum in quo similitudo consistit, & ad magnitudinem gaudij explicandam dictum est: eaq. de causa a filij seu masculi natiuitate exemplum sumptum est: nam solet natiuitas filiorum adferre gaudium multo maius, quam filiarum. Dictum autem est: *Natus est homo*, non autem puer, vt mysterium resurrectionis significetur, vt notat Chry. hom. 78. Christus enim non vt in natiuitate infans, sed vir perfectus resurrexit.

ANNOTATIO XXVII.

Parturiẽtis exemplum in scriptura frequẽs.

Adhuc aduertendum est: parturientis exemplum frequens esse in scriptura, & multis rebus accommodari solet: præter similitudinem enim præsentem, quadrupliciter vsurpatur. Primo quidem ij, quos ira, & iustitia Dei castigat, & puniit, parturientibus comparantur. Psal. 47. Ibi dolores vt parturientis. Quæ similitudo non tantum vehementiam doloris exprimit, sed & illud, quod sicut partus dolor nõ est vllis humanis artibus medicabilis: ita & pœna seu afflictio, quæ ex ira Dei punire & castigare volẽtis prouenit, nulla humana potentia, vel consolatione leuatur. Isa. 30. Insanabilis fractura tua. Isa. 15. Plaga mea desperabilis renuit curari, facta est mihi in mendacium aquarum infidelium, id est, videbatur sanari posse, & tamen letalis est. Secundo hæc similitudo accommodatur etiam prædicatoribus verbi Dei, & prælatis, quorum interest aliorum saluti consulere, & ad Christũ conuertere: qui enim alios Christo lucrantur, dicuntur eos parere, & qui Deo accesserunt, filij appellãtur: cum animarum conuersio non sine magnis doloribus, & periculis, & sudoribus fiat. Propterea exemplo hoc merito exprimuntur prædicatores, & prælati. ad Gala. 4. Filioli, quos iterum parturio. Grego. lib. 30. Mora. cap. 10. hanc doctrinam eodẽ Pauli testimonio confirmat. Cyril. in illud Isa. 26. *Sicut qui concipit, cum appropinquauit ad partum, dolens clamat in doloribus suis, sic facti sumus a facie tua Domine, concepimus, & quasi parturiuimus spiritum salutis*, applicat Apostolis, qui Spiritum salutis, id est, doctrinam Euangelicam, quam cõceperant prius a Domino, in nobis ediderunt parturientes magnis doloribus, & laboribus. Ibidẽ Hiero. ea accommodat viris etiam Apostolicis.

Exemplum aptatur iustis & iniustis.

Tertio, hæc eadem similitudo, aptatur A viris iustis, & sanctis, qui dum mente cōcipiunt quæ agenda sunt, opere exequuntur dolore, & sudore: tollenda enim crux est, & sequendus Christus, & qui pie viuere vult in Christo, persecutionem patitur. Verba Isaiæ supra allegata in hunc sensum exponunt, & his vitiis accōmodāt Amb. lib. 2. de interpell. Iob. c. 4. & lib. 1. de Cain & Abel, cap. 10. & eleganter eriā Orig. ho. 10. in Exod. Quarto, hæc eadem similitudo accommodatur mala opera facientibus, & vias mundi sequentibus: nā & hi magna pericula subeunt, multas molestias, & difficultates, laboresq. patiuntur, quæ longum esset nunc commemorare, de quibus. Iob. 15. & Isa. 59. Conceperunt dolorem, & pepererunt iniquitatem. Et Psal. 7. Ecce parturijt iniustitiam, concepit dolorem, & peperit iniquitatem. De his dictum est Sapien. 2. Lassati sumus in via iniquitatis ambulauimus vias difficiles, & reliqua. His modis hoc exemplum in scriptura vsurpatum reperitur.

Et in illo die me non rogabitis quicquam.

COMMENTARIVS.

Non solum post modicum me videbitis, & gaudium vestrum nemo tollet a vobis: sed etiam id temporis hæc omnia, quæ vobis obscura sunt, & de quibus interrogatis, nempe quæ ad discessum pertinent meum: erunt vobis clara, & manifesta adeo, vt non sit iam opus interrogare, nec dicere, quo vadis? vel nescimus, quid loquitur: vel quid est, quod dicit modicum? Attende hæc dici a Domino, quia discipuli mysterium illud nondum assecuti erant: nec sciebant quantum, & quale esset hoc modicum: nec mortem etiam, nec resurrectionem, nec viam hanc ad Patrem perfecte intelligebant: denique mysteria, de quibus loquebatur, non penetrabant: quia autem paulo ante dictum erat, *Volebant eum interrogare*, propterea post responsionem suam adiungit, tunc gaudium nemo tollet, & tunc hæc omnia intelligetis, & comprehendetis, vt non sit opus quicquam eorum interrogare me, vt hactenus facitis. Hæc promissio impleta est quando a mortuis surrexit, & eis apparuit, conuersatusq. cum eis est: tunc nouerunt clare omnia hæc, quæ modo locutus est. Illa ergo generalis sententia, *Non rogabitis quicquam*, restringenda est ad ea, de quibus sermo præsens est, & dies ille, tempus resurrectionis significat, de quo dictum est: Et gaudebit cor vestrū. Cetera in annotatione inuenies.

ANNOTATIO XXVIII.

Superiorū verborū interpretationes Patrum variæ.

Varie Doctores hanc sententiam exponunt: duo autem sunt, quæ difficultatem, & inter Doctores, diuersitatem faciunt. Vnum est verbum, *rogabitis*. Nam tam Græcum, quam Latinum verbum duas habet significationes: significat enim precari seu petere, & rursus interrogare: proinde incertum est vtram significationē in hoc loco obtineat. Illud *etiam in die illo*, ad varia tempora referri potest: aut ad tempus post resurrectionem, aut ad tempus post aduentum Spiritus sancti, aut ad gloriæ statum. Hæc duo, variarum expositionum causa fuerunt. Primo loco B Cyril. lib. 11. cap. 7. verbum, *rogabitis*, in ea interpreratur significatione, vt significet interrogare, & diem ad tempus post Spiritus sancti aduentum refert, vt sit sensus: In illo tempore, postquā Spiritus sanctus aduenerit, non erit opus vobis quicquam me interrogare, quia edocēdi estis omnem veritatē, eritisq. meo lumine ita illustrati, vt nō sit futurum opus me a vobis interrogari. Secundo Chrys. hom. 78. verbum in altera interpretatur significatione, vt idem sit, quod precari: quamquā diē ad idē refert tempus, ad quod Cyril. vt sit sensus: Eo tempore non indigebitis me rogare, & in vestris necessitatibus precari, sufficiet enim vobis nominis mei inuocatio apud Patrem, vt me etiam absente omnia ab illo impetretis. Secundū hanc expositionem, quæ sequuntur, connexa sunt huic sententiæ: nempe, *Amen amen dico vobis, quidquid petieritis Patrē in nomine meo, dabit vobis*, vt hæc verba sint causa superioris sententiæ: ac si diceret: *Non rogabitis me*, quia, *quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*. Tertio Aug. tract. 102. vtramque significationē complectitur: diē autem ad statū gloriæ refert, quādo nec opus erit interrogare,

rogare, nec precari. Quarto loco Euthy. relata expositione Chrysostomi alteram etiam adfert, quæ etiamsi videatur eadẽ cum Cyrilli, tamen re vera nõ est: refert quidem diem ad tempus post aduentum Spiritus sancti, tamen interrogationes nõ generaliter exponit, sed restringit sic: Nõ interrogabitis, quo vadis? ostende nobis Patrem, & similia: Cyrillus autem generaliter loqui visus est. Hæ sunt Doctorum expositiones, & re vera singulæ difficultatem patiuntur.

In primis contra illam Cyrilli expositionem hoc videtur facere, quod Dominus præmiserat, *Iterũ videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & in illo die non me rogabitis*: videntur enim hæc ad idem tempus pertinere, quando resurrexit, etiam ante aduentum Spiritus sancti: nã de hoc Spiritus sancti aduentu multo ante mentio facta erat. Secundę expositioni Chrysostomi repugnare illud videtur prćter id quod diximus de die illo, quia dicitur: Non rogabitis me quicquam; & tamen Ecclesia, & omnes fideles, quamuis Patrẽ precentur in nomine Christi, tamen etiã ad Christum ipsum dirigunt frequenter petitiones. Dicimus enim: Christe audi nos, & adiuua nos, & multa oramus ab eodem petẽtes: non ergo dici vere potuit: Non rogabitis me, sed Patrem in nomine meo. Nam si dicas intelligendum esse sic, non indigebitis rogare me, satis est nomẽ meum: id non soluit obiectionem: nam eodem modo dici potuit, non rogabitis Patrem, quia satis est rogare me absentẽ. Tertiæ expositioni illud repugnat, quia contextus de tempore huius sæculi procedit, de quo statim subiungitur: Amen, si quid petieritis, & in illo die petetis.

Auctoris expositio. Ceterum licet hæc ita se habeant, has expositiones probabiles esse non nego: quamuis mihi accommodatior visa sit, quam in commentario proposui, vbi verbum, *rogabitis*: exposui, interrogabitis, ea ratione motus prćter Cyrilli auctoritatẽ: quòd paulo ante idem verbum præcessit in eadem significatione, cum dictum est: Volebant eum interrogare. Rursus in se-A quenti sententia, quando dictum est: Si quid petieritis Patrem in nomine meo: verbum aliud positum est. Ex hoc cõtextu hoc argumentum deduco: Si ista nostra sententia accipienda esset in sensu precandi, & coniungeretur sequenti, profecto idem verbũ esset repetitum sic: Non me rogabitis quicquam: Amen dico vobis, si quod rogaueritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Verbi enim repetitio eandem sententiam compleret: At ver-B bum aliud positum est: non ergo sententia nostra cum sequentibus conueniret. Præcedentia autem habent idem verbum: *Volebant eum interrogare*, & Dominus huic voluntati respondet. Igitur hæc sententia connectitur cum præcedenti, & in eadem significatione verbum accipitur. Præterea illum diem, non ad tempus valde a contextu distans retuli, quale est illud gloriæ: nec ad tempus post aduentum Spiritus sancti: nã multo ante præcesserat hæc promissio, multæq. sententiæ sunt inter-C positæ, sed ad tempus proxime narratum, de quo dixerat, gaudebit cor vestrum, referri debet: non enim sine vrgẽti ratione, & necessitate tempora sunt mutanda ab instituto proposito: de tempore igitur post resurrectionem loquitur. Non etiam generaliter exposui, *non rogabitis quicquam*, istæ enim generales sententiæ semper intelligendæ sunt iuxta materiã, de qua est sermo: in hoc autẽ cõtextu de discessu suo loquebatur, & interrogationibus, quæ ad eum pertinebant, vt hactenus dictum est. D Quarum interrogationũ nõ amplius vlla similis facta est, quando hunc discessum, & quę obscure dicta sunt, post resurrectionem nouerunt. Nec his cõtrarium est illud, quod post resurrectionẽ Petrus Dominum de Ioanne interrogauit, hic autẽ quid? & Apost. Act. 1. Si in tempore hoc restitues regnũ Israel? hęc enim nõ ad ea, de quibus nũc loquitur, pertinebant. Propter quas interrogatione? Euthy. forsan ad tempus post Spiritus sancti aduentum retulit diem illum: sed id necessarium non est, si exponamus, vti pluribus verbis iam, & in Commentario exposuimus.

Amen amen dico vobis: si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.

COMMENTARIVS.

NOuo argumento discipulos consolatur, & documentum vtilissimum eis tradit: quo in ipsius absentia seruare debeant: & sensus est, ac si diceret: Non me semper præsentem habebitis, quamuis dixi iterum videbo vos: sum enim ad Patrem iturus: propterea tamen aliquid vobis defuturum ne timeatis: certissimam enim rem affirmo, ac vos securissimos facio, quidquid Patrem pe-

tieritis mei ratione, & propter me, vos ab eo impetraturos. Attende in nomine Christi Patrem orare, non aliud esse, quam petere a Patre pro ratione & causa impetrandi, ipsum Christum proponentes. Vt enim Deus propter Christum nobis bona tribuit, quia ratione iustitiæ, & meriti ipsius nobis benefacit: ita & nos propter ipsum petimus, quando non merita nostra, nec aliquid nostrum tanquam causam, & rationem obtinendi, sed ipsum Christum ipsiusq. iustitiam, & meritum proponimus: hæc causa impetrandi efficacissima est apud Patrem. In annotationibus exactius hoc declarabitur. Si ista sententia superiori connecteretur, vt sentit Chrysost. certe causalis aliqua particula poneretur, vt solet Ioannes facere, & idem rogandi repeteretur verbum: quorum dum neutrum sit, nouam hanc sententiam & separatam esse, Euangelista indicat, vti expositum est.

Quid sit Patre in Christi nomine precari.

ANNOTATIO XXIX.

Superiora verba diuersis modis explicat Patres.

QVid sit in nomine Christi petere: inquisitione dignum est. Greg. ho. 27. in Euãg. hoc exponẽs, in nomine Christi petere, idem esse asserit, atque ea, quæ ad salutem spiritualem pertinent, petere: quandoquidem nomen Christi saluator est. Qui igitur, quę contra propriam salutem sunt, petit, non in eius nomine petit; qui autem, quæ salutis sunt, petit, in nomine Christi, qui Iesus vocatur, petit. Sic Greg. exponit hoc verbum, *in nomine meo.* At quamuis verum sit, quæ petuntur non ea esse debere, quæ saluti contraria sunt, id tamen non satis est, vt aliquis in nomine Christi petere dicatur: nam & Apostoli aliqua petierant, quæ non erant saluti contraria, & tamen dicit Dominus: *Vsque modo non petiistis quicquã in nomine meo.* Petierant multi Christi aduentum prçuenientes ea, quæ saluti necessaria erant, non tamen in nomine Christi petiisse dicuntur. Aug. tract. 102. præter hoc vnum alterum adiungit: vt in fide recta Christi petatur. Qui igitur, quæ salutis spiritualis proprie sunt, rectam Christi fidem habens petit, in eius nomine petere dicitur. Arius igitur, Nestorius, Eutyches quæ petebant, non in Christi nomine petebãt, quia de Christo non recte sentiebant. Tamen etiam hoc non satis esse videtur: cũ & Apostoli rectam fidem habuerint de Christo, & tamen eis dictum est: *vsque modo non petistis quicquam in nomine meo.* Cyril. lib. 11. cap. 7. & Chryso. hom. 78. aliud addit, quod rẽ explicat, nempe vti meditatione Christi apud Patrem. In cuius sententiæ expositione quia legitima est, sciendum est: duo in petitione cõcurrere, præter eum qui petit, & illum quem petit, nempe quod petitur, & ratio impetrandi quod petitur. Verbi gratia, accedit pauper ad diuitem eleemosynam pe-

Quæ in petitione concurrant.

A tens propter Deum: pecunia est quæ ab homine petitur: Deus est, qui vt ratio, & causa impetrandi proponitur. Orabant etiam olim iusti Iudæi Deum, dicentes: Propter Abraham amicum tuum: hi auxilium petebant a Deo, rationem autem, & titulum impetrandi adferebant Abrahã, quasi dicerent: nos sumus filij Abrahæ amici tui, ad nos iuuandũ moueat te amicitia Abrahæ patris nostri. Multa sunt huiusmodi exẽpla: quamuis non semper B ratio hæc impetrandi sit aliquid extra eũ, quem petimus. Persæpe enim solemus & Deum, & homines rogare, & rationes impetrandi ab ipsismet sumere: cum dicimus: Rogo te Domine propter bonitatẽ, propter misericordiam tuam: hæc te moueat ad exaudiendum.

Sciendum rursus est, Christum, & esse eum, quem petimus, quãdo orationes nostras ad ipsum dirigimus, dicentes: Domine Iesu respice in nos, & adiuua nos; & C parce peccatis nostris: & esse etiam eum, propter quem petimus, quando nempe orationem ad Patrem dirigimus, & rationem impetrandi Christum facimus, dicentes: Domine adiuua nos propter filiuum tuum Christum Iesum. Vtroque modo oramus, & orat Ecclesia: sed hoc modo posteriori dicitur in nomine Christi petere. Loquimur autem de Christo vt homo est, & mediator, ac redẽptor noster est. Sic enim in nomine eius petimus: vt D autem est Deus, is est, quem petimus vna cum Patre, & Spiritu sancto: hoc est quod Ecclesia frequentissime facit. Memor enim huius Domini mandati expositis his, quæ a Deo petit, & orat, adiungit: Per Dominum nostrum Iesum Christum: hoc est in nomine eius petere. Est autem efficacissimus titulus hic impetrandi a Patre, propter duo maxime. Alterũ est, summa

Christ' oratur, & propter quem oratur.

Mod' orãdi Deũ per Christũ est efficax.

summa dilectio, qua Pater Christum prosequitur: solet enim etiam apud nos multum valere amicorum dilectio, & quod propter ipsos etiam absentes, & mortuos rogamur, prompte facimus. Quod si dilectio Abrahæ, Iacob, Isaac, Dauid, etiam mortuorum potens erat ratio impetrandi, multo magis efficax erit apud Deum eximia dilectio, qua suum vnicum diligit filium. Alterum est iustitia ipsius Christi, & meritum: morte enim, & passione sua nostram obtinuit redemptionem, pro omnium culpis abundantissime satisfecit, & omnium, quæ a Patre impetranda, & B petenda erant, soluit pretium. Qui igitur Deum orat, & non virtute propria nititur, nec iustitiam propriam impetrandi causā & titulum Deo proponit, sed virtutem, iustitiam, meritum, satisfactionem Christi vnigeniti filij sui: iuste in nomine Christi, & quidem efficaciter petit. Et hoc est, quod Dominus suis mandat, nouum iam statum a veteri distinctum insinuans: illi enim antiqui propter Abraham, Isaac, & Iacob, orabant Deum, & impetrare sperabant, quæ petebāt, eratq. Deo illorū grata oratio. At sublimior status noster est, quando propter vnigenitum filium Dei mediatorem nostrum, in cælis regnantē, C petimus & oramus. Aliqui concionatores in nomine Christi petere eos exponunt, qui tamquam missi ab ipso Christo, Deū petūt, sicut nuncius aliquis dicitur in nomine sui principis, aut mittentis dicere, quæ loquitur. Quæ expositio non videtur probanda: sic enim Christus esset, qui orare diceretur, sicut princeps est, qui per nuncium loquitur.

ANNOTATIO XXX.

An p alijs etiam orantes exaudiantur.

DVbitatio quædam in hac Domini sententia occurrit. *Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*. An sit promissio hæc intelligenda, quando aliquis D pro se tantum petit, an etiam quando petit pro alijs, exaudiaturq. in his, quæ pro se, & pro alijs petit Patrem in nomine Christi. Aug. tract. 102. affirmat intelligēdam Domini sententiam in his, quæ vnusquisque pro se petit, quod illo verbo cōfirmat, quia dictum est, *dabit vobis*. Basilius autem contrarium sentire videtur, reg. breui. re. 261. vbi de hac promissione tractans docet aliquos non exaudiri petentes pro alijs propter malitiam eorum, pro quibus petunt, vti Ieremias. 15. non exauditus est propter malitiam populi. & Samuel. 1. Reg. 16. propter malitiam Saul. Supponit igitur Basilius hanc promissionem esse generalem tam pro se, quam pro alijs, redditq. causam, cur aliquando orās pro alijs non exaudiatur.

Mihi hæc sententia probabilior videtur, & scripturæ conformior: quod ex ipsomet Ioanne confirmo. 1. Epist. capit. 5. hanc enim promissionem explicans: Hæc est, inquit, fiducia, quam habemus ad Deū quia quodcumque petierimus secundum eius voluntatē, audit nos. &: Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat, & dabitur ei vita peccanti non ad mortē. Hæc Ioan. Ex promissione igitur ista, Ioannes securos non facit exaudi tum iri, si petamus pro fratribus, quod argumento manifesto est, generalem esse, & tam pro se, quam pro alio petenti factam. Adde in scriptura iniungi, vt nō solum pro nobis, sed etiam pro alijs oremus igitur exauditio etiam pro se & pro alijs promissa est. Nec argumentum Aug. efficax est: nam quando aliquis pro altero orat, & exauditur, quamuis quod petit, cōferatur ei, pro quo orat: tamen ipse, qui orat, est qui exaudiri dicitur, & qui impetrat, & cuius petitio fructuosa est. Idcirco dicitur, *fiet vobis*, id est, quod vos petitis, consequemini, siue id sit pro vobis siue pro alijs. idcirco Ioan. 14. absolute dictum est, quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam.

ANNOTATIO XXXI.

GRauior tamē inde oritur difficultas, quod experimur frequenter multos petere in nomine Christi, & non exaudiri non solum pro alijs, sed nec pro se. In cuius rei declarationem annotanda est primo loco doctrina Aug. tract. 73. in Ioan. ex qua nōnullæ in hac parte dubitationes soluuntur: ea autem est, aliquando Deum exaudire petitiones nostras, dum negat & renuit facere, quod petimus: quod tunc fit, quando petimus ea, quæ putamus vtilia nobis futura, & re vera non sunt, sed potius noxia: tunc concedere petita, potius est punire, & nostræ intentioni, & desiderio repugnate, nam desideramus quod vtile non est. Dum igitur negat, nostræ cōsulit vtilitati, & re vera exaudit, non quidem voces, sed animum, & intentionem, quod præcipuum est. Exemplum habemus 3. Regum. 2. Accessit Betsabe ad Salomonem petens Abisag Sunamitidem vxorem dari Adoniæ, arbitrans ea ratione regnū

Deū interdum petita negādo exaudire dicitur.

Salomonis magis confirmari: at sapiens Salomon id potius in perniciem regni sui cognoscés, negauit, dicens: Da ei regnum. ac si diceret: Mater hoc tu petis, vt in me regnum confirmetur: at si fiat quod petis, potius est petere regnum pro illo, hoc autem tu maxime auersaris. Matrem igitur exaudiuit Salomon etiam negando petitũ. Ita nobiscum Deus facit, & tunc exaudisse nos censendus est. Ceterum quia ignoramus, & quid oremus nescimus, nõ intelligimus sæpe has Dei exauditiones. Ex hac doctrina soluere facile possumus illud 2. Corin. 12. Paulus ter dominum rogans audiuit, sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur. quibus verbis significat Paulus, se exauditum esse, etiam si non impetrauerit, quod petebat, & sensus responsionis hic est: O Paule, tu Petis stimulum carnis tibi auferri propter gloriam meam, vt magis nomen meum manifestes, scito hoc potius fieri isto stimulo, & infirmitate tua duráte. Nam virtus, & potentia mea plus declaratur, quãto per infirmiora instrumenta maiora efficit. Contra vero illud Num. 11. petijt populus carnes, quas Deus concessit, sed nõ id fuit eis vtile, immo perniciosum: quia adhuc erant carnes in ore ipsorum, & ira Dei ascendit super eos. non ergo exauditi, sed puniti dicendi sunt.

Quid est male petere

Annotanda secundo loco est doctrina ipsius Apostoli Iacobi cap. 4. Petitis, & nõ accipitis, eo quod male petatis. Non dicit, eo quod mala petatis, sed quod amplius est, & generalius, quod male petatis: nam bona etiam aliquando male petuntur. Deus igitur promisit dare bene petentibus bona: quo loco Oecumenius recte annotat, sæpe non exaudiri petentes, nec tamen, propterea Deum deficere a sua promissione, sed nos potius in culpa esse, eo quod non, vt par est, petamus. Exemplum ponit in homine. qui intra breue tempus grammaticam ad se ventitantes docere paciscitur: si qui porro negligenter studio incumbant, nec grammatici euadant, conquerantur quod non didicerint, promisso tempore grammaticem, querela est iniusta. ipsi enim in causa sunt quod non didicerint: nam opera eorum necessaria erat. Ita fit in promissione, & petitione, non accipimus, quia non recte petimus. At dices: Dominus petentibus promisit. Respondeo id non absolute promissum, sed certis conditionibus, quas alijs in locis ipse Dominus, & Apostoli expresserunt. Mos est autem scripturæ, vt etiamsi multa ad vnum effectum necessaria sint, non semper omnia vno in loco accumulet, sed in distinctis, & diuersis locis varijs occasionibus doceat, vt studium adhibeamus in verbo Dei, & sparsa sedulo colligamus. Hac ratione salus promittitur timenti Deum, in alio loco credenti, in alio speranti, in alio diligenti, non quod singula seiuncta sufficiant, sed simul congreganda sunt. Et hoc fefellit hæreticos nostros fide sola iustificari arbitrantes, quia fidei iustificatio tribuitur: nec attendunt miseri timori, spei, pœnitétiæ, & alijs virtutibus idem promitti, vt aperte ex scritura constat: non tamen propterea singulas has per se iustificare dicimus. Petitioni igitur, vt bona sit, & exaudiri mereatur, aliqua sunt coniungenda, sine quibus non exauditur. Est igitur tertio loco annotandum ad bonam petitionem, & vt exaudiatur a Deo, opus esse primo, vt diuina impleamus præcepta, & voluntatem eius faciamus. quod Ioã. 15. explicuit Dominus: Si feceritis, quæ præcipio vobis, & verba mea in vobis manserint, quodcumque volueritis, petetis, & fiet vobis. Aequũ enim est, vt si vult homo Deum facere, quod petit, efficiat, & ipse quod Deus iubet & petit. idcirco Isa. 1. dixit: Non exaudiam, quia manus vestræ plenæ sunt sanguine. Et Tertul. in Apolog. cap. 30. dicit nos in oratione, manus extendere, quia per manuum extensionem innocentiam significamus.

Quæ requirãtur in petente, vt a Deo exaudiatur.

Hæc autem doctrina sic est intelligenda, non quod peccator non exaudiatur, quando petit, nec etiam quod non bene petat, non enim ita est: nam in peccato existentes bene petunt, & exaudiuntur: tamen si a peccando voluntatem auertant, & voluntatem Dei, ac præcepta implere in animum inducãt. Qui enim in peccato est, nec ab eo se auertere vult, iste est, cui diuina promissio non fit, etiamsi petat, quia volũtatem Dei, non facit, nec eius seruare intendit præcepta. Secundo opus est, vt perseueranter oremus, & petamus: non enim quia semel petentes non exaudimur, propterea Deus in sua deficit promissione: iterum atque iterum accedere oportet, & frequenter orare. Hoc ipse Dominus Luc. 18. docuit, & exemplo manifestauit viduæ illius, quæ per multum tempus a iudice illo petebat, vt eam ab aduersario vindicaret, quæ tandem perseuerans obtinuit. & Luc. 11. de illo, qui petijt tres panes ab amico sibi commodari, dicitur: Amen dico vobis & si non dabit illi surgens, quia amicus est

Peccatores quomodo exaudiuntur.

propter

propter improbitatem illius surget, & dabit illi, quotquot habet necessarios. His duobus locis vtitur Basilius reg. breu. reg. 261. ad hanc nostram doctrinam cōfirmādam: & in lib. de constit. monasti. capit. 2. vtitur hoc posteriori loco ad probandum peccatorem etiam exaudiri, si perseuerauerit: ponderatq. illum verbum (si nō quia amicus est propter importunitatem dabit) quod intelligendum est de eo, qui auertit animum a peccando, vt modo dictum est. Tertio adhuc opus est, vt accedamus eum quadam fiducia; non solum credentes Deū posse facere, quæ petimus, sed sperātes si ex nostra parte non defuerit quod necessarium est, facturum Deum, quæ petimus, non nobis sed ipsi fidentes. Hoc docuit Iacobus. cap. 1 Postulet, inquit in fide nihil hæsitans. His accedat reuerentia, & humilitas, si enim accedimus ad homines reuerenter, & submisse petituri, quanto magis ad Deum. Exēplum habemus Luc. 18. de publicano, & Pharisæo petentibus. Hæc doctrina est Basil. de consti. mona. c. 2 causam enim assignans, cur petens aliquādo non exaudiatur, inquit: Non recte petisti, quia aut dubitabūdus. aut aliud agēs petisti. Quarto opus est, vt non quæcūque petamus. In primis enim nō sunt mala petenda, & quæ contra diuinam sunt volūtatem. Errant ergo, & peccant, qui vindictam inimicorum a Deo petunt, vt nempe auxilium præstet contra inimicos singulares in eorum vindictam; qui etiam ea petunt, quæ facere malum, & peccatum est

Quæ sint a Deo in nomine Christi petenda.

A illis, de qua oratione Ambro. serm. 22. in Psal. 118. exponit illud eiusdem Psal. Fiat oratio eius in peccatum: est enim talis petitio peccatum graue. Rursus nō sunt petenda temporalia, honores, diuitiæ, & alia huiusmodi propter seipsa. Talem etiam orationem Ambrosius censet esse in peccatum. dixi propter ipsa: nam quando in honestum finem, & vt media ad opera, & fines, quæ secundum Dei voluntatem sunt, petuntur, non male petuntur, & hac ratione corporis sanitatem petimus, & a temporalibus periculis liberationem. Illa autem sunt vere petenda, quæ ad salutē spiritualem pertinent. Recte igitur Basil. lib. de constitu. monast. capit. 2. & Aug. tract. 102. annotant Dominum dixisse, Si quid petieritis, res temporales in se, non ordinatæ in honestum, & spiritualem finem, non dicuntur, *quid*, quia modicæ, & exigui valoris sunt: magna & eximia sunt ab infinito, & omnipotenti Deo petenda. Petit ergo bene qui quæ ad salutem pertinēt & ad eam referuntur, petit, & hæc perseueranter fide, & spe, & deuote, & a peccato animum auertens petit: hic exauditur a Domino quādo vtile est illi exaudiri, nam differuntur aliquādo petitiones in maius bonū petentium. Quando autem pro alijs petimus, ex parte quoque eorum, pro quibus petimus, aliqua necessaria sunt quorum defectu non exauditur petitio. vt a principio dicebamus. Hæc satis dicta sint pro huius sententiæ expositione, nunc ad alia transeamus.

Vsque modo non petistis quicquam in nomine meo.

COMMENTARIVS.

VT nouam rem esse, quam dixerat, significaret, & simul insinuaret, eos non omnia impetrasse petita hactenus, quia non in nomine eius petierant, propterea dicit, *Adhuc non petijstis quicquam in nomine meo*. Noua res hæc est, quam vobis trado: quod si hactenus non consecuti estis omnia, quæ petijstis a Patre, ne miremini, quia in nomine meo non petijstis.

ANNOTATIO XXXII.

Deus propter Christum etiam veteribus sua dona largitus est

CYrillus lib. 11 cap. 7. & lib. 9. capit. 44. hunc orandi modum olim legis tēpore incognitum fuisse affirmat. In cuius rei declarationem aduerte; a mundi principio nihil a Deo ad salutem pertinēs impetratum esse, quod non fuerit virtute ipsius Christi, & propter iustitiam eius

A olim futuram concessum. Virtus enim passionis eius, etiam antequam pateretur, operabatur in omnes priores apud Deum: hoc tamē nō erat petere in nomine Christi, sed dare, & concedere in nomine, & virtute eius. Permultis enim Deus olim beneficia concessit propter Christum, qui non

non habebant notitiam Christi,& quamuis multi fidem habuerint,non tamen omnes distinctam assecuti erant: immo fides ipsa donum Dei est, propter Christũ data omnibus,quibus data est, antequã crederent.Duabus ergo de causis Iudæis non fuit hic modus petendi concessus, prior est, quia fidem Trinitatis distinctam non habebant,hæc enim fides est Christianorum propria,vt dicit Basil.lib.2. con. Eunomi.& Cyril.lib.9.in Ioan.cap.30.non ergo poterant petere in nomine Filij Patrem, qui nondum notitiam habebãt Patris,& Filij. Altera est,quia erant in statu B seruorum,& nondum adoptionem filiorũ perfectam receperant Galat.4. Quamdiu heres paruulus est, nihil differt a seruo. Rom.8. Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore. Nõ ergo petere poterant a Patre, sicut nos docuit Dominus Matth.6.Pater noster, qui es in cælis.

Cur Iudæi nõ petebãt in nomine Christi. Aduerte rursus fieri potuisse, vt etiam antequam Christus aduenerit, aliqui in nomine eius petierint Patrem, nempe qui fidem distinctam Trinitatis, & venturi Christi, & incarnationis,& mortis ipsius habentes, Deum orabant propter illum C qui venturus, & pro salute hominũ moriturus erat: talem enim fidem habuisse Prophetas & Patriarchas certum est, & docent Cyril. lib. 1. contra Iulianum. & August. de fide ad Petrum cap. 1. immo probabile est,aliquos sic petijsse: & forsan iste est sensus illius Psalm. 131. Propter

A Dauid seruum tuum, non auertas faciem Christi tui: id est, propter Messiam, & Christum,cuius ego typus sum, auxiliare Salomoni,& custodi vnctum tuum, & filium meum. Et illud Psalm. 50.Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuã. Hęc misericordia Messias est, & Christus futurus,de quo Psal.88. dicitur:Misericordiam autem meam non auferam ab eo: id est, non priuabo semen tuum venturo Christo de carne tua. Similem petitionem etiam alios Prophetas, & Patriarchas fecisse probabile, est. Vt enim virtute Christi impetrabant, etiam antequam carnem sumpsit,potuerunt etiã in virtute, & nomine eius petere. Nec obstat,quia statum filiorum nondum erãt assecuti: nam vere filij erant, quamuis paruuli & in statu seruitutis propter legem:hoc tamen verum est,non fuisse modum hunc petendi communem, vt nunc est in Ecclesia, posteaquam redemptio est completa. Nos etiam petimus in nomine eius,non vt illi: nam petimus tamquã filij Patrem, & in nomine eius, qui iam regnat in cælis:& interpellat actu pro nobis, idcirco addimus semper: Qui tecum viuit, & regnat. Qua ratione nemo tunc potuit orare, quia nondum caro factum erat Verbum: & in hoc vera est Cyrilli doctrina: & de hac ratione, ac modo petendi dictum est a Domino: *Vsque modo non petistis quicquam in nomine meo.*

Petite, & accipietis.

COMMENTARIVS.

EXhortatur, vt rem nouam aggrediantur, promittens vtilissimam futuram, *Petite*, inquit, nempe Patrem in nomine meo, *& accipietis*, hisce verbis efficacia huius petitionis multum exprimitur. Nam præter illa duo superius dicta, nempe dilectionem Patris erga Filium, & ipsius Christi iustitiam & meritum: sunt etiam alia duo: scilicet præceptum eius, iussi enim ab eo petimus patrem. Quantum autem hoc valeat,Ecclesia significat, quæ orationi præmittit,dicens: Præceptis salutaribus moniti & diuina institutione formati audemus dicere,&c. Est etiam promissio facta nobis a Christo impetrandi a patre. Hæc omnia multum mouent Deum ad exaudiendum nos.

Vt gaudium vestrum sit plenum. A

Quãdo Apostoli habuerunt gaudiũ hoc plenũ. HAec verba perfectionem petitionis huiusmodi exponunt, vt non noua solum,& efficax,sed etiam perfecta sit petitio. Sensus enim est: *petite in nomine meo*, & sic abundanter *accipietis*, *vt gaudium vestrum sit plenum*, & integrum, in nullo deficiens. Hoc gaudium est,de quo dixerat, *gaudium vestrum nemo tollet a vobis*. Attende igitur gaudium de Christi resurrectione fuisse gaudium magnum,sed non completum,nec perfectum Apostolis,quia de resurrectione quæ solius Christi erat, gaudebant. Quando autem & ipsis bona maxima ex hac resurre-

resurrectione prouenerunt, tunc gaudium est completum; quia non de bono tantum Christi, sed de suo etiam gaudebant. Quando enim aliquis amicus, aut charus noster bonum consequitur, gaudere solemus de eius bono: porro quando inde etiam nobis fructus prouenit, gaudium est integrum. Sic dicit Dominus, hactenus gaudium promisi vobis de mea resurrectione: at si petieritis in nomine meo, adeo vberem fructum copiosumq. percipietis, vt hoc gaudium impleatur, & integrum sit de me, & de vobis. Hunc existimo sensum esse legitimum.

ANNOTATIO XXXIII.

Quæ horũ Verborum expositio verior.

Aug. tract. 102. illud, *vt gaudium vestrum sit plenum*, coniungit priori verbo, nempe *Petite, vt gaudium vestrum sit plenum*; & gaudium hoc ad beatitudinem refert. Cyril. vero lib. 11. cap. 7. verbo posteriori copulat, cum verbo, *accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum*, id est, ita accipietis, vt consequamini gaudium plenum. Gaudium autem hoc refert ad præsens sæculum: est enim gaudium de remissione peccatorum, & gratia, ceterisq. bonis spiritualibus. Probabilior est expositio hæc, vt connectatur cũ verbo posteriori, sitq. consecutionis particula, sicut & illud epist. 2. Ioan. Spero me futurum apud vos, & os ad os loqui, vt gaudium vestrum sit plenum, nec solum refertur ad beatitudinem; sed etiam ad hoc sæculum, illudq. *Vt* non causam sed consecutioné significat. Cur autem *plenum gaudium* dicatur, expositionem Cyrilli minus probo, népe, quia de rebus est spiritualibus, & perfectis: sed quia, vti diximus, refertur ad illud *gaudium vestrum nemo tollet a vobis*, quod gaudium erat de Christo resuscitato. Factum est autem plenum & completum, quando ipsi etiam fructum resurrectionis eius consecuti sunt: gauisi enim sunt de Christi resurrectione, suaq. propria, qua cum Christo resurrexerunt, aduenientemq. Spiritum sanctum receperunt.

Hæc in prouerbijs locutus sum vobis: venit hora, cum iam non in prouerbijs loquar vobis, sed palam de Patre meo annunciabo vobis.

COMMENTARIVS.

Post resurrectionem, palam & sine prouerbijs loquutus est.

Adhuc consolatur eos de suo discessu, promittens apertam locutionem, & sermonem, estq. sensus: scio hæc locutum me esse vobis subobscure, & nó distincte sed velut sub vmbris, & ænigmatibus: venit tamen, & prope est iam tempus, quando palam sine vmbris, & ænigmatibus loquar de Patre meo, nópe mysteria omnia missionis, & aduentus mei. Hoc fecit Dominus post resurrectionem suam per illos quadraginta dies discipulos erudiens, perfectius autem in aduentu Spiritus sancti. Attende hæc verba adiunxisse Dominum, quia adhuc discipuli non assequebantur perfecte sensum illius sententiæ: Modicum & non videbitis me, nec quæ in declarationem adducta erant: idcirco Dominus promittit omnium horum, & aliorum mysteriorum perfectam, & distinctam intelligentiam. Prouerbium appellat obscurum & adumbratum sermonem, vt notat Cyrilli. lib. 11. cap. 8.

ANNOTATIO XXXIIII.

Explicatur particula Palam.

Inquirunt Doctores, quæ sit hora, & tempus, quando palam annunciaturum se de Patre promittit Dominus. Grego. libro 30. Mora. capit. 5. statum beatitudinis, & gloriæ esse dicit, & probat illo aduerbio, *palam*, quod apertam, & distinctam visionem indicat. Aug. tract. 102. ad tempus aduentus Spiritus sancti refert, quando mysteria nouerunt sine vmbris & parabolis, & probat illo verbo sequenti: In illo die petetis, quod ad statum gloriæ non pertinet: vbi non sunt tales petitiones. Cyril. lib. 11. cap. 8. vtramque refert expositionem, & posteriorem magis probat.

bat. Chrysost. hom. 78. ad tempus refert post resurrectionẽ, quãdo ipsemet Dominus discipulos docuit, vt dicitur Luc. vlt. Aperuit illis sensum, vt intelligerent Scripturas. & Act. 1. Per dies quadraginta apparens eis, & loquens de regno Dei. Et hæc est vera expositio adiuncta etiam expositione Aug. & Cyrilli: totum enim tempus a resurrectione tale fuit. Nec argumẽtum Gregorij efficax est: nam aduerbium illud, *palam*, opponitur illis verbis, *in prouerbijs locutus sum*: nõ igitur clarã notitiã Dei, & visionẽ indicat, sed apertũ sermonẽ, vt sẽsus, & sẽtẽtiæ percipiatur, non in ænigmate & prouerbijs, quãdo nescit audiens, quid significare velit, qui loquitur.

In illo die in nomine meo petetis, & non dico vobis, quia ego rogabo Patrem. Ipse enim Pater amat vos.

COMMENTARIVS.

INducit discipulos, vt ad Patrem conuertantur, & ipsi fidant: ne enim dicerent, quamuis in nomine tuo petentes, a Patre consequamur petita, licet etiam mysteria omnia Patris palam nobis loquaris; tamen adhuc de tuo discessu dolemus, cum tu intercedere, & rogare Patrem pro nobis potueris. Dominus ergo a discipulorum corde hunc præsentiæ sensibilis affectum omni ex parte remouere studens, adijcit ita eos a Patre amari, vt si petierint in nomine eius, non indigeant precibus ipsius, nec vt ipse pro eis roget Patrem. Sensus ergo est: post meum discessum petetis in nomine meo Patrem, & non dico vobis me rogaturum, id est, non dico vos indigere precibus meis. Ipse enim adeo vos amat, vt etiamsi ego non rogem, sitis obtenturi, quidquid petieritis. Non dicit se non rogaturum, sed eos non indigere vt ipse roget Patrem, si in ipsius nomine petant; amor enim paternus sufficientissimus est ad concedenda omnia petita. His verbis omnino eos ad diuinitatis affectum, & considerationem transfert. Illud autem verbum, *Non dico vobis, quia ego rogabo Patrem*, alludit ad illud aliud Ioan. 14. Ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis propterea nunc dicit: non dico vobis quod tunc dixi, ego rogabo Patrem. Nam non indigebitis meis precibus, vt impetretis quæ in meo nomine petieritis præ amoris paterni erga vos magnitudine. Maiorem intelligentiam in annotatione require.

Apostolos hinc a
e roborat amore quo eos Pater diligit.

ANNOTATIO XXXV.

Christus vt homo orat pro nobis in cælo.

CHristum in cælis orare pro nobis Patrem vt homo est, docent sacri Doctores Greg. Nazian. orat. 4. Theolog. Ambro. Rom. 8. in illud verbum (qui etiam interpellat pro nobis) & Aug. tract. 102. quamuis id aliqui negent, sed improbabiliter. Vt enim in hoc sæculo orabat Patrem pro nobis vt homo, ita & nunc in cælis donec redemptionis effectus, omni ex parte compleatur: & is est sensus illius Rom. 8. Qui interpellat pro nobis: quamuis Gregorius. lib. 22. Mora. cap. 13. aliter exponat, & illius Ioan. 14. Ego rogabo patrem & 1. Ioan. 2. Aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum, de hac oratione in præsenti est sermo. Attende etiam non negare se rogaturum Patrem, non enim dicit non rogabo, sed nõ dico me oraturum, vt excludat necessitatem orationis huius. quasi diceret: Non dico vobis necesse esse me rogare, non quod non rogaturus sim, sed quod opus non sit mea oratione. Et re vera, nec oratio in terris necessaria erat: nam meritum sufficientissimum redemptionis nostræ fuit passio eius, sed vt charitatem erga nos abundantissimam, & reuerentiam, & honorem erga Patrem, & nobis exemplum omni ex parte exhiberet, orare voluit, & vult.

Attende rursus hæc longe esse diuersa orationem Christi, & meritum, ac virtute satisfactionis eius. Virtus enim, & meritõ necessaria sunt, & fuerunt, sine quibus nemo a Patre exauditus, nemo a Patre dilectus esset, non quidem necessitate absoluta, sed ex diuino decreto, vt supra explicui mus: at oratio necessaria non est, nec fuit. Hãc diuersitatem docuit Dominus dicẽs: *Non dico me rogaturum, sed si petieritis in nomine*

Diuersa sunt oratio Christi, & mentum eiusdem.

nominis mei. quasi diceret: oratio mea necessaria non est: at nomen meũ necessariũ est: sine eo enim nõ faciet Pater, quod petieritis, nec vos amabit, cum hæc omnia propter me sint. His igitur ad declarationem necessarijs propositis, aduerte varie hanc sententiam exponi a Doctoribus. Primo Cyril. lib. 11. cap. 9. sic exponere videtur, vt non excludatur petitio, sitq. sensus, non solum quia ego rogabo Patrem, sed etiam quia Pater ipse amat vos. Altero modo exponit Hilar. libro 6. de Trinit. B vt excludatur petitio Christi, sed quantum ad necessitatem, vt sit sensus: Non erit vobis necessaria oratio mea: nõ quod vere non sit, sed quod necessaria non sit, nec ea opus sit illis. Et iste videtur sensus legitimus. Chrysost. hom. 78. concise exponit in hæc verba, & non rogabo Patrem, Sed hic sensus non potest accommodari: longe enim aliud est: Non rogabo, & Non dico me rogaturum. hoc enim potius significat se rogaturum: tamen id C non fore illis necessarium. Euthym. etiã aliter exponit, nempe, eo tempore non dicam vobis, nempe quando petieritis, ego rogabo Patrem. Neque hæc etiam expositio verbis aptatur: quare omnium probabilissima est Hilarij, quam in commentario sumus secuti.

ANNOTATIO XXXVI.

Cur Deus vult ab hominibus rogari.

VErum difficultas occurrit: cur Deus D ab hominibus rogari velit. Difficultatis autẽ ratio est, quia videtur in verbis repugnantia quædam: si enim Pater ita nos amat, vt Christus docet, & re vera amat, quare expectat rogari? nam tribus maxime de causis petitur aliquid ab homine. Primò quia nescit is a quo petitur id, quo petens indiget, ipsa autem petitione fit certior: Deus autem omnia scit, nec indiget a nobis de vllã re fieri certior.

Cur ab hominibus aliqua petantur.

Secundo solet fieri petitio, quia qui rogatur, non semper amat, aut non ita feruẽter amat, vt ipse affectus inducat ab benefaciendũ, idcirco ipsa petitione excitatur: at hoc in Deo nõesse hæc eadẽ lectio indicat, *Ipse* inquit, *Pater amat vos*. Tertio etiam si sciat, & amet, tamen ad ipsũ nõ pertinet, nec ipsi incũbit prouidere: cum autẽ Deus voluerit Pater noster dici, & esse, ei dare filijs incumbit. Cum igitur sciat, amet, & ipsius sit quia Pater est, & possit, quia omnipotens est, quare rogari, & peti vult?

Dubitationis resolutio.

Hanc dubitationem proposuit Basil. de constit. monast. cap. 2. ad quam aliquot A modis respondeo. Primo quidem multa, & magna Deum etiam non rogatum, nec petitũ concedere, tã temporalia, quã spiritualia bona. Doctrina hæc est Basil. loco proxime citato, & Clementis Alex. lib. 7. Stromat. & experientia ipsa confirmatur. Quis enim nostrum petijt a Deo animam, corpus, & multa alia naturalia? quis petijt vt Christianus fieret? Nemo: & tamẽ obtinuit. Et sunt infinita huiusmodi: quæ enim non rogatus Deus dat, multo plura sunt, quam quæ rogatus concedit. Deinde aliquando Deus rogatus concedit plus, quam homo petit, & rogat. Doctrina est Hierony. Isa. 38. quam probat exemplo Ezechiæ, qui infirmus petijt a Deo vitam, at Dominus quindecim annos vitæ adiecit, & victoriam contra inimicos promisit, quod ille nõ rogauerat. Tertio, multa Deus vult rogari a nobis, non ex ignorantia, sed ex amore magno, quo nos prosequitur: non enim est petitio facta Deo similis ei, quæ fit hominibus: quia quæ Deo fit, magnũ est Dei ipsius beneficium.

Orationẽ comitãtur plures virtutes.

Est enim oratio, & petitio Deo facta, actus supremæ virtutis inter morales, nẽpe religionis, quæ dum fit, multarum, & insignium virtutum actibus est comitata. Fides in primis exercetur: nam qui petit, credit id fieri posse ab eo, a quo petit. Similiter spes, nemo enim petit, nisi sperans id factum iri, quod petit. Item dilectio, diligitur enim qui benefacturus creditur, & in quo speratur. Præterea humilitas, qui enim petit, se indigere ope alterius fatetur. tandem patientia in expectando: magnum ergo est bonum oratio quæ Deo fit, & hoc non ex nobis, sed ex Deo, vt docte notat Ambro. epist. 84. ad Demetriadem. Est enim Deus qui nos facit petere: vnde fit, vt nemo petat a Deo sine fructu, cum aliter hominibus accidat, qui sine fructu, immo aliquando cum detrimento proprio petunt: at petitio Deo facta E fructus est magnus, & qui petit a Deo, dũ petit, accipit: ipsum namq. petere est accipere. Hinc fit, vt plura & maiora habeamus a Deo bona petentes, quam non petentes. Quod tripliciter manifestum fit: nã aliquãdo aliqua non expediũt, ideoque a Deo non conferuntur, dũm autem petuntur, habemus fructũ petitionis ipsius. Verbi gratia Paulus. 2. Cor. 12. petijt stimulũ carnis sibi auferri, ablatus nõ est, quia non expediebat: Paulus tamen bonum & beneficium obtinuit, nempe petitionis meritum, quo priuatus esset, si non petijsset

 a Deo,

a Deo. Rursus aliquando petimus, quæ expediunt, sed temporalia sunt, & parua: at dum petuntur, magnū accipimus, nempe quod petimus, & adhuc petitionis bonum quod maius est. Denique aliquando magna petimus, & accipimus: & tunc duplicatum est beneficium, nempe quod petimus, & petitio ipsa. Plura ergo & maiora bona habemus a Deo petentes, & aliquando est maius bonum ipsa petitio, quam quod petimus: ex amore igitur est diuino, vt peti velit. Quarto: sunt aliquot causæ præter hanc prædictam singulares, propter quas Deus vult rogari. Vna est Hieron. in illud Iere. 29. Orabitis me, & ego exaudiam vos: vbi cur Deus orari velit, hanc adfert causam, scilicet vt cum merito donet. Nam Deus dignos nos facit suo dono, ipsa bona & debita petitione. Est autem egregium, & optabile cum dignitate obtinere quod homo petit, & quærit. Altera est Chrysost. hom. 30. in Genes. vbi hoc idem tractans, Deum id voluisse asserit, vt occasionem daret nobis affectum inflammandi erga ipsum, nosq. tenacius cum ipso vniendi: ponitq. patrum exemplum, qui expectant peti a filijs, vt amor petitione ipsa magis accendatur. Tertia est Basilij de consti. mona. cap. 2. nempe vt sic homo cognoscat donū Dei, & propriam indigentiam, plurisq. faciat rem datā, nec eam facile amittat. Quod enim petitione obtinemus, diligētius conseruamus: paucis verbis hæc Basilij responsio multa complectitur. Quarta est Chrys. hom. 23. in Matth. vt Deus per orationem nos sibi faciat familiares. Vt enim Grego. Nisse. in exhortatione ad orat. dicit: Oratio colloquium est quoddam, & conuersatio cum Deo, ex qua cōuersatione intellectus illustratur. Psa. 33. Accedite ad eum, & illuminamini. Affectus inflammatur. Luc. 24. Cor nostrum ardens erat, dum loqueretur nobis. Gaudium spirituale anima concipit, Cant. 1. Introduxit me Rex in cellam suam, exultabimus, & lætabimur in te. Potentiæ roborantur ad operā virtutum, Canti. 1. Curremus in odorem vnguentorum tuorum. Homo componit vitam suam, vt digne ad Deum accedat. Quare cum tantū sit bonum nostra petitio, merito Clem. Alex. lib. 7. Strom. dicebat, plus paratum debere esse hominem petere, etiamsi non impetret, quam impetrare non petendo: adeo eximium bonum est petitio si recte fiat. Hæ igitur sunt causæ, cur nos petere velit Deus.

Maiora a Deo obtinemus petentes quā sine petitione expectantes.

Orationis fructus.

Quia vos me amastis, & credidistis, quia a Deo exiui.

COMMENTARIVS.

AMat, inquit, vos Pater, sed propter me, quia vos me amastis, & credidistis me a Deo exiuisse, id est, Filium esse Dei, qui carne assumpta in mundum veni. Aduerte, exiuisse a Patre, idem significat, ac esse Filium Dei a Patre procedentem, vt Cyril. exponit lib. 11. cap. 9. id enim credidetant iam discipuli. Amauit autem Pater discipulos, quando eos ad Christum venire fecit: nemo enim potest venire ad Christū, nisi a Patre tractus. Neque vero huius amoris est causa ex parte hominum: nam quia eos amauit Deus, propterea ipsi amarunt Christum, & crediderunt eum a Deo exiuisse. *Pater Amat*, etiam amore consequenti, multa alia beneficia conferens eis, quos suo amore trahit ad Christum: opera enim sua diligit, & de hac dilectione & amore consequente dicitur, *Amat vos Pater*, & promptus est ad conferendum vobis multa bona, & elargiendum petita, *Quia vos me amastis, & credidistis*, quod etiam ex ipsius amore antecedenti habetis, quod libet in annotatione fusius persequi.

ANNOTATIO XXXVII.

An Deus prior discipulos dilexerit, vel contra.

AVgust. tract. 102. dubitationem proponit: hæc enim verba cum illis 1. Ioan. 4. pugnare videntur, *Ipse prior dilexit nos*, qua igitur ratione dici potuit: *Amat vos, quia vos me amastis*? Si enim hoc ita est, iam ipsi priores in amādo fuerunt. Adde fidem, & dilectionem, quibus in Christum crediderunt, & dilexerunt eum, effectum fuisse diuinæ erga eos dilectionis. Huic dubitationi satisfactum est in commentario: tamen exactius eam discutere inutile nō est. Aliqui recen-

recentiorũ respondent particulam, *Quia.* non causam, sed effectum indicare, vt sit argumentum quoddam a signo, & effectu in hunc sensum: Pater amat vos, hoc autem signo id cognoscere potestis: quia vos me amastis, & credidistis me a Deo exisse: quod non potuissetis facere, nisi Pater vos amasset. Certum est particulam hãc aliquando non causam, sed consecutionem indicare, vt supra adnotatum est: cõmuni enim modo loquendi dicimus ignẽ esse, quia fumus est, cum fumus effectus sit ignis: tamen hoc in loco talem non habet significationem, sed causæ. Non enim dictum est, Pater vos amauit, sed, *Pater vos amat, quia vos me amastis, & credidistis.* Hoc autem præteritum coniunctum præsenti, indicat amorem & fidem discipulorum in Christum præcessisse amorẽ Dei erga eos, & ita Cyril. lib. 11. cap. 9. & August. tract. 102. exponunt, nempe in sensu causali. Solutio autem difficultatis ea est, non de quouis amore, seu potius nõ de amore respectu cuiuscumque effectus, hanc procedere sententiam: absolute enim Deus prior amat, quam homo credat, cum ideo credat, & diligat, quia dilectus a Deo prius est. At amor diuinus adhuc procedit, & noua beneficia cõfert, & huius causa esse potest bonum iam homini collatum: diligit enim iustos Deus, & illis bona confert, & sibi in eis complacet, quia iusti sunt: propter bona enim ex amore suo collata, Deus diligit eos, quibus ea contulit, etiam noua conferendo. Hæc est solutio facilis & vera. Aug. tamẽ aliter respondet, & vera est doctrina, quamuis subobscura: ideo explicanda

A est. Aduerte duos esse actus dilectionis, & amoris: vnus est bonum velle alteri, & facere: hoc enim vere amare est, bonum alicui velle, & facere. Alter est complacere sibi in bono facto: amamus enim amicum non solum ei bonum optando, sed etiam in bono ipso, quod inest complacẽdo. Ita Deus amat benefaciẽdo: nam velle Dei, facere est: & in bono facto, & collato complacendo. De amore complacendi sermo est in præsenti: ipse enim quia dilexit benefaciendo, crediderunt & dilexerunt discipuli. At quia crediderunt B & dilexerunt, sibi complacet in eis: ipse ergo Deus dat bonum, in quo complacet sibi, & hoc ei gratum est. Vera igitur est vtraque propositio, nempe prior dilexit nos Deus benefaciendo & donãdo, vt crederemus in Christũ, & diligeremus eũ: diligit postea in eo ipso, quod dedit, complacẽdo. Ista est responsio Aug. legitima, quamquam & prior vera est: nam propter ea, quæ diligens, nobis contulit, amat etiã nos, non solum complacendo in datis, sed noua alia optando, & exhibendo nobis. Sequitur ex hac sententia contra hæreti- C cos nostri temporis, iustitiam in nobis esse inhærentem, & propriam, quamuis a Deo per Christum procedentem. Amat, inquit, vos Pater, quia dilexistis, & credidistis: diligere, & credere in nobis sunt, & actus sunt nostrarum põtẽtiarũ, quamuis diuina gratia effecti. In nobis ergo est, quod Deus amat, quod ei est gratũ, quãuis id ipse in nobis faciat, & propter Christũ donet: aliud enim est, quod datur, alius est qui dat, & aliud Christi meritum, propter quod dat Pater æternus.

Actus dilectionis duo sunt.

Exiui a Patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem.

COMMENTARIVS.

OPtima conclusione & compendiosa, sermoni huic imponit finem: cum enim dixisset, eos credidisse ipsum a Patre exisse, nouum argumentum efficacissimum pro suo discessu facit. Vere, inquit, *a Patre exiui*, per generationem æternã, & *veni in mundum*, homo factus, & humilians meipsum vsque ad mortem: æquum igitur est, vt perfectis quæ humilitatem meam concernebant, mundum relinquam, & ad Patrem reuertar, ascendens in cælos. Attende, quando dicitur: *Relinquo iterum mundum*: illud, *iterum*, non referendum esse ad terminum, quasi semel reliquerit mundum, & nunc iterum sit relinquendus: sed ad viam, vt sit sensus: hanc viam semel feci, descendens de cælis ad terras, æquum est, vt eandem iterum conficiam reuertens ad cælos. Sic enim dicere solemus: modo veni Romam Neapoli: ecce iterum Roma Neapolim reuertor. Attende rursus, non esse similem ascensum descensui, nec reditum aduentui: nam venit

Iterũ, quomodo intelligendum.

fine

sine carne, eam tamen assumens: at non reuertitur carne relicta, sed eam glorificatam ad cælos transtulit.

ANNOTATIO XXXVIII.

Patres diuersis modis superiorem sententiam explicant.

CYril. lib. 11. cap. 9. tres interpretationes adfert illius verbi, *Exiui a Patre*. prima est, vt æterna generatio significetur. *Exiui a Patre*, id est, de Patris substantia processi tamquam filius, eandem eum Patre habens substantiam. Altera est, vt incarnatio significetur, *Exiui a Patre*, id est, homo factus sum. Tertia est, vt Dei Patris beneuolentia significetur, *Exiui a Patre*, id est, Patris voluntati conformia facio, & ei gratus sum: nam Iudæi transgressorē legis reputabant. Aug. trac. 102. primam expositionem sequitur, & sequens verbum de incarnatione interpretatur, vt sit sensus: *Exiui a Patre*, ab æterno natus, *& veni in mundum*, carne sumpta de Virgine. Eandem expositionem Hila. lib. 6. Trini. Athan. epist. ad Epictetum, in expositione fidei, & Greg. Nazian. hom. de fide. Basil. lib. 5. contra Eunomi. cap. 2. Euthy. & Theophylac. sequuntur. Hi omnes exitum a Patre de æterna generatione interpretantur. Idem tamen August. lib. 1. Trini. cap. 10. & lib. 2. cap. 5. secundam probare videtur interpretationem.

Quæ sit verior sententia.

Sed re vera prima est legitima. Si enim eius incarnatio significata esset, non erat, A eur adderet, *& veni in mundum*. prior igitur natiuitas significata est verbis illis: *Exiui a Patre*. de qua illud Eccles. 24. est: Ego ex ore altissimi prodiui primogenita ante omnem creaturā. Quæ verba. Ambro. lib. 4. de fide cap. 4. de æterna generatione exponit. Est autē scripturæ phrasis natiuitatē tali verbo, etiam inter nos exprimere. Isa. 39. De filijs tuis, qui exibunt a te, quos genueris Hebr. 7. Ipsi exierunt de lumbis Abrahæ. Aduertendum tamen B est, aliquādo exire a Deo vtramque simul generationem exprimere, vt a Deo exisse dicatur, quia ab æterno genitus de Patre, homo ex matre in tempore natus est. & sic existimo ibi Ioan. 13. accipi: Sciens, quia a Deo exiuit, & ad Deum vadit. Aliquando solum æternam natiuitatem significat, quod hoc in loco fit, quando posterior natiuitas alio exprimitur verbo, nempe, *In mundum veni*, & hac ratione Aug. concordari in suis dictis potest: sem C per tamen exire a Patre æternam generationem significat, aliquando solam, aliquando adiunctam temporali. Idcirco omnes Doctores hæc verba de natiuitate a Patre exponunt. Et ea est vera doctrina, & sensus horum verborum legitimus.

Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc palam loqueris, & prouerbium nullum dicis: nunc scimus, quia scis omnia, & non opus est tibi, vt quis te interroget. In hoc credimus, quia a Deo existi.

COMMENTARIVS.

AVdientes discipuli Dominum adeo clare loquentem, vt sensus verborum ab omnibus perciperetur, eorum etiam dubitationi non interrogatum satis fecisse, cum gaudio, & admiratione respondent, dicentes: *Ecce nunc palam loqueris*, id est, hic est sermo, quem desideramus, apertus, & sine prouerbijs, vt quid velis significare intelligamus, non vt ille, quem hactenus habuisti. In hoc cognoscimus te scire omnia, quia antequam interrogatus esses a nobis, nouisti nos non intellexisse sermonem, ac propterea voluisse te interrogare: anteuertens eum explicuisti sermonē, ideoque nos vel maxime: *In hoc*, certe, *credimus te a Deo exisse*, & Filium esse Dei, id est, vel hoc argumento etiamsi numquam credidissemus, nunc crederemus te exisse a Deo: nosse enim omnia, & mentium dubitationes, ac voluntates occultas scire, Dei est. hic est sensus. Attende *exisse a Deo*, hoc loco ad diuinitatem referendum esse, cuius erat scire omnia, quod supra dicebamus. Attēde rursus (nos *in hoc credimus te a Deo exisse*) nō significare tunc eos, id credere illo argumento: nam dixerat Dominus, *Amastis me, & credidistis*,

credidistis, quia a Deo exiui, sed sensus est, uel hoc solum satis est nobis, vt credamus te exisse a Deo. non quod ante non crediderint: sed quod hoc sufficeret ad credendum, etiamsi ante non credidissent. Quamquam etiam exponi potest, *In hoc credimus*, id est, in hoc fidem nostram confirmamus, & comprobamus te a Deo exisse, & sic Cyril. lib. 11. cap. 11. exponit. Omnia scire, & secreta cordium aperire, Dei proprium est.

Respondit eis Iesus: Modo creditis?

Christus dictum eorum confirmat, sed vt in hoc etiam suam diuinitatem ostendat, & se omnia præscire demonstret, eorum stabilem fidem & firmam nondum esse, prædices, quæ futura sunt, manifestat. *Modo*, inquit, *creditis*, me a Deo exisse, creditis quidem, sed modo: futurum enim est, immo iam tempus adest, vt in hac fide stabiles nō sitis futuri: quod verbis sequentibus exponit.

ANNOTATIO XXXIX.

Verus sensus huius sententiæ expenditur.

Evthymius hoc verbū per interrogatione dictū interpretatur, & per modum exprobrantis, vt sit sensus, & connexio hæc: ipsi tamquā gratiam Christo præstantes dixerant: Ex hoc profecto credimus te a Deo exisse. ipse vero exprobrans imperfectā fidē ait: Modo perfecte creditis? atqui tempus, quod iā instat docebit quam cōstantes in fide sitis. Probabilis est expositio, sed non videtur satis accommodata. Nam non est verisimile Dominū exprobrare inconstantiā discipulis, quos tor, ac tantis rationibus, & argumentis consolari studuit. Probabilior est expositio Cyrilli lib. 11. cap. 12. voluisse Dominum his verbis docere, nondum eos esse in fide cōfirmatos, donec induerentur virtute ex alto: proindeq. hac prædictione eorum consulit vtilitati, dum se ostendit nihil futurorum tamquam Deum ignorare.

Ecce venit hora, & iam venit, vt dispergamini vnusquisque in propria, & me solum relinquatis.

COMMENTARIVS.

Ad præcedentem sententiam hæc pertinent. Modo, inquit, creditis: at ecce iam tempus adest, quādo me solo derelicto, & amore Magistri post habito, metu & formidine perculsi fugiatis, vt vnusquisque vestrum propriæ saluti consulat? quod paulo post impletum est, vt cap. 18. dicitur: Relicto eo omnes fugerunt, & tamquam oues dispersi sunt. Illud primum, *Venit*, præsentis, secundum præteriti est temporis, vt ex Græco sermone constat. Et est sensus: Ecce instat tempus, immo accessit, & adest iam. Illud etiam, *In propria dispergamini*, idem significat, ac separabimini in diuersa loca fugientes: vnus hac, alius illac, quo timor impulerit, vt fieri solet, quando sine vllo consilio fuga multorum fit. quod Isa. 53. dicitur: Omnes sicut oues errauimus, vnusquisque in viam suam. Non autem est sensus eos fuisse in domos suas, sed in diuersa loca, prout occasio dabatur, quod a principio, quando captus est Dominus, fecerunt; quamuis postea ante resurrectionem conuenerint. Apostolorum fugā prædicit.

Et tamen non sum solus, quia Pater mecum est.

Svam exprimit diuinitatem, quia dixerat, *Me solum relinquatis*, ne arbitrarentur ipsum eorum auxilio indigere, aut ipsum capiendum esse, quasi solum,

lum,& derelictum ab eis, adiunxit: *Et tamen solus non sum, quia mecum est Pater,* cuius ego sum Filius consubstantialis, nullius ope indigens, captus & comprehensus, quia volui: non quia solus sine vobis resistere non potui. Simile quid eo tempore respondit Petro, volenti eum defendere: An putas, inquit, quia non possum rogare Patrem, & exhibebit mihi modo plus quam duodecim legiones Angelorum? Hoc totum Dominus dicebat, vt mortem hanc voluntariam, & ex diuino consilio in hominum salutem susceptam discipuli intelligerent, idemq. fideles audituri crederent.

Hæc locutus sum vobis, vt in me pacem habeatis.

Concludit totum sermonem Dominus. Hæc, inquit, omnia, vobis locutus sum, vt per ea vobis persuadeam habere in me pacem, id est, non scandalizari, non turbari in me propter ea omnia quæ ventura sunt: sed fortes, & constantes in me manere, sicut hactenus fecistis. Ita Cyrillus lib. 11. cap. 13. refert illud *Hæc*, ad omnia in hoc sermone prædicta, & vera est expositio. In Christo pacem habere, est ipsi inhærere, ab eoq. etiam tentationibus impellentibus non separari: sed fide, & dilectione coniungi, & in eo permanere.

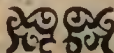
Pacem in Christo habere quid sit.

In mundo pressuram habebitis, sed confidite: Ego vici mundum.

Huic paci mundus contradicet, vosq. persequetur, & affliget, & ab hac mea pace auertere conabitur, sed estote fortes, & sperate victoriam de mundo vos reportaturos, & contra eum præualituros; nam, *Ego vici mundum*, Ego, qui præcedo, vt dux vester: *Ego*, qui vobiscum contra eum pugnaturus sum, vici eum: parum laboris vobis superest, victum vincere, & lapsum superare. vicerat tunc mundum Christus, tamen in morte, & passione sua, victoria est pro nobis completa: quando ergo Apostoli pugnarunt contra mundum, iam a Domino victus perfecte erat. Mundum appellat totũ id, quod legi Dei opponitur, quod hominem a Deo auertere tentat. Omnia ergo, quæ in mundo sunt, honores, diuitiæ, voluptates, timores, persecutiones, mali homines, dæmones, & quidquid est aliud, quo homo a Deo auertitur, mundus est. Hæc omnia Christus superauit, & vicit, quem a voluntate Patris, nec mors, nec tota inferni potestas, auertere potuit: vicit etiam quia potentiam dæmonis, & mundi, quam in hominem habebat destruxit: qui tamen insuperabilis habebatur. Nemo illi proprijs viribus resistere potuit: at morte sua Christus imperium, & tyrannidem hanc destruxit, dum hominem eripuit, & gratiam ei consecutus est tantam, vt resistere, & superare omnia talia possit. qui igitur in Christo per gratiam manet, non est quod diffidat, superior factus est omni potestate, & potentia mundi, quia in Christo tantas iam habet vires, vt si velit, præualere possit: nec voluptas, nec bona vlla, quæ alliciunt: nec omnia mala, quæ terrent: nec dæmon, qui per hæc pugnat, præualere poterunt in Christo manenti, si viribus datis vti velit. Et hoc est, quod. 1. Ioan. 5. dicitur: Omne, quod natum est ex Deo, vincit mundum. Christus quidem contra totam mundi potentiam suis viribus pugnauit, & vicit: nos in Christo manentes, & suis viribus fulti: quidni certam nobis de hoste victoriam polliceamur? Infelicissimus profecto censetur, quisquis tanti Imperatoris neglectis præsidijs, patitur se a mundo prosterni, atque penitus superari.

Quando Christus vicit mundũ.

Mundum quid appellet.

CAPVT

CAPVT DECIMVM SEPTIMVM.

HAEC locutus est Iesus: & subleuatis oculis in cælum, dixit: Pater venit hora, clarifica Filium tuum, vt Filius tuus clarificet te: sicut dedisti ei potestatem omnis carnis: vt omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam. Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum. Ego te clarificaui super terram: opus consummaui, quod dedisti mihi vt faciam: & nunc clarifica me tu Pater apud temetipsum, claritate quam habui, prius quam mundus esset apud te. Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo. Tui erant, & mihi eos dedisti, & sermonem tuum seruauerunt. Nunc cognouerunt, quia omnia, quæ dedisti mihi, abs te sunt: quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis: & ipsi acceperunt, & cognouerunt vere, quia a te exiui: & crediderunt, quia tu me misisti. Ego pro eis rogo. Non pro mundo rogo, sed pro his, quos dedisti mihi: quia tui sunt. Et mea omnia, tua sunt: & tua, mea sunt: & clarificatus sum in eis. Et iam non sum in mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad te venio. Pater sancte, serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi: vt sint vnum, sicut & nos. Cum essem cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo. Quos dedisti mihi, custodiui: & nemo ex eis periyt, nisi filius perditionis, vt scriptura impleatur. Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo: vt habeant gaudium meum impletum in semetipsis. Ego dedi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mundo. Non rogo, vt tollas eos de mundo: sed vt serues eos a malo. De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo. Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus, veritas est. Sicut tu me misisti in mundum: & ego misi eos in mundum. Et pro eis ego sanctifico meipsum: vt sint & ipsi sanctificati in veritate. Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me: vt omnes vnum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint: vt credat mundus, quia tu me misisti. Et ego claritatem quam dedisti mihi, dedi eis: vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus. Ego in eis, & tu in me, vt sint consummati in vnum, & cognoscat mundus, quia tu me misisti, & dilexisti eos, sicut & me dilexisti. Pater, quos dedisti mihi, volo vt vbi sum ego, & illi sint mecum: vt videant claritatem meam, quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionem mundi. Pater iuste mundus te non cognouit, ego autem te cognoui: & hi cognouerunt, quia tu me misisti. Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam: vt dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.

Hæc locutus est Iesus. Et subleuatis oculis in cælum dixit.

COMMENTARIVS.

POstquam Dominus sermone suo discipulos instruxit, confirmauit, & consolatus est, ad orationem se conuertit: & vt homo Patrem orat, tum pro sua clarificatione, tum pro discipulorum custodia, tum demum pro omnium fidelium futurorum conuersione. Oraturus autem oculos attollit in cælũ, vt se inde venisse, & illuc iam properare significet. Non indigebat oratione Christus, sed quantum nos ea indigeamus, & a quo auxilium petere, & salutem sperare debeamus, ostendit: verbiq; Doctoribus magnum proponit exemplum, vt non soli sermoni, & doctrinæ studeant, sed adiunctis etiam precibus Dei opem implorent, vt eius gratia, & benedictio fructuosum eorum reddat laborem. Christ' cur orauerit.

Nam vt Paulus testatur 1.Cor.3. Neque qui plantat, neque qui rigat, est aliquid, sed qui incrementum dat Deus. Nullum autem sine fructu Christus intermittit tempus: a doctrina enim continuo ad orandum se conuertit, viuendi disciplinæ regulam se constituens, vt Cyril.lib.11.cap.14. docet. Siquis pie, ac sancte viuere velit, aut ad fratres vtiliter loquatur: aut in orandi opere sermonis vsum adhibeat, ne inanis verbositas locum habeat.

ANNOTATIO I.

Cur Christus in publico orauerit, cũ nobis in abscondito orare precipiat.

HVic Saluatoris nostri facto opponere aliquis posset illud, quod ipsemet Matth.6.docuit. Tu autem, cum oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio ora Patrem tuum in abscondito: Dominus autem manifesto coram omnibus suis discipulis orat. At nulla est in hoc repugnantia, nec factum contrarium est verbo: nam orat Christus, non tantum vt oret, sed vt instruat, & consoletur suos: illud in abscondito fit, hoc autem coram alijs necesse est vt fiat, qui oratione & instruendi & consolandi sunt. Ita Aug. respondet tract.104. Adde illud non ad literam esse intelligendum: cum & publicanus in templo orauerit, & ab alijs visus sit, & tamẽ a Domino laudatus est. Sermo igitur est figuraliter intelligendus, vt oremus in abscondito, nullam hominum gloriam, aut laudem prætendentes: sed Dei honorem respicientes. Qui sic orat, etiam si in tẽplo publico id faciat, in abscondito orat. Hoc enim de bonis operibus etiã dictum est a Domino, quæ tamen necesse est in publico aliquando fieri, tamen humana gloria nõ est expetẽda, sed diuina: & id est in abscõdito operari, vt docte, & vere exponit Grego. lib.8. Mora. cap.30.

Orare in abscondito quid sit.

Pater.

COMMENTARIVS.

HOc est orationis verbum, & attende mirum artificium. Erat Christus simul Deus, & homo: vna persona diuina in duabus subsistens naturis, diuina & humana: orat ergo, vt homo; hominis enim est, non Dei orare. At loquitur, vt Deus: opere se esse hominem, verbo se esse Deum ostendit. Secundum enim diuinam naturam Filius Dei est, & Patrem habet Deum, & eum appellat Patrem: at secundum humanam naturam petit, & orat. Efficacissimum autem proponit argumentum impetrandi, quæ petiturus est, dum Patrem dicit. Quid enim, qui Filius est, non impetrabit a Patre? Talis Filius a tali Patre? Solemus in precibus ijs vti appellationibus erga eum, quem precamur, quibus maxime inducitur ad concedenda, quæ petuntur: propterea Ecclesia quando petit, quæ ad potentiam pertinent, omnipotentem Deum nominat: quando, quæ misericordiam concernunt, misericordem: quando quæ prouidentiæ sunt, Deum, & Dominum, ceterisq. accommodatis vtitur titulis. At hos omnes superat, *Pater*. Recte igitur & docte admodum Cyril.lib.1.Thesau.cap.6. docuit, maius est Deo esse Patrem, quam esse Dominum: nam Dominus respectu creaturæ dicitur: at Pater respectu Filij. Maius autem Deo est Filium genuisse, quam omnes creaturas fecisse, respectu quarum Dominus est, & nuncupatur. Altissima ergo, & sublimis oratio est, quæ a tanto, & tam eximio incipit verbo: vt non addubites maxima esse quæ petuntur, quibus nimirum impetrandis tantus adhibetur titulus.

Verbis, & opere, se Deũ, & hominem esse ostendit.

Venit

Venit hora.

NOn intempestiue petit, *venit*, inquit, *hora*, censetur opportunum tẽpus auxilij, quando tribulatio proxima est. Hæc est, *hora illa*. Sic enim Græce legitur cum articulo, de qua sæpe dictum est: nondum venit hora eius. Hora hæc iam adest mortis, & passionis, & exinanitionis eius vsque ad mortem crucis. Merito in hac hora ratione humanitatis suæ Christus a Patre petit clarificationem sui: quia maxime in morte diuinitas occultabatur: quia multi scandalum etiam ex credentibus passuri erant: quia denique iam mundum relinquebat, nec amplius vt ante visibiliter cum hominibus conuersaturus erat. *Hora*, ergo, *venit*, non fatis cælestibus deputata, sed diuino consilio, & voluntate electa.

Clarifica Filium tuum.

HOc est vnum, quod petit, *Clarifica*, notum fac mundo Filium tuum in carne positum. Completurus iam aduentus sui dispensationem, Patrem tamquam homo orat, vt mundo eam manifestet: neque enim aliter eius dispensatio mundo prodesse poterat. Est autem sensus: ego in hac hora occultandus sum: quis enim Filium tuum agnoscet, passione, & dolore, & morte turpissima laborantem? Ego iam mundum relinquo, amplius cum hominibus vt solebam conuersaturus: visibiliter verbum tuum non amplius prædicaturus, nec miris operibus confirmaturus, sicut hactenus feci. Tu ergo Pater manifestũ fac mysterium dispensationis meæ mundo, ostende me esse Filium tuum, qui pro mundi salute carnem sumpsi, passionemq. & mortem subiui, vt nomen meum clarificetur, & notificetur mundo. Hæc enim clarificatio ad consequẽdam salutem a me perficiendam, illi est necessaria. Ratione igitur humanitatis suæ orat Christus Patrem, & seipsum, vt Deus est idem cum Patre: vt illustret, & declaret mundo veritatem, & rationem aduentus sui, in quo & eius diuinitas, & incarnatio, & redemptio & cetera mysteria comprehenduntur ad salutem pertinentia. Petit autem, quia iam est morti proximus, & amplius in hunc mundum non est reuersurus, ad instruendos homines verbis, & operibus, vt hactenus fecerat. Hic est legitimus sensus. Fecit autem quod erat rogatus Pater, & miris signis in ipsa morte factis, & semper post mortem, & resurrectionem, & ascensionem modis & vijs permultis vsque modo, & faciet ad ipsam sæculi consummationem.

Manifesta Domine Filium tuum qui in te abscondetur.

ANNOTATIO II.

NOn est facile Doctorũ sensus in hac A superiori sententia exponenda assequi, quos tamen percipere, & considerare vtile est. Sciendum igitur gloriam seu claritatem, Græcis δόξαν, dupliciter vsurpari. Altero modo significat id, quod est præclarum, & laude, ac honore dignum in aliquo: sic beatitudinem, quæ in beatis est, gloriam dicimus eorum: sic quando aliquis assecutus est dignitatem aliquam, aut insigne bonum, dicimus factum gloriosum, & præclarum. Altero modo significat opinionem honorificam, quæ de aliquo apud alios habetur. Quando enim aliquis consecutus est apud alios opinionẽ bonam, & excellentem virtutis suæ, dicitur gloriam, seu claritatem habere. Hine est, vt verbum clarificandi, seu glorificandi, aliquando significet notitiam alicuius præclaram habere, & spargere: aliquando vero, afficere aliquem magnis, & præclaris beneficijs quibus factus est clarus,

Quid Græcis δόξα significet.

rus,& gloriosus. Deus hominem,& homo Deum clarificat, seu glorificat: at multo aliter. Nam Deus glorificat hominem ipsi conferendo beneficia, & bona, quibus efficitur gloriosus: at homo nihil potest Deo ipsi afferre boni: sed glorificat Deū, dum præclaram habet notitiam Dei, & eum manifestum facit iis, qui ignorant. Christus autem, vt homo vtroque modo est, a Patre glorificatus: quandoquidem & beneficia humanitatis suæ præclara accepit per resurrectionem, & ascensionem & sessionem ad dexteram. De qua glorificatione dicitur Ioan. 7. Nondum erat Iesus glorificatus. & rursus notitia & nomen eius sparsum est per orbem: de hac dicitur Ioan. 11. Vt filius Dei glorificetur per eam. Vt Deus autem vno tantum modo glorificatus est, nempe quo ad notitiam,& manifestationem nominis sui. Cum igitur hæc ita se habeant difficultas est, vtrā nunc petat a Patre claritatē. Nam si priorem petit, solius humanitatis claritas petitur: si vero posteriorem, erit glorificatio communis humanitati, & diuinitati. Duplex est doctorum expositio: quidam de priori claritate interpretantur, vt Christus petat se clarificari, sibiq. dari claritatem in humanitate sua. In qua expositione duplex est sententia. Prior Origen. hom. 6. Exod. qui exponens illud, Gloriose magnificatus, seu glorificatus est, duas Christi glorificationes distinguit: alteram gloriosam, alteram non gloriosam. Gloriosa est eius resurrectio, & ascensio in cælos: non gloriosa est passio, & mors eius. Fuit quidem mors gloria Christi: quia per eā omnium mortem destruxit, diabolum vicit, mundi peccatum aboleuit, vitam reparauit, hominem Deo reconciliauit: magnificum profecto opus, & omnipotentia dignum, quod in humilitate,& in dolore factum est: ideirco gloria, sed non gloriose dicta est. Orige. Non hæc exposuit, tamen nos mentem eius secuti declaramus. maxime quia Ambro. lib. 4. Exa. cap. 2. eam secutus, licet nomine tacito in eum sensum intellexit, cuius hæc sunt verba: *Pater clarifica filium tuum*, vt ille occasu suo det vitam æternam his, qui perpetuæ mortis vrgebantur occasu.

[margin: Q. clari- Christus a Patre petiue-]

[margin: Aug. Orig. impugnans impugnatur.]

Eandem Origenis sententiam August. tract. 104. suppresso auctoris nomine recitat, & impugnat ea ratione: nam mors, & passio non ad exaltationem, sed ad humilitatem pertinet: ideo non est dicendus clarificatus Christus morte sua. Probat autem illo Pauli ad Philippen. 3. Humiliauit se vsque ad mortem, postea dicitur: propter quod exaltauit illum Deus, quæ exaltatio ad resurrectionē pertinet. Hæc impugnatio Aug. efficax non est: quamuis enim mors, & passio in se ipsis claritas & gloria non sint, tamen ratione eorum, quæ per ea gesta sunt, maxima gloria sunt. Gloriosum enim fuit Christo, morte humanum redimere genus, & victoriam inimicorum, talem ac tantā reportare. Mori profecto infirmitatis est: ceterum morte ea facere, quæ facta sunt, infinitæ potentiæ,& meriti fuisse negauerit nemo. Et præter auctoritatem Origenis,& Ambro. accessit etiam Hilarii qui lib. 3. Trini. fatetur etiam cruce ipsa Christum clarificatū. Doctrina igitur Orig. vera est: at his verbis accommodata non videtur, vt inferius ostendemus. Altera sententia est ipsius Aug. eodem loco, qui reiecta illa expositione, docet hanc claritatem esse resurrectionē ipsius, & ascensionem ad dexteram. Petit ergo clarificari a Patre, vt a mortuis resurgat, & in cælos ascendat post humilitatem suam. Conuenit cum Orig. peti claritatem humanitatis suæ, tamen dissentit aliam interpretans claritatem hanc.

Ista expositio siue ea Origenis, siue ea, quæ Augustini est, non videtur contextui aptari facile posse, quia paulo inferius, ex his ipsius verbis concludit: *Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deū, & quem misisti Iesum Christum.* Ac si diceret: claritas mea, o Pater, & tua necessaria est ad æternam vitā hominibus consequendam. Quibus verbis claritatem vtramque pet cognitionem hominum explicat, vt clarificari non aliud sit, quām manifestari nomen eius mundo. Hoc argumentum attente contextum considerandi efficacissimum est, quod in ipsa expositione fiet manifestum. Idcirco posteriorem expositionem communis fere sententia Doctorum amplexa est: vt claritas, quam petit, sit manifestatio, & declaratio nominis sui apud homines. Ita Ambr. lib. 4. de fide cap. 6. tenet. & Basil. lib. 4. con. Eunomi. prope finem. Cyril. lib. 11. cap. 14. Hila. lib. 3. Trini. Cypria. de duplici martyrio, & Euthym. Hi omnes in hoc conueniunt clarificationem hanc petitam a Patre, esse manifestationem Christi. Etiamsi autem in hoc conformes sint, tamen est inter eos varia sententia, quia manifestatio hæc multis modis facta est: ideo incertum est, an hanc, an illam petat. Primo igitur loco Hilarius exponit eam peti claritatem, quam Pater perfecit signis

[margin: Diuersæ patrum de Christi claritate sententiæ.]

gnis illis diuinis, quę in morte Christi effecta sunt: quibus eum, qui moriebatur, filium suum esse testatus est. Videntes enim signa multi dixerunt: Vere Filius Dei erat iste. Secundo Cypria. aliud adiūgit, nempe non illis signis solis se notū fieri petere, sed etiam celeri resurrectione sua: hac enim etiam Pater confirmauit suum filiū esse Christum. Tertio loco Cyril. adhuc adijcit: non hanc solam peti clarificationem, sed totam, quę facta est post mortem vsque modo. Deus enim filium suum illustrat semper & declarat mundo: vt in eius morte, & in resurrectione, & in ascensione, & aduentu Spiritus sancti, & in missione Apostolorum. Denique Christus claritatem suam in mundo generaliter nec loco nec tempore determinatis petit, & id nos secuti sumus. Quarto Euthymius quamuis illam primam, quæ Hilarij est, referat: tamen ipse aliam præmisit, nempe claritatem, quæ fit ex ipsis afflictionibus, & passione Christi, vt sit sensus, *clarifica* mundo, me ex affectu, & amore erga seruos passionem, & mortem subijsse. Hoc enim faciet accurrere ad me populos, & gentes, dum nouerint tam eximio amore me eos prosequi. Hæc sunt, quæ Doctores senserunt, eorum sensibus fidelissime expositis, liberū est lectori sequi, quam sententiam accommodatiorem iudicauerit: singulæ enim sanam doctrinam continent, & Arrianorum obiectio per quamlibet earum refellitur. Objiciebant enim isti, vt auctor est Basil. & Ambro. locis citatis. Si Filius clarificatur a Patre,

Arrianorū obiectio refellitur.

A ergo minor est Patre. Nō aduertebant, vel aduertere cæci noluerunt verba sequētia, *vt Filius clarificet te*. Si eorum argumento vti licet, cum Filius clarificet Patrem, erit profecto Pater minor Filio. Respōsio legitima, & Catholica est, si de priori clarificatione sit sermo, ratione humanitatis clarificatus est, in qua resurrexit, ascendit in cælū, & gloriam recepit. Si de posteriori, non procedit argumentum: nam etiā inferior clarificat superiorem: homo nēpe Deū, & æqualis æqualem, homo hominem, & superior inferiorem, & Deus hominem clarificare dicitur.

B Verum enim vero dubitatio vna hoc in loco superest: cum hæc claritas sit illustratio Christi, an sit humanitatis, an diuinitatis clarificatio. Cyrillus enim diuinitatis clarificationem exponit, ceteri humanitatis. Verū est vtrūque: nam declaratur, & manifestatur homo ille, dū agnoscitur Deus esse: & manifestatur Deus, dū agnoscitur homo esse. Vnde recte Basil. lib. 4. con. Eunom. dixit esse manifestationē dispensationis, id est, diuinæ incarnationis.

C Petit ergo Christus clarificari a Patre, id est, vt notum faciat hominibus mysterium aduentus sui, nempe eum esse filium Dei hominē factum, qui pro nostra salute venit in mundum carne sumpta, & in redēptionem nostrā mortem est perpessus: hoc totum mysterium salutis clarificari petit. Et hæc est vera doctrina, & legitima expositio, quam in commentario secuti sumus, & quæ in ipsius cōtextus expositione multo adhuc magis confirmabitur.

Vt & filius tuus clarificet te.

COMMENTARIVS.

Quo modo Filius clarificauerit Patrem.

HAnc sui manifestationem, in quem velit finem exponit: *Vt Filius tuus clarificet te*, id est vt dispensationis mysterio illustrato, nomen Patris mundo manifestetur, & celebretur. Filius dicitur Patrem clarificare, quatenus incarnationis & redemptionis per ipsum factæ mysterio reuelato, & clarificato, multum diuinitas cognoscitur, & perfectio eius commendatur. Nam & mysterium Trinitatis ostenditur, & summa bonitas, sapientia, potentia, iustitiaq. Dei, mundo innotescunt. Christo etiam manifestato, eius doctrina recipitur, qua diuinitas fit notior. Ignotus enim erat Deus mundo, maxime gentibus ante aduentum: at Christo clarificato, Deus mundo notus factus est, non solum gentibus quibus prorsus erat ignotus: sed etiam Iudæis, quibus etiamsi ante notus erat, non tamen ea perfectione quā postea. Propriam ergo clarificationem quærit, & petit vt homo, sed non propter se tantum, sed vt ex ipsa glorificetur diuinitas, quam Patri tribuit vt primo originis principio, a qua filius diui-

diuinitatem accipit. Hoc idem aliquando suos docuit, quod ipse nunc seruat. Luceat, inquit, Mat. 5. lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra, & glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est. Ecce dicitur, vt videant opera vestra, & clarificemini. Sed hæc claritas in eum finem quærenda est, vt Deus clarificetur, & glorificetur: sic gloria mediatoris Christi ab ipso petitur, propter gloriam Patris.

ANNOTATIO III.

An hæc Dei claritas alia sit a claritate filij, de qua superius dictum est.

NEmo dubitat hanc claritatem esse manifestationem, seu illustrationē nominis, & virtutis Dei: non enim aliter Deus ab hominibus glorificatur, aut clarificatur. At difficultas est an sit eadem clarificatio cum ea, quæ facta est de Filio. Cyril. enim lib. 11. cap. 14. vnam & eandē esse dicit: dum enim clarificatur Filius simul clarificatur Pater. August. vero tractat. 104. & Origen. homil. 6. Exod. quos in superiori annotatione diximus clarificationem filij exponere resurrectionem, aut mortem eius, tenent aliam esse hanc glorificationem, qua glorificatus est Pater. Christus enim accipiens in se mortis aut passionis gloriam, & claritatem, mundo innotescere fecit Patrem, ergo est alia claritas, distincta & diuersa: illa enim in receptione ratione humanitatis, hæc in manifestatione consistit diuinitatis paternæ. Non solum Aug. & Orig qui illam claritatem interpretantur, sed & Hilarius, qui claritatem filij exponit notificationem, distinguit has claritates, & ita dicendum videtur. Claritas enim, quam petit Filius, est notificatio suæ dispēsationis: at ex hac clarificatione consequitur claritas etiam Patris, & diuinitatis. Sicut A ergo nosse mediatorē, non est idem quod nosse Deū: duo enim hæc sunt, & aliqui nouerunt Deum, & non mediatorē: ita etiam sunt distinctæ claritates, quod inferius declarat. *Vt cognoscant te solum Deum, & quem misisti Iesum Christum.* Illud, *cognoscant te solum Deum verum*, pertinet ad claritatē Patris. illud, *& noscant, quem misisti*, pertinet ad claritatem filij: duoq. sunt articuli fidei, vnus de Deo, alter de dispensatione. qnamuis sit vna fides & vna claritas ratione habitus, tamē actus sunt distincti, & hoc est, quod nunc dicitur. Fit autem hoc modo clarificatio: Pater declaB rat Christum, nempe Deum in carne, seu Deum hominē, miraculis signis, & modis multis visibilibus, & inuisibilibus. Christus verus filius declaratus, Patrem & diuinitatem declarat doctrina sua, quam nobis de diuinitate relinquit, & per suos discipulos docet, & docuit. Qui enim semel Christum recipit, per eius doctrinā, quæ diuinitatis sunt, intelligit, & Patrem clarificat. In ipsa etiam dispensationis manifestatione perfecta diuinitatis etiam multa declarantur, & vtroque modo clarificato Filio, clarificatur & Pater, & illustrato mediatore, notus fit, qui misit eum.

Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis.

COMMENTARIVS.

Petit claritatem, quæ decet talem potestatē, qualem ipse accepit à Patre.

QVantam, & qualem claritatem petat, exponit: & est sensus: da Pater tantam claritatem, quantam dedisti potestatem in homines: tu autem non vnius, aut alterius populi, sed omnium hominum ei dedisti potestatem, & ad omnes redimendum misisti, & omnes curæ eius commisisti. Notifica ergo me quantum officij, & muneris amplitudo postulat, vt ab omnibus tuus filius, & redemptor agnoscar, sicut pro omnibus missus sum, & omnium salutem operatus sum, vt filius tuus clarificet te: id est, vt omnis caro etiam te clarificet & honoret. Particula, *Sicut*, non solius est similitudinis, sed simul æqualitatis cuiusdam, quasi inter nos princeps aliquem in dignitatem amplam promoueret, sic autem promotus diceret principi, da mihi diuitias, & expensas, sicut

cut dedisti dignitatem, id est pro modo, & mensura dignitatis da diuitias, quibus eam conseruem. Attende autem, in verbis latere argumentum petendi, *dedisti*, inquit, *potestatem*, ac si diceret: Pater, cum dederis potestatem talem, ac tantam, æquum est dare consequentia, nempe manifestationem, & clarificationem. Loquitur Christus vt homo, & omnem carnem, omnes homines appellat.

Vt omne, quod dedisti ei, det eis vitam æternam.

Finem, propter quem claritatem tantam petat, quanta potestas ei data est, exponit. Sensus autem est: o Pater, peto claritatem hanc potestati æqualem, vt vitam æternam consequantur omnes hi, quos mihi dedisti: quam non poterunt assequi, nisi ego clarificer in eis, ab ipsisq. agnoscar. Vt igitur hi omnes, quos mihi saluandos, & in quos potestatem dedisti, fructum mediationis, & dispensationis meæ consequantur, clarifica me sicut, peto. Hæc enim claritas, quæ fides est in me, est omnibus ad salutem necessaria. Hic est sensus legitimus huius vtriusque sententiæ. Est autem duplex Hebraismus in his verbis, vnus est mutatio numeri: cum enim dixisset: *Omne, quod dedisti mihi*, statim dicit, *vt det eis*: nam illud singulare quantum ad sensum plurale erat, quod frequens est in sermone Hebræo. Alter est repetitio illa relatiui: satis erat dicere: omni, quod dedisti mihi, det vitam, aut, quod dedisti mihi, det ei vitã, at more Hebræo vtrumque coniunxit. Deum se his verbis, & non solum hominem ostendit: dare enim vitam æternam Dei est. Hoc tamen in annotatione declaratur perfectius.

ANNOTATIO IV.

Particula vt, non causam sed similitudinẽ denotat.

A Liqua in his duabus sententijs annotanda sunt. Vnum est particulam, *Sicut*, non significare causam, vt existimat Euthym. quasi dictum esset, clarifica filiũ tuum, quia dedisti ei potestatem omnis carnis. Non enim Dominus solam causam impetrandi hoc verbo exprimere volebat, sed etiam magnitudinem claritatis significare, vt clarificaretur pro ratione muneris a Patre iniuncti: cum fuerit constitutus omnium hominum redemptor apud omnes igitur petit clarificari. Rectius Cyril. lib. 11. cap. 15. similitudinem significare exponit: vnum tamen addendum est, non solam similitudinem, sed simul quandam æqualitatem proportionis indicari, vt clarificatio sit conformis potestati, eiq. proportionata, & simul quandam causam tacite insinuat, & in hoc verum dicit Euthymius. Alterum est, dubitationem ex his verbis suboriri posse, quia non videtur exaudita oratio: nam Christus nõ est clarificatus apud omnes, quorum redemptor fuit. Cum sint omnes redempti, tamen non omnes crediderint, nec credant

Christ' quo modo sit apud omnes clarificat'.

A in eum: nec in omnibus est clarificatus, nec omnibus dedit vitam æternam. Ad hoc duplicem adfert responsionem Chry. ho. 79. prior est, nempe ex parte Christi, & Dei, fidem omnibus esse propositam, vitio autem hominum factum esse, vt multi eorum non credant: nemini ergo negatur clarificatio hæc, quãtum est ex parte Dei, sicut etiam omnium venit redemptor: tamen non omnes salutem consequuntur, quod sane non Christi redemptioni, sed eorum malitiæ tribuitur. Christus igitur B petit clarificationem quantum est ex parte sua & Dei, omnibus proponi, & hoc factum est a Deo, qui omnes vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Hæc est prior, & vera solutio. Altera solutio ipsius est, omnes credidisse secundum partẽ, quod sic explico: Sicut omne animal in arca Noe fuisse dicimus, non quod singula, sed quod ex singulis speciebus, aut generibus aliqua fuerint: sic omnes credidisse dicuntur, quia ex Iudæis, & Gentibus, & ex omni natione multis est Christi nomen clarificatum. Accommodatior, &

& verior est prior solutio: nam potestas omnis carnis, quæ data est Christo, non sic est restricta, sed omnium & singulorũ potestatem habuit. Omnibus igitur, & singulis clarificari petit, vt nemini denegetur fides, vel salus quantum est ex parte Dei: quod obtinuit Dominus, & ita annunciari præcepit. Mar. vlt. Prædicate Euangelium omni creaturæ: nemo excluditur ab hac audienda prædicatione, sed omnes inuitantur: similiter, qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit. Adde etiam omnem carnem effectũ redemptionis aliquem participasse: nam in Christo omnes viuificabuntur, vt alias diximus.

Quã potestatẽ dicat sibi Christi datam a Patre.

Tertio nota, hanc potestatem, quam datam sibi dicit à Patre, non esse eam, quam ab æterno habuit à Patre per natiuitatẽ: accipiens enim essentiam, accepit potentiam, per quam omnia cum Patre fecit, & omnium est Dominus: quamuis Hilar. lib. 9. Trinl. in eum sensum interpretetur hanc sententiam, & videtur Chrysost. homil. 79. consentire, nec displicet Cyrillo libro 11. cap. 15. talis tamen expositio non videtur ad contextum facere. Hanc igitur existimo potestatem, & auctoritatem intelligendam, quam accepit vt homo: a Patre enim constitutus est redemptor, & in eius manu omnium hominum salus est posita. Et ita Aug. tract. 105. & Cyril. loco citato exponunt: vt enim claritas, quæ petitur, pertinet ad dispensationem, ita & potestas hæc: idcirco potestatem appellat omnis carnis, id est, hominum. Illa vero æterna, quam vt Deus habet a Patre, est creaturarum omnium: præterea hæc est, vt omnem carnem peccato corruptam renouet, & recreet, illa vero est, per quam omnem carnem, & omnia ex nihilo fecit.

Quartum est coniunctas esse sapienter has sententias: quia enim hoc, quod dixit sibi datam esse a Patre potestatem omnis carnis, eius humanitatem indicabat, ne merus homo propterea crederetur, addidit verba diuinitatem significantia. *Vt det eis vitam æternam.* Hoc enim vt Deus facit vna cum Patre.

Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti, Iesum Christum.

COMMENTARIVS.

Connexa est hæc sententia superioribus, & sensus est iste, clarifica Filium, vt filius clarificet te, vt per hanc clarificationem, & manifestationem, qui redempti sunt, vitam æternam assequantur. Nam hæc est vita æterna, id est, nõ aliter ad hanc vitam æternam peruenire poterunt: nisi cognoscant te verum Deum, & Iesum quem misisti: nisi tu clarificeris in eis, similiter & filius tuus homo factus clarificetur. *Hæc est autem vita æterna*, non formalem sensum, sed causalem facit, nempe hæc est causa vitæ æternæ; & hac sola via consequenda est: nempe fide diuinitatis, & mysterij dispensationis, vt credatur Deus, & credatur Christus. Articuli enim fidei ad hæc duo reducuntur, ad veritatem diuinitatis, & ad mysterium incarnationis Christi, per quam redemptio perfecta est: sine qua fide, nemo vitam habet æternam. Illud autem: *Te solum verum Deum*, non excludit Filium, & Spiritum sanctum, sed Deos falsos, quos gentes colebant: per Euangelium autem reuelatum est non esse aliũ Deum præter Patrem Domini nostri, Filium & Spiritum sanctum: non ergo excluduntur, quia idem & vnus Deus cum Patre sunt.

ANNOTATIO V.

Fides in Deum, & Christũ vocatur vita æterna, tãquã causa.

Evthym. hanc locutionem in sensu formali exponit, vt hæc sit vita æterna fides nempe operibus perfecta: est enim vita æterna inchoata. At sensus hic nõ videtur accõmodatus contextui: nam claritatẽ petit conferri omnibus, vt vitã æternam det eis, id est, petijt, vt credant & ad fidem perueniant, vt credẽtibus Christus det

det æternam vitam. Aliud ergo est hæc æterna vita, quam Christus dicit se datu-rum, aliud claritas & fides, quæ a Patre petitur. Quando igitur cōcluditur, *Hæc est vita æterna vt cognoscant te*, non ad idem referri possunt, sed cognitio ad fidem, vita ad beatitudinem referenda est, vt sit sensus causalis: causa vitæ æternæ, & via ad eam perueniendi hæc est, vt credant in Deum, & Redemptorē. Ita exposuit Cyril. lib. 11. cap. 16. explicans enim hanc sententiam, habet hæc verba: Radicem, atque originem æternæ vitæ, fidem, & veræ pietatis virtutem esse affirmat. Hæc Cyril. Frequentes autem sunt huiusmodi locutiones in scriptura causalem sensum facientes: sunt enim Hebraismi quidam, vt alias annotauimus, & habetur etiam Ioan. 15. Ego sum resurrectio, & vita.

Arrianorū error patrū doctrina cōuincitur.

Annotandum est etiam Arrianos his verbis suam hæresim confirmare tentasse: dicebant enim solus Pater est verus Deus, non ergo filius est Deus. Quibus respondent sacri Doctores, dupliciter hunc locum exponentes contra eosdem. Primo, vt sit sensus: *Vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum*, nempe esse verum Deum, vt copula *Et*, Patrem & Christū sub vna deitate cōiungat, ac si dictum esset: Vt cognoscant te, & quem misisti Iesum, esse solum verū Deū. Ita exponunt Aug. tract. 105. & lib. 6. Trini. cap. 9. & Ambro. lib. 5. de fide cap. 2. & Hilar. lib. 9. Trini. qui non solum exponit sic, sed ita esse exponendum probat. Est autem probatio Hilarij, quia aliter videretur sensus imperfectus: nā si de Patre credendum est esse solum verum Deum, de Iesu Christo nihil diceretur credendum, nisi etiam intelligamus esse verum Deum simul cum Patre. Qua adhibita expositione locus hic Arrianos conuincit. Huic consentit Grego. Nazian. orat. 4. Theolog. cuius hæc sunt verba: Hæc verba, *Vt cognoscant te solum verum Deum*, ad eorum, qui quamquam falsò, Dei tamen appellantur, sublationem dici existimo. Neque enim adiectum fuisset: *Et quem misisti Iesum Christum*, si ad eum opposita distinctione submouendum, illa, *solum verum Deum*, pertinerent, ac non de communi vtriusque diuinitate sermo esset. Hæc Gregorius. Rursus Athanas. in disputa. contra Arrium in Concil. Nicæno eandē habet expositionem, dicens sic: Illud igitur, *Et quem misisti Iesum Christum*, coniunctum est, cum præcedenti membro, quasi diceret: *Te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum*, vt cognoscāt filium tuum verum Deum, quemadmodū & te Patrem. Idem confirmat lib. de incar. Christi prope finem. Sic Athanas. respondit Arrio, eum locum opponenti, nec contra responsionem habuit, quod objiceret Arrius. Hanc expositionem secutus Cypr. lib. 2. contra Iudæos hoc loco Christi diuinitatem probat. Est igitur expositio hæc, tot ac tantis auctoribus confirmata, probanda, & non reijcienda: vt aliqui nostro tempore leuiter, & inconsiderate faciunt, nescientes grauem & magnam Doctorum sic exponentium auctoritatem.

Solus Deus dicitur ad differentiā falsorum Deorum.

Altero modo alij exponunt Doctores, vt, *Solum verum Deum*, de Patre dicatur, qui solus Deus dicitur ad distinctionem falsorum Deorum: hi enim tantum excluduntur per particulam illam *Solum*, non autem Filius, sicut nec Spiritus sanctus, qui vnus est Deus, non alius Deus a Patre. Oportet ergo credere Deum verum, quod ad fidem pertinet diuinitatis: credere etiam Iesum Christum, quod ad fidem dispensationis spectat. Ita exponūt Cyril. lib. 11. c. 16. Chrys. ho. 79. Euthy. & Basil. lib. 4. contra Eunomium, probans illud, *Solum*, ad distinctionem solam falsorum Deorum poni, adducitq; illud Deut. 32. Dominus solus dux eius fuit, & non erat cum eo Deus alienus. Simile etiam illud est Isa. 37. Quia tu es Dominus Deus solus. Et Dan. 3. Sciant quia tu es Dominus Deus solus. Ita in præsenti falsos Deos excludens, dictum est, credāt te solum verum Deum. Filium autem nō excludi, ipse Ioannes docuit 1. epist. 5. Vt simus, inquit, in filio eius: hic est verus Deus, & vita æterna. Spiritus sancti non meminit, quia adhuc perfecta eius notitia tradita non erat: tamen exclusus nō est, quia idē Deus est cum Patre, & Filio, & eius cognitio ad fidem diuinitatis pertinet. Hanc secuti sumus expositionē, non quòd negemus priorem esse etiam probabilem. Nec argumentum Hilarij cōuincit: nam cognoscere Iesum Christum, est credere Deum esse simul & hominem, & filium Dei, qui pro nostra salute homo factus est, cū alijs mysterijs ad redemptionē pertinentibus: vt idem sit cognoscere Iesum Christum, ac credere in Iesum Christum: sicut cognoscere Deum verum Patrem, est credere in ipsum. Annotādum præterea est, aliquos recentiorū hanc cognitionē, de ea, quæ est in patria interpretari volentes, hoc testimonio probare beatitudinem in visione

 Dei

Dei consistere: tamen Cyril. Aug. Chry. & Doctores omnes allegati. Hila. & Amb. & reliqui de fide exponunt, & ita exponendum est. Nam hæc cognitio est claritas, quæ petitur, vt habentibus eam detur vita æterna, vt paulo superius in principio annotationis diximus. Non ergo ipsa est vita æterna. Præterea etiam dicitur: *Cognoscāt* A *te, & quem misisti Iesum Christum*, si autē cognitio hæc est beatitudo, igitur in visione humanitatis cōsistit vita æterna essentialiter: Nam Iesus Christus Deus est & homo. Nihil ergo locus hic ad eam opinionem confirmandam facit, de qua disputandi locus iste non est, & late in nostris theologicis eam discussimus.

Ego te clarificaui super terram: opus consummaui quod dedisti mihi, vt faciam.

COMMENTARIVS.

Quomodo Christ' clarificauerit Patrem.

HOc est aliud, quod a Patre petit, nempe gloriam, & claritatem carnis suæ: completo iam dispensationis opere, propter quod se exinaniuerat, & vsque ad mortem obediens factus fuerat. Est ergo sensus: Iam ego o Pater te clarificaui super terram: nam carnem assumpsi, vt testimonium perhiberem veritati docendo, & prædicando, & annunciando hominibus salutē Dicit, *Super terram*: nam Pater in cælis clarificatus erat ab Angelis eum videntibus. Rursus iam: *Consummaui opus quod dedisti, vt faciam*: Opus autem hoc fuit mortem, diabolū, peccatumq. morte sua debellare, & vincere: recōciliare homines Patri, denique opus redemptionis, ad quod peragendum missus est, perficere. Loquitur in præterito non solum propter certitudinem rei futuræ, sed quia iam proxima erat, & quod minimum distat, quasi nō distare videtur, idcirco dicit, *Consummaui opus* hoc est illud, de quo Ioan. 4. dictum est: Cibus meus est, vt perficiam opus eius, nempe redemptionem humani generis per mortem. Dicit autem *quod dedisti mihi*, quia Filius ratione humanæ naturæ factus est a Patre redemptor hominum. Ioan. 13. Omnia dedit ei Pater in manus. Clarificasse etiam dicitur Patrem, quia nomen eius manifestauit, ostendendo se Filium eius ab eo missum, operatiq. opera eius: Patrem etiam misisse, eum ex dilectione, vt omnis qui credit in eum non pereat. Multa alia Christus annunciauerat, & docuerat, quibus Patrem illustrauerat. Et ita Hilar. lib. 3. Trinit. exponit. Denique duo officia eius hæc verba continent, propter quæ venit: nimirum, veritatem Dei docere, & mundum redimere. Illud fuit clarificare Patrem prædicatione, quod iam fecerat: hoc vero est mori pro homine, quod, quia proximum erat, consummasse se dicit. His ergo peractis, vt homo petit glorificationem suæ carnis, quæ ex dispensatione, donec hæc fierent, in humilitate erat: quod in sequentibus magis explicatur.

Duplex Christi officium.

ANNOTATIO VI.

Patrū sententiæ de claritate qua Filius Patrem clarificauit.

AVgustinus tract. 105. hanc clarificationem exponit eam, quæ facta est per Euangelium, quo Pater manifestatus est: quia vero quando hæc Christus loquebatur nondum facta erat: idcirco August. præteritum hoc pro futuro positum esse affirmat, vt solēt prophetæ facere, ad certitudinem rei futurę significādam. Sensus tamē est: Ego te clarificabo. Ea ratione ad hoc asserendum inducitur Aug. quia paulo ante dictum est: *Clarifica filium tuum, vt filius tuus te clarificet*, igitur hęc Patris clarificatio nondum erat facta, quia Filius nondum erat clarificatus. Accommoda- A tior tamen est expositio Hilarij lib. 3. Trinit. nempe cum hæc Christus loquebatur, iam fuisse clarificatum Patrem: nam miraculis & doctrina, se a Patre missum esse, atque adeo filium Dei multis diuinitatis mysterijs declarauit. Nec argumētum Augustini efficax est: nam illa clarificatio fuit in Iudæa, & a paucis recepta: futura autem erat post Christi mortem, & resurrectionem maxima, & amplissima per totum orbem, de qua nō loquitur nunc Christus, sed de ea, quæ facta erat. Constat autem, quando hæc loquebatur Christus, Patrem ab eo esse glorificatum ex

Ioan-

Ioan. 11. Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei. Et Ioannis. 8. Honorifico Patrem meum, & vos inhonorastis me: & sunt multa huiusmodi testimonia. Illud autem, *opus consummaui*; Aug. pro futuro positum exponit: at accommodatius est, positum esse vt sonat, quia iam instabat mors eius, & quę cito futura sunt, facta censentur. Aug. autem non solā mortem, sed omnia, quæ postea facta sunt ad salutem hominū, exponit: idcirco pro fu- A turo positum censet. Existimo tamen loqui Christum de his, quæ ipse in mundo hoc visibiliter existens facturus venit, & quæ gessit ante suam exaltationē. Chrys. hom. 79. cum Aug. sentire videtur: tamen in præterito affirmat esse locutum, quia & si nondum omnia facta erant: causa & radix omnium bonorum sequentium, nempe mors passioq. eius proxima erat. At prior expositio videtur legitima, & sequētibus conformior.

Et nunc clarifica me tu Pater, apud temeipsum, claritate, quam habui, priusquam mundus fieret, apud te.

COMMENTARIVS.

PRosequitur sententiam, & est sensus: Cum igitur ego te in terra clarificauerim, & opus perfecerim, quod mihi faciendum iniunxisti: reliquum est vt tu Pater me clarifices apud temetipsum in cælis, ea claritate, quam habui apud te ab æterno: id est, humanitatem hanc meam clarifica, exalta, glorifica, claritate digna filio Dei, qualis ego sum. Et da vt claritas, & gloria, quam ego vt Deus ab æterno tecum habeo, communicetur, & extendatur vsque ad carnem meam, quæ propter dispensationem hactenus est suspensa: peracta ergo dispensatione diffundatur, & extendatur in carnem meam. Aduerte hanc clarificationem, quam petit Christus, esse illam, de qua dicitur apud Luc. Oportuit Christum pati, & ita intrare in gloriam suam. Quod his verbis dicitur, *Oportuit pati*, dicit nunc, *Opus consummaui*. Quod autem dicitur, *Intrare in gloriam*, hoc est, *Clarifica me*. Quod dicitur, *Suam*, hoc est, *Claritate, quam habui*. Nos quidem non intramus in gloriam nostram, quando glorificamur, quia ab extrinseco nobis aduenit gloria: at Christus gloriam habet in se, quia Deus est, & idem qui Deus est, homo est. Glorificatur ergo vt homo ab ipsa gloria, quam habet vt Deus, sicut dicitur: descendit de cælo filius hominis, qui est in cælo: scilicet, qui erat in cælo ratione diuinitatis, ascendit ratione humanitatis: tamen idem est suppositum ascendens, & quod in cælo erat. Ita nunc ratione humanitatis clarificari petit, nō claritate, quæ deforis accedat, sed claritate propria, quam ab æterno habet vt Deus: quia idem est Deus, & homo gloriosus ab æterno in natura diuina, inglorius in carne propter nostram salutem. Docte ergo annotauit Athanas. hunc exponens locum lib. de salutari aduentu Christi, affirmans hæc verba esse dicta, vt significaret Christus se non esse sequestratum a diuina gloria, quia Deus erat: sed quia versabatur in corpore inglorioso. Illa particula, *& nunc*, vim habet consecutionis, & illationis, ac si diceret, nunc ergo & illud *Nunc*, vt notat Euthymius non tantum tempus præsens, sed etiam sequens dicit: ac si dictum esset, deinceps, seu ex nunc, seu in posterum clarifica me. Illud etiam, *apud temetipsum*, opponitur illi, *in terra*, ego te clarificaui in terra, tu clarifica me apud teipsum in cælis ad dexteram. Illud, *quam habui apud te*, significat apud te habui, tamquam filius tibi æqualis, iuxta illud: Verbum erat apud Deum. Cetera in annotatione require.

Claritatem petit quæ Dei filium decet.

Luc. 24.

ANNOTATIO VII.

Quam claritatem poscit sibi dari filius.

COmmunis sententia Doctorum hæc verba exponit de claritate, quam habuit apud Patrem vt Deus, quam petit cōmunicari carni suæ: quæ claritas, vt locus

daretur redemptioni nostræ, per passionem detinebatur, ne in carnem se diffunderet: vt enim sol lucet in se, & potens est terram illustrare, at nubecula interposita radios retinet ne diffundantur, sole in se semper lucente: ita diuinitas vnita humanitati vtique radios gloriæ suæ in totam diffudisset humanitaté, eamq. gloriosam effecisset: nisi, vt mysterium redemptionis nostræ perficeretur, dispositum fuisset, ne gloria ad carnem extenderetur, sed maneret mortalis, donec opus consummaretur per mortem. Opere autem perfecto, & carne iterum per resurrectionem animæ vnita: gloria diuinitatis in totam redundauit humanitatem, totaq. humanitas corpore etiam, & carne gloriosa facta est. Nō quòd illa gloria eadem, quæ est diuinitatis data sit humanitati: nam illa est ipsa diuina essentia: sed ex ea processit gloria participata carni, & humanitati: sicut sol non dat terræ suam lucem, hęc enim in ipso manet, sed per eam lumen producit in terra. Aliqui hæretici, vt refert Aug. trac. 105. hanc clarificationem sic factam affirmarunt, scilicet, quia humanitas conuersa est in diuinitatem. Sed inanis est, & ab omni intellectu alienus talis error: participauit enim humanitas gloriam diuinitatis, sicut terra lucem solis, & sicut beati gloriā Dei. Hoc tamen discriminis est, quòd gloria humanitatis Christi erat ab interno, nempe ab eodem supposito: erat enim idē Deus & homo, quod in beatis nō fit. Hinc processit, vt gloria humanitatis ipsius fuerit super omnem gloriam beatorum, cum illa fuerit coniunctissima diuinitati, quæ est fons, & origo gloriæ. Hæc est doctrina communis, & ita hunc locum sancti interpretantur, nempe Athan. loco citato. Hilar. lib. 3. Trinitat. Cyril. lib. 11. cap. 17. Chrysost. hom. 79. quam communem explicationem refert Ambros. lib. 4. de fide

Hæretici refelluntur.

A cap. 6. quamuis citet sententiam exponentium priorem hanc claritatem, cognitionem seu manifestationem, qua hominibus nomen eius innotuit: claritatem vero, quam habuisse apud Patrem dicitur, omnes gloriam diuinitatis interpretari affirmat. Hæc dixerim propter August. qui tract. 105. aliter exponit, vt sit gloria humanitatis, quam ab æterno Deus prædestinauit dare illi humanitati. vt sit sensus: clarifica hāc carnem meam ea gloria, B & claritate, quam ab æterno antequam mundus fieret prędestinasti ei dare. Istam expositionem Tertul. lib. de Trini. refert fuisse Arrianorum, qui vt diuinitatē Christi negarent, ita hanc ęternam gloriam exponebant, & eam acriter impugnat tamquam verbis Domini contrariā: non enim dicitur, *claritate*, quam prædestinasti, sed *quam habui apud te*. Nemo dici potuit habuisse apud Deum, nisi fuisset apud Deū. Et re vera ita mihi videtur cum communi C sententia sentiendum: nemo enim concederet de vllo beatorū, qui nunc sunt, hanc assertionem: Petrus, aut Paulus habuit ab æterno gloriam apud Deū. impropriissima esset locutio, & pijs auribus vix audita, nec in scriptura talis loquendi modus reperitur: electi quidem sunt ante mundi constitutionem, vt essent sancti, & gloriosi, tamen ante mundi constitutionem non habuerunt apud Deum sanctitatē, aut gloriam, antequam fuissent. Solus igitur ha-D buisse is dicitur gloriam, qui vere tunc erat, & eam habuit. Non ergo de humanitatis gloria, quæ non fuit ab æterno, sed de gloria diuinitatis, quam filius apud Patrem semper habuit, sententia hæc interpretanda est. Vnde docte, & vere per hanc sententiam, Christi diuinitatem, & suppositi idemtitatem, seu vnitatem, qui erat simul Deus & homo probant, & confirmant Doctores.

Communē sententiam approbat, & confirmat.

Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo.

COMMENTARIVS.

POstquam Christus petijt vtramque clarificationem sibi, nempe nominis sui manifestationem mundo faciendam. & suæ carnis, ac humanitatis glorificationem per resurrectionem, & ascensionem ad dexteram Patris complendam: ad orandum pro suis discipulis se conuertit. Exponit autem primo, pro quibus orat, *Manifestaui*, inquit, *nomen tuum hominibus*, ostendendo me esse filium tuum a te missum: aperiendo causam, propter quam sim missus, amorem scilicet tuum erga mundum: prænunciando etiam spiritum quē missurus es post discessum meum, & alia quæ diuinitatis tuæ opera sunt, docendo. Hæc

Hæc omnia nota feci ijs, *quos*, inquit, *dedisti mihi de mundo*, loquitur Christus vt homo, cui Pater dedit discipulos de mundo: elegit enim eos de medio aliorum hominum, liberauit a peccatis, fecit discipulos, & apostolos. omnia hæc opera sunt Dei; nemo enim potuit venire ad Christum, nisi tractus a Patre. Dicit ergo Christus: O Pater tu dedisti mihi, & elegisti eos, vt essent mei comites, discipuli, & Apostoli. His etiã verbis Christus multa alia significat. Primo discipulos non solo suo arbitrio venisse ad eum, sed a Patre electos, & tractos. Secundo se non voluntate humana sola eos, aliaue de causa elegisse, nisi quia diuinæ voluntati id ita placitum nouit; ideo enim Christus vt homo ad se illos vocauit, quia vt Deus eos vocandos decreuerat. Tertio Dominium & potestatem, quam vt homo habebat in omnes, & in suos discipulos, a diuinitate esse, & emanare. Quarto, se humanam suam voluntatem habere cum Patre, diuinaq. voluntate conformem. Hæc omnia his verbis indicat, & simul ad impetrandum, quæ petit, conuenientem affert rationem, scilicet quia sibi a Patre dati erant. Aduerte manifestare nomen Patris, esse declarare Deum patrem esse, & Filium habere, vt exponunt Aug. tract. 106. Chryso. hom. 80. & Cyril. libro 11. cap. 18. Iudæi enim Deum esse rerum opificem norant, at Patrem esse ignorabant. Gentibus vtrumque erat ignotum: nam nec Deum omnium creatorem, nec filium habere consubstantialem, esseq. Patrem assecuti sunt. Dicit autem Cyril. (quod superius etiam annotauimus) lib. 11. thesau. cap. 2. Patris nomen esse verius, quàm nomen Dei, hoc enim est dignitatis & operationis cuiusdam (ab eo enim, quod omnibus prouidet, Deus dicitur) illud substantialis proprietatis. Nomen ergo Dei Christus manifestauit, quia Patrem notificauit, simul etiam declarauit eius opera. totum enim ad nominis manifestationem pertinet. Sunt autem hæc verba pronunciata, vt dicit Chrysostomus hom. 80. de discipulis, quod etiam affirmant Aug. tract. 106. & Euthym. & ex sequentibus constat.

Quid verba Christi significent.

Tui erant, & mihi eos dedisti.

PErsequitur eos describere, pro quibus orat, dixerat autem. Tu dedidisti mihi: id explicat, *Erant*, inquit, *tui, & dedisti eos mihi*, non aliena, sed tua propria dedisti. Discipuli dicuntur fuisse Dei, & Patris, non solum per creationem, totus enim mundus, tam boni quàm mali hac ratione ipsius sunt: sed ipsius dicuntur per æternam electionem, quia illos sibi delegerat: quos autem elegerat ab æterno Deus, hos dedit Christo ratione humanæ naturæ, & vt homo est. Cum enim in tempore homo factus sit, potuit vt homo accipere a Deo quæ antequam homo esset, non habebat vt homo. Non tamen quia Pater dedit, ideo se dominio priuauit, sicut dans filio vt Deo, essentiam suam ab æterno, non se priuat ea; ita dans electos, & prædestinatos Christo homini vt redemptori, & magistro, ac Domino, non ideo se priuat Dominio, prouidentia, & cura, quam habet de eisdem vt Deus.

Iusti singulari modo, Dei esse dicuntur.

Et sermonem tuum seruauerunt.

NOn inutiles, & infructuosi fuerunt, nam, *seruarunt sermonem tuum*, & quæ ego nomine tuo eis facienda præcepi, custodierunt. *Mihi*, eos in discipulos, & ministros dedisti, & vere ministrarunt, & executi sunt, quæ ego tamquam tuus Filius iniunxi, & imposui. Hæc obseruantia ex historia Euangelij constat.

Nunc

Nunc cognouerunt. quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt.

NOn solum seruarunt, quæ eis tuo nomine præcepi: sed etiam crediderunt ea, quæ dedisti mihi a te esse, nempe opera mea, & doctrinam diuinam esse, a te nouerunt procedere. Attende Christum miracula, opera Patris appellare: quæ enim diuinitatis sunt, vt sæpe diximus, Patri refert accepta. Rursus doctrinam etiam Patri tribuit Ioan.7. Doctrina mea, non est mea, sed eius, qui misit me. Ioan.12. Ipse mihi mandatum dedit, quid loquar, & quid dicam. Ioan.14. Pater in me manens, ipse facit opera. Ioan.10. Si non facio opera Patris mei, nolite credere. His omnibus significabat se non vt hominem merum docere & operari: sed ea omnia esse a diuinitate, quæ intus latebat, secundũ quam erat vnum cum Patre. Hoc est, quod dicit de suis Apostolis, *nouerunt*, id est, crediderunt, quæ mihi dedisti vt homini facienda & dicenda, vere esse a te: id est, a diuinitate tua, quæ in me est, meq. esse Dei filium. Dicit autem nunc, nempe postquam a me iam edocti, & instructi sunt: quia principio hæc non nouerant discipuli, sed post Christi doctrinam. Insinuat adhuc non esse stabiles, iuxta illud paulo ante dictum: Nunc creditis.

Christus & doctrinã, & opera sua Patris esse dicit.

Quia verba, quæ dedisti mihi, dedi eis: & ipsi acceperunt & cognouerunt vere, quia a te exiui, & crediderunt quia tu me misisti.

CAusam vnde nouerint, quæ dedisti mihi omnia a te esse, ea est, quia doctrinam quam mihi, vt homini dedisti, ipsis communicaui: eam acceperunt & acceptarunt, non vt Iudæi contradicentes, & calumniantes. Acceperunt autem eam sic; nouerunt me a te exijsse, & a te missum, hæc duo crediderunt, nempe me esse filium tuum, hoc est, a te exijsse, & venisse in mundum missum a te in carne propter salutem hominum. Hæc duo consonant illis. Hæc est vita æterna, vt credant te verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Isti nouerunt me a te exijsse, hoc est, credere, & nosse verum Deum: & crediderunt a te missum, hoc est nosse Iesum Christum: hæc annunciaui, & hæc audientes acceperunt per fidem. Ita hæc duo Cyril.lib.11. cap. 18. exponit, quamuis illud, *Tu me misisti:* sic interpretatur, *Tu me misisti:* vt mandatum tuum annunciarem: at generalius nos interpretamur, scilicet, *Tu me misisti*, propter salutem hominum, in quo & annunciatio doctrinæ; & salutis operatio continentur. Quod autem dicitur, *cognouerunt, & crediderunt*, eandem fidei notitiam significat: sed cognitio dicitur, quatenus miraculis, & signis confirmata erat, vt supra annotauimus. Hæc omnia narrat Dominus, vt se non immerito eos Patri commendare, & pro ipsis rogare significet, vt Cyril. lib.11. cap.18. annotauit.

Ego pro eis rogo.

COnditionibus discipulorum descriptis, nũc preces suas exponit, & Patri offert. Pro his, inquit, rogo, & preces fundo ad te Pater: quid autem precetur, & roget, inferius exponit. Sciebat Pater pro quibus oraret, & quales essẽt ij, pro quibus rogaret: at Dominus expressit hæc verbis suis, vt cognoscant discipuli eximiam erga se magistri dilectionem, & quanta beneficia ab ipso acceperint: qui digni facti sunt Christi precibus apud Patrem commendari, & & denique, vt pastoribus & prælatis insigne relinqueret exemplum rogandi, & orandi Deum pro ouibus suis.

Non

Non pro mundo rogo, sed pro ijs, quos dedisti mihi, quia tui sunt.

Nō pro omnibus omnia petenda sunt.

IVstitiam, & æquitatem suarum precum exponit: non enim pro omnibus sunt omnia petenda: nec pro impœnitentibus venia, nec pro incredulis salus peti debent: pro illis autem iusta est petitio, quibus quod petitur, recte conceditur. Dicit ergo: o Pater, dixi me rogare pro his, quos dedisti mihi, tales preces iustæ sunt: non enim rogo pro mundo, id est, pro perditis hominibus, qui suis dediti vitijs, nolunt me sequi, nec in me credere, sed rogo pro ijs, quos tu mihi dedisti, quia tui erant, id est, quos tu elegisti, & mihi dedisti. si ergo tui erant, & a te electi, & mihi dedisti eos, digni profecto sunt meis precibus, & mea oratio iusta est, & æqua. Illa particula, *Quia tui erant*, non est coniungenda cum verbo rogo, vt sit sensus; rogo pro eis, quia tui erant: sed connectitur cum proxime antecedentibus, nempe, rogo pro ijs, quos tu dedisti mihi, tamquam tuos, & a te electos, significans, si Pater elegit eos, & tamquam suos electos tradidit filio, profecto iusta est petitio filij apud Patrem pro talibus. Ita connectit Cyril. lib. 11. cap. 19. Chrysost. hom. 80 & August. tract. 107. cum ceteris antiquioribus.

ANNOTATIO VIII.

Christ' cur pro mundo nō orauerit

DVbitare aliquis non immerito posset A ex illo 1. Ioan. 2. Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum, iustum, ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tātum, sed etiam pro totius mundi, quomodo igitur dicitur, *Non pro mundo rogo?* Cyril. lib. 11. cap. 19. hanc dubitationem proponens respondet, Ioannem, quia natione Iudæus erat, ne existimaretur docuisse pro Iudæis tantum Christum propitiationem esse, quando dixit: Est propitiatio pro pec- B catis nostris, adiecit, Pro totius etiam mundi peccatis, vt etiam Gentes significaret, pro quarū peccatis etiam fuit Christus propitiatio. At Dominus in hoc loco suos separare voluit a non suis, & ijs, qui a Patre tracti non sunt, quibus mediationis suæ bonum non tribuit. Obscura est responsio, & indiget declaratione. Distinguenda igitur sunt hæc duo, scilicet Christi oblatio, seu sacrificium per mortē eius factum pro nostris peccatis, & oratio seu C preces fusæ. oblatio enim, seu sacrificiū factum est in cruce, at preces etiam ante crucem sicut modo factas legimus, quādo nondum captus erat. Vtrumque pro nobis fecit Christus, & Patri se obtulit in sacrificium, & preces pro nobis fudit, & rogauit. Sacrificiū generale fuit pro omnium, & singulorum peccatis ex parte sua sufficientissimum, non solum prædestinatorū sed etiā reproborum. Quod ex eo cōstat, nam & reprobis multa condonantur peccata virtute passionis Christi, quia multi reprobi in gratia ad tempus sunt: quod si non omnia condonantur, crimen est ipsorum, non defectus sacrificij Christi. Et hoc est, quod dicit Ioannes in Epistola: Si quis peccauerit, habemus aduocatum, ipse est propitiatio pro peccatis totius mūdi, nemo excluditur a virtute passionis, præter eos, qui nolunt, aut culpa sua, & vitio non accedūt ad Christum. Nō enim nolentibus venire, & in flagitijs manere volentibus salus obtruditur. Hoc est, quod Theologi dicunt, quantum ad efficaciam non profuisse omnibus sacrificiū, quātum autem ad sufficientiam fuisse abundantissimum. quod & Cyrillus dicere intendit in sua responsione, tamen confundit preces cum sacrificio, seu oblatione, quod re vera longe aliud est: nō enim preces Christi pro omnibus fuerunt semper, nec eiusdem rationis: nam in cruce pro persecutoribus exorauit Lucæ. 23. Ignosce illis, quia nesciunt, quid faciunt. quibus certe precibus non comprehēdebat discipulos, sed persecutores. Ita modo orat pro discipulis non pro persecutoribus, quia quod petit nunc his precibus, nō cōueniebat persecutoribus & incredulis, & vt diximus, non omnibus omnia sunt petenda. Petit Christus his precibus, vt conseruentur a Patre in ea fide, & gratia, in qua sunt, fiant vnum spiritu, & concordia: at hæc pro incredulis non sunt petenda, sed vt conuertantur, & pœnitentiam agāt, & remittātur eorum peccata. Has preces fudit in cruce Dominus pro incredulis, & persecutoribus, quos nomine mundi hoc in loco significat.

Christi sacrificium & eiusdē preces differūt

Sensus

Sensus veri bonû Christi Domini

Sensus ergo legitimus est, quia Dominus petiturus erat a Patre conseruationem & vnitatem Spiritus, & coniunctionis inter membra, & cum capite perfectionē, & hæc nō sunt pro incredulis petenda, (quæ enim conuētio Christi cum Belial?) propterea dicit: Nō pro mundo rogo, sed pro his, qui tui erant, quosq. dedisti mihi. Iam quidem sunt ad me conuersi, iā in me credunt, iam sermonē seruant, pro talibus peto, & rogo coniunctionem inter eos conseruari, nō pro incredulis, etiāsi inter eos aliqui sint, qui cōuertendi sunt: at dum in sua sunt incredulitate, non rogo, nec peto hæc pro eis, sed pro ijs, qui tui sūt, & quos dedisti mihi: pro illis enim alia sunt petenda, vt inferius explicabimus. Hæc est vera expositio, secundum quam non est necesse recurrere ad prædestinatos, vt Aug. facit. tract. 107. pro credentibus enim in Christum hæ preces fusæ fuerunt, quibus conseruationem & vnionem rogat.

Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt.

COMMENTARIVS.

QVia iterum dixit, tui erant, & eos mihi dedisti, tamquam homo locutus, propterea verba addit diuinitatis suæ: miscet enim Christus semper has sententias propter fidem nostram, vt homo credatur, & Deus. Est autem sensus; dixi O Pater, *Tui erant, & dedisti mihi* ne vero aliquis hæc verba audiēs, me hominem merum esse accipientem a te quæ non habeam iudicet, adiungo; *mea omnia tua* esse, quia a te procedo, & substantiam meam a te habeo: omniaq. tua mea sunt, quia tu genuisti me, & omnia tua communicasti. Vt ergo indiuisibilitas, & vnitas intelligatur, & credatur, dico mea esse tua, quia quæ habeo simul habes, & tua sunt mea, quia non desinunt esse tua eo quod mea sunt: eadem enim est substantia, eadem potentia, idem dominium, & imperium Patris & Filij.

Vnitatem naturæ cū patre, his verbis significat.

Et clarificatus sum in eis.

AD eandem sententiam hæc pertinent, & est sensus, *Clarificatus sum in eis.* id est, hæc quę dixi crediderunt, nempe mea omnia tua esse, & tua mea esse, credentes me Dei filium verum esse, pro his ergo rogo, & meas preces nunc fundo, iustaq. petitio est. Nam a te electi sunt, & tu dedisti mihi eos, & clarificatus sum in eis, quia nouerunt me, credentes esse filium tuum verum & vt talem coluerunt, & obseruarunt: hic est sensus legitimus: quamuis Aug. tract. 107. ad fideles futuros referat, pręteritum pro futuro interpretans: At accommodatius cum Cyril. lib. 11. cap. 19. & Chryso. hom. 80. ad discipulos hæc pertinere dicimus.

Et iam non sum in mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad te venio.

EXpositis ijs, pro quibus rogauit, explicat modo causam cur roget: & sententia hæc vim habet causæ, solet enim particula, *Et*, causam aliquando indicare Hebræorum more. ac si diceret: quia iam in mundo non sum, hi autem in mundo sunt, id est, iam discessurus sum a mundo: hoc autem quantum ad hanc præsentiam corporalem, secundum quam in mundo conuersatus sum: at hi multo tempore adhuc sunt in mundo sine hac mea corporali præsentia permansuri. Exponit autem causam, quare dixerit, *non sum in mundo, & ego*, inquit, *ad te venio*, id est, quia ego iam peracto, & perfecto munere, & opere mēo ad te redeo, vt homo in cælo sessurus, hac de causa tamquam Pater filios corporaliter meos deserens, rogo pro eis. Illa particula, *Iam*, indicat temporis breuitatem, non quod tunc in mundo non esset, sed quod breui futurum esset, vt eos relinqueret a mundo discedens. Est autem maxima causa rogandi pro ijs, qui in mundo sunt, vbi insidiæ, pericula, persecutiones, afflictiones, inimici, visibiles &, inuisibiles sunt per multi: vbi iustus, quæ bona spiritualia habet, amittere, peccare, & a Deo separari potest.

Pro eis orat quia mox discessurus erat a mundo.

Pater

Pater sancte serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, vt sint vnum sicut & nos.

EXponit, quid pro his roget, & petat. Oratio autem, & humanitatis humilitatem, & Deitatis continet gloriam. Rogat vt homo, loquitur vt Deus: vtrumque miscet, vt se vtrumque esse significet. Patrem sanctum appellat, quia quæ sanctitatis sunt rogat: vt enim superius diximus, epithetis plerumque vtimur in oratione, rebus, quæ petuntur, accommodatis. *Serua*, inquit, *eos in nomine tuo*, id est tua virtute, & potentia conserua hos in gratia, charitate, dilectione, & vita: ne a Iudæis nunc occidantur, ne in tentationibus, & afflictionibus omnino succumbant: sed constantes, & fortes permaneant. Serua eos, non vt diuites sint, non vt voluptuose viuant, non vt temporaliter regnent: sed *Vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus*, concordes, vnanimes, pacifici inter se, in vno Spiritu, vna fide, vna charitate. De hac concordia dicitur. Act. 4. Erat credentium cor vnum, & anima vna. Similitudo hæc est, non æqualitas: nam Filius, & Pater vnum sunt, quia vna est substantia numero, eademq. voluntas: at fideles non hanc possunt habere vnitatem, sed similem, vt idem velint, & idem nolint concordes sint, vno spiritu moti, & gubernati.

ANNOTATIO IX.

In quo similitudo inter Apostolos, & Deum cōsistat.

A Thanasius serm. 4. contra Arian. diffuse hanc vltimam discutit sententiam, & inter alia multa, quæ pro veritatis defensione docet: ostendit particulam, *Sicut*, non æqualitatem, sed similitudinem significare, quod superius copiosius tractauimus. Allegat autem illud Mat. 5. Estote perfecti, sicut pater vester perfectus est: nec in hoc est multū difficultatis. At in quo ista vnitas consistat, id exponendū est. Cyri. li. 11. ca. 20. similitudinē esse in substantia, & voluntate affirmat, vt sit sensus: sicut nos vnū sumus substantia & volūtate, ita & ipsi sint substantia, & voluntate vnū: at non tanta vnitate. Nam Trinitas eiusdem numero est substantiæ, & voluntatis: at fideles non, sed vnius sunt substantiæ specie, & vnum concordia voluntatū. At facilior est expositio, vt hæc vnitas sit fidei & charitatis, ratione obiecti, vt idem sentiant, mutuo se diligant, & ament in Deo. Similitudine sumpta ab vnitate Patris, & Filij, quamuis non sit æqualitas. Ita dicit Athanasius, & addit aliam similitudinem, nempe, vt quemadmodum vnitas Patris, A & Filij indiuisibilis est, nec vmqnam separari inuicem possunt: ita etiam apud suos maneat concordia, & vnio pacis, ac charitatis perpetua: vt sicut inseparabiles sunt natura Pater & Filius, ita sint proportione quadā fideles moribus, & charitate, ac fide semper coniuncti, & indiuisi. Aliud etiam in hac similitudine insinuari videtur, vt quemadmodum vnitas Trinitatis non confundit ordinem, sed vnus est Pater, alius Filius, alius Spiritus: Filius a Patre, Spiritus sanctus ab vtroque, B Pater a neutro procedit: ita hæc vnio charitatis non confundit ordinem Ecclesiæ. Non enim omnes Pastores, omnes Prælati, sed vnus est pastor, alius ouis: vnus Propheta, alius auditor. Sunt enim gradus: omnes autem in fide, & mutua charitate concordes, sicut membrorum distinctio, & ordo est, cum mutuo consensu in vno corpore. Inter Apostolos etiam ipsos ordo fuit cum vnitate: quandoquidem Petrus caput est omnium constitutus. Charitas ergo vnitatem adfert, tamen ordinem non confundit.

Inter Apostolos ordo fuit, vnitate seruata.

Cum essem cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo.

COMMENTARIVS.

CAusam, impetrandiq. rationem adiungit, & est sensus: quando ego eram corporali præsentia cum eis, *eos seruabam in nomine tuo*, id est, virtute

diuinitatis. Nunc autem discedo, non igitur priuentur propter meum discessum, hac custodia & protectione nominis tui: sicut nec in mea præsentia priuati sunt. Loquitur vt homo, & seruasse dicit discipulos, non humana, sed diuina Patris virtute, quæ sua etiam erat, tamquam Dei. Et vis argumenti hæc est: Si in mea præsentia hac tua virtute seruati sunt, æquum est, vt in absentia etiam seruentur, cum maior subueniendi, & auxiliandi sit causa. Hic est germanus sensus, non autem, quem aliqui adferunt: *Seruabam in nomine tuo*, id est, tamquam mihi a te concreditos: esset enim magna amphibologia in verbo, quod proxime dictum erat: *Serua eos in nomine tuo*: cetera etiam quæ sequuntur, violenter aptantur, si eum sequamur sensum, accommodatus & verus sensus est prior. Ex quo cessat id, quod concipere aliquis posset: nempe ego seruabam eos, modo tu serua, quasi vnus alteri succedat in custodia. Hic sensus valde carnalis est, vt dicit Aug. tract. 107. allata expositio hæc omnia tollit, & verum continet sensum. Cōnexa autem sunt verba hæc sequentibus: *Nunc autem ad te venio*, nam integer sensus his expositis, & sequentibus perficitur.

Quos dedisti mihi, ego custodiui, & nemo ex eis periit, nisi Filius perditionis.

QVia dixerat seruabam eos, quando eram cum eis, addit efficacem, & sufficientem fuisse custodiam, & suam conseruationem, ac si diceret: cum eram cum eis corporaliter præsens, seruabam illos tua virtute & potentia, & efficax erat, & sufficiens custodia: *Nemo* enim *ex ijs, quos mihi dedisti, perijt*, sed a me sunt omnes conseruati, præter vnum, qui Filius fuit perditionis, Iudam nempe. Phrasis est Hebræa a vitijs, & virtutibus, quibus dediti sunt homines, eos nominare, vt notat Basil. hom. in Psal. 7. Filius sapientiæ dicitur, qui sapientiam sequitur: Filius perditionis, qui peccatis indulget: vt recte annotat Cyril. lib. 11. cap. 21. Filium dictum perditionis, quia voluntate, & arbitrio, suo perijt malum sequens. Perditio autem hoc loco peccatum significat extremum in æternam damnationem conducens, quale fuit Iudæ: qui perijsse dicitur, quia impœnitens vsque ad mortem erat, citoq. in damnationem æternam abiturus.

[Margin: Vitij, & vir tutis, cui quis dedit' est, filius appellari solet.]

Vt scriptura impleatur.

SEntentia hæc magno consilio adiuncta est, tāquam præcedentē illustrās. Posset enim aliquis dicere: Si custodia tua erat efficax, & potens, cur perijt vnus? cur nō omnes duodecim seruasti, cū omnes a Patre datos fatearis? nā qui dicit: *Quos dedisti mihi, custodiui, & non perijt, nisi vnus*, hunc etiā datū a Patre significat: exceptio enim ab eodem fit genere, quo ceteri comprehenduntur. Vt huic obiectioni responderet, & custodiam suam sufficientissimam esse indicaret, adiecit hoc verbum: *Vnus perijt Filius perditionis vt scriptura impleretur*, Psal. 108. hæc scriptura & prophetia Dei erat, quasi diceret, vt quod prædixit Pater, impleretur. Erit ergo sensus hic: ego custodiui, quos dedisti mihi, o Pater, & nemo perijt, nisi quem tu prædixisti periturum: quem ego non seruaui, non quia non potui, poteram enim etiam eum seruare: sed quia sciebam te nolle, me eum seruare: volens ergo, quæ tu prædixisti custodire, non seruaui. Dicet aliquis: igitur Iudas in culpa non fuit perditionis suæ. Respondeo hanc consecutionē nullius roboris esse: nam certum est, quod si Deus vellet, nemo peccaret, nemoq. damnaretur: at vere nunc multi peccant: Deus autem dat illis auxilium,

[Margin: Iudas cur a Christo seruatus non sit.]

quo

quo peccare non possent: ideoque peccant, quia eis liberum fuit peccare, quãuis Deus nolit omnino impedire, ne peccent, cum possit id facere. Ita etiam potuit Christus Iudam seruare, si voluisset, at non seruauit: nec tamen propterea Iudas culpa vacauit, quia habuit ab ipso Christo talem custodiam, & auxiliũ, vt si voluisset, non peccasset: at noluit facere Christus totum quod poterat, quia Patrem id nolle cognouit. Prophetia autem non imposuit necessitatem Iudæ, sed quod futurum erat prædixit: ille ergo perijt culpa sua, & hoc prædictum est, qua prædictione significauit Deus velle se permittere eum damnari, & nolle omnino impedire, quod posset. Idcirco nec impediuit Christus vt homo, quod nouit Patrem impedire nolle. Et hæc est doctrina vera, & catholica, & germanissimus huius sententiæ sensus: & tunc verba efficax argumentum impetrandi continent: vt Pater seruet eos, quos omnino a Christo seruandos esse voluit. Non ergo particula *Vt*, consecutionem, sed causam indicat, iuxta sensum positum.

Nunc autem ad te venio.

AD præcedentem sententiam hæc pertinent verba: *Cum essem*, inquit, *cum eis, seruabam eos in nomine tuo*, cum autem nunc ad te veniam, & eos relinquam corporali præsentia, peto ne modo destituantur tui nominis, & virtutis auxilio, quo ego eos præsens protegebam, & defendebam. Repetit autẽ Dominus hæc verba, vt discipuli curam, & dilectionem, quam erga eos habebat, expressius & distinctius cognoscerent.

Et hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum impletum in semetipsis.

C O M M E N T A R I V S.

NOuam causam petendi, & rogandi præter discessum suum adfert. Connectuntur autem superioribus hæc tali ratione: Iam, inquit, ad te venio, dum autem hoc breue mihi tempus superest, visibiliter in mundo existens, *loquor hæc*, nempe omnia, quæ dicta sunt. *Loquor*, autem, & rogo, *vt*, hi, *habeant in seipsis impletum gaudium meum*, id est, tales sint, quales ego esse desidero, & quales me gaudio afficient: nempe si sint vnum, sicut & nos, & si habeant, & consequantur, quod rogo. Locum hunc Paulus nobis simili quadam sententia declarat ad Philipp. 2. Implete, inquit, gaudium meum, vt idem sapiatis, eandem charitatem habentes vnanimes, idipsum sentientes. Philippenses hæc facientes implebant gaudium Pauli in seipsis, quia ea faciebant, quæ Paulus per ipsos fieri desiderabat, & de quibus gaudebat: quod autem Paulus petit a Philippensibus, hoc Christus rogat a Patre, vt ipse concedat discipulis: id enim opus Dei est, nec sine Deo, discipuli assequi poterant. Sensus igitur est. Hæc loquor, o Pater, vt concedas discipulis meis idem sapere, eandem charitatem habere, vnanimes esse, idem sentire, & vnum esse. Sic enim implebunt gaudium meum in se ipsis, seu habebunt gaudium meum impletum in semetipsis: idem enim est vtriusque locutionis sensus. Et hæc est germana huius sententiæ interpretatio, & tunc argumentum est efficax impetrandi a Patre, quo petuntur ea quibus filius gaudebit.

Tales estote, quales oportet vt me gaudio afficiatis.

ANNOTATIO X.

Explicatio in commentario tradita confirmatur.

SVperius cap. 14. diffuse similia verba discussimus, variasq. expositorum adduximus interpretationes. Id autem in præsentiarum adnotandum est, etiam verba hæc varie exponi: fere autem omnes huic vni innituntur fundamento, scilicet, habere *gaudiũ* Christi, *in semetipsis impletum*, idem significare, ac ipsos gaudere, cuius oppositum nos in commentario diximus, & ex Paulo probauimus. Implere enim gaudium alterius, non est gaudere, sed in se habere, quo alter gaudet, & esse obiectum illius gaudij. nam idem est implere gaudium alterius, & habere gaudium alterius in se impletũ. Non ergo his verbis significat Dominus discipulos gauisuros, nec petit, vt ipsi gaudeant, sed vt tales efficiantur a Patre, quales Christus vt homo desiderat & vult, & qualibus ipse gaudet. Qui autem existimarunt his verbis significari discipulorum gaudium, varie exponunt, qua ratione a Christo dictum sit, *gaudium meum*. Aug. tract. 107. sic explicat: *Vt habeant gaudium meum impletum in se*, idest, gaudeant de mutua inter se dilectione, sicut ego, & Pater gaudemus in eo, quod vnum sumus. Cyril. lib. 11. cap. 22. aliter interpretatur, nempe, *gaudium impletum*, habere idem esse, ac gaudium perfectum & sincerum esse: id autem est si intelligant Christum Deum esse, nec minus absentẽ, quam præsentem conseruare posse. Sensus ergo est: hæc locutus sum, vt gaudeant perfecto, & sincero gaudio de meæ virtutis diuinæ protectione, quæ eadem est in præsentia, & in absentia corporali. Neutra expositio ita nobis visa est accõmodata, sicut quæ in commentario habetur, quamuis probabiles esse interpretationes non negauerim.

Ego dedi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mundo.

COMMENTARIVS.

VNum petijt, & rogauit hactenus, nempe vt seruentur a Patre, vnumq. sint in fide, dilectione, & mutua concordia: iam alterum rogat, id autem est, vt contra persecutiones mundi a Patre protegantur, & defendantur. Et primo rationem hoc impetrandi a Patre exponit, quæ talis est: quia persecutiones sunt propter Patrem, & Christum ipsum passuri, & quia iniuste mundus eas illis illaturus est: iusta est, & digna oratio, & petitio, qua ab eo auxilium petitur, propter quem afflictio, & malum sustinetur, & qua innocentiæ protectio contra iniquitatem postulatur. Dicit igitur; ego sermonem, & doctrinam tuam eis tradidi, & mihi crediderunt, seruaruntq. sermonem a me sibi datum: proptereaq. *Mundus*, id est mali, & increduli, qui sermoni, & doctrinæ meæ contradicunt, odio eos habent, sicut etiam me, non enim similes illis sumus. Par ergo est causa odij contra me & illos: ego tamquam magister, ipsi tamquam discipuli, propter eundem sermonem tuum odio habemur a mundo, quia de mundo non sumus, id est, non eadem sentimus, nec volumus cum ipso. Attende quod aliud sit de mundo esse, & in mundo esse. In mundo erãt Apostoli, & Christus ipse, vt ex antecedentibus constat: tamen de mundo non erant. In mundo esse, est visibiliter in mundo conuersari, & viuere: at de mundo esse, est malitiam mundi & incredulitatem amplecti. Qui ergo viuit in hoc sæculo doctrinam Christi sequens, & mandata eius implens, in mundo quidem est, non tamen de mundo. Sicut etiam viuere in carne, & viuere secundum carnem, longe diuersa sunt apud Paulum. Viuunt in carne, qui mortalem hanc vitam degunt: at non secundum carnem, qui Spiritus legem obseruant, & carnem ac eius concupiscentias refrænant, & domant. Aduerte autem ex August. tracta. 108. discipulos tunc non fuisse de mundo: at prius fuerant.

De mundo esse, & in mũdo esse differunt.

Nam

Nam dictum est paulo ante: *Quos dedisti mihi de mundo*. Erant ergo prius de mundo, sed renati, & facti non de mundo: porro Christus de mundo numquam fuit: natus quidem, sed non renatus, quia semper sanctus. Vtitur autẽ hac similitudine Christus, tum vt discipulos consoletur, quia ei iam similes erant: tum quia ratio est impetrandi a Patre similitudo discipulorum secum, quamuis æqualitas non fuerit.

Non rogo, vt tollas eos de mundo, sed vt serues eos a malo.

LIcet preces fundere, & pro alijs etiam a Deo petere mortem temporalem, & a vinculis carnis liberationem, vt morte præuenti a peccandi periculis, quibus tenentur liberi, in iustitia suscepta securi decedant. Has preces potuissent discipuli a Christo pro ipsis esse fusas arbitrari, cum de propria sua morte Christus fecerit sermonem, & parem persecutionis, & odij in eos causam fecerir: propterea hæc Dominus adiunxit verba, dicens: *Non rogo, vt eos de mundo tollas*, per mortem temporalem ab hoc odio, & persecutione liberando: *Sed* rogo, *vt*, cum adhuc in mundo sint permansuri, *eos a malo serues*: Non rogo, vt eos tollas de mundo nunc, sicut ego a mundo discedo. Hæc autem verba propter audientes discipulos dicta sunt: Deus enim non indigebat istis declarationibus. Attende discipulos debuisse mitti in mundum, & prædicare, multaq. pati, & ad magnam perfectionem Spiritus promoueri, sublimemq. coronã prius promereri, ideo non erant tunc tollendi de mundo. Attende etiam non solum odium præsens Iudæorum, quo Christi discipulos prosequebantur a Domino indicari, sed etiam futurum, & persecutiones omnes, quas etiam a Gentibus in hoc mundo passuri erant, petitq. ab omnibus eos seruari, protegi, & liberari. Seruari autem a malo, non est impedire tentationes, & persecutiones, sed auxilium illis præbere, ne succumbant, neve vincantur, sed omnia superent. Est autem atticulus Græcus: *Serues ab ipso malo*, quod peccatum est, seu dæmon peccati auctor. Dæmon enim erat præcipuus auctor persecutionis in discipulos Domini, cuius scopus est, peccato homines inficere. Quid sit seruari a malo.

De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo. Sanctifica eos in veritate: sermo tuus veritas est.

TErtium petit a Patre pro discipulis suis, repetitq. verbum superius dictũ. *De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo*, non tamen eadem de causa. Nam prius positum est tamquam causa odij mundani contra discipulos: at nunc repetitur tamquam ratio nouum quid impetrandi, quod rogat. Est autem hoc, sanctificatio in veritate, vt in veritate sanctificentur. & est sensus: O pater, cum isti discipuli de mundo non sint, sicut & ego non sum de mundo, sintq. mei imitatores, & me vt exemplar sequantur. *Sanctifica eos in veritate*, vt sint etiam sancti, sicut & ego sum sanctus. Sanctificare eos in veritate, est per Spiritum sanctum veritatem Euangelicam perfectam infundere, vt fiant doctores, & magistri doctrinæ Euangelicæ: & hoc per Spiritum sanctum, qui non nuda verba, & conceptus doceat, sed gratiam infundat, vt fiant digni magistri, & doctores tantæ doctrinæ, vt sancte veritatem accipiant, & doceant: cum enim futuri essent orbis magistri, petit Christus a Spiritu sancto dignos fieri doctores, omni instructos veritate & virtute, vt vita respondeat doctrinæ. Hoc est, quod nunc petit, & rogat Christus: & hic est germanus sensus. Sanctificare in veritate, quid sit.

In Græco habetur: *In veritate tua*. Sensus idem est. Quæ autem hæc sit veritas, exponit. *Sermo tuus veritas hac est*, in qua sanctificandos, & conseruandos rogo. Sermo hic doctrina Christi est, quæ dicitur Patris, quia diuina erat, & ex diuinitatis beneplacito tradita.

ANNOTATIO XI.

Interpretationes nõnullæ superiorum verborum proponuntur.

CYril. lib. 11. cap. 24. & Aug. tract. 108. Sanctificationem hanc purgationem perfectam a mundi concupiscentijs, & voluptatibus, ceterisq. vitijs exponunt. Quãuis enim iam sanctificari essent, vt constat Ioan. 15. tamen confirmatio & perfectio petitur; nam qui sanctus est adhuc sanctificatur, Apoc. 22. Veritatem autem ipsum filium interpretantur; qui veritas est, vt sit sensus; O Pater: *sanctifica eos*: sed *in veritate* tua, id est, per me. Quia communis est omnis operatio Patris & Filii. Chryso. hom. 81. duas adfert expositiones. Prima est eadem cum præcedenti quantum ad sanctificandi verbum, vt sanctificentur Spiritus sancti & doctrinæ infusione. At veritatẽ doctrinã Euangelicã exponit: quæ veritas dicitur, tum quia mẽdacio omni caret: tum quia vmbras & figuras non habet, sicut lex vetus habebat.

A Altera expositio est, vt verbum sanctificandi idem significet, quod separare, sitq. sensus: Separa eos verbo, & prædicatione, quia futuri erant prædicatores, sicuti dictum est. Act. 13. Segregate mihi Saulum, & Barnabam in opus ad quod assumpsi eos. Non est multum dissimilis hæc expositio a nostra: at nos verbum sanctificandi non in ea significatione exponimus, sed vt idem significet, atque consecra eos veritati tuæ; idest, instrue, & B perfice in veritate; vt fiant digni, & perfecti magistri veritatis Euangelicæ mundo tradendæ. Quod quantum ad sensum in idem recidit. Huic expositioni consonant, quæ sequuntur. Nam si exponamus cum Augustino, & Cyrillo non distingueretur hæc petitio a prima, quæ erat, vt vnum sint fide, & dilectione.

Sicut tu me misisti in mundum: ita & ego misi eos in mundum.

COMMENTARIVS.

CAusam, cur sanctificatio hæc petatur, adiungit, & supplenda est particula causalis more Hebræorum: quia, *Sicut tu me misisti in mundum, ita ego misi eos*, id est, deputaui, & constitui mittendos in mundum prædicare, & annunciare veritatem, quam ego annunciaturus veni a te missus. Sanctificatione igitur hac maxime indigent, vt per Spiritum sanctum instructi, & perfecti, munus hoc iniunctum exequi digne, & fructuose valeant. Attende efficaciam argumenti. *Ego misi eos*, ipsi non se ingesserunt, nec propria auctoritate hoc munus vsurparunt. *Ego misi eos*, diuina auctoritate ea, qua in mundum a te sum missus: sanctifica ergo eos, o Pater, tamquam a me, & a te missos. Aug. tract. 108. & Euthymius præteritum loco futuri positum asserunt, *Misi*, id est mittam, quod sæpe in scriptura fit: vel vti diximus, *Misi*, quia deputati erant, & nomen Apostolorum habebant, vt per orbem prædicaturi salutis veritatem proficiscerentur.

Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate.

AVget argumentum, & rationem impetrandæ sanctificationis huius. Non, inquit, solum misi eos, sed, *Pro eis ego me sanctifico*, id est, me in hostiam, &

& sacrificium offero per mortem: vt virtute, & efficacia sacrificij huius, & oblationis meæ, efficiantur sancti in veritate, id est, obtineant, & consequantur hanc sanctificationem, quæ per Spiritum sanctum facta est in die pentecostes: *Ego*, igitur, *me sanctifico*, vt etiam ipsi sint sanctificati. Ego quidem per mortem, ipsi per Spiritus sancti gratiam, per quam consecrabuntur, & præficientur veritati prædicandæ. Verbum *Sanctifico meipsum*, mortis Christi sacrificium significare, a qua omnis sanctificatio hominum virtutem habet, communiter Doctores interpretantur. In scriptura enim verbum in ea significatione aliquando accipitur, vt constat Exod. 13. Sanctifica mihi omne primogenitum, & in multis locis habet eandem significationem. Cyril. lib. 11. cap. 25. Veritatem pro Spiritu sancto exponit. Nam Spiritus veritas dicitur: at magis videtur in eadem significatione sumendam esse, in qua prius dicitur, *Sanctifica eos in veritate*, ibi autem Cyril. pro Christo exposuit. At nos cum Chrysostomo pro doctrina Euangelica, vt in superiori sententia dictum est. Iustin. in lib. quæstion. gent. resp. 23. annotat hanc orationem Christi, quæ pro discipulis facta est, non comprehendisse Iudam, nec pro eo fusas hasce preces, & id satis est apertum. Nam Iudas iam recesserat, nec præsens erat, immo Christus eum a discipulorum numero excluserat, dicens perijsse tamquam filium perditionis, vt impleretur scriptura. Dicitur autem sanctificare Christus seipsum in ea natura, in qua passus est, & mortuus.

Verbum, sanctifico, quid significet in scriptura.

Iudas non fuit in hac oratione comprehensus.

Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me.

ORationem, & preces generaliter extendit ad omnes futuros fideles, qui per verbum Apostolorum, & eorum prædicationem credituri erant, nec de ijs solis hoc intelligitur, qui ipsos viderunt, & audierunt Apostolos, sed de omnibus fidelibus, vsque ad mundi consummationem futuris. Nam doctrina ab Apostolis prædicata, eadem perseuerat, & perseuerabit, vt quotquot crediderunt, & credent, per verbum, & prædicationem eorum credidisse, & credituri dicantur. Rogat igitur generaliter Christus pro omnibus suis fidelibus, quos distincte, & perfecte ac si præsentes essent, videbat in essentia diuina, non solum vt Deus, sed vt homo, sicuti vt homo rogat, & orat. Interrogat August. tracta. 108. quid dicendum de ijs, qui per eos non crediderant. Nam multi erant credentes tunc, qui non ab Apostolis, sed a Christo verbum audierant, vt Nathanael, Centurio, & alij, quos ab hac oratione certum est non esse exclusos. Respondet hos imperfecte credidisse tunc: at postea per verbum Apostolorum crediderunt: aut etiam dicuntur credidisse per verbum Apostolorum, quia receperunt idem verbum, quod Apostoli prædicarunt. Responsio facilior est, si dicamus omnes credentes in Christum his verbis significari, a maiori autem parte sumptam esse denominationem: omnes enim fere per ipsos crediderunt. Nam credentium numerus ante eorum prædicationem paruus fuit, maxime quia & illi etiam multa ab Apostolis didicerunt sibi prius ignota.

Qua ratione comprehendat eos qui crediderunt, sed nō per Apostolos.

Vt omnes vnum sint.

QVæ petat, & roget pro omnibus credentibus suis exponit. Primum est, quod etiam pro discipulis rogauerat, nempe, *Vt vnum sint*, idem sentientes, idem sapientes, inuicem diligentes, vnanimes, & concordes. Hoc iam superius

superius explicuimus,& vti diximus Act.4. impletum legimus. Credentium erat cor vnum, & anima vna, non tantum discipulorum seu Apostolorum, sed omnium etiam tunc credentium, quorum magna erat multitudo. Aduerte, quod supra dicebamus, hanc vnionem charitatis pro credentibus a Patre peti, non autem pro incredulis. His enim fides potius est petenda, vt credant: ideo hæc oratio pro mundo non est.

Sicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint.

Fideliũ vnio duplex.

HOc est alterum, quod petit a superiori distinctum, nempe: *Vt vnum sint in nobis sicut tu in me & ego in te*, intellige vnum sumus. Attende pro vera, & legitima huius sententiæ intelligentia, duplicem esse fidelium vnitatem. Prior est inter ipsos: vniti enim sunt, & vnum corpus faciunt vnitate fidei vnius, eiusdem religionis, & mutuæ inter se charitatis. Altera est cum Deo, & Christo: per gratiam enim, fidem, & charitatem Deo vnimur, & coniungimur, & in ipso manemus, & ipse in nobis. De qua vnione dicitur.1. Ioan.4. Quisquis confessus fuerit, quoniam Iesus est filius Dei, Deus in eo manet, & ipse in eo. Et iterum: Deus charitas est, & qui manet in charitate in Deo manet, & Deus in eo. Fide igitur, & charitate non solum inter se vniuntur fideles, sed etiam cum Deo, & Christo Domino. De hac duplici vnione sententia præsens est intelligenda. Illud quidem, *Vt omnes vnum sint*, de priori vnitate, qua inter se vnum sunt fideles concordia & pace, quæ ex fidei vnitate, & charitate nascitur. Verba autem ista, *Vt sint vnum in nobis, sicut ego in te, & tu in me*, de posteriori vnitate, qua vnum efficimur cum Deo, & in ipso manemus, & ipse in nobis. Non est autem æqualis similitudo accipienda, vt Arriani falso intelligebant, sed similitudo sola. Nam Filius in Patre, & Pater in Filio est per naturæ identitatem, quia vna est natura vtriusque: at nostra est per gratiam. Nec enim inter nos, nec cum Deo vnam habemus, & eandem naturam, tamen dicimur esse in ipso, & ipse in nobis, & vnum esse inter nos, & cum ipso. & in hoc similitudo est, quia vnitas est, tamen vnitatis ipsius diuersa est ratio: Filius enim & Pater per naturam, nos vero illis vnimur per gratiam. In annotatione cetera inuenies.

ANNOTATIO XII.

Arrianorũ argumenta refelluntur.

SIcut ex verbis illis superioribus *Vnum sint sicut, & nos vnum sumus*. Ariani argumentum suæ hæreticæ doctrinæ acceperunt, ita ex his proximis etiam fecerũt: vt enim Athana. serm.4. contra Arianos refert, dicebant sic: Si nos vnum sumus, sicut Pater & Filius Vnum sunt: igitur non erunt Pater & Filius consubstantiales. Aut certe nos erimus consubstantiales inter nos. Rursus, si nos sumus in Deo & Deus in nobis: sicut Pater est in Filio, & Filius in Patre, igitur non est dicendus Filius in Patre, & Pater in Filio esse propter identitatem naturæ, sicut nec nos dicimur esse in eo, & ipse in nobis propter naturam eandem. Ad hanc blasphemiam Athanasius loco citato diffuse, & docte respondet. Similiter & Cyril. lib. 11. cap. 26. diximus etiam nos supra

A his verbis similitudinem quandam significari, & imitationem, non identitatem, sicut quando dictum est Matth. 5. Estote perfecti, sicut Pater vester perfectus est, nõ enim creatura Creatori æquari potest, sed per gratiam ad quandam similitudinem extollitur: illa est summa vnio per naturam, nostra est participata per gratiam. Docte autem annotat Athana. hanc differentiam in his verbis eisdem significari.

B non enim dictum est, sint in te vnum, sicut ego in te vnum sum, sed *Sint vnum in nobis, sicut ego in te, & tu in me*, vt diuersa vnitas Patris, & Filij, ab vnitate fidelium significaretur. Hæc dicta sint contra Arrianos.

At grauior est difficultas circa huius sententiæ intelligentiam, Athan. enim & Cyril. non aliam vnitatẽ intelligere videtur

tur in his verbis: *Vt vnum sint in nobis*, A *sicut tu in me, & ego in te*, præter illam, quæ dicta est illis superioribus verbis, *Vt vnum sint*. Verba enim hæc eandem quidem continent vnitatem, sed explicite, & expresse significant, qualis sit vnitas illa, de qua dictum est.. *Vt vnum sint*. quam ex exponens adiungit, *Vt sint vnum, sicut ego in te, & tu in me*. At quia illa particula, *Sint in nobis*, videbatur huic expositioni adferre aliquod obstaculū, ideo Athanas. dupliciter exponit. Vno modo vt sit sensus B *Vt sint vnum in nobis*, id est, exemplo nostro vnum sint, sicut nos vnum sumus: nā aliquādo id solet significare. Dicitur enim 1. Cor. 4. Hæc transfiguraui in me, & Apollo propter vos, vt in nobis discatis nō inflari, *in nobis*, id est exemplo nostro. Altero modo, vt sit sensus: *In nobis*. id est virtute nostra: vnum enim esse non poterant, nisi virtute & opera Patris, & Filij quam etiam significationem in scriptura habet. Psal. 59. In Deo faciemus virtutē. & Psal. C 43. In te inimicos ventilabimus cornu, id est, virtute Dei.

At profecto accōmodatior videtur expositio, si distinguamus vnitatem hanc, cum & fideles vnum sint inter se, & vnum sint in Deo: & de priori dictum est, *vt vnum sint*: de posteriori, *Vt sint vnum in nobis, sicut tu in me, & ego in te vnum sumus*. Cum enim sint hæ duæ vniones, & verba expressa sint distincta, aptius interpretamur ea, si ad vtramque referamus. Nec est D necesse particulam illam, *in nobis*, illis modis interpretari, sed retinenda est similis significatio ei, in qua dicitur, Pater in Filio, & Filius in Patre manere: ita etiā nos dicimur manere in Deo, non secundum naturam, sed secundum gratiam. Vnum igitur sumus in Deo, quia manemus in eo, & ipse in nobis. Illud etiam cōsiderandū est, non dictum esse, vnum sint cum Deo, seu nobiscum, sed, *vnum in nobis*: nō enim Deus, & homo in aliquo vno conueniunt, quod vtrique sit commune, sed ipse est vnitas, qua vnū efficimur in ipso. Sicut vnita- E tes vnum sunt in numero, quia in ipso copulantur: non tamen vnum sunt cum ipso quia nō est alia vnitas, qua vnitates, & numerus vniantur. Hæc autem sententia, qua affirmamus maiorem vnitatem in his exprimi verbis, *vt vnum sint in nobis, sicut ego in te, & tu in me*, quam fuerit expressa in illis, *vt vnum sint*, est Hilarij lib. 8. de Trini. vbi exponens hanc totam sententiam, *Vt sint vnum sicut ego in te, & tu in me, vt & ipsi vnum sint*, dicit profectum

Vnum in nobis, cur dictum sit.

fieri vnitatis per hæc verba posteriora: quasi diceret aliam adiungi vnitatem verbis præcedentibus. vt magis vnum fiant, nēpe & inter se, & in Deo ipso: necdum tamen sententia hæc satis exposita est nā superest explicare, quæ sit vnitas hæc. Quā explicationem, vt distinctio claritatem adferat, in sequentem remittimus annotationem.

ANNOTATIO XIII.

VNitatem hanc exponit Cyril. lib. 11. cap. 26. docte, & subtiliter: distinguit autem vnitatem alteram quantum ad animas, alteram quantum ad corpora. Animas quidem vniri asserit vnitate Spiritus sancti: nam omnes credentes in Christum Spiritum sanctum vnum & eundem participant, & in ipso vniuntur, & per ipsum in Deo dicuntur esse, non quidem diuinitatē ipsam per se recipientes, sed per gratiam, fidem, & charitatem participantes: tamen qui participatur, & qui in eis est, vnus, & idem est. Vnde quodammodo quātum ad animas, in vnica re indiuidua vnum sunt, nempe Spiritu sancto, & multum similes sūt in vnitate Patri & Filio, qui in vna substantia sunt vnum: quamuis non sit paritas quia illa natura eadem est in Patre, & Filio naturaliter, at Spiritus est idē in fidelibus per participationem gratiæ. Hāc eādem vnionem docuit Athanasius hunc explicans locum in sermone 4. cōtra Arrianos in superiori annotatione allegato, & de hac vnione habemus scripturæ testimonia. 1. Ioan. 4. In hoc scimus, quia Deus manet in nobis, ex spiritu quem dedit nobis. Ratione igitur spiritus, Deus in nobis manet, & nos in Deo. 1. Corint. 6. Qui adhæret Deo, vnus spiritus efficitur cum eo; id est habet eundem Spiritum, qui est ipse Deus, & quem Pater, & Filius habēt, quāuis non ad æqualitatem. Idem Paulus. 1. Cor. 12. Hāc vnitatem Spiritus in singulis distincta operantis, & in singulis prout vult, diuersa dona distribuentis, & vnum corpus ex multis colligētis describit. Hęc est vnitas quantum ad animas secundum quam omnes credentes vnum sunt, & inter se, & cum Deo ipso. Quamuis enim distinctum sit esse vnum inter se, & esse vnū cum Deo, tamen vnum, & idem est, quod facit omnes credentes vnum inter se & vnum in Deo, nempe Spiritus sanctus a nobis participatus, & in nobis existens per gratiam, fidem, & charitatem: per hunc omnes sunt inter se, & vnum in Deo ipso.

Vnitatem duplicem Cyrillus distinguit, Animorū & corporū.

Altera est vnitas corporū quandoqui-

 dem

Vnitas corporũ, quæ & vnde orta sit.

dem etiam credentium corpora vnum effecta sunt in Deo, & hæc vnitas, in qua vniuntur,& efficiuntur vnum, est caro ipsa Christi realiter in sacramento ipsis credentibus data, vt non participatione vnũ sint, vt factum est in priori vnitate, in qua dabatur Spiritus sanctus ratione donorũ sed realiter,& substantialiter Christus ipse in cibum detur. Ratione autem huius vnitatis maior est similitudo cum vnitate Patris,& Filij: per hanc enim carnem, & sanguinẽ Christus realiter in nobis,& nos in ipso, vt dictum est in capite sexto manemus,& vnum quodammodo corporaliter efficimur. De qua vnitate dictum est 1. Cor. 10. Quoniam vnus panis, & vnũ corpus multi sumus omnes, qui de vno pane, & vno calice participamus. Hanc eandem vnitatem non solum Cyril. sed & Hilarius lib. 8. Trini. his verbis significari affirmat, & sane vera doctrina est & expositio legitima. In hoc tamẽ vno dissentio ab his duo bus Doctoribus, præsertim a Cyrillo qui vnitatem talem animarum, & corporum A significari asserit, verbis hisce, *Vt omnes vnum sint sicut & nos.* quæ repetuntur in sequenti sententia, nec distinguit has vnitates iuxta verba distincta. At mihi videtur, sic distinguendum esse, vt verba illa, *Vt omnes vnum sint sicut & nos,* sint interpretãda de vnione animarũ, quæ fit ratione Spiritus participati a credentibus, fide, dilectione,& gratia, ac donis, ratione cuius vnum sunt inter seipsos. Verba autẽ quę B sequuntur, *Vt sint vnum in nobis, sicut tu in me, & ego in te,* exponẽda de vnitate, quæ fit ratione eiusdem Spiritus, sed cum Deo, vt vnũ sint in Deo, & Deus in eis, & ipsi in Deo sint, hactenusq. nihil dictũ sit de vnitate corporũ, vsque ad verba sequentia, *Claritatem quam dedisti mihi dedi eis,* ibi enim hãc vnionẽ realẽ ratione carnis suæ docet. In præcedẽti ergo sentẽtia sola vnitas petitur quæ fit ratione vnius Spiritus sancti, qui vnit credentes inter se: & hoc ideo, vt vnum sint inter se, & in Deo ipso: quod magis ad mentem Hilarij accedit,& sequentium expositione confirmatur.

Vt credat mundus, quia tu me misisti.

COMMENTARIVS.

FRuctũ ex hac vnione in vnitate Spiritus exponit. Mũdus, inquit, ex hoc agnoscet, me esse a te missum. Attende, mundũ hoc in loco, non malos,& incredulos sed credentes de mundo vocatos significare, sicut dicitur: Non veni, vt iudicem, sed vt saluem mundum. &: Erat mundum reconcilians sibi. mundus ergo audiens tam miram,& inauditam vnitatem, vt inter se, & in ipso Deo credẽtes vnum efficiantur, inducetur facilius,& efficacius ad credendum me esse filium tuum, per quem talis vnio facta est. nemo enim tali vnitate fideles vnire posset, nisi filius Dei,& Deus esset, vti re ipsa factum est. Nisi enim filius Dei corpus induisset numquam homines ad hoc peruenissent, vt vnum essent in Deo,& Deus in eis,& ipsi in Deo manerent. Ita Athanas. serm. 4. allegato exponit. Particula, *vt* loco *Ita vt,* posita est, aut certe consecutionem indicat.

ANNOTATIO XIIII.

Nonnullę Patrum expositiones expẽdũtur.

AVgustinus tractatu centesimo decimo A hanc sententiam sic exponit, vt repetendum sit verbum, *rogo. Rogo,* inquit, *vt vnum sint,* & rogo, *vt sicut tu in me, & ego in te, vt etiam ipsi vnum sint in nobis.* & rogo etiam, *vt credãt, quia tu me misisti.* mũdum autem de credẽtibus exponit. Sed dura videtur expositio & non accommodata, quia hæc sententia ad id referri videtur, quod dictum est, Vt sint vnum in nobis, vt ex hoc nempe mundus credat, quia tu me misisti. Chrysost. hom. 81. & Euthym. interpretãtur sic hoc esse dictum, sicut illud: In hoc cognoscent omnes, quod mei eritis discipuli, si dilectionem habueritis ad inuicem: ita etiam nunc dicitur, ex cõcordia doctrinæ: Mundus cognoscet, id est auditores intelligent Dei esse doctrinam. At non videtur hoc accommodari posse: quãdoquidem hæc sententia non ex sola vnitate inter se, sed ex vnitate cum Deo, secũdum quam Deus in eis,& ipsi in Deo manẽt, mundus dicitur crediturus, Christũq. esse a Deo missum tamquam filium eius. Idcirco verior est expositio Athanasij: mũdus enim cui prædicabitur veritas hæc, vel

ex eah

ex hac confitebitur Christum esse Dei filium, cognoscens non posse talem vnitatem fieri, nisi a Deo, vnde in eo qui credit confirmabitur Christum esse Dei filium, & qui non credit, allicietur ad fidem, & non tantum ex dogmatum conformitate: hæc enim duo simul esse necesse est.

Et ego claritatem, quam tu dedisti mihi, dedi eis, vt sint vnum sicut & nos vnum sumus.

COMMENTARIVS.

Connexio, & sensus huius sententiæ talis est. Postquam rogauit Patrem, vt credentes vnum faceret, & inter se, & in Patre, & filio, quæ vnio per Spiritum sanctum efficienda erat, addit se dedisse eis iam claritatem, quam a Patre accepit, qua vnum etiam sint, sicut & Pater & Filius vnum sunt. ac si diceret: Ego iam eos effeci vnum per meam claritatem, quam a te accepi: da tuo Pater Spiritum sanctum vt vnum etiam fiant. Claritas hæc est diuinitas ipsius filij: quã vt homo dicit se accepisse e Patre per vnionem hypostaticam. hanc diuinitatem vnitam carni suæ dedit nobis Christus in sacramento, quod tunc quando hæc loquebatur iam instituerat, discipulisq. communicauerat, pro suisq. fidelibus reliquerat: quo maxime vniuntur inter se & in Deo, quantum ad realem quandam, & corporalem vnionem. Animarum autem vnitas, quæ Spiritus sancti vniuntur gratia, maxime in Spiritus sancti aduentu effecta est, & hanc nunc rogat & petit. Illam enim, quæ sacramento sui corporis fit, iam dederat & hoc est, quod hisce verbis dicit, quod etiam verbis sequentibus explicat ipsemet Dominus.

Eucharistia maxime vnit cum Deo fideles.

Ego in eis, & tu in me, vt sint consummati in vnum.

Per Eucharistiam diuinitatem cum Christi corpore sumimus.

Modum, quo vnio hæc claritatis, & diuinitatis fiat exponit, *Ego*, inquit, *in eis*, sum per carnem meam in cibum verum, & realem eis datum, *Tu*, autem *in me* es, quia diuinitas tua est carni meæ vnita. Si igitur diuinitas est in carne, & caro est in credentibus, fit vt in credentibus etiam diuinitas sit per mediam carnem Christi. Habent ergo credentes in se, & carnem Christi, & per eam diuinitatem in se fiuntq. vnum, & quandam habent vnitatem per Christum ratione carnis suæ, & sic consummantur in vnum: id est, fiunt vnum perfecte, dum non solum vniuntur inter se, & cum Deo quantum ad animas, quod fit per Spiritum sanctum, sed etiam quantum ad corpora ipsa.

ANNOTATIO XV.

Claritatis nomine quid intelligatur.

Difficilis est hæc sententia intellectu, & laborant Patres in eius sensu inquirendo. Cyrillus lib. 11. cap. 26. & Hilar. lib. 8. de Trinitate exponunt hanc claritatem ipsam diuinitatem Verbi, carni vnitam, quam vt homo accepit Christus a Patre, quando Verbum caro factum est, hanc dedit nobis Deus & Christus, quando suam carnem cibum nostrum effecit, & nobiscum per sacramentum mirabile realiter vnitus est. Et hanc sententiam de hac vnitate interpretantur hi Doctores, quibus nos consentimus: ea enim expositio omnium est maxime accommodata, quãuis, vt superius diximus, hanc eandem vnitatem, isti Doctores verbis superioribus accommodent. At in hac parte nobis ea visa est expositio facilior, & aptior, si priores sententias interpretemur de vnitate animarũ, quę fit per Spiritus sãcti gra-

tiam, dilectionem & dona cetera. Augus. autem tract. 110. aliter hanc claritatem interpretatur, nempe gloriam corporis, & verba præteriti significationem habent de futuro, vt sit sensus: immortalitatē & gloriam quā dabis carni & humanitati meæ, ego dabo eis. Huic expositioni id videtur obstare, quod sequitur: *Vt sint vnum sicut, & nos vnum sumus*, non enim hæc gloria ad vnitatem seu vnionem refertur. Deinde quia hæc potius petenda erat a Patre, sicut etiam Christus suammet perijt superius, dicendum enim erat: Rogo vt claritatem quam dedisti mihi, des eis, sicut dictū est: Clarifica me Pater claritate quā habui. Præterea, quia Christus in his verbis & sententijs, rogat pro suis ea, quæ in hoc sæculo futura sunt, & quibus maxime indigent, vt perficiantur. Adde etiam verbum sequens non accommodari huic expositioni, vt paulo inferius dicem⁹. Chrys. hom. 81. & Euthy. aliter exponunt, nempe claritatem hanc esse: tum potestatem miraculorum, quam Christus discipulis dedit: tum vnitatem concordiæ, de qua dictū A est: *Vt sint vnum*: hæc enim duo, erant efficax confirmandæ fidei veritatis argumētum, nempe miracula, & tam mira in eis concordia. Ista expositio quātum ad illud de concordia non videtur accommodata: nam cum roget Patrem, vt eos vnum faciat, non videbatur consonum dicere, Ego dedi eis vnitatem cōcordiæ. Quātum autem ad potestatem miraculorum probabilior est: tamen verba sequentia, *Vt sint vnum, & ego in eis, & tu in me*, non accōB modantur. Præterea etiam quia hæc verba generalia, & communia sunt credentibus: at miracula non omnibus dantur. Ambr. lib. 5. de fide cap. 4. quandam aliam visus est indicare expositionem, nempe claritatem hanc esse filiationem, quam accepit Christus homo a Patre, postea dedit suis, quando credentes filios Dei effecit, quamuis non sit paritas. Christus enim naturalis, nos adoptionis filij sumus: & est probabilis expositio, tamen omnium accommodatissima est, quam Cyrillus, & Hilarius sequuntur: ideo in commentario ipsis subscripsimus.

Et cognoscat mundus, quia tu me misisti, & dilexisti eos, sicut & me dilexisti.

COMMENTARIVS.

Ex hac claritate quam dedi eis, duo cognoscent fideles: alterum est, me esse filium tuum a te missum: non enim aliter vniri poterant nobiscum, nisi diuinitatem haberem in eā carne, quam dedi eis. Alterum est te dilexisse eos, sicut & me dilexisti, idest, quod beneficium contulisti mihi homini, nempe diuinitatē tuam, dedisti etiam eis, & eos tibi, sicut & me vnire voluisti: quod argumētum est dilexisse te eos simili dilectione qua me, quamuis non pari. Nam diuinitas meæ est humanitati vnita immediate: at ceteris per mediam meam carnem communicatur. Mundum appellat credentes ipsos, qui in hoc quod dictum est, maxime dilectionem Patris agnoscunt, & filij diuinitatem confitentur. Attende agnoscere, seu cognoscere, non apertam cognitionem significat, sed fidem, ipso tamen effectu roboratam. Et loquitur Christus de dilectione, quia eius humanitas ita est a Patre dilecta, vt Verbum & diuinitatem ei vnierit, & copulauerit.

ANNOTATIO XVI.

De qua cognitione Christus loquatur.

Avg. tract. 110. suā superioris sententiæ expositionem persequens, hæc verba ad statum gloriæ refert. Quando nimirum cognoscentur hæc, quæ dicta sunt, quia modo creduntur: at argumentum hoc parum habet efficaciæ. Verbum enim hoc cognoscendi etiam fidei notitiam significat, maxime quando ex aliquo signo, & effectu exteriori procedit. Ioannis 6. Nos credimus, & cognouimus, quia tu es Christus filius Dei. Ioan. 7. Cognoscet de doctrina mea, an ex Deo sit. Qui alias sequuntur expositiones verba A hæc etiam accommodant aliter. Ambrosij autem expositioni, multum hæc verba cōsonant: ex filiorum enim adoptione data fidelibus, multum Christus filius Dei esse confirmatur, per quem in filiorū adoptionis dignitatem vocati sumus, & Patris erga nos dilectio ostenditur, qui nos filios effecit: quamuis nostra longe sit diuersa a Christi filiatione. At nos sequentes expositionem Hilarij, & Cyrilli verba hæc interpretati sumus, & est accommodata interpretatio cum Cyrillo lib. 11. capite. 27.

Pater

Pater quos dedisti mihi, volo, vt vbi sum ego, & illi sint mecum, vt videant claritatem meam, quam dedisti mihi.

COMMENTARIVS.

PRecatur Patrem postremo præmium, & beatitudinem, ijs omnibus, qui a Patre dati sunt, de quibus prius dixerat, vt vnum sint, quemadmodum nos vnum sumus: vt hac spe discipuli confortentur in afflictionibus, & laboribus sæculi, & omnes etiam, qui credituri sunt in eum. *Pater*, inquit, *Volo*, id est, maxime desidero, & cupio, vt omnes ij, *quos mihi dedisti sint, vbi ego sum*, nempe in cælesti regno, vt etiam videant diuinitatem, & gloriam meam, quam mihi dedisti, & huic carni vniuisti. Attende verbum, *Volo*, est non imperantis, sed præcantis, & desiderium proponentis: ita exponit Cyprianus lib. de mortalitate dicens, Christum deprecatum esse Patrem hisce verbis. & similiter Chrysost. hom. 81. id indicat, & in scriptura eam habet significationem, vt sit petentis non imperantis. Matth. 12. Volumus a te signum videre. & Mar. 6. Volo vt protinus des mihi caput Ioannis. & cap. 10. Volumus vt quodcumque petierimus, facias. Quamuis aliquando sit absolutam voluntatē explicantis. Matt. 8. Volo, mūdare. Matth. 20. Volo huic nouissimo dare sicut & tibi. est autem voluntas hæc oratio quædam, & vehemens deprecatio. Rursus dicit: *Vbi sum ego*: nam ratione diuinitatis regnabat in cælis, eratq. ibi iuxta illud Ioan. 3. Qui descendit de cælo, filius hominis, qui est in cælo. Hoc annotat Augustinus tract. 111. Itē, *Vt videant claritatem*, non dicitur, vt habeant, quia nostra beatitudo visio est diuinitatis. Christus quidem diuinitatem habet: beati autem vident. Quod Ambrosius lib. 5. de fide cap. 3. simul cum alijs verbis, docte interpretatus est, dicens: Si iudicasset quod diuinam sedem Pater omnibus daret, dixisset: Volo vt vbi ego sedeo, illic sedeant mecum. at inquit, *Volo vt sint mecum*, non sedeant mecum. Et, *Vbi ego*, non quomodo ego. Deinde sequitur, *Vt videant claritatem meam*, nec dixit vt habeant, sed vt videant: seruus enim videt, Dominus possidet: sicut & Dauid Psal. 26. dicit, Vt videant voluntatem Domini. Hæc Ambro. Quibus verbis significat hanc sententiam non pro solis Apostolis, vt existimat Chrysost. hom. 81. sed etiam pro omnibus saluandis dictam esse: idcirco non dicitur, vt sedeant, ne omnes iudicaturos existimaremus. Verbum etiam, *Volo*, exponit tamquam iudicantis, & absolute decernentis esse, vt loquatur tamquam Deus, quod probabiliter dicitur. Tandem dicit, *Quos dedisti mihi*, iuxta illud a principio dictum: Vt omne, quod dedisti ei, det vitam æternam vbi notat Cyril. lib. 11. cap. 28. nullos alios saluari, nec beatificari præter datos a Patre, qui prædestinati dicuntur: hi videbunt claritatem, & diuinitatem Christi.

Volo non imperiū sed precationē denotat.

Beatitudo nostra in visione consistit.

Quia dilexisti me, ante mundi constitutionem.

VT homo loquitur, cuius humanitas sic est a Deo dilecta supra omnem creaturam, vt ei sit diuinitas vnita, & ad hanc excellentiam, & dignitatem erecta, vt homo ille Deus esset. Hæc autem directio non noua fuit, sed ante mundi cōstitutionē: fuit enim ab æterno electa, & dilecta illa humanitas, vt Verbo vniretur, quamuis in tempore vnita sit: idcirco ante mundi constitutionem dilectus dicitur, vt homo. Sententia hæc non habet locum ratione diuinitatis: quāuis enim Christus ab æterno a Patre diuinitatem habeat, verumq. sit, Patrem dedisse diuinitatem ei, tamen non quia dilexit eum: naturalis enim illa natiuitas est, non ex voluntate procedens: intelligenda igitur est, vt loquatur tamquam homo.

ANNO-

ANNOTATIO XVII.

Vox, constitutio quid significat.

HIeronymus ad Ephes. 1. Vbi simile verbum habetur: Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, vim nominis huius explicat *constitutio*, est enim Græce, καταβολή, quam non idem sonare Græcis, quod Latinis constitutionem dicit, sed id inquit dicitur καταβολή, cum quid deorsum iacitur, & in inferiorem locum mittitur de sublimi, vel cum aliqua res sumit exordium: vnde & hi, qui ædium futurarum prima iaciunt fundamēta, καταβεβληκέναι, id est deorsum iniitia fundamentorum iecisse dicuntur. Volens itaque Paulus ostendere, Deum vniuersa machinatum ex nihilo, non conditionem, non creaturam, atque facturam, sed, καταβολήν, id est, initium fundamenti ad eum retulit, vt non iuxta Manichæū, & ceteras hæreses, quæ factorem, & materiam ponunt aliquid, vnde creaturæ factæ sunt, antecesserit creaturas, sed omnia ex nihilo substiterint. Hæc Hieronymus.

Pater iuste.

COMMENTARIVS.

POstquam orauit petens præmium, & beatitudinem suis a Patre, iustitiam petitionis exponit: æquum enim erat, vt ij essent, vbi Christus erat, & viderent claritatem eius, qui non credente mundo crediderunt, & Christo adhæserunt. hac de causa Patrem appellat iustum, quia retributio iustitiæ est. 2. Timo. 4. Quam reddet mihi iustus iudex, nōn solum autem mihi, sed & his, qui diligunt aduentum eius.

ANNOTATIO XVIII.

Cur iustū appellat Patrem.

CYril. lib. 11. cap. 29. recte annotat, iustum appellatum Patrem, quia iustitiæ effectus in his verbis significatur: sicut quando sanctificatio rogabatur, Pater sanctus vocatus est. Quæ autem sit hæc iustitia, sic exponit: nempe dictum esse iustum, quia iuste dæmonem, qui mundū captiuū detinebat, ne ad immortalitatem, ad quā creatus erat peruenire posset, damnauit, & dominio priuauit, vt supra dictū est. Sensus igitur est. O *Pater iuste, mundus non cognouit*, hanc tuam iustitiam, quam pro mundo erga diabolum exercuisti, quam si nouisset, omnes ad te accurrissent. Chrys. hom. 81. aliter explicat hanc iustitiam, nempe iustum dici, quia mundus non habet, vnde arguat Deum, quod ipsum non nouerit: sua enim culpa noluit credere, & cognoscere. Aliter Aug. tract. 111. sentit. Iustum dici, quia iuste mundum, & infideles cognitione sui priuauit: nam quod aliquibus non reueletur Dei veritas, iustitia ipsius est propter eorū peccata: quod vero alijs manifestetur, misericordia est. Nos aliter exposuimus, nempe vt iustitia hęc sit in pręmij retributione, quæ credentibus in eū, superiori sententia petebatur: hanc enim reddere iustitiæ est, iuxta illud 2. Tim. 4. Reddet mihi iustus iudex, nō solū auté mihi, sed & his, qui diligūt aduētū ei⁹.

Mundus te non cognouit, ego autem te cognoui, & hi cognouerunt, quia tu me misisti, & notum feci eis nomen tuum.

COMMENTARIVS.

MVltum notanda est particula, *Et*, quæ in Græco textu est, *Et mundus te non cognouit*, id est mundo te non cognoscente, hi nouerunt: seu, cum mundus te non nouerit, ego te noui, & hi nouerunt: suos enim discipulos a mundo distinguit, vt sit sensus: Cum mundus non cognouit, hi nouerunt. Inter tot incredulos credere, laude dignū est, & præmio. Vt auté hanc cognitionē non eos a seipsis habuisse significaret, sed quia edocti ab eo sunt: propterea dicit, *Ego autem*

noui te,

noui te, & hi cognouerunt, quia tu me misisti, & notum feci, id est, quia ego notum feci eis. *Nomen tuum*, nempe te esse Patrem meum, propterea te nouerunt: ex mea enim reuelatione habent, vt te, & me cognoscant: nemo enim nouit Patrem nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare. Filius per se nouit, ceteri ex reuelatione. hanc cognitionem sunt consequuti.

Et notum faciam.

ADhuc maiorem diuinitatis, & nominis tui cognitionem, & ampliorem fidem præstabo, quod factum est post resurrectionem, quando eis scripturas diuinas aperuit, & perfectius effectum est, quando misit eis Spiritum sanctum. De hac notitia, quæ facta est per Spiritus sancti aduentum, exponunt hæc verba Chrysost. hom. 81. & Euthym. & est accommodata expositio, adiuncta etiam notitia, quæ facta est post resurrectionem ab ipsomet Christo, de qua præcipue hic loquitur. Aug. vero tract. 111. ad manifestationem gloriæ hæc verba refert: & probabilis est expositio, sed accommodatior est prior.

Vt dilectio, qua dilexisti me, in eis sit, & ego in ipsis.

CAusam huius manifestationis factæ, & faciendæ exponit: vt simili dilectione, qua me dilexisti, eos diligas, vt sicut similes sumus ego & ipsi in tui cognitione, simus etiam in dilectione: vt sicut me tamquam Filium diligis, etiam filiali dilectione eos tamquam filios diligas. Subiungit autem Dominus causam dilectionis huius dicens, *Et ego in eis*, id est, quia ego in eis sum, & inhabito per fidem viuam: sæpe enim hæ particulæ copulatiuæ apud Ioannem vim habent causæ, quæ est Hebræa phrasis. Sensus ergo est: notum feci, & faciam adhuc nomen tuum in eis, quia sic ero in ipsis: hoc autem facio, vt diligantur a te tamquam filij, quia ego, qui Filius tuus sum, in ipsis sum & habito. Non autem absque mysterio dicitur: *Dilectio sit in ipsis*, cum potuisset dicere, diligas eos: at vt significet quando Deus diligit ipsam dilectionem, quæ Spiritus sanctus est, esse in dilectis per gratiam, ideo dicit, *Dilectio sit in ipsis*, de hoc latius in annotatione. Sunt autem verba similitudinis non paritatis, aut æqualitatis: vt enim non sumus pares in cognitione Patris cum Christo: sic nec in dilectione Patris, nec in filiatione. De qua similitudine sine æqualitate dictum est. 1. Ioan. 3. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus. Porro fine optimo concluditur oratio, vt nimirum dilectio Patris, & Christus sit in suis.

ANNOTATIO XIX.

Quid sit Dei dilectionem in nobis esse.

CHrysost. hom. 81. verbum illud, *Dilectio sit in eis, qua dilexisti me*, sic exponit. vt cognoscant dilectionem, qua me dilexisti, & dum id cognoscunt, ego sim in eis: quam expositionem sequitur Euthy. tamen Cyril. lib. 11. cap. 30. aliter exponit. *Nempe dilectio sit in eis, qua dilexisti me*, id est diligantur a te perfecte, sicut ego dilectus sum: quod nos secuti sumus in commentario. Illud autem vltimum verbum, *Et ego in ipsis*. Augus. tract. 111. in sensu causali exponit, vt nos exposuimus. Cyril. & Chrysost. in sensu copulandi: & accommodata est vtraque expositio: probabilior tamen visa est Augustini, quamuis ipse sensum alium sequatur, nempe de beatitudine, & gloria sempiterna.

Sed merito interrogare quis posset: Cur non dicitur vt dilectione, qua dilexisti me, diligas eos. Sed, *vt dilectio, qua dilexisti me, sit in eis*. Quid est dilectionem Patris esse in eis? Respondeo hac locutionis forma significari discrimen, quod est inter amorem generalem, quo diligit Deus cuncta quæ fecit: & singularem illum quo credentes in Christum prosequitur. Illo enim sic Deus diligit omnia, vt amorem

amorem ipsum non communicet eis: ex amore quippe benefacit omnibus, amorē tamen ipsum suum non dat eis. Hoc vero singulari amore sic diligit credentes, vt non solum magna eis beneficia conferat, filiosq. adoptionis suos faciat: sed etiam ipsammet suam dilectionem, & amorem eis donet, vt in ipsis vere sit. Patris enim dilectio Spiritus sanctus est, quem credentibus dat, vt per eum efficiantur filij, & recipiant bona, quæ ex eodemmet amore, & dilectione procedunt. Mirus profecto, & altissimus est hic amandi modus, de quo Rom. 5. dictum est: Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Hac igitur de causa dictum nunc est: *Vt dilectio, qua me dilexisti, sit in eis*. petebat enim Christus credentes in se diligi a Patre, non quidem illa dilectione generali, qua bonos, & malos diligit, & suum Solem oriri super eos facit: sed ea, qua efficiendi erant filij Dei adoptionis, & heredes æternę vitę: & vnū, sicut & Pater, & filius vnum sunt, quæ non erant futura, nisi eadem dilectione Patris, quæ Spiritus sanctus est, collata & donata eis: propterea dicit, *Vt dilectio, qua me dilexisti, sit in eis*. Hoc nos docuit Ioannes ipse 1. Epist. Videte, inquit, qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur, & simus. Non enim dicit, videte, quali charitate nos dilexit Pater, sed qualem charitatem dedit nobis. Sic namque nos filios effecit ex charitate, vt eandem charitatem, qui Spiritus sanctus est, dederit, vt per eum filij essemus. Rom. 8. Accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba Pater. Gal. 4. Misit Deus spiritum filij in corda vestra, in quo clamatis Abba Pater. Merito autem dicit Ioannes *Videte*, quia profecto omni dignus est consideratione, & perpetua gratiarum actione tantus, & tam singularis amor. Hanc dilectionem petit nunc Christus: & vero tantum precatorem, quantus Christus erat, tales preces decebant.

Rom. 5. 1. Ioan. cap. 3.

CAPVT DECIMVM OCTAVVM.

Haec cum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, vbi erat hortus, in quem introiuit ipse, & discipuli eius. Sciebat autem & Iudas, qui tradebat eum, locum: quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis. Iudas ergo cum accepisset cohortem, & a Pontificibus & Pharisæis ministros, venit illuc cum laternis, & facibus, & armis. Iesus itaque sciens omnia, quæ ventura erant super se, processit, & dixit eis: Quem quæritis? Responderunt ei: Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus: Ego sum. Stabat autem & Iudas, qui tradebat eum, cum ipsis. Vt ergo dixit eis: Ego sum: abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram. Iterum ergo interrogauit eos: Quem quæritis? Illi autem dixerunt: Iesum Nazarenum. Respondit Iesus: Dixi vobis quia ego sum. Si ergo me quæritis, sinite hos abire. Vt impleretur sermo, quem dixit: Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam. Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum: & percussit pontificis seruum, & abscidit auriculam eius dexteram. Erat autem nomen seruo Malchus. Dixit ergo Iesus Petro: Mitte gladium tuum in vaginam. Calicem, quem dedit mihi Pater, non, bibam illum? Cohors autem, & tribunus, & ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum, & ligauerunt eum, & adduxerunt eum ad Annam primum. Erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius. Erat autem Caiphas, qui consilium dederat Iudæis: Quia expedit vnum hominem mori pro populo. Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, & alius discipulus. Discipulus autem ille erat notus pontifici, & introiuit cum Iesu in atrium pontificis. Petrus autem stabat ad ostium foris. Exiuit ergo discipulus alius, qui erat notus pontifici, & dixit ostiariæ: & introduxit Petrum. Dicit ergo Petro ancilla ostiaria: Numquid & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille: Non sum. Stabant autem serui & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se. Erat autem cum eis & Petrus stans, & calefaciens se. Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis, & de doctrina eius. Respondit ei Iesus: Ego palam locutus sum mundo, ego semper docui in synagoga, & in templo, quo omnes Iudæi

Iudæi conueniunt, & in occulto locutus sum nihil. Quid me interrogas? interroga eos, qui audierunt, quid locutus sim ipsis. Ecce hi sciunt, quæ dixerim ego. Hæc autem cum dixisset, vnus assistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicens: Sic respondes pontifici? Respondit ei Iesus: Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cædis? Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem. Erat autem Simon Petrus stans & calefaciens se. Dixerunt ergo ei: Numquid & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit: Non sum. Dixit ei vnus ex seruis pontificis, cognatus eius, cuius abscidit Petrus auriculam: Nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negauit Petrus: & statim gallus cantauit. Adducunt ergo Iesum a Caipha in prætorium. Erat autem mane: & ipsi non introierunt in prætorium, vt non contaminarentur, sed vt manducarent Pascha. Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc? Responderunt & dixerunt ei: Si non esset hic malefactor non tibi tradidissemus eum. Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudæi: Nobis non licet interficere quemquam. Vt sermo Iesu impleretur, quem dixit, significans qua morte esset moriturus. Introiuit ergo iterum in prætorium Pilatus: & vocauit Iesum, & dixit ei: Tu es rex Iudæorum? Respondit Iesus: A temetipso hoc dicis, an alij tibi dixerunt de me? Respondit Pilatus: Numquid ego Iudæus sum? Gens tua, & Pontifices, tradiderunt te mihi: quid fecisti? Respondit Iesus: Regnum meum non est de hoc mundo. Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei vtique decertarent, vt non traderer Iudæis. Nunc autem regnum meum non est hinc. Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tu? Respondit Iesus: Tu dicis, quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati: omnis, qui est ex veritate, audit vocem meam. Dicit ei Pilatus: Quid est veritas? Et cum hoc dixisset, iterum exiuit ad Iudæos, & dicit eis: Ego nullam inuenio in eo causam. Est autem consuetudo vobis: vt vnum dimittam vobis in Pascha: vultis ergo dimittam vobis regem Iudæorum? Clamauerunt ergo rursum omnes, dicentes: Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.

ANNOTATIO I.

QVoniam in historia Dominicæ Passionis, tam apud Ioannem quam ceteros Euangelistas, frequens est mentio Pontificis & Pontificum, Sacerdotis & Sacerdotum, Scribarum & Pharisæorum, in quibus intelligendis non paucæ occurrunt difficultates: necesse erit præmittere quis horum vnusquisque, & quæ eius functio fuerit, ne id ipsum toties repetere cogamur, quoties harum personarum mentio occurret.

De summo Sacerdote.

INter Sacerdotes, qui omnes de genere Aaron esse debebant, ille principatum tenebat, quem Pontificem appellarunt, qui in sacris litteris, Sacerdos, Sacerdos magnus & Summus, Sacerdotum Princeps, & denique Pontifex appellari A consueuit: reliqui vero simpliciter Sacerdotes, vel Sacerdotes secundi ordinis dicti sunt. Quamuis, vt dicemus postea, nonnulli eorũ quandoque summi Sacerdotes, & principes Sacerdotum, appellentur. 4. Reg. 23. Iosias præcepit Helciæ Sacerdoti magno, & Sacerdotibus secundi ordinis. Et cap. 25. Abstulit princeps militiæ

Saraiam Sacerdotem primum, & Sophoniam Sacerdotem secundum. Quibus locis Pontificem nomine Sacerdotis magni & primi, reliquos vero, Sacerdotes secundi ordinis nuncupari videmus. Quia ergo Aaron primus omnium a Deo fuit Pontifex institutus, & filij eius in Sacerdotes fuere consecrati, quidquid ad Sacerdotale munus spectans, de Aarone scriptum est, ad Pontificem, quidquid vero de filijs eius, ad reliquos Sacerdotes pertinet.

De functionibus summi Pontificis.

Quinque pertinebant ad munus summi Pontificis. Primum est, vt ingressus tabernaculum quotidie lucernas, quæ erant in eo, concinnaret. Exod. 30. & Leuit. 24. Secundum, vt ad altare thymiamatis quotidie incensum adoleret, Exod. 30. & 1. Para. 6. Tertium, singulis hebdomadis panes propositionis denuo conficere, & recentes in mensa apponere, veteres vero quos a mensa amouebat, ipse & filij eius in loco sacro edere debebant, vt præcipitur Leuit. 24. Licuit nihilominus Abimelec Sacerdoti, vt quos ipse ab altari abstulerat, Dauidi & socijs edendos traderet, 1. Reg. 21. Quia æquum fuit eis vndecumque in illa necessitate succurrere, vt Dominus postea declarauit, Matth. 12. cap. Quartum, in diebus festis, vna cum reliquis Sacerdotibus sacrificia populi offerebat: de quibus nonnihil diximus supra cap. 7. annotatione secunda: & huic attestatur Iosephus lib. 6. de bello Iudaico dicens, Pontifex cum sacerdotibus ascendebat ad templum septimo quoque die, D & kalendis, & in annuis festiuitatibus populi, & sacrificabat. Quintum, semel in anno die festo expiationis solus Sanctū Sāctorum ingrediebatur, ipsumq; & altare thymiamatis sanguine vituli aspergens, a peccatis populi, expiabat: pro seipso, domo sua, vniuersoq. populo preces fundebat. Exod. 30. & Leuit. 16. Latius de hoc egimus in citata annotatione de festis.

An Pontifex semel in anno tātum ingrederetur Sācta Sanctorum.

Vnus est Beatus August. qui inter Patres affirmat. lib. 2. quæstio. in Exo. quæst. E 133. Pontificem consueuisse quotidie ingredi Sanctum Sanctorum, quia quotidie incensum debebat adolere in altari thymiamatis. Vnde quod dicitur semel tantum in anno ingredi solitum fuisse, explicat Aug. quod semel in anno ingrediebatur expiaturus per sanguinis aspersionem tabernaculum fœderis, & altare thymiamatis. Nihilominus quotidie sine sanguine debebat intrare, vt incensum

A adoleret, sicut ei præceperat Dominus. Ceterum cum Paulus ad Hebr. 9. dicat in priori tabernaculo semper introibant Sacerdotes sacrificiorum officia consummātes, in secundo autem semel in anno solus Pontifex non sine sanguine: videtur certius quod semel tantum in anno potuerit ingredi. Sic sentiunt super hunc locum Chry. ho. 17. in epist. ad Hebr. Theodoret. ibidem & super cap. 1. Theno. Hierony. sup. cap. 16. Ezech. & Ambrosius lib. 1. in B Lucam cap. de ingressu Zachariæ in templum. Nec parum hoc confirmat sententia Philonis & Iosephi, qui inter Hebræos fuere peritissimi. Ille namque lib. de legatione ad Caium, sic scripsit: Sanctuariū semel quotannis ingreditur Pontifex, ieiunij tempore tantum, odores incensurus, & ex more vota facturus: de cetero si quis sacerdos, immo si ipse Pontifex duobus anni diebus, aut eadem die ter, quaterue introierit, capite luet absque venia. Quod etiam lib. 2. de Monarchia repetit. Iose- C phus vero lib. 6. de bello Iudaico ait. Superhumerali, & rationali Pontifex vtebatur, solum cum Sancta Sanctorum ingrediebatur: quod semel in anno solus faciebat, quo die cūctis ieiunare mos erat. Ratio vero, cui Augustinus innixus est, vt cōtrarium sentiret, ex eo vim habuit, quia credidit ipse altare thymiamatis, in quo adolendum erat incensum, esse intra velū, quod diuidebat Sācta sanctorum a reliquo tabernaculi. Itaque iuxta eius sententiam hoc altare erat intra illud spa- D tium, quod dicebatur Sancta Sanctorum. Tamen si consulamus scripturam reperiemus, tam mensam propositionis, quam altare thymiamatis fuisse extra velum, tamen iuxta illud. De mēsa patet ex cap. 24. Leuit. de altari vero dicitur Exod. 30. ponesq. altare contra velum, quod ante arcam pendet testimonij, id est, pones ante velum. Intra velum ergo solummodo erat propitiatorium, id est Arca fœderis, & supra eius operculum Cherubini erant extensis alis: extra velum vero erat al- E tare in quo quotidie iuxta præceptum legis incensum adolebat sacerdos, absque eo quod ingrederetur in Sanctum Sanctorum.

De origine successione, & numero summorum Sacerdotum.

Quamuis pro instituto nostro dicta sufficerent, vt posset dignosci quo Sacerdos Summus ab alijs de genere Leuitarū differret: libet tamen pauca de Summorum Sacerdotum successione addere: quibus eorum dignitatem & statum melius possit vnusquisque cognoscere. Dignitas hæc a

Deo

Deo data est Aaroni, vt in eius posteritate perpetuo permanerent, sicut constat Exo. 28. & 29. & 1. Paralip. 26. ita tamen vt in demortui locum eius primogenitus succederet: sicut factum est per primos quinque sacerdotes ab Aarone vsque ad Bozi. Aaroni enim defuncto successit eius primogenitus Eleazarus, & Eleazaro eius primogenitus Phinees, & Phinees primogenitus eius Abisue, & Abisue successit Bozi, vt constat ex lib. 1. Paralip. cap. 6. Post mortem Bozi translatum fuit sacerdotium a familia Eleazari, ad familiam Ithamari fratris eius natu minoris: & quamuis ex scriptura translationis ratio non constet, dubitari non potest, quin fuerit graue aliquod peccatum: quia Dei promissio alioquin stabilis & indeficiens hac vna de causa mutari consueuit: sicut videmus in Heli: qui fuit primus Sacerdos summus de familia Ithamari, & non solum a Deo in Sacerdotem electus est, vt dicitur 1. Reg. 2. sed etiam a populo factus est Iudex, illumq. per quadraginta annos iudicauit, vt habemus eodem primo Reg. cap. 4. Tamen propter grauissima, & impunita filiorum Peccata 1. Reg. 2. illi comminatur Dominus, quod sacerdotium ab eius domo esset ablaturus, & de facto abstulit tẽpore Abiathar sacerdotis, vt mox dicemus. Rediji ergo Pontificatus ad familiam Eleazari, quando Sadoc factus est a Saule sacerdos, & per aliquot annos officio functus est simul cum Abiathar filio Achimelech, quem eisdem diebus Dauid creauit Sacerdotem Summum. Et in hac familia & posteritate Eleazari durauit Pontificatus vsque ad reditum populi ex captiuitate Babylonica, quo tempore Pontifices cœperunt, non solum templi, & sacrorum curam gerere: sed etiam Regum officio fungi, & Reipublicæ duces ac Principes appellati; beneq. cum illis actum est vsque ad Antiochum Eupatorem regẽ Syriæ, qui deposito Onia summo sacerdote, cœpit eligere Sacerdotes magnos de genere quidem Aaron, non tamen de familia ad quam iuxta Dei institutionem spectabat populi Principatus, sed plebeios, & viles homines subrogabat, qui nec viribus, nec auctoritate possent se eorum conatibus opponere. Subsecuta est paulo post Assamonæorum familia, quæ teste Iosepho lib. 12. Antiquit. cœpit a Iuda Machabæo filio Matathiæ, & ad tantam euecta est dignitatem, & potestatẽ, quantam in libris Machabæorum videre licet, donec Herodes qui fuit tẽpore Pompeij, A & postea a Romanis in regem Iudææ electus, vt tutius ei esset pro libito gubernare, sequutus exemplum Antiochi, ex plebeiorũ fæce summos sacerdotes creasset, & passim pro arbitrio deposuisset, alios denuo substituens. Et ex assidua hac & frequenti magnorum Sacerdotum mutatione ortum est, vt qui tamdiu Pontificatum gerere debebant secundum legis præscriptum, quamdiu vita duraret, paucis annis, & nonnulli etiam paucis diebus eo fungerentur officio, quousque tandem propter auaritiam Romanorũ, & Iudæorum, qui reges fiebant, & propter B frequentes dissensiones, & annui fierent Pontificatus, & pecunijs venderentur: vt latius tractat Iosephus libro 22. Antiquitatum.

Numerum summorum sacerdotum diuerse computant scriptores. Iosephus lib. 21. Antiq. cap. 8. numerat tres super octuaginta, & vno plus minusue. Hanc credo certiorem esse computationem, quia conformior est ijs, quæ ex lib. 1. Paralip. deduci possunt. C Fuere igitur ab Aaron vsque ad captiuitatem Babylonicam viginti & duo Sacerdotes: a Iosadec, qui fuit post captiuitatem primus, vsque ad tempora Antiochi Eupatoris regis Syriæ, fuere quindecim: ab Antiocho vsque ad Herodem illum, de quo modo loquebamur, numerantur septem decem, aut decem & octo: ab Herode vsque ad Finasium, qui fuit vltimus omnium summorum Sacerdotum, & suo fungebatur officio quando D Titus, & Vespasianus ciuitatem funditus euerterunt, transiere anni centum & septem: in quibus numerati sunt duo de triginta magni Sacerdotes, qui omnes complent numerum octuaginta trium. Hoc vnum in hac sacerdotum computatione oportet aduertere, quod Iosephus cap. 8. citato, nonnihil differt a diuina scriptura, tam in numero quam in nominibus horum sacerdotum. Quod duplici ex capite oritur: vel quia Iosephus inter Sacerdotes E magnos illos computat, qui quamuis magni non essent, quandoque tamen pro magnis supplebant & eorum fungebantur officio, vt fuit Phinees filius Heli, qui non fuit Sacerdos magnus cum e vita prior patre decesserit: tamen pro patre quandoque ministrabat, quia Heli iam senio confectus, & oculorum lumine orbatus, non bene poterat ministrare. Vel quia scriptura eorum tantum meminit, qui continuata primogenitorum successione Pontificatũ gesserunt. Iosephus vero etiam eos nu-

Numerus magnorum Sacerdotũ.

merat qui quamuis primogeniti non essent, tamen Pontificis officio functi sunt. Contigit enim aliquando, vt primogenito absque liberis decedēte, frater eius, & successiue plures ipsius fratres in Pontificatu succederent: quos omnes numerauit Iosephus, scriptura nonnullos eorum pretermittente.

An fuerint vnquam simul duo Sacerdotes magni.

Superest nunc examinanda difficultas, num aliquādo euenerit, vt duo simul summi Sacerdotes illo fungerentur officio, an vero semper vnus tantum pro tempore fuerit? Duo sunt scripturæ loca, quæ in hac re negotium facessunt. Primus locus est lib. 2. Regum cap. 15. vbi Sadoc, & Abiathar sacerdotes dicuntur. & 1. Para. 24. ne in officij functione cōtentio inter eos oriretur, Dauid vices eorum distribuisse dicitur. Alter locus est Luc. 3. dicentis: Sub principibus sacerdotum Anna & Caipha, factum est verbum Domini ad Ioannem. Quibus verbis aperte indicari videtur vtrumque simul & eodem tempore Pontificatum gessisse.

Primus locus probat absque dubio, tempore illo duos simul sacerdotes Pontificatu functos fuisse, quia & duo erant Reges in Israel: Saul qui possidebat regnum, & Dauid qui a Deo in regem electus, & a Samuele fuit vnctus. Sed vt rei veritas constet oportebit ea repetere, quæ in libris Reg. scribuntur. Habemus ex lib. 1. Regum cap. 22. quod Saul iratus cōtra Achimelech sacerdotem magnum, eo quod fugienti Dauidi cibos, & gladium dedisset, occidi fecit, non solum Achimelech, sed simul cum ipso alios octuaginta quinque sacerdotes. Vnus tantum Abiathar filius Achimelech, fuga mortem euadens confugit ad Dauidem, qui in locum patris a Saule interfecti, eum suffecit in Pontificatum. Aliunde Saul cum omnes sacerdotes interfecisset, elegit Sadoc, vt sacerdotio fungeretur loco Abimelech sacerdotis magni etiam interfecti. Et quamuis duo reges hac ducti ratione elegerint sacerdotes, tamen non sine secretiore, & altiori mysterio, Deo sic permittente, quia disposuerat, vt hoc eodem euentu impleretur verbum, quod contra domum Heli fuerat comminatus, dicens. 1. Reg. 2. Ecce dies veniunt & præcidam brachium tuum, & brachium patris tui, &c. Fuit autem tunc impletum: quia quamuis dum viueret Dauid, Sadoc de stirpe Eleazari, & Abiathar de stirpe Ithamari, & de familia Heli fungerentur sacerdocio, illo tamen mortuo, Salomō filius eius deposuit Abiathar, A priuans eum Pontificatu, præcipiens ei, vt in villam suam Anatoth, discederet. Quo facto, subdit scriptura. 3. Reg. 2. Eiecit ergo Salomon Abiathar, vt nō esset sacerdos Domini, vt impleretur sermo Domini quē loquutus est super domū Heli in Silo. Habes igitur vnde ortum sit, quod tempore illo simul fuerint duo sacerdotes magni. Quæret tamen aliquis, cum Dauid esset in lege peritus, & propheta Domini in omnibus sapiens, quorsum tempore suo permisit duos simul sacerdotes ministrare in templo, præcipiente lege B vt vnus tantum primogenitus mortui in locum eius subrogaretur? Respondeo, Dauidem absque legis transgressione id fecisse, quia tamquam verus Propheta intellexit Dominum Heli cōminatum fuisse quod scriptum est 1. Reg. 2. Videbis æmulum tuum in templo in vniuersis prosperis Israel. Quod non fuit impletum in persona Heli, cum ipse non viderit æmulum in templo: sed implendum erat, vt scriptura docet esse impletum, in Abia- C thar, qui erat de familia Heli, & vidit in templo Sadoc Sacerdotem in omnibus auctum & prosperum effectum, donec Salomon eum amouit ab officio. Vt ergo sermo Domini impleretur, Dauid neutrum sacerdotio priuauit, sed vtrumque pro tempore in templo ministrare permisit.

Annas, & Caiphas nō fuere simul summi Pōtifices.

De secundo loco maior est difficultas. August. tract. 49. in Ioan. credit Annam & Caipham eodem tempore fuisse Sacer- D dotes magnos, singulos tamen ministrasse per vices suas, vt Luc. 1. dicitur de Zacharia, Cum sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis suæ ante Deū, &c. Beda tamen super cap. 3. Luc. asserit tempore illo annuos fuisse sacerdotes. Probabilius tamen crediderim, non simul tempore vtrumque sacerdotio functum fuisse: nam Luc. 22. dicitur de Domino Iesu, Comprehendentes eum duxerunt illum ad domum Principis Sacerdotum. Quæ E verba indicant vnum fuisse tunc summum Sacerdotem, in cuius domum ductus fuit Dominus: alioquin si duo essent, Euangelista nomen eius expressisset, in cuius domum ductus fuerit. Insuper Ioan. 11. dicitur de Caipha: Cum esset Pontifex anni illius, prophetauit: quibus verbis ostenditur saltem eo tempore Caipham solum pontificatum administrasse. Est igitur considerandum, quod ex assidua, & frequenti sacerdotum mutatione (de qua superius diximus)

nova consuetudo inducta fuit, vt qui semel A per annum, vel per tempus aliquod Pontificatum gessissent, quamuis dignitatem relinquerent, Pontificis tamen nomen nõ amitterent. Sicut qui apud nos Episcopatui renunciat, Episcopi nomen non amittit. Quod ita fuisse constat ex Iosepho, qui lib.2. de bello Iudaico bis aut ter diuersis capitibus Pontifices appellat eos, qui Pôtificatu functi fuerant, quamuis tunc non essent Pontifices. Dico ergo Caipham solum id temporis Pontificatu functũ, Annã vero superioribus annis functum esse. & B quamuis alij essent qui fuerant etiam sũmi Sacerdotes, non illorum, sed solius Annæ mẽtio fit, quia erat socer Caiphæ. Propterea enim inter omnes, qui fuerant summi Sacerdotes solum ad Annã ductus est Dominus. locus vero ex 3. cap. Luc. sumptus non probat, eodem tempore fuisse vtrumque summũ Sacerdotem, sed Ioannis prædicationem sub vtriusque sacerdotio completam esse. Quod nos etiam concedimus, quia ad talem statum iam sacerdotium peruenerat, vt non solum annui es C sent sacerdotes, sed frequentius etiã mutarentur, prout videbatur Romanis principibus, qui rempublicam illam administrabant, vt testis est Iosephus lib. 18. Antiq. cap. 3. qui de vno Valerio Grato refert quanta facilitate Pontifices amoueret, & nouos crearet. potuit ergo Ioannis prædicatio, quamuis non fuerit diuturna, sub vtriusque Pontificatu peragi, non autem quod ambo simul vere essent summi Pontifices. De loco illo, quo Beatus Aug. suam probat sententiam, dicemus inferius. Su- D pererat dicere de vestibus & de consecratione summi Sacerdotis, sed quia hoc esset ab instituto digredi, supersedendum erit. qui tamen scire cupit, legat, quæ scribuntur Exod. 28. & Leuit. 8. & quæ Hieronymus Epist. 128. a Iosepho mutuatus est. de consecratione vero legat cap. 29. Exod. & 8. Leuit. & Philonem. libro 3. de vita Moysis.

De Sacerdotibus.

De Sacerdotũ origine.

EGimus iam de Sacerdote magno, de E Sacerdotibus, quos secundos, seu secundi ordinis appellari diximus, tractare nunc oportet. Circa quorum originem illud est aduertendum summos Sacerdotes ab Aaron per lineam primogenitorum descendisse, nimirum summo Sacerdoti Aaron eius primogenitus successit, huic autem ipsius primogenitus, & sic côsequẽter per primogenitos, a primo primogenito successio trahebatur. Quod si primogenitus deficiebat alicuius, succedebat secũdus aut tertius filius, omnes tamen a primogenito Aaron deriuabantur: a reliquis autem Aaron filijs, origo Sacerdotum secundorum descendebat. Fuerunt autem Aaron primo Sacerdoti summo quattuor filij, quorum duobus, nempe Nadab, & Abiu incendio interfectis, eo quod ignem prophanum, seu non sacrum sacrificio miscuissent: superfuere Eleazar, & Ithamar, a quorum priori summorum Sacerdotum, a posteriori secundorum tota progenies deriuata est. Summi ergo Sacerdotes secũdum legem a primogenito Aaron, secundi a secundo genito ortum habuere.

Quæ munera pertinent ad Sacerdotes.

Sicut secundi Sacerdotes in dignitate, & numero a summo Sacerdote multũ differebant, ita etiam in functione, & officio: nam septem sunt quæ ad munera Sacerdotum spectabant. Primo olea conseruare, quorum nonnulla pro lucernis, alia pro vnctionibus sacris vsui erant. Nume. 4. Secundo vasorum quibus in tabernaculo vtebantur, curam gerere. Nume. 4. Tertio, quotidie vna cum Sacerdote magno incensum offerre super altare thymiamatis, & absque Pontifice etiam super altare holocaustorum, vt scribitur Nume. 4. & 1. Paralip. 6. & 26. Quarto quotidiana offerre sacrificia. Nume. 4. Quinto, si quando pro populo vel priuatis personis præter cõsuetum ordinem offerendum esset sacrificium, offerre, vt patet Leuit. 17. & 2. Paralip. 29. Sexto, sacrificia facere, quæ pro singulis festis præscripta erant. Scripturæ loca in quibus huiusmodi indicantur sacrificia, ostendimus supra. cap. 7. Annota. 2. Iosephus hoc idem affirmat lib. 6. de bello Iudaico. Septimo pelles Holocaustorum detrahere. Leui. 1. & 2. Paralip. 29. Et quãuis omnia hæc Babylonico exilio fuerint interrupta & fere collapsa, tamen postquam a captiuitate redierunt, omnia Dei mandato fuere innouata: vt habetur Ezechielis 44. capite.

Sacerdotũ in classes distributio.

Dauid, qui in rebus ad diuinum cultũ spectantibus solertissimus fuit, tantã suo tempore inuenit multitudinem Sacerdotum ex Eleazaro, & Ithamar propagatam, vt necessarium duxerit illos omnes ad ordinem aliquem redigere: ne multitudo hæc, aut in ministerijs confusionem, aut inter ministros contentionem pareret. omnes ergo per vices suas, & per hebdomadas distribuit ad ministrãdum. Si quidem vt Iosephus affirmat lib. 2. cõtra Appionem

ſuperius explicuimus, & vti diximus Act.4. impletum legimus. Credentium erat cor vnum, & anima vna, non tantum diſcipulorum ſeu Apoſtolorum, ſed omnium etiam tunc credentium, quorum magna erat multitudo. Aduerte, quod ſupra dicebamus, hanc vnionem charitatis pro credentibus a Patre peti, non autem pro incredulis. His enim fides potius eſt petenda, vt credant: ideo hæc oratio pro mundo non eſt.

Sicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipſi in nobis vnum ſint.

Fidelium vnio duplex.

HOc eſt alterum, quod petit a ſuperiori diſtinctum, nempe: *Vt vnum ſint in nobis ſicut tu in me & ego in te*, intellige vnum ſumus. Attende pro vera, & legitima huius ſententiæ intelligentia, duplicem eſſe fidelium vnitatem. Prior eſt inter ipſos: vniti enim ſunt, & vnum corpus faciunt vnitate fidei vnius, eiuſdem religionis, & mutuæ inter ſe charitatis. Altera eſt cum Deo, & Chriſto: per gratiam enim, fidem, & charitatem Deo vnimur, & coniungimur, & in ipſo manemus, & ipſe in nobis. De qua vnione dicitur.1. Ioan.4. Quiſquis confeſſus fuerit, quoniam Ieſus eſt filius Dei, Deus in eo manet, & ipſe in eo. Et iterum: Deus charitas eſt, & qui manet in charitate in Deo manet, & Deus in eo. Fide igitur, & charitate non ſolum inter ſe vniuntur fideles, ſed etiam cum Deo, & Chriſto Domino. De hac duplici vnione ſententia præſens eſt intelligenda. Illud quidem, *Vt omnes vnum ſint*, de priori vnitate, qua inter ſe vnum ſunt fideles concordia & pace, quæ ex fidei vnitate, & charitate naſcitur. Verba autem iſta, *Vt ſint vnum in nobis, ſicut ego in te, & tu in me*, de poſteriori vnitate, qua vnum efficimur cum Deo, & in ipſo manemus, & ipſe in nobis. Non eſt autem æqualis ſimilitudo accipienda, vt Arriani falſo intelligebant, ſed ſimilitudo ſola. Nam Filius in Patre, & Pater in Filio eſt per naturæ identitatem, quia vna eſt natura vtriuſque: at noſtra eſt per gratiam. Nec enim inter nos, nec cum Deo vnam habemus, & eandem naturam, tamen dicimur eſſe in ipſo, & ipſe in nobis, & vnum eſſe inter nos, & cum ipſo. & in hoc ſimilitudo eſt, quia vnitas eſt, tamen vnitatis ipſius diuerſa eſt ratio: Filius enim & Pater per naturam, nos vero illis vnimur per gratiam. In annotatione cetera inuenies.

ANNOTATIO XII.

Arrianorũ argumenta refelluntur.

SIcut ex verbis illis ſuperioribus *Vnum ſint ſicut, & nos vnum ſumus*. Ariani argumentum ſuæ hæreticæ doctrinæ acceperunt, ita ex his proximis etiam fecerũt: vt enim Athana. ſerm.4. contra Arianos refert, dicebant ſic: Si nos vnum ſumus, ſicut Pater & Filius Vnum ſunt: igitur non erunt Pater & Filius conſubſtantiales. Aut certe nos erimus conſubſtantiales inter nos. Rurſus, ſi nos ſumus in Deo & Deus in nobis: ſicut Pater eſt in Filio, & Filius in Patre, igitur non eſt dicendus Filius in Patre, & Pater in Filio eſſe propter identitatem naturæ, ſicut nec nos dicimur eſſe in eo, & ipſe in nobis propter naturam eandem. Ad hanc blaſphemiam Athanaſius loco citato diffuſe, & docte reſpondet. Similiter & Cyril. lib. 11. cap. 26. diximus etiam nos ſupra A his verbis ſimilitudinem quandam ſignificari, & imitationem, non identitatem, ſicut quando dictum eſt Matth. 5. Eſtote perfecti, ſicut Pater veſter perfectus eſt, nõ enim creatura Creatori æquari poteſt, ſed per gratiam ad quandam ſimilitudinem extollitur: illa eſt ſumma vnio per naturam, noſtra eſt participata per gratiam. Docte autem annotat Athana. hanc differentiam in his verbis eiſdem ſignificari: B non enim dictum eſt, ſint in te vnum, ſicut ego in te vnum ſum, ſed *Sint vnum in nobis, ſicut ego in te, & tu in me*, vt diuerſa vnitas Patris, & Filij, ab vnitate fidelium ſignificaretur. Hæc dicta ſint contra Arrianos.

At grauior eſt difficultas circa huius ſententiæ intelligentiam, Athan. enim & Cyril. non aliam vnitaté intelligere vidētur

tur in his verbis: *Vt vnum sint in nobis*, *sicut tu in me, & ego in te*, præter illam, quæ dicta est illis superioribus verbis, *Vt vnum sint*. A Verba enim hæc eandem quidem continent vnitatem, sed explicite, & expresse significant, qualis sit vnitas illa, de qua dictum est, *Vt vnum sint*. quam ex exponens adiungit, *Vt sint vnum, sicut ego in te, & tu in me*. At quia illa particula, *Sint in nobis*, videbatur huic expositioni adferre aliquod obstaculũ, ideo Athanas. dupliciter exponit. Vno modo vt sit sensus B *Vt sint vnum in nobis*, id est, exemplo nostro vnum sint, sicut nos vnum sumus: nã aliquãdo id solet significare. Dicitur enim 1. Cor. 4. Hæc transfiguraui in me, & Apollo propter vos, vt in nobis discatis nõ inflati, *in nobis*, id est exemplo nostro. Altero modo, vt sit sensus: *In nobis*. id est virtute nostra: vnum enim esse non poterant, nisi virtute & opera Patris, & Filij quam etiam significationem in scriptura habet. Psal. 59. in Deo faciemus virtutẽ. & Psal. C 43. In te inimicos ventilabimus cornu, id est, virtute Dei.

At profecto accõmodatior videtur expositio, si distinguamus vnitatem hanc, cum & fideles vnum sint inter se, & vnum sint in Deo: & de priori dictum est, *vt vnum sint*: de posteriori, *Vt sint vnum in nobis, sicut tu in me, & ego in te vnum sumus*. Cum enim sint hæ duæ vniones, & verba expressa sint distincta, aptius interpretamur ea, si ad vtramque referamus. Nec est D necesse particulam illam, *in nobis*, illis modis interpretari, sed retinenda est similis significatio ei, in qua dicitur, Pater in Filio, & Filius in Patre manere: ita etiã nos dicimur manere in Deo, non secundum naturam, sed secundum gratiam. Vnum igitur sumus in Deo, quia manemus in eo, & ipse in nobis. Illud etiam cõsiderandũ est, non dictum esse, vnum sint cum Deo, seu nobiscum, sed, *vnum in nobis*: nõ enim Deus, & homo in aliquo vno conueniunt, quod vtrique sit commune, sed ipse est vnitas, qua vnũ efficimur in ipso. Sicut vnita- E tes vnum sunt in numero, quia in ipso copulantur: non tamen vnum sunt cum ipso quia nõ est alia vnitas, qua vnitates, & numerus vniantur. Hæc autem sententia, qua affirmamus maiorem vnitatem in his exprimi verbis, *vt vnum sint in nobis, sicut ego in te, & tu in me*, quam fuerit expressa in illis, *vt vnum sint*, est Hilarij lib. 8. de Trini. vbi exponens hanc totam sententiam, *Vt sint vnum sicut ego in te, & tu in me, vt & ipsi vnum sint*, dicit profectum

Vnum in nobis, cur dictum sit.

fieri vnitatis per hæc verba posteriora: qua si diceret aliam adiungi vnitatem verbis præcedentibus. vt magis vnum fiant, nẽpe & inter se, & in Deo ipso: necdum tamen sententia hæc satis exposita est nã superest explicare, quæ sit vnitas hæc. Quã explicationem, vt distinctio claritatem adferat, in sequentem remittimus annotationem.

ANNOTATIO XIII.

Vnitatem duplicem Cyrillus distinguit, Animorũ & corporũ.

VNitatem hanc exponit Cyril. lib. 11. cap. 26. docte, & subtiliter: distinguit autem vnitatem alteram quantum ad animas, alteram quantum ad corpora. Animas quidem vniri asserit vnitate Spiritus sancti: nam omnes credentes in Christum Spiritum sanctum vnum & eundem participant, & in ipso vniuntur, & per ipsum in Deo dicuntur esse, non quidem diuinitatẽ ipsam per se recipientes, sed per gratiam, fidem, & charitatem participantes: tamen qui participatur, & qui in eis est, vnus, & idem est. Vnde quodammodo quãtum ad animas, in vnica re indiuidua vnum sunt, nempe Spiritu sancto, & multum similes sũt in vnitate Patri & Filio, qui in vna substantia sunt vnum: quamuis non sit paritas quia illa natura eadem est in Patre, & Filio naturaliter, at Spiritus est idẽ in fidelibus per participationem gratiæ. Hãc eãdem vnionem docuit Athanasius hunc explicans locum in sermone 4. cõtra Arrianos in superiori annotatione allegato, & de hac vnione habemus scripturæ testimonia. 1. Ioan. 4. In hoc scimus, quia Deus manet in nobis, ex spiritu quem dedit nobis. Ratione igitur spiritus, Deus in nobis manet, & nos in Deo. 1. Corint. 6. Qui adhæret Deo, vnus spiritus efficitur cum eo; id est habet eundem Spiritum, qui est ipse Deus, & quem Pater, & Filius habẽt, quãuis non ad æqualitatem. Idem Paulus. 1. Cor. 12. Hãc vnitatem Spiritus in singulis distincta operantis, & in singulis prout vult, diuersa dona distribuentis, & vnum corpus ex multis colligẽtis describit. Hęc est vnitas quantum ad animas secundum quam omnes credentes vnum sunt, & inter se, & cum Deo ipso. Quamuis enim distinctum sit esse vnum inter se, & esse vnũ cum Deo, tamen vnum, & idem est, quod facit omnes credentes vnum inter se & vnum in Deo, nempe Spiritus sanctus a nobis participatus, & in nobis existens per gratiam, fidem, & charitatem: per hunc omnes sunt inter se, & vnum in Deo ipso.

Altera est vnitas corporũ quandoqui-

Vnitas corporũ, quæ & vnde orta sit.

dem etiam eredentium corpora vnum effecta sunt in Deo, & hæc vnitas, in qua vniuntur, & efficiuntur vnum, est caro ipsa Christi realiter in sacramento ipsis credentibus data, vt non participatione vnũ sint, vt factum est in priori vnitate, in qua dabatur Spiritus sanctus ratione donorũ sed realiter, & substantialiter Christus ipse in cibum detur. Ratione autem huius vnitatis maior est similitudo cum vnitate Patris, & Filij: per hanc enim carnem, & sanguinẽ Christus realiter in nobis, & nos in ipso, vt dictum est in capite sexto manemus, & vnum quodammodo corporaliter efficimur. De qua vnitate dictum est 1. Cor. 10. Quoniam vnus panis, & vnũ corpus multi sumus omnes, qui de vno pane, & vno calice participamus. Hanc eandem vnitatem non solum Cyril. sed & Hilarius lib. 8. Trini. bis verbis significari affirmat, & sane vera doctrina est & expositio legitima. In hoc tamẽ vno dissentio ab bis duobus Doctoribus, præsertim a Cyrillo qui vnitatem talem animarum, & corporum A significari asserit, verbis hisce, *Vt omnes vnum sint sicut & nos*, quæ repetuntur in sequenti sententia, nec distinguit bas vnitates iuxta verba distincta. At mihi videtur, sic distinguendum esse, vt verba illa, *Vt omnes vnum sint sicut & nos*, sint interpretãda de vnione animarũ, quæ fit ratione Spiritus participati a credentibus, fide, dilectione, & gratia, ac donis, ratione cuius vnum sunt inter seipsos. Verba autẽ quæ sequuntur, *Vt sint vnum in nobis, sicut tu in me, & ego in te*, exponẽda de vnitate, quæ B fit ratione eiusdem Spiritus, sed cum Deo, vt vnũ sint in Deo, & Deus in eis, & ipsi in Deo sint, bactenusq. nihil dictũ sit de vnitate corporũ, vsque ad verba sequentia, *Claritatem quam dedisti mihi dedi eis*, ibi enim hãc vnionẽ realẽ ratione carnis suæ docet. In præcedẽti ergo sentẽtia sola vnitas petitur quæ fit ratione vnius Spiritus sancti, qui vnit credentes inter se: & boc ideo, vt vnum sint inter se, & in Deo ipso: quod magis ad mentem Hilarij accedit, & sequentium expositione confirmatur.

Vt credat mundus, quia tu me misisti.

COMMENTARIVS.

Fructũ ex hac vnione in vnitate Spiritus exponit. Mũdus, inquit, ex hoc agnoscet, me esse a te missum. Attende, mundũ hoc in loco, non malos, & incredulos sed credentes de mundo vocatos significare, sicut dicitur: Non veni, vt iudicem, sed vt saluem mundum. &: Erat mundum reconcilians sibi. mundus ergo audiens tam miram, & inauditam vnitatem, vt inter se, & in ipso Deo credẽtes vnum efficiantur, inducetur facilius, & efficacius ad credendum me esse filium tuum, per quem talis vnio facta est. nemo enim tali vnitate fideles vnire posset, nisi filius Dei, & Deus esset, vti re ipsa factum est. Nisi enim filius Dei corpus induisset numquam homines ad hoc peruenissent, vt vnum essent in Deo, & Deus in eis, & ipsi in Deo manerent. Ita Athanas. serm. 4. allegato exponit. Particula, *vt* loco *Ita vt*, posita est, aut certe consecutionem indicat.

ANNOTATIO XIIII.

Nonnullæ Patrum expositiones expẽduntur.

A Vgustinus tractatu centesimo decimo hanc sententiam sic exponit, vt repetendum sit verbum, *rogo. Rogo*, inquit, *vt vnum sint*, & rogo, *vt sicut tu in me, & ego in te, vt etiam ipsi vnum sint in nobis*, & rogo etiam, *vt credãt, quia tu me misisti*, mũdum autem de credẽtibus exponit. Sed dura videtur expositio & non accommodata, quia hæc sententia ad id referri videtur, quod dictum est, Vt sint vnum in nobis, vt ex hoc nempe mundus credat, quia tu me misisti. Chrysost. hom. 81. & Euthym. interpretãtur sic hoc esse dictum, sicut illud: A In hoc cognoscent omnes, quod mei eritis discipuli, si dilectionem habueritis ad inuicem: ita etiam nunc dicitur, ex cõcordia doctrinæ: Mundus cognoscet, id est auditores intelligent Dei esse doctrinam. At non videtur boc accommodari posse: quãdoquidem hæc sententia non ex sola vnitate inter se, sed ex vnitate cum Deo, secũdum quam Deus in eis, & ipsi in Deo manẽt, mundus dicitur crediturus, Christũq. esse a Deo missum tamquam filium eius. Idcirco verior est expositio Athanasij: mũdus enim cui prædicabitur veritas hæc, vel ex eah

ex hac confitebitur Christum esse Dei filium, cognoscens non posse talem vnitatem fieri, nisi a Deo, vnde in eo qui credit confirmabitur Christum esse Dei filium, & qui non credit, allicietur ad fidem, & non tantum ex dogmatum conformitate: hæc enim duo simul esse necesse est.

Et ego claritatem, quam tu dedisti mihi, dedi eis, vt sint vnum sicut & nos vnum sumus.

COMMENTARIVS.

Connexio, & sensus huius sententiæ talis est. Postquam rogauit Patrem, vt credentes vnum faceret, & inter se, & in Patre, & filio, quæ vnio per Spiritum sanctum efficienda erat, addit se dedisse eis iam claritatem, quam a Patre accepit, qua vnum etiam sint, sicut & Pater & Filius vnum sunt. ac si diceret: Ego iam eos effeci vnum per meam claritatem, quam a te accepi: da tuo Pater Spiritum sanctum vt vnum etiam fiant. Claritas hæc est diuinitas ipsius filij: quã vt homo dicit se accepisse e Patre per vnionem hypostaticam. hanc diuinitatem vnitam carni suæ dedit nobis Christus in sacramento, quod tunc quando hæc loquebatur iam instituerat, discipulisq. communicauerat, pro suisq. fidelibus reliquerat: quo maxime vniuntur inter se & in Deo, quantum ad realem quandam, & corporalem vnionem. Animarum autem vnitas, quæ Spiritus sancti vniuntur gratia, maxime in Spiritus sancti aduentu effecta est, & hanc nunc rogat & petit. Illam enim, quæ sacramento sui corporis fit, iam dederat & hoc est, quod hisce verbis dicit, quod etiam verbis sequentibus explicat ipsemet Dominus.

Eucharistia maxime vnit cum Deo fideles.

Ego in eis, & tu in me, vt sint consummati in vnum.

Per Eucharistiam diuinitatem cum Christi corpore sumimus.

Modum, quo vnio hæc claritatis, & diuinitatis fiat exponit, *Ego*, inquit, *in eis*, sum per carnem meam in cibum verum, & realem eis datum, *Tu*, autem *in me* es, quia diuinitas tua est carni meæ vnita. Si igitur diuinitas est in carne, & caro est in credentibus, fit vt in credentibus etiam diuinitas sit per mediam carnem Christi. Habent ergo credentes in se, & carnem Christi, & per eam diuinitatem in se fiuntq. vnum, & quandam habent vnitatem per Christum ratione carnis suæ, & sic consummantur in vnum: id est, fiunt vnum perfecte, dum non solum vniuntur inter se, & cum Deo quantum ad animas, quod fit per Spiritum sanctum, sed etiam quantum ad corpora ipsa.

ANNOTATIO XV.

Claritatis nomine quid intelligatur.

Difficilis est hæc sententia intellectu, & laborant Patres in eius sensu inquirendo. Cyrillus lib. 11. cap. 26. & Hilar. lib. 8. de Trinitate exponunt hanc claritatem ipsam diuinitatem Verbi, carni vnitam, quam vt homo accepit Christus a Patre, quando Verbum caro factum est, hanc dedit nobis Deus & Christus, quando suam carnem cibum nostrum effecit, & nobiscum per sacramentum mirabile realiter vnitus est. Et hanc sententiam de hac vnitate interpretantur hi Doctores, quibus nos consentimus: ea enim expositio omnium est maxime accommodata, quãuis, vt superius diximus, hanc eandem vnitatem, isti Doctores verbis superioribus accommodent. At in hac parte nobis ea visa est expositio facilior, & aptior, si priores sententias interpretemur de vnitate animarũ, quæ fit per Spiritus sãcti gratiam,

tiam, dilectionem & dona cetera. Augus. autem tract. 110. aliter hanc claritatem interpretatur, nempe gloriam corporis, & verba præteriti significationem habent de futuro, vt sit sensus: immortalitatē & gloriam quā dabis carni & humanitati meæ, ego dabo eis. Huic expositioni id videtur obstare, quod sequitur: *Vt sint vnum sicut, & nos vnum sumus*, non enim hæc gloria ad vnitatem seu vnionem refertur. Deinde quia hæc potius petenda erat a Patre, sicut etiam Christus suammet petijt superius, dicendum enim erat: Rogo vt claritatem quam dedisti mihi, des eis, sicut dictū est: Clarifica me Pater claritate quā habui. Præterea, quia Christus in his verbis & sententijs, rogat pro suis ea, quæ in hoc sæculo futura sunt, & quibus maxime indigent, vt perficiantur. Adde etiam verbum sequens non accommodari huic expositioni, vt paulo inferius dicemus. Chrys. hom. 81. & Euthy. aliter exponunt, nempe claritatem hanc esse: tum potestatem miraculorum, quam Christus discipulis dedit: tum vnitatem concordiæ, de qua dictū A est: *Vt sint vnum*: hæc enim duo, erant efficax confirmandæ fidei veritatis argumētum, nempe miracula, & tam mira in eis concordia. Ista expositio quātum ad illud de concordia non videtur accommodata: nam cum roget Patrem, vt eos vnum faciat, non videbatur consonum dicere, Ego dedi eis vnitatem cōcordiæ. Quātum autem ad potestatem miraculorum probabilior est: tamen verba sequentia, *Vt sint vnum, & ego in eis, & tu in me*, non accōmodantur. B Præterea etiam quia hæc verba generalia, & communia sunt credentibus: at miracula non omnibus dantur. Ambr. lib. 5. de fide cap. 4. quandam aliam visus est indicare expositionem, nempe claritatem hanc esse filiationem, quam accepit Christus homo a Patre, postea dedit suis, quando credentes filios Dei efficit, quamuis non sit paritas. Christus enim naturalis, nos adoptionis filij sumus: & est probabilis expositio, tamen omnium accommodatissima est, quam Cyrillus, & Hilarius sequuntur: ideo in commentario ipsis subscripsimus.

Et cognoscat mundus, quia tu me misisti, & dilexisti eos, sicut & me dilexisti.

COMMENTARIVS.

Ex hac claritate quam dedi eis, duo cognoscent fideles: alterum est, me esse filium tuum a te missum: non enim aliter vniri poterant nobiscum, nisi diuinitatem haberem in ea carne, quam dedi eis. Alterum est te dilexisse eos, sicut & me dilexisti, idest, quod beneficium contulisti mihi homini, nempe diuinitatē tuam, dedisti etiam eis, & eos tibi, sicut & me vnire voluisti: quod argumētum est dilexisse te eos simili dilectione qua me, quamuis non pari. Nam diuinitas meæ est humanitati vnita immediate: at ceteris per mediam meam carnem communicatur. Mundum appellat credentes ipsos, qui in hoc quod dictum est, maxime dilectionem Patris agnoscunt, & filij diuinitatem confitentur. Attende agnoscere, seu cognoscere, non apertam cognitionem significat, sed fidem, ipso tamen effectu roboratam. Et loquitur Christus de dilectione, qua eius humanitas ita est a Patre dilecta, vt Verbum & diuinitatem ei vnierit, & copulauerit.

ANNOTATIO XVI.

De qua cognitione Christus loquatur.

Avg. tract. 110. suā superioris sententiæ expositionem persequens, hæc verba ad statum gloriæ refert. Quando nimirum cognoscentur hæc, quæ dicta sunt, quia modo creduntur: at argumentum hoc parum habet efficaciæ. Verbum enim hoc cognoscendi etiam fidei notitiam significat, maxime quando ex aliquo signo, & effectu exteriori procedit. Ioannis 6. Nos credimus, & cognouimus, quia tu es Christus filius Dei. Ioan. 7. Cognoscet de doctrina mea, an ex Deo sit. Qui alias sequuntur expositiones verba A hæc etiam accommodant aliter. Ambrosij autem expositioni, multum hæc verba cōsonant: ex filiorum enim adoptione data fidelibus, multum Christus filius Dei esse confirmatur, per quem in filiorū adoptionis dignitatem vocati sumus, & Patris erga nos dilectio ostenditur, qui nos filios efficit: quamuis nostra longe sit diuersa a Christi filiatione. At nos sequentes expositionem Hilarij, & Cyrilli verba hæc interpretati sumus, & est accommodata interpretatio cum Cyrillo lib. 11. capite. 27.

Pater quos dedisti mihi, volo, vt vbi sum ego, & illi sint mecum, vt videant claritatem meam, quam dedisti mihi.

COMMENTARIVS.

PRecatur Patrem postremo præmium, & beatitudinem, ijs omnibus, qui a Patre dati sunt, de quibus prius dixerat, vt vnum sint, quemadmodum nos vnum sumus: vt hac spe discipuli confortentur in afflictionibus, & laboribus sæculi, & omnes etiam, qui credituri sunt in eum. *Pater*, inquit, *Volo*, id est, maxime desidero, & cupio. vt omnes ij, *quos mihi dedisti sint, vbi ego sum*, nempe in cælesti regno, vt etiam videant diuinitatem, & gloriam meam, quam mihi dedisti, & huic carni vniuisti. Attende verbum, *Volo*, est non imperantis, sed præcantis, & desiderium proponentis: ita exponit Cyprianus lib. de mortalitate dicens, Christum deprecatum esse Patrem hisce verbis. & similiter Chrysost. hom. 81. id indicat, & in scriptura eam habet significationem, vt sit petentis non imperantis. Matth. 12. Volumus a te signum videre. & Mar. 6. Volo vt protinus des mihi caput Ioannis. & cap. 10. Volumus vt quodcumque petierimus, facias. Quamuis aliquando sit absolutam voluntatē explicantis. Matt. 8. Volo, mūdare. Matth. 20. Volo huic nouissimo dare sicut & tibi. est autem voluntas hæc oratio quædam, & vehemens deprecatio. Rursus dicit: *Vbi sum ego:* nam ratione diuinitatis regnabat in cælis, eratq. ibi iuxta illud Ioan. 3. Qui descendit de cælo, filius hominis, qui est in cælo. Hoc annotat Augustinus tract. 111. Itē, *Vt videant claritatem*, non dicitur, vt habeant, quia nostra beatitudo visio est diuinitatis. Christus quidem diuinitatem habet: beati autem vident. Quod Ambrosius lib. 5. de fide cap. 3. simul cum alijs verbis, docte interpretatus est, dicens: Si iudicasset quod diuinam sedem Pater omnibus daret, dixisset: Volo vt vbi ego sedeo, illic sedeant mecum. at inquit, *Volo vt sint mecum*, non sedeant mecum. Et, *Vbi ego*, non quomodo ego. Deinde sequitur, *Vt videant claritatem meam*, nec dixit vt habeant, sed vt videant: seruus enim videt, Dominus possidet. sicut & Dauid Psal. 26. dicit, Vt videant voluntatem Domini. Hæc Ambro. Quibus verbis significat hanc sententiam non pro solis Apostolis, vt existimat Chrysost. hom. 81. sed etiam pro omnibus saluandis dictam esse: idcirco non dicitur, vt sedeant, ne omnes iudicaturos existimaremus. Verbum etiam, *Volo*, exponit tamquam iudicantis, & absolute decernentis esse, vt loquatur tamquam Deus, quod probabiliter dicitur. Tandem dicit, *Quos dedisti mihi*, iuxta illud a principio dictum: Vt omne, quod dedisti ei, det vitam æternam vbi notat Cyril. lib. 11. cap. 28. nullos alios saluari, nec beatificari præter datos a Patre, qui prædestinati dicuntur: hi videbunt claritatem, & diuinitatem Christi.

Volo non imperiū sed precationē denotat.

Beatitudo nostra in visione consistit.

Quia dilexisti me, ante mundi constitutionem.

VT homo loquitur, cuius humanitas sic est a Deo dilecta supra omnem creaturam, vt ei sit diuinitas vnita, & ad hanc excellentiam, & dignitatem erecta, vt homo ille Deus esset. Hæc autem dilectio non noua fuit, sed ante mundi cōstitutionē: fuit enim ab æterno electa, & dilecta illa humanitas, vt Verbo vniretur, quamuis in tempore vnita sit: idcirco ante mundi constitutionem dilectus dicitur, vt homo. Sententia hæc non habet locum ratione diuinitatis: quāuis enim Christus ab æterno a Patre diuinitatem habeat, verumq. sit, Patrem dedisse diuinitatem ei, tamen non quia dilexit eum: naturalis enim illa natiuitas est, non ex voluntate procedens: intelligenda igitur est, vt loquatur tamquam homo.

ANNO-

ANNOTATIO XVII.

Vox, constitutio quid significat.

HIeronymus ad Ephes. 1. Vbi simile verbum habetur: Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, vim nominis huius explicat *constitutio*, est enim Græce, καταβολή, quam non idem sonare Græcis, quod Latinis constitutionem dicit, sed id inquit dicitur καταβολή, cum quid deorsum iacitur, & in inferiorem locum mittitur de sublimi, vel cum aliqua res sumit exordium: vnde & hi, qui ædium futurarum prima iaciunt fundamēta, καταβεβληκέναι, idest deorsum instia fundamentorum iecisse dicuntur. Volens itaque Paulus ostendere, Deum vniuersa machinatum ex nihilo, non conditionem, non creaturam, atque facturam, sed, καταβολήν, id est, initium fundamenti ad eum retulit, vt non iuxta Manichæū, & ceteras hæreses, quæ factorem, & materiam ponunt aliquid, vnde creaturæ factæ sunt, antecesserit creaturas, sed omnia ex nihilo substiterint. Hæc Hieronymus.

Pater iuste.

COMMENTARIVS.

POstquam orauit petens præmium, & beatitudinem suis a Patre, iustitiam petitionis exponit: æquum enim erat, vt ij essent, vbi Christus erat, & viderent claritatem eius, qui non credente mundo crediderunt, & Christo adhæserunt. hac de causa Patrem appellat iustum, quia retributio iustitiæ est. 2. Timo. 4. Quam reddet mihi iustus iudex, nōn solum autem mihi, sed & his, qui diligunt aduentum eius.

ANNOTATIO XVIII.

Cur iustū appellat Patrem.

CYril. lib. 11. cap. 29. rectè annotat, iustum appellatum Patrem, quia iustitiæ effectus in his verbis significatur: sicut quando sanctificatio rogabatur, Pater sanctus vocatus est. Quæ autem sit hæc iustitia, sic exponit: nempe dictum esse iustum, quia iuste dæmonem, qui mundū captiuū detinebat, ne ad immortalitatem, ad quā creatus erat peruenire posset, damnauit, & domiuio priuauit, vt supra dictū est. Sensus igitur est. *O Pater iuste, mundus non cognouit*, hanc tuam iustitiam, quam pro mundo erga diabolum exercuisti, quam si nouisset, omnes ad te accurrissent. Chrys. hom. 81. aliter explicat hanc iustitiam, nempe iustum dici, quia mundus non habet, vnde arguat Deum, quod ipsum non nouerit: sua enim culpa noluit credere, & cognoscere. Aliter Aug. tract. 111. sentit. Iustum dici, quia iuste mundum, & infideles cognitione sui priuauit: nam quod aliquibus non reueletur Dei veritas, iustitia ipsius est propter eorū peccata: quod vero alijs manifestetur, misericordia est. Nos aliter exposuimus, nempe vt iustitia hęc sit in pręmij retributione, quæ credentibus in eū, superiori sententia petebatur: hanc enim reddere iustitiæ est, iuxta illud 2. Tim. 4. Reddet mihi iustus iudex, nō solū autē mihi, sed & his, qui diligūt aduētū ei⁹.

Mundus te non cognouit, ego autem te cognoui, & hi cognouerunt, quia tu me misisti, & notum feci eis nomen tuum.

COMMENTARIVS.

MVltum notanda est particula, *Et*, quæ in Græco textu est, *Et mundus te non cognouit*, id est mundo te non cognoscente, hi nouerunt: seu, cum mundus te non nouerit, ego te noui, & hi nouerunt: suos enim discipulos a mundo distinguit, vt sit sensus: Cum mundus non cognouit, hi nouerunt. Inter tot incredulos credere, laude dignū est, & præmio. Vt autē hanc cognitionē non eos a seipsis habuisse significaret, sed quia edocti ab eo sunt: propterea dicit, *Ego autem noui te,*

noui te,& hi cognouerunt, quia tu me misisti, & notum feci, id est, quia ego notum feci eis. *Nomen tuum*, nempe te esse Patrem meum, propterea te nouerunt: ex mea enim reuelatione habent, vt te, & me cognoscant: nemo enim nouit Patrem nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare. Filius per se nouit, ceteri ex reuelatione hanc cognitionem sunt consequuti.

Et notum faciam.

Adhuc maiorem diuinitatis, & nominis tui cognitionem, & ampliorem fidem præstabo, quod factum est post resurrectionem, quando eis scripturas diuinas aperuit, & perfectius effectum est, quando misit eis Spiritum sanctum. De hac notitia, quæ facta est per Spiritus sancti aduentum, exponunt hæc verba Chrysost. hom. 81. & Euthym. & est accommodata expositio, adiuncta etiam notitia, quæ facta est post resurrectionem ab ipsomet Christo, de qua præcipue hic loquitur. Aug. vero tract. 111. ad manifestationem gloriæ hæc verba refert: & probabilis est expositio, sed accommodatior est prior.

Vt dilectio, qua dilexisti me, in eis sit, & ego in ipsis.

Causam huius manifestationis factæ, & faciendæ exponit: vt simili dilectione, qua me dilexisti, eos diligas, vt sicut similes sumus ego & ipsi in tui cognitione, simus etiam in dilectione: vt sicut me tamquam Filium diligis, etiam filiali dilectione eos tamquam filios diligas. Subiungit autem Dominus causam dilectionis huius dicens, *Et ego in eis*, id est, quia ego in eis sum, & inhabito per fidem viuam: sæpe enim hæ particulæ copulatiuæ apud Ioannem vim habent causæ, quæ est Hebræa phrasis. Sensus ergo est: notum feci, & faciam adhuc nomen tuum in eis, quia sic ero in ipsis: hoc autem facio, vt diligantur a te tamquam filij, quia ego, qui Filius tuus sum, in ipsis sum & habito. Non autem absque mysterio dicitur: *Dilectio sit in ipsis*, cum potuisset dicere, diligas eos: at vt significet quando Deus diligit ipsam dilectionem, quæ Spiritus sanctus est, esse in dilectis per gratiam, ideo dicit, *Dilectio sit in ipsis*, de hoc latius in annotatione. Sunt autem verba similitudinis non paritatis, aut æqualitatis: vt enim non sumus pares in cognitione Patris cum Christo: sic nec in dilectione Patris, nec in filiatione. De qua similitudine siue æqualitate dictum est. 1. Ioan. 3. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus. Porro fine optimo concluditur oratio, vt nimirum dilectio Patris, & Christus sit in suis.

ANNOTATIO XIX.

Quid sit Dei dilectio nem in nobis esse.

Chrysost. hom. 81. verbum illud, *Dilectio sit in eis, qua dilexisti me*, sic exponit, vt cognoscant dilectionem, qua me dilexisti, & dum id cognoscunt, ego sim in eis: quam expositionem sequitur Euthy. tamen Cyril. lib. 11. cap. 30. aliter exponit. *Nempe dilectio sit in eis, qua dilexisti me*, id est diligantur a te perfecte, sicut ego dilectus sum: quod nos secuti sumus in commentario. Illud autem vltimum verbum, *Et ego in ipsis*, August. tract. 111. In sensu causali exponit, vt nos exposuimus. Cyril. & Chrysost. in sensu copulandi: & accommodata est vtraque expositio: probabilior tamen visa est Augustini, quamuis ipse sensum alium sequatur, nempe de beatitudine, & gloria sempiterna.

Sed merito interrogare quis posset: Cur non dicitur vt dilectione, qua dilexisti me, diligas eos. Sed, *vt dilectio, qua dilexisti me, sit in eis*. Quid est dilectionem Patris esse in eis? Respondeo hac locutionis forma significari discrimen, quod est inter amorem generalem, quo diligit Deus cuncta quæ fecit: & singularem illum quo credentes in Christum prosequitur. Illo enim sic Deus diligit omnia, vt amorem

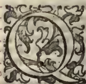
amorem ipsum non communicet eis: ex A amore quippe benefacit omnibus, amorē tamen ipsum suum non dat eis. Hoc vero singulari amore sic diligit credentes, vt non solum magna eis beneficia conferat, filiosq. adoptionis suos faciat: sed etiam ipsammet suam dilectionem, & amorem eis donet, vt in ipsis vere sit. Patris enim dilectio Spiritus sanctus est, quem credentibus dat, vt per eum efficiantur filij, & recipiant bona, quæ ex eodemmet amore, & dilectione procedunt. Mirus profecto, & B altissimus est hic amandi modus, de quo
Rom. 5. Rom. 5. dictum est: Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Hac igitur de causa dictum nunc est: *Vt dilectio, qua me dilexisti, sit in eis*. petebat enim Christus credentes in se diligi a Patre, non quidem illa dilectione generali, qua bonos, & malos diligit, & suum Solem oriri super eos facit: sed ea, qua efficiendi erant filij Dei adoptionis, & heredes æternę vitę: & vnū, sicut & Pater, & filius vnum sunt, quæ non erant futura, nisi eadem dilectione Patris, quæ Spiritus sanctus est, collata & donata eis: propterea dicit, *Vt dilectio, qua me dilexisti, sit in eis*. Hoc nos docuit Ioannes ipse 1. Epist. Videte, inquit, qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur, & simus. Non enim dicit, videte, quali charitate nos dilexit Pater, sed qualem charitatem dedit nobis. Sic namque nos filios effecit ex charitate, vt eandem charitatem, qui Spiritus sanctus est, dederit, vt per eum filij essemus. Rom. 8. Accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba Pater. Gal. 4. Misit Deus spiritum filij in corda vestra, in quo clamatis Abba Pater. Merito autem dicit Ioannes *Videte*, quia profecto omni dignus est consideratione, & perpetua gratiarum actione tantus, & tam singularis amor. Hanc dilectionem petit nunc Christus: & vero tantum precatorem, quantus Christus erat, tales preces decebant. 1. Ioan. cap. 3.

CAPVT DECIMVM OCTAVVM.

Haec cum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, vbi erat hortus, in quem introiuit ipse, & discipuli eius. Sciebat autem & Iudas, qui tradebat eum, locum: quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis. Iudas ergo cum accepisset cohortem, & a Pontificibus & Pharisæis ministros, venit illuc cum laternis, & facibus, & armis. Iesus itaque sciens omnia, quæ ventura erant super se, processit, & dixit eis: Quem quæritis? Responderunt ei: Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus: Ego sum. Stabat autem & Iudas, qui tradebat eum, cum ipsis. Vt ergo dixit eis: Ego sum: abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram. Iterum ergo interrogauit eos: Quem quæritis? Illi autem dixerunt: Iesum Nazarenum. Respondit Iesus: Dixi vobis quia ego sum. Si ergo me quæritis, sinite hos abire. Vt impleretur sermo, quem dixit: Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam. Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum: & percussit pontificis seruum, & abscidit auriculam eius dexteram. Erat autem nomen seruo Malchus. Dixit ergo Iesus Petro: Mitte gladium tuum in vaginam. Calicem, quem dedit mihi Pater, non, bibam illum? Cohors autem, & tribunus, & ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum, & ligauerunt eum, & adduxerunt eum ad Annam primum. Erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius. Erat autem Caiphas, qui consilium dederat Iudæis: Quia expedit vnum hominem mori pro populo. Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, & alius discipulus. Discipulus autem ille erat notus pontifici, & introiuit cum Iesu in atrium pontificis. Petrus autem stabat ad ostium foris. Exiuit ergo discipulus alius, qui erat notus pontifici, & dixit ostiariæ: & introduxit Petrum. Dicit ergo Petro ancilla ostiaria: Numquid & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille: Non sum. Stabant autem serui & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se. Erat autem cum eis & Petrus stans, & calefaciens se. Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis, & de doctrina eius. Respondit ei Iesus: Ego palam locutus sum mundo, ego semper docui in synagoga, & in templo, quo omnes

Iudæi conueniunt, & in occulto locutus sum nihil. Quid me interrogas? interroga eos, qui audierunt, quid locutus sim ipsis. Ecce hi sciunt, quæ dixerim ego. Hæc autem cum dixisset, vnus assistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicens: Sic respondes pontifici? Respondit ei Iesus: Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cædis? Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem. Erat autem Simon Petrus stans & calefaciens se. Dixerunt ergo ei: Numquid & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit: Non sum. Dixit ei vnus ex seruis pontificis, cognatus eius, cuius abscidit Petrus auriculam: Nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negauit Petrus: & statim gallus cantauit. Adducunt ergo Iesum a Caipha in prætorium. Erat autem mane: & ipsi non introierunt in prætorium, vt non contaminarentur, sed vt manducarent Pascha. Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc? Responderunt & dixerunt ei: Si non esset hic malefactor non tibi tradidissemus eum. Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudæi: Nobis non licet interficere quemquam. Vt sermo Iesu impleretur, quem dixit, significans qua morte esset moriturus. Introiuit ergo iterum in prætorium Pilatus: & vocauit Iesum, & dixit ei: Tu es rex Iudæorum? Respondit Iesus: A temetipso hoc dicis, an alij tibi dixerunt de me? Respondit Pilatus: Numquid ego Iudæus sum? Gens tua, & Pontifices, tradiderunt te mihi: quid fecisti? Respondit Iesus: Regnum meum non est de hoc mundo. Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei vtique decertarent, vt non traderer Iudæis. Nunc autem regnum meum non est hinc. Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tu? Respondit Iesus: Tu dicis, quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati: omnis, qui est ex veritate, audit vocem meam. Dicit ei Pilatus: Quid est veritas? Et cum hoc dixisset, iterum exiuit ad Iudæos, & dicit eis: Ego nullam inuenio in eo causam. Est autem consuetudo vobis: vt vnum dimittam vobis in Pascha: vultis ergo dimittam vobis regem Iudæorum? Clamauerunt ergo rursum omnes, dicentes: Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.

ANNOTATIO I.

VONIAM in historia Dominicæ Passionis, tam apud Ioannem quam ceteros Euangelistas, frequens est mentio Pontificis & Pontificum, Sacerdotis & Sacerdotum, Scribarum & Pharisæorum, in quibus intelligendis non paucæ occurrunt difficultates: necesse erit præmittere quis horum vnusquisque, & quæ eius functio fuerit, ne id ipsum toties repetere cogamur, quoties harum personarum mentio occurret.

De summo Sacerdote.

INter Sacerdotes, qui omnes de genere Aaron esse debebant, ille principatum tenebat, quem Pontificem appellarunt, qui in sacris litteris, Sacerdos, Sacerdos magnus & Summus, Sacerdotum Princeps, & denique Pontifex appellari consueuit: reliqui vero simpliciter Sacerdotes, vel Sacerdotes secundi ordinis dicti sunt. Quamuis, vt dicemus postea, nonnulli eorũ quandoque summi Sacerdotes, & principes Sacerdotum, appellentur. 4. Reg. 23. Iosias præcepit Helciæ Sacerdoti magno, & Sacerdotibus secundi ordinis. Et cap. 25. Abstulit princeps militiæ

 Saraiam

Saraiam Sacerdotem primum, & Sophoniam Sacerdotem secundum. Quibus locis Pontificem nomine Sacerdotis magni & primi, reliquos vero, Sacerdotes secundi ordinis nuncupari videmus. Quia ergo Aaron primus omnium a Deo fuit Pontifex institutus, & filij eius in Sacerdotes fuere consecrati, quidquid ad Sacerdotale munus spectans, de Aarone scriptum est, ad Pontificem; quidquid vero de filijs eius, ad reliquos Sacerdotes pertinet.

De functionibus summi Pontificis.

Quinque pertinebant ad munus summi Pontificis. Primum est, vt ingressus tabernaculum quotidie lucernas, quæ erant in eo, concinnaret. Exod. 30. & Leuit. 24. Secundum, vt ad altare thymiamatis quotidie incensum adoleret, Exod. 30. & 1. Para. 6. Tertium, singulis hebdomadis panes propositionis denuo conficere, & recentes in mensa apponere, veteres vero quos a mensa amouebat, ipse & filij eius in loco sacro edere debebant, vt præcipitur Leuit. 24. Licuit nihilominus Abimelec Sacerdoti, vt quos ipse ab altari abstulerat, Dauidi & socijs edendos traderet, 1. Reg. 21. Quia æquum fuit eis vndecumque in illa necessitate succurrere, vt Dominus postea declarauit, Matth. 12. cap. Quartum, in diebus festis, vna cum reliquis Sacerdotibus sacrificia populi offerebat: de quibus nonnihil diximus supra cap. 7. annotatione secunda: & huic attestatur Iosephus lib. 6. de bello Iudaico dicens, Pontifex cum sacerdotibus ascendebat ad templum septimo quoque die, & kalendis, & in annuis festiuitatibus populi, & sacrificabat. Quintum, semel in anno die festo expiationis solus Sanctũ Sanctorum ingrediebatur, ipsumq; & altare thymiamatis sanguine vituli aspergens, a peccatis populi, expiabat: pro seipso, domo sua, vniuersoq; populo preces fundebat. Exod. 30. & Leuit. 16. Latius de hoc egimus in citata annotatione de festis.

An Pontifex semel in anno tantum ingrederetur Sancta Sanctorum.

Vnus est Beatus August. qui inter Patres affirmat lib. 2. quæstio. in Exo. quæst. 133. Pontificem consueuisse quotidie ingredi Sanctum Sanctorum, quia quotidie incensum debebat adolere in altari thymiamatis. Vnde quod dicitur semel tantum in anno ingredi solitum fuisse, explicat Aug. quod semel in anno ingrediebatur expiaturus per sanguinis aspersionem tabernaculum fœderis, & altare thymiamatis. Nihilominus quotidie sine sanguine debebat intrare, vt incensum A adoleret, sicut ei præceperat Dominus. Ceterum cum Paulus ad Hebr. 9. dicat in priori tabernaculo semper introibant Sacerdotes sacrificiorum officia consummãtes, in secundo autem semel in anno solus Pontifex non sine sanguine: videtur certius quod semel tantum in anno potuerit ingredi. Sic sentiunt super hunc locum Chry. ho. 17. in epist. ad Hebr. Theodoret. ibidem & super cap. 1. Threno. Hierony. sup. cap. 16. Ezech. & Ambrosius lib. 1. in B Lucam cap. de ingressu Zachariæ in templum. Nec parum hoc confirmat sententia Philonis & Iosephi, qui inter Hebræos fuere peritissimi. Ille namque lib. de legatione ad Caium, sic scripsit: Sanctuariũ semel quotannis ingreditur Pontifex, ieiunij tempore tantum, odores incensurus, & ex more vota facturus: de cetero si quis sacerdos, immo si ipse Pontifex duobus anni diebus, aut eadem die ter, quaterue introierit, capite luet absque venia. Quod etiam lib. 2. de Monarchia repetit. Iose- C phus vero lib. 6. de bello Iudaico ait. Superhumerali, & rationali Pontifex vtebatur, solum cum Sancta Sanctorum ingrediebatur: quod semel in anno solus faciebat, quo die cũctis ieiunare mos erat. Ratio vero, cui Augustinus innixus est, vt cõtrarium sentiret, ex eo vim habuit, quia credidit ipse altare thymiamatis, in quo adolendum erat incensum, esse intra velũ, quod diuidebat Sãcta sanctorum a reliquo tabernaculi. Itaque iuxta eius sententiam hoc altare erat intra illud spa- D tium, quod dicebatur Sancta Sanctorum. Tamen si consulamus scripturam reperiemus, tam mensam propositionis, quam altare thymiamatis fuisse extra velum, tamen iuxta illud. De mẽsa patet ex cap. 24. Leuit. de altari vero dicitur Exod. 30. ponesq. altare contra velum, quod ante arcam pendet testimonij, id est, pones ante velum. Intra velum ergo solummodo erat propitiatorium, id est Arca fœderis, & supra eius operculum Cherubini erant extensis alis: extra velum vero erat al- E tare in quo quotidie iuxta præceptum legis incensum adolebat sacerdos, absque eo quod ingrederetur in Sanctum Sanctorum.

De origine successione, & numero summorum Sacerdotum.

Quamuis pro instituto nostro dicta sufficerent, vt posset dignosci quo Sacerdos Summus ab alijs de genere Leuitarũ differret: libet tamen pauca de Summorum Sacerdotum successione addere: quibus eorum dignitatem & statum melius possit vnusquisque cognoscere. Dignitas hæc a Deo

Deo data est Aaroni, vt in eius posteritate
perpetuo permanerent, sicut constat Exo.
28. & 29. & 1. Paralip. 26. ita tamen vt in
demortui locum eius primogenitus suc-
cederet: sicut factum est per primos quin-
que sacerdotes ab Aarone vsque ad Bozi.
Aaroni enim defuncto successit eius pri-
mogenitus Eleazarus, & Eleazaro eius
primogenitus Phinees, & Phinees primo-
genitus eius Abisue, & Abisue successit
Bozi, vt constat ex lib. 1. Paralip. cap. 6.
Post mortem Bozi translatum fuit sacer-
dotium a familia Eleazari, ad familiam
Ithamari fratris eius natu minoris: &
quamuis ex scriptura translationis ratio
non constet, dubitari non potest, quin fue-
rit graue aliquod peccatum: quia Dei pro-
missio alioquin stabilis & indeficiens hac
vna de causa mutari consueuit: sicut vide-
mus in Heli: qui fuit primus Sacerdos
summus de familia Ithamari, & non so-
lum a Deo in Sacerdotem electus est, vt
dicitur 1. Reg. 2. sed etiam a populo factus
est Iudex, illumq. per quadraginta annos
iudicauit, vt habemus eodem primo Reg.
cap. 4. Tamen propter grauissima, & impu
nita filiorum Peccata 1. Reg. 2. illi com-
minatur Dominus, quod sacerdotium ab
eius domo esset ablaturus, & de facto ab-
stulit tépore Abiathar sacerdotis, ve mox
dicemus. Rediijt ergo Pontificatus ad fa-
miliam Eleazari, quando Sadoc factus est
a Saule sacerdos, & per aliquot annos of-
ficio functus est simul cum Abiathar filio
Achimelech, quem eisdem diebus Dauid
creauit Sacerdotem Summum. Et in hac
familia & posteritate Eleazari durauit
Pontificatus vsque ad reditum populi ex
captiuitate Babylonica, quo tempore Pon-
tifices cœperunt, non solum templi, & sa-
crorum curam gerere: sed etiam Regum
officio fungi, & Reipublicæ duces ac Prin
cipes appellari: beneq. cum illis actum
est vsque ad Antiochum Eupatorem regẽ
Syriæ, qui deposito Onia summo sacer-
dote, cœpit eligere Sacerdotes magnos de
genere quidem Aaron, non tamen de fa-
milia ad quam iuxta Dei institutionem
spectabat populi Principatus, sed plebe-
ios. & viles homines subrogabat, qui nec
viribus, nec auctoritate possent se eorum
conatibus opponere. Subsecuta est paulo
post Assamonæorum familia, quæ teste
Iosepho lib. 12. Antiquit. cœpit a Iuda
Machabæo filio Matathiæ, & ad tantam
euecta est dignitatem, & potestaté, quan-
tam in libris Machabæorum videre licet,
donec Herodes qui fuit tépore Pompeij,

A & postea a Romanis in regem Iudææ ele-
ctus, vt tutius ei esset pro libito guberna-
re, sequutus exemplum Antiochi, ex ple-
beiorũ fæce summos sacerdotes creasset,
& passim pro arbitrio deposuisset, alios
denuo substituens. Et ex assidua hac &
frequenti magnorum Sacerdotum muta-
tione ortum est, vt qui tamdiu Pontifi-
catum gerere debebant secundum legis
præscriptum, quamdiu vita duraret, pau-
cis annis, & nonnulli etiam paucis diebus
eo fungerentur officio, quousque tandem
propter auaritiam Romanorũ, & Iudæo-
B rum, qui reges fiebant, & propter fre-
quentes dissensiones, & annui fierent Pon-
tificatus, & pecunijs venderentur: vt la-
tius tractat Iosephus libro 22. Antiqui-
tatum.

Numerum summorum sacerdotum di- Numerus magnorum Sacerdotũ.
uerse computant scriptores. Iosephus lib.
22. Antiq. cap. 8. numerat tres super octua-
ginta, & vno plus minusue. Hanc credo
certiorem esse computationem, quia con-
formior est ijs, quæ ex lib. 1. Paralip. de-
C duci possunt. Fuere igitur ab Aaron vsque
ad captiuitatem Babylonicam viginti &
duo Sacerdotes: a Iosadec, qui fuit post
captiuitatem primus, vsque ad tempora
Antiochi Eupatoris regis Syriæ, fuere
quindecim: ab Antiocho vsque ad Hero-
dem illum, de quo modo loquebamur, nu-
merantur septem decem, aut decem &
octo: ab Herode vsque ad Finasium, qui
fuit vltimus omnium summorum Sacer-
dotum, & suo fungebatur officio quando
D Titus, & Vespasianus ciuitatem funditus
euerterunt, transiere anni centum & se-
ptem: in quibus numerati sunt duo de tri-
ginta magni Sacerdotes, qui omnes com-
plent numerum octuaginta trium. Hoc
vnum in hac sacerdotum computatione
oportet aduertere, quod Iosephus cap. 8.
citato, nonnihil differt a diuina scriptura,
tam in numero quam in nominibus ho-
rum sacerdotum. Quod duplici ex capite
oritur: vel quia Iosephus inter Sacerdotes
E magnos illos computat, qui quamuis ma-
gni non essent, quandoque tamen pro ma-
gnis supplebant & eorum fungebantur of-
ficio, vt fuit Phinees filius Heli, qui non
fuit Sacerdos magnus cum e vita prior pa-
tre decesserit: tamen pro patre quandoque
ministrabat, quia Heli iam senio confe-
ctus, & oculorum lumine orbatus, non be-
ne poterat ministrare. Vel quia scriptura
eorum tantum meminit, qui continuata
primogenitorum successione Pontificatũ
gesserunt. Iosephus vero etiam eos nu-

nona consuetudo inducta fuit, vt qui semel A per annum, vel per tempus aliquod Pontificatum gessissent, quamuis dignitatem relinquerent, Pontificis tamen nomen nõ amitterent. Sicut qui apud nos Episcopatui renunciat, Episcopi nomen non amittit. Quod ita fuisse constat ex Iosepho, qui lib.2.de bello Iudaico bis aut ter diuersis capitibus Pontifices appellat eos, qui Põtificatu functi fuerant, quamuis tunc non essent Pontifices. Dico ergo Caipham solum id temporis Pontificatu functũ, Annã vero superioribus annis functum esse. & B quamuis alij essent qui fuerant etiam sũmi Sacerdotes, non illorum, sed solius Annæ mẽtio fit, quia erat socer Caiphæ. Propterea enim inter omnes, qui fuerant summi Sacerdotes solum ad Annã ductus est Dominus. locus vero ex 3.cap. Luc. sumptus non probat, eodem tempore fuisse vtrumque summũ Sacerdotem, sed Ioannis prædicationem sub vtriusque sacerdotio completam esse. Quod nos etiam concedimus, quia ad talem statum iam sacerdotium perueuerat, vt non solum annui es C sent sacerdotes, sed frequentius etiã mutarentur, prout videbatur Romanis principibus, qui rempublicam illam administrabant, vt testis est Iosephus lib. 18. Antiq.cap.3.qui de vno Valerio Grato refert quanta facilitate Pontifices amoueret, & nouos crearet. potuit ergo Ioannis prædicatio, quamuis non fuerit diuturna, sub vtriusque Pontificatu peragi, non autem quod ambo simul vere essent summi Pontifices. De loco illo, quo Beatus Aug. suam probat sententiam, dicemus infetius. Su D pererat dicere de vestibus & de consecratione summi Sacerdotis, sed quia hoc esset ab instituto digredi, supersedendum, erit. qui tamen scire cupit, legat, quæ scribuntur Exod.28.& Leuit.8.& quæ Hieronymus Epist.128.a Iosepho mutuatus est. de consecratione vero legat cap.29.Exod. & 8. Leuit. & Philonem libro 3. de vita Moysis.

De Sacerdotibus. E

De Sacerdotũ origine.

EGimus iam de Sacerdote magno, de Sacerdotibus, quos secundos, seu secundi ordinis appellari diximus, tractare nunc oportet. Circa quorum originem illud est aduertendum summos Sacerdotes ab Aaron per lineam primogenitorum descendisse, nimirum summo Sacerdoti Aaron eius primogenitus successit, huic autem ipsius primogenitus, & sic cõsequẽter per primogenitos, a primo primogenito successio trahebatur. Quod si primogenitus deficiebat alicuius, succedebat secũdus aut tertius filius, omnes tamen a primogenito Aaron deriuabantur: a reliquis autem Aaron filijs, origo Sacerdotum secundorum descendebat. Fuerunt autem Aaron primo Sacerdoti summo quattuor filij, quorum duobus, nempe Nadab, & Abiu incendio interfectis, eo quod ignem prophanum, seu non sacrum sacrificio miscuissent: superfuere Eleazar, & Ithamar, a quorum priori summorum Sacerdotum, a posteriori secundorum tota progenies deriuata est. Summi ergo Sacerdotes secũdum legem a primogenito Aaron, secundi a secundo genito ortum habuere.

Quæ munera pertinent ad Sacerdotes.

Sicut secundi Sacerdotes in dignitate, & numero a summo Sacerdote multũ differebant, ita etiam in functione, & officio: nam septem sunt quæ ad munera Sacerdotum spectabant. Primo olea conseruare, quorum nonnulla pro lucernis, alia pro vnctionibus sacris vsui erant. Nume. 4. Secundo vasorum quibus in tabernaculo vtebantur, curam gerere. Nume.4. Tertio, quotidie vna cum Sacerdote magno incensum offerre super altare thymiamatis, & absque Pontifice etiam super altare holocaustorum, vt scribitur Nume.4. & 1. Paralip.6.& 26. Quarto quotidiana offerre sacrificia. Nume. 4. Quinto, si quando pro populo vel priuatis personis præter cõsuetum ordinem offerendum esset sacrificium, offerre, vt patet Leuit.17.& 2. Paralip.29. Sexto, sacrificia facere, quæ pro singulis festis præscripta erant. Scripturæ loca in quibus huiusmodi indicantur sacrificia, ostendimus supra. cap. 7. Annota.2. Iosephus hoc idem affirmat lib.6.de bello Iudaico. Septimo pelles Holocaustorum detrahere. Leui.1.& 2.Paralip.29. Et quãuis omnia hæc Babylonico exilio fuerint interrupta & fere collapsa, tamen postquam a captiuitate redierunt, omnia Dei mandato fuere innouata: vt habetur Ezechielis 44.capite.

Sacerdotũ in classes distributio.

Dauid, qui in rebus ad diuinum cultũ spectantibus solertissimus fuit, tantã suo tempore inuenit multitudinem Sacerdotum ex Eleazaro, & Ithamar propagatam, vt necessarium duxerit illos omnes ad ordinem aliquem redigere: ne multitudo hæc, aut in ministerijs confusionem, aut inter ministros contentionem pareret. omnes ergo per vices suas, & per hebdomadas distribuit ad ministrãdum. Si quidem vt Iosephus affirmat lib.2.cõtra Apionem

pionem, in singulis classibus ex viginti- A quattuor (de quibus mox dicemus) plus quam quinque millia hominum numerabantur. Distribuit ergo Dauid Sacerdotes omnes, quos ex Eleazari prosapia reperit, in sexdecim Classes, illos vero qui ex Ithamaro originem ducebant in octo, & singulis præfecit Principem vnum, ipsammet classē a Principe illo denominās. Ne tamen quis cōquereretur, aut ipsum vt personarum acceptatorē incusaret, voluit sortibus definiri, quæ prima, & quę secūda, & tertia, vsque ad vigesimam quartā B futura esset: immo cum instituisset vt singulæ classes, singulis hebdomadibus in templo ministrarent, sortitus est etiam munus quod singuli Sacerdotum, illius classis obirent. Verbi gratia quis incensum poneret, quis Sacrificijs assisteret, quis pelles detraheret, &c. Hæc omnia constant ex lib. 1. Paral. cap. 24. & confirmat Iosephus lib. 2. contra Appionem. hæ Sacerdotum Classes, in scriptura quandoque appellantur vices, & hoc frequentissime, vt. 1. Esdr. 6. & 3. Esd. 1. lib. 1. Paralip. C 24. & Luc. 1. Sacerdos quidam nomine Zacharia de vice Abia. dicuntur etiam turmæ. 2. Paralip. 20.

An Zacharias pater Ioannis, fuerit Summus Sacerdos.

Ex dictis duo dubia soluuntur, primum est, An Zacharias pater Beati Ioannis Baptistæ fuerit Summus Sacerdos? Nō desūt graues, & antiqui patres, qui id affirmarūt, & argumentis confirmarunt. nam Ambro. lib. 1. in Luc. cap. de ingressu Zachariæ in templum, & August. tract. 49. in Ioan. sub finem illius, affirmant fuisse Sacerdotem magnum, eo ducti quod incensum adole- D bat, quod ad solum magnum Sacerdotem spectabat: tū etiā quia dicit Lucas. cap. 1. vt Sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ: per vices autem ministrabant Sacerdotes magni qui tēpore illo, inquit August. erant annui. Ceterum Quamuis horum auctoritas sit maximi facienda, probabilius esse crediderim illum non fuisse Sacerdotem magnum: tum quia de illo non dixisset Euāgelista, Erat Sacerdos quidam, sed, erat Sacerdos anni illius, vt dixit Ioannes E de Caipha, vel alia vteretur phrasi quæ conueniret Summo sacerdoti: tum quia Summus Sacerdos non habebat vices, solum enim tempore Sadoc, & Abiathar vt superius diximus, Dauid illis distribuit vices, pro tempore quo simul functi sunt Sacerdotio: ab illo tamē tempore summi Sacerdotis non erant vices, sed vt modo diximus, Sacerdotum secundi ordinis, quos in ministerio Dauid per vices diuisit. præsertim quod ex Iosepho. lib. 17. Antiq. cōstat, tunc temporis Ioazarum fuisse Sacerdotem magnum. Nec duo illa fundamenta quibus nituntur sentientes oppositum, quidquam probant: non enim erat solius magni Sacerdotis incensum offerre. Spectabat quidem ad ipsum, pro ratione muneris sui, quotidie mane quando lucernas cōcinnabat, etiam incensum offerre super altare Thymiamatis, vt constat Exo. 30. tamen sicut nec Aaron solus lucernas cōcinnabat, sed adiutus a filijs iuxta præscriptum Domini Exod. 27. ita nec solus incensum adolebat, sed adolebant etiā Sacerdotes secundi ordinis vt constat Leuit. 21. Num. 4. 1. Paralipo. 6. & 2. cap. 26. Falsum est etiā, vt diximus, summum Sacerdotem per vices ministrare: quia cū vnus esset, solus ipse sine socio ministrabat. Quādo vero. S. Lucas ait, quod Zacharias fungebatur Sacerdotio in ordine vicis suæ significat quod nos iā diximus, Sacerdotes per classes aut vices fuisse distributos, ita vt per sortes singulis obueniret quid quisque eorum acturus esset in ministerio templi. dicitur ego Zacharias de vice Abiæ, id est de classe Abiæ, quæ erat inter vigintiquattuor octaua, & ab Abia principe illius classis sic dicebatur, vt constat. 1. Paralip. 24. & in ordine vicis aut classis suæ sorte exijt vt Zacharias incensum poneret, sicut forte exijt vt alij eius Socij & eiusdem classis Sacerdotes alia facerent in eo dem templi ministerio.

Secundum dubium est, quid significet Marcus cap. 14. dicens: Adduxerunt Iesū ad Summum Sacerdotem Caipham, summi vero Sacerdotes quærebant aduersus Iesum testimoniū. Si enim vnus Caiphas erat summus Sacerdos, quos appellat Euāgelista summos Sacerdotes? immo in historia Dominicæ passionis frequenter dicitur: sūmi Sacerdotes, & Principes sacerdotum cōuenerunt, &c. Dubium ergo est, qui sint isti Principes sacerdotum & summi Sacerdotes? Ex dictis est manifesta responsio, vel vt nonnulli volunt Principes Sacerdotum, & Summos sacerdotes dici, qui functi fuerant Pontificatu, de quibus diximus supra, quod etiam post amissam dignitatem, retinebant nomen: Vel quod verius est & scripturæ conformius, Dauid vt modo diximus, Sacerdotes omnes in viginti quattuor classes distribuit, & singulis præfecit Sacerdotem vnum, qui illius classis Princeps dicebatur, vel summus sacer-

Qui dicantur Principes Sacerdotum, & summi Sacerdotes.

sacerdos inter Sacerdotes suæ classis. Illis A ergo viginti quattuor classibus præpositos appellat scriptura Principes sacerdotum, & summos Sacerdotes. & hac ratione intelligendum est, quod de Principibus sacerdotum dicitur. 1. Esd. cap. 8. immo & ipse Esdras, qui numquam fuit summus sacerdos, Princeps sacerdotum dicitur, quia vnius classis princeps fuit. tales etiam fuere Ioannes, & Alexander, de quibus actorum 4. & denique Scæua, de quo Acto. 19.

De Leuitis.

De leuitarũ origene.

DE Leuitis pauca obiter dicere visum est, quia in sacerdotum ministerium fuere deputati, & eorum etiam mentio facta est a Ioanne supra cap. 1. nec loquimur de Leuitis large sumptis, quia hoc modo Sacerdotes omnes Leuitæ dicuntur, quia ex tribu Leui origenem ducunt: sed de Leuitis agimus, qui munera Leuitarum propria obibát Leui tres filios habuit Gerson, Cahat, & Merari. Cahat vero ge- C nuit Amram, Isaar, Hebron, & Oziel. Ex Amram nati sunt Moyses, Aaron, & Maria. Ex Aaron Eleazar, & Ithamar, ex quibus sacerdotes omnes, tam supremi quã secundi ordinis originem duxerunt. Ex reliquis vero Leui filijs, nepotibus & pronepotibus, vniuersum genus sacrorum ministrorum, quos Leuitas appellat scriptura, propagatum est.

Duplex leuitarũ ordo

Duplex fuit Leuitarum ordo, alter Moy D sis tempore a Deo institutus, alter vero a Dauide rege innouatus: de illo prius, de hoc dicemus posterius. Constat ex tertio capite Numer. primogenitos omnes Hebræorũ Deo deberi in ministeriũ eo quod propter eos omnes Ægyptiorum primogenitos interfecerit. Pepigit ergo Dominus cum Hebræis, vt loco primogenitorum sibi assumeret tribum vnam, & hæc esset Leuitica, ex qua templi ministros sibi deligeret. præcepit autem Moysi Num. 1. & 3. vt de his assumeret in ministerium ta- E bernaculi, qui curam gererent de vasis, instrumentis, arca, mensa, velo, cortinis, & denique omnem tabernaculi supellectilem ferrent, quando castrametãdum esset. & eodem cap. 3. Num. munera distribuit singulis familijs Leui. & cap. 4. statuit quid eorum quisque portare deberet. v.g. quis arcam, quis mensam, quis cortinas, & cetera. & capite 8. eis indicitur, vt sint quidem custodes eorum, quæ ad tabernaculi ministerium pertinerent, non quod opere quidpiam faciant, sed solum vt sint sacerdotum ministri, & adiutores.

In his muneribus obeundis permanserunt Leuitæ vsque ad tempora Dauidis, qui primo illo Leuitarũ ordine quodammodo abrogato, ad nouum quendam ordinem tabernaculi ministeria redegit. De genere ergo Leuitarum cum reperisset triginta, & octo millia, fecit sacerdotum & tabernaculi ministros viginti quattuor millia, & hi proprie dicebantur Leuitæ. De secũdo ordine leuitarum.

B Fecit cantores quattuor millia: & totidẽ ex eisdem Leuitis fecit Ianitores: alios vero sex mille constituit Scribas & Iudices. Quæ omnia habẽtur 1. Paralip. 23. Et sicut sacerdotes omnes diuiserat Dauid in viginti quattuor classes, ita etiam distribuit Leuitas in alias viginti quattuor, quibus nomina imposuit, Gersonitarum, Cahatitarum, & Meraritarum, quia ab his tribus filijs Leui Gerson, Cahat, & Merari, vniuersa Leuitarum multitudo propagata est: & singulis classibus Principem etiam vnum præfecit, qui illius classis princeps dicebatur. & hi sunt, qui 1. Esdræ 8. Principes Leuitarum nominantur. Hæc fecit Dauid, & Salomon filius eius perfecit & absoluit, vt constat 2. Paralip. cap. 8.

De Scribis.

QVemadmodum Græci Philosophos, Chaldæi Magos, & Latini Sapientes appellarunt eos, qui aliqua sciẽtia pollebant, ita etiam Hebræi peritos in lege, & doctos in Scriptura, Scribas nuncuparunt. Et sicut apud nos in omni hominum genere & statu, plures reperiuntur qui Sapientes dici possint, propterea quod in litteris progressus fecerint, sic apud Hebræos, ex quacumque tribu illi sint, ex quacumque hominum sorte, & secta, si tamen in lege & scripturis sanctis periti essent, Scribæ dicebantur. Vnde, & inter Principes, & inter Sacerdotes, inter Leuitas, inter Pharisæos, & inter ipsos plebeios plures reperiebantur Scribæ. Qui fuerint scribæ, & quæ eorum functiones.

Quantũ ex diuinis libris colligere possumus, Scribæ duo munera obibant. Primum erat vt asserit Epiphanius tom. 1. hæresi. 15. legem populo proponere, sensus eius eruere, erutosq. populo manifestare: inde quia legebát, Lectores appellabátur, vt patet 3. Esdræ. 9. quo loco Esdras lector dicitur, qui passim scriba nominatur: & quia non solum legebant, sed etiam expone-

sa & interpretationem fieret, immo Pontifex Hircanus, alioquin populo suo gratissimus, inde cœpit populo displicere, quod ipse & fratres eius Pharisæis infesti essent.

Vnde orti, & quando cœperint. S. Hieronymus super cap. 8. Isai. affirmat Scribas, & Pharisæos originem traxisse ex duabus familijs Israelitarum, Samai, & Hillel: cœperunt autem, inquit Hieronymus paulo ante Domini aduētū; quod etiam sentire videtur Iosephus lib. 1. de bello Iudaico, cap. 4. quo loco agens de Alexandra matre Pontificis Hyrcani, & Aristoboli, eam dicit fuisse addictissimam Pharisæorum genti, quotum eo loci meminit Iosephus tamquam recēs incipientium. De eorum sectis, & erroribus consulendi sunt Iosephus locis citatis, & Epipha. tom. 1. hæres. 15. id tantum dicam quod Hieron. super 23. Matth. asserit, vide licet Pharisæi legentes Numer. 15. vt in quattuor angulis palliorum hyacinthinas vittas facerent, vt etiam hoc vestis signo a ceteris nationibus dignoscerentur, ipsi fimbrias protrahebant, & in oris earum spinas ligabant, quarum assiduis punctionibus pedes & tibiæ sanguine aspersæ mōstrabantur, ea solum ratione, vt populis vitam pœnitētem ostentarēt. Insuper quia Deutero. 6. Scriptum est: Ligabis præcepta mea quasi signum in manu tua, & mouebuntur inter oculos tuos, legem in membranis scribebant, & eas complicantes ligabant in fronte, aut in modum coronæ capiti circumponebant: vt legis memores semper essent: & hæ sunt phylacteriæ, & illæ fimbriæ (quamuis Epipha. loco citato pro eodem vtrumque reputet) quas dominus frequenter in Euangelio exprobrat Scribis & Pharisæis: quia vtrisque vtebantur, non propter Dei obsequium, non vt exactam legis obseruationem præstarent, sed quia his hominum gloriam & existimationem ambiebant: & quantumuis durissima pœnitētiæ opera amplecterentur, sacrificia & vota exactissime exsoluerent, largissimeq. decimarent, vt ait Epiphanius: omnia hæc illis Dominus exprobrauit, quia non virtutis amore, sed hypocrisi ducti, illa efficiebant.

Hæc cum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron.

COMMENTARIVS.

ORatione absoluta ad locum properat, in quo quærendus, & inueniendus ab hostibus erat: qui enim voluntarie mortem patiebatur, nullo timore a periculis retrahebatur, hostibus se promptissime exponens. sciebat autem Iudam illuc cum cohorte, vt illum comprehenderet, venturum: ideo in eum se transfert locum. Dicitur *Egressus trans torrentem Cedron.* id est, transgressus torrentem, qui erat inter ciuitatem, & montem Olíueti, ad quem modo proficiscebatur, ad vallem ipsius montis decurrens. Diuino autem consilio huius transitus Euangelista facit mentionem, vt figuram quæ in Dauid præcessit, in Christo impletam significaret. Dauid enim filij persecutionem effugiens, transgressus est torrentem Cedron, 1. Reg. 15. Christus autem, vt in manus persequentium se traderet pro nobis, eundem transit torrentem. Cetera in annotatione inuenies,

ANNOTATIO II.

Quando facta sit contentio inter discipulos. DVo occurrunt hic adnotanda. Primū est, non videri probabile, quod dicit August. lib. 3. de consensu Euang. cap. 3. nimirum post hanc Dominicam orationem factam esse contentionem, quam Lucas cap. 22. describit: contenderunt enim discipuli, quis eorum videretur esse maior. Si tamen attente aduertamus, inueniemus contentionem hanc inter cenandum factam esse, ipsum indicare Lucam; occasione enim illius verbi: Manus tradentis me: mecum est in mensa, ortam fuis-

fuisse significat. Nec est verisimile post hāc orationem, Dominum sermonem iterum habuisse ad discipulos: constat autem post cōtentionem, bonam concionis partem factam esse: Reges, inquit, gentium dominantur eorum &c. Illud tamen, quod Augustin. dicit, probabile est, & verum, nempe iterum prædixisse Petro negationem, & post orationem hanc illa protulisse verba, quæ Matth. 26. & Marc. 14. narrāt, *Omnes vos scandalum patiemini in me in nocte ista*, vsque ad Petri negationis prædictionem. Vt enim in capite 13. annotauimus, non semel sed sæpius prædictum est Petro eum Christum negaturum antequam gallus cantaret. Neque etiam oratio hæc, quam Christus habuit ad Patrē, est hymnus ille, cuius Matth. & Mar. meminere: hymnus enim gratiarum actio est post mēsam facta, vt sentire videtur Chrysost. hom. 83. in Matt. quod ex textu Græco satis constat. Quod enim nos dicimus hymno dicto, Græcus habet, postquam hymnum dixerunt, quo significatur hymnus communis Christo, & Apostolis fuisse: oratio autem solius Christi fuit.

Cedrō, nō Græcū, sed Hebræum nomen est. Alterum est Cedron non esse nomen Græcum deriuatum a nomine cedrus arborem significante, sed esse Hebræum, vt

A constat 2. Reg. 15. & 3. Reg. 15. vbi appellatur קִדְרוֹן Chidrō a verbo קָדַר quod significat obscurari: in de tractum est nomen illud proprium quasi obscurum locum significans. Est enim nomē vallis illius montis olineti, inter ipsum montem, & Hierusalem, quæ & propter arborum multitudinem, & propter profunditatem, vmbrosa, & velut obscura erat: distabat autem ab vrbe vallis hæc sex stadijs, vt constat ex Iosepho lib. 6. de bello Iudaico cap. 3. hanc vallem præter fluebat modicus fluuius fere semper are-

B scens, & ex pluuialibus aquis auctus, qui dictus est Torrens Cedron, vt ex scripturæ testimonijs citatis deducitur, & notat etiam Hieronymus. lib. de locis Hebraicis. Quod autem in Græco textu legitur cum articulo pluralis numeri, vitium videtur scriptorum: nam nomen est proprium vallis, & fluuij, & Septuagin. 2. Reg. 15. cum articulo singulari scripserūt. & 3. Reg. 15. sine vllo articulo. Est autem facilis error, articulum masculinum singularem in articulum pluralem commutare. Cum autem habeamus aperta testimonia scripturæ, vbi de hoc torrente fit mentio sub hoc nomine, non est dubitandum, non Græcum, sed Hebraicum esse vocabulum.

Vbi erat hortus, in quem introiuit ipse, & discipuli eius.

COMMENTARIVS.

Consuetus erat Dominus in hunc locum cum discipulis se recipere, vt constat ex Luc. 22. erat enim hortus hic in villa Gethsemani, cuius Matth. cap. 26. & Marc. cap. 14. meminerunt. Hi enim Euangelistæ Christum exisse referunt in villam seu prædium dictum Gethsemani, quod interpretatur, Vallis pinguedinis, seu olei mei, ad radices montis olineti positum, in quo prædio erat hortus hic, cuius solus Ioannes meminit. In hunc Dominus cum suis intrauit discipulis. Cyril. lib. 11. cap. 31. annotat hortum hunc paradisum significare, vbi hominum ruina incœpit, vt etiam in paradiso, & horto passio Domini, quæ salutis fuit causa, sumat initium.

ANNOTATIO III.

Nō hortus iste fuerit Gethsemani. Matthæus, & Marcus venisse in villam, seu prædium dictum Gethsemani referunt: est autem nomen Græcum χωρίον, quod agrum, locum, prædium, villam, fundumue significat. Vnde inconsiderate aliqui recentiorum, apud illos Euangelistas vertendum esse

A censuerunt, in locum, non autem, in villam, seu prædium, sicut noster fecit interpres: at non est cur interpretationem reprehendant: nam nomen eas omnes habet significationes. Aliqui existimant hortum hunc Ioannis idem esse, quod duo Euangelistæ villam, seu præ-

prædium dixerunt, & id videtur accommodari facile posse. Nam & vocabulum hortus, aliquando villam significare reperitur: tamen probabilius est, hortum fuisse partem illius prædij dicti Gethsemani. Hortus enim est locus arboribus consitus, voluptatis gratia comparatus. Et quamuis in plurali numero frequentius, in hac significatione vsurpetur, vt distinguatur ab horto in singulari, qui locus est oleribus conserendis accommadatus: tamen non est ista differentia perpetua: idem enim etiam in singulari significat. Ea de causa Ioannes huius meminit, tamquam ab alijs Euangelistis prætermissi: si enim idē significare voluisset, cum illis nomen idem repetijsset. Hoc tamen non sic factum est, sed vsus est nomine κῆπος, quod proprie hortum significat. Erat igitur totus fundus, seu prædium dictū Gethsemani, cuius pars vna hortus voluptatis gratia cōsitus, & arboribus ornatus erat: in hūc Dominus cū discipulis ingreditur.

Sciebat autem & Iudas, qui tradebat eum, locum: quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis.

COMMENTARIVS.

SI fugisset Dominus, locum notum Iudæ non elegisset: quia vero sponte mortem subibat, eo tendit, quo scit Iudam venturum: nam frequenter Dominus ibi pernoctare cum suis discipulis solebat, ex qua frequentia etiam Iudæ sicut alijs discipulis locus erat cognitus. Non ergo fugit Dominus, sed hostem aggreditur. Ingratus autem, & impius Iudas, vel hoc facto reprobatur: ibi enim magistrum quærit, vt tradat, vbi ab ipso didicerat orare, tempusq. capiendo Domino aptum iudicat, quando Dominus orat. Euangelista noster hoc loco prætermittit, quod alij Euangelistæ narrarunt, nempe trinam Domini orationem, & sudorem sanguineum, & ad discipulos locutionem, quæ etiam nos interpretari dimittimus, quia solum Ioannem exponimus, & illa omnia proprijs in locis diuino fauore explicare intendimus: quod etiam in multis alijs a Ioanne prætermissis faciemus.

Iudæ impietatem exaggerat.

Iudas ergo cum accepisset cohortem.

MAlitia obcæcatus Iudas, potestate Præsidis ad milites comparandos vtens, existimauit Christum se comprehendere posse, quem sæpe inimicorum manus volentem euasisse erat expertus: sed sani consilij malus capax non est, nec ea considerat, quæ a suo proposito retrahere eum possunt. Cohors, vt August. tract. 112. recte annotat, non Iudæorum, sed Romanorum erat militum a præside Pilato accepta, vt nemo tenentibus auderet obsistere, quia legitimæ potestatis auctoritate fiebat.

ANNOTATIO QVARTA.

Quorsum Iudas petierit cohortē vt Iesum caperet.

HIeronymus Matth. 26. asserit Iudam eadem infidelitate, qua magistrū, & Dominum tradidit putasse signa, quæ Saluatorem viderat facientē, non maiestate diuina, sed magicis artibus facta: & quia fortasse, audierat eū in mōte trāsfiguratū, timuisse, ne simili trāsformatione elaberetur e manibus ministrorum. Non videtur hæc sententia admodum probabilis: nam innocentem Christum Iudas nouit, nec occidendum ab inimicis existimabat, quando eum tradidit. Si autem

magum arbitratus fuisset eum, numquam dixisset: Peccaui tradens sanguinem iustum. Rectius Cyril. lib. 11. cap. 32. malitia excæcatum fuisse dicit, nec cogitasse omnia, sed ea, quæ proposito consequendo apta erant, potentiamq. Christi multitudine comprehendentium superare sperauit, & credidit. Chry. ho. 82. præter hæc dicit, Iudam cohortem mercede conduxisse: erant enim viri militares, & pecunia omnia audebant. Et hom. 83. negat iussu A Pilati milites venisse ad comprehendendum, sed pecunia coductos, & id probabile est. Non tamen Iudam conduxisse eos, sed Principes forsan hortatu Iudæ credibile est id fecisse. Quamquam etiã probabilius est, Principes a Pilato impetrasse cohortem, persona forsan non proposita quæ erat comprehendenda: non enim aliter Tribunum cum cohorte tota venire ausum esse existimo, nisi Præsidis auctoritas interuenisset.

Et a Pontificibus, & Pharisæis ministros.

COMMENTARIVS.

NOn solum militum cohorte stipatus venit Iudas, sed simul etiam multis Pontificum, & Pharisæorum ministris: qui omnes cum cohorte missi sunt a principibus Sacerdotum, & senioribus, vt Iesum comprehenderent, vt habent Matt. & Mar. non enim solis gentilibus confisi sunt, tantus erat ardor, & desiderium comprehendendi Dominum: immo aliquot ex ipsis principibus Sacerdotum, magistratibus, & senioribus venisse cum turba, expresse docet Lucas cap. 22. Principes autem Sacerdotum appellati sunt, vt docet Chrysost. hom. 80. in Matt. qui annis superioribus summi Pontifices extiterant, quamuis id temporis tali dignitate non fungerentur. Erant enim iam auaritia, & ambitione iura diuina mutata: quia secundum legem summum Sacerdotium erat perpetuum, quamdiu, qui eo fungebatur, viuebat.

Venit illuc cum laternis, & facibus, & armis.

CVm tanta multitudine se posse facere quod cogitabãt, Iudas diffidebat, quare nocti non fidens, ne forte aliquo obscuro in loco lateret, laternis & facibus vtitur, etiam contra ventos lumen laternis defendens: ne vero aliquis obsistat, arma adhibet. Cyril. lib. 11. cap. 32. faces, & laternas adductas censet, ne in via in lapides impingerent, aut in foueam caderent: addendum existimo, vt via nõ aberrarent, & si forte quem quærebant, latere in obscuritate vellet, inuenirent. Cæcitate mentis neglecta, exterioribus oculis lumen Iudas admouet, vt lumen iustitiæ Christum comprehendat.

Iesus itaque sciens omnia, quæ ventura erant super se, processit & dixit eis.

COnsulto Ioannes hæc verba omnibus, quæ de passione Domini narranda sunt, præmittit, vt nihil præter eius voluntatem, & scientiam ei euenisse omnibus constaret, sed ex voluntate, & consilio diuino omnia esse perpessum. Ecce obuiam procedit ipsis comprehensoribus. Nec solum ad locum vbi illi erant processit sed & verba, quibus se manifestum faciat, pronunciat. Redarguebat hoc Christi factum impius Celsus imprudentiæ, qui dicebat referente Origene lib. 2. contra eundem: Quis prudens præsciens talia sibi obuentura, non, si quidem potuisset, deuitasset, sed volens incidisset in ea, quæ præsenserat? Multis exemplis etiam Gentilium hoc Christi opus defendit Origenes: sed quid opus

Celsus Iudæus impietatis arguitur.

est

est exemplo, quando & ratio ipsa Celsum stultitiæ conuincit? Si enim ducibus, & principibus pro salute publica conseruanda, periculis etiam manifestis licet se exponere,& hostes aggredi: quanto magis Christo, cuius mors salus erat totius mundi,id licuit, & laudabile fuit? Habebat etiam Celsus,qui Iudæus erat, exemplum Iudæ Machabæi: qui cum fuga vitam saluare potuisset, maluit honorificam mortem, quam turpem fugam eligere, & id merito factum ab omnibus commendatur. Magnum profecto nobis fortitudinis reliquit exemplum Christus, vt quando pro Dei gloria exponenda est vita temporalis, non solum non fugiamus, sed ad necem inquirentibus nos sponte offeramus, quod Paulus imitatus, sciens quid passurus esset Hierosolymis, nihilo secius exposuit se periculis, vt habetur Act. 20.

Quem quæritis? Responderunt ei, Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus: Ego sum.

NOn tantum se voluntarie tradi Christus significare voluit: sed & potestatẽ suam aperuit, qua potuisset si voluisset e manibus eorum euadere: nam eos omnes excæcauit, vt non cognoscerent eum. Cum enim inter ipsos versatus esset, & ministris saltem Iudæorum, & Pontificibus ibi existentibus ante notus esset, & faces ac laternæ non deessent, eum non agnouerunt, quia noluit agnosci, vnde tamquam ignorantes, quis esset, interrogat: *Quem quæritis?* ipsi autem non agnoscentes respondent: *Iesum Nazarenum* quærimus. Diuina Christi factum esse virtute, vt quem coram habebant, & sæpe viderant, non agnoscerent, vt libere & ex potestate se tradi significaret, docent Cyril. lib. 11. cap. 33. Chrysost. hom. 81. & Euthymius. Hoc tamen in expositione, & annotatione sequentibus magis explicabitur.

Stabat autem & Iudas, qui tradebat eum cum ipsis.

ADesse Iudam cum ministris, qui comprehendere venerant, quando interrogauit Dominus, *Quem quæritis?* Euangelista narrat, vt magis virtus Christi innotescat. Nam etiam Iuda osculo eum demonstrante non agnouerunt: noluit enim Dominus signo proditoris discerni, ne inuitus tradi videretur. Simul etiam vt Iudam vna cum illis retrorsum cecidisse significaret, vt asserit Chrys. hom. 82. ideo eum fuisse cum ipsis dicit.

ANNOTATIO V.

An Iudas cognouerit Christum priusquam, ipse diceret, ego sum.

CYrillus lib. 11. c. 33. & Chry. ho. 82. asserunt Iudam etiam vna cum alijs Christum non agnouisse, omnibusq. illis cognitionem fuisse ademptam diuinitus. Et quidem si iam osculatus fuerat Christum, quando hæc interrogauit, vt dicit Aug. lib. 3. de consen. Euange. non videtur sententia admodum probabilis, quamuis id etiam fieri potuerit. Si vero aliquis diceret, nondum Iudam osculatum fuisse, vt tenet Euthymius Matth. 26. quod non sine ratione affirmari posset, tunc sententia Cyrilli & Chrysostomi valde est consentanea: tamen quantum ex contextu patet, & licet deducere, verius multo est, iã Iudam accessisse, & osculum dedisse, quando Dominus turbas interrogat, & ministros: *Quem quæritis?* Vnde probabilius est Iudam cognouisse tunc Christum, vt experimẽto impius cognosceret, signo suo dato nihil se effecisse, & Christum si voluisset euadere potuisse: vt enim refert Lucas, Iudas antecedebat eos, qui veniebãt comprehensuri, & appropinquans osculatus est Dominum. Dominus autem ei locutus est, quæ narrant Euangelistæ, signo

vero dato eis se coniunxit, quibus cũ venerat: quos interrogat Dominus, vt ex responsione eorum occasionem acciperet faciendi quæ fecit. Postquam enim Dominus dixit: *Ego sum*, & *Sinite hos abire*, non erat cur Iudas accederet ad osculandum, omnibus enim se Christus iam manifestũ fecerat: præcesserat ergo osculũ. Probabilius igitur est Iudã nouisse Christũ, quando interrogatio facta est: nihil proinde cõsilio effecit suo proditor, sed Dominum sua se voluntate manifestasse, ac tradidisse, vt vel ex hoc resipiscendi occasionem ille, & causam haberet.

Vt ergo dixit eis: Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram.

COMMENTARIVS.

NOn tantum incognitum se eis prius præbere voluit, sed potentiam maiestatis declarare, qua eos verbo vnico, *Ego sum*, ita deterruit, vt retrorsum abeuntes ceciderint omnes in terram. Hi armis, & facibus onerati, & confisi venerant, vt eum cõprehenderent: at Dominus contra faces se exhibuit incognitũ, contra arma eos vno verbo prostrauit tanta potẽtia, vt nec dorsum vertere vt fugerent valerẽt: sed retrorsum abeuntes ceciderint, quibus aperte ostendebat se comprehendi, quia volebat, nec ex impotentia, aut infirmitate sed voluntate & consilio pati. *Ego sum*, nomen est maiestatis Dei. sic enim suam contra Pharaonem ostensurus potentiam Moysi præcepit vt diceret: Ego sum, qui sum. Exodi capite tertio.

ANNOTATIO VI.

CYril. lib. 11. cap. 33. horum ministrorum casum, gentis Iudæorum futuri casus signum esse docet. Recte autem hãc potentiam Domini ponderat Aug. tract. 112. Quid, inquit, iudicaturus faciet, qui hoc iudicandus fecit? quod etiam Greg. adnotauit lib. 17. Moral. c. 21. idem autẽ Grego. hom. 9. in Ezechi. quærit cur Paulus, & Ezechiel in faciem ceciderint, at hi retrorsum. Sicq. respondet: Omnis, inquit, qui post se cadit, ibi cadit vbi non videt, qui vero ante se cadit ibi cadit vbi videt: Iniqui ergo quia in inuisibilibus cadunt, post se cadere dicuntur, quia ibi corruunt, vbi quid eos tunc sequatur modo videre non possunt. Iusti vero, quia in istis visibilibus semetipsos sponte deijciunt, vt in inuisibilibus erigantur, quasi in faciem cadunt, quia timore compuncti videntes humiliantur. Hæc Gregorius qui libr. 31. Morali, capit. 18. similem habet doctrinam, sed hæc responsio spiritualis est.

Quidam in faciem, alij retrorsum cadunt.

Ad litteram autem respondendum videtur, hos cecidisse retrorsum, vt Christi potentia deiecti tamquam aduersarij viderentur, velut qui pugno, aut instrumento alterum repellit, eumq. retrorsum cadere facit. At Paulus, & Ezechiel non repulsi a Deo ceciderunt, sed territi ipsius potentia: non enim eos auersabatur Deus, sed trahebat, idcirco in faciem cecidisse dicuntur. Adde hos voluntate quadam propria cecidisse: præ humilitate enim velut se in terram prosternentes ceciderunt. At illi, vi quadam diuina coacti, & deiecti sunt: ideo in faciem illi, hi retrorsum ceciderunt.

Iterum ergo interrogauit eos: Quem quæritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazarenum.

COMMENTARIVS.

QVos verbo in terram prostrauit, verbo erigit, & iterum interrogat, quia terrore perculsi nondum eum nouerant. *Quem*, inquit, *quæritis?* quo verbo eis vim, & robur indidit, vt respondere possent, adeo erant casu mirabili exanimati.

nimati. Respondent: *Iesum Nazarenum*, sic enim Christum appellabant a patria Nazareth, de quo nomine paulo inferius dicemus: nihilo meliores tanto miraculo effecti, sua malitia obstinati perseuerant.

Respondit Iesus: Dixi vobis, quia ego sum.

NOn absolute, respondet, *Ego sum*, sed, *Dixi vobis*, me esse, seu, *Quia ego sum*, ne alius esse videretur is, qui tanta potentia eos deiecerat, & alius qui modò se esse Christum manifestabat. *Dixi*, inquit, *quia ego sum*, ego sum, qui modò me manifestum facio vobis, & qui me comprehendendum trado, ille idem qui vobis cognitionem abstulit, qui mea virtute vos omnes armatos retrorsum abire, & cadere in terram coegi.

Si ergo me quaeritis, sinite hos abire.

VErbum hoc Christi diuinæ potestatis fuit, qua furorem eorum reprimens, præcepit, & effecit: ne in aliquem discipulorum insurgerent: neue aliquem comprehenderent, vt recte Chrysost. homil. 82. dicit. & est sensus: Dicitis vos quærere Iesum Nazarenum, dixi vobis me esse: me ergo quæritis, non hos meos discipulos: me igitur comprehendite, quem quæritis, hos abire liberos & illæsos sinite. Quanto amore suos prosequeretur ostendit in hoc Dominus, dum in propria afflictione curam illorum non deposiut: fecit hoc, vt significaret per solam suam mortem, salutem hominum efficiendam, ipsumq. solum redemptorem esse iuxta prophetiam Caiphæ, Expedit, vt vnus moriatur homo, ne tota gens pereat: me ergo solum capite, ceteros abire sinite.

Vt impleretur sermo, quem dixit, Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam.

VErba sunt hæc Euangelistæ affirmantis impletum esse verbum, quod paulo ante in c. 17. dixerat Dominus, Quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam, sed seruaui eos, & custodiui; nam neminem satellitum in eos insurgere permisit, quamuis magnam dederint discipuli occasionem. Vnus enim eorum Petrus auriculam vnius abscidit, quo facto nisi diuina virtute illi ministri cohibiti fuissent, sine dubitatione vlla omnes fuissent comprehensi.

ANNOTATIO VII.

Quo modo ex discipulis perditus est nullus.

A DVbitatio se offert in verbis hisce Domini ab Euangelista allegatis: nam sententia Domini: *Non perdidi ex eis quemquam*, non de morte temporali, sed de æterna intelligenda videtur: ab hac enim Iudas liberatus non est, sed permissus in damnationem abire: a corporis vero morte nemo discipulorum præseruatus est. Qua ergo ratione dicit nunc Euangelista, impletum esse verbum Domini, dum libere abire permittuntur, cum etiamsi comprehensi fuissent, & occisi, non propterea eorum quisquam perdebatur? Ad hanc dubitationem primo loco respondet August. tract. 112. Si tunc comprehensi discipuli & occisi fuissent, damnabantur, quia non credebant, nec eam fidem habebant, quæ ad salutem erat necessaria. Recte igitur impletum est verbum Domini, dum non sinit eos comprehendi, & occidi, ne æternam contrahant mortem, & perdantur. Hæc responsio dura videtur; nam sequitur eos tunc fuisse in mortali peccato, quod difficile est sustinere: cum testimonio Domini mundi fuerint paulo ante: nec videtur, nec legitur aliquod peccatum mortale, eos hucusque commisisse. Secundo loco Chrysost. hom. 82. B respondet, verba Domini de æterna morte intelligenda esse, Euangelistam autem accommodasse etiam temporali morti, a qua nunc custoditi sunt, vt per quandam extensionem vtrumque significent. At hæc expositio difficilior est: non enim Euangelista

gelista verbum Domini in alium sensum ab eo, quem Dominus intendebat, distraheret: quia fidelitati narrationis hoc repugnat, apereturq. ianua infidelibus dicendi, eodem modo esse verba Prophetarum accommodata rebus, ad quarum veritatem confirmandam sæpe adferuntur in Euangelio. Tertio Rupertus recte exponit, vt de morte animæ æterna etiam Euangelista eandem sententiam intelligat, vt sit sensus: Noluit Dominus comprehendi discipulos, & occidi, ne perirent in æternum: nam erant imperfecti, A & si comprehensi essent, facile a Christo recessissent, ipsumq. negassent. Petrus enim etiam non captus, timore ancillæ ter negauit, quid ab alijs sperandum esset, si capti fuissent? ne ergo æterna perirent morte, noluit Dominus eos capi. Et in hanc sententiam intelligendus est Aug. nempe non eam habuisse eos fidem, quæ necessaria erat ad salutem. Nam paulo post dubitarunt, & si capti fuissent, facile negassent, & alia commisissent peccata, propter quæ damnati perpetuo perijssent.

Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum, & percussit Pontificis seruum.

COMMENTARIVS.

PArticula *Ergo*, illationem significans, insinuat ea, quæ ceteri narrant Euangelistæ; iniecerunt enim tunc audito Christi verbo ministri manus, vt comprehenderent Iesum: propterea Petrus gladium eduxit, vt Christum defenderet, & percussit seruum Pontificis. Non in eum vsum gladium habebat Petrus, sed in proprios & necessarios: at in necessitate pro magistro in arma conuertit. Chrys. hom. 82. dicit metuentem Petrum quod futurum erat, iam se armis præmunisse, sed id non videtur probabile, gladium potius eum existimo, quem in quotidianos vsus secum gestare solitus erat. Iustitiam magnam existimabat Petrus in defensionem Magistri innocentissimi inuasorem percutere, recordatus forsan Moysis, qui Aegyptium occidit, vt Iudæum liberaret: & vt dicit Ambro. Luc. 22. recordatus est Phinees: qui virum Israelitam ingressum ad mulierem Madianitidem pro Dei honore confodit, Num. 25. Voluit hoc facto, quod promiserat implere. Cum enim audisset, ter me negabis: & ipse respondisset, paratus sum mori tecum: promissionis memor comprehensoribus se opponit. Magnus Zelus Petri profecto fuit, quamuis non secundum scientiam, qui vnus, & debilibus armis tot armatis militibus se opposuit, forsan verbo illo non intellecto deceptus. Luc. 22. qui non habet, vendat tunicam, & emat gladium.

Quorsum Petrus gladium portabat.

Et abscidit auriculam eius dexteram. Erat autem nomen seruo Malchus.

DIligenter Euangelista circumstantias facti huius describit, abscidisse auriculam eius dexteram dicit, quod etiam Lucas cap. 22. retulit, vt ex hoc, quo animo Petrus percusserit, insinuet: vulnus enim letale infligere volebat, ideo caput inuasit. Cum autem seruus vulnus declinasset, auriculam dexteram amputauit: non quod Petrus id vulnus intenderet, sed casu ei euenit, peiora intendebat Petrus. Si enim auriculam amputare intendisset, læuam abscidisset: nam ea respondet dexteræ percutientis: at dum dexteram amputat, Petrum capiti vulnus parasse indicat, vt notat Chrysost. hom. 82: quod illo diuertente auricula dextera abscissa est. Nomen serui describitur *Malchus*, & qualitas, quia Pontificis seruus erat, vt non qualemcumque inuasisse Petrum, sed vnum ex primis. & præcipuis significet Euangelista. Chryso. hom. 82. dicit nomen huius serui expressum esse propter miraculum Christi, quia ei est auricula restituta, & quia paulo post alapam ab eo accepturus Christus erat, At hoc secundum incertum est: non enim ex Euangelio habetur hunc fuisse, qui alapam impegit Domino. Cyril. lib. 11. cap. 35. & Ambro. Luc. 22. spiritualiter exponunt. At quæ dicta sunt, ad sensum literalem faciunt. Attende ex Luc. 22. discipulos ceteros videntes quod futurum erat, id est quando viderunt appropinquare ministros, antequam tamen accederent dixisse: Domine si percutimus in gladio? at Petrus quando accedebant, & in eum irruebant, gladium exemit, & percussit.

Et auriculę abscissę, & serui Malchi quorsū mētio fiat.

Dixit

Dixit ergo Iesus Petro: Mitte gladium tuum in vaginam.

MOtum Petri cohibet Dominus etiam minis, vt ex ceteris patet Euangelistis: iubet ergo gladium in vaginam reponere, & a percussione cessare: quantum enim ex his verbis deducere licet, Petrus adhuc, quod incœperat, prosequi volebat. Petrum autem indiscrete fecisse verba Domini indicant Mat. 26. Omnes enim, qui gladium acceperint, gladio peribunt. Non igitur sine culpa erat Petri percussio hæc. Cuius causam reddit August. lib. 22. con. Faustum. cap. 77. nempe quia non obseruauit præceptum Domini, iussus gladium emere, sed non percutere. Oportebat prius a Domino voluntatem eius intelligere, & in quos esset vsus gladius ille cognoscere, non requisita Domini voluntate percutere, maxime cum sæpe audierit a Domino, mortem, & passionem futurã: at multum excusat, & minuit culpam Petri amor, & zelus erga Christum.

Calicem, quem dedit mihi Pater non bibam illum?

ARguit Petrum indiscreti zeli, significans se non ex impotentia comprehendi, & mori, sed ex diuina dispensatione, quia sic pro hominum salute necessarium erat: illum autem potius impedire velle diuinam ordinationem. Sensus ergo est: desine percutere, o Petre, & me defendere. Nescis enim quid facias: nam hoc tuo facto auertere tentas, quod Pater disposuit. Non opus esset mihi tua defensione, si vellem me liberare. An putas quod non possum rogare Patrem, & exhibebit mihi modo plusquam duodecim legiones angelorum? quo modo ergo implebuntur scripturæ, quia sic oportet fieri. hæc habentur Mat. 26. Ioannes autem primam sententiam exposuit, & in his adhuc se voluntarie capi Christus significabat: nec potuit tantus furor inimicorũ tempus præcludere, quominus hæc dicere vacaret: immo seruum percussum adduci iussit ad se, & sanauit illum. Luc. 22. Sinite vsque huc, & cum tetigisset auriculam eius, sanauit eum. Et tamen nec tanto facto, nec talibus verbis perfidorum incredulitas erudiri, nec sæuitia potuit emolliri. Aliqui textus habent: *Non vis vt bibam illum?* & ita legit Aug. lib. 3. de consen. Euang. cap. 5. & tract. 112. Græcus codex nunc habet: *Non bibam illum?* idem tamen est sensus in vtraque lectione.

Cohors autem & tribunus, & ministri Iudæorum, comprehenderunt Iesum, & ligauerunt eum.

MIlites cum suo præfecto, qui tribunus dicitur, & Græce Chiliarchus, quasi supra mille præfectus, & ministri Iudæorum comprehenderunt Christũ, dicentem verba, quæ ceteri narrant Euangelistæ: Tamquam ad latronem existis cum fustibus, & gladijs comprehendere me: sed hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum. Tunc discipuli relicto eo fugerunt: ministri autem consilium Iudæ exequentes, vt caute ducerent, & tenerent, eum ligauerunt.

Et adduxerunt eum ad Annam primum: erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius.

PRimo ad Annam ductus dicitur, quia inde ad Caipham venit. Quare autem ad Annam ductus fuerit, rationem Euangelista subdidit, quia erat socer *Quare ad Annã Dominus ductus sit.*

 Caiphæ,

Caiphæ, qui illo anno erat Pontifex summus, velut rem gratam Pontifici facere volentes. Chryso. hom.82.dicit ductum ad Annam, vt rem ostentarent: & tamquam triumphum ducerent. Cyril.lib.11.c.37.dicit id factum, quia Annas erat auctor insidiarum, & pecuniam proditori Iudæ promiserat. Recentiores id factum affirmant, quia illac erat ad domum Caiphæ transeundum, quo præcipue ducebatur: at Euangelista satis indicat, cur id effectum fuerit, nempe propter generum, qui erat tunc Pontifex, vt quodam honore eum afficerent, vinctum ad eum perducentes Dominum, quem & ille, & alij summo prosequebantur odio.

Erat autem Caiphas, qui consilium dederat Iudæis, quia expedit vnum hominem mori pro populo.

CAipham illum eundem refert fuisse Euangelista, qui paulo ante consilium dederat contra Christũ, vt habetur Ioan.11.recte autẽ Chrysost. hom.82. annotat Euangelistam prophetiæ meminisse, vt mortem hanc Christi pro salute hominum fieri repeteret, ne ipsa captione audita aliquis scandalizaretur. Dici etiam potest, vt hoc significaretur quanto odio iudex ipse contra Christum teneretur, quem nondum auditum, iam morte dignum iudicauerat.

ANNOTATIO VIII.

Quædã verba textui superaddita, nõ sunt admittẽda.

MAxime hoc loco aduertendum est, Cyrillum lib.11.c.38.verba quædã legere, quæ in nostro Græco exemplari non habentur, nec apud Chrys. neque apud Græcos ceteros interpretes. Legit autem sic, post præcedentis sententiæ verba: *Miserunt autem ligatum ad Caipham Pontificem: erat autem Caiphas, qui consilium dederat Iudæis, quia expedit vnum hominem mori pro populo.* Iuxta istam autem lectionem planum est, quæ sequũtur, facta fuisse in domo Caiphæ, non autem apud Annam. Tamen ista verba superuacanea videntur, & ab aliquo declarationis causa adiecta. Nam infra ipse Euangelista velut ad narrationem hanc rediens adie- A cit: *Misit autem Annas ligatum ad Caipham*. quasi diceret, hæc quæ narrata sunt, in domo Caiphæ gesta sunt: miserat enim Annas eum ad Caipham. Siue ergo legamus cũ Cyrillo illa verba, siue sequamur lectionem communem, ea quæ narrat Ioannes post hæc, ad domum Caiphæ pertinẽt. Fuit enim ductus Dominus ad Annã, statim tamẽ ad Caiphã inde deductus est. Propterea Euangelista dixit: Duxerunt eũ ad Annam primum: quasi per transitum quendam, & statim describit Caiphã esse illum eundem qui consilium dederat. Quæ igitur sequũtur apud Caipham gesta sunt. Et hic est legitimus sensus, de quo Paulo inferius exactius tractabitur.

Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, & alius discipulus.

COMMENTARIVS.

FVgerunt omnes discipuli, quando Christum comprehensum viderant: at Petrus & Ioannes furorem eorum se iam declinasse, solumq. captum Christum videntes, secuti sunt postea a longe. Nomen suum tacet Ioannes, vt Chrysost. hom.82.& Cyrillus lib.11.cap.38.dicunt, modestiæ causa, ne se laudare videretur, qui alijs omnibus omnino aufugientibus, ipse magistrum prorsus non deseruerit. De sequela autem Petri, Theodoretus serm. De charita. sic inquit, Petrus sauciatus desiderio, cum prius didicisset futuram negationem, latere

Theodoreti sententia de Petro.

latere noluit, sed satius duxit sequens negare, quam fugiens confiteri. Quod enim ab amore, & non a temeritate proficiscitur hæc sequela, res ipsa testatur: neque enim post negationem in animum induxit, vt magistrum relinqueret, sed fleuit amare. Hæc Theodoretus.

Discipulus autem ille erat notus Pontifici, & introiuit cum Iesu in atrium Pontificis.

QVia notus erat Pontifici Ioannes, admissus est in atrium Petro foris manente. Recte Cyril. lib. 11. cap. 39. annotat, hoc Ioannem ea de causa narrasse, quia gesta in atrio narraturus erat: ea idcirco præmisit, quibus non ab alio doctus, sed ipse vidisse quæ scribit comprobatur. Eandem causam adfert Chrysost. ho. 82. addens alteram: ne quis, inquit, se secutum admiraretur, neve id fortitudini abscriberet, ideo ingressum esse dicit, quia notus erat Pontifici. Præter has alia etiam mihi videtur, scilicet ne quis Petrum præ timiditate non ingressum esse arbitraretur. Sed quia notus non erat Pontifici, vt in sequenti expositione dicemus. Pontifex hic non Annas, sed Caiphas erat, vti in præcedentis sententiæ expositione annotatum est.

ANNOTATIO IX.

Adolescés cum sindon fuit subtracta quis fuerit.

EX proximis sententijs mihi deduci videtur, nō fuisse Ioannem Euangelistā adolescētem illū, cuius meminit Mar. 14. Adolescens, inquit, quidam sequebatur eū amictus sindone super nudo, & tenuerunt eum, at ille relicta sindone nudus aufugit ab eis. Greg. lib. 4. Moral. cap. 23. & Chrysost. in Psal. 13. in illo verbo: Non est, qui faciat bonum; affirmant Ioannem Euangelistam hunc esse. At hæc sententia non videtur conformis his, quæ dicta sunt ab eodem. Primo quidem Dominus iussit, vt finerent omnes abire, & impletum esse eius præceptum nemo dubitat: non igitur vllus tenuit Ioannem. Deinde quia ipse secutus est Christum vsque ad atrium, nec dereliquit eum, quo modo igitur aufugisse dici potest? Præterea quia numquam vestes deposuit tota illa nocte, sed vestitus fuit semper in horto cum reliquis: non igitur sequi poterat nudus A eum, sola sindone amictus, nec in horto erat vlla sindon, qua se nudum contegeret. Rursus quia apud Marcum dicitur, adolescentulus, ita enim verbum habet Græcum, qualis Ioannes tunc non erat. Multa profecto pugnant contra hanc sententiam, nec est probabile etiam, quod Epiphan. hæres. 78. & Hieronymus in Psal. 37. super illud: Vim faciebant, qui quærebant animam meam, asserunt: nempe fuisse Iacobum fratrem Domini: eædem enim rationes fere omnes huic sen- B tentiæ aduersantur. Quamobrem verisimilius, & probabilius est, fuisse aliquem ex ijs, qui in horti custodia erant, qui rumorem sentiens, & Christum ex frequentia illuc veniendi cognoscens, ac erga eum bene forsan affectus, surrexit e lecto suo, secutusq. est, vt videret quid factum esset, vt fieri solet. Hæc dicta sunt occasione verborum præsentium.

Petrus autem stabat ad ostium foris. Exiuit ergo discipulus alius, qui erat notus Pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum.

COMMENTARIVS.

PEtrus, cum non esset familiaris Pontifici, non est permissus intrare, sed mansit foris prope ostium. Cum igitur Ioannes Petrum non esse ingressum vi-

deret, causam suspicatus, ancillam ostiariam rogauit, vt eum intrare permitteret: aperto igitur ostio ad preces Ioannis, Petrus ingressus est atrium domus Pontificis. Solebant Iudæi ostia domus habere clausa, & custodiam seu curam ancillis committere, quod constat. 2.Re.4. vbi ostiaria domus purgans triticum, dormiuisse dicitur.

ANNOTATIO X.

Voluit Petrus sed nō potuit ingredi in atrium Pontificis.

CHryso.ho. 82. affirmat Petrū præ timiditate non fuisse ingressum: quod enim eo vsque venerit amoris fuit, inquit, quòd vero non ingrederetur timoris. Hęc autem narrasse Euāgelistam dicit præoccupando negationis excusationem, quæ ex timore processit. At hæc sententia non videtur accommodari verbis. Si enim ex timore non fuisset ingressus, discipulus ille nō ad ancillam recurrisset, vt intrare permitteret, sed ad ipsum Petrum se conuerteret, eum exhortans. Si enim intrare nolebat, non erat cur ancillam rogaret Ioannes, propterea igitur Ioannes se notū Pontifici præmisit, vt causam cur Petrus non A esset ingressus, significaret, ne timiditati tribueretur. Ita sensit Cyril. lib. 11. c. 40. sic dicens: Non remansisset extra Petrus, nisi ostiariæ obseruatio non tutum ignotis faceret introitum. Nec depulit mulierculam, licet facile potuisset: quia importunitatis crimini subijci nolebat. Extra igitur stabat mæstus, quousque Ioannes dolere ipsum etiam propter hoc non ignorans, intromittendi eius gratiam ab ostiaria impetrauit. Hæc Cyril. & est legitima expositio. Idem sentit Euthym. adijciens, laudi datum esse Petro, quod exclusus tāquam incognitus ab ancilla, ad ostium adhuc foris manebat.

Dicit ergo Petro ancilla ostiaria.

COMMENTARIVS.

SOlent similibus temporibus ignoti, & maxime ad alterius preces admissi, diligentius inspici, & considerari, quod & ancilla, cui ostij erat commissa custodia, fecit: & discipulum esse Christi Petrum agnoscens, ad eum conuersa loquitur, quæ sequuntur proxime. Hoc indicat particula *Ergo*, ac si diceret: Ancilla rogata Petrum admisit, & diligenter intuens, discipulum agnouit Christi, proptereaq. dixit ei. Quid autem dixerit, statim exponit Euangelista. Attende, hanc esse primam Petri negationem, quam Ioannes narrat, cuius occasione exponendum hoc est, ex quo totus iste contextus multum illustrabitur.

ANNOTATIO XI.

De Petri negationibus disputatio.

DVæ difficiles quæstiones in hoc contextu occurrunt. Prior est, quo loco hæ Petri negationes factę fuerint. Altera, quo modo concordent hæc, quæ Ioannes dicit de his negationibus, alijs, quæ ceteri Euangelistæ narrant: nam dissonantia nō parua videtur. Apud antiquos Doctores parum, inter nostros autem hæc est magis agitata controuersia. Quidam enim apud Annam omnes tres negationes factas sentiunt: in qua opinione fuit etiam August. tract. 113. & lib. 3. de consen. Euangelistarum cap. 6. quidam apud Caipham; quidā A vnam apud hunc: duas apud illum, immo non desunt nostro sæculo, qui negationes multiplicent, affirmantes non tantū ter, sed septies Petrum negasse Christum.

Pro huius autem difficultatis resolutione, & declaratione sunt aliquot annotāda. Primo, Petrum, quando negasse Christum dicitur, non fidem negasse, quasi non crederet ipsum esse Christum, sed confessione sola defecisse. Dixit enim se non esse discipulum eius, seq. non nouisse eum, cuius vere discipulus erat, & quem vere nouerat, & hac ratione dictus est Christum negasse.

Tria notantur pro dubij resolutione.

negasse. Hæc doctrina est ab omnibus recepta, quam tradit Aug. tract. 113. vbi docet non solum negari Christum, quando aliquis negat eum esse Christū, sed quando aliquis negat se esse Christianum. At discrimen est latum: illud enim contra fidem, hoc contra confessionem fidei est. Secundo, Petrus ter tantum negauit Christum. Hæc ab omnibus antiquis Patribus est recepta, & Euangelio conformis: Dominus enim trinam prædixit negationē. Quod si plures futuræ essent, sicut prædixit tres, prædixisset vtique omnes. Nam ea de causa prædicebat, vt Petrus postea Christi veritatem agnoscens, & impleta quæ prædixit, experiens, in fide confirmaretur, & ad pœnitentiam se converteret. Adde post resurrectionem Dominus ter interrogauit Petrū: Diligis me plus his? adnotantq. Patres antiqui eum numerum esse adhibitum, vt trinæ negationi satisfaceret. Tertio, tres negationes hæ factæ sunt in domo Caiphæ, nulla apud Annā. Hæc est Orig. tract. 35. in Mat. & rationibus efficacibus confirmatur: quarum prima est, quia tres Euangelistæ diligentissime narrarunt tres hasce Petri negationes: omnes autem tres præter Ioannem, solius Caiphæ meminerunt, apud quem omnes negationes factas, descripserunt. Aut igitur oportet alias negationes numerare præter descriptas a tribus illis Euangelistis, quod est contra antiquos Patres, & contra verbum Christi prædicentis: aut fateri, omnes negationes esse factas apud Caipham. Altera ratio, quæ præcedentem confirmat, est: si aliqua alia negatio facta est præter eas, quas Euangelistæ ceteri narrant, maxime est, quam Ioannes describit, quia ipse solus mentionem fecit Annæ. At Ioannes etiā cum tribus aliis Euangelistis negationes easdem apud Caiphā factas narrat: oportet enim diligenter, & attente considerare, vt in expositione annotauimus, quando Ioannes dixit: *Erat autem Caiphas, qui consilium dederat*, incœpisse narrare, quæ apud eum gesta sunt. Quod eo argumento probatur: nam vsus est semper vocabulo Pontificis, non erat autem alius tunc præter Caipham Pontifex: quem idcirco dixerat fuisse Pontificem anni illius. Quamuis enim multi dicerentur Pontifices, nempe qui fuerant functi eo munere: tamen cum de singulari loquatur, is profecto intelligendus est, qui tempore illo Pontificis munere fungebatur. Quod Euangelista ex circumstantiis satis indicauit: cum enim diceret: *Erat Pontifex anni illius*, statim dicit: *Erat notus Pontifici. Introduxit in atrium Pōtificis. Sic loqueris Pontifici? Interrogauit Pontifex*. Hæc omnia profecto ad eundem Pontificem referuntur: nec enim Annam Pontificem appellauerat, sed socerum Pontificis. Igitur quæ de Petro hoc loco narrat, in domo Pōtificis, qui Caiphas erat, facta sunt. Et hæc est vrgentissima ratio. Tertia est, quæ eādem confirmat. Nam interrogatus, & examinatus est Christus: immo Christus alapa percussus dixit: Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo: at hæc ad iudicem pertinebant, qualis nō erat Annas, sed Caiphas. Quarta etiam ratione confirmatur hoc idem ex verbis, quæ ipse Ioannes subiunxit: his enim narratis, dixit: *Misit autem Annas ligatum ad Caipham Pontificem*, in Græco est Aoristus, qui sæpe pro præterito plusquam perfecto ponitur, vt in eorum verborum expositione dicemus. Et apud Hebræos sæpe præteritum pro plusquam perfecto ponitur, vt sit sensus: miserat Annas ad Caiphā, quasi rationē reddens eorum, quæ narrarat. Dixi, inquit, Caipham Pontificem hæc dixisse, & Petrū in atrio negasse. Miserat enim Annas ad Caipham. & nota verbum, *Misit Annas ad Caipham Pontificem*. Non Annam, sed Caipham Pontificem appellauit, vt ea, quæ dicta erant de Pontifice, & apud Pontificem gesta, de Caipha intelligerentur. Hęc igitur verba, quibus recentiores probant negationem factam apud Annam, potius confirmant sententiam nostram: quam Cyrillus etiā sequitur lib. 11. cap. 48. vbi vti diximus in Annotatione 7. legit: statim Annā misisse ad Caiphā. Certum ergo est, hęc, quę Ioānes narrat, esse gesta apud Caiphā, quem Pontificem appellat: quamuis parum consideranti videri possint facta apud Annā. Ex his Ioannem cum ceteris Euangelistis in loco negationum Petri esse concordē constat: omnes enim Euangelistæ apud Caipham, qui Pontifex erat, factas esse tradunt.

In domo Caiphæ ter Christū Petrus abnegauit.

Pontificis nomine Caipham Euāgelista non alium dignatur.

Numquid

Numquid & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille: Non sum.

COMMENTARIVS.

VErba sunt Ancillæ ostiariæ loquentis,& interrogantis Petrum, an sit ex discipulis Christi? Ille autem negauit,dicens: *Non sum*. & hæc est prima negatio secundum omnes Euangelistas. Recte hic Aug. tract. 113. animaduertit. Ecce,inquit,columna firmissima ad vnius auræ impulsum tota contremuit. Vbi est illa promittentis audacia, & de se plurimum præsumentis? vbi sunt verba illa: Quare non possum te modo sequi? animam meam pro te ponam? Hoccine est sequi Magistrum,se negare discipulum? Siccine anima pro Domino ponitur,vt hoc ne fiat,vox ancillæ formidetur? Hæc Aug.

ANNOTATIO XII.

De prima Petri negatione quid ceteri Euangelistæ referant.

QVa ratione cócordet Ioannes in hac prima narranda negatione,considerandum est. Nam ex alijs Euangelistis constat & ancillam, & Petrum alia verba dixisse. Conueniunt quidem omnes, ancillam quandam esse,quamuis solus Ioannes expresserit fuisse ostiariam: at in reliquis videntur esse discordes. Matthæus enim sic habet: Petrus sedebat foris in atrio,& accessit ad eum vna ancilla dicés: Et tu cum Iesu Galilæo eras? at ille negauit coram omnibus,dicens: Nescio, quid dicis. Marcus autem sic describit: Cum esset Petrus in atrio deorsum, venit vna ex ancillis summi Sacerdotis, & cum vidisset Petrum calefacientem se, aspiciens illum ait: Et tu cum Iesu Nazareno eras. At ille negauit, dicens:Neque scio,neque noui,quid dicas.Lucas vero sic narrat:Accenso igne in medio atrij, & circumsedétibus illis, erat Petrus in medio eorum, quem cum vidisset ancilla quędam sedentem ad lumé,& eum fuisset intuita, dixit: Et hic cum illo erat. At ille negauit,dicens: Mulier non noui illum. Hæc omnia dissona videntur, re autem ipsa sunt consona: illud enim in primis præ oculis habendum est,quod sæpe annotauimus, frequenter vnum Euangelistam adiungere, quod alius omisit: hoc autem non ad dissonantiam pertinet, cum omnia simul cóstent. Matthæus ergo vnam dixit ancillam:Marcus adiunxit ancillam summi Sacerdotis;Ioannes adhuc eam ostiariam esse expressit. Hæc non pugnant, sed conformia sunt,& mutuo se explicant. Ita factum est,in referendis verbis Ancillæ, & Petri. Ancilla enim primo intuita est, & respexit Petrum: & cum intuita esset, ad alios circumstantes conuersa,dixit:Hic cũ illo erat.& hoc narrat Luc. postea vero ad A ipsum conuersa Petrum: Tu, inquit, cum Iesu Galilæo eras? & hoc narrant Matth. & Mar.profecuta etiã vlterius dixit:Numquid tu discipulus es hominis istius? hoc refert Ioannes. verba igitur ancillæ hæc sunt:Hic cum illo erat: Tu cum Iesu Galilæo,seu Nazareno eras? Numquid discipulus es tu hominis istius? At Petrus respondit etiam multa, vt opinionem de se conceptã remoueret.Non sum,inquit,neque scio,neque intelligo,quid dicas o mulier, neque noui illum.Non est igitur vlla in his repugnantia, neque contradictio. B Accedat his doctrina Augustini lib. 2. de consen. Euan.cap.12.moré esse Euangelistarũ non eisdem verbis rem eandé explicare, sed seruato eodé sensu varijs vti verbis.Ita nunc factũ est:quod enim Nazarenum Marc. dixit. Mat. Galilæum retulit: idem enim est sensus, & vtroque modo Christũ Iudæi appellabant. In his igitur omnibus consonantia est in prima hac describenda negatione. Vnum tamen dubiũ superest.Nam Mat. sedisse dicit Petrũ foris in atrio: at noster Euangelista iam ad preces Ioannis eum intrasse affirmat. Sed C facilis est solutio:atriũ enim erat intra domum ipsam, quo Enágelista, ostio aperto, admissum dicit Petrũ: quod atrium foris dicitur, collatione alterius atrij interioris,quod in superiori parte domus fuisse Marc. insinuat,dicens, Petrum sedisse in atrio deorsum, id est, inferiori. Quod enim appellat Marc. atrium deorsum, Mat. dicit, atrium foris. Ioannes enim tamquam notus, & familiaris admissus est in secretiora loca: at Petrus in atrio communi, vbi milites erant, manebant, intra domum tamen sacerdotis. Et hac ratione omnia conueniunt Euangelistarum dicta.

Stabant

Stabant autem serui, & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se: erat autem & cum eis Petrus stans, & calefaciens se.

COMMENTARIVS.

QVæ Ioannes nunc dicit, ad tempus post negationem primam pertinent, quod est attente considerandum. Vt enim ex ceteris Euangelistis patet, Petrus admissus ab ostiaria in atrium, cum ministris ad ignem sedebat, quando ancilla ei locuta est, & respondens negauit. Vnde Matthæus & Mar. eum sedisse referunt, quando ancilla accessit, & intuita est eum: ignis enim luce, noctis tenebras illustrante, facilius discerni potuit. Postquam autem negauit, exijt foras ante atrium, idest ad vestibulum atrij, vt refert Marc. Et tunc gallus primo cantauit. Iterum tamen ad ignem accessit, & tunc stabat cum alijs: non enim omnes sedebant. Et hoc Ioan. Refert, quo loco paulo post secundo, & tertio negauit, vt inferius patebit. Et sic cōcordia est inter Ioannē & Mat. & Mar. Hi enim duo sedisse referūt, quando primo negauit, & Ioannes stare dicit: sed illi de tēpore ante primam negationē, & ipsius etiam negationis loquuntur, Ioannes vero tempore post negationē. Facta enim negatione paululum secessit, vt ex Marco constat. Ioannes ergo post factā negationem hæc retulit, significans postquā negauit, ad ignem iterum accessisse, & eundem in locum reuertisse. & hic est verus sensus: quamuis sciam verbum standi non semper significare erectum esse, sed adesse, siue sedentem, siue erectum: vt Ioan. 1. Medius vestrum stetit. Et Ioan. 6. Turba, quæ trans mare stabat. Et Luc. 8. Foris stant quærentes te. Hoc tamen in loco propriam suam retinet significationem: post primam enim negationem se erexit, nec iterum sedit, sed ad ignem accessit stans, quod inferius repetit Ioannes.

Euangelistarum cōcordia.

Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis, & de doctrina eius.

COnuertitur Euangelista ad narrandum ea, quæ Caiphas cum Domino egit: quæ licet eodem tempore facta sint, quo Petrus negauit, tamen dici aut scribi simul non possunt. Cum igitur Christus esset adductus ad Caipham Pontificem. interrogat eum Pontifex de duobus, scilicet de discipulis, & de doctrina. quas autem interrogationes in his duobus articulis fecerit, certum non est: non enim eas Euangelista descripsit, Doctores autem probabilibus id coniecturis ducti tradunt. Valde est verisimile, quod Chrys. hom. 82. & Euthymius dicunt, nempe interrogasse, qua ratione discipulos haberet, & congregaret, ac ex hoc insimulasse eum seditionis: de doctrina vero, quid doceret. Perpende autem hoc in loco malitiam, & iniquitatem istorum, vinctum tamquam malefactorem, & criminosum ducunt, & non habent crimen vllum, de quo interrogent, sed ad discipulos, & doctrinam se conuertunt.

Respondit ei Iesus: Ego palam locutus sum mundo. Ego semper docui in Synagoga, & in templo, quo omnes Iudæi conueniunt, & in occulto locutus sum nihil.

PRudentissima, & sapientissima videbitur Domini responsio, sicut vere est, si attente consideretur. Interrogatio enim Pontificis erat plena calumniæ: quia

quia interrogabat Christum, tamquam qui in occulto, & secreto suos discipulos doceret, & qui doctrinam suam occultaret, nec omnibus notam faceret, quod proprium est seductorum, & seditiosorum. Respondet ergo Dominus, non vt Pontificem reprehendat, sed vt veritatem suæ doctrinæ defendat, & vnico verbo sensus totius responsionis est: Tu me interrogas, & tacite accusas occultam, & secretam me tradere doctrinam, quod verum non est: publice enim docui, non meos hosce paucos discipulos, sed Iudæos omnes, quibus meos aperui sermones, palam locutus sum mundo, libere, & sine timore, & occultatione: loca publica elegi docendi, nempe Synagogas & Templum: in occultis, & abditis nihil sum locutus. Non igitur est, quod meam taxes doctrinam, quasi qui in angulis, & abditis locis docuerim. Attende palam loqui mundo, non esse aliud, quam loqui in Synagogis, & locis publicis, non in tenebricosis: vt recte Cyril. lib. 11. cap. 44. docet. De discipulis nihil respondit Dominus, quia tota res ex doctrina pendebat, & quia ab hoc iudicio discipulos suos liberare volebat, solumq. se iudicandum constituere: immo eos defendit dicens, non solos eos sed totũ mundum, idest Iudæos omnes, eius audisse doctrinam. Hic est legitimus sensus.

ANNOTATIO XIII.

Christus quo modo palam sit locutus.

AVg. tract. 113. duo opponit proximæ **A** sententiæ. Vnum est, qua ratione dicat se palam locutum esse mundo, cũ multa in prouerbijs locutus fuerit, nec intellecta sint a Iudæis: immo discipuli ca. 16. dixerunt: Ecce nunc palam loqueris, quasi non fuerit ante locutus palam. Respondet palam locutum esse, quia omnibus audiẽtibus locutus est: aliud enim est intelligere & audire, aliud loqui. Qui publice loquitur, palam loqui dici potest, etiamsi nõ **B** omnes intelligant: & hæc responsio conuenit cum dictis Cyrilli, vt in commentario diximus, opponit enim Dominus palã loqui ei, quod sequitur, in occulto, & in tenebricoso loqui. Addit Aug. etiam palã locutum esse mundo, quantum ad intelligentiam: quia ex parte sua omnia intelligi volebat, culpa auditorum factum est ne intelligerent. Si enim scire quæsiuissent, vtique intellexissent: prior responsio accommodata est. Aliter ergo in hoc loco accipitur palam loqui, & in illo. Ecce nũc palam loqueris: illic publice, hic clare, & ad intelligentiam loqui significat.

Quo modo in occulto locutus est nihil.

Alterũ quod Aug. opponit est: qua ratione in occulto locutus sit nihil, cũ multa solis discipulis tradiderit. Respondet dupliciter. Primo, etiam hæc tradita esse, vt manifestarentur mundo suo tempore, iuxta illud Matth. 10. Quod audistis in aure, prædicate super tecta: & quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine. Altero modo, quia hæc non erant talia, quæ criminari Iudæi possent, sicut qui loquitur mala in occulto loquitur, ne detegantur: non sic Christus, sed recta semper docuit. Facilior est solutio, si dicamus nihil locutum esse Christũ in occulto alienum, aut contrarium his, quæ in publico & palam docebat, sed omnia ad eundem finem, & doctrinam tendebant.

Quid me interrogas? interroga eos, qui audierunt, quid locutus sim ipsis.

COMMENTARIVS.

NOn vt Pontificem reprehendat, hæc dicit Dominus, vti superius annotauimus: sed vt calumniam repellat, & veritatem doctrinæ defendat. Responsio igitur ista, calumniæ est repulsio, veræq. doctrinæ defensio. *Quid me interrogas?* inquit. idest, recta ratio postulat, vt non ad me conuertaris, quasi clandestinum, & seditiosum doctorem, cum publice, & palam docuerim: sed ad

eos

eos, qui audierunt, quæ locutus sum eis. Non refugio, nec refuto iudicium, vt cognoscas, & inquiras doctrinam meam, quam docui: sed ab his quære, & pete, qui audierunt: magis enim tu credes eis, quàm mihi.

ANNOTATIO XIIII.

CYrillus lib. 11. cap. 45. dicit, Dominũ increpare iuris peritos, quasi legem, qua plurimum gloriabantur, ignorantes: frustra enim quærebant crimina, postquã ligarunt. *Cur*, inquit, *interrogas?* idest, cur ad defensionem prouocas captũ, priusquã accusatum. Hæc expositio vix accommodari potest verbis, ideo ipse Cyril. alterã adhibet, nempe: qui iam dedecorastis me, quantum in vobis est, si vera dicam, mentiri me clamabitis: alios ergo de me interrogate. Sed neque id omnino accommodatur: nec enim increpationem in his verbis prætendit, nec a respondendo se excusat, quia non erant ipsi credituri. Chrys. ho. 82. dicit, non arrogantis esse hoc verbum, sed de veritate sua confidentis, quasi confidens veritati dixerit: *Interroga eos, quid me interrogas?* Fateor in his verbis esse confidentiam magnam veritatis, vt dicit Chrys. quem sequitur Euthy. esse etiam diffidentiam fidei illorum dandæ verbis, & responsioni eius, vt dicebat Cyrill. tamen nec ex confidentia, nec ex diffidentia respondit hæc verba Dominus, sed calumniam repellens, qua tenebricosæ, & occultæ doctrinæ tacite arguebatur. Et hæc est vera, & legitima expositio: repulit enim, vti diximus, calumniam callide impositam, & veritatem defendit, idcirco liberam, & acrem reddidit responsionem. Callidæ in terrogationis calumniam, hac repulit responsione.

Ecce, hi sciunt, quæ dixerim ego.

COMMENTARIVS.

NE excusaret se Pontifex, quia non habebat alios interrogandos, ad ipsos etiã præsentes Dominus se conuertit. Ecce, inquit, hi qui adsunt, sciunt quæ docuerim. Aderant multi tunc ex Pontificibus, Pharisæis, legis doctoribus, & ministris, qui doctrinam Christi sæpe audierant: ad hos conuersus est Dominus, & dicit: Ecce præsentes habes, qui me audierunt, vel ipsi loquantur. O mira innocentia, & veritatis Domini efficacia, remittit testimonium suæ doctrinæ ad inimicos, & persecutores, ac calumniatores, & nemo ausus est loqui, sed confusi, & erubescentes obmutescunt in præsentia Christi vincti quidem & ligati; sed veritatem suæ doctrinæ constanter defendentis. Argumentum hoc est efficacissimum innocentiæ, & veritatis, vt annotat Chrys. hom. 82. Cyrill. autem lib. 11. cap. 45. recte dicit, Dominum hæc loquentem aliquos demonstrasse ministros præsentes, qui audierant. Existimo etiam Sacerdotes, & Pharisæos esse demonstratos: erant enim omnes cum summo Pontifice congregati; nemo tamen testimonium ausus est reddere, ne veritatem fateri a propria stimulãte & impellẽte conscientia cogerẽtur: quapropter potius silere elegerunt. Egregium innocentiæ Christi argumentũ.

Hæc autem cum dixisset, vnus assistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicens: Sic respondes Pontifici?

VIsa est Domini responsio vni ministrorum inciuilis, nec qualis honori Põtificis debebatur, idcirco alapam Iesu dedit, rem gratam Pontifici se facere existimans. Sic, inquit, loqueris Pontifici? quasi diceret: sermo tuus iniuriosus est in Pontificem, ideo eius iniuriam alapa propulso. Tria admiranda simul hic concurrũt; serui horribilis impudentia, qui eum, qui mortuos suscitauerat, Tria circa Christi alapam consideranda.

ausus est alapa percutere: Pontificis iniquitas, qui tantum scelus in sua præsentia commissum a seruo dissimulauit, cum etiam si responsio Christi non fuisset congruens, non licuerit ministro sic vindicare: tandem incredibilis Christi patientia. Chrys. hom. 82. Exhorrescat, inquit, cælum, contremiscat terra de Christi patientia, & seruorum impudentia, adde & de Pontificis iniustitia.

ANNOTATIO XV.

Cur minister alapam Christo impegerit.

CYrillus lib. 11. c. 46. causam eur minister hic alapam hanc impegerit inquirens, eam esse dicit: Offenderāt, inquit, ministrorum aliqui Principes Iudæorum, qui Christū capere iussi, reuersi sunt admirati, & dicentes: Numquam sic locutus est homo. Quoniam igitur responsio Saluatoris ad memoriam huius rei reducebat Principes, dicens: Ecce hi sciunt quæ dixerim ego, ministros testes citans, idcirco ne de animo suo, beneuolentiaq. in eum suspicati essent Principes, cum alias, quia Christum laudassent, fuissent reprehensi, alapa Christum vnus eorum cædit. Hæc Cyrillus. Sed incerta sunt hæc, nec valde accommodate dicuntur: nam cum multi illi fuissent, & multos nunc demonstrasset Christus, eadē de causa a multis esset percutiendus: probabilius est, hunc ministrū fuisse ex præcipuis inter ministros, qui proximus erat Christo, is adulari volens Pōtifici, & zelum honoris eius præ se ferre, sciens quāto odio ab omnibus habebatur Christus, ideoque sibi omnia impune A licere iudicans, non erubuit hoc flagitium patrare. Chrysost. ho. 82. vt supra citauimus hunc ministrum fuisse Malchum, cui amputata auricula restituta est, perhibet, sed hoc etiam sine vrgenti ratione affirmatur. Aug. tract. 113. recte considerauit hoc factum, dicens: Si cogitemus, quis acceperit alapam, nonne vellemus eum, qui percussit, aut cælesti igne consumi, aut terra dehiscēte sorberi, aut correptum dæmonio volutari, aut aliqua huiusmodi B qualibet pœna, vel etiam grauiore puniri? quid enim horum per potentiam iubere nō potuisset, per quem factus est mundus, nisi patientiam nos docere voluisset, qua vincitur mundus? hæc Aug. Cyril. lib. 11. cap. 46. recte etiam aduertit nostrum dedecus, quo propter peccatum dedecorati sumus, Christum in se transtulisse, vt a nobis auferret. Figura huius alapæ præcessit in Michæa Propheta, qui alapa percussus est a Sedechia Pseudopropheta, adulante Regi Achab contra veritatem, vt habetur. 3. Regum vltimo.

Respondit ei Iesus: Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo, si autem bene, quid me cædis?

COMMENTARIVS.

NE si Dominus tacuisset silentio ipso male se locutum esse comprobaret, respondet: ita tamen, vt nullum vindictæ, aut impatientiæ specimen daret. *Si*, inquit, *male locutus sum, testimonium perhibe*, id est, sententiam tuam declara, & confirma, ac ostende me male locutum esse, id autem coram Iudice, & Pontifice, *Si autem bene, quid me cædis?* id est, sine causa me cædis. Mansuete admonet percussorem iniuriæ sibi illatæ, seq. vera & recta locutum esse confirmat, & Pontificis iniquam dissimulationem insinuat.

ANNOTATIO XVI.

Responsione ostēdit Christus nihil Pontifice indignū dixisse.

CYrillus lib. 11. cap. 47. verbum hoc. *Testimonium perhibe de malo*, interpretatur sic. Ostende, in quo errraui. Illud autem: *Quid me cædis?* sic exponit, quasi percussorem reprehendat, quod prius laudauerat Christum, quando dixerat: Numquam sic locutus est homo. Sed cum vti A superius diximus, id sit incertum, probabilior est expositio, id dictum esse, vt magis confirmet Christus, se nihil quod non sit rectum, & verum dixisse: simul etiam admoneat percussorem criminis sui, & illatæ iniuriæ: præcipue tamen se recta locutum esse significare intendit, vt paulo post ma-

post magis explicabimus. Aug. tract. 113. interrogat: Cur, inquit, non fecit, quod ipse præcepit? si quis te percusserit in vna maxilla, præbe ei alteram. Respondet, illud præceptum non esse ad litteram intelligendum, vt præbeamus alteram maxillã, sed vt animo tranquillo iniurias perferamus: parati potius alteram præbere maxillam, quam itam concipere, aut vindictam desiderare. Respondendo ergo magis ostendit mansuetudinem suam, quam si tacuisset: potuissent enim cogitare illi ægre tulisse iniuriam, non autem respondisse metu Pontificis. At dum mansuete respondet, tranquillum animum, & compositum aperit, & ostendit: nec minus paratum se exhibuit ad maiora perferenda, quod experientia docuit. Hæc responsio veram continet doctrinam, tamen non attingit legitimam causam, cur nunc responderit Christus: existimo igitur eam esse, quam adduximus in commentario, ne tacens videretur comprobare se male locutum esse: Pontificemq. iure eius taxasse doctrinam: Qua igitur de causa Pontifici responderat, eadem percutienti etiam nunc respondet, non propter illatam sibi iniuriam, nec præcipue, vt percussorem corripiat: sed vt se vere, & recte locutum esse ostendat: doctrinamq. suam publicam, & mundo notam significet, nec verum esse, quod ei impositum erat, nempe in tenebris, & occulto docuisse.

Cur alterã maxillam Christ' nõ præbuerit.

Et misit eum Annas ligatum ad Caipham Pontificem.

COMMENTARIVS.

QVia Euangelista Petri negationem reliquerat, vt ea, quæ apud Caipham cum Christo sunt gesta narraret, nunc iterum ad Petri historiam reuertitur: scriptura enim non potest simul narrare, quæ simul sunt facta. Est autem in Græco sensus huius sententiæ apertior: non enim habetur particula copulatiua, sed illatiua, & non est præteritum, sed aoristus primus, qui sæpe plusquam perfecti significationem habet. Sensus ergo est: Miserat igitur eum Annas ligatum ad Caipham Pontificem, est enim locutio reuertentis ad narrationem prætermissam, & particula illatiua indicat, quæ relata sunt, fuisse facta, postquam missus est Christus ab Anna ad Caipham, illic enim non est commoratus, sed per transitum quendam ductus, & sic Cyril. lib. 12. cap. 1. exponit, & est verus sensus.

ANNOTATIO XVII.

Hebræa phrasis præterito vtitur loco plusquam perfecti.

SAepe in scriptura præteritum pro plusquam perfecto ponitur more Hebræorum, & exempla complura & in veteri, & in nouo testamento habentur. In veteri quidem est illud Ruth. 1. Visitauit Dominus populum suum, pro visitauerat. Et 1. Reg. 9. Reuelauit autem Samuelis, pro reuelauerat, sunt enim in Hebræo præterita. Reperiuntur autem huiusmodi testimonia frequentia. In nouo autem post hæc verba dicit Ioannes: Cognatus eius, cuius Petrus abscidit auriculam. Clarum est præteritum hoc positũ pro absciderat, & Matth. 26. Qui tradidit eum, dedit eis signum, id est, qui tradiderat, dederat signum. Et Marci vltimo. Qui viderãt eum resurrexisse a mortuis, non crediderunt, id est, crediderant. Sunt multa huiusmodi. Attende autem hoc loco vsum esse Ioannem aoristo primo, quod plusquam perfecti significationem frequentissime habet, immo & Latinus interpres ita vertit paulo superius, vbi dicitur: Qui consilium dederat Iudæis, & Io. 7. Nondum erat spiritus datus, quia nondum erat Iesus glorificatus. Mar. vlt. His qui viderant eum resurrexisse a mortuis. In his locis in Græco sunt aoristi primi, quos vertit, & recte interpres per plusquam perfectum, ita & hic vertendus erat: Miserat eum Annas. Hinc patet hanc sentẽtiam fauere opinioni asserentium negationes has, quemadmodum & præcedentem, factas esse in domo Caiphæ, quod superius annotauimus.

Erat autem Simon Petrus stans, & calefaciens se.

COMMENTARIVS.

REpetit, quod supra dixerat, vt historiam eandem prosequatur. Erat igitur Petrus stans in atrio inferiori Caiphæ, vbi primo negauerat, & calefaciebat se. Vt enim refert Lucas, in medio atrij, ignis propter frigus accensus erat: vti superius autem diximus, primo sedebat, quando negauit ad vocē ancillæ ostiariæ: At vt habetur ex Marco illinc paululum recessit ad atrij vestibulum, quādo gallus semel cecinit, & iterum reuersus est ad ignem cum ministris, & stabat, quando secundo, & tertio negauit: & hoc nunc refert Ioannes.

ANNOTATIO XVIII.

Quomodo hoc loco cōuenīāt Matthæus, & Marcus.

DVbitatio se offert in hoc loco ex his, quæ ceteri Euangelistæ referunt: nā Matth. 26 post primam negationem dicitur: Egrediente illo ianuam. Et Marc. 14. Exiuit, inquit, foras ante atrium. Respondeo Petrum quidem post primam negationem recessisse a loco, vbi sedebat, non quidem extra ianuam domus, sed ad vestibulum atrij, quæ est pars illa coniuncta ianuæ, antequam ad atrium fieret ingressus: verbum enim Græcum, πυλών, significat vestibulum, quod Marcus magis expressit, dicens, προαύλιον, at postea reuersus est ad ignem, aut frigore impel- A lente, aut ne solitarius videretur: id enim maioris suspitionis causam dedisset: postquam autem reuersus est ad ignem, eum alijs stetit, & tunc factum est, quod narrat Ioannes. Aduertendum autem est Aug. tract. 113. affirmare, etiam duas negationes, quas Ioan. hic narrat, factas esse in domo Annæ: & quia Euangelista expresse dixerat, missum esse Christum ab Anna ad Caipham, responder id verum esse: tamen Euangelistam ad narranda ea, quæ in domo Annæ gesta sunt, reuersum nunc esse, quæ expositio difficile accommodatur.

Dixerunt ergo ei, numquid & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit: Non sum.

COMMENTARIVS:

De secunda Petri abnegatione.

HAec est secunda Petri negatio: interrogatus enim, an ex discipulis Christi esset, negauit, dicens: *Non sum*: a quo autem interrogatus esset, Euangelista non expressit, sed inde finite locutus est. *Dixerunt*, inquit. At alij Euangelistæ explicuerunt, vt in annotatione declaratur.

ANNOTATIO XIX.

Quo modo conueniāt quattuor Euāgelistæ in narrāda secunda Petri negatione.

DIssonantia etiam in hac secunda negatione describenda, inter Euangelistas videtur: præter enim illam, quam in annotatione præcedenti explicuimus, & ad concordiam reduximus, nempe quia Ioannes ad ignem Petrum stetisse Matth. vero, & Marc. foras exisse dixerunt, est altera difficilior: nā Mat. & Mar. aliam ancillam præter ostiariam occasionem negationis dedisse affirmant. Inquit enim Mat. B Vidit eum alia ancilla, & ait his, qui erāt ibi: Et hic erat cum Iesu Nazareno. & ille negauit cum iuramento, quia nō noui hominem. Mar. autem sic refert: Rursus cum vidisset eum alia ancilla, cœpit dicere circumstantibus: quia hic ex illis est: at ille iterum negauit. At Lucas vnum refert A hominem: Alius, inquit, videns eum, dixit: Et tu de illis es. Petrus vero ait: O homo, non sum. Ioan. autem plures fuisse affirmat. *Dixerunt*, inquit, *ei*. Aug. lib. 3. de consen. Euang. cap. 6. respondet, Petrum simul esse compellatum ab ancilla, & vno homine, ideirco Ioan. inquit, *Dixerunt*, vtrumque significans. Ancillam autem Matth. & Marc. Lucas vero virum B retulerunt. Hoc tamen satisfacere non videtur: nam si ab ancilla, & viro simul compellatus est, quare respondit: O homo, non sum: hæc enim responsio vni datur, non duobus. Accommodatior solutio est, ancillam nihil Petro dixisse, nec compellauisse eum, sed ad circumstantes conuersam, dixisse: Hic ex illis est. & hoc Mat. & Mar.

Euangelistarum consensus.

Mar. narrant: nec est dissonum ab his, quæ Io. & Lucas dicunt. Lucas enim refert ab vno compellatum: Tu ex illis es. & huic respondit: Non sum, o homo: & hoc idem narrat Ioan. Vsus tamen est numero plurali, quia ille vnus pro multis, & multorum nomine locutus est: nam ancilla multis dixerat ex illis esse Petrum: vnus ergo illorum omnium nomine Petro opposuit. Tu ex illis es. Adde etiam quod sæpe annotatum est, frequenter pluralem pro singulari numero vsurpari: nam latrones dicuntur improperasse Christo in cruce, cũ tamen vnus illorum id effecerit. Adde etiam Ioannem significasse ancillam, quæ quamuis Petrum nõ est allocuta, affirma- A uit tamen coram illo eũ ex illis esse. Nulla ergo est dissonantia. Quod autem Mat. addidit de iuramento, ceteri prætermiserũt: hoc tamen cõmune est Euangelistis, quod vnus prætermittit, alium narrare. Verum hoc ad dissonantiam non pertinet, sed ad maiorem rei expressionem, sicut etiam illud: Non noui hominem: iurauit enim se non esse ex illis, nec nosse eum. Aduertendum tamen est, Cyrillum lib. 12. cap. 1. asserere, hæc, quæ narrat Ioannes ad tertiã negationem pertinere, omisit enim secundam: in tertia autem multi accesserunt, vt inferius dicetur. Ceterũ accommodatior est expositio, si hæc ad secundam referantur, & tunc procedunt, quæ dicta sunt.

Dixit ei vnus ex seruis Pontificis cognatus eius, cuius abscidit Petrus auriculam: Nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negauit Petrus.

COMMENTARIVS.

HAec est tertia negatio: describit autem Ioannes personam compellantem, vt explicet, & significet causam, cur vehementer negauerit Petrus. nã vt ex ceteris constat Euangelistis, cœpit anathematizare, & iurare se non esse. Hoc autem factum est, quia vrgebat testimonium de visu: *Vidi*, inquit, *te in horto*. Rursus quia vehementi timore correptus est: nam ille erat cognatus Malchi, cuius auriculam absciderat: timuit ergo sibi etiam propter vulnus illatum in horto, idcirco constantissime, & pertinacissime negauit se esse. Et attende Ioannem supponere verbis alijs iam esse compellatum: nam verba hæc sunt velut replicantis, & opponentis contra Petrum negantem, *Nonne ego te vidi in horto?* hæc Ioannes narrat expresse, illud autem insinuat.

ANNOTATIO XX.

Quomodo conueniãt Euãgelistæ in referẽda tertia negatione Petri.

MAior in hac tertia negatione dissonantia apparet. Matth. quidem, & Marcus inuicem concordes dicunt: Post pusillum accesserunt, qui stabant, & dixerunt Petro: Vere, & tu ex illis es: Nam & loquela tua manifestum te facit. Tunc cœpit detestari, & iurare, quia non nouisset hominem. Similiter dicit Marcus: post pusillum, inquit, qui adstabant, dicebant Petro: Vere ex illis es: nam & Galilæus es. Ille autem cœpit anathematizare, & iurare, quia nescio hominem istum quem dicitis. At Luc. aliter narrat: inquit enim, Interuallo facto quasi vnius horæ, alius quidam affirmabat dicens. Et hic cum illo erat: nam & Galilæus est. Et ait Petrus: Homo nescio, quid dicis: Quid autẽ Ioãnes referat, iam expositum est. Hæc autem dissona videntur, sed non sunt: simul enim constant. In primis quod Matt. & Mar. dicunt, post pusillum, Luc. dicit interuallum A quasi horæ vnius: id ergo consonum est, Ioan. vero tempus non declarauit, non tamen contrarium aliquid dixit. Quod vero ad personas attinet, hic homo, quem Luc. refert, est idem cum relato a Ioan. Ioannes vero exposuit, quod prætermisit Lucas, nempe fuisse cognatum Malchi. Hic ergo cum multis accessit ad Petrum, & ex illis eum esse affirmauit. Petro autem dicenti: nescio quid dicis, opponit, & contradicit: *Nonne ego te vidi in horto?* negan- B ti autem multi tunc dixerunt: ex illis es, nam Galilæus es, & loquela tua te esse Galilæũ probat. Tunc Petrus se vrgeri nimium sentiens, cœpit iurare, & se deuouere, ac negare nosse Christum, quod Matt. & Mar. referũt: hos enim homines vltimo locutos esse post illum hominem, certum est: quia tunc cœpit iurare, & detestari, quasi se conuinci tot ac tantis testimonijs videns. Primo non iurauit, secundo iurauit,

rauit, tertio iurauit, & se deuouit. Secũdum Cyrillum, qui tenet ad tertiam negationem etiam verba præcedentia pertinere, facilior est solutio: multi enim prius accesserunt, & rursus cognatus Malchi secundum illos locutus est. & est sententia probabilis, sed probabilior, quã exposuimus. Hic est contextus, & ordo rei gestæ, & totus est conformis, sed nõ a singulis Euangelistis totus descriptus. Quãuis autem Petrus pluribus verbis nũc ter- A tio negauerit Christum, tamen quia vna est series rei gestæ, vnica negatio computatur, sicut in prima, & secunda factũ est. Ex loquela autem Galilæum nouerunt, etsi enim omnes lingua Hebræa vterentur habebãt tamen distinctæ prouinciæ quasdam singulares verborũ pronunciationes, & accentus, quibus facile discernebantur ab audientibus: quod apud Italos, & apud Polonos, & alias multas nationes experientia docet.

Et statim gallus cantauit.

COMMENTARIVS.

OMnes quattuor Euangelistę huius cantus meminerunt, vt veritatem Prophetiæ Domini ostenderent: continuo ergo gallum cantasse omnes referũt. Lucas autem adiunxit, Adhuc illo loquente, gallus cantauit. Marcus autem addidit: Iterum cantauit: nam semel cantasse prius dixerat. Ad hæc Lucas adiecit, conuersum Dominum respexisse Petrum. cantante igitur gallo recordatum esse Petrum verbi Iesu, tres Euangelistæ narrant. Et tunc respiciẽte Domino, egressum esse foras, & amare fleuisse, tam Luc. quam Matth. & Marc. tradidere. Nisi autem Dominus respiciens cor eius ad pœnitentiam sua diuina virtute conuertisset, non magis proficeret secundus galli cantus, quam profuit primus, post quem bis, & pertinacius negauit. Ioannes autem solius cantus mentionem fecit, cetera omisit tamquam satis ab alijs enarrata: in his omnibus nulla dissonantia inter Euangelistas est, neque apparet.

ANNOTATIO XXI.

Petri negatio qualẽ peccatum fuerit.

NOn est prætereundum silentio vnũ, A nempe qualis fuerit hæc Petri negatio. Varie enim Doctores loquũtur: nã quidam aliqua ex parte peccatũ excusant; non quidem negant peccasse, sed peccati grauitatem minuunt. Cyril. igitur lib. 11. cap. 41. primam negationem exponens inquit, Petrum non negasse Christum tam timore, ne captus esset, aut quia nullã veritatis curam haberet, quã fortasis quia pati omnia volebat, dummodo Christum videret, ex amore igitur decidit, & pie- B tatis causa negasse videtur, non recte quidem, nec exquisita ratione probatę, sed quæ adesse cum Christo, & videre illum faciebat, quod maxime Petrus optabat. Hæc Cyril. fatetur quidem negasse, & non recte egisse, sed id factum asserit, ne impediretur manere, & adesse Christo. hac ratione Cyril. excusat, & interpretatur negationem Petri. Ambro. autem altera via excusat, & exponit: ex timiditate enim negasse sentit, tamen negationem si interpretatur, vt Petrus inuoluta responsione, sit vsus in verbis suis, aliud intelligendo, quam quod audientes percipiebant. Non, inquit, noui hominem, quia re vera Christum nemo comprehendere, aut perfecte intellectu assequi valet: similiter negat se fuisse cum Iesu Galilæo, at erat cum Dei filio. In hunc modum has Petri responsiones Ambrosius pluribus verbis exponit, vt Petrus inuolute responderit, videri tamen volens negasse ex metu & ideo peccauit: aperte enim, & non inuolute veritas erat aperienda. Idem sentit Hilar. can. 32. in Matthæum. Hanc sententiam reijcit Hieron. Matth. 26. tacitis nominibus sic dicens, scio quosdam pij affectus erga Apostolum Petrum, ita interpretatos, non Deum negasse, sed hominem, & esse sensum, nescio hominem, quia scio Deum. hoc quam friuolum sit, prudens lector intelligit. Sic defendunt Apostolum, vt mendacem faciant Deum: si enim iste non negauit, ergo mentitus est Christus, qui dixit, Amen dico tibi, antequam gallus bis cantet, ter me negabis

negabis: hæc Hiero. & vero argumentum Hiero. est efficax. Si enim Petrus illa inuoluta, & ambigua responsione visus est, visus est negare, sed non negauit, Christus autem absolute negaturum prædixit. Rectius Cyril. admisit negasse, quidem, tamen ex amore, non ex timore, at nec hæc sententia est accommodata contextui: timens enim sibi, & ex fragilitate peccauit, quod etiam ipse Cyril. lib. 12. tertiam exponens negationem concessit, & asseruit, quamuis hoc verum sit, Christum non ita negasse, vt filium Dei non crederet, non enim amisit fidem Petrus, pro cuius stabilitate rogauerat Christus, veruntamen peccauit contra fidei confessionem, negando se esse discipulum Christi, & se nosse, quẽ nouerat, vt Aug. tract. 113. dicit. Quod Leo. serm. 9. de passione confirmauit, dicens: Vidit Dominus non fictam fidem, nõ dilectionem auersam, sed constantiã fuisse turbatam. Quæ verba intelligendã sũt non quod charitatis habitus manserit tũc in Petro: nam peccatum illius mortale fuit, & tale vt dicit August. tract. 113. quod si tunc absque pœnitentia moreretur, damnationem incurreret. Dilectionẽ tamen dicit non auersam, quia adhuc amabat Christum, & amor hic tunc non erat ex charitate proficiscens, sed imperfectus quidem, qualem etiam in peccatore fideli manere nũc experimur: sic est de huiusmodi negationibus sentiendum. Causam autem cur Euangelistæ hoc Petri peccatũ descripserint, Cyril. recte annotat lib. 12. cap. 1. dicens: Ea de causa minutius hæc sunt conscripta, vt legentes intelligãt quales ante Christi resurrectionem, & aduentũ spiritus Apostoli fuerint, & quales postquam ex alto virtutem acceperunt, effecti sunt: hinc enim discim', nulla nos desperatione affici debere fragilitatem humanã considerantes; sed confidere potius oportere credentes robur ab illo nos habituros, qui diligentibus se neruos ad virtutem, & vires largitur. Hęc Cyrillus.

Petrus in negationibus non fidem, sed charitatem amisit.

Adducunt ergo Iesum a Caipha in prætorium.

COMMENTARIVS.

MVlta prætermittit Ioannes, quæ apud Caipham cum Christo gesta sunt, vtpote distincte, & copiose ab alijs tribus narrata. A domo autem Caiphæ in prætorium Pilati, Dominum adductum refert. particula illatiua, *Ergo*, maxime significatiua est, & deducit, ac sententiam infert ex his, quæ Mat. 27. habentur, Mane, inquit, facto inierunt consilium omnes principes Sacerdotum, & seniores populi aduersum Iesum, vt eum morti traderent, vinctumq. adduxerunt eum, & tradiderunt Pontio Pilato præsidi. Hoc nunc Ioannes per hanc particulam insinuat, ac si diceret, post multa contra Iesum illa nocte facta, mane inierunt consilium, & decreuerunt eum morti tradere: hoc autem per Pilatum præsidem efficiendum erat. *Adducunt ergo.* id est, propterea adducunt e domo Caiphæ ad Pilatum. Est autem prætorium locus, in quo ius dicitur a Pręside, qui tunc temporis erat Pilatus nomine Cæsaris Romanorum Imperatoris.

ANNOTATIO XXII.

AVg. tract. 114. & lib. 3. de consen. Euang. cap. 7. legit, *Ad Caipham, in prætorium*, & conatur exponere verbum hoc, quomodo ad Caipham, & in prætorium simul adduci potuerit, & coactus est fateri, aut Pilatum, & Caipham in eadẽ domo mansisse, aut aliqua de causa tunc Pilatum ad Caipham venisse. Tamen non est, cur hoc nos vexet: librariorum enim est mendum; a Caipha enim legendum est, & tunc apertus est sensus: e domo Caiphę, vbi tunc erat, eductum esse, & in prætorium Pilati adductum. quæ autem imaginatus est August. nõ possunt accommodari his, quæ sequuntur, & verbis ipsis. Vera lectio est, quam Cyril. & reliqui sequuntur. Aliqui nostra ætate prætoriũ exponunt, domum prędidis, qui tũc Pilatus erat, quia vocabulum vtrumque significat, & domum præsidis, & locum illum,

Reijcitur lectio quã sequitur Augustin'.

lũ, in quo Prætor dicit ius: sed hoc in loco domum nõ significat, sed locum iudicij: vt enim inferius dicitur, Pilatus egressus est foras, & reuersus iterũ in prætorium: & Iudæi ne contaminarentur, nõ sunt ingressi in prætorium: ac certum est Pilatũ nõ esse

Prætorium, locus erat ferendis sẽtentijs deputatus.

A egressum e domo in viam, nec illos contaminari potuisse propter ingressũ in domũ: hac enim ratione quotquot Pilatũ visitassẽt, immũdi, & cõtaminati essẽt: sed est sermo de loco illo intra domũ pilati, ĩ quo ius dicebatur, & in quo cõdẽnatus est Christ9

Erat autem mane, & ipsi non introierunt in prætorium, vt non contaminarentur, sed vt comederent Pascha.

COMMENTARIVS.

MAne erat, sextæ feriæ, & decimę quintæ lunæ, qui erat primus dies festus Azymorum, vt in cap. 13. declaratum est, *Et ipsi non introierunt in prætorium.* dum dicit, *Et ipsi non introierunt*, insinuat intrasse ministros, & milites, qui comprehenderunt Dominum, vna cum ipso Domino vincto: adstabat enim Pilatus tamquam iudex in prætorio, quando traditus est ei Christus a ministris, Iudæis foris manentibus, ne intrantes in die festo illo contaminarentur: nec possent Pascha comedere, quod non licebat edere nisi solis mundis. Perpende autem hypocrisim istorum: immunditiam enim cauent introeundi in prætorium, & non æstimant peccatum grauissimum tradendi innocentem. Pascha aliqui agnum paschalem exponunt: inter quos sunt Cyril. lib. 12. cap. 2. & Chrysosto. hom. 82. asserentes nondum illos celebrasse, sed distulisse festum: tamen superius cap. 13. hunc locum, & hanc tractationem diffuse discussimus, & ostendimus, Pascha hoc in loco accipi pro sacrificijs, quæ illis diebus festiuis offerebantur, quibus vesci solis licebat mundis. illum locum consulat, qui exactam quærit huius sententiæ intelligentiam.

Paschæ nomine, sacrificia intelliguntur quæ in diebus azymorum offerebãtur

---

Exiuit ergo Pilatus ad eos foras & dixit, quam accusationem adfertis aduersus hominem hunc?

PArticula, *Ergo*, causam indicat, cur sit, *Foras*, idest, extra prætorium, egressus, nempe quia illi, ne contaminarentur, ingressi non erant: & quod iuris est, & omnis iustitia postulat, interrogat, & petit: *Quam*, inquit, *accusationem adfertis aduersus hunc hominem?* idest cuius criminis accusatis eum? nemo enim damnari potest, nisi accusatus, & conuictus alicuius criminis. Isti in prætorium miserant Christum tamquam reum, & conuictum criminis, propter quod morte erat plectendus, vt a Pilato in eum sententia ferretur: At Pilatus ad iustum rem reuocans, nec catenis, ac vinculis, quibus tamquam reus mortis ligatus tenebatur Christus, adhibet fidem; sed crimen cognoscere, & probari vult: accusator enim probare crimen, cuius reum accusat tenetur.

Responderunt, & dixerunt ei. Si non esset hic malefactor, tibi non tradidissemus eum.

NVllam causam habentes, quam proferre possent, auctoritatem suam sufficientem probationem omnium affirmant, & velut conquerentes de Præ fide, quod accusationem ab eis, quasi digni fide non essent, petierit, respondet *Si non esset malefactor*, idest, morte dignus, *Non tibi tradidissemus*, quasi dicerent. Nos iam causam examinauimus, & discussimus inter nos, & eum mortis reum inuenimus, & iudicauimus: non est a te amplius inquirendum, sed omnis fides habenda nobis est, qui nisi talis esset, numquam eum tibi tradidissemus.

Dicit

Dicit eis Pilatus: Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum.

NOlens causa non cognita, nec probata Pilatus Christum damnare, respondet: Si vos examinastis, & dignum morte iudicastis, accipite, & damnate eum secundum legem vestram. quasi diceret: Ego non noui causam, nec scio crimen, propter quod sit damnandus, idcirco sententiam ferre non possum: vos, qui nostis, iudicate secundum legem vestram. Particula, *Ergo*, causam indicat, cur hæc Pilatus responderit, nempe quia illi crimen, & accusationem proferre, & manifestare nolebant.

Dixerunt ergo Iudæi: Nobis non licet interficere quemquam.

IVdæis non licuisse in diebus Azymorũ vllum interficere satis constat Act. 12. Herodem enim apprehendisse Petrum legimus, quia autem dies Azymorum erant, tradidit militibus custodiendum, vt post Pascha produceret eum populo, & interficeretur. Malitiose isti iudicium refutant, tamquam sibi in tanto festo prohibitum, vt Christum crucifigant per Pilatum: id enim mortis genus nõ erat secundum legem, nec a Iudæis vmquam obseruatum. Romanorum erat, ideoque se tempore excusant, vt Pilatum inducant ad crucifigendum, & simul turbæ concitationem a se auertant. Particula, *Ergo*, causam indicat, cur non accipiant eum, vt secundum legem condemnent, quia id eis pro tempore non licet, in mora autem periculum est. Nam Christum in prætorium abduxerunt primo mane Azymorum, significantes maxime referre citissime Christũ plecti, & de medio tolli.

ANNOTATIO XXIII.

Iudæis quo modo non licuit interficere quẽquam.

QVa ratione isti Pilato responderint, A sibi nõ licere quemquam interficere, varie doctores exponunt. Primo loco Cyril. li. 12. cap. 6. existimat ratione temporis id esse dictum: non enim licebat tempore solemnitatis iudicia exercere, & sententias ferre ac interficere. Idem etiam August. tractat. 114. docet: idq. nos in commentario secuti sumus, & paulo inferius eam esse legitimam expositionẽ ostendemus.

Secundo loco Euthy. exponit dictum esse, quia crucifigi Christum quærebant: B id autem mortis genus Iudæis nõ licebat, nõ quod esset eis a Romanis prohibitum, sed quod in lege non contineretur, nec fuisset a Iudæis vmquam obseruatũ. Sensus igitur erit: Nobis non licet crucifigere quemquam. Huic expositioni multa obstant. Primũ verba ipsa: generalia enim sunt, & non crucis mortem, sed quodcumque necis genus significant. Secundum, quia non erat responsio apposita. Nam diceret Pilatus: Nonne satis vobis est, pœnã mortis infligere, quam lex vestra concessit, & qua omnes hucusque malefactores punitis? Tertium, quia dicenti Pilato: *Accipite eum vos*, & excusanti se a sententia ferenda, non respondissent: *Non licet nobis crucifigere*. Erat enim a ratione alienum, a Pilato, qui Christum innocentem existimabat, nec vlla pœna afficiendum censebat, petere vt Christum occideret, nedum vt crucifigeret. Quartum, quia crucifigi Christum nõ sunt ausi petere expresse, nisi postea concitata turba, & post multos clamores, quod tunc audiens Pilatus abhorruit, dicens: *Regem vestrum crucifigam?*

Tertio loco Chrysost. hom. 82. vtrãque expositionem coniunxit, dictum nempe esse, & propter mortis genus, & propter tempus: siquidem nec illo tempore, nec illo mortis genere interficere eis licebat: sed quatenus id de mortis genere exponit. Eadem argumenta procedunt contra huiusmodi interpretationem.

Quarto loco Rupertus, quem aliqui re-

centiorum sequuntur, asserit potestatem Iudæis valde imminutam: non enim eis licebat interficere quemquam, & in hunc sensum verba hæc exponunt. Sed quamuis eis ista concedamus, nempe potestatem talem Iudæis ablatam esse, tamen expositio non potest aptari: nam Pilatus consentiebat, vt secundum legem propriam ipsi damnarent, quando dixit: *Secundum legem vestram iudicate*. Porro quid aliud est hoc dicere, quam consentio, placet, facultatem concedo, vt vos pœnas legis vestræ exequamini, & condemnetis: secundum autem legem eorum mori Christum debere, ipsi fassi sunt. *Nos*, dicunt, *legem habemus, & secundum legem nostram debet mori, quia filium Dei se fecit.* Diceret igitur Pilatus, iam vobis côcessi, vt secundum legem vestram iudicaretis: incepta est responsio vestra, nobis non licet interficere, id est, non habemus facultatem interficiendi. Hoc argumentum manifeste probat, non posse hæc verba de tali facultate exponi, nempe non habemus facultatem: nam Pilatus iam eis concesserat, vt secundum legem iudicarent, sicut olim facere solebant.

Optabât Iudęi Christũ per manus Gentilium morte crucis plecti.

Ea igitur expositio legitima videtur, vt qua ratione non ingressi sunt prætorium, ne contaminarentur, eadem etiam sibi nô licere dicant interficere quemquam, etiã consentiente Pilato. Existimo autem malitiose eos respondisse: tum vt Christum per manus Gentium occiderent, existimantes ea ratione inuidiam, & scãdalum populi euasuros, si in tãta solemnitate interfecissent: tum vt morte crucis plecterent, quam ipsi infligere soliti non erant, nec in lege continebatur. Et hæc præcipua fuit eorum intentio, vt hoc mortis genere omnem de Christo opinionem delerent, qui tamquam sceleratus occisus erat. Quod si quis objiciat: poterat Pilatus respondere, si vobis non licet nunc, poteritis post Pascha id efficere: huic responsioni iã ipsi tacite respôdetant, Christum in die solemni ad prætorium adducentes, eoq. facto significãtes, nulla intercedente mora, continuo eum punire oportere, & de medio tollere, esseq. maximum in mora periculum. & re vera id sibi persuaserant, videntes Christi magnam virtutem, propter quam caute tenendum traditor consuluerat: si autê mora fieret, oportebat septem alios expectare dies. Hæc sint satis pro huius sententiæ declaratione.

An Iudæi occidêdi potestatê haberent.

At si quis vlterius quærat: An Iudæis tunc facultas fuisset interficiendi. Quãuis

A hoc ad præsentem expositionem scire non sit necessarium, tamen quia inter allatas expositiones Doctorum, huius rei mentio facta est, adiungam etiã in hac parte quod sentio. Cyril. lib. 12. cap. 6. videtur sentire Iudæos potestatem habuisse, nec impedimentum esse aliud præter temporis solênitatem: habet enim hæc verba: Vetari aiunt ab impia cæde Pascha celebraturi: nam aliter ministerium Pilati non quæsi-

B uissent. Hæc Cyril. vbi affirmat: Si tempus Paschæ non esset, ipsi occidissent, nec ad Pilatum confugissent. Euthym. expressius id asserit, exemplo Stephani id confirmans, ac propterea de crucifixione interpretatur locum: hæc enim non licebat illis. Comprobare etiam idem possumus exemplo adulteræ, quam Ioan. 8. Iudæi lapidare volebant, & rursus quia sæpe Christum lapidare tentarunt. Hæc videntur esse argumento, eos potestatem interficiendi habuisse.

C His non obstantibus, mihi probabilius videtur per Romanos eis fuisse ablatam potestatem, ita vt non liceret eis sine præsidis assensu, sententiam capitis ferre in eos, qui etiam secundum legem morte plectendi erant. Distinguendum igitur est, Si enim crimina erant contra Romanorum leges, qualia furta, latrocinia, homicidia, seditiones, & alia huiusmodi: hæc Romanus Præses solus vindicabat, nec Pontifices, nec Iudæi partem habebant in iudicio isto. Si vero erant crimina

Iudæi non poterãt sententiã capitis in aliquem ferre sine Præsidis Romani côsensu.

D contra solam Iudæorum legem, vt blasphemia in Deum Israel, & alia, quæ contra legem committebantur, nec leges Romanorum prohibebant, si pœna capitis erat infligenda, cum consensu Præsidis fiebat ab illis iudicium. Si vero minor, & leuior erat, ipsis id facere concessum erat.

Hæc omnia probari videntur, primo, ex responsione Gallionis procôsulis Act. 18. cum enim accusaretur Paulus, respondit: Si esset iniquum, aut facinus pessimum,

E libêter vos sustinerem: si vero quæstiones sunt de verbo, & nominibus legis vestræ, vos ipsi videritis. Si illi facultatem interficiendi habuissent, numquam apud Gallionem accusassent. Secundo ex Iosepho, qui lib. 20. Antiq. c. 8. de Anano Pontifice loquens, refert eum in iudicando seuerissimum fuisse, & addit hęc verba: Talis igitur cum esset, tempus oportunum se nactum ratus, mortuo Festo, Albino adhuc agente in itinere, concilium Iudicum aduocat, statutumq. coram fratrem Iesu

Christi Iacobum, & vna quosdam alios non licebat, & denique ea de causa priueos impietatis peractos lapidādos tradidit: quod factum omnibus in ea ciuitate bonis, & legum studiosis vehementer displicuit, misisq. ad regem clam nuncijs, rogauerunt, mandaret Anano, ne quid tale posthac ageret: nam nec nunc quidem recte egisse. Quidam etiam Albino occurrentes docuerunt, non licuisse Anano sine ipsius consensu aduocare concilium: horū verbis ille persuasus, iracunde scripsit Pōtifici, daturū sibi pœnas minitās: & Agrippa Rex eam ob causam post tertium mēsem ablatum ab eo Pontificatum Damnei filio concessit. Hæc Iosephus, ex quibus comprobatur doctrina superior. Si enim facultatem talem habuisset Pontifex Iudæorum sine Præside, non erat cur opportunitatem expectasset occidendi, nempe absentiam Præsidis. Rursus etiam non licuisse Pontifici sine assensu Præsidis talia facere, persuasisse ei non dicerentur, qui occurrentes venerunt: nisi quia re vera Pontifex talem potestatem non habebat. Tandem hoc factum legum studiosis displicuit, nimirum quia faciebat, quod ei non licebat, & denique ea de causa priuatus est Pontificatu. Tertio hoc idem probatur: si Iudæi vinctos habuissent in causa mortis inferendæ, non erat, cur ad Pilatum venirent, & peterent vnum sibi in Paschate liberari: ipsi enim id potuissent facere. Id igitur factum est, quia non erat facultas, nec potestas eis interficiendi. Quod si Stephanū occiderunt, & adulteram lapidare volebant, id factū est, quia Romani dissimulabant aliqua talia, præsertim quæ contra eorum leges non erant commissa: aut quia populi furore fiebant, aut quia ex assensu illorum efficiebantur. Denique factum, non est argumētum potestatis: nam & Ananus occidit Iacobum, nec id faciendi potestatem habebat. Leuiores autem pœnas inferēdi potestatem habuisse in his, quæ contra legem erant, probat quod diximus de Gallione. Act. 18 & de verberatione Apostolorum Act. 5. Hæc sunt, quæ mihi probabilia visa sunt. Siue ergo talem potestatem habuerint, siue non, sententiç Euangelicç, quam exposuimus, sensus constat, nec ex his pendet, vt dictum est.

Vt sermo Iesu impleretur, quem dixit, significans qua morte esset moriturus.

COMMENTARIVS.

Consecutio hæc est, ac si diceret, hinc consecutum est, vt sermo Christi prædictus impleretur: prædixerat enim se mortem crucis subiturum, Ioan. 12. Ego si exaltatus fuero a terra. & Ioannis. 3. Oportet exaltari filium hominis. Et Matth. 20. Tradent eum gentibus ad flagellandum & crucifigendum. verba hæc sunt Euangelistæ ex euentibus veritatem Christi comprobantis.

ANNOTATIO XXIV.

Quis Christi sermo sit implet.

Augus. tracta. 114. sententiam superiorem exponit in hunc sensum, vt sermo hic sit is, quem Christus prædixerat significans, se a gentibus occidendum. Iudæi enim per manus gentium Christum occiderunt, hoc modo ab immanissimæ cædis crimine se immunes facere volentes, & tamen maius fuit eorum scelus, quam gentium. At non videtur satis accommodata expositio: dicitur enim: *Significans qua morte esset moriturus*, longe aliud est, per quos, & *qua morte*, esset interficiendus. Genus igitur mortis significatur, nempe crucis. & ita Cyril. lib. 12. cap. 6. & Chrysosto. ho. 82. exponunt. Nec hæc sententia comprobat superiora verba, quibus non licere sibi quemquam interficere Iudæi dixerunt, esse de morte crucis intelligenda: sed eos ea dixisse, vt morte crucis plecteretur, quod sicut intenderunt, sunt consequuti.

Introiuit ergo iterum in prætorium Pilatus.

COMMENTARIVS.

PRætermisit Euangelista noster, quod Luc. cap. 23. narrat. Iudæi enim coacti accusationem adferre, ne a Pilato Christus dimitteretur, adiecerunt hæc, quæ sequuntur, eum accusantes. Inquit enim Lucas: Cœperunt illum accusare dicentes: Hunc inuenimus subuertentem gentem nostram, & prohibentem tributa dari Cæsari, & dicentem se Christum regem esse. Pilatus autem interrogauit eum, dicens: Tu es Rex Iudæorum? hæc Lucas. Ioannes autem omisit accusationem, & Pilati interrogationis meminit, adiungens iterum Pilatum introisse prætorium, quia a prætorio egressus erat propter Iudæos, quos retulit non fuisse prætorium ingressos, ne contaminarentur. Reuersus ergo dicitur, vt Dominum super accusatione facta examinaret. Particula *Ergo*, causam indicat introeundi in prætorium, nempe quia accusatus erat a Iudæis, quod Lucas refert.

Et vocauit Iesum, & dixit ei: Tu es Rex Iudæorum.

ERat Dominus in prætorio, quando Iudæi cum Pilato foris loquebantur, & tria, quæ ex Luca narrauimus accusantes opposuerant. Pilatus autem ad prætorium reuertens, Iesum ad se aduocat, & vnum eorum, quorum erat accusatus interrogat, nempe, an sit Rex Iudæorum: ex hoc enim reliqua duo dependebant, nempe prohibitio tributi Cæsaris, & gentis subuersio. Si enim rex erat, eum sibi tributa vsurpare, & gentis, ac populi obedientiam ad se conuertere consequens videbatur: regnum enim temporale ex accusatione Pilatus intelligebat, quale est ceterorum Regum. Est autem attente considerandum, non interrogasse sic: Dixisti ne, te esse regem? hoc enim Iudæi opponebant: Facit, inquiunt, se Christum regem: sed petijt: Es ne tu Rex Iudæorum? Hoc existimo factum duabus de causis: vna ex parte Pilati, altera ex diuina prouidentia. Pilatus quidem regni, & imperij Cæsaris acerrimus defensor, & custos vigilantissimus cum esset, non satis sibi visum est scire, an dixerit se esse regem, sed an esset: quamuis enim non dixisset, si tamen esset, id imperio Cæsaris plurimum obfuturum existimabat. Contra vero si non erat, quamuis id dixisset, id parum esse momenti iudicabat. Nec ad hoc petendum leuiter inductus erat: nam opera mira Christi audierat, aderat in Hierusalem, vbi Christus miracula insignia ediderat: Et Lazari resuscitatio, & ingressus ille honorificus in vrbem, acclamante populo, eum non latebant: Iudæos etiam regem expectare Christum, omnibus notum erat. Hac igitur de causa interrogat: *Tu es Rex Iudæorum?* quasi diceret, mihi satis non est, si neges te dixisse: amplius enim quæro, an sis? Ex diuina etiam prouidentia id fiebat, quia Christus verus erat rex, quamuis non de quali interrogabat Pilatus: ea de causa etiam in cruce appositus est titulus, Rex Iudæorum, etiam inuitis Iudæis & reclamantibus: Noli scribere rex Iudæorum, sed quia dixit se regem esse Iudæorum: quod autem scripsi, scripsi, respondit Pilatus. Hoc autem inferius declarabimus: diuinitus ergo factũ est, vt interrogaret: *Tu es Rex Iudæorum?*

Tu es Rex Iudæorum, propter duo interrogatur.

Respondit Iesus: A temetipso hoc dicis, an alii tibi dixerunt de me?

COnfessurus Dominus se regem verum esse, ne vanæ gloriæ alicui, aut timori impij darent, vtitur interrogatione, vt ex responsione omnibus constet

ftet, se id esse confessum, vt iudici ex potestate interroganti responderet: idcirco non ignorans interrogat Pilatum: sciebat enim omnia sed vt ex Pilati ipsius responsione nobis omnibus audientibus, & legentibus, quod dictum est innotesceret. Interrogatio autem: *Tu es Rex Iudaeorum*? dupliciter fieri potest. Vno modo, animo discendi veritatem ad credendum, & amplectendum verum, sicut Ioan. Matth. 11. Es tu, inquit, qui venturus es, an alium expectamus? vt discerent enim discipuli, Ioannes interrogauit. Altero modo, non discendi, sed iudicandi animo, sicut iudex inquirit, & interrogat vinctum ac reum. Qualis fuerit interrogatio haec Pilati, ex ipsius responsione omnibus manifestum Dominus facit, ideoque vtitur interrogatione, dicens: *A temetipso hoc dicis*. quasi volens veritatem discere: an tamquam Iudex, qui accusationes aliorum sentiens, & accipiens, de his me examinas, & interrogas, vt a me scias id, cuius me inimici mei accusant. Hoc ergo Dominus interrogauit, vt ex responsione ipsius Pilati omnibus notum esset eum interrogasse, tamquam Iudicem examinantem. Hinc etiam constat Christi obedientia, qua pro nobis iudicibus, & potestatibus humanis subdi voluit, & eorum iussis obedire, quamuis iniquis, & peruersis, vt nemo iactantiae, aut timori tribueret, quod se regem confiteretur.

Quorsum Christus a Pilato quaereret, an a seipso loqueretur.

ANNOTATIO XXV.

Quare Dominus interrogauit Pilatum, di uersae referuntur sententiae.

QVa de causa Dominus Pilatum interrogauerit, difficile est certo exponere. Cyril. lib. 12. cap. 8. hoc factum esse dicit, vt subostenderet Pilato, se omnia scire, nihilq. sibi occultum esse: vt hoc argumẽto diuina eius natura perspecta, non pateretur Pilatus se esse ministrum, & executorem malitiae Iudaeorũ. At si hoc Dominus intendebat, potius affirmanter dicendum erat: A te hoc non dicis, sed alij dixerunt tibi de me. Chrysosto. homilia 82. & Euthymius in Matthaeum 27. id factum esse asserunt, vt Pilatum obiurgaret, quod non interrogaret eum praesentibus accusatoribus, aut ipsis, quod opponebant, probantibus. At nec hoc admodum est probabile, nempe voluisse Dominum obiurgare Pilatum. Fateor Pilatum inique egisse: non enim, si quis alterum criminis accusat, continuo reus est inquirendus, nisi prius probatio, & indicia producantur: at Dominus non id modo obiurgat, sed sponte se summittit iudicio iniquo. Aliqui nostro saeculo respondent id factum, vt se Dominus alienum esse a regno hoc temporali affectando demonstraret: solemus enim vti huiusmodi interrogatione ad eos, qui nos de crimine aliquo percontantur, cum videri volumus ab huiusmodi suspicione liberos nos esse debere. & in hunc sensum fere Cyril. haec verba exponit lib. 12. cap. 8. vbi inquit: *A temetipso hoc dicis, an alij dixerunt?* cum nemo hoc me crimine vmquam in iudicium adduxerit, vnde hic sermo ad te peruenit? Haec Cyril. his verbis innocentiam suam aperit, & falsam esse accusationem indicat. At nec haec responsio accommodata videtur: quia noluit Dominus negare se esse regẽ. Quamuis enim Rex qualis interrogabatur non esset, vere tamen erat Rex: non igitur liberum se a suspicione esse & alienum a regno significabat, maxime quia continuo declarauit se Regem esse. Alij recentiorum subtilius explicare volentes dicunt, Dominum hoc petijsse, vt distingueret regnũ temporale a spirituali, quasi diceret: si a temetipso loqueris, sermo tuus est de regno temporali. Si nomine Iudaeorum, tunc sermo est de regnõ Messię, & spirituali: aliter autem ad vnum aliter ad alterum est respondendum. At nec hoc est accommodatum contextui: nec enim Iudaei regnũ Messiae spirituale credebant, sed temporale: & quale regnum Dauid fuit, tale sperabant regnum Messiae, quamuis multo perfectius.

Mihi omnium probabilissima expositio visa est, quam in commentario sumus prosecuti: nempe voluisse Dominum omnibus esse manifestum ex hac interrogatione, se respondisse Iudici interroganti tamquam Iudici, vt eius obedientia

Auctoris sententia.

tia

tia mundo manifesta esset, & se Regem A fateri a Iudice interrogatum. Non enim animo discendi, & veritatem amplectendi interrogauit Pilatus Christum, sed tamquam Iudex persecutorum accusationes prosequens: idcirco iusto Dei iudicio priuatus est lumine, quo veritatem Christi apprehenderet, cuius apprehendendæ mirabilem, & sufficientem habuit occasionem, & causam. Id autem Dominus constare voluit, vt omnes intelligant, Iudicis interrogantis non refutasse inquisitionem, sed obedisse, & respondisse, quamuis ille inique, & contra ordinem iustitiæ examinaret: quod etiam fecit cum Summo Pontifice adiurante, an Christus esset, respondens ad id quod interrogabatur.

Respondit Pilatus: Numquid ego Iudæus sum? Gens tua, & Pontifices tui tradiderunt te mihi, quid fecisti?

COMMENTARIVS.

AEgre tulit Pilatus Christi interrogationem, qua parte dixerat: A temetipso hoc dicis? dedignans, & contemnens discere a Christo: *Numquid*, inquit, *Ego Iudæus sum*, qui pro me ipso, & quasi res mea agatur, scire id quæram? hoc ad Iudæos pertinet, non ad me, qui Gentilis sum: *Pontifices tui & Gens tua te mihi*, tamquam reum *tradiderunt*. Idcirco quid feceris interrogo, & scire volo, non vt discam, non vt aliquid mihi emolumenti quæram: sed quia mihi incumbit crimina vindicare, & reos ac malefactores punire, qualem isti tui te esse accusant. Hic est legitimus sensus.

Respondit Iesus: Regnum meum non est de hoc mundo: si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei vtique decertarent, vt non traderer Iudæis. nunc autem regnum meum non est hinc.

POstquam Pilatus se interrogasse tamquam Iudicem, & accusatorum oppositiones exquirentem, exposuit ei veritatem: interroganti Dominus respondet, & interrogationi illius, an esset Rex Iudæorum, satisfacit. Nec absolute negat se Regem esse, ne veritatem occultasse videretur, erat enim Rex Regum: nec rursus affirmat omnino, vt Pilatum a formidine liberet, qui dignitatem Cæsaris in Iudæa tuebatur: *Regnum*, inquit, *Meum non est de hoc mundo*, regnum habeo sed non est de mundo hoc, id est, non est de hoc sæculo, quale est regnum Regum mundi. Si enim tale regnum meum esset: mei subditi & ministri non permisissent me tradi Iudæis, sed armis pro me decertassent: at non est tale regnum meum. Regnum se Christus habere concedit, sed non quod tollat regnum mundi, se regem esse, sed non qui alios expellat. Vnde recte August. tracta. 115. inquit: Audite Iudæi, & Gentes, audi circumcisio, & præputium, audite omnia regna terrena: non impedio dominationem vestram in hoc mundo. Regnum enim meum non est de hoc mundo. Idem significant de hoc, & ex hoc mundo, & hinc. Particula illa, *Nunc*, non est temporis in hoc loco, sed accipitur pro, *Sed*, quam significationem habet tam apud Græcos νῦν quam nunc apud Latinos, ac si dictum esset: *Sed regnum meum non est hinc*, seu, *De hoc mundo*.

Dixit itaque ei Pilatus: Ergo Rex es tu?

COmprehendit ex verbis Christi Pilatus, ipsum Regem se esse fateri: vt tamen expressam haberet confessionem, quod Christus insinuauerat, aperte ipse

ipse deducit: *Ergo Rex*, inquit, *Es tu?* quasi diceret: Si regnum habere te affirmas, necesse est te Regem esse: non enim est regnum sine Rege, quod annotatione exactius declaramus.

ANNOTATIO XXVI.

Pilat' intellexit Christũ Regem esse, sed nõ cõtrarium Cæsari.

CYril. lib. 12. cap. 11. affirmat Pilatum hæc dixisse, quasi aliquam culpam attribuerit Christo, quod se regem esse affecuerit: hæc tamen sententia non videtur accommodata. Nam si culpam aliquam in Christo cognouisset, nõ dictum esset illud: *Sciebat, quod per inuidiã tradidissent eum*, & quod postea dixit: *Nullam inuenio causam*, & quod lauit manus, iustum appellans Christum. nulli ergo culpæ tribuit hanc confessionẽ; immo innocẽtem reperit. Est igitur aduertendum maxime pro B legitimo sensu huius sententiæ, & aliquarum sequentium assequendo, Pilatũ credidisse Christũ Regẽ esse, non tamen eius regnum esse aduersarium regno Cæsaris, sed pertinere ad quãdam singularem Iudæorum religionẽ. Vt enim hi Deũ colebant, & religionẽ obseruabãt distinctam a Romanorũ, & Gẽtium ritibus, existimauit Pilatus, regnũ hoc Christi esse quid simile, non intelligens perfecte quale esset. Id- C circo Iudæorũ malitiam agnouit, qui accusabant Christũ Regem tãquam aduersantem regno Cæsaris, cum tamen nõ ita esset. Pilatum autem Christum esse regẽ credidisse, id probat, quod perseueranter eum Regem appellauit. *Ecce Rex vester, Regem vestrum crucifigam? Iesus Nazarenus Rex Iudæorum.* Idq. diuina prouidentia factum est, quia verus Rex erat. Quod A autẽ regnum eius, non esse contrariũ Cæsari nouerit, manifesto argumento confirmatur. Nam si regnũ hoc nouisset esse cõtra Cæsarem, etiamsi non credidisset regẽ esse Christum; saltem existimasset, Christum se facere, & confiteri Regem. Cum ergo Iudæorũ accusatio vera fuerit, quod se regem faceret, & cõtradiceret Cæsari, cur Pilatus non consensit accusationi eorum? Iam enim Christus expresse fatebatur, se regem esse. Huius autem accusabant eum Iudæi, nõ quod esset, sed quod se Regem faceret. Profecto asserendum est Pilatum nouisse quidem, & credidisse, regem eum esse, sed regnum hoc non esse temporale, quale Cæsaris regnum, nec ei aduersarium: & inde Iudæos falsam attulisse accusationem, nempe Christũ contra Cæsarem regnum sibi vsurpasse. Ea igitur est causa, cur, cum confessus esset se regẽ, statim Pilatus eum liberare voluerit, significans esse regem ad religionem Iudæorum pertinentem, sicut erant Prophetæ, & alia illorum singularia officia, non tamen Regem temporalem, qualis Cæsar erat. Huic expositioni, & sensui, quæ sequuntur, sunt accommodatissima, vt in eorumdem expositione notum fiet. Non ergo Pilatus infert, nunc eum esse regem, quasi culpæ adscribat alicui; sed vt magis de veritate ipsa certior fieret.

Respondit ei Iesus: Tu dicis, quia Rex sum ego.

MOdesta affirmatio est, *Tu dicis*: est enim modus loquendi Hebræus, in affirmationem inclinans: quamuis non admodum expressam. Sicut Matth. 26. dictum est Iudæ: Tu dixisti. Qua phrasi vsus illic est, ne aperte eum detegeret; hoc vero in loco eadem vtitur, ne vinctus, & ligatus iactare se videretur, simulq. veritatem confiteretur: Rex enim erat.

Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati.

NE falsam, & ementitam rem dixisse videretur, dum se Regem verum esse, & regnum habere confitetur, id ipsum mysterij explicatione confirmat: *Ego*

Ego, inquit, *ad hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum*, vt ostenderem, & aperirem hominibus veritatem, nempe regni mei, vt homines cognoscerent verum Deum, & quem misit Iesum Christum. Ne ergo mendacem me vel seductorem existimes, si regnum meum, & regem me confiteor: cumq. regnum meum non esset de hoc mundo, in eum ego venerim, quia ad veritatem manifestandam veni in hunc mundum, cum de hoc mundo non essem: attende verbis his, se Deum esse docere, carnemq.assumpsisse, secundum quam natus est: & in hunc venisse mundum, vt veritatem Dei ostenderet, & regnum Dei manifestaret, ac tyrannidem diaboli, & dolos eius detegeret. Quamuis autem Pilatus non hæc comprehenderit perfecte: tamen diuinitatem quandam Christum profiteri, & regnum non quale Iudæi mentiebantur affirmare, & constanter fateri intelligebat. Nam ex his verbis innocentem eum esse, vt ex sequentibus constat, Pilatus comperit.

Omnis, qui est ex veritate, audit vocem meam.

PRosequitur Dominus eandem sententiam: *Veni*, inquit, *vt testimonium perhibeam veritati*, ne autem existimes, o Pilate, me non dicere veritatem, sed falsam esse doctrinam meam, quia Iudæi mihi fidem non adhibent: scito me veritatem annunciare, & vera esse, quæ prædico, & omnes eos, qui veritatem scire, & sequi quærunt, mihi fidem habere, & habituros esse. Qui vero non habent, ex veritate non sunt, nec eam sequi volunt: proptereaq. Iudæos mihi non credere, non quia ego vera non loquar, sed quia ipsi ex veritate non sunt. Similis est sententia Ioan. 3. Qui facit veritatẽ, venit ad lucem. Et Rom. 2. Ijs autem, qui sunt ex contentione, & non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio. Eos appellat ex veritate, qui desiderant, & student recte agere, & secundum iustitiam, & veritatem operari. Iudæos hisce verbis malitiæ, & mendacij arguit, quasi diceret: Vide o Pilate, quos audias contra me, qui ex veritate non sunt. Ipsum etiam Pilatum, quantum ex se est, ad veritatem attrahit cognoscendam, & amplectendam: at non verbis multum expressis, ne se hæc dicere, vt a morte liberaretur, aliquis obijceret. Ad hoc verbum Christi forsan allusit Iosephus lib. 18. Antiqui. cap. 4. qui quamuis Iudæus sic scripsit. Eodem tempore fuit Iesus vir sapiens, si tamen eum virum fas est dicere: erat enim mirabilium operum patrator, & doctor eorum, qui libenter vera suscipiunt.

Iudæorum mẽdacium Christ⁹ redarguit.

Dicit ei Pilatus: Quid est veritas?

NOn assequens sensum verborum Christi plene Pilatus, interrogat: *Quid est veritas?* id est, quid est ista veritas, quam tu venisti testari in mundo? Magna profecto, & summi momenti interrogatio, si facta fuisset ea deuotione, & affectu, & reuerentia, quibus verbum Domini suscipiendum, & audiendum & quærendum erat: audisset vtique & percepisset Pilatus, quid esset veritas hæc. At non multi ista faciebat, sed ea quæ huius mundi erant quærebat: & idcirco velut parui faciens dixit, *Quid est veritas?* sensus verus est: Non intelligo, quæ sit veritas hæc: at ne suam ignorantiam manifestaret, interrogando loquitur: ne vero interrogasse, vt discere velle putaretur, responsum non expectat, nec audire meruit.

ANNO-

ANNOTATIO XXVII.

Pilatus quare non expectato responso exierit.

AVgust. tract. 105. ea de causa Pilatum exijsse responso non expectato dicit, quia subito venit illi in mentem consuetudo dimittendi vnum vinctum, ideo liberare eum volens properauit. Chrysost. hom. 83. asserit exijsse continuo, quia responsio aliud postulabat tempus, tunc autem volebat liberare eum. At visa est mihi causa legitima, quam assignaui in commentario: noluit enim expectare, ne videretur discendi gratia interrogasse, quia dixerat per contemptum: Numquid ego sum Iudæus? Ita etiam velut parui faciens protulit: Quæ est ista veritas? Ideirco non expectauit, nec audire meruit responsum. Quamuis autem contempsit regnum hoc, tamen vere innocentiam Christi, & falso, ac per inuidiam accusatum agnouit: propterea liberare eum quærebat.

Et cum hoc dixisset, iterum exiuit ad Iudæos, & dicit eis: Ego nullam inuenio in eo causam.

COMMENTARIVS.

NOn expectata responsione suæ interrogationis, ad Iudæos extra prætoriũ egressus, innocentiam Christi manifestat: causam eum damnandi se nullam habere palam fatetur, quod falsæ accusationis eorum, & innocentiæ Christi efficacissimum est argumentum. Numquam enim Romanus præfectus, vt recte Cyril. libro 12. capit. 13. annotat, cupiditate tyrannidis aduersus Romanos accusatum, si quicquam signi daretur, dimitteret: vel minimæ enim suspiciones in his, quæ ad temporalia regna pertinẽt solent, vindicari, tanta est ambitio, & cupiditas humana. Confirmant hæc verba præcedentem expositionem: cum enim Christus confessus esset, se regem esse, cur causam non inuenit, nisi quia regnum hoc non contrarium Cæsari existimabat? si enim id credidisset, quamuis fidem verbis Christi non dedisset, damnasset eum, quod se regem faceret.

Est autem consuetudo vobis, vt vnum dimittam vobis, in Pascha. Vultis ergo dimittam vobis Regem Iudæorum?

CVm innocentiæ titulo eum liberari non posse Pilatus crederet, alia de causa eripere conatur. Ac si diceret: Ego non inuenio in eo causam damnationis, sed tamquam innocens absoluendus venit; At si vobis placet, hoc efficiam: consueuistis enim vnum reum vinctum in Paschate liberandum petere, dimittam ergo regem Iudæorum. & hac ratione innocentiæ ipsius simul, & honori vestro consuletur: nam ex vna parte liberabitur, ex altera vero reus, & malefactor declarabitur, qui indulgentia, & gratia propter festi celebritatem absoluitur. Attende autem maxime quod, *Regem Iudæorum*, appellat, vt eos permoueat ad liberationem, quasi dedecus illis sit magnum, si is qui eorum rex est, crucifigatur, in ipsorumq. honorem cedat eius liberatio, simul etiam ostendat se paruifacere accusationem eorum censens regnum hoc non esse contra Cæsarem, vt ipsi calumniati erant. Hæc verba Pilatus non turbæ, sed Principibus, & accusantibus illis Pontificibus dixit.

Regem Iudæorum quare hoc loco Pilatus eũ appellauerit.

ANNOTATIO XXVIII.

Recētiorū sententia reijcitur.

ALiqui nostri sæculi auctores existimant hæc verba esse eadem cum ijs, quæ ceteri Euangelistæ describunt, quando Pilatus dixit: Vultis dimittam vobis; & ideo affirmant hæc, quæ Ioannes refert non esse coniuncta superioribus, sed multa intercessisse, quæ alij narrant. hoc autem dictum esse a Pilato affirmant postquam ab Herode remissus est Christus. At re vera non videtur id esse legitime dictū: hæc enim verba protulit Pilatus sicut Ioannes refert, quando egressus ad Iudæos dixit: *Non inuenio causam in eo.* & ita Cyril. Aug. & Chrysost. exponunt, & contextu id significare videtur: immo ratio etiā confirmat. In primis quod ceteri tres Euangelistæ narrant, dictum est turbæ: at hoc Pontificibus, & accusatoribus Principibus, qui eum tradiderant. Præterea ceteri scribunt, (vt patet ex Mar. 15.) turbam accessisse, & rogasse, vt vnum dimitteret, Pilatum autem respondisse, vtrum vellent dimitti: at quod Ioannes dicit, ab ipso est Pilato profectum, *Est*, inquit, *vobis consuetudo vt vnum dimittam vobis*. hoc verbum accommodari nō potest illis, quæ dicta turbæ referunt Euāgelistæ. Certissime ergo tenendum est, hoc, quod nunc Ioannes narrat, a ceteris Euangelistis non esse narratum. Postea vero turba ad Pilatum accessit quando iam remissus fuit Dominus ab Herode, vt ab eo peteret vnum dimitti cui Pontifices persuaserant vt Barabbam peteret, quia iam sciebant, & audierant ipsi Pilatum desiderio Christum dimittendi teneri.

Quæ fuerit cōsuetudo vinctum dimittendi.

Altera autem difficultas in his occurrit verbis, quæ nempe sit consuetudo hæc dimittendi vnum tempore Paschatis. Orig. tract. 35. in Mat. a Pilato, & Romanis initium habuisse cēset, qui Iudæis recens subiectis gratificari in hoc voluerunt. vt tēpore Paschatis vnum ex vinctis quemcumque petijssent liberarent. nec alienā a moribus Iudæorum fuisse dicit: nam & Ionathas a populo liberatus est. 1. Reg. 14. non autē Origenes asserit hinc habuisse originem, & initium, vt aliqui non recte intellexerunt; sed hanc consuetudinem non esse alienam ab ipsorum Iudæorum moribus, vt ex hoc facto Ionathæ deducitur. Cyril. libro. 12. capit 13. antiquam censet consuetudinem sumptam ex scripturæ testimonio: Et quamuis hoc testimonium scripturæ non videatur multum ad rem facere: tamen sententia Cyrilli mihi placet, antiquam fuisse consuedinem apud Iudæos, etiam ante Romanorum subiectionem, vt in memoriam liberationis ab Ægypto, vnum vinctum Paschatis tempore liberarent, quam Romani, vt eos in pace regerent, conseruare voluerunt. quod indicare videtur illa vox, *Est consuetudo vobis.* Siue hoc ergo, siue illo fit modo, consuetudo hæc erat illo tempore.

Clamauerunt rursus omnes dicentes: Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barrabbas latro.

COMMENTARIVS.

CLamant Pontifices, & Iudæorum primi Christum renuentes, & Barabbam præponentes, qui latro erat, seditiosus, & homicida vt refert Luc. 23. in quo iniquitas, & impietas Iudæorum apparet manifesto. Clamasse rursus Euangelista dicit: nam prius clamauerant, quando Pilatus dixerat: Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum: vt superius dictum est.

ANNOTATIO XXIX.

Barabbę significatio.

BArabbas filius patris interpretatur, vt dicit Ambro. Luc. 23. Et recte conuenit. Diabolum enim eorum Patrem Christus dixerat, hic autem eiusdem patris filius frater eorum erat. talis filius, qualis pater, & fratres. Hiero. Mat. 27. exponit filium magistri nempe eorum. Vtraque est conueniēs interpretatio. Sed si priorem sequamur, tunc cum vno r & duplici b legendum est: at si posteriorem cum duplici r & simplici b, vt prima longa, secunda sit breuis. Parui momēti res hæc est, tamē ad nominis significationē necessaria. Attēde post hæc, quæ narrata sūt, multa

multa facta intercessisse, quæ prætermissa sũt a Ioanne, sed a Luca relata: nã post hæc verba cœperunt iterũ clamare, vt refert Luc. 23. Inualescebant enim dicentes: Commouet populum docens per vniuersã Iudæam, incipiens a Galilæa vsque huc. quibus verbis significabant, nulla ratione expedire dimitti, tamquam hominem seditiosum, & populi perturbatorẽ, & communis pacis, & quietis aduersariũ. Inualescebant, id est, maioribus clamoribus inuehebantur, quam prius, ne Pilatus, quod proposuerat, & velle significauerat, executione cõpleret: quod enim rationibus non poterant, quia nullam habebant, clamoribus extorquere tentabant. Audiens autem Pilatus Galilæam, interrogauit, si Galilæus esset, & tũc misit eum ad Herodem; quam historiam refert Lucas. postquam autem remissus est ab Herode ad Pilatum, facta sunt, quæ Ioannes narrat sequenti capite.

CAPVT DECIMVM NONVM.

TVNC ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit. Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti eius, & veste purpurea circumdederunt eum, & veniebant ad eum, & dicebant: Aue Rex Iudæorum. Et dabant ei alapas. Exiuit iterum Pilatus foras, & dicit eis: Ecce adduco vobis eum foras, vt cognoscatis, quia in eo nullam inuenio causam. Exiuit ergo Iesus foras, portans spineam coronam, & purpureum vestimentum. Et dicit eis: Ecce homo. Cum ergo vidissent eum Pontifices, & ministri, clamabant dicentes. Crucifige, crucifige eum. Dicit eis Pilatus. Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim non inuenio in eo causam. Responderunt ei Iudæi: Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit. Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit. Et ingressus est prætorium iterum, & dicit ad Iesum: Vnde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? nescis, quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatem habeo dimittere te? Respondit Iesus: Non haberes potestatem aduersum me vllam, nisi tibi datum esset desuper. Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet. Exinde quærebat Pilatus dimittere eum. Iudæi autem clamabant, dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. Omnis enim qui se regem facit, contradicit Cæsari. Pilatus autem cum audisset hos sermones, adducit foras Iesum, & sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostratos, Hebraice autem Gabbata. Erat autem parasceue Paschæ, hora quasi sexta, & dicit Iudæis Ecce rex vester. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis. Pilatus Regem vestrum crucifigam? Responderunt pontifices: Non habemus regem, nisi Cæsarem. Tunc ergo tradidit eis illum, vt crucifigeretur. Susceperunt autem Iesum, & eduxerunt eum. Et baiulans sibi crucem, exiuit in eum qui dicitur Caluariæ locũ, Hebraice autem Golgotha, vbi crucifixerunt, eum, & cum eo alios duos hinc, & hinc, medium autem Iesum. Scripsit autem & titulum Pilatus, & posuit super crucem. Erat autem scriptum. IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM. Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt. quia prope ciuitatem erat locus, vbi crucifixus est Iesus. Et erat scriptum, Hebraice, Græce, & Latine. Dicebant ergo Pilato Pontifices Iudæorum: Noli scribere, Rex Iudæorum, sed quia ipse dixit: Rex sum Iudæorum. Respondit Pilatus. Quod scripsi, scripsi. Milites ergo cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius (& fecerunt quattuor partes, vnicuique militi partem) & tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum. Dixerunt ergo adinuicem: Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit, vt scriptura impleretur dicens: Partiti sunt vestimenta mea sibi, & in vestem meam miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt. Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius, Maria Cleophæ, & Maria Magdalene. Cum vidisset ergo Iesus matrem, & discipulum stantem, quem diligebat, dicit matri suæ: Mulier, ecce

Ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua: Et ex illa hora accepit eam discipulus in suam. Postea sciens Iesus, quia omnia iam consummata sunt, vt consummaretur scriptura dicit, Sitio. Vas ergo erat positum aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes obtulerunt ori eius. Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit: Consummatum est. Et inclinato capite tradidit spiritum. Iudæi ergo (quoniam parasceue erat) vt non remanerent in cruce corpora Sabbatho (erat enim magnus dies ille Sabbathi) rogauerunt Pilatum, vt frangerentur eorum crura, & tollerentur. Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Iesum autem cum venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura; sed vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuo exiuit sanguis & aqua. Et qui vidit, testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius. Et ille scit, quia vera dicit, vt & vos credatis: Facta sunt enim hæc, vt scriptura impleretur, Os non comminuetis ex eo. Et iterum alia scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt. Post hæc autem rogauit Pilatum Ioseph ab Arimathæa (eo quod esset discipulus Iesu, occultus autem propter metum Iudæorum) vt tolleret corpus Iesu. Et permisit Pilatus. Venit ergo & tulit corpus Iesu. Venit autem & Nicodemus, qui venerat ad Iesum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ, & aloes quasi libras centum. Acceperunt autem corpus Iesu, & ligauerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire. Erat autem in loco vbi crucifixus est hortus: & in horto monumentum nouum, in quo nondum quisquam positus erat. Ibi ergo propter parasceuem Iudæorum, quia iuxta erat monumentum, posuerunt Iesum.

Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit.

COMMENTARIVS.

Remisso Domino ad Pilatum ab Herode, factum est, quod Matt. 27. narrat dicens: Iesus stetit ante Præsidem, & cum accusaretur a Principibus Sacerdotum, & senioribus, nihil respondit. Tunc dicit illi Pilatus, Non audis, quãta aduersum te dicunt testimonia? & non respondit ei ad vllum verbum: ita vt miraretur Præses vehementer. Post hæc adiunxit Luc. cap. 23. Conuocatis principibus Sacerdotum, & Magistratibus, & plebe, dixit ad illos Pilatus: Obtulistis mihi hunc hominem quasi auertentem populum, & ecce ego coram vobis interrogans, nullam causam inuenio in homine isto ex iis, in quibus eum accusatis. Sed neque Herodes: nam remisi vos ad illũ, & ecce nihil dignũ morte actũ est illi. emendatum ergo dimittam illum. Post hæc proposuit plebi petens, & rogãs, vtrum vellet eum dimitti. Cum autem nec sic liberare eum posset, decreuit flagellare, si forte hac pœna accusatores pacarentur. & hoc est, quod Ioannes dicit. Illa autem particula, *Ergo*, indicat causam flagellationis, nempe cum nollet plebs dimitti Iesum sed Barabbam, & ex altera parte dignum morte nihil esset in eo inuentum, propter tumultum populi, & clamores Principum, pœnam hanc elegit, vt & suæ conscientiæ innocentiam Christi dictanti, & illorum furori aliqua ex parte satisfaceret. Tunc impletum est illud Psa. 34. Congregata sunt super me flagella, & ignoraui: id est innocens, & sine culpa fui, nec quæ mihi imponebantur, commiseram; & illud Isa. 50. Dedi corpus meum percutientibus. Cetera in annotatione explicantur.

ANNOTATIO I.

Flagellis qui cædebantur.

Aliqua sunt in hac parte annotanda. Vnum est, non esse eandem pœnam flagellari, & virgis, seu fustibus cædi: hæc enim leuior erat, & cum minori fiebat iniuria,

iuria; illa vero grauior, & turpior. hac libe- A ri, illa serui castigabátur. vnde Marcellus inquit. L. In seruorum ff. de pœnis. ex quibus causis liber fustibus cæditur, ex his seruus flagellis cædi, & domino reddi iubetur. Est auté flagellum, quo aurigæ vtũtur, quod excussum, clarum reddit sonum, idemq. significat quod lorum, hoc discrimen indicat Paulus. 2. Cor. 11. A Iudæis quinquies quadragenas vna min⁹ accepi, ter virgis cæsus sum. Romanos ciues Portia lex ab hac liberauit pœna, vt inquit, Cicero. Vnde Act. 22. dicebat Paulus: si homi B nem Romanum, & indemnatum licet vobis flagellare, qui autem vltimo supplicio damnabantur, quia serui efficiebantur, & ciuitatem, ac libertatem amittebant, tamquã serui verberabãtur. Christus ergo Dominus, tamquam seruus flagellis cæsus est, per quam pœnam, & magno affectus dedecore, & grauiter vulneratus est.

Alterũ est, flagellationem cómune fuisse, & Iudæis, & Romanis, quia eo pœnæ genere vtrique vtebantur, tamẽ apud Iudæos leuior, ac mitior erat flagellatio. Nã præ- C ceperat Dominus Deuter. 25. ne numerus plagarum quadragenarium numerum excederet: at apud Romanos grauior, erat, & seuerior, nec erat numerus certus. Dominus ergo noster nõ Iudaico more, sed Romano flagellatus est, cuius plagarũ, & verberũ numerus, quadrageoariũ lõgissime superauit, quãtus auté determinate fuerit, nec scriptura, nec antiqui Pres tradiderũt.

Cur Christus Dominus sit flagellatus.

Tertio annotãdum est in causa flagellationis non esse antiquos Patres cõformes. Hiero. Matth. 27. ea de causa flagellatum D Christũ dicit, quia Romanorum legibus sancitum erat, vt crucifigendus flagellis prius verberaretur. verba autem Matthæi id indicare videntur: Inquit enim, Iesum flagellatum tradidit eis, vt crucifigeretur: quasi ea de causa flagellatus esset, vt crucifigeretur. Aug. vero tract. 106. aliam causã assignat. Hoc, inquit, Pilatus non ob aliud fecisse credendus est, nisi vt eius iniurijs Iudæi satiati, sufficere sibi existimarent, & vsque ad eius mortem sæuire desisterent. Consentiunt huic sententiæ Cyrillus. lib. E 12. cap. 15. & Chrysostomus hom. 83. & re vera Euangelicus textus id probat: habetur enim Luc. 23. dixisse, Corripiam eũ & dimittam. Flagellatio igitur facta est, vt hac pœna inflicta, a morte seruaretur. Ioannes etiã noster postquã flagellatũ fuisse refert, narrat Pilatũ liberare eũ voluisse.

Christus semel dumtaxat flagellatus.

Aliqui recentiorum hoc argumẽto moti, duas affirmãt flagellationes, bisq. Christũ flagellis cæsum afferunt, semel ad correptionem, quod Luc. narrat, iterum ad crucifixionem, quod refert Mat. sed opinio hæc præter eius nouitatem, (nemo enim antiquorum Patrum, qui rem diligentissime, & deuotissime considerarunt, tale quid asseruit, nec proposuit) etiam contextui accommodari non potest. & est argumentum efficax: quam enim flagellationem Matth. narrat, vt ipsi auctores huius opinionis affirmant, ea est, quæ vltimo est facta ad crucifigendum: at hæc est eadem cum ea, quam narrat Ioan. quod eo probatur, quod Matthæus tunc coronatum spinis, & veste purpurea circumdatum dicit, & id ipsum Ioannes refert. Cõstat autem hanc Ioannis non esse factã ad crucifigendum: nam vt ex Ioanne habetur, coronatum spinis, & vestitum chlamyde, Pilatus populo Christum ostendit post flagellationem, & voluit eum liberare, multumq. recusauit crucifigere igitur non est facta crucifixionis causa flagellatio, cuius meminit Matt. vt breuibus verbis hoc sit argumentum. Matthęus & Ioannes eandem describunt flagellationem, vt ex circumstantijs constat: at quam Ioan. narrat, non fuit ad mortem, sed vt liberaret eum: Igitur illa Matthæi eodem fine, & causa facta est. Matthęus autem per anticipationem quandam crucifixionis fecit mentionem, quod certissimo argumento constat: nam refert tunc coronatum, & chlamyde vestitum, cum tamen habeamus ex Ioanne, hoc factum esse ante latam mortis sententiam: immo cum eum corona, & chlamyde indutum populo ostenderet, dixisse Pilatum: Ecce homo, & eum liberare voluisse. Ad legem autem illam Romanorum respondendum est, iam esse flagellatum Christum, nec opus erat, vt ea intentione, & causa iterum flagellaretur: quia flagellatio fiebat ante crucem, vt per eam homo velut a corpore ciuium tamquam seruus separaretur tãto dedecore affectus. Id autem iam flagellatio ista effecerat, & forsan Pilatus ea pœna eum affecit, vt liberare posset, si populus placaretur: sin minus, ad crucifigendum disponeret. Adde non esse certum, an ista flagellatio, quæ a Romanis inferebatur ante crucem, fieret cum externis, præter Romanos: nã & latrones, qui crucifixi sunt cum Domino, flagellatos non legimus. Multo igitur probabilius est, Christum semel flagellatum esse nec contraria opinio solido nititur fundamento.

Et

Et milites plectentes coronam de spinis imposuerunt capiti eius, & veste purpurea circumdederunt eum.

COMMENTARIVS.

POst flagellationem milites hæc fecerunt illudentes Domino, quasi regnum affectanti: idcirco per irrisionem regum insignia finxerunt: coronam ex spinis contextam capiti eius imponentes, & purpurea induentes. Hac enim de causa hæc milites fecisse docent Athana. sermo. de cruce, & passi. & Cyril. lib. 12. cap. 15. regno enim eius illudebant: vnde pro regio diademate coronam spineā imposuerunt, & pro regali purpura vestem illam. Matth. addit. Et arundinem in dextera eius, quæ erat loco sceptri, vt ibi Hieronymus interpretatur.

ANNOTATIO II.

De Corona & veste purpurea.

COrona erat ex iuncis marinis, qui duriores sunt terrestribus, cōfecta: quorum spinæ lōgæ, & acutissimæ sunt, vt experientia ipsa docet. Spinarum numerum determinatum, nec scriptura, nec antiqui Patres expresserunt: hoc certum est, ex multis fuisse iuncis cōtextam, spinisq. circumcirca abundasse. Quantum autem ad vestem attinet Matt. chlamydem esse vestem hanc declarauit, quod genus est vestis militaris, qua Imperatores vtebantur super arma: vestem enim alicuius militis Romani attritam, & vsui iam ineptam fuisse probabile est. Addit Matt. coccineā fuisse, at Ioan. purpuream affirmat, ob quā causam Ambro. Luc. 23. duas vestes esse existimauit, tunicam nempe purpuream, & desuper chlamydem coccineam: in illa martyrum palmas, in hac regiæ potestatis insignia significari dicēs: tamen Athanas. serm. de passione & cruce, vtrumque nomen eandem rem, & vestem significare putat, & est communis Doctorum opinio. Attendendum est autem, purpuram proprie piscem esse ex genere concharum liquorem habentem in faucibus, tingendis lanis maxime aptum, de quo Plinius lib. 9. cap. 36. meminit, vestis autem hoc tincta liquore purpura dicitur, regum vestimentum, & ornamentum. Est etiam alius piscis de eodem cōcharum genere dictus murex, cuius Plinius etiam meminit lib. 9. cap. 35. cuius humore etiam vestes tingebantur, coloris simillimi purpurę, vnde aliquando pro purpura vsurpatur. Est etiā granum fruticis dictū coccus, cuius meminit Plinius lib. 21. cap. 8. quo tingūtur A etiam vestes, & similem habent colorem purpuræ, & purpureæ dicuntur propter similitudinem coloris. Hoc granum in Hispania, & in Gallia nascitur, inde vestes coccineæ dicuntur: solentq. bis tinctæ colorem habere perfectum, & maxime similem purpureo, & hæ sunt in vsu nostris temporibus: rara enim est purpura humore conchilium tincta. Aliqui existimant Hebræis in vsu fuisse vestes, tingere vermiculi humore dicti תולעת tolaa de quo Isa. 1. Si fuerint inquit, sicut vermiculus: at incertū hoc est, quamuis probabile existimo potius non differre B a cocco ipso: nam semper fere inuenitur eum voce שני scheni, quod puto significare colorem ipsum, qui efficitur ex cocco, quasi bis tincta sit lana cocco, tolaa autē ipsummet coccum. Aliqui vermem ex cocco nasci, & eum dici tolaa putant, sed hæc ad alium locum pertinent: satis nobis nunc sit, coccineam vestē propter coloris maximam similitudinem dici purpuream, quamuis proprie purpura C & coccus idē non sint. Milites ergo regnū Christi irridentes, & quod se regem faceret contumelia accommodata afficientes, talibus insignibus regijs Christum dedecorant. An autem id iussu Pilati factum fuerit incertū est: ipso tamen permittente id milites fecisse nemo dubitat. Chry. ho. 83. Pilatum negat præcepisse, sed milites in Iudæorum gratiam ea fecisse affirmat. Aug. tract. 106. Aut permisit, inquit, facere, aut iussit. Hæc dicta sint quantum ad litteram, quæ enim ad significationem spectant, paulo inferius exponemus.

Et veniebant ad eum, & dicebant: Aue Rex Iudaeorum.

COMMENTARIVS.

NOn solo facto sed verbo illudunt Christo Domino, tamquam regem eum salutantes: *Aue Rex Iudaeorum*. Matth. eos genuflexo salutasse expressit. Veniebant, inquit, ad eum, modo enim hic, modo ille accedebat: fingebant se diuersis de causis, & propter varia negotia tamquam ad regem venire, ipsumq. sic deridentes alloquebantur.

Et dabant ei alapas.

VErbo salutabant tamquam Regem, sed tamquam seruum, & vilissimum hominem alapis caedebant. Matth. 27. addit adhuc in faciem eius conspuisse, & arundine, quae erat in eius dextera accepta, caput ipsius spinea corona circumdatum percussisse: quo factum est, vt spinae capiti infigerentur. Sic milites gentiles regnum Christi derident, cuius prophetiam iam Iudaei similibus verbis & factis contempserant: velata enim eius facie alapis & colaphis eum percusserant, dicentes: Prophetiza, quis te percussit. Hoc apud Caipham a Iudaeis, Illud apud Pilatum a gentibus effectum est. Sed magnum profecto mysterium significabatur: Iudaeus enim, & gentilis Christo illudunt, eumq. caedunt, sed Iudaeus velata facie, gentilis: aperta, vt in velamine eorum futura caecitas vsque ad vltimum tempus signaretur: aperta autem facies gentium conuersionem, & illustrem fidem indicaret. Grauior enim multo culpa Iudaeorum, quam gentium in his, quae in Christum patrata sunt scelera, extitit: grauioriq. illi poena digni fuerunt.

ANNOTATIO III.

Spinea corona vestis coccinea, & arundo explicantur.

NOn temere nec casu, haec Christum voluisse pati credendum est. Quamuis enim a daemone, & ministris eius ex summa iniustitia, & odio in eum fierent: tamen diuina prouidentia maxima in eis mysteria operabatur, vt recte Hier. Matt. 27. annotat: malitia enim caeca est, vt ad hoc idem propositum docet Athanas. in serm. de pass. & cruce. Nesciens enim quid daemon faceret, seipsum destruebat. Est enim magna potẽtia, & prudẽtia Dei, qui daemonis operibus cõtra eumdem vtitur, vt etiam docuit Ambr. lib. 1. de poenitentia cap. 13. Vt autem aliqua ex parte haec explicemus, aduertendum est, quae isti Iudaei instigante diabolo per irrisionem Christo fecerunt, nempe coronam spineã capiti imponere, veste coccinea induere, calamum, seu arundinem dexterae eius tradere, diuina prouidentia permissa quidem esse, sed ordinata, & relata in significationem, satisfactionem, meritum, & eruditionem: quae quattuor breuiter sunt exponenda. In primis quid haec tria significauerint, Doctores catholici multifariã explicant, vere quidem, docte, & pie: tamen non est in animo ea omnia in mediũ proponere, esset enim ab instituto nostro nimium digredi. Vnum ex Athanas. loco proxime citato referam, nempe Christum Dominũ, omnium nostrum peccata in se suscepisse, vt aeterno Patri satisfaceret, & solueret redemptionis pretium: factus est enim pro nobis omnium debitor peccatorum. Nec his contentus, etiam nostras solicitudines, aerumnas, afflictiones, quae ex peccato nobis in poenam inflictae sunt, in se transtulit: vt a poenis his nos liberaret, vt iam non nobis poenae, sed exercitium, & virtutis occasio, ac materia essent. Doctrina est ista Isaiae. 53. Posuit Deus in eo iniquitates omnium nostrum. Ecce primum. Adiunxit: Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Ecce secundum. Rursus vtrorumque causa diabolus extitit: ipse enim serpẽtis formam

mam assumens, peccati fuit causa, & per eum, peccatum introiuit in mundū, & propter peccatum cetera mala subsecuta sunt. Christus igitur vtraque suscepit delenda, & destruenda, & adhuc de serpente ipso, qui omnium fuit causa malorum, victoriā, & trophæum reportauit: mundi enim principem ipse iudicaturus, & vt fortior dux eum debellaturus & spoliaturus venit. Hoc magnum mysterium significatum est in hoc facto, quod a militibus instigāte diabolo, & procurantibus Iudæis, & consentiente Pilato, per execrandam iniquitatem patratum est. Per mala enim, etiam bona bonorum auctor significauit, & ex malo bonum virtute sua elicuit. Nā corona spinea capiti imposita, solicitudines, & ærumnas, & labores nostros a Christo esse susceptos significabat. Chlamys illa sanguinis habens colorē, peccata hominum nomine sanguinis in scriptura significata, repræsentabat, quæ super suos humeros, & super carnem suam punienda transtulit. Arundo in manu dextera serpentem occidēdum, nempe imperium dæmonis destruendum, indicabat: vt enim Athan. & Hierony. etiam Matth. 27. & experientia docent, arundinis ictu serpentes venenati occiduntur. In significationem igitur tanti mysterij diuina prouidentia hæc ordinauit.

Quæ satisfactio ex iisdem nobis fit confecta.

Quantum autem ad satisfactionem attente est considerandum, singula opera, & actus Christi propter vnionem humanitatis ad verbum tanti fuisse meriti, & valoris apud Deum, vt quilibet actus fuerit sufficientissimum pretium redemptionis omnium hominum. Vna igitur oratio, vnum ieiunium, vna peregrinatio, vnus actus charitatis, & denique singula opera virtutum, iustum erant pretium, & meritum, quo nos liberaret. At non eo solo diuina, & ineffabilis bonitas fuit contenta, sed vt amoris erga nos magnitudinem ostenderet, voluit filium suum vnigenitū hominem factum, non vno, aut altero opere satisfacere: sed pluribus, & arduis ac difficillimis, qualia toto tempore vitæ huius, & maxime in vltimo passus est. Quod multo ante Dauid Psal. 130. præuidens dixit. Copiosa apud eum redemptio. Huius causas omnes enarrare non est præsentis instituti, vnam tamen dissimulare non possumus, quæ ad rem nostram facit, nempe: quia multa & varia, ac multiplicia susceperat in se soluenda peccata hominum, ideo multiplicem etiam pati pœnam voluit. Hac de causa factum est, vt passio

A Christi tam vniuersalis esset: nam in omnibus, in quibus peccant homines, in his Christus patiens satisfecit. Peccant rebus exterioribus homines: peccant honore, peccant fama, peccant voluptatibus, peccant corpore, peccant animo. Christus igitur in his omnibus patitur: nam omnibus suis spoliatus est etiam vestimentis. Rursus contra honorem contumelias, & sputa sustinuit: pro insipiente etiam, seductore, & iniquo, contra famam reputatus est: inexplicabiles dolores est passus contra voluptates. In anima autem tristi-

Peccatis nostris cōtrarijs Christus passus.

B tias, & mærores, ac timores: in corpore vero mortem, & passionem perpeti dignatus est, vt nullum genus peccatorum in Christo maneret inultum. Corona igitur hæc, & insignia regia per ludibrium imposita ad satisfactionem accipiebātur ab eo pro superbis, & ambitiosis, qui mundi dignitatibus, & honoribus allecti, diuina præcepta neglexerant, & neglecturi in posterum erant. Nam in hoc facto in honore, & fama præcipue passus est Christus, dum

C tractatur a militibus, tamquam qui regnum inique ambierit: turpissimis idcirco afficitur contumelijs.

Quantum autem ad meritum iterum aduertendum est, Christi opera non solū fuisse satisfactoria, nimirum quia pro peccatis nostris satisfecit, & ab eis nos debito nostro soluto liberauit: sed simul eadem fuerunt meritoria. Non enim solum a malo eripuit, sed etiam bonum acquisiuit: nec tantum ne periremus, sed etiam vt vitam

Quæ Christus nobis sua ignominia promeruit.

D æternam haberemus, effecit. Porro fuit abundans, & copiosum meritum sicut & satisfactio: multis enim modis, & operibus meruit nobis vitam, & gratiam, quæ vno opere potuit quantum ad sufficientiā mereri. Inter ea igitur, quæ a Patre nobis suo merito consecutus est, id fuit, vt Reges essemus non in regno temporali, & caduco, sed æterno, & spirituali, ac cælesti. Regnāt enim sancti & iusti in cælis perfecte, quamuis & in terris participetur regnum

E hoc. De qua dignitate regia locutus est Petrus 1. Epist. cap. 2. Vos, inquit, estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta. Hanc dignitatem petimus quotidie orantes: Adueniat regnum tuum. Voluit igitur Dominus hoc nobis regnum mereri præter cetera merita sufficientissima, etiā hoc regno ludicro, & derisorio. Efficitur ille rex ridiculus, qui verus erat Rex regum, & Dominus dominantium, vt nos nō ludicri, & derisorij, sed veri reges maiori, perfectiori, diuturniori regno, quam cūcti

reges

reges mundani efficeremur. Pro corona regali, & victoriæ, de qua prædictum est, Psal. 102. Qui coronat te in misericordia, & miserationibus, ipse coronam portat spineam: & pro veste illa, de qua dictum est Isa. 61. Induit me vestimentis salutis. & 1. Cor. 15. Oportet induere corruptibile hoc incorruptionem, & mortale hoc immortalitatẽ: ipse indutus est vili clamyde, & pro palmis victoriæ, & triumphi, de quibus dicitur Apocaly. 7. Amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum: ipse calamum, & arundinem vacuam accepit in manu.

Quantum autem ad eruditionem, multa docemur in hoc Christi facto: sed vnũ illud est, scilicet ad regnum cælestem, quod nobis promeruit, deueniendum esse per tribulationes, iniurias, contumelias, quas sustinere pro Christo, quando opus fuerit, paratos esse oportet. Si enim qui verus est Rex, talia passus est pro subditis iniquis, qui subditi sumus, & non solum ex nobis ipsis reges non sumus, sed carcere potius quã regno æterno digni, qualia nos pati oportet, vt cum ipso vero rege regnemus? Multa spiritualia apud Doctores considerata, & annotata circa hæc inuenies, pro præsentis tamen loci maiore explicatione hæc dicta sint satis. Quid ex Christi derisione discendum.

Exiuit iterum Pilatus, & dicit eis: Ecce adduco eum vobis foras, vt cognoscatis, quia in eo nullam inuenio causam.

COMMENTARIVS.

Pilatus prætorio iterum egreditur, vt Iesum iudæis ostendat: & adhuc eo præsente se causam non inuenire, nec habere eum damnandi, publice protestatur. Quo facto in seipsum sententiam fert, qui in innocentem tam crudeliter sæuierit. Est autem verborum sensus talis. Ecce ego adduco foras extra prætorium, vt significem me non inuenire causam damnandi eum: si causam inuenissem, non erat cur vobis ego eum foras adducerem, sed in prætorio sententiam mortis tulissem. Ille enim locus est ferendæ sententiæ, at eum forás adduco, quia sententiam ferre in eum non possum, nulla inuenta damnationis causa. Attende fuisse atrium, in quo flagellatus est Christus, ante prætorium, quo non intrauerant Iudæi. Post flagellationem autem iterum in prætorium, vbi manebat Pilatus, est introductus Christus, & inde foras a Pilato eductus.

Exiuit ergo Iesus foras portans coronam spineam, & purpureum vestimentum, & dicit eis: Ecce homo.

Sperabat Pilatus vultu, & præsentia Christi vel immanibus tigribus miserabili Iudæos posse placari, vt dicit Cyril. lib. 12. cap. 16. quo facto quanta Christus fuerit passus, facile deduci potest. Cum enim sciret Pilatus, Iudæos summa inuidia, & odio contra Christum agitatos, & efferatos esse; profecto animos eorum placatum iri numquam sperasset, nisi Christum talem vidisset, vt solo intuitu in eum vel adamantina corda possent emolliri. Cum autem tormentorum vi, & vestimentorum commutatione agnitum iri dubitaret, verbo, & digito ostendit eis: *Ecce*, inquit, *homo*, iam non rex Iudæorum, ne forte animi eorum accensi voce hac inflammarentur. Dum autem ostenditur Christus a Pilato inimicis horrendum spectaculum, ipsemet Christus tunc se Patri ostendit, acceptissimum sacrificium pro eodem Pilato, ipsis etiam inimicis, ac omnibus hominibus Merito: *Ecce homo*, dicitur, qui solus potuit hominem liberare.

Cum ergo vidissent eum Pontifices, & ministri clamabant dicentes: Crucifige, crucifige eum.

DEceptus est Pilatus opinione sua, nesciebat illos diabolico spiritu agitatos, tales esse qualis is est, qui eos excitabat. Est autem diabolus implacabilis, & nulla miseratione commouetur, nec hominum desolatione exsatiatur. Viso igitur Christo, sicut ignis iniecto oleo exardescit, ita inflammati isti sunt; quod Ioannes in illa particula indicauit: *Cum vidissent ergo*, quasi diceret, quia viderunt, in maiorem furorem prouocati sunt, velut feri canes, qui solo visu adlatrant, instanter, & ardenter crucifigi petentes. Bis autem dicunt: *Crucifige, crucifige eum*: repetitio enim animi ardorem, & furorem significat. Erant autem hi Pontifices, & eorum ministri, hi enim callide, vt annotat Cyrill. lib. 12. cap. 17. Ne populi multitudo his factis suberubesceret, recordata forsan miraculorum illius, aut tam miserabili aspectu commota, priores exclamant, vulgusq. incendunt, vt impleretur vere, quod dixit Hiere. cap. 10. Quia pastores stulte egerunt, & dominum non exquisierunt, propterea non intellexit vniuersus grex, & dissipati sunt. quoniam enim plebs a principibus, vt oportebat, ad cognoscendum Christum non solum non fuit deducta, sed ad cædem eius inflammata: propterea lapsa in baratrum perijt.

Dicit eis Pilatus: accipite eum vos, & crucifigite; ego enim non inuenio in eo causam.

INdignantis vox est, vt Chrysost. hom. 83. dicit: succenset enim Pilatus eorum pertinaciæ, qua innocentem hominem morte crucis puniri cuperent, nec tanta sint pœna iam inflicta contenti. Sunt etiam simul verba populi tumultum timentis, furoremq. cohibere volentis, vt idem Chrysost. asserit: videbat enim eos auidissimos necis Christi, nec audens omnino negare quod petebant, dicit: *Accipite vos & crucifigite: ego enim non inuenio causam*. non quod consenserit, vt crucifigerent, sed perinde est, ac si diceret: si lex apud vos est, quæ insontes summo supplicio excruciet, vos soli hoc facite; ego vobis non consensero. Recte animaduertit Cyril. lib. 12. cap. 18. dicens. Mirabitur quispiam rursus Iudæorum impudentiam, qui nec alienigenæ quidem viri iustitia erubescant, nec recordantur legis dicentis Malach. 2. Labia sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent de ore eius. Hæc Cyrill. Gentilis ergo idololatra horret damnare innocentem, quem veri Dei professores crucifigi instantissime petunt.

Responderunt ei Iudæi: Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit.

CVm accusatio affectati regni euanuisset, & a Pilato innocentem declaratum esse viderunt, nouum coguntur pessimi Iudæi excogitare crimen blasphemiæ, quod cum homo sit, se esse Dei filium dixerit. Lex est Leui. 24. Qui blasphemauerit nomẽ Domini, morte moriatur, lapidibus obruat eũ omnis multitudo populi. Sensus ergo est: o Pilate, ne nos rem iniquam a te petere arbitreris, legem nos habemus morte punientem blasphemos, hic autem blasphemus est in Deum: cum enim homo sit, sicut ceteri homines, qualem vides, se esse filium Dei asseruit, & prædicauit. Non exprimunt legis pœnam, quia non lapidari,

lapidari, sed crucifigi eum cupiebant. Latet dæmoniaca calumnia: verum enim erat, se filium Dei prædicasse, sed tamen Christus miris operibus, & diuinitatis virtutibus, propheticisq. testimonijs id confirmauerat. at isti gentili, & rerum diuinarum ignaro, rem ipsam nude & ieiune, omissis testimonijs, & argumentis, proponunt, vt reum esse diuinæ læsæ maiestatis Christum, qui verus erat Dei filius, Pilato persuadeant: quod apud piscinam paralytico sanato Dominus dixit, & alias etiam repetierat, nunc opponunt.

Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit, & ingressus est pretorium iterum, & dicit ad Iesum: Vnde es tu?

Fefellit eos opinio, & astutia sua: sperarunt Pilatum noua calumnia, vt Christum crucifigeret permotum iri, ipse vero eo ipso magis a damnando retrahitur, & quem innocentia Christi prius a damnationis sententia ferenda retardabat, nunc diuinitatis origo asserta deterret: quodq. perpetrare antea timebat propter iniustitiam, nunc horrere incipit propter impietatem. Vt enim docte annotat Cyril. lib. 12. cap. 20. Pilatus multitudini deorum Gentium assuefactus, facile fieri posse Christum, quamuis hominem, Dei alicuius filium esse, suspicatus est. Iterum ergo prætorium cum Christo ingressus ipsum secreto interrogat: *Vnde es tu?* id est, quæ origo est tua? Vnde es natus? quibus es progenitus parentibus? Accessit huic confirmandæ opinioni seu suspicioni Pilati, præter verba Iudæorum, verbum ipsum paulo ante prolatum a Christo se Regem esse: non tamen de hoc mundo esse regnum eius, & natum esse, ac venisse in mundum, vt testimonium perhiberet veritati. Hoc Pilati factum, Iudæorum damnat tarditatem, & segnitiem inexcusabilem: vno enim verbo audito, veritatem inquirit, & verum scire desiderat, ne quid ignoranter, aut imprudenter contra Deum committat: Iudæi vero tot verbis auditis, tantis miraculis factis, tam multis propheticis testimonijs clamantibus, audire & intelligere spreuerunt, nec his contenti, verum Dei filium crucifigere totis viribus conati sunt.

Iesus autem responsum non dedit ei.

Interroganti Pilato, responsum negat Dominus, qui non a morte eripi quærebat, sed eam pro nostra salute libentissime patiebatur. Certum est indignũ fuisse Pilatum tanto responso, at quæ singularis causa fuerit, difficile est iudicare: duæ mihi præcipuæ extitisse videntur. Vna est, quia non vt humilis discipulus, sed tamquam superbus iudex interrogabat ea, quæ non nisi humilibus corde, & paruulis reuelantur. quod ex verbis sequentibus patet. Potestatem, inquit, habeo crucifigere te: diuina autem mysteria intelligere non ex potestate petendum erat, sed ex humilitate, & deuotione; ea igitur de causa non respondet Dominus. Altera est, quia non ex recto, & vero principio quærebat: idololatra enim, & multorum, ac falsorum deorum cultor erat, & ex hac idolatria, ac errore quærebat, sciret quis esset, nempe an filius alicuius deorum suorum. Tam vana ergo, & impia interrogatio responsionem veritatis non obtinuit. Hanc causam attigit Cyril. lib. 12. cap. 20. addens aliam, quæ etiam est Chrysosto. hom. 83. quia audiens prius veritatem. Regnum meum non est de hoc mundo, & omnis qui ex veritate est, audit vocem meam: spreuit, & respuit, nec hoc contentus, furori Iudæorum iniquo obtemperauit: indignus igitur fuit responso veritatis. Quartam adfert elegan-

Cur Pilato Christ' nõ respõderit.

statem in iustos tentandi, & persequendi A eos, auctoritatem vero non habet. Pilato vtraque data erat: nam & præses erat, cui Dominus se subiecerat, & vim ac facultatem habebat Christum crucifigendi: at neutram habuisset Pilatus in Christũ, nisi id datum esset de cælo. Non quidem auctoritatem, quia Dei filius nemini subditus erat, nisi quia voluit: non etiã virtutem & vim, quia si noluisset Christus, nulla creata virtus ei nocere potuisset. Pilatus ergo iactauerat potestatem auctori- B tatis suæ: at Christus & auctoritatem, & facultatem negat eũ habere potuisse, nisi de cælo, vnde ipse veniebat, illi datum esset: propterea dicitur, *Non haberes potestatem in me vllam*, modo auctoritatem habes, & facultatem; at nec hanc, nec illã haberes, nisi ex diuina dispositione, & ordinatione id factum esset. Attende verbum, *Non haberes*, inquit, *potestatem in me*, quasi diceret, quantuscunque sis præses, & alijs omnibus præsideas, & in eos C auctoritatem habeas, nihil tibi esset potestatis in me, nisi singulari quadam diuina ordinatione id datum esset. In hoc consistit sensus responsionis Christi: nam si in generali locutus esset: *Non haberes potestatem, nisi datum esset desuper*, nihil in hoc significabatur, quod ad rem faceret. Omnis enim potestas a Deo est. Rom. 13. at dum se solum excipit ab hac potestate, quam in omnes alios habebat, se distinctum ab alijs omnibus significat, & particularem diuinam ordinationem, & dispositionem indicat, suamq. potentiam, & innocentiam maxime ostendit, quasi diceret: Vide, quis ego sim: Tu enim nihil posses in me, nisi diuina dispositio Patris permisisset, quamuis præses esses.

Vnum tamen maxime dignum est consideratione: nempe quo modo data a Deo dicatur potestas hæc Pilato. Chrysost. homil. 83. permissionis esse verbũ dicit. Aliter, inquit, si non esset permissio, sed concessio, non peccasset Pilatus: tamen responsio, & doctrina hæc exacta non videtur: aliud est enim potestas, aliud vsus potestatis, potestas omnis bona est, & a Deo est: vsus tamen proueniens ex hominis voluntate, non semper bonus, nec a Deo est, sed a propria hominis volũtate abutente potestate. Quod docte annotauit Grego. lib. 2. Mora. cap. 6. & lib. 18. cap. 3. exponens illud. 1. Reg. 18. Spiritus domini malus agitabat Saul, quo modo inquit, domini est, si malus dicitur; respondet, Domini est, quia virtus, & potestas, quam habet, & exercet bona & iusta est: tamen voluntas mala, quia male vtitur ea. Ita etiam nunc dicendum est: potestas, & auctoritas Pilati a Deo erat data. Voluntarie enim Christus se ei subdidit, tamen vsus fuit iniquus, non igitur illud, *Datum est*, permissionis est, sed concessionis respectu potestatis: permissionis autem, respectu vsus potestatis. Iusta igitur erat & a Deo Pilati potestas, & ita docuit Irenæus. lib. 4. cap. 34. Illud *Desuper*, ad Deum referunt, non solus Chrysostomus, sed etiã Cyrillus lib. 12. cap. 22. & Augustinus tract. 116.

Quo modo in Christũ potestas Pilato data dicatur.

Propterea, qui me tradidit tibi, maius peccatum habet.

C O M M E N T A R I V S.

Magis hisce verbis suam innocentiam significat, & Iudæorum malitiam, & culpam ostendit: & sensus hic est. Tanto maius est peccatum tradentium me tibi, quanto tua potestas iustior est, & a Deo: quia dum potestati iustæ me tradiderunt, tamquam iniquum, & sceleratum obtulerunt: quasi diceret, si me tradidissent alicui auctoritatem non habenti, vt mihi noceret, peccassent quidem, tamen minus quia meam innocentiam non adeo violassent: at tradentes me habenti a Deo potestatem, me vt reum, & malefactorem tradiderunt, & in hoc grauius est, & maius eorum peccatum, quam si tantum occidi me procurassent: non autem tamquam reum, & sceleratum. Præterea etiam maius est eorum peccatum, quanto tu potentior es ad mihi nocendum, ac si etiam diceret: Si me Iudæi tradidissent nõ valenti me crucifigere peccassent, minus tamen, quia minus mihi nocuissent. at dum tradiderunt tibi talem aduersum me potestatem habenti, eorum maius est etiam, grauiusq. peccatum: tu quidem potestatem habes crucifigendi me, quamuis non ex te, sed desuper concessam

Quo modo peccatũ tradentiũ grauius dicatur.

cessam: propterea qui tradidit me tibi, grauius peccauit. Nam me tradidit potenti mihi nocere, & me crucifigere: qui enim alterum tradit potentiori ad nocendum grauius peccat, quam qui tradit minus potenti. Hæc verba indicant iniuste eum traditum esse, & sine culpa vlla. Rursus ostendunt Iudæorum illorum impiam voluntatem: Nam tradidetant Pilato, quia potastatem habebat crucifigendi, quam ipsi non habebant, & tradiderunt iustæ potestati tamquam reum, & malefactorem. Pilatum etiam tacite accusat, quod contra eum, qui innocens, & inique ei traditus est, sæuiat. Pontifices ergo, & primi illi Iudæorum sunt significati hoc verbo: *Qui me tradidit tibi*, sensus ergo, & responsum integrum est, o Pilate, habes certe hanc potestatem crucifigendi, & dimittendi me, sed ne tibi arroges eam, ne existimes te habere in me potestatem, quia reus sim ego, aut sim tibi vt ceteri subiectus: habes enim, quia est sic dispositum a Deo propter salutem hominum. ex hac autem tua potestate diuinitus data consequitur, vt peccatum tradentium me tibi maius, & grauius sit, quam si non talem, aut tantam potestatem haberes. Nam traditus sum tamquã malefactor, cum non sim, & traditus ad crucem inique, cum innocens sim: tu etiam crimen non effugies inique traditum condemnans, & iusta potestate abutens.

Tradentis nomine Pontifices, & Primi Iudæorum intelligũtur.

ANNOTATIO V.

Tradẽtium peccatũ cũ maius dicitur non cũ peccato Pilati compa ratur.

CYril. lib. 12. cap. 22. & Chrysost. hom. 83. Aug. tract. 116. & Euthym. & ceteri expositores: immo & Basil. regul. breui, respon. 46. hanc sententiam sic intellexere, vt maius peccatum dicatur tradẽtis collatione facta ad peccatum Pilati, vt sit sensus: peccas tu o Pilate, sed magis peccat, qui me tradidit tibi: tu enim peccas timore ne Cæsaream maiestatẽ offendas, illi vero malitia. Sed re vera hæc expositio nulla ratione accommodari potest factæ illationi, scilicet, propterea maius peccatum habet. Nam causa maioris peccati alia non est, nisi ea quæ in verbis ipsis exprimitur, causa autem expressa est, quia potestatem habes desuper datam, propterea maius habet peccatum, qui me tradidit tibi. habere autem potestatem non facit minus peccatum Pilati, immo nisi aliud esset excusans, maius esset peccatũ, sicut peccatum Iudicis damnantis innocentem, maius est peccatum peccato tradentis eum: igitur vere Dominus loquitur de peccato eorumdem tradentium, quod eo grauius est, quia tradiderunt in- A iuste ei, qui iustam potestatem habebat, volentes in hoc ostendere Christum esse malefactorem, & innocentiam eius occultare: similiter quia tradiderunt ei, qui crucifigendi habebat potestatem: minus enim peccatum fuisset, si tradidissent homini non habenti talem, aut tantam potestatem, maxime quia ea intentione tradiderunt. Simile quodammodo locutionis genus est illud Ioan. 9. Nunc dicitis, quia videtis, peccatum ergo vestrum manet: id est quia vos videtis, & cognoscitis veritatem, propterea vestrum perma- B net peccatum, ac si diceret: propterea peccatum vestrum maius, & grauius est: quia ex malitia est, quam si non videretis. Ita nunc, Qui tradidit me tibi, maius peccatum habet, quam haberet, si tibi non esset tanta permissa in me a Deo potestas. Verum est in his verbis, vti diximus in commentario, insinuari peccatũ Pilati cõsentientis inique tradentibus: tamen nõ est id peccatũ, quo maius peccatũ tradentis pronũciatur. Hæc mihi expositio germana, & accõmodatissima visa est.

Et exinde quærebat Pilatus dimittere eum.

COMMENTARIVS.

EX superioris sententiæ expositione sequitur huius sententiæ intelligentia. Quærebat Pilatus dimittere, tamen audiens hanc Domini responsionem, magis

magis eũ liberare conabatur. Nam cognouit inique esse traditum in verbo illo: *Qui me tradidit tibi, maius peccatũ habet.* Cognouit etiã se inique acturũ, si inique traditũ damnaret. Hoc enim etiam insinuauit Dominus, idcirco quærebat tãquam innocentem eũ dimittere liberũ. Verbo enim hoc vt dicit Chry. ho. 83. perterritus est Pilatus: at Iudæi verbis & miraculis tantis, magis insaniebant. Euangelista non explicat, quo modo quæsierit dimittere eum: tamen ex sequẽtibus verbis deducimus egressum esse Pilatum prætorio, Christo ibi relicto, & ad populum iterum locutum verba, quibus significabat se velle dimittere, quem innocentem agnoscebat.

Iudæi autem clamabant, dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris: omnis enim qui se regem facit, contradicit Cæsari.

AVdientes Iudæi verba Pilati eum dimittere quærentis, nouam adferunt accusationem, quæ etiam Pilatum tangebat. *Si*, inquiunt, *Hunc dimittis, non es amicus Cæsaris*, nec ea tractas, quæ Cæsaris sunt: ac si dicant, reus etiam tu efficieris apud Cæsarem. *Nam omnis, qui se regem facit*, Cæsari aduersarius est. Cumq. iste se Regem fecerit, contrarius est Cæsari. Si ergo dimittis eum, cõtrarias Cæsari partes agis, & tueris, & læsæ maiestatis reus es. Imponũt Christo Cæsari esse aduersariũ, & regnum eius Cæsaris imperio contradicere: timoremq. Pilato grauem incutiunt, ne dum defendit Christum, Cæsarem offendat, & non leuiter, sed in re magni momẽti, quæ ad imperij pertinet conseruationẽ.

Pilatus autem cum audisset hos sermones, adduxit foras Iesum.

SVccumbit Pilatus huic oppositioni, & quem timor innocentiæ, & diuinitatis Christi ab eius damnatione hucusque auerterant, & retraxerant, mundanus timor impellit: magisq. Cæsarem, quam Deum reuerens, iniquo & impio iudicio consentit. Cumq. egressus esset e prætorio, vt Iesum liberaret, mutata iã propter Cæsarem non opinione, sed voluntate, Iesum foras extra prætoriũ, vbi manserat, damnandum adduci facit: & plus potuerunt sermones hi de Cæsare apud eum, quam illi, quos etiam audierat, & timuerat, quod filius Dei esset. Quærat ergo Pilatus præmium suum a Cæsare, non a Deo, cui illum prætulit, tanta, & tam aperte cognita impietate.

ANNOTATIO VI.

Infelix Pilati, & reliquorũ qui Christum morti damnarunt, exitus.

SIbi consuluisse Pilatus visus est, dum Christum occidit, & tamen contrariũ ei euenit. Refert enim Iosephus li. 18. Antiq. cap. 17. Expletis annis viginti in prouincia, a Samaritis apud Vitellium consulatem, & Syriæ præsidem, accusatũ, quod plurimos homines immerito occidisset, quasi Romanis fuissent rebelles. Vitellius iussit Pilatũ Romã proficisci responsurũ A apud Cæsarem ad obiecta per Iudæos crimina: At priusquã perueniret, Cæsar Tiberius vita excessit. Scribit etiam Eusebius lib. 2. Histo. cap. 7. in tot postea calamitates eũ incidisse, vt sibi propria manu mortem intulerit. Idem scribit Nicephorus. lib. 2. Histo. cap. 10. addens idem euenisse Annæ, & Caiphæ, & Scribis, & Pharisæis ceteris, qui se ipsos occiderunt.

Et sedit pro tribunali in loco, qui dicitur Lithostrotos, Hebraice autem Gabbatha.

COMMENTARIVS.

SEdit pro tribunali, vt ferat sententiam. Locus erat extra prætorium publicus, in quo contra reos sententiæ ferebantur Græce dictus Lithostrotos, quasi lapidibus stratus: solent enim huiusmodi loca ad perpetuitatem, & ornatum confici ex lapidibus. Verbum Hebraicum non idem significat, sed celsitudinem quasi locum eminentem, & excelsum, vt omnibus sit conspicuus a verbo Hebræo גבה quod significat exaltari, seu eminens esse: inde enim nomen hoc deriuatur he mutato in tau, & assumpto aleph in fine. Non sine causa Euangelista nominis meminit proprij loci: significare enim voluit Christum damnatum, & contra eum latam sententiam in loco, in quo malefactores, & rei iudicabantur.

Erat autem Parasceue Pascha, hora quasi sexta.

TEmpus describit Euangelista Christi damnationis. Erat, inquit, feria sexta, quæ dicitur parasceues, quia præparabantur in ea cibi in Sabbato comedendi. Additur Paschæ, quia erat tempus Paschæ, & festum Azymorum. Pascha enim dicebatur etiam totum illud Azymorum festum, vt in capite 13. ostendimus, cumq. esset sexta feria, & simul vnus ex diebus Azymorum, & Paschalis, dicitur Parasceue Paschæ: de hoc tamen latius cap. illo 13. egimus. hora autem diei erat quasi sexta, hoc in annotatione exponitur.

ANNOTATIO VII.

Quo modo circa hanc horam sextam, coueniant Euangelistæ.

DVæ sunt difficultates in hoc Ioannis A verbo, *Hora quasi sexta*. Vna est quo modo cum Luc. 23. concordet: nam refert horam fuisse fere sextam, quando Domino crucifixo tenebræ factæ sunt: nam inter tempus quo Pilatus sedit pro tribunali, & contra Dominum tulit sententiam, quod Ioannes horam quasi sextam fuisse dicit: & tempus quando Dominus in cruce fuit positus, mora non parua intercessisse videtur, & tamen vtrumque hora quasi B sexta fuisse factum, hi duo referunt Euangelistæ. Magis videtur cum Marco cõcordare Ioannes. Marc. enim 15. cap. Hora sexta tenebras factas recẽset: at hoc, quod Ioanni videtur consonum, Lucæ dissonum apparet: hic enim hora fere sexta tenebras factas describit, adeo vt hi tres Euangelistæ discordes videantur, & tamen non sunt, sed idem omnino diuersis tamen loquendi modis tradunt, quod & verbo, & exemplo declaratur.

Aduertẽdum ergo signa horarum præcedentes, & transactas horas indicare, quando enim apud nos sonus duodecimæ fit, significat horam duodecimam esse transactam, & instare, seu incipere sequentem: totum ergo tempus ab vndecima vsque ad duodecimam, hora est duodecima: cum autem quod parum distat quasi non distare videatur, quando modicum distat sonus vndecimæ, dicimus iam horam esse duodecimam, nempe principium duodecimæ. Similiter versus finem iam duodecima pulsata, quando parũ est temporis, dicimus etiam esse quasi duodecimam, id est, prope duodecimam completam: ita factum est apud Euangelistas. Ioannes enim dixit esse quasi sextam: id est, parum abesse initium sextæ, iam enim instabat finis quintæ. Luc. vero dixit esse fere sextam, id est, paucum tempus fuisse, quãdo sexta completa fuit, seu breui tempore post sextam completã: at Mar.

ipsam completam narrat, quia terminus sextæ iam erat transactus. Nihil ergo contrarium Euangelistæ in hac parte continét, immo omnes simul rem ipsam declarant: nam ex solo Ioanne non potuit præcise veritas cognosci, nec ex solo Luca vel Marco: cum enim dicit quasi sexta, nescimus an a principio, an a fine horam computauerit: ex ceteris autem perfectam assequimur temporis intelligentiam.

ANNOTATIO VIII.

Qua hora in Dominũ lata sit sententia.

Grauior est multo altera difficultas, & quæ maxima antiquorum, & recẽtiorũ exercuit ingenia, quomodo Ioannes cum Marco concordet: Marcus enim narrat hora tertia fuisse Dominum crucifixum: Ioannes vero hora quasi sexta Pilatum tulisse sententiam. Multis ac varijs modis Doctores hanc difficultatem soluere sunt conati.

In primis Hier. in Psal. 77. asserit scriptorum esse errorem, qui in Marco loco sextæ scripserunt tertiam, facileq. dicit hunc errorem irrepere potuisse ex similitudine litterarum quibus Græci suos describunt numeros: est enim similitudo inter Gamma, γ. quod significat ternarium numerum, & inter episemum Græcum ς. quod significat senarium: aliqua enim in Euangelistis vitio scriptorũ corrupta fuisse, docet exemplis Hieronymus, quæ, quia ad rem non faciunt, prætermitto. Responsio hæc solido non nititur fundamento: non enim exemplar aliquod ab vllo etiam antiquo Doctore allegatur, in quo apud Marcum non legatur tertia hora. Quæ autem exempla Hieronymus adducit, similia non sunt: nam errores scriptorum irrepsisse certum est: tamen emendati sunt, quia exemplaria alia vera sunt inuenta, nec omnia eodem modo legebant: at hæc lectio in omnibus reperta est exẽplaribus.

Secundo loco alij, quorum Theophyla. nomine tacito meminit, senserunt esse locum corruptum scriptorum incuria, tamẽ non locum Marci vt Hieronymus dicit, sed Ioannis nam legendum erat, Erat hora quasi tertia, non autem quasi sexta. Sed contra hanc solutionem eadem valet ratio, quæ contra præcedentem. Fateor tamen si admittẽdus esset scriptorum error, hanc responsionem probabiliorem esse, quam præcedentem: quia non solum concordat Mar. cum Ioan. sed etiam Ioannem cum Lucá, vt nihil difficultatis remaneat.

Tertio loco Euthymius Marc. 15. aliter A exponit, nempe horam tertiam relatam esse a Marco, non vt significet tẽpus, quando crucifixus est: sed quando a militibus Pilati pati incœpit. At hæc solutio violenta est: nam inquit Mar. Postquam iam traditus fuit Dominus, vt crucifigeretur, (Erat hora tertia, & crucifixerunt eum.) hæc verba non aliud videntur significare, præter id nempe horã fuisse tertiam, quando eum crucifixerunt. Simili enim locutione vsus est Ioannes. *Erat*, inquit, *hora quasi sexta, & dicit Iudæis: Ecce rex vester*, idest erat hora quasi sexta, quando dixit B Pilatus, Ecce rex vester.

Quarto loco Aug. maxime in hoc dissoluendo nodo elaborauit, idq. in multis locis, præsertim tract. 117. & lib. 3. de cõsen. Euangelist. cap. 13. & in quæst. Noui. & Vet. test. quæst. 65. & in Psal. 63. in illud, Exacuerunt vt gladium linguas suas, duobusq. modis respondet. Vnus est, qui ordine erit quartus, scilicet fuisse horam tertiam, quando Pilatus sedit pro tribunali, tamen a Ioanne dictam esse sextam facta computatione a principio: quando C incœpit Christus præparari ad mortem, quod fuit hora nona præcedentis noctis, quando a Caipha, & Anna morti fuit adiudicatus. A nona igitur hora noctis vsque ad tertiam diei, sex intercedunt horæ: propterea, inquit, dictum esse, erat sexta hora parasceue Paschæ, id est præparationis veri agni & veræ Paschæ, qui Christus est. At hæc solutio nec ipsimet August. valde probatur: est enim nimium violenta, quia non constat hora nona fuisse initium tale, D immo potius comprehẽsio eius erat computãda tamquam principium, quam multo post nonam certum est fuisse. Præterea computatio hæc insolita est Euangelistis: Rursus etiam Parasceuen Paschæ, interpretari parasceuen Christi immolationis, durum esse nemo non videt.

Ideo alterum modum ipse prosequitur, qui erit ordine quintus, nempe Christum duobus modis dici crucifixum. Vno modo linguis Iudæorum, quando petierunt E eum crucifigi, dicentes: Crucifige, crucifige eum, & hoc factum est hora tertia, idq. refert Marcus. Altero modo, quando Pilatus adiudicauit eum crucifigi, & vere est crucifixus, & id factum est hora sexta, quod narrat Ioan. Porro iste etiam modus durus videtur, nec facile Marci contextui, & verbis accommodatur: nam præmisit Marcus exutum fuisse veste purpurea, & angariatum Simonem, & perductum in Golgotha, & datum esse vinum

Christus duobus modis crucifixus.

myrrhatum, & vestimenta diuisa, postea adiunxit: Et erat hora tertia, & crucifixerunt eum: Nemo vnquam sic locutus est, vt post tot iam narrata reuertatur repente, & sine aliqua distinctione ad id, quod iam multo ante præcesserat; nec refert quod Marc. repetit: Et crucifixerunt eum: nam hoc potius confirmat Marcum loqui de vera crucifixione. Si enim tantum diceret: Et erat hora tertia, ambiguum erat, an ad proxime narrata esset referendum: vt autem ambiguitatem tolleret adiecit: Et crucifixerunt eum, id est, hora tertia erat quando crucifixus est, sicut paulo ante descripserat. Placet modus hic Aug. nonnullis, & probabilis est propter tanti viri auctoritatem: tamen non tollit magna ex parte difficultatem, nec in eo quiescere videtur intellectus.

Est igitur sextus modus, qui multis placet recentiorum, horas diei diuisas fuisse in quattuor ternarios, singulos autem ternas comprehendere horas. Erat autem primus ternarius a prima vsque ad tertiã, & dicebatur prima hora, sumpto nomine a principio. Secundus erat a tertia vsque ad sextam, & dicebatur hora tertia, quia a tertia incipiebat. Tertius erat a sexta vsque ad nonam, & dicebatur sexta, quia a sexta incipiebat. Quartus a nona vsque ad vltimam quæ erat duodecima, & dicebatur nona, quia a nona incipiebat. Hac posita doctrina facile est nodum hunc soluere. Ioannes enim dicit sedisse Pilatum, & Christum damnasse hora quasi sexta, quia nondum incœperat sexta hora, quæ erat initium tertiæ partis diei. At Marcus hora tertia crucifixum narrat, quia totum illud tempus a tertia vsque ad sextam, ad tempus tertiæ pertinebat. Sicut si in nocte factum hoc fuisset, quam in quattuor vigilias diuisam esse seu custodias, singulas ternas horas complectentes, certum est: tunc si quis diceret, erat quasi tertia vigiia, alter autem diceret, erat secũda vigilia vterque verum diceret. Nam secunda vigilia tres horas continebat, & totum tempus ad secundam vigiliam pertinebat: at quia iam erat tertiæ horæ terminus, & instabat vigilia, seu custodia tertia, propterea alter dixit. Quasi custodia tertia. Ita dicũt isti doctores factum esse a Marco, & Ioanne: horam enim non pro duodecima parte diei accipiunt, sed pro spatio comprehẽdente tres horas, seu tres duodecimas partes diei.

Hic est modus sextus, quo multi ad hanc difficultatem tollendam vtuntur:

A qui modus mihi difficile sustineri posse videtur. Primo quidem nec ex scriptura, nec ex antiquo graui Doctore, aut scriptore habetur diem diuisum esse in partes illas quattuor, sicut diuidebatur nox. Quod enim allegant hi auctores ex Matt. Exijt pater familias primo mane, & horà tertia, sexta, & nona conducere operarios, potius est contra eosdem: nam ibidem dicitur exisse hora vndecima. Igitur in eadẽ significatione accipitur hora, quando dici-
B tur tertia, sexta, nona, & quando dicitur vndecima, significatq. duodecimam partem diei: hæc enim hora dicitur iuxta illud Ioan. 11. Nonne duodecim horæ sunt diei? Secundo nox diuidebatur quidem in quattuor partes, tamen non dicebantur horæ, nec appellabantur tertia, sexta, nona, sed prima vigilia, seu custodia secunda, tertia, quarta: hora autem numquam reperitur, nisi pro duodecima parte diei, vel noctis, & sic Ioannis. primo dici-
C tur horà decima diei., & Ioan. 4. hora septima. Et Matth. 20. hora vndecima. Si autem hora sexta dicebatur, a sexta vsque ad nonam, quomodo dicta est hora septima? etsi hora nona, est totum tempus vsque ad duodecimam partem, quomodo dicta est hora decima? Tertio, si quattuor illæ partes horæ dicebantur, tunc prima, secunda, tertia, & quarta appellandæ essent: nam tertia, sexta, nona, potius, partem duodecimam significant, non quartam diei: non
D ergo hæc opinio, & hic modus solido, nec firmo nititur fundamento.

Fateor in hac parte si nolumus admittere scriptorum vitiũ cum Hier. & Theophylacto nihil esse, quod ex integro satisfaciat; præter modos autem, & responsiones expositas, forsan non improbabilis erit hæc, quæ accedit vltimæ responsioni aliquibus mutatis. Distinguendum enim est inter horas diei, & horas orationis, & exercitij sacrorum in templo: nam inue-
E nimus aliquando dici, horam orationis, aliquando horam diei. Act. 2. Cum sit hora diei tertia, & Act. 10. Vidit quasi hora diei nona Angelum. Act. 3. Ascenderunt in templum ad horam orationis nonam. Act. 10. Ascendit Petrus vt oraret circa horam sextam, horas diei existimo in duodecim partes esse diuisas, singulæq. nomen a numero accipiunt: at horæ orationis quattuor erant, prima, tertia, sexta, nona, singulæq. tres diei horas continebant, durabantq. singulæ vsque ad principium sequentis, prima vsque ad tertiam diei. Tertia vsque ad sextam, sexta vsque ad no-

Auctor suã proponit sententiam.

ad nonam, nona vsque ad occasum, & finem diei, quam consuetudinem Ecclesia nostra retinuit. Marcus ergo horam tertiam dixit iuxta templi, & orationis computationem, quæ vsque ad sextam diei durabat: Ioan. item horam sextam orationis expressit, finis enim tertiæ erat principium sextæ, quia Euangelistæ mortem Domini A describêtes, tamquam sacram rem, & mysterium diuinum, horis templo deputatis descripserunt: quę etiam illo tempore erāt receptæ apud omnes Christianos. Horis autem Iudæorum, nempe quibus dies in duodecim partes, & in totidem nox diuidebatur, non omnes vtebaurur: Euangelistæ ergo quod erat cōmunius secuti sunt.

Et dicit Iudæis: Ecce Rex vester.

COMMENTARIVS.

Contemnit calumniam eorum Pilatus, quod se non esse amicum Cæsari, & Christum Cæsari contradicere iactauerint; & est sensus: Vos me non amicum Cæsari, si hunc dimittam, quasi regem Cæsari contradicentem, accusatis: at contemno vestram calumniam, & ego regem vestrum appello, & fateor, nec tamen Cæsaris regno propter hoc minus consulo. Rex enim est hic, sed non qualem vos falso accusatis Cæsari contradicentem. Hic est verus sensus.

ANNOTATIO IX.

Reijciūtur aliquot superioris sententiæ expositiones.

Cyrill. lib. 12. cap. 25. verba hæc dupliciter exponit: Vno modo, vt Pilatus populo alludat, ipsi volens gratificari, & Christum tradere, quasi diceret: vos recte hunc accusaris, quod se regem faceret, & Cæsaris regno consuluistis. Ecce rex vester, quem volo vobis tradere. Non admodum est dissimilis expositio Euthymij. Relicta, inquit, discussione iterum ad eos placandum se conuertit: Ecce, inquit, rex vester, ecce stat accusatus, non est absolutus, ne formidetis. Sed hæc expositio non videtur satis accommodata: adhuc enim Pilatus in Christo defendendo perseuerat, quod eo probatur: quia post hæc lauat manus, vt innocentiæ eius reddat testimonium. Altero modo exponit Cyril. verba hæc esse dicta, vt populum opprobrio petat, quod tot, tantisq. A malis eum afficere student, quem ipsi regem Iudæorum appellant. Hæc Cyril. quem puto significare velle tempus illud, quando ingrediens Christus Hierusalem fuit rex appellatus. Hæc expositio accommodarior est, quam prior. Aliter exponunt recentiores, nempe vt his verbis accusationem Iudæorum irrideat Pilatus, quasi non sit verisimile tam abiectum hominem regnum sibi voluisse vsurpare. Alij aliter, vt his verbis velit B accendere animos Iudæorum, vt Cæsari adhæreant, contra Christum eos inflammando, quæ expositio improbabilis videtur. Alij aliter exponere conantur, sed legitima, & accommodata expositio ea videtur, quæ in commentario posita est, & conformis præcedentibus sententijs.

Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum.

COMMENTARIVS.

Omnino rationis incapaces, & dæmoniaco spiritu repleti, communibusq; vocibus clamant: & a conspectu etiam tolli petunt, quasi eum sustinere non valeant, ac crucifigi efflagitant, non iam accusationem adferunt, nec iuris ordinem quærunt, sed furore vincere volunt, vt impleatur, quod dictum est Isa. 53. De iudicio sublatus est.

Dicit eis Pilatus: Regem vestrum crucifigam?

IVdæorum turpem, & impiam exprobrat crudelitatem, quasi diceret: nonne vobis magnum est dedecus Regẽ vestrum crucifigi? non vestro saltem honori consulitis? liberandus erat potius de manibus meis Rex vester, ne crucifigeretur. Hic est verus sensus.

ANNOTATIO X.

Aliæ expositiones traduntur.

EVthym. hæc verba Pilatum protulisse asserit: quasi subsannantem Christo, vt Iudæorum feritatem curaret. Cyril. lib. 12. cap. 25. aliter exponit: dicit enim Pilatum impium eorum clamorem redarguere, atque opprobrio tribuere. *Regem*, inquit, *vestrũ crucifigam?* ideſt hominem tãtæ apud vos opinionis crucifigã? A quid enim ei exæquari potest, immo vero quid in eo minus filio Dei, atq; Rege inuenitur? hęc Cyril. & accedit multũ nostræ expositioni, quæ legitima, & accõmodata videtur: semper enim quatũ ad Pilati sensum hoc verbũ (Rex vester,) *Regẽ vestrũ crucifigã?* hunc sensum facit, quia Regem existimabat hũc esse, vti diximus superius.

Responderunt Pontifices: Non habemus Regem, nisi Cæsarem.

COMMENTARIVS.

TAxant Pontifices tamquam primi in populo verbum Pilati, quasi dicerent: attende, quid dicas, ne nobis imponas, quasi nouerimus alium Regem, nec tu nobis eum obtrudas, *Non* enim, *Habemus regem præter Cæsarem*, quo verbo impellunt Pilatum, vt crucifigat tamquam Cæsari aduersantem: aliter enim eum non futurum Cæsaris amicum, nec Cæsaris partes defensurum insinuant. Cæci Iudæi contra se ipsos sententiam ferunt: si ergo non habent Regem præter Cæsarem, ergo Messias est, quem crucifigi petunt. Gene. 49. Non auferetur sceptrum de Iuda, donec veniat, qui mittendus est. Diuino autem iudicio factum est, vt eis, quibus regnum deferebant, negato vero Rege Christo, ad internecionem sint traditi: a Romanis enim funditus sunt postea euersi.

Tunc ergo tradidit eis illum, vt crucifigeretur.

PArticula, *Ergo*, indicat sensum, ac si diceret: Cum vidisset Pilatus, se nihil proficere, nec vlla ratione ab impio proposito illos diuerti posse, timens accusationem apud Cæsarem, tradidit Christum, vt crucifigeretur. Omisit enim Ioannes hoc loco quæ Matt. retulit. Videns, inquit. Pilatus, quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua lauit manus coram populo, dicens: Innocens ego sum a sanguine iusti huius, vos videritis. Et respondens vniuersus populus, dixit: Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Tunc ergo tradidit eis illum, vt crucifigeretur, vt Ioannes refert.

Susceperunt autem Iesum, & eduxerunt eum.

ERat tunc Christus in veste purpurea: suscipiunt ergo milites eum, & veste deposita induunt vestimentis suis, & educunt ex prætorio, seu domo Pilati, ad locum extremi supplicij. Fuit enim a Pilato traditus per sententiam mortis militibus, & ministris iniquitatis, qui suscepisse, & eduxisse dicuntur Saluatorẽ.

Et baiulans sibi crucem.

MOris erat, crucifigendum in locum supplicij crucem sibi deportare, vt ex Plutarcho constat in lib. de sera numinis vindicta. Quemadmodum, inquit,

quit, facinorosus quisque vltimo affligendus supplicio, corpore suo propriam fert crucem, ita improbitas in se ipsa supplicium sibi ipsi struit. Fuit autem hæc crucis portatio, & prædicta, & præfigurata: prædicta quidem Isa 9. Factus est principatus eius super humerum eius: quā sententiam de hac Christi portatione crucis interpretantur Ambr. lib. 3. de fide cap. 4. & Hier. ibidem. & Aug. ser. 21. & 71. de tempore. Figura etiam fuit, vt inquit Chryso. hom. 84. Gen. 22. in Isaac ligna portante in montem, quibus immolandus erat. Attende nostra omnium peccata in se punienda & mortificanda Christum significasse, vt recte Cyril. lib. 12. cap. 28. annotat, dum crucem super suos tollit humeros.

Et prædictum & figuratū fuit Christum crucem baiulaturum.

ANNOTATIO XI.

Quo modo Simon etiā portauerit crucem.

MAtth. refert angariatum quendam dictum Simonem Cyrenæum, vt crucem Iesu portaret: hoc tamen non est contrarium verbis Ioannis: nam principio Christus ipse egrediens ex prætorio baiulabat, vt Ioannes refert: at postea Simon portabat sequens Iesum, & ita concordāt has sententias. Athan. serm. de cruce & pas. Hiero. Matth. 27. & Aug. lib. 3. de consen. Buan. cap. 10. cum alijs multis, nō quod simul vterque portaret, sed solus Dominus a principio, postea solus Simon. Probabile autem est id fuisse factum, quia Iudæi Dominum nimium afflictum præcedenti flagellatione, & percussione videntes, timuerunt ne in via deficeret, aut tardius, quam cupiebant, ad locum supplicij perueniret. Quis hic Simon fuerit, non est huius loci discutere: m hi id in hoc significari visum est, quod Athan. loco citato docte annotauit nempe Dominum nō propriam mortem, sed hominū subire. Significatum etiā est futuros multos, qui Christū Dominū secuturi essent in cruce portanda: innumeri enim Martyres sanguinē pro ipso postea fuderunt, & vnusquisque crucem habet propriā, quam pro Christo baiulet. Alia annotat Greg. lib. 8. Moraliū c. 26. de hac Simonis baiulatione, ad locū tamen præsentē Ioannis non pertinent.

Quid significet Simonem hunc crucē portare.

Exiuit in eum, qui dicitur Caluariæ locum, Hebraice autem Golgotha.

COMMENTARIVS.

EXisse dicitur, quia extra ciuitatem crucifixus est, adimplens figuram, vt dicit Paul. ad Hebr. 13. Quorum, inquit, animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra castra: propter quod & Iesus, vt sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Nomen loci vbi Christus crucifixus est, significatur, vt eo in loco crucifixum significet, vbi malefactores crucifigi soliti erant. Golgotha apud Hebræos, seu potius Chaldæos, idem significat, quod apud Latinos Caluaria: ibi enim caluariæ damnatorum, & ossa erant multa.

ANNOTATIO XII.

Golgotha quid significet.

NOmen Golgotha Syriacum est: nam apud Hebræos nomen Gulgoleth significat cranium hominis, siue viui, siue mortui, iode per synecdochen totū caput: immo & integrum hominem significat. Exod. 16. Gomor per singula capita, id est per singulos homines. A verbo descendit, גלל quod significat voluere propter rotunditatem capitis, ratione cuius facile est volubile. Epipha. hæres. 46. in fine legit Gulgatha, alij aliter. Lectio nostra communis est & verior, tēpore enim Christi Hebræa lingua suam puritatē amiserat.

Caluariæ locus quare sic vocatus.

Quare autē locus ille Caluariæ dictus sit, rationem esse puto, quam Hiero. assignat Matth. 27. nempe propter damnatorum capita, quæ ibi reseruabantur. Citat Hieron. quandam sententiam affirmantiū ibi sepultum Adam esse, & ea de causa dictum locum Caluariæ, quia ibi caput est primi hominis. Eandem citat Orig. tract. 35. in Matt. & Basil. in c. 5. Isaiæ, ibi communem traditionē esse affirmat, sed Hier. non recipit hanc traditionem. Et vt verū fatear, mihi probabilissimum est, non ea de causa dictum esse locum Caluariæ, sed propter rationem a Hieronymo traditam, locumq. illum fuisse deputatum damnatis supplicio afficiēdis, eaq. de causa duo etiam cum Christo crucifixi sunt malefactores. Quamquam traditionem, ibi Adam fuisse sepultum, non credo esse

omnino

omnino negandum, sed tamquam proba- A bilissimam recipiendam, propter tot ac tantorum Doctorum auctoritatem, qui eã acceptarunt, & docuerunt: inter quos sunt Athana.serm.de eru.& pass. Chryso. hom.84. Epipha. lib. contra hæres. hæte. 46. in fine. Cypria.serm.de resurre. Christi. Ambro.lib.5.epist.19. Aug.tract.84. in Ioan.& serm.71. de tempore. Euthym. in Matt.& Theophy.cum multis nostri sęculi viris, immo cum ipsomet Hieronymo in epist.ad Marcellam nomine Paulæ,& Eustochij. Nec argumentum Hier. roboris vllius est: nam probat Adam in Hebron fuisse sepultum propter illud Iosue: Hebron autem vocatur, Cariatharbe, Adam maximus inter Enachim situs est cuius loci verissima intelligentia, vt ex Hebræo textu deducitur, hæc est: erat enim Arbe nomen viri magno corpore, a quo illa vrbs primo nominabatur. & sic legendum est Cariatharbe hominis maximi inter Enachim, id est, homines sic vocatos, quasi torquatos: ibi enim Adã nomen est commune ideirco habet, ה emphaticũ, & est declaratio illius, qui dictus est Arbe, nec habetur (situs est) sed inter Enachim ipse: puta ipse Arbe, fuit maximus inter Enachim. Fuit autẽ magno mysterio factũ, vt vbi mortuus iacebat primus Adã, qui nos omnes peccato mortuos effecit, ibi pro omniũ salute, & vita moreretur secũdus Adã.

Probabile est Adam sepultum fuisse in loco caluariæ

Vbi crucifixerunt eum, & cum eo alios duos hinc & hinc: medium autem Iesum.

COMMENTARIVS.

DVo hi vt alij narrant Euangelistę, latrones erant: maxima autem fuit Iudæorum astutia, vt annotat Theodoretus serm.10. de prouidentia: Volentes enim Christi iustitiã modis omnibus occultare, nõ sunt sola crucis morte contẽti, sed cum sceleratissimis hominibus associant eum, vt eorum similis reputaretur, immo locum medium ei dant, vt inter sceleratos primum locum eum habere omnibus significent; & impleta est prophetia Isa.53. Et cum sceleratis reputatus est. Pretermittit Ioan. aliqua, quæ facta sunt ante crucifixionem, de mulieribus plangentibus, & de vino myrrhato, quæ alij narrarunt.

Scripsit autem & titulum Pilatus, & posuit super crucem.

CAusam crucifixionis inscripserunt, vt matth. refert, vt omnibus notum esset, quare tali affectus est pœna. Probabile est id moris fuisse quamuis Chrysost.hom.84. neget titulos ceteris duobus fuisse appositos, nisi forsan id fieri solitum sit, solum in casibus insignibus, qualis iste erat, quod probabilius est. Dicitur autem scripsisse, & posuisse, quia scribi, & poni mandauit. C

Erat autem scriptum: IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM.

NOmen, patriam, causam necis titulus exponit: nomen, *IESVS* est, patria, *NAZARENVS*: sic enim ab omnibus appellabatur: causa, *REX IVDAEORVM.* hanc solam ceteri Euangelistę narrarunt: at Ioan. titulum integrum descripsit, qualis nunc habetur apud nos Romæ in Ecclesia sanctæ Crucis, quamuis sit ex parte vetustate exesus.

ANNOTATIO XIII.

Cur Pilatus Regem Iudæorũ Christũ inscripserit.

CHrysost.hom.84. duas adfert causas, cur Regem Iudæorũ scripserit, prior est, vt Christum excusaret: crucifixus enim cum esset cum latronibus, facile scelera-

leratus, & similis a vulgo, quod tunc erat Hierosolymis copiosissimum reputaretur, & turpis mortis nota inureretur, idcirco titulo inscripsit, Regem Iudæorum. Altera est, vt Iudæos vlcisceretur: erat enim propter ipsorum pertinaciam eis infensus, propterea ignominia hac eos afficere voluit, qui suum Regem crucifixerint. Ignominia enim populi est tam turpis & ignominiosa mors regis. Hæc est A Aug. in exposit. Psal. 56. & est accõmodatior cõfirmãs expositiones datas in verbis illis: Ecce Rex vester, & Regẽ vestrũ crucifigã? & Rex es tu? Non solũ autẽ ignominiæ notam inurere Pilatus voluit populo, sed simul innocentiam, quam lauans manus confessus erat, scripto etiam manifestare: crucifixum enim Regem verum, magnamq. eiùs innocentiæ iniuriam illatam propter populi furorem significauit.

Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt, quia prope ciuitatem erat locus, vbi crucifixus est Iesus, & erat scriptum, Hebraice, Græce, & Latine.

COMMENTARIVS.

VIcinitas vrbis causa erat, vt multi venirent Iudæorum ad locum illum. Scriptus autem erat titulus Hebraice, Græce, & Latine, non quidem partim Hebraice, partim Græce, partim Latine, sed totus titulus integer tribus idiomatis fuit scriptus, vt legi facile a quã plurimis posset. Illo enim tempore maxima multitudo etiam externorum Hierusalem conuenerat. cum enim mors hæc pro omnium salute esset, & omni linguæ, & nationi prædicanda magno mysterio communi titulo omnibus legendus est propositus.

Dicebant ergo Pilato Pontifices Iudæorum: Noli scribere: Rex Iudæorum; sed quia ipse dixit: Rex sum Iudæorum.

SEnserunt Pontifices ignominiæ notam, quam illis inurebat Pilatus Regem scribens Iudæorum, proptereaq. ipsum rogant, ne sic scribat, *Sed quia ipse dixit, Rex sum Iudæorum.* Iterum negant Iudæi regem suum Christum, nec admittere volunt Regem verum.

Respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi.

NOn vult Pilatus immutare titulum, quia aduersari Christi innocentiæ in hac re noluit, nec desuper ei id permissum fuit: stabile namque & supra calumniam omnem regnum Christi est, etiamsi Iudæi nolint, quantumuis eius gloriam confiteri renuant, vt annotat. Cyril. libro. 12. cap. 31. Hanc tituli immutabilitatem Augustinus prædictam esse testatur tract. 117. sic dicens: O ineffabilem vim diuinæ operationis etiam in cordibus ignorantium, nonne occulta quædam vox Pilato intus quodam, si dici potest, clamoso silentio personabat, quod tanto ante in Psalmorum libris Prophetatum est, Nec corrumpas tituli inscriptionem? Hæc & alia ibi dixit Augustinus allegans titulum Psal. 59. In finem ne disperdas: quod ipse exponit de inscriptione hac crucis non delenda. Titulũ prophetatum.

Milites

Milites ergo cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius, (& fecerunt quattuor partes, vnicuique militi partem,) & tunicam.

QVam ignominiose Christus sit crucifixus, hinc apparet: nudus enim coram toto mundo fuit in cruce positus, vt impletum sit illud Psal. 68. Operuit confusio faciem meam. Quando enim Adam primus contra Dei præceptũ pomum vetitum ab arbore decerpsit, nudum se esse erubuit. Christus igitur secundus Adam culpam illius soluens, ac se ipsum cruci loco ablati pomi restitueñs nuditatẽ illam in se accepit. Manifesta hinc fit auaritia militum; qui vestes Christi non pretiosas sibi diuiserunt. Erant autem quattuor milites, qui Dominum crucifixerunt: hi in quattuor partes vestimenta Christi partiti sunt, & vnusquisque partem accepit. Præter hæc autem vestimenta scissa & diuisa, acceperunt etiam tunicam Christi, quam non sciderunt propter causam, quam Euangelista statim adiunxit. Illud, Et tunicam, connectitur cum verbo, acceperunt: acceperunt nempe vestimenta, & fecerunt quattuor partes, acceperunt etiam tunicam. Hæc in annotatione inferiori declarabuntur.

Erat autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum. Dixerunt ergo adinuicem: Non scindamus eam, sed sortiamur de illa, cuius sit.

CAusam, cur tunica secta non sit, adiunxit: erat enim tunica contexta desuper per totum, id est textura a summitate incipiebat, & per totam continuabatur. Si ergo scinderetur, nullius fuisset vtilitatis, tota enim dissolueretur: ea igitur de causa sortem miserunt super ea inter se, cui obueniret.

Vt scriptura impleretur, dicens: Partiti sunt vestimenta mea sibi, & super vestem meam miserunt sortem.

DIuino omnia hæc peragi mysterio Euangelista significat, prophetiam allegans, quæ Dauid est, Psal. 21. prædixerat enim Spiritus sanctus hanc partitionem futuram super vestimenta Christi: tunicam autem non partitione, sed sorte accipiendam. Hæc enim omnia prædicta sunt, vt rerum euentibus, ipsum esse, qui venturus erat, crederemus; non enim magna solum, sed parua quoque prædicta sunt; vt ab hominibus recte ad veritatem deducti non erraremus, vt dicit Cyrillus lib. 12. c. 32. Illa autem particula, *Vt*, consecutionem, non causã indicat. Quod enim per milites faciendum erat, præuidit, & prædixit Spiritus sanctus, & adhuc in mysterium, & in significationem maximam ordinauit. malefactis enim hominum vtitur etiam Deus in bonum, quod in sequenti annotatione explicabitur.

Et milites quidem hæc fecerunt.

HOc Euangelista adiunxisse mihi visus est, vt significaret non iussu Pilati, nec Iudæorum instigatione hæc esse facta, sed militum propria voluntate: vt enim dicit Cyril. Vestes damnatorum quasi hereditatis lege ad se pertinentes milites vendicarunt. Chrysost. hom. 84. sic exponit, vt sit sensus, dum milites hæc faciebant, Christus matrem discipulo commendabat. Sed dura est connexio: nam quæ sequuntur, ad aliam pertinent sententiam, & posterius sunt facta. Vera & germana est interpretatio assignata.

ANNO-

ANNOTATIO XIV.

De Christi vestium diuisione.

A Multa occurrunt in superioribus sententijs explicanda. Primum est, an vestium diuisio fuerit cum sectione, & scissione earumdem, præter tunicam. aliqui enim, quos tacito nomine Euthym. refert, existimarunt, præter tunicam habuisse Dominū quattuor vestes, diuisasq. dici, quia singulis quattuor militum singulæ distributę sunt vestes. Hoc ipse Euthym. non recipit, sed pauciores tenet fuisse, & hanc diuisionem esse sectionem: cū enim duæ essent præter tunicam, quæ erat interius indumentum, vt inter quattuor diuiderentur, necessarium fuit eas scindere. Hoc idem dicit Cyril. lib. 12. cap. 32. & Chrysost. hom. 84. idemq. August. tract. 118. sentire videtur, id ipsum etiam indicat Ioannes. Fecerunt, inquit, quattuor partes. & rursus de tunica: Nō scindamus eam, nimirum sicut de vestibus fuit factum. B

Cur milites Christi vestes diuiserunt.

Alterum est, qua de causa milites vestimenta diuiserint? Euthym. Matth. 27. dicit per irrisionem diuisisse, quasi de regijs vestimentis aliquid habere volentes. Sed opinio hæc non videtur probabilis: non enim tam diligentes fuissent in distributione, vt æqualitatem partium quærerent, & sortes mitterent. Chrysost. hom. 84. dicit id factum, vt impleretur prophetia allegata ex Psalmo. sed nec hoc admodum probabile videtur: nam propheta prædixit, quia id futurum nouit rursus ipsi non sciebant prophetias. Verius respondet Cyril. lib. 12. cap. 32. id fecisse milites, quia soliti erant damnatorum vestes sibi vendicare ministri, & quibus opus illud incumbebat, sicut etiam apud nos fit; vestimenta enim damnatorum, nempe qui comburuntur, aut in partes secantur, ad vindices pertinent. Hinc sequitur non fuisse vestes Christi vilissimas, sed honestas: aliter milites non ita diligenter curassent sibi eas vindicare. C D

An & latronū vestes sint diuisę.

Tertium est, an vestimenta solius Christi milites vendicauerint, an etiam aliorū, qui simul sunt crucifixi? Chrys. hom. 84. tenet solius Christi, vt in eo solo impleretur prophetia. idem Euthym. Matth. 27. at Cyril. loco proxime citato indicat, omnium esse vestimenta a militibus accepta. Et id probabilius est, quamuis Euangelistæ non meminerint nisi solius Christi: quia huius historiam describebant, & singula erāt, quæ ad eum pertinent, narrāda.

Sorte diuisa sut Christi vest. unde ta.

Quartum est, an sors facta fuerit super omnes vestes, & non super solam tunicā? Aug. tract. 118. tenet de sola tunica sortitos fuisse, & videtur prophetia id significare. Diuiserunt, inquit, vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem. Idipsum etiam insinuare videtur Ioann. tamen re vera sors etiam fuit facta super vestimenta: & hoc satis aperte dicit Marcus. Diuiserunt, inquit, vestimenta eius mittentes sortem super eis, quid quisque tolleret. August. autem hæc verba interpretari in suam sententiam laborat, sed certe dura, & violenta interpretatio videtur: nec erat, cur hunc laborem susciperet, cum nihil probabile nos cogat fateri, in solam tunicam factam fuisse sortem. Nam Dauid sortis meminit solius tunicæ, non quod negaret, etiam vestimenta sorte esse distributa, sed quod significare vellet, tunicam sola sorte contigisse: at vestimenta præter sortem, fuisse partita & scissa: & id ipsum Ioannes docuit. Hanc sententiam Ambr. Luc. 23. & Theoph. Mar. 15. sequi videntur, etiam super vestimenta sortes missas esse.

Quid vestium diuisione signi ficetur.

Quintum, quid hęc vestimentorum diuisio, & tunicæ integritas significent? Hæc enim magno mysterio facta, & ordinata a Deo sunt. Cyril. lib. 12. cap. 32. respondet, in hoc significari quattuor orbis partibus ad fidem reductis Christi carnem indiuisibiliter, & impartibiliter communicari in Eucharistia. diuisio ergo vestimētorum partes orbis significat: tunicę integritas carnē Christi diuisam, & impartibilem communicatam indicat: caro autē Christi per tunicam desuper contextam per totum significatur, quia absque sexuū conuentu, virtute Spiritus sancti desuper corpus Domini contextum atque confectum de sanguine Beatissimæ Virginis fuit. Hęc Cyrillus. August. tract. 118. quattuor orbis partes in quibus Ecclesia est, significasse hanc vestimentorum diuisionē asserit cum Cyrillo: tunicam vero vnitatem ipsius Ecclesiæ, quæ vna est vbique, repræsentare docet, & communis est Doctorum sententia, in tunica hac indiuisa, Ecclesiam, quæ vna est, fuisse significatam.

Auctoris sententia.

Mihi certe hęc omnia probantur, tamen non displicet hoc, quod etiam ad rē dici posset. Voluit enim Christus in vestimentis ipsis qualitatem passionis suæ significare: habebat enim tunicam, & vestimenta.

menta. vestimenta humanitatem significabant, quæ erant duo, sicut humanitas corpus & animam continet. Hæc secta sunt, quia in humanitate passus est, & corpore, & anima: at tunica primum, & interius vestimentum significans diuinitatem eius, non admisit partitioné, quia nequaquam passio ad eius peruenit diuinitaté: tamen sors facta est super eam, quia propter vnionem, cum esset Deus, & homo, di cebatur Pati Deus, quia ille homo Deus erat: at non hoc per passionis receptionem in diuinitate, sed propter vnionem humanitatis ad ipsam per quandam sermonis attributionem. Rectè autem accommodantur vestimenta hæc, tunica enim interna erat & occulta: talis erat diuinitas eius inuisibilis. Super hanc erat alterū vestimétum non omnino apparens, sed nec omnino occultum, significans animam: erat rursus pallium, exterius, & superius vestimentum, quod corpus eius omnibus manifestū repræsentabat. Scio per tunicam aliquando animam accipi, sed nihil obstat vnum & idem varia in variis propositis significare, maxime quia, vt statim dicemus, tunicæ nomen non vnum, & idem semper in scriptura significat vestimentum.

Quot & quales Christus vestes habuerit.

Sextum est de numero, & qualitate vestimétorum eius. Euthym. Matth. 27. præter tunicam, quæ erat primum, & internum loco subuculæ apud nos, alia duo habuisse Christū affirmat, quæ vno nomine ἱμάτιον apud Græcos dicūtur, nempe, id quod super tunicam erat: præter hæc erat palliū exterius. & hæc videtur communis senténtia, & probabilis, quia ex scriptura nihil de hac re habemus definitum, quamuis tunica, quæ Græce dicitur χιτὼν, aliquādo internam, aliquando etiā exteriorem vesté significat in scriptura: hanc tunicam fuisse laneam omnes fatentur, & a Beata Virgine contextam Euthym. asserit ex Patrum traditione haberi, quæ omnia probabiliter dicuntur, & sine probabilitate negantur. Non est contra hoc, quod Ioan. 13. dicitur posuisse vestimenta sua, quamuis solum pallium reliquerit: in scriptura enim numerus pro numero ponitur. Nec est etiam cōtrarium, quod Dominus plures tunicas

A habere prohibuit: aliud enim est habere plura vestimenta, aliud plures tunicas: nō prohibuit Dominus plura vestimenta, sed vestes mutatorias, vt aliis reseruatis, aliæ habeantur in vsu: hoc enim discipulis, & Apostolis vetuit singulari quodā mysterio: quod ad alium locum explicare pertinet.

Quot milites & claui fuerint.

Septimum est de militibus, qui crucifixionis ministri fuerūt: hos enim quattuor fuisse Ioānes solus aperte nos docuit. Quare autem quattuor fuerint, ea mihi causa non improbabilis visa est, quia quattuor B fuerat Dominus clauis crucifixus: simul. n. manus, & pedes affigebantur. quāuis tres solos fuisse clauos multi affirmét: tamé probabilius mihi visum est fuisse quattuor, id quod significare satis videntur, Ruffinus, lib. 1. Hist. cap. 8. & Theodoret. lib. 1. suę Hist. cap. 8. singuli auté milites simul occupati erant, idq. maxime, cum Christus sit cruci iam in altum constitutæ affixus.

De nuditate Christi.

Octauum est de nuditate Christi: Ambros. enim Luc. 23. nudum fuisse crucifixū asserit. Sic enim, inquit, tegumenta deposuit, & talis ascendit quales nos auctore Deo natura formauit: tales in paradiso homo primus habitauit, talis ad paradisum homo secundus intrauit. Hæc Amb. Aliqui non improbabiliter affirmant, velum quo verenda tegerentur a circumstante quodam appositum. Sed multa ex his ex quadam traditione habemus, non ex scriptura Euangelistarum, nec ex communi Patrum doctrina.

Crucis forma.

Nonum est de forma crucis, quam certum est quattuor habuisse partes. Vnum enim lignum alterum in duas par- D tes intersecabat, vt pars ligni vna esset superior vbi titulus est appositus, & has quattuor partes Augustinus multis in locis exposuit. Epist. 12. capit. 25. Et Epist. 112. capit. 13. & libro. 2. de doctrina Christiana. capit. 41. & tract. in Ioannem. t 18. Cum spinea autem corona in cruce fuisse indicat Matthæus. cap. 27. cum enim narraret ad crucifixionem fuisse ductum, dicit chlamyde exutum, de corona vero nihil dicit, cum tamen paulo ante eius capiti impositā cum chlamyde retulisset.

Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius Maria Cleophæ, & Maria Magdalene.

COMMENTARIVS.

PErpende constantissimum Beatissimæ Virginis erga filium amorem plenū fide, & fortitudine: nō enim timuit, nec erubuit inter tam fero, & tam multos inimi-

nimicos, quamuis mater eius, qui crucifigebatur, agnosceretur assistere & publico in loco, omnibusq. conspicuo stare. Considera quanto dolore illud cor benedictum premebatur, & velut conterebatur, dum filium suum vnigenitum innocentissimum, & dilectissimum tam atrocem, & turpem mortem subeuntem videret, vt recte dictum sit, *Iuxta crucem* erat, quia anima eius simul cum filio crucifigebatur: tunc enim impleta est prophetia Simeonis: Tuam ipsius animam gladius pertransibit, vt annotat Cyril. lib. 12. capp. 33. Attende sanctissimæ illius Christi animæ compassionem, dum ante se aspiciebat dilectissimam matris animã doloris gladio transfixam, vndequaque immanissimis persecutoribus circumdatam, nec habentem consolatorem. Aduerte plus quam ferinum cor illorum, qui nec matris lacrymis commoti sunt, vt saltem a blasphemijs, & subsannationibus in Christum se continerent, immo hæc simul & vestium partitionem coram ea fecerunt, vt annotat Cyril. lib. 12. cap. 33. Vnde bene Dam. lib. 4. de fide cap. 15. asseruit, quos dolores Beata virgo in partu non habuit, iuxta crucem ex compassione in anima sustinuit. & Ansel. in lib. de excellentia Beatæ Virginis. cap. 5. affirmauit dolores omnium Martyrum leues fuisse, si conferantur cum dolore, quem Beata Virgo pertulit in passione filij: cum hoc tamen nihil indecorum nihil quod non summæ modestiæ conueniret, admisit. Vnde improbabilis est illorum recentiorum opinio, qui in Virgine spasmum quendam fingunt: habuit enim mentem diuinæ voluntati omnibus summe conformem. Ioannes duarum aliarum mulierum meminit: de Maria Cleophe sorore Beatæ virginis cap. 2. Maria Magdalena cap. 12. superius diximus.

De Beatissimæ Virginis dolore.

De Christi cõpassione

ANNOTATIO XV.

Quomodo in hoc conueniant Euangelistæ.

His verbis videtur aduersari, quod Mar. 15. dicit, mulieres a longe fuisse aspicientes, inter quas Mariam Magdalenam recenset, similiter etiam Matth. August. lib. 3. de consensu Euang. cap. 21. respondet, a principio fuisse iuxta crucem quando Ioan. narrat: at postea, nimirum post mortem fuisse a lõge simul cum alijs. Mihi hoc non videtur valde probabile: nã si post mortem mulieres recesserunt, non dictæ fuissent stetisse respicientes a longe: iam enim non erat quod starent aspicientes, si prius iuxta crucem steterant, & Christo mortuo recessserant. probabilius est quod Euthym. dicit a principio a longe fuisse, postea vero accessisse. Nec obstat Euangelistas ceteros, postquam narrarunt A Christum mortuum, referre mulieres a longe stetisse: sæpe enim re vna narrata, redeunt ad narrandum, quod omissum est, quia simul multa scribi, aut dici nõ possunt: hoc dico propter Mariam Magdalenam: nam ceteras quas a longe stetisse ceteri narrant, non stetisse iuxta crucem existimo cum Beata Virgine prę ter has duas, & idcirco earum Ioann. meminit, tamquam hæ duæ tunc cum ipso Ioãne iuxta crucem steterint, Maria Cleophę quidem, quia soror erat matris Christi: Magdalena vero propter intensum amorem, quo Christum prosequebatur, sicut & Ioannes. hæ igitur iuxta crucem stabant, dum fierent hactenus narrata de Christi crucifixione.

Cum vidisset ergo Iesus matrem, & discipulum stantem, quem diligebat, dicit matri suæ.

COMMENTARIVS.

Conuertit Dominus a cruce oculos in matrem, & discipulum dilectum Ioannem qui hæc scripsit. superius explicuimus cur dilectus Ioannes dictus sit non autem de matre dicit, quam diligebat: nam nomen ipsum matris, ipsam dilectionem, & amorem supra discipulum indicat. particula, *Ergo*, significat, ea de causa illam vidisse, quia iuxta crucem astabat.

Mulier, ecce filius tuus.

MAtrem admonet, vt in discipulum parentis auctoritatem habeat, non quod carnis coniunctione Christus sit commotus, vt aliqui asseruere, quos refellit Cyril. lib. 12. cap. 34. quasi humanus affectus sicut in nobis locum in eo haberet: sed parentes honorandos, & curam eorum gerendam nos docuit: & vt Aug. tract. 119. dicit: Exemplo suo, suos instruxit ministros, vt a filijs piam curam impendendam esse parentibus docerent. Cumq. illud lignum, vbi erant fixa membra morientis, etiam cathedra fuerit magistri docentis, ex hac sana doctrina didicit Paulus, quod docebat, quando dicebat: Si quis suorum, & maxime domesticorum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior. 1. Tim. 5. Existimo hæc verba cor Beatissimæ Virginis tamquam gladium penetrasse, dum audiuit illud verbum, Filius tuus, & curam filij in tanta angustia positi erga se ipsam experta est.

Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua.

COmmendat discipulo, vt filij officium in eam exhibeat, ac si diceret: esto ei vt filius & pro me omnia ei pietatis officia exhibeto. Hoc est argumento, id temporis Beatum Ioseph superstitem non fuisse, quamuis Ambros. Luc. 23. id affirmauerit, vt superius cap. 2. retulimus. Magnum mihi profecto in hoc mysterium significatum videtur: omnes enim nos curæ Beatæ Virginis, & protectioni eius, ac intercessioni commendauit: nobisq. fiduciam dedit, vt tamquam ad matrem, & dominam dilectissimam in omnibus nostris confugeremus: est enim post Christum singulare, tutissimum & efficacissimum refugium: Ioannes enim nos omnes repræsentabat.

Ex illa hora accepit eam discipulus in sua.

SIngularem eius curam in officijs pietatis exhibendis discipulis gessit ex hora illa, nec vllam interposuit moram, in tanto ac tam insigni beneficio acceptando. Felix profecto discipulus fuit, qui a Domino dilectus, in filium Beatissimæ matris Dei adoptari a Christo meruit: *In sua*, ergo, *accepit*, idest, in numero eorum quorum curam magnam gerere oportebat.

ANNOTATIO XVI.

Legendum ne in suam, an in sua.

ALiqui legunt, *In suam*, at lectio corrupta est, vt ex Græco constat, vbi in plurali numero In propria, seu in sua legitur, sicut illud superius: In propria venit Ioan. 1. sic etiam Ambr. in exhortatione ad Virgines, & Aug. tract. 119. legunt, & ea est legitima lectio. Alij interpretantur. *In sua*, idest, in suam domũ. nec multũ ab hac expositione discrepare videtur Epiph. hæres. 78. exponit enim, accepit ad se ipsum, quãuis hoc magis propter mysteriũ dictum esse censeat, quam quod Ioannes ad se ipsum eam acceperit. Sed non est accommodata expositio: nam in eo sensu di-
A ctus est accepisse, *In sua*, quo dictũ erat, *Ecce Mater tua:* accipere igitur in sua est tamquã matrẽ venerari, & curã illius gerere in his ministerijs, & officijs, quæ filij matribus exhibent. & ita exponere videtur Aug. non quòd Ioãnes propria haberet qui omnia dimiserat, & secutus erat Christum; sed *in sua* dicitur recepisse, id est, loco suorum, quorum cura geritur: vti expositum est. Nõ prætermittam quæ in hæc verba dicit Ambr. In exhortatione enim ad virgines sic inquit: *Ex illa hora accepit eam discipulus in sua.* Quid est in sua cum reliquerit patrem, & Christũ secutus sit?

aut

aut quo modo in sua, cum ipsi Apostoli A dixerint, Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te? Quæ sua habebat Ioannes, qui mundana, & sæcularia non habebat, quia de mundo non erat? bonus verbi, sapientiæq. possessor, bonus receptor gratiæ. Audite, quæ Apostoli a Christo acceperunt. Accipite, inquit Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remissa erunt, & quorum retinueritis, detenta. Neque enim mater Domini Iesu nisi ad possessioné gratiæ demigraret, vbi Christus habebat habiraculum. Hæc Ambro. docte, & acute: Beata enim Virgo inter spiritualia bona maxime computatur, quę Apostoli non relinquere, sed accepere: in temporalibus pauperrimi, sed in spiritalibus ditissimi.

Postea sciens Iesus, quia omnia iam consummata sunt, vt consummaretur scriptura, dixit: Sitio.

COMMENTARIVS.

MVlta omittit Ioannes, quæ dum in cruce Christus esset, a Iudæis dicta sunt, ceteriq. Euangelistæ narrant. Vnum autem refert vltimum, quod ab alijs est prætermissum: huius enim verbi a Christo prolati, solus Ioannes meminit. Sciens, inquit, Iesus iam omnia, quæ a Iudæis nempe passurus erat viuus, consummata esse, id est, iam fere esse completa, nec aliud deesse præter vnum, quod in scriptura prædictum erat, vt omnia, quæ prædicta sunt, consummarentur, etiam hoc implere, volens dixit: *Sitio*. Vere Christus sitiebat, & maxima premebatur, ac vexabatur siti: caro enim illa sanctissima, vt dicit Cyrillus lib. 12. cap. 35. maximis doloribus exsiccata, humido etiam naturali effusione sanguinis consumpto, siti torquebatur: multum enim dolores ad sitim commouendam possunt: innatum enim calorem exagitant, & humidum internum consumunt. Hanc sitim sicut, & ceteras passiones sponte Dominus perpessus est, quam etiam vocibus expressit, vt scriptura impleretur, quæ est Psal. 68. In siti mea potauerunt me aceto: sitim enim ex eius verbo cognoscentes, eum aceto potarunt.

ANNOTATIO XVII.

Bis Christo potus oblatus est.

ATtende bis Dominum potatum fuisse, semel ante crucifixionem, semel post. ante crucifixionem oblatum est ei vinum myrrhatum, id est felle mixtum, vt narrant Matt. & Marcus: torquêdis enim, vt membra obstupescerent, minusq. dolores sentirent, hoc vini genus propinari solebat, quod Dominus, cum gustasset, noluit bibere: non enim passionis, & doloris sensum minuere, sed potius consetuare, vt vehementius pro nobis torqueretur, voluit. Post crucifixionem. vero aceto potatus est, & huius potationis meminit Ioannes: quo modo autem cum ceteris tribus conueniat, in annotatione inferiori exponemus. Vnum tamen hoc in loco discutiendum est, de hac nempe scriptura, quæ a Ioanne allegatur. Conueniunt omnes eá esse Psalm. 68. In siti mea potauerunt me aceto: cuius sensus notandus hic est. Cum A me sitire intelligerent, acetum mihi loco potus dederunt. Et hac ratione accommodanda est prophetia his verbis: nam dicit Ioannes Christum dixisse: *Sitio*, vt impleretur scriptura. scriptura enim non prædixit eum, *Sitio*, dicturum, sed aceto potandum; id est, cum sitiret, acetum illi propinandum loco potus. Propterea ergo sitim manifestauit, dicens: *Sitio*, vt scriptura impleretur nempe aceto potandum esse. Illi enim non potassent eum aceto in siti, B nisi ex eius verbo sitire illum cognoscerent. At de prioribus verbis versiculi istius: Dederunt in escam meam fel, dubitatio esse potest, an sint intelligenda de priori illa potatione. August. in eo Psalm. metaphorice hæc verba exponit, vt fel significet amaritudines, & dolores, quorum Iudæi causa Christo fuerunt. at non videtur accommodata expositio: cú enim simul

simul hæc sint coniuncta de felle,& aceto, hoc autem ad litteram sit intelligendum. Videtur etiam illud eadem ratione accipiendum : non enim apte coniunguntur, esca metaphorica, & potus materialis: idcirco Euthym. in eodem Psal. de priori illa potatione interpretatur, sed laborat, quomodo esca dicatur, cum potus fuerit, & ab Euangelista bibi dictus sit. Mihi solutio breuis, & facilis esse videtur, esse quosdã potus, qui simul esca, & potus sunt: A lac enim, & comeditur, & bibitur, & est esca,& potus, talis erat mixtura illa ex vino,& myrrha,seu felle. Dauid autem, vt hæc duo distingueret, ne quis ad vnicam potationem referret,ideo vnum escam, alterum appellauit potum.1.Corint.3. Lac vobis potum dedi,non escam : ecce lac bibitur,& potus dicitur. at Ezechi.34.Lac, inquit,comedebatis, & lanis operiebamini : ecce esca dicitur, ita factum est in myrrhato vino.

Vas autem erat positum aceto plenum.

COMMENTARIVS.

INdicant verba hæc Euangelistæ his,qui cruci affigebantur, acetum dari solitum ea de causa erat vas deputatum aceto plenum, quod propinaretur crucifixis etiam cum Christo: erat etiam spongia, & calamus: cum enim essent in cruce,nõpoterant milites manu vas ipsum porrigere, sed ab inferiori loco spongiam plenam aceto,& ligno, aut calamo longo ligatam ori illorum superponebant,vt surgere possent. Acetum hoc valde probabile est ministrari solitum, vt citius morerentur:nam acetum valde vulneratis nocet.Vt igitur myrrhatum vinum a principio propinabant,vt minus dolores sentirent,ita, etiam postea aceto potabant, vt citius a tormento illo per mortem liberarentur: quamuis Christo non ea de causa sola propinatum esse Lucas significauerit, sed vt simul illuderent:cum enim sitire se diceret,loco potus, acetum, quod letale erat, dederunt. Dicit enim Lucas. 23. Illudebant autem & milites accedentes, & acetum offerentes ei. & ita lib. 12. cap. 35. Cyril. docet,dicens: Pro iuuante,& iucundo potu,nocentem & acerbum attulerunt: & humanitatem,qua moueri videbantur, in impietatem conuerterunt: nam cum petenti dabant, charitatis habitum suscipere videbantur. Hæc Cyril. Ceteris autem etiam non sitientibus dabatur acetum,propter causam dictam, non vt sitim extinguerent: Christo autem sitienti illuserunt, fingentes se potum dare pro siti extinguenda, cum esset acetum mortis.

Consueuerunt Iudæi acetum dare crucifigendis.

Illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes obtulerunt ori eius.

QVod vnus accurrens fecit, vt dicit Matth. Multi fecisse dicuntur a Ioanne, & Luca,quia nomine multorum effecit.Sensus autem horum verborum hic est: spongiam aceto impleuit, & ne dilaberetur imbibitus liquor, hyssopum humilem herbam circumposuit, ita vt spongiam complecteretur hyssopus, eamq. inuolueret, & sic spongia aceto plena, hyssopo inuoluta longæ arundini imponitur, vt Matth.dicit, offerturq. ori eius.

Quomodo circa oblatam spongiam concordes sint Euangelistæ.

ANNOTATIO XVIII.

DIfficultas occurrit ex ceteris Euangelistis.Nam Matth.dicit. Spongiã impositam arundini, Mar. circumpositam calamo,at Ioan. hyssopo circumpositam narrat. Luc. autem de modo propinandi nihil dixit.Cyril.lib.12.cap.35. respondet

respondet totum fuisse verum: nam varij milites acetum obtulerunt, vnus spongiã calamo, seu arundini: alter ligno hyssopi circumposuit. Theophy. & Euthy. vnum fuisse affirmant, & arundinem hanc interpretantur fuisse virgam hyssopi: & si hoc est, concordia est facilis, tamen obstat hyssopum esse humilem herbam, nec habentem calamos longos, & duros, vt constat ex Dioscori. lib. 3. cap. 28. & Plinio lib. 26. cap. 4. Nec responderi potest, in terra promissionis hyssopos fuisse magnas: nam habemus. 3. Reg. 4. disputasse Salomonem super lignis a cedro quæ est in libano, vsque ad hyssopum, quæ egreditur de pariete. Aliqui dicunt spongiam circumligatam hyssopo, loco fili, fuisse ad calamum, seu arundinẽ, & id verisimilius est: quamuis nec hoc sit admodũ probabile. Verius est hyssopo herba circumuolutam fuisse spongiam, ne acetum facile dilaberetur, & sic impositam calamo, & ori Christi oblatam esse, herba enim ista frequens est, & amara: quod etiam accommodatum erat his, qui torquebantur, sicut myrrhatum vinum. Nec est existimandum, tunc occurrisse herbam illam ad manum, sed præparatam fuisse cum spongia, arundine, & vase aceti. Et hæc est expositio probabilior, & accommodatior, & verior.

Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit: Consummatum est.

COMMENTARIVS.

PArticula, *Ergo*, illationem ex præcedentibus indicat. Est autem verborum consequentia ista: Sciebat omnia consummata, præter vnum, quod prædictum erat, nempe aceti potationem, quæ vna eius passioni supererat: ea ergo completa, dixit, *Consummatum est*, nempe finis & terminus passioni meæ est iam impositus.

Et inclinato capite.

POst verbum illud *Consummatum est*, voce magna clamauit, vt refert Luc. dicens: Pater in manus tuas commendo spiritum meum. Post quam vocem caput inclinauit ad mortem, vt significaret, quod ipse dixerat: Ego pono animã meam, nemo tollit a me: idcirco voce magna clamat, vt non virtutis, & naturalis roboris defectu mori videretur, sed sponte animam ponere. Postea etiam inclinat ipsemet sponte caput, & spiritum tradit: ceteri homines non sic iam morientes clamant, nec ante inclinant caput, sed potius per mortem, spiritu & vigore omni deficiente, caput suo pondere declinat: vt dicit Cyril. lib. 12. cap. 76. & Chrisost. hom. 84. quod recte Athanas. in quæstionibus ad Antioch. quæst. 6. annotauit, dicens: Quidnam illud est, *Inclinato capite spiritum tradidit?* nam omnes moribundi moriuntur primum, & tunc demum inclinant capita. Respõdet: sola mors adhuc restabat, atque hæc metuens appropinquare non audebat: ideo Christus inclinato capite vocauit eam: antequam enim inclinasset caput, propius accedere verebatur. Hæc Athanasius.

Tradidit spiritum.

CVi commendauit, nempe Patri, tradidit spiritum, separando animam a corpore, sed neutrum a diuinitate, cui tam spiritus, quam corpus coniuncta & vnita manserunt. Spiritum animam ipsam appellat, vt docet Athana. lib. de incarnat. Christi & Cyril. lib. 12. cap. 36. cum reliquis Patribus. Matth. dicit. Emisit spiritum. Luc. Expirauit.

Iudæi ergo, quoniam parasceue erat, vt non remanerent in cruce corpora Sabbato, rogauerunt Pilatum vt frangerentur eorum crura, & tollerentur.

DEutero. 27. præceperat Dominus, vt cadauera suspensorũ in patibulo eodẽ die deponerentur: hoc autem citius nunc faciendũ erat ante solis occasum, quia ab eo incipiebat Sabbati solemnitas. Quando enim crucifixus est Christus, erat Parasceue, seu sexta feria: quod si depositio differretur, toto Sabbato corpora mansissent contra Domini præceptum: non enim in Sabbato deponi poterant corpora. Nam in Sabbato non licebat opus seruile facere, quale hoc erat, maxime quia Sabbatum illud, præter Sabbati solemnitatem, erat etiam secunda dies Azymorum, ideo magnus dies erat. Rogãt igitur Iudæi Pilatum, vt crura eorum frangantur, morsq. illis acceleretur, vt deponi possint ante occasum: iam enim declinabat dies. De hoc Sabbato cap. 13. egimus. & quare magnus dies diceretur, exposuimus.

Venerunt ergo milites, & primi fregerunt crura, & alterius, qui crucifixus est cum eo. Ad Iesum autem cum venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura.

ANnuit eorum precibus Pilatus. Veniunt ergo milites iussa Pilati executuri, inueneruntq. duos latrones cum Christo crucifixos viuere: idcirco eorum crura fregerunt, & occiderunt. Cum autem Dominus iam mortuus esset, eius crura non fregerunt: non enim frangebantur, nisi vt citius morerentur, vt docet Cyril. lib. 12. cap. 39.

ANNOTATIO XIX.

Cur noluerit Christ. eius crura frangi.

ORige. lib. 2. contra Celsum. causam reddit, cur ossium fractionem præuenerit Dominus morte prius accelerata. Eo, inquit, significare voluit, se sponte animam a corpore separasse, & post quædam extra illud dispensata, sponte iterum vnisse: integrum enim corpus manere voluit, significans cito surrecturum. Vbi Origen. docet maturasse egressum a corpore, & ante tempus, quod naturaliter adhuc viuere potuit, animam separasse, vt sponte mori significaret. Idem de ossium fractione non expectata significat Cypria. in lib. de Ido- A lorum vanitate. Mihi quidem quantum ad mortis præuentionem, ne ossa frangerentur, vt significaret se statim surrecturum, placet doctrina hæc. Illud tamen mortem accelerasse, & ante tempus naturale mortuum esse, nõ probo: existimo enim potius distulisse mortem, cum tanta sit passus, vt nisi virtute diuina anima detenta esset in corpore, multo ante separata esset: distulit tamen, vt pro nobis magis pateretur; & ea, quæ scripta erant, implerentur. in quo magis significatur, tum potestatem habuisse animam suam ponendi.

Non accelerauit sed potius distulit Dominus mortem.

Et vnus militum lancea latus eius aperuit.

COMMENTARIVS.

VEl quia, an mortuus vere esset, miles hic dubitauerit, vt videtur Cyril. lib. 12. cap. 39. Vel ad Iudæorum gratiam conciliandam, vt sentit Chrysosto. hom. 84. Vnus militum aperuit latus Domini lancea: diuina autem prouidentia, & consilio id est permissum, vt de morte Christi nemo vnquam dubitare posset, & vt quanto manifestior esset mors, tanto certior esset resurrectio. Nemo enim Iudæorum

Iudæorum ipsum mortuum fuisse dubitare poterat, cuius latus lancea apertum est, quo solo vulnere homo naturali virtute viuere non poterat: nec ex hoc tantum resurrectio certior, sed etiam potentior facta est. Magna profecto, & mira virtus, quæ tale corpus valuit suscitare. Non est autem sine consideratione pertransfeundum, quod Dominus non sibi viuo, sed mortuo latus aperiri permisit, & voluit. Quod quidem tribus de causis factum existimo. Primo, vt mortis suæ mysterium significaret: erat enim mors illi voluntaria: moriebatur enim quia volebat. Ioan. 10. Nemo tollit animam meam, ego pono eam. Idcirco vulnus lateris non expectauit viuus, ne non voluntate, sed vulneris necessitate mori videretur. Qua etiam de causa ante latrones illos secum crucifixos mori voluit, ita vt Pilatus, quod tam cito fuerit mortuus, miraretur. Secundo, vt nos instrueret: nam aqua, & sanguis, quæ ex eius latere fluxerunt, Sacramenta Ecclesiæ, per quæ iustificamur, & maxime baptismum & Eucharistiam, ad quæ cetera tamquam ad principium, & finem referuntur, significabant: quæ quidem Sacramenta efficaciam, & dilatationē præcipue ex morte, & post mortem acceperunt. Tertio, vt mortis eius effectus ostenderetur: apertio enim illa lateris, ianuam regni cælestis per ipsius mortem referatam indicabat, quæ nemini patuit antequam moreretur.

ANNOTATIO XX.

Mortuo Christo latus aperitur lancea.

VErbis istis antiqua hæresis cōfutatur affirmantium, viuenti Christo latus fuisse apertum, & Ioannem per anticipationem prius narrasse mortem. At hi errant aperte, nec anticipatio eis suffragari potest: nam verba sunt expressa: *Cum*, inquit, *inuenissent mortuum, non fregerunt eius crura, sed vnus lancea latus eius aperuit*. Hæc hæresis damnata est Clement. de Sum. Trin. Mira est profecto impudentia hæreticorum, qui verba tam expressa Ioannis peruertere nō verentur. Exponebant autem præteritum pro plusquam perfecto, nempe, *Aperuerat*. at nec particula *Sed*, nec verba præcedentia talem admittunt sensum, vt cuilibet sana mente legēti manifestū est. Aduertendum præterea Græce loco, *Aperuit*, haberi fodit, aut percussit, & ita aliqui interpretantur. Chrys. autem homil. 84. legit, aperuit, si verus est eius interpres, & facilis esse potuit scripturæ error: nam ἤνοιξε, aperuit, ἔνυξε, fodit significat. Aug. autē tract. 120. legit *Aperuit*, censetq. mysterium esse, quod nō sit dictum fodit, aut percussit. Vigilanti, inquit, verbo Euangelista vsus est, vt non diceret latus eius percussit, aut vulnerauit, aut quid aliud: sed aperuit, vt illic quodāmodo vitæ ostium panderetur, vnde Sacramenta Ecclesiæ manauerunt, sine quibus ad vitam, quæ vere vita est, non intratur. Hæc Aug. vtraque lectio est probāda, siue aperuit, siue fodit, sensus enim idem est, siue hoc, siue illo legas modo.

Et continuo exiuit sanguis, & aqua.

COMMENTARIVS.

Duo hæc baptismi, & Eucharistiæ Sacramenta repræsentant.

PRæter naturæ ordinem ex mortuo corpore sanguis, & aqua effluxit, vt annotarunt Cypr. lib. de duplici Martyrio, & Euthy. in præsenti. Immo aqua de viuo etiam corpore vera, & elementaris emanare non potuit: mysteriū hæc significabāt. Ecclesia enim de latere eius mortui, sicut Eua de dormientis Adæ formabatur: duoq. sacramenta, Baptismus quō corpus Ecclesiæ efficitur, & mundatur, & Eucharistia, qua corpus formatum alitur, in aqua & sanguine repræsentantur. Ista duo sic Doctores sacri interpretantur, vt per aquam Baptismus, per sanguinem Eucharistiā significentur. Id affirmant Cyrill. lib. 12. cap. 39. Chrysostomus hom. 84. Cypria. libello de Passione, & Resurrectione Christi. His duobus ergo Sacramentis omnia exprimuntur. Nam baptisma

ianua est, & fundamentum eorum: Eucharistia est consummatio, & complementum: vnde August. tracta. 120. Sacramenta omnia emanasse ex latere Domini asseruit.

ANNOTATIO XXI.

Vera aqua de Christi latere exiuit.

CAuere oportet errorem ab Innocentio damnatum. Cap. in quadam. de celebr. Missarum: quem nostri temporis hæretici suscitarunt, nempe non veram aquam, sed humorem flegmaticum fuisse, qui vna cum sanguine effluxit de latere Domini. At hoc esse contrarium veritati, ipsum verbum Ioannis probat: aquam enim fluxisse testatur ex visu. Aduersatur etiam veritati baptismi: vt enim docent sacri Doctores, aqua hæc baptismum significabat, sicut sanguis Eucharistiam: at baptismus non humore flegmatico, sed vera conficitur aqua. Quòd si aquam negent e corpore emanare naturaliter potuisse, id nos etiam fatemur, sed supernaturali ratione id factum dicimus, sicut & sanguis ex mortuo iam corpore naturaliter non fluit. Hoc argumento emanationis aquæ, & sanguinis vtuntur aliqui ad probandum, miscendam aquam vino in calicis consecratione, & argumentũ probabile est, sed non necessarium: aliæ sunt enim causæ vrgentiores, propter quas id facit Ecclesia, quas non est præsentis instituti discutere.

Et qui vidit, testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius, & ille scit quia vera dicit, vt & vos credatis.

COMMENTARIVS.

Cur Ioannes huius mysterij testẽ oculatũ se prodat.

MVlta Ioannes ex his, quæ narrata sunt, viderat oculatus testis eorum, huius tamen mysterij præter narrationem communem adhibet particulare testimonium ex visu: de se enim in tertia loquitur persona. Sensus tamen est: Ego ipse vidi, qui hæc narro, & de his testimonium perhibeo, & scio me non esse deceptum, sed vera narrare: quæ quidem eatenus dico, vt vos credatis, & fideles Christi efficiamini. Attende aquam hanc vna cũ Christi sanguine post mortem emissam, significasse aquas baptismi efficaces futuras ablutionis animarũ a peccatorum sordibus, non propria, sed mortis, ac sanguinis Christi virtute: idcirco Ioannes tam singulare reddit testimonium: est enim Baptismus ianua Ecclesiæ. Est etiam alia causa, cur Ioannes hac vsus sit verborum confirmatione, nempe quia veritas humanitatis Christi hoc argumento confirmatur, & consonat hæc sententia illi eiusdem Ioannis: Tres sunt, qui testimonium dant in terra, Spiritus, aqua, & sanguis. Spiritus est anima de quo dixit: Tradidit spiritũ. Aqua indicat corpus verum naturale. Sanguis autem animale probat. Tria ergo hæc veram naturam humanam, quæ ex rationali anima, & corpore naturali, & animali parte constante conficitur, significant: moriensq. Christus suæ naturæ humanæ veræ, efficax dedit testimonium, vt se vere mori manifestaret: ea igitur de causa Euangelista hanc singularem facit comprobationem.

Facta sunt enim hæc, vt scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo.

QVæ facta narrauit, probat testimonio scripturarum: quod enim ossa eius non essent frangenda, sed latus fodiendum, & aperiendum prophetatũ, & prædictum est, vt ex hoc ipso eum verum esse Christum noscamus, in quo impleta

pleta sunt omnia, quæ prædicta erant. De ossibus autem non frangendis prædixit Dominus Exod. 12. in figura illius agni Paschalis, Christi mortem, & oblationem repræsentantis: vetuerat enim ne os illius confringerent, quod ad litteram, & corticem in agno illo obseruatũ est, vt asserunt Aug. tract. 120. & Chrysost. hom. 84. at quia illud non propter agnum, sed propter Christum institutũ est, quando in Christo est effectum, tunc impletum, & completum perfecte dicitur.

Et iterum alia scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt.

EST alterum testimonium Zach. 12. quo lateris illa apertio significata, & prædicta est. Duos Christi aduentus hæc verba prophetica significant: in illo enim verbo, *Transfixerunt*, priorem indicat in carne mortali, quando inimici lancea latus eius transfixerunt, & aperuerunt: in illo autem, *Videbunt*, posteriorem ostendit, quando venturus est iudicare viuos, & mortuos. Tunc inimici videbunt eum immortalem, & iudicem, quem prius mortalem tamquam reum, & nocentem vulnerarunt, & transfixerunt. Ioannes autem vtitur testimonio hoc, propter transfixionẽ aduentus prioris: at Apoc. 1. Hoc insinuans vtitur testimonio propter posteriorẽ aduentum: Ecce, inquit, venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt.

Christi aduentus duplex.

ANNOTATIO XXII.

Septuaginta interpretes aliter legunt.

ADuerte apud Septuaginta, non haberi huiusmodi prophetiam: nam ipsi verterunt. Aspicient ad me, pro eo quod insultauerunt: ea de causa Euthymi. Græcus sequens Septuaginta interpretationem, existimat verba ea fuisse a Iudæis ablata a Prophetis. At verius Hierony. Zacha. 12. & lib. de optimo genere interpretandi vertit: Aspicient ad me, quem transfixerunt: & notat Septuaginta fuisse deceptos litterarum similitudine, quod sæpe contingit: nã Daleth, & Resh. sunt simillimæ apud Hebræos, verba autem efficiuntur diuersæ significationis: nã A cum Daleth in principio, & Resh in fine significat transfigere, & fodere, dacharu דָּקְרוּ at cum Resh in principio, & Daleth in fine insultare, rachadu רָקְדוּ propterea Euangelista nõ secutus est Septuaginta, sed veram lectionem Hebræam. Videbunt, inquit, in quem transfixerunt id est me, quem transfixerunt. Est autem locus hic Iudæos conuincens: nam apud Prophetam Deus est, qui loquitur, vt ex antecedentibus, & sequentibus verbis constat, & tamen dicit: Videbunt me, quem transfixerunt: Christus igitur Deus est.

Post hæc autem rogauit Pilatum Ioseph ab Arimathæa, eo quod esset discipulus Iesu, occultus autem propter metum Iudæorum, vt tolleret corpus Iesu.

COMMENTARIVS.

QVia discipulus erat, quamuis hactenus occultus propter Iudæorum metum, Pilatum rogat corpus sibi ad sepulturam concedi. Marc. addit, audacter introisse: non enim timuit Iudæorum inimicitijs, vt prius timuerat, se exponere: persequebantur enim Iudæi eos, qui Christo quamuis ratione fauebãt. a Mat. Diues, a Marco nobilis Decurio dictus est. Lucas autem, Virum bonum & iustum, nec consensisse actibus eorum contra Christum refert, adeo vt aliqui, referente Hieron. in Mat. existimauerint propter eum dictum esse: Beatus vir, qui non abijt in consilio impiorum. Dicit autem, *Post hæc*, nimirũ

Quo tempore Ioseph venerit rogaturus Pilatum.

 postquam

postquã mortuus erat Dominus,& latus eius vulnere apertũ. Matthæus,& Marcus cum sero esset factum, venisse ad Pilatum referunt, quod non de tempore post occasum solis intelligendum est, sed ante occasum. Erat enim duplex vespera apud Hebræos, vt annotauimus cap. 13. quando agni immolationis tempus explicuimus. Dicitur ab Arimathæa ciuitate propria: est autem Arimathęa seu Arimathia, vt notat Hiero. de locis Hebraicis, patria Samuelis, dicta 1. Reg. 1 Ramathain, distat a Hierusalem triginta miliaribus Italicis ad occidentem.

Arimathæa ciuitas est Ramathain

Et permisit Pilatus: Venit ergo, & tulit corpus Iesu.

NOn licebat damnatorum corpora sine Præsidis consensu honorifice sepelire, ea de causa rogat Ioseph Pilatum. Miratus Pilatus Christum iam obijsse,& accersito Centurione, & interrogato, si iam mortuus esset, & re cognita, donauit corpus Ioseph, hæc Marcus refert. Cum igitur id iam a Pilato obtineret, venit, & tulit corpus Domini de cruce, vt sepeliret.

Venit autem & Nicodemus, qui venerat ad Iesum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ, & aloes quasi libras centum.

COmitem habuit Ioseph in sepultura Domini Nicodemum illum, qui primum, id est, à principio prædicationis Christi venit ad Iesum nocte, cuius historiæ cap. 3. facta est mentio. Hic ad vngendum Domini corpus fere centũ libras mixturæ ex myrrha, & aloe portauit: nam mos erat Iudæorum, viros magnos,& insignes magna aromatum copia sepelire, vt diutius sine corruptione corpora conseruarentur. Cum igitur hi, & nobiles, & potentes, ac diuites essent, sumptuosissime, ac honorificentissime Christum sepelire decreuerunt, quem præclarum prophetam, & insignem virum credebant. Quamuis autem piæ deuotionis hoc esset officium, ex fide valde imperfecta procedebat, vt dicit Chrysost. hom. 84. Si enim celerem, ac breuem resurrectionem nouissent, illumq. Dei filium credidissent, de quo Psal. 15. scriptum erat: Non dabis sanctum tuum videre corruptionem: non hæc aromata a putredine præseruantia præparassent: quamuis diuina prouidentia id sit effectum, vt virtus Christi in eo corpore honorificaretur,& qui cum ignominia mortuus erat, cum honore sepeliretur. Hoc officio significata est fidelium deuotio, qui pro Christo mortuo, & passo ingentes erant diuitias profusuri.

Horũ virorum obsequium piũ quidẽ, sed ex defectu fidei ortum fuit.

Acceperunt autem corpus Iesu, & ligauerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire.

INuolutum est corpus sindone munda, vt Matthæus refert, & linteis ligatũ est cum aromatibus, seruato more sepulturæ Iudæorum. Non enim cum vestibus proprijs, quibus viuus vtebatur, Iudæi mortuum sepeliunt, sicut Itali sepelire solent: sed lineis linteis ligare pedes, & manus, & sindone linea corpus circumuoluere, vt nunc etiam Iudæi faciunt,& aliqui etiam fideles obseruant. Hac de causa Hiero. Mat. 27. asserit factum esse, vt in altari corpus Domini non super sericum, sed super lineum pannum ponatur. Sic superius Lazarum legimus sepultum.

Erat autem in loco, vbi crucifixus est, hortus, & in horto monumentum nouum, in quo nondum quisquam positus fuerat.

ERat hortus in loco, id est prope locum, vbi crucifixus est, quia illa pars agri, & montis, vbi crucifixus est, non erat pars horti, sed proxima horto, nisi velis locum appellari totum illud spatium, quod dicebatur Golgotha, in quo, & pars illa montis, vbi crucifixus est, & hortus iste concludebantur. Hoc totum Ioannes locum vbi crucifixus est Dominus vocat: ideo dicit in loco illo fuisse hortũ. Nouo autem monumento Dominus sepelitur, tum vt Cyril lib. 12. c. 42. Chry. hom 84. & Hiero. Mat. 27 & Amb. lib. 3. de Virginibus, dicunt, ne si alij essent ibi sepulti, non Dominus sed alius resurrexisse diceretur: tũ vt dicit Orig. lib. 2. contra Celsum, quia quemadmodum eius natiuitas omni natiuitate purior erat, ex perpetua enim virgine natus est: ita etiam debuit sepultura insignẽ puritatem habere. Quod etiam Aug. tract. 120. sentire videtur, dicens: Sicut in Mariæ virginis vtero nemo ante illum, nemo post illum conceptus est: ita hoc monumento nemo ante illum, nemo post illum sepultus est. Idem etiam dicit Hiero. in Matth. tum demum propter reuerentiam, & significationem. Reuerentiam quidem, quia illud corpus vnitum erat diuinitati, nec decebat corporibus corruptionis coniungi: Significationem vero, quia cito erat suscitandũ, vt mors illi velut somnus fuerit, non vt ceteris mortuis, qui ad immortalem vitam, vltimo die surgent. Et rursus erat mortuum, sed diuinitati, quæ vita est, vnitum, nec omnino carebat vita, vt cetera corpora carent: non ergo mortuis ceteris coniungi debuit.

Ibi ergo propter Parasceuem Iudæorum, quia iuxta erat monumentum, posuerunt Iesum.

OCcasus solis instabat, quando sabbati solemnitas incipiebat, idcirco in loco proximo ei, vbi erat crucifixus, sepultus est: ne si locum distantiorem eligerent breuitate temporis a sepultura impedirentur. Hæc verba, vt recte annotat Euthymius, insinuant voluisse illos in alio digniori monumento, quod longius distabat a ciuitate, corpus Christi collocare: sed temporis breuitate impediti sunt.

ANNOTATIO XXIII.

Cur alieno sepulchro Christus cõditus.

QVæret aliquis, cur in alieno sepulchro Dominus conditus est? Respõdet Ambr. lib. 3. de Virginibus: Bene, inquit, & secundum litteram, alienum sepulchrum fuit, quia suum monumentum Dominus non quæsiuit. Habeant tumulũ, qui sub lege sunt mortis, victor mortis suũ tumulum non habebat: non enim ille sepulchrum mortis desiderabat, qui de morte trophæa referebat. Aug. serm. 133. de tempore, ad hoc idem sic dicit: Videamus quare Saluator in aliena sepultura ponatur, & suam non habeat: ideo in aliena sepultura ponitur, quia pro aliorum moriebatur salute: mors enim ista non illi accidit; sed nobis profuit: mors ista nõ illi illata est, sed nobis delata. Vt quid ergo illi propria sepultura, qui in se pro- A priam mortem non habebat? Vt quid illi tumulus in terris, cuius sedes manebat in cælis? Vt quid illi sepultura, qui tridui tantum temporis spatio, non tam in sepulchro mortuus iacuit, quam velut in lecto quieuit? ipsa enim temporis breuitas declarat potius somnum fuisse, quam mortem: sepulchrum autem mortis est habitaculum. B Necessarium ergo non erat mortis habitaculum Christo, qui vita est: neque opus habebat semper viuens habitaculo defunctorum. Recte hanc vitam nos in sepulchro nostro condimus, vt viuificet mortem nostram, vt cum ipso a mortuis resurgamus. Hæc August. ex quibus verbis multas habemus rationes, & causas, propter quas alienum sepulchrũ Dominus suo corpore fuerit dignatus.

CAPVT

CAPVT VIGESIMVM.

VNA autem sabbati Maria Magdalene venit mane cum adhuc tenebræ essent, ad monumentum, & vidit lapidem sublatum a monumento. Cucurrit ergo, & venit ad Simonem Petrum, & ad alium discipulum, quem amabat Iesus, & dicit illis: Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus vbi posuerunt eum. Exijt ergo Petrus, & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentum. Currebant autem duo simul, & ille alius discipulus præcucurrit citius Petro, & venit primus ad monumentum. Et cum se inclinasset, vidit posita linteamina, non tamen introiuit. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiuit in monumentum. Et vidit linteamina posita, & sudarium, quod fuerat super caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutum in vnum locum. Tunc ergo introiuit, & ille discipulus, qui venerat primus ad monumentum, & vidit, & credidit. Nondum enim sciebant scripturam, quia oportebat eum a mortuis resurgere. Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos. Maria autem stabat ad monumentum foris plorans. Dum ergo fleret inclinauit se, & prospexit in monumentum: & vidit duos angelos in albis sedentes, vnum ad caput, & vnum ad pedes, vbi positum fuerat corpus Iesu. Dicunt ei illi: Mulier quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum, & nescio vbi posuerunt eum. Hæc cum dixisset, conuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantem, & non sciebat quia Iesus est. Dicit ei Iesus: Mulier quid ploras? quem quæris? Illa existimans quia hortulanus esset, dicit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi, vbi posuisti eum, & ego eum tollam. Dicit ei Iesus: Maria. Conuersa illa, dicit ei: Rabboni, quod dicitur magister. Dicit ei Iesus: Noli me tangere. Nondum enim ascendi ad Patrem meum. Vade autem ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum. Venit Maria Magdalene annuncians discipulis, quia vidi Dominum, & hæc dixit mihi. Cum ergo sero esset die illo vna sabbatorum, & fores essent clausæ, vbi erant discipuli congregati, propter metum Iudæorum: venit Iesus, & stetit in medio, & dixit eis: Pax vobis. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus, & latus. Gauisi sunt ergo discipuli, viso Domino. Dixit ergo eis iterum: Pax vobis. Sicut misit me Pater, & ego mitto vos. Hoc cum dixisset, insufflauit & dicit eis: Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis retenta sunt. Thomas autem vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus non erat cum eis, quando venit Iesus. Dixerunt ergo ei alij discipuli: Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus eius fixuram clauorum, & mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam. Et post dies octo iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit: Pax vobis. Deinde dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis. Respondit Thomas & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus. Dixit ei Iesus: Quia vidisti me Thoma credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt. Multa quidem & alia signa fecit. Iesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc. Hæc autem scripta sunt, vt credatis, quia Iesus est Christus filius Dei, & vt credentes vitam habeatis in nomine eius.

Vna autem sabbati.

COMMENTARIVS.

INcipit Euangelista Dominicam narrare resurrectionem: & qua ratione primo manifestata fuerit describit. Initium autem sumit a tempore aduentus Mariæ Magdalenæ, cui ante ipsos etiam Apostolos visus est: *Vna*, inquit, *Sabbati*, id est prima die hebdomadæ, quæ dies Dominica apud nos dicitur. Vna enim pro prima ponitur, sicut & Gen. 1. Factum est vespere, & mane dies vnus idest primus. Et Matth. 28. Quæ lucescit in prima sabbati? Grece est in vna sabbatorum. Et Luc. 24. Vna autem sabbati. Sabbatum autem totam hebdomadam hoc loco significat, sicut & Num. 25. Numerabis tibi septem hebdomadas annorum. In Hebræo non habdomadas, sed sabbata legimus. Et Luc. 18. Ieiuno bis in sabbato. A fine enim, & termino, qui sabbatum est, tota hebdomada sabbatum denominatur. Habet enim plures significationes sabbatum in scriptura. Nam & dies septima, & festa, ac hebdomada, sabbata dicta sunt, cuius nominis etymologia superius exposita est. Græce in plurali habetur numero, Prima, seu vna die sabbatorum: non quod singuli dies hebdomadæ sabbata dicerentur, vt existimauit Nicephorus. lib. 1. Hist. cap. 33. non enim in scriptura talis significatio reperitur, sed quod numerus pro numero ponatur, quod frequens est Hebræis, per quandam Anallagen, sicut Matth. 12. Abit Iesus per sata sabbato. In Græco habetur sabbatis, aut etiam quia singuli dies ab hebdomada quæ sabbatum dicitur, denominabantur. Prima sabbati, secunda sabbati, tertia sabbati, & sic de ceteris. Prima ergo dicitur sabbatorũ, idest, prima dierum septem, quarũ singulæ a sabbato appellabantur: ea de causa pluralis numerus positus est, non quod singuli dies sabbata dicerentur in nominandi casu, sed quod a sabbato in obliquo casu, denominarentur.

Sabbatum totam hebdomadam significat.

ANNOTATIO I.

Difficultates vanę circa resurrectionem.

NVlla in re Euangelistæ sibi magis aduersari videntur, quam in historia resurrectionis Dominicæ describẽda. Cũ autem eos esse consentientes, & concordes certissimum sit, insudarunt maxime antiqui, & recentiores Doctores in eis componendis: & adhuc est, quod doctissimorum ingenia exerceat. Nos non omnes difficultates discutere intẽdimus, qui aliorum Euangelistarum cõmentaria non explicamus: sed eas duntaxat, quæ ad Ioannis explicationem necessariæ visæ sunt. Quarum prima est, circa verbum primum propositum, nam videtur a Mathæo discordare. Inquit enim Matthæus: Vespere autem sabbati, quæ lucescit in prima sabbati, venit Maria Magdalene, & altera Maria videre sepulchrũ Domini. Si ergo venit vespere sabbati, quomodo Ioannes dicit venisse prima die hebdomadæ, nẽpe Dominica? Varij sunt antiqui Doctores, A & nostro tempore in hoc modo soluendo.

Prima difficultas, circa verba superiora Ioannis.

Primo loco Hiero. epist. ad Hedib. quæst. 4. respondet. Vespere apud Matth. non accipi pro eo tempore, quod est post solis occasum, ante noctis aduentũ, quod nos crepusculum vespertinum appellamus sed pro eo, quod nos Latine dicimus sero, seu tarde, vt vespere sabbati sit profunda nox sabbati iã media transacta, quæ dicitur galli cantus. Hanc sententiam B Grecum aduerbium confirmat: ὀψὲ enim vtrumque significat, & quod vespere, & quod sero dicimus: idem ergo tempus est cum eo, quod Ioannes narrat: nam dies prima post sabbatum iam appropinquabat, ideo dicitur, Prima die sabbati. Hanc sententiam sequitur Ambro. Luc. vltimo.

Secundo loco Augustinus lib. 3. de consensu Euangelistarum cap. 24. aliter soluit. Vespere enim apud Matthæum accipit in sua propria Latina significatione pro tempore

pore illo, quod eſt poſt ſolis occaſum: affirmat tamen per Synecdochen pro tota nocte, quæ eſt poſt ſabbatum, eſſe poſitum. eritq. ſenſus: Nocte illa, quæ eſt poſt ſabbatum, quando iam dies prima illuceſcit, tunc venit Maria. Iuxta hanc ſententiam manifeſta eſt concordia Ioannis cum Matthæo.

Recentiorũ interpretationes reijciuntur.

Tertio loco aliqui recentiorum veſpere accipiunt etiam in propria ſignificatione Latina, pro crepuſculo veſpertino Sabbati, nec admittunt Synecdochen, ſed pro illo tempore accipi aſſerunt: aliter tamen ſoluunt difficultatem propoſitam, nempe vt Matth. non loquatur, nec ſit intelligendus de tempore, quando ad ſepulchrum venerunt mulieres, ſed quando parauerunt aromata, vel ea emerunt, vt venirent. Hoc autem fuit veſpere ſabbati, nempe tranſacto ſabbato poſt occaſum ſolis, tunc licebat operari, & tunc emerunt, & parant aromata, vt nocte tranſacta venirent. Quod ſi opponas his verbum ſequens: Quę luceſcit in prima ſabbati; reſpondent ab occaſu ſolis diem ſequentem computari, & ideo dici luceſcere: probãtq. ex Luc. 23. vbi ſic habetur: Dies erat paraſceues, & ſabbatum illuceſcebat. dicitur ergo dies illuceſcere ab occaſu præcedentis. Hæc expoſitio difficile ſuſtineri poteſt, nam Matt. ſic dicit: Veſpere ſabbati, quæ luceſcit in prima ſabbati, venit Maria Magdalena, & altera Maria, videre ſepulchrũ. Non dicitur veniſſe emere, aut parare aromata, ſed veniſſe videre ſepulchrũ. Violentia igitur fit, & detorſio verbis Euangelicis, ſi illo exponamus modo, & eſt potius accõmodare ſcripturam proprio hominis ſenſui, quam hominem accommodare intellectum ſcripturæ ſenſui. Hoc autem in hac expoſitione verum eſt, nempe poſt occaſum ſolis ſabbati iam licuiſſe operari ſolemnitate ſabbati tranſacta, id quod etiam Aug. lib. 3. de conſenſu Euang. cap. 24. docet. Quod autem in iſta ſententia adductũ eſt ab occaſu ſolis præcedentis illuceſcerę diem ſequentem, vt ex Luca colligi videtur, falſum eſt: illuceſcere enim dies non dicitur, niſi ab ortu ſolis, ſeu prope ortum a crepuſculo, ſeu diluculo, & ita Hier. Epiſt. ad Hedibi. q. 4. verba Mat. exponit, Quę luceſcit in prima ſabbati: qua enim ratione luceſcere dici poteſt, eo tempore, quando tenebræ incipiunt? Quod autem Luc. dixit, non eſt contrarium, immo conſonum huic veritati. Non enim Lucas dicere intendebat eſſe Paraſceuem, & ab occaſu ſabbatum

A luceſcere, ſed eſſe Paraſceuem, & diem ſequentem eſſe diem ſabbati, vt per hoc ſignificaret mulieres illas toto die ſequenti nihil efficere potuiſſe ex his, quæ deſiderabant. Quod autem celebritas ſabbati inciperet a veſpera præcedentis, longe aliud eſt, quam diẽ ſabbati luceſcere: hoc tamen paulo inferius in hac eadem annotatione fiet manifeſtius.

Quarto loco alij recentiorum, Veſpere apud Matth. pro tota nocte, quæ eſt poſt ſabbatũ accipiunt, non per Synecdochen; B vt Aug. accipiebat, ſed iuxta propriam ſignificationem. Dicunt enim Hebræũ vocabulum, quo Matthæus vſus videtur, aut loco, cuius poſuit Græcum, ſi Græce ſcripſit, eſſe עֶרֶב quod non ſolum veſpere, id eſt, crepuſculum, ſed etiam noctem ipſam ſignificat. & tunc ſenſus Matt. erit: Nocte poſt ſabbatum, quando iam illuceſcebat ſequens dies prima. Sed hæc expoſitio ſolido non nititur fundamento: primo quidem, quia non probat Matt. illo C vſum vocabulo, aut loco illius Græcũ accepiſſe. Secundo, ſi vſus eſſet illo, potius ſignificare intenderet tempus illud crepuſculi veſpertini: nam in tota ſcriptura veteri non eſt locus, in quo illud vocabulũ Hebræum accipiatur pro nocte, quã Hebræi appellant לַיִל ſed ſemper pro eo, quod Latine veſpere dicunt. Immo etymologia id ipſum probat: eſt enim a verbo עָרַב quod miſcere ſignificat, inde nomen quaſi mixtum ex luce, D & tenebris tempus ſignificans.

Quinto loco alij itidem noſtro tempore verbum Græcum in alia accipiũt ſignificatione: nam ὀψέ non tantum veſpere, nec tantum ſero, ſed etiam extremum, & terminum ſignificat, maxime quando regimini adiungitur. Dicimus enim ὀψὲ τῆς ἡλικίας, id eſt, ad extremum ætatis, ſeu vergente ætate, ὀψὲ τῆς ἡμέρας, ad extremum diei: ita nunc etiam dicitur, ὀψὲ ſabbati, id eſt ad extremum ſabbati. Iterũ E annotant, quamuis ab occaſu diei præcedentis feſtiuitas inciperet, vſque ad occaſum ſequentis tamẽ, quantum ad dierum computationem, ab ortu in ortum diem Hebræos more Romanorum numeraſſe. Nox igitur illa ſabbati erat, & terminabatur ſabbatũ ad ſolis ortũ primæ diei: vt ſenſus ſit, in extremo ſabbati, id eſt, prope diluculum, aut diluculo, quãdo prima dies incipit. Iſta expoſitio in hoc vera eſt, quod affirmat aduerbium illud talem habere ſignificationem, quam Euthym. Matth. 28. Græcus auctor tradit, & ſequitur, & linguæ

quæ peritis satis est nota. In eo vero, quod terminum Sabbati sumit prope crepusculũ sequentis Dominicæ, quasi tota illa nox pars sit, aut fuerit Sabbati, expositio vera non est: Sabbatum enim complebatur in solis occasu, nec probari vlla ratione potest, Hebræos ab ortu in ortum dies suos computasse. Rei veritas hæc est, semper Hebræos diem a nocte separasse, nec appellasse diem, nisi vt a nocte distinguitur, iuxta illud Gen. 1. Appellauit lucem diem, & tenebras noctem: noctes autẽ adiungebãtur diebus, nẽpe præcedentes sequẽtibus: nox enim Sabbati erat post occasum Parasceues: nam quæ est post Sabbatum, erat nox primæ diei, eaq. de causa Dominus ab occasu præcedentis diei solemnitates sequentiũ fieri iussit: quia nox præcedens ad diem sequentem pertinebat. Propterea Matt. dicens. Vespere Sabbati, adiunxit, quæ lucescit in prima Sabbati, ne quis vesperã Sabbati propriam intelligeret: hæc enim erat ab occasu Parasceues, at vesper hic sequentis erat diei. Quod si diem sumamus more Latino compositum ex nocte, & die, & vigintiquattuor horarum, tunc ab occasu in occasum secundum Hebræos accipiendus est: at vti diximus Hebræi soliti non erant diem appellare, nisi lucem a solis ortu vsque ad occasum. Ideo dictum est Ioan. 11. Nonne duodecim horæ sunt diei? & frequẽtissime apud Hebræos simul cõiunctum legimus diem, & noctem, siue diebus & noctibus, quando significare volunt, quod Latini per diem integrum vigintiquattuor horarum significant. Non ergo extremum Sabbati erat diluculum Dominicæ. Doctius ergo Aug. lib. de consen. Euang. cap. 24. Vespere exponens pro nocte interpretatus est, Vespere, seu nocte Sabbati, id est, quæ est post Sabbatum: similiter & Hieronymus noctem illam post Sabbatum accepit: non quod ipsius pars sit Sabbati.

Cæteris probabilior expositio. Sexto loco est expositio, quam Euthym. Matth. 28. secutus est, vt vespere significet quidem extremum diei, vt idem sit vespere Sabbati, quod extremo tempore Sabbati, seu completo Sabbato, quod est ad solis A occasum: ipse autem Euthymius legit plurali numero: Extremo Sabbatorum, id est, completis septem diebus quæ a Sabbato nomen habent. At ne quis existimaret statim completo Sabbato mulieres venisse. Adiecit Matthæus: Quæ lucescit in prima Sabbati, id est, iam appropinquante, & illucescẽte prima die: illa enim nocte vsque ad mediam partem domi manserunt, quia erat intempestiuum tempus. Hæc expositio insinuata, immo significata est a Cyrillo. lib. 12. cap. 44. cuius verba sunt hæc: Exacto iam Sabbato, & altero die appro- B pinquante curriculo, venit Maria ad monumentum. Hæc Cyril. Illud, Exacto Sabbato, alludit ad verbum Matthæi, Vespere Sabbati: illud autem. Appropinquante altero die, ad illud, Quæ lucescit in prima Sabbati. Hæc expositio est vera, & legitima, secundum quam Latinus interpres recte vertit, Vespere Sabbati: nam vespere terminus est Sabbati, quando iam desinit Sabbatum, & incipit nox sequẽtis diei primæ. Dices, quare Matthæus dixit: Vespere Sabbati, cum satis fuisset dixisse, C quando lucescit, seu lucescente prima die? Respondeo id factum esse, vt significaret propter Sabbatum non ante venisse mulieres. ac si diceret: remoto iam temporis impedimento, quando propter legem non licebat operari, & tempore iam cõueniente appropinquante, seu opportunitate iam oblata veniunt, nempe quãdo lucescit prima Sabbati: tempus enim prius siue prope mediam noctem intempestiuum erat, non propter legem, sed ex ipsa temporis dispo- D sitione. Secundum hanc veram, & accommodatam expositionẽ, facillimũ est Ioannem cum Matthæo concordare. Ioannes enim illud tempus describit, quando venerunt, quod Matthæus significauit illo verbo: Quæ lucescit in prima Sabbati. Illud autem, Vespere Sabbati, positum est propter rationem aliam, quam paulo ante exposuimus. Verba autem Matthæi fusius explicare, & cur relatiuum sine antecedente sit positum exponere, instituti præsentis non est. Ioannem enim interpretamur.

Maria Magdalena venit mane, cum adhuc tenebræ essent, ad monumentum.

COMMENTARIVS.

NOn poterat mulier amore Christi flagrans domi contineri: sed cum primum per tempus sibi licuit, ad Domini sepulchrum quærens quem dili-

gebat, sedula se confert, dilectioni, & pietati simul incumbens. Tempus autem erat diluculo primæ diei, quando needum lux densas omnino tenebras depulerat, nec tenebræ adhuc totum aerem occupabant.

ANNOTATIO II.

Altera difficultas se nobis offert: nam Ioannes cum Marco concors non videtur; hic enim sic habet: Valde mane vna Sabbarorum veniunt ad monumentum, orto iam Sole. est autem narratio Marci de Maria Magdalena, & Maria Iacobi, & Salome. Si igitur orto iam sole venit, quomodo tenebræ adhuc erant? Varie etiam hanc difficultatem Doctores soluunt. Primo loco Aug. lib. 3. de consen. Euang. cap. 24. legit. Oriente iam sole, quod in diluculo verum habet: oriri enim incipit, quádo iam radios mittit in orizontem, quamuis nondum apparuerit, nec supra orizontem sit, quando ortus vere dicitur. Hæc lectio difficultatē habet: nam Græci textus nou habent, ἀνατέλλοντος, de præsenti, sed, ἀνατείλαντος, & sic Euthymius legit, & exposuit, orto Sole. Secūdo loco alij legunt de præterito, Orto sole, & exponūt. Orto vere sole, quia ortus erat, quamuis recens admodum: tamen Marcum dicunt narrare alium aduentum ab eo quem narrat Ioannes: quater enim venisse Magdalenam ad monumentum affirmant, aduentum autem vltimum describi a Marco. ita Nicepho. lib. 1. Hist. cap. 33. numerus tamen hic aduētuum difficile accommodatur. Tertio loco Euthymius legit etiam in præterito: Exorto sole, tamen ad eundem sensum refert, ad quē August. vt dictus sic Sol ortus, non quod sit supra orizontem, sed quod iā lux eius apparere incœperit, nempe diluculo. Quarto loco aliqui recentiorum particulam deesse textui existimant: nam legendum erat: Nondum orto sole. Sed sine auctoritate vlla hoc affirmatur, cū nullus textus reperiatur, in quo talis sit particula, nec vllus antiquus auctor sic legerit. Quinto aliqui legunt in præterito: Exorto sole, tamen asserunt diluculo egressas esse mulieres domo, peruenisse autem ad monumentum orto sole. Hanc interpretationem nec verba, nec rei historia admittit: inquit enim Marcus: Valde mane, orto iam sole veniūt ad monumentum. Ioannes autem eodem verbo vsus venisse dicit, Cum adhuc tenebræ essent. Nec erat opus Marcum prætermittere: Valde mane; nisi idem intellexisset per verbū sequens, Orto sole, maxime quia prope erat locus, vbi crucifixus est Dominus: & rursus quia præ timore ne impedirentur ab aliquo, tenebras potius, quàm lucem quærere oportebat. Vnde eas potius multo ante diluculum cōuenisse, & domo egressas esse, certum est, vt possent ante lucem peruenire, & Dominum vngere.

Quo modo Ioannes cū cōcors sit verbis Marci dicentis, orto iam sole.

Vera igitur, & legitima est expositio Euthymij; Ortum solem significare tempus diluculi, quando iam lucescere incipit, & diluculum est, seu auroræ tempus. Hæc lectio, aut expositio mihi omnium probabilissima videtur. Lectio quidem; quia video textus omnes habere tempus præteritum, *Exorto sole*, & Græcos expositores ita legere, & interpretari. Expositio vero, quia eum sensum fere omnes sequuntur, & historiæ veritati consonat: nam Magdalenam ad monumētum peruenisse, cum tenebræ essent, Ioannes aperte docet.

Ceteris probabilior expositio.

ANNOTATIO III.

Difficultas in eisdem verbis Ioan. occurrit: nam Matth. & Mar. Magdalenam cum ceteris mulieribus venisse narrant: at Ioan. solius Magdalenæ meminit. Cuius resolutio pendet ex historiæ aduētus mulierum ad sepulchrum certitudine & concordia, in qua multa antiquorum & recentiorum laborarunt ingenia: nec adhuc quicquam omni ex parte certum habemus. Si autem omnium referre opiniones, & eas examinare tentarem, magnam confusionem legentium animis ingererē: ea, quæ mihi certiora, & probabiliora visa sunt, ex varijs proponam, & confirmabo, adiunctis nonnullis alijs, quæ ad legitimam historiam assequendam faciunt: vt, ex omnibus in vnum coniunctis vera resolutio constet, id quod aliquibus responsionibus efficiam.

Agitur de Euāgelistarum cōcordia circa mulierum aduentum.

Ante omnia tamē totam rei seriem ante oculos quattuor Euangelistis ad cōcordiam redactis proponam, quæ talis est: Sepulto Domino ante solis occasum reuertuntur mulieres, & emunt aromata, vt Sabbato transacto Dominum vngant, quod Lucas refert: Sabbato autem transacto post occasum solis iterum aromata emunt, & parant: non enim illa sufficere videbantur, & hoc narrat Marcus. Statuerunt autem tunc summo mane ante lucē, intempestiua nocte transacta, conuenire, vt re-

Series historiæ & rerū gestarū circa Christi resurrectionem.

vt venientes vngerēt corpus in monumento:non enim in eadem domo erant; inter has erat Maria Magdalena. Adueniente iā tempore conueninnr, velociq. passu,vt credibile est,ad sepulchrū se conferunt, cum adhuc tenebræ essent,seu valde mane, seu valde diluculo, vt ceteri referunt Euāgelistæ: accedentes iam ad locum viderunt lapidē reuolutū,vt dicunt omnes Euangelistę. At Maria plus omnibus solicita alia re non expectata,sublatū esse Dominicum corpus credens, sola ad Petrum & Ioannē currens se confert,annuncians,& dicens: Tulerunt Dominum, & nescimus, vbi posuerunt eum. Loquitur autē in plurali numero,quia nomine sociarum loquebatur, interim dum ipsa recessit factum est,quod Matt.narrat: Angelus Domini sedebat super lapidem,& locutus est eis:Nolite timere vos;scio enim quod Iesum, qui crucifixus est,quæritis. Nō est hic:surrexit enim sicut dixit,venite, & videte locum vbi positus erat Dominus. Et cito euntes dicite discipulis eius,quia surrexit, & ecce præcedet vos in Galilæam, ibi eum videbitis, ecce prædixi vobis. Illæ autem tunc intrarunt,& hoc narrat Mar. Introeuntes autē viderunt iuuenem sedentē in dextris coopertum stola candida,& obstupuerūt. Qui dixit illis:Nolite expauescere.Iesum quęritis Nazarenum crucifixum,surrexit, nō est hic,Ecce locus,vbi posuerunt eum. Sed ite, dicite discipulis eius,& Petro, quod præcedet vos in Galilæam: ibi eum videbitis,sicut dixit vobis. Illæ autē exeuntes fugerunt de monumento, inuaserat enim eas timor, & pauor. Hæc narrat Marcus. Dum autē illæ consternatæ exeunt de monumento,& ab eo recedunt,venerunt currentes discipuli cū Maria, & intrantes sepulchrum nihil inuenerunt:mulieres autē nihil eis dixerunt præ timore ex his, quæ viderāt,& hoc est quod dicit Marc. Et nemini,inquit,quicquam dixerunt, timebāt enim. Reuertētib⁹ ergo discipulis cito prę timore Iudæorū, Magdalena manet iuxta sepulchrū, ceteris feminis manentibus, sed longe a monumento adhuc consternatis, & trementibus. dum autē Magdalena manet,factū est quod Ioann.narrat. Vidit Angelos, & Dominū in figura hortulani, & eo agnito reuertitur iterum sola ad discipulos.Dum autem ipsa reuertitur,ceteris consternatis,factū est quod Luc.refert: Duo viri astiterunt secus illas in veste fulgenti. Cum timerent autem,& declinarēt vultus in terram,dixerūt ad illas, (adhuc enim nō credebant Dominum surrexisse)

A Quid quæritis viuentē cum mortuis? Nō est hic,sed surrexit. Recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilæa esset,dicens: Quia oportet filium hominis tradi in manus peccatorum hominum, & crucifigi,& tertia die resurgere, & recordatæ sunt verborum eius. Tunc exeuntes, vt inquit Matthæus, id est regressæ a monumēto cum timore,& gaudio magno cucurrerūt nunciare ea discipulis,quæ prius ipsis feminis dicta erāt: dum autem eunt,

B in via apparuit eis Dominus. Magdalena interim dum hæ reuertuntur, annunciat discipulis se vidisse Dominum,& resurrexisse. Succedūt mulieres annunciātes idē. At illis,vt refert Luc. visa sunt sicut deliramenta verba ista,& non crediderunt illis. Hæc est tota series, meo iudicio legitima, in qua mira concordia Euangelistarum apparet, & ex singulorum dictis perfecta historia colligitur. His igitur propositis ad singulas partes confirmandas acce-

C dam, & prætermissis,quæ ad ceteros Euāgelistas pertinent, maxime quæ ad Ioannem necessaria sunt considerabimus.

Est igitur prima responsio. Magdalena venit cū ceteris mulieribus primo ad monumentū. Hæc tamquam certa ab Aug. affirmantur.lib.3.de consen.Euang.c.24.& cōfirmatur expressis verbis Matt. & Mar. Vespere, inquit, Sabbati, quæ lucescit in prima Sabbati,Maria Magdalene, & altera Maria venit videre sepulchrū.Idē habet

Magdalena si nul cum alijs mulieribus venit ad monumentum.

D Marc.adiungēs aliā mulierē Salomē. Huic testimonio non audentes se opponere, qui solā Magdalenā venisse affirmant, quærūt solutiones,& euasiones,quæ improbabiles videntur. Nam Ambro.Luc.vltimo, duas Magdalenas docet: vnam venientē solam apud Ioannē,alterā cū ceteris mulieribus apud Matt. Huius sententię meminit Hier. epist.ad Hedib.q.4.sed eā deserit, & merito, vtpote nō habentem solidum funda-

E mentum, & quæ magnam in scriptura generat cōfusionem: multa enim de Magdalena dicuntur in scriptura, quæ si ad duas referantur, maxima obscuritas consequātur,cum nullum in scriptura distinctionis vestigium appareat,quia re vera vna est.

Secundo loco idem Hierony. in eadem Epist. quæst.5.dicit. Venisse quidem primo cum ceteris, & hanc historiam narrare Matth.postea vero solam reuertisse, & hanc historiam Ioannem describere. Aduersus hanc sententiam efficax pugnat argumētum:Si enim primo factum est,quod narrat Matth.igitur viderat Dominum in via,& tetigerat; hoc enim Matth.narrat;

quomodo igitur nunc reuersa plorat & dicit: Tulerunt Dominum meum? Et hoc idẽ refert Apostolis, immo quomodo reuersa est ad sepulchrum, cum iam in via surgentem viderit? Ad hoc tam efficax argumentum, non videtur solutio Hieronymi satisfacere: inquit enim Magdalenam præ turbatione obstupuisse quasi alienatam. tamẽ solutio consistere non potest, cum non ita obstupuerit, vt rationis particeps non fuerit. Si autem rationis capax erat, non poterat quem viderat, & crediderat surrexisse, mortuum quærere, nisi conceptam fidem deserens, quod credendum non est.

Tertio loco alij, quorum sententiam refert ibidem Hieronymus, dixerunt, primum venisse solam, quod Ioannes narrat, postea cum ceteris venisse, quod refert Matth. at nec hoc sustineri potest: nã si primo venit sola, vt Ioann. refert, vidit lapidem reuolutum, retulitq. discipulis ablatum Dominum, quomodo ergo cum ceteris rediens dixisse narratur, secundum Matth. Quis reuoluet nobis lapidem?

Quarto loco Nicephorus lib. 1. Histor. cap. 33. pluries venisse affirmat. Primo cũ Maria matre Domini, & hoc est secundum Matthæũ. secundo, & tertio solam, & hoc narrat Ioan. nam bis venisse Ioan. refert, quando lapidem vidit reuolutum, & nunciauit discipulis, & quando postea cum ipsis redijt, & illis recedentibus mãsit, quarto venit cũ ceteris feminis secundum Lucam, & Mar. sed contra hæc pugnant argumenta facta contra vtramque sententiam, nempe Hieronymi, & eorum, quos citat Hieronymus. Adde falsum esse omnino B. Virginem venisse ad sepulchrum: credebat enim fide perfectissima filium surrecturum, ceteræ ex imperfecta fide venerũt, non credentes resurrectionem. Adde etiã has omnes solutiones nulla ratione probari, sed inuentas esse ad concordiam Euangelistarum stabiliendam: quæ quidem sine his multiplicationibus satis constat. Venit igitur Magdalena primo cum ceteris & hoc idem narrat Ioannes cum ceteris Euangelistis, & in hoc vera est Augustini loco citato sententia.

Magdalena sola redijt nunciatura Petro, & Ioanni, quod tulissẽt dominum.

Secunda responsio, Magdalena, vt vidit lapidem sublatum, nulla alia expectatare, nec diligentia facta, credens Domini corpus sublatum, sola reuersa est ad Petrum & Ioannem annuncians & dicens: Tulerunt Dominum. hæc est Augustini loco proxime citato, & Ioannes eam com probare videtur, dicens: Vidit lapidem sublatum de monumento, cucurrit ergo, A & venit ad Simonem, &c. hanc responsionem maxime id confirmat: Si enim cum ceteris est reuersa, cũ Matthæus dicat, mulieribus reuertẽtibus Dominum apparuisse, sequeretur Mariam etiam vidisse; non igitur erat, cur postea cum discipulis reuersa ploraret ad monumentum, & diceret: Tulerunt Dominum meum, & nescio vbi posuerunt eum: aut dicendum est ipsas mulieres iuisse cum Magdalena, & iterum reuertisse ad sepulchrum: a quo iterum recedentes viderunt Dominum, quod B sine vlla auctoritate diceretur, aut potius fingeretur.

Absente Magdalena reliquæ mulieres Angelos viderunt, & sepulchrũ ingressæ sũt.

Tertia responsio, dum Magdalena abit ad discipulos, & redit, factum est, quod Matthæus & Marcus de ceteris narrant mulieribus: nempe viderunt, & audierunt Angelum sedentem ad lapidem: & ingressæ sepulchrum, seu monumentum viderunt alterum Angelum, & loquentem audierunt, & consternatæ non inuento Dominico corpore, nec adhuc credentes fugerunt a monumento. In hoc dissentio ab C Augustino, qui existimat, iam reuersam fuisse Magdalenam, & discipulos cum ea, reuersosq. eos esse, quando Angelus apparuit, & ingressæ sunt mulieres, & consternatæ, ac Magdalena vna cum eis; sed vix potest accommodari historia. Non enim inueniri potest, quid mulieres fecerint illo medio tempore. Rursus nec videtur aptari posse quomodo Magdalena duos angelos viderit in monumento dicentes: Quid ploras? si consternata cũ alijs fugerit e monumẽto. Idcirco mihi verius, D & accommodatius videtur, dum Magdalena vadit, & redit, factum esse quod Matthæus, & Marcus narrant Magdalena absente. Non enim hi duo Euangelistæ, narrarunt regressum Magdalenę ad discipulos, sed solum aduentum cum ceteris mulieribus. Idcirco visi sunt aliquibus sentire etiam Magdalenam ibi tunc interfuisse, & re vera non interfuit. Quando igitur Magdalena reuersa est cum discipulis, illæ per aliquantum spatium loci a monumento fugientes, consternatæ re- E cesserant: ibi tamen manebant timidæ, & incredulæ, exitum aliquem expectãtes. Aduenientibus autem duobus discipulis cum Magdalena, nihil ex his quæ acciderant dixerunt præ timore, vt narrat Marcus.

Petro & Ioanne recedentib⁹ mãsit Magdalena iuxta sepulchrũ plorans.

Quarta responsio: Magdalena duobus discipulis reuertentibus, sola mansit apud sepulchrũ & respiciẽs intro vidit Angelos loquentes, postea Dominum sub hortulani figura, & sola reuertitur annunciare disci-

discipulis iuxta præceptum Domini. In hac etiam dissentio ab August. qui existimat cum ceteris reuersam esse: quod mihi est improbabile. Nam si reuersa esset cũ alijs, sequeretur vidisse etiam Dominum cum alijs, & eius tetigisse, seu tenuisse pedes: hoc enim refert Matth. quod quidẽ concedit August. sed non video quomodo quæ paulo ante tangere prohibita sit, nũc sit cum ceteris permissa. Existimo ergo solam reuersam esse, vt Ioann. narrat, dicẽs: Vidi Dominum, & hæc dixit mihi. Quod si Lucas dicit: Erat autem Maria Magdalene, & Ioanna, & Maria Iacobi, & ceteræ, quæ cum eis erant, quæ dicebant ad Apostolos hæc; id verum est, quia etiã Maria Magdalena, & ceteræ annunciarũt discipulis, nec eis discipuli crediderunt: sed non eodem tempore facta sunt; prior enim Magdalena accessit. Lucas autem nõ distinxit tempora, sicut & ceteri etiã Euãgelistæ non distinxerunt personas: sed simul aduentum & quæ facta sunt cum mulieribus, narrarunt: immo Lucas ordinem A non seruauit, nam post mulierum aduentum ad Apostolos, & postquam Maria etiã annunciauit vidisse Dominum refert aduentũ duorum discipulorũ ad monumẽtũ. at Ioann. distincte Magdalenæ historiam describens, qua ratione ceteri sint Euãgelistæ intelligendi, edocuit, & expressit.

Quinta responsio; dum Magdalena viso Domino reuertitur ad Apostolos resurrectionem annunciatura, factum est quod Luc. narrat, scilicet mulieres consternatæ, & incredulæ ab Angelis confortantur, & illuminantur, ac credunt, tuncq. cum gaudio reuertuntur etiam ipsæ annunciantes, quæ viderant, & audierant, sicut dictum erat illis, & in via vident Dominum. Hæc sunt, quæ ad concordiam Ioannis cum ceteris, immo ceterorum inter se Euangelistarum maxime faciunt, & quę probabilissima visa sunt: quę autem supersunt, ad aliorum Euangelistarum explicationem, ac commentaria potius pertinent, & in sequentibus etiam eorum aliqua proferemus.

Quando reliquæ mulieres Dominum viderunt.

Et vidit lapidem sublatum a monumento.

COMMENTARIVS.

QVando mulieres peruenerunt, iam Dominus surrexerat: inuenerunt enim lapidem reuolutum, non quod Dominus tunc surrexerit, & vt exiret sit lapis ablatus; sed quod prius surrexerit, & vt appareret omnibus corpus ibi non esse, Dominumq. surrexisse ablatus sit lapis, vt recte aduertit Hieronymus Epist. ad Hedibiam quæst. 6. dicens: Non putemus Angelum idcirco venisse, vt aperiret Domino resurgenti, & reuolueret lapidem: sed postquam Dominus resurrexit, hora qua ipse voluit, & quæ nulli mortalium cognita est, indicasse quod factum est: & sepulchrum vacuum, & reuolutione lapidis, & sui ostendisse præsentia. hæc Hieronymus. Lapidem hunc sublatum, & reuolutum esse ab Angelo Matthæus expressit.

ANNOTATIO IV.

Quo tẽpore surrexerit Dominus.

SVrrexisse Dominum ante mulierum A aduentum nemo negat: quando autem surrexerit, apud doctores in controuersia est. Hier. Epist. ad Hedib. quæst. 3. tempore proximo mediæ nocti transactæ, nempe ad galli cantum surrexisse affirmat, quod tempus ipse Hiero. vespere, id est, sero a Matth. appellatum exponit: idem sensit Ambro. Luc. vltimo. & Cyril. lib. 12. cap. 44. At Aug. lib. 4. de Trini. c. 6. diluculo Dominicæ, quod est tempus primum diei primæ, surrexisse affirmat, redditq. causam duplicem: Vna est, vt verum sit; tribus diebus, & noctibus extitisse Dominũ in corde terræ, quod per Synecdochen intelligendum est, sumpta parte pro toto. Primus dies fuit Parasceues, in cuius parte mortuus, & sepultus est ante solis occasum, & pro vno die computatur cum nocte sua præcedente annexa. Secundus dies integer fuit, nempe Sabbatum ab occasu Parasceues in occasum Sabbati. Tertius

tius dies fuit tempus sequens, nox quidem integra ab occasu Sabbati vsque ad diluculum: dies vero quantum ad principiũ, quia diluculo surrexit, & per Synecdochẽ totus dies computatur. Vt igitur die tertia dicatur in corde terræ fuisse, oportebat aliquam particulam, quamuis breuem accipere: surrexit igitur iam diluculo incipiente. Altera causa est, vt gratiam noui Testamenti significaret, in quo remotis tenebris lux diuina splẽdet. Eandem sententiam sequitur Hiero. in Psal. 56. exponens illud: Exurge gloria mea, exurgam diluculo. quod vere de resurrectione intelligitur, & sic Hiero. exponit. Videtur autem hęc sententia ab Ecclesia recepta, canit enim hymnum: Aurora lucis, rutilat, Cum rex ille fortissimus, &c. immo videtur Marcus idipsum tradere, inquit enim, Surgens autem Iesus mane prima Sabbati apparuit primo Mariæ Magdalenæ. ad quem locum Marci Hiero. duas adfert solutiones, Epist. ad Hedib. quæst. 3. Vna est, illud caput Marci non esse recipiendum, quæ solutio non est probanda. altera est aduerbium illud, Mane, coniungendum verbo sequenti, vt sit sensus: Surgens Dominus apparuit mane vna Sabbati primo Mariæ Magdalenæ, quo etiã modo Euthym. legit. At hæc euasio potius est quam solutio, ad tempus igitur resurrectionis referẽdum est, immo non alia de causa præcipua Euangelistę diligẽtissimi fuerunt in describendo tempore aduentus mulierum, nisi vt tempus resurrectionis Dominicæ significarent, quod fuit illi tempori valde coniunctum. determinate vero A particulam temporis resurrectionis scire non possumus, vt recte Hieronymus dicit in eadem Epist. quæst. 6.

ANNOTATIO V.

Contra nostri temporis hæreticos.

HÆretici nostri temporis etiã in hoc suos miscent errores, non enim capere possunt quomodo lapide superposito Christi corpus egressum fuerit de sepulchro, nisi lapis emolluerit, aut fuerit ante sublatus. Quod enim suo non assequuntur, & metiuntur ingenio, potentiæ diuinæ B facile denegant. Nec aduertunt id negantes in quæ absurda facile proruant: nã corpus illud cum mortale erat, egressum est ab vtero Virginis claustro integro permanente, & Beatorum corpora, sicut, & Christi corpus, cælos sine vlla ipsorum diuisione permeabunt, & ianuis clausis ad discipulos penetrauit, persecutores etiam aliquando declinans, per medium illorũ ipsum comprimentium ibat. non sunt hæc omnipotenti impossibilia. quamuis ingeC nijs hominum percipi nequeant. Farendũ profecto est auctorem ingeniorum humanorum plus posse facere, quam humana ingenia valeant per se comprehẽdere. Recte ergo, & vere Hiero. Epist. ad Hedib. quæst. 6. etiam lapide illo posito Christum surrexisse docuit, cuius verba in commentario adduximus, id quod docuerunt omnes antiqui Patres. Isti vero homines eadem facilitate negandi, Lazarum ligatis manibus, & pedibus nemine iuuante de sepulchro egressum esse negabunt, quod tamen factum historia Euangelica docet.

Cucurrit ergo, & venit ad Simonem Petrum, & ad alium discipulum, quem amabat Iesus, & dicit illis.

COMMENTARIVS.

PArticula illa, *Ergo*, causam cur Magdalena ad discipulos confugerit, indicat, nempe quia viderat sublatum lapidem, vnde credidit corpus sublatum esse, quia non aliam causam, cur lapis sublatus fuerit, esse potuisse existimauit, nisi vt corpus de sepulchro efferretur. Cucurrit ergo ad duos discipulos Petrum tamquam primum, & principem omnium, Ioannem tamquam a Christo dilectissimum, annuncians, quod factum credebat. Erant duo hi cum ceteris etiã discipulis simul congregati; quãuis autem omnes simul essent, hos adijsse dicitur, non solum quia Petrus primus, Ioannes dilectus erat: sed quia hos nouerat Christo fideliores, & animosiores fuisse: nam Ioannes secutus est vsque ad crucem, Petrus vero vsque ad atrium Pontificis. Attende verba hæc insinuare Magdalenam visionem, & locutionẽ Angeli non expectasse & consequenter nec ingres-

sam se-

sam sepulchrum, sed videns sublatum lapidem, cucurrit celeriter rei nouitate commota, ceteris in eo loco mulieribus relictis.

Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus, vbi posuerunt eum.

NOndum Magdalene resurrectionem credebat: *Tulerunt*, inquit, *Dominum & nescimus, vbi posuerunt eum.* Verbum, *Nescimus*, indicat nomine aliarum etiam mulierum, loqui, vt nomine plurium fidem sibi cõciliet. Postea vero Angelo loquens, dixit: *Nescio, vbi posuerunt eum.* Si Magdalena ingressa fuisset sepulchrum, & Angelos audisset, profecto retulisset omnia, quæ Angeli dixerunt: nuncium igitur hoc, *Tulerunt Dominum*, probat nihil aliud vidisse, quàm lapidem reuolutum; & inde intulisse, sibiq. persuasisse, fuisse sublatum corpus: vt sentit August. lib. 3. de cons. Euang. cap. 24 Ex his verbis Ambr. lib. 3. de Virgin. imperfectæ fidei Magdalenam insimulat, dicens: Tulerunt Dominum de monumento. Erras mulier, quæ putas ab alijs Christum de monumento fuisse sublatum, & non potestate propria resuscitatum.

Exijt ergo Petrus, & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentum.

QVi ex discipulis Christum magis amabant, & præ amoris magnitudine secuti Christum fuerant, audito verbo Magdalenes, veniunt ad videndum: reliqui vero, aut quia nullam fidem mulieri dederunt, aut quia non sunt ausi præ timore Iudæorum domo egredi, manserunt. Particula, *Ergo*, cur exierint domo, & venerint ad monumentum, causam indicat: nempe propter verbum Magdalenæ, quam amor eorum, desideriumq. erga Christum non omni fide priuauit.

Currebant autem duo simul, & ille alius discipulus præcucurrit citius Petro, & venit primus ad monumentum.

PRæ nimio desiderio, & simul forsan prę timore, vt antequam lucesceret perfecte, domum reuerti possent, currunt, & gressus accelerant: Ioannes autem, vtpote adolescentior, cursu præuenit Petrum, eo post terga relicto, quem tamen non minus desiderium, sed debiliores vires posteriorem fecerant. Venit etiam Magdalena, & passus etiam fecisse celeres probabile est: erat enim & ipsa amore, & desiderio ardens: & quæ testata fuerat vera esse, suo etiam aduentu confirmare volebat.

Et cum se inclinasset, vidit posita linteamina, non tamen introiuit.

INclinat & incuruat se Ioannes, antequam Petrus perueniat, vt ab ostio sepulchri, an ibi sit corpus Christi examinet, non tamen introiuit tũc. Introspiciens autem videt linteamina, quibus inuolutum fuerat corpus, ibi posita: corpus autem non videt. Quod Ioannes non introierit, sed Petrum expectauerit, propter Petri reuerẽtiam factum existimo, cui vt seniori, & vt primas inter omnes Apostolos tenenti, honorem deferebat. Greg. autem hom. 22. in Euang. etiam mysterium in hoc facto contemplatur. Synagogam per Ioannem, Ecclesiam gentium per Petrum significari dicit: Venit, inquit, Synagoga prior ad monumentum,

ſed non intrauit, quia legis quidem præcepta, & prophetias de paſſione Dominica accepit, ſed credere in mortuum noluit; ſecuta poſterior Eccleſia Gentium, mediatorem Dei & hominum Ieſum Chriſtum, & cognouit carne mortuum, & credidit viuentem Deum. hæc Greg. poſſumus etiam his adijcere morale aliquid; per Ioannem enim omnes Chriſtiani, per Petrum Pontifices Chriſti vicarij ſignificantur. Prior ingreditur Petrus, quia dignitate omnes antecellit Chriſtianos Chriſti vicarius: at poſterior peruenit Ioanne, quia fieri poteſt, vt qui prior eſt dignitate, ſit poſterior merito, & ſanctitate. Doctrina morum.

Venit ergo Simon Petrus ſequens eum, & introiuit in monumentum, & vidit linteamina poſita, & ſudarium, quod fuerat ſuper caput eius, non cum linteaminibus poſitum, ſed ſeparatim inuolutum in vnum locum.

Cur relicta linteamina

SI linteamina ibi non reperta fuiſſent, facile imperfecti in fide ſuſpicari poterant corpus ablatum, non ſuſcitatum fuiſſe: at dum ibi linteamina poſita, & ſudarium inuolutum, & ſeparatim poſitum, vt diſtincte omnia percipi poſſent, viderunt; facile Chriſti corpus non in alium locum ablatum, ſed ſurrexiſſe cognoſcere potuerunt. Quoniam ea de cauſa hæc funeralia in monumento relicta ſunt, reſurrectionem corporis mortui teſtantia: neque enim, vt recte dicit Chryſoſtomus homil. 8. Si qui corpus abſtuliſſent, illa reliquiſſent, neque ſi furati eſſent, ſudarium inuoluere, & ponere in vnum locum curaſſent: ſed vt erat, corpus abſtuliſſent. Propterea prædixit Ioannes cum multa myrrha fuiſſe ſepultum. myrrha non minus quam pix corpori linteamina conglutinat, vt cum audieris ea in ſepulchro relicta, furto abreptum non arbitreris. Non enim fur adeo ſtultus fuiſſet, vt in ſuperflua re tantum laboraſſet, etenim diutius in ea immorandum erat, & deprehendi potuiſſet. Sudarium autem ſeparatim inuolutum in vnum locum eſt ſitum, vt intelligeres, non perturbate, & feſtinanter id factum eſſe, vt reſurrectionis eſſet ſignum. Hæc Chryſoſt. Quæ ſpiritualiter interpretatur Grego. hom. 22. in Euang. docte, & ſubtiliter.

Tunc ergo introiuit & ille diſcipulus, qui venerat prius ad monumentum, & vidit, & credidit.

INtroeunte Petro intrauit etiam alter diſcipulus, qui primus venerat: ſed ante Petrum ingredi non erat auſus, hic vidit etiam linteamina, & ſudarium, ſed fecit aliud, quod non fecit Petrus: credidit enim, nempe reſurrexiſſe Dominum. Petrus intrauit quidem & vidit: Ioannes vero intrauit, vidit, & credidit. Si credidiſſet tunc Petrus, non vtique ſoli ſibi Ioannes fidem tribuiſſet. At quia ſolus credidit, numero ſingulari vſus dicit. Vidit, & credidit: hoc tamen in annotatione ſequenti diſcutitur.

Nondum enim ſciebant ſcripturam, quia oportebat eum a mortuis reſurgere.

VErba hæc cauſam continent vnam diuerſorum effectuū: ignoratio enim ſcripturarum, quibus reſurrectio Chriſti prænunciata eſt, in cauſa fuit, quod Ioannes tunc credidit, non autem prius quam videret linteamina, & vacuum ſepulchrum. & eſt ſenſus: Vidit, & videns credidit, quia nondum ſciebat ſcripturam. ſi enim ſciuiſſet prius credidiſſet, nec expectaſſet linteamina, & ſepulchrum videre:

videre. hæc eadem ignoratio etiam quædam causa fuit, quod Petrus non credidit: nondum enim sciebat scripturam resurrectionis. Idcirco quamuis viderit linteamina, & sepulcrum vacuum, non credidit, quia signum & argumentum hoc necessarium non erat. Ideo vnus credidit, alter non, quia neuter sciebat Scripturam: ex eadem enim ignoratione processit, vt vnus tunc crederet, non prius quam signum videret, alter omnino nec ipso viso signo crediderit: sunt enim verba in plurali legenda, Nondum enim sciebant, vt ad vtrumque referantur discipulum.

ANNOTATIO VI.

An vterque Apostolus crediderit resurrectionem.

A Vg. tract. 120. Verbum hoc *Credidit*, A ad vtrumque refert discipulum, vt vterque crediderit, tamen negat omnino esse de fide resurrectionis intelligendum, quam neuter tunc habuit, sed referendum esse affirmat ad verbum Magdalenæ, vt sit sensus: Credidit tunc vterque verũ esse, quod Magdalena dixerat Dominum nempe ablatum esse de monumento. Probat autem vno argumento non posse intelligi de fide resurrectionis, quia, inquit, si scripturam nesciebant, igitur non poterant credere resurrectionem futuram; nõ enim alia erat illis via resurrectionem hanc sciendi. Eandem expositionem confirmat lib. 3. de consen. Euang. cap. 24. & eadem est Theophylacti. Alteram expositionem adhibent Cyril. lib. 12. capit. 44. Chrysost. hom. 84. & Euthym. & Gregor. Nisse. orat. 2. de resurrect. hi ad vtrumque discipulum referunt verbum credendi, vt vterque viderit, & vterque crediderit, tamen de fide resurrectionis exponunt, vt vterque visis linteaminibus crediderit Christum resurrexisse.

Petro non credente Ioannes credidit resurrectionem.

Mihi duo visa sunt probabiliora. Vnum est verbum, *Credidit* non esse referendũ nisi ad discipulum vnum; hoc enim ipsemet contextus adeo aperte manifestat, vt si Euangelista id significare voluisset, non alijs vsus esset clarioribus verbis. Petrus, inquit, intrauit, & vidit linteamina, ille alter intrauit, & vidit, & credidit. violenta est expositio de priori etiam asserere, vidit, & credidit, cum Euangelista distinxerit. Alterum est credendi verbum esse de fide resurrectionis exponendum, & in hoc consentio Cyrillo, Chrysostomo & alijs. verbum enim absolute prolatum credendi, fidem dicit Christi, & diuinam. Si enim præcessisset verbum aliquod quo ipsi non credidisse verbis Magdalenæ dicti essent, tunc merito exponi posset, eos credidisse dictis illius; at cum nihil tale dictum sit, quando absolute dicitur credere, fidem veram intelligere debemus: valde enim dura expositio est: Credidit, supplendo, quod Magdalena dixit. Adde non erat, cur tam diligenter Euangelista narrasset vidisse linteamina, & sudarium inuolutum in alterum locum positum, nisi voluisset significare argumentum hoc magnum credendi resurrectionem, & credidisse vnum illorũ, qui intrarunt: quia ad credendum verbis mulieris satis erat videre non fuisse ibi corpus. Petrum autem non credidisse tunc, indicauit Lucas cap. vltimo: de solo enim Petro B dicit: Vidit linteamina sola posita, & abijt secum mirans, quod factum fuerat; non credebat, sed mirabatur: at Ioannes credidit tunc, vt ipsemet nunc fatetur. Argumentum autem August. inefficax est, crediderunt enim propter verbum Domini, quia sæpe dixerat se resurrecturum, quamuis autem illud non intellexit antequam videret signum, quod vidit postea, hoc tamẽ viso credidit, & cognouit. Lucæ vltimo, etiã Angelus mulieribus hoc verbum in memoriam reduxit, Recordamini, inquit, qualiter locutus est vobis, cũ adhuc in Galilæa esset, dicens, quia oportet C filium hominis crucifigi, & tertia die resurgere, & illæ recordatę tunc sunt. ita & Ioannes videns signa, recordari potuit verbi, & tunc intelligere, & credere quamuis hactenus scripturas, immo & ipsum verbum non perceperit. De Petro autem, qui cum eo venit, non credente, præter dicta etiam illud argumentum facit, quod Mar. refert Angelum mulieribus dixisse: Dicite, inquit, discipulis, & Petro. distinxit enim eum solum a ceteris; quia cum venisset ad sepulcrum, & vidisset, non credebat. Quod si obijcias nec Ioannem credidisse, quia dictum est, quando Dominus apparuit discipulis, a principio præ stupore eos nõ credidisse Luc. vlt.

Respondeo, non de omnibus id oportet in A telligere: nam Petrus erat inter illos, & duo discipuli reuersi ex castello, qui tunc iam credebant: ita etiam de Ioanne dicimus a maiori enim parte denominatio sumitur. legitima igitur expositio ea est, quæ in commentario est posita.

ANNOTATIO VII.

Quomodo Apostoli sepulchrũ ingressi fuerint custodientibus illud militibus.

Hieronymus Epist. ad Hedibi. quæst. 6. Quomodo, inquit, custodiente militum turba Petrus, & Ioannes libere ingressi sunt sepulchrum nullo prohibente custodum? ad hanc interrogationem sic ipse respõdet, hac videlicet causa, quia vespere sabbati, quæ lucescit in prima sabbati, venit Maria Magdalena, & altera Maria videre sepulchrum, & ecce terræmotus factus est magnus, Angelus, quoque Domini descendit de cælo, & accedens reuoluit lapidem, & sedebat super eum, eratq. aspectus eius sicut fulgur, & vestiměta eius sicut nix. Prę timore autem eius exterriti sũt custodes, & facti sũt velut mortui. Igitur qui fuerãt tãto timore perterriti, vt putarentur mortui, aut dimisisse sepulchrum, & fugisse credẽdi sunt, aut ita corpore, & animo obtorpuisse, vt nõ dicam viros, sed nec mulierculas quidem sepulchrum intrare cupientes auderent prohibere. Hæc Hierony. & vera est responsio.

Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos.

COMMENTARIVS.

Non inuento corpore in sepulchro, vnus admirans, alter credens redeunt ad suos condiscipulos: dicuntur autem iterum abijsse. Hebraismus enim est, non quod semel venerint, & redierint, & nunc secundo redeant, sed dicitur, *Iterum*, ratione loci, ad quem reuertuntur: nam in locum, quem deseruerant, regrediuntur, Magdalena apud sepulchrum remanente.

Maria autem stabat ad monumentum foris plorans.

Magdalenæ ad monumentum situs.

Adhuc corpus ablatum non suscitatum existimabat, & nesciа loci, vbi corpus maneret, vel positum esset, elegit vbi aliquamdiu illud mansisse sciebat, stare: *Ad monumentum*, ergo, *Foris*, id est, iuxta monumentum, non intus stans plorabat, solicita, & varia cogitans loca vbi positum esset corpus: sedere autẽ non potuit, sed *Stabat*, vt si qua ratio inueniendi locum occurreret, celeriter, & cito se conferret: hoc enim est proprium quærentium aliquid, cuius locum determinatum ignorant. Imperfecta fides multum amanti causa erat anxietatis & doloris, a quibus si credidisset, se liberasset.

Dum ergo fleret, inclinauit se, & prospexit in monumentum.

Magna est amoris vis, cum enim iam vidisset semel, expertaq. esset illic non esse corpus, sed linteamina dumtaxat agnouisset, cum tamen vbi esset, non inueniret, ne se omni spe inueniendi priuaret, maluit se primo non diligenter quæsiuisse, nec adamussim prospexisse sibi persuadere. Iterum ergo ab ostio monumentum prospicit, & oculos intro conuertit, si forsan videat, quod ante non viderat, corpus. Proprium est hoc quærentium aliquid, & non inuenientium qui ex nimio inueniendi desiderio, cum non habent locum iam, vbi inuenire se posse existiment, ad ea, quæ prius perlustrauerant, se conuertunt iterum perscrutantes, maluntq. se non satis diligenter prius quæsiuisse sibi persuadere, quam spem inueniendi quod ardenter desiderant sibi adimere,

mere, aut minuere. Hac inclinatione, & oculorum conuersione vel minimum temporis dolorem suum Magdalena temperauit, dum iterum prospiciens spem aliquam inueniendi concepit. Notanda est particula, *Ergo*, causam enim indicat, cur iterum prospexerit: ea autem est, Flebat enim & dolebat, quia amabat: dolor ergo vt medelam aliquam acciperet, induxit, vt concepta quadam spe iterum prospiceret, si forte inueniret quod quærebat, & a lacrymis & dolore liberaretur.

Et vidit duos Angelos in albis sedentes, vnum ad caput, & vnum ad pedes, vbi positum fuerat corpus Iesu.

Clementissimus Dominus amantem, & dolentem concepta spe non defraudauit: ecce viam inueniendi, quam desiderabat, reperit: intro enim prospiciens, vidit duos Angelos albis indutos vestibus, iuuenum specie & figura sedentes, vnũ in loco vbi caput Domini iacuerat, alterum vbi pedes, non stantes Angelos videt, ne corpus ibi esse suspicetur, sed sedentes, sua sessione ibi iam corpus non esse significantes. Si enim corpus adesset, stetissent Angeli adorantes, & reuerentes præsens corpus diuinitati vnitum.

ANNOTATIO VIII.

De Euangelistarum cõcordia circa Angelos qui in sepulchro apparuere.

Multum laborant expositores in concordandis Euangelistis circa Angelos. nam Matth. & Mar. aliter referunt. Matth. enim vnum dicit sedentem super lapidẽ: Marcus alterum intra sepulchrum. Luc. duos stantes, Ioann. duos sedentes. At si sequamur, quam a principio proposuimus historiæ seriẽ, nulla est difficultatis, causa. Quod enim Matt. & Marc. narrant, ad mulieres pertinet, quando Magdalena recesserat Apostolis nunciatura, viderunt enim vnum ad lapidem, alterum intra sepulchrũ, & conterritæ egressæ sunt, & fugerunt. Quod vero Luc. refert, factum est, postquam fugerunt, & recesserunt a monumento, ideo Luc. non expressit visos esse Angelos in sepulchro, sed stetisse iuxta illas in veste fulgenti. At quod Ioannes nunc narrat, ad solam pertinet Magdalenam, cui apparent hi duo Angeli, quod quidem factum est ante illud, quod Lucas narrat. Non est igitur vlla discordia, sed magnus in his om- A nibus consensus. August. libro 3. de consen. Euang. capit. 24. hos duos Angelos visos a Magdalena sedentes affirmat, qui postquam locuti sunt ei, & ipsa vidit Dominum, erexerunt se stantes, locutiq. sunt mulieribus, quæ erant in quodam spatio quod erat prope sepulchrum, & hoc est, quod Luc. refert. Sed id non videtur admodum probabile: fugerant enim mulieres, & recesserant a monumento ad aliquam maiorem distantiam. Fa- B teor fieri potuisse eosdem Angelos apparuisse eis, qui apparuerant Magdalenæ, tamen in alio loco, nec præsente ipsa Magdalena, quæ nec simul cum eis fuit reuersa. Scio alios aliter dicere, & historiam varijs texere modis, sed mihi omnibus perspectis, & collatis, quæ dixi visa sunt probabiliora, & accommodatiora, ac magis ordinata. sequatur vnusquisque, quod probabilius visum fuerit, omnia enim hæc sine fidei detrimento, aut iactura dicuntur.

Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras.

COMMENTARIVS.

Nondũ Magdalena Angelos agnouerat, præueniũt eam interrogatione, nõ quod ignorarent, sed vt causam lacrymarum, & imperfectam eius fidem proprio confiteri ore facerent, & ad loquendum inuitarent, quæ nisi præuẽta,

causa non fuisset interrogare, vt dicit Chrys. hom. 85. Attende autem subtilem & artificiosam Angelorum interrogationem. *Quid*, inquiunt, *ploras*? ac si dicerent: si aliquod hic iaceret cadauer, crederemus te alicuius tibi cõiuncti, & chari mortem deplorare: at cum nullum hic sit tale cadauer, nec locus hic sit mortuorum, vbi viuos vides sedere, & velut commorari, merito quærimus, & interrogamus causam lacrymarum tuarum. Quare ploras? quæ ubi est lacrymarum causa? Tacite Angeli docent Dominum surrexisse, nec plorandi, sed lætandi, & exultandi causam esse, nec iam inter mortuos, sed inter viuentes quærendum esse Christum.

Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum, & nescio, vbi posuerunt eum.

NOn intellexit Magdalena verborum sensum, nec interrogationis vim: sed significationem, quam prima facie verba faciebant, percepit: causam idcirco lacrymarum aperuit, si forte ab illis, vbi corpus Domini iaceret, intelligeret. Ploro, inquit, ea de causa: *Quia tulerunt Dominum meum, & nescio vbi posuerunt eum*, proprium est aliquo vexatis dolore, causam prompte aperire, etiam his, qui subuenire nequeunt: spem enim concipiunt ab illis aliquam accipere posse.

Adhuc Magdalena non credebat surrexisse Dominum, sed corpus ablatum, & in alio repositum loco arbitrabatur, nescia tamen, quid diceret, recte respondebat: ploro, quia nescio, vbi sit corpus Domini: si ergo sciret, nõ ploraret. Et ita erat: si enim sciuisset, vbi positum esset corpus, sciuisset animæ iterum copulatũ, & gloriosum suscitato Christo effectum: quod si nouisset, non plorasset: at quia nesciebat, plorabat. Rursus plorabat, quia ablatum credebat: at si sciuisset non ablatum ab aliquo, sed a tenebris sepulchri potentia diuinitatis ereptum, & victa morte mortis sepulchrum deseruisse, vtique non plorasset. Denique plorabat, quia nesciebat, vbi esset: at si nouisset ibi iam adesse præsentem, profecto nõ fleuisset. Recte ergo dicit, ploro, quia existimo ablatum corpus Domini mei, & nescio vbi sit positum. Attende autem quam piæ sed cæcæ lacrymæ erant: quia corpus mortuum non inueniebat, plorabat, cum illa esset causa lætandi maxima: gaudebat Christus, quod illic non esset: plorabat Magdalena, quod ibi non inueniretur: desiderabat Magdalena locum vbi iaceret, scire: Christus nullibi iacere volebat.

Ploratus Magdalenæ causa.

Hæc cum dixisset, conuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantem & non sciebat, quia Iesus est.

CVr conuersa sit Magdalena retrorsum Angelorum responso nullo expectato, Athana. causam legitimam expressit, in quæst. ad Antioch. q. 78. Cum, inquit, angeli sederent Mariæ ex aduerso, aspexerunt Christum ibi a tergo imminentem: illa quidem non respiciebat, Angeli vero sedentes e regione viderũt Christũ a tergo venientem, qui statim surrexerunt. Videns vero mulier Angelos surrexisse, animo perculsa retro respexit ad videndum, quid Angeli cernerent, & vidit venientem Iesum. Hæc est causa, quod Maria retro conuersa vidit Dominum. Hæc Athanasius a quo eandem causam accepit Chrysost. hom. 85.

Dicit ei Iesus: Mulier quid ploras? quem quæris?

VErbis Aug. & Amb. eundem locum explicantium exponere optime possumus. Inquit Aug. ser. 152. Maria de resurrectione ignara non cessat lacrymas fundere, nesciens hanc esse Dominici corporis gloriam, quam putabat iniuriam. Cuius inanes mærores Dominus magis prohibet, quam consolatur.

Verbis Augustini, & Amb. exponitur locus ille.

Quid,

Quid, inquit, ploras? si spirituali prudentia intentionem diuini sermonis intelligas, lacrymarum causam non tamquam ignarus interrogat, sed importunos fletus dolentis obiurgat. Quid, inquit, ploras? cũ vacuato monumento nõ dãno funeris, sed merito resurgentis, Iesu Christi corpus virtus sibi, non facinus vendicasset. Quem quæris? hoc est dicere me iam viuente, pro quo mortuo lacrymas fundis? aut me præsente, quem quæris? hæc Augustinus. Amb. vero lib. 3. de Virginibus, sic inquit: Mulier cur ploras? quem quæris? hoc Angeli dixerunt, & hoc Dominus eisdem verbis repetijt, vt sciatis quia Angelorum verba mandata sunt Domini: Mulier quid ploras? qui non credit, mulier est: nam qui credit, in virum perfectum resurgit, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Mulier, inquit, non de sexu, sed de cunctatione conuitium est, & bene mulier, quæ nutabat, qua virgo iam crediderat. Quid ploras? id est, tu tibi es causa plorandi, quæ es Christo incredula: ploras quia Christum non vides? crede, & videbis. adest Christus, nec vmquam ijs, a quibus quæritur, deest: non lacrymis opus est, sed fide prompta, & Deo digna. Noli cogitare mortalia, & non plorabis: noli cogitare peritura, & flendi causam habere non poteris: certe inde ploras, vnde alij gratulantur. Quem quæris? non vides, quia Christus adest? hæc Ambro. Vbi attende Ambrosium legisse Angelos interrogasse hæc etiam duo: Quid ploras? quem quæris? at lectio nostra non sic habet, & ea est vera lectio: nam Dominus adiunxit: Quem quæris? quia videns eam loqui cum alijs, fingere potuit eam aliquem quærere, & sic legit Hiero. epist. ad Hedibi. q. 5. Extat homilia Origen. in secundo tomo celebris subtiliter, & eleganter singula hæc explicans verba.

Illa existimans quia hortulanus esset, dicit ei.

NOn adhuc se Magdalenæ Christus præbuit manifestum, sed alienam figuram exhibebat, nõ quod propriam mutaret formam, sed quod oculos videntis proprijs speciebus visibilibus non permitteret immutari. Contingit enim sæpe quæ a longe videntur, aut quæ non plena luce aspiciuntur, non qualia sunt apparere: non quod in seipsis mutentur, sed quod species, quibus visus immutatur ad videndum, non eodem modo in oculis aspicientium recipiantur, quod autem fit apud nos ex aliquo impedimento, aut obstaculo, Dominus voluntatis suæ potestate faciebat. In quo errarunt Manichæi, & alij hæretici Hieronymo referente epistola ad Hedib. quæst. 5. affirmantes Dominum formam, vultumq. mutasse, vt pro voluntate diuersus, ac varius videretur.

ANNOTATIO IX.

Quomodo Magdalena putauerit Dominum esse hortulanum?

HIeronymus loco allegato turbationi Magdalenæ adscribit, Christum hortulanũ sibi visum esse. Magdalena, inquit, stupefacta miraculo hortulanum putabat, quem tanto studio requirebat. At potius videtur adscribendum Domino, qui non se manifestare statim voluit, adhuc eius affectum inflammans, sicut etiam Luc. vltimo quando finxit longius ire, duobus illis in viatoris forma apparuit. Cum autẽ Christum non agnosceret, facile eum dominum horti, seu hortulanum existimabat: erat enim locus ille, in quo stabat, hortus; maxime cum Angelos illi assurrexisse vidisset, quos Angelos nesciebat, sed homines existimabat.

Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi, vbi posuisti eum.

COMMENTARIVS.

COnnexio verborum & sensus, hæc sunt. Existimans Magdalena hortulanum eum esse, nihilq. eorum, quæ erga corpus Christi facta erant ignorare credidit

credidit ex simulatione interrogasse quid ploraret, & quem quæreret: quare respondit, *Si tu sustulisti eum dicito mihi*, quasi diceret: cum tu hortulanus sis, huius horti custos assiduus, corpus hic recens positum & inde ablatum, & ex consequenti causam lacrymarum mearum ignorare non potes: hæc autem interrogare videris, vt te rei ignarum simules. Rogo ergo te Domine, si sustulisti dicito mihi, nec celes hoc a me. Dominum appellat, quia facile eos honoramus, a quibus impetrare aliquid volumus. Hiero. loco allegato turbationi quoque tribuit, quod hortulanum, dominum appellauerit. At potius amoti & desiderio inueniendi Christum id dandum est: vt enim impetraret ab eo, quod desiderabat, honore illum afficiebat.

Recte, & acute Aug. ser. 133. hanc exponit sententiam dicens, Sancta, & simplex femina Christum requirit a Christo, ac deuotione mentis prophetat, & nescit: ait enim Domino de semetipso: *Si tu sustulisti eum dicito mihi*, recte interrogat, *Si tu sustulisti eum*: ipse enim tulit corpus suum, qui illud protulit de sepulchro: ipse tulit corpus, qui illud iacens, & dormiens sua aspiratione collegit: ipse tulit corpus suum, qui illud diuinitatis virtute gestans portauit ad cælos. Atque inde mulier sapienter interrogat, & requirit: *Si tu sustulisti eum, dicito mihi, vbi posuisti eum*, hoc est, si illud auferens de sepulchro ad paradisum transtulisti: audierat enim illum dicentem latroni: Hodie mecum eris in Paradiso.

Et ego eum tollam.

MAgna vis amoris hæc est: sola sibi persuadebat corpus tollere posse. Et attende sensum, existimabat odio esse corpus ab hortulano sublatum, nolente in suo habere illud horto, ideoque eum in aliquē alium locum extra hortum proiecisse: ideo dicit, si sustulisti corpus, nolens apud te habere, mihi dicito, vbi sit: *Et ego tollam* illud. Perpende autem efficaciam persuasionis, quasi diceret, facillimam rem peto, vt tantum indices, nolo aliquem tibi laborem imponere: *Ego tollam eum*, minus laborabis in indicando, quam in auferendo laborasti, si in horto tuo habere non vis, *Dicito mihi, ego* non ponam eum in horto tuo, sed *Tollam eum*. A me causam lacrymarum petijsti, animum compatientem indicasti, si meas vis lacrymas exsiccare: *Dicito vbi posuisti eum, vt ego eum tollam*, & sic meis lacrymis finem impones.

ANNOTATIO X.

S. Hieronymus in Magdalenam seuerior.

HIeronym. epist. ad Hedib. quæst. 5. adhuc in sua perseuerans sententia, hæc omnia turbationi tribuit, & reprehēdit. Vide, inquit, quem custodiebat cohors militum, cuius sepulchro Angeli præsidebant, ab vno hortulano arbitrabatur ablatum, & ignorans imbecillitatem femineā tantarum se virium repromittit, & credit; vt corpus viri, & perfectæ ætatis, quod (vt cetera taceam) centum libris myrrhæ circumlitum erat, existimaret ab vna, & pauida muliere posse portari. Hæc Hieronymus. Potuisset profecto Hieronymus Magdalenam excusare, & ab his obiectis defendere si voluisset, cum hæc argumēta potius sint ardentissimi amoris, & pietatis in Christum, vt Orig. & Aug. locis citatis affirmant. Fateor fidē infirmā fuisse quia mortuū credebat, & resurrectionis argumenta nondū percipiebat, tamen amoris audacia non est vituperanda. Quāuis ad obiecta respondere etiā modo aliquo possimus: nondū enim Angelos nouerat, nec centum libris circumlitum corpus credebat, cuius iam omnia linteamina ablata viderat: nec solā corpus se portaturā promittebat, sibi enim non defuturos adiutores corpore inuento sperabat: at Hieronymus hæc omnia exaggerat, quia iam Magdalenam Dominum resurgentem vna cū alijs vidisse feminis existimabat: quā sententiā superius Annot. 3. non probauimus.

Dicit ei Iesus: Maria.

COMMENTARIVS.

IAm se Dominus manifestare dignatus est, eã nomine proprio vocat, quo ante vocare solebat, non solum nomen proprium, sed eundem vocis sonum, & locutionis proprietatem edidit, vt quis esset, agnosci posset. Obiurgatio quædam amoris est, vt Chrys. hom. 82. & Cyril. lib. 12. cap. 45. dicunt. Ac si diceret: *Maria*, tu me hortulanum putas, & quis sim ignoras, ego autem te ipsam, quæ sis agnosco. O quanta efficacia, & inexplicabilis vnius vocis virtus. Vna vox densissimas mæroris tenebras dissipauit: vna vox mentis cæcitatem illustrauit: vna vox fontem lacrymarum arescere fecit: vna vox ardentissimum expleuit desiderium: vna vox cor omni destitutum consolatione, gaudio & lætitia repleuit. Christi vocis efficacia.

Conuersa illa, dicit ei: Rabboni, quod dicitur Magister.

ILla apertis mentis & corporis oculis, agnouit eum, & omni suspitione remota Magistri vocabulo, vt consueuit ipsum honorat. Rabboni, Latine Magister. plura verba proferre repentina, & vehemens rei insperatæ lætitia vetat: ingens gaudium, & pondus amoris vna vox manifestat, ac vni voci vnam reddit vocẽ, inexplicabile esse, quod intus latebat vocis vnitate significans. Mortuum inuenire desiderabat, viuentem in æternum accepit. Conuersa dicitur, quia oculos hinc inde præ desiderio, & ignoratione voluebat: audita autem voce & agnita, conuersa est, non facie, sed oculis in eum fixis, inuento iam, quem tã anxie quærebat. Vox, *Rabboni*, Chaldaica est, quia illo tempore multæ erant iam permistæ voces cum Hebræa, significatq. idem quod Magister, vt ipse Euangelista testatur: non vt aliqui dicunt, Magister meus, non enim illud, iod est, affixum: vt facile constare potest, vel mediocriter in ea lingua peritis.

ANNOTATIO XI.

Quo modo Patres explicent hæc verba.

CHrysost. ho. 85. interrogat: Quomodo conuersa dicatur, si ad ipsum loquebatur? Respondet sibi videri, cum dixisset Magdalena, vbi posuisti eum, rursus ad Angelos respexisse tamquam rogaturam, quare obstupuerint, illum quem hortulanum putabat, videntes, ab hisq. se ad Christum vocantem conuertisse, quem voce prius, quam visu agnouit. Hier. epist. ad Hedib. q. 5. inquit, stupore perterrita, huc atque illuc faciem conuertisse, nihil aliud nisi Dominum videre desiderantem, eaq. ratione etiã ab Angelis retro se conuertit. Mihi probabilius visum est, quod A diximus in commentario, dictã esse conuersam, non retro aspiciendo, vt prius fecerat, sed oculos in eum conuertendo, & fixius intuendo, vt de facie agnosceret, quem voce iam agnouerat. Quod autem Hiero. reprehendit Magdalenam hortulanum Dominum, Christum vero Magistrum appellantem, non videtur tanta reprehensione dignum: nam Magistrum appellauit, vt modum loquendi consuetum seruaret, vt dicit Cyril. lib. 12. cap. 45. immo hoc verbo se agnouisse eum declarabat: quod non efficiebatur, si dominum appellasset.

Dicit ei Iesus: Noli me tangere: nondum enim ascendi ad Patrem meum.

COMMENTARIVS.

CRedidit Magdalena resurrexisse Christum, ipsumq. esse, quem videbat, tamen existimabat adhuc cum hominibus conuersaturum, victurumq. sicut prius, qualis frater eius Lazarus resurrexerat; idcirco ad illum tactum, cui erat assueta, properat, vt pedes eius osculetur, quem tactum Dominus prohibet, vt fides eius perficiatur, & discat resurrexisse quidem Dominum, sed non mortalem, vt prius, nec amplius in hoc sæculo, vt ante victurum, & conuersaturum, sed

ſed ad Patrem in cælos aſcenſurum: idcirco cauſam prohibitionis annectit, *Nondum enim aſcendi ad Patrem*. quaſi diceret: Ne me tangas, vt ante ſolebas: nam nõ ſurrexi vobiſcum conuerſaturus, & conuicturus, vt prius, ſed aſcenſurus ad Patrem, & regnaturus cum eo, quod nondum feci propter vos, tamen cito faciam. Hæc verba cuidam tacitæ interrogationi reſpondent, ne enim diceret Magdalena: Domine nonne inter nos es ſicut ante, cur non te tangam? hoc præoccupans dicit: Sum quidem nunc, tamen nõ permanſurus: vado enim ad Patrem, quamuis nondum aſcenderim. Vnde cauſa hæc nõ refertur immediate ad tactus prohibitionem: ſed ad aliud, quod conſequebatur. Nam ſi dictum eſſet tãtum: Noli me tangere, reſpondiſſet Magdalena: Nonne te Domine prius tangebam, cum ſis iam viuus cur non te tangam? Reſpondiſſet Dominus: Non ſum viuus, vt inter vos degam, nec vt quemadmodum prius conuerſer. Iterum diceret Magdalena: Quomodo igitur nunc ad me venis, & in terra videris? huic reſpõdet: Quia nondum aſcendi, id eſt aſcenſurus ſurrexi, quamuis propter te, & diſcipulos nõdum aſcenderim. Hæc omnia vnica reſponſione complexus eſt Dominus. Simile eſt illud Ioan. 5. Dominus interrogauit paralyticum: Vis ſanus fieri? Ille reſpõdit: Hominem non habeo. Præoccupans interrogationem ſecundã ſcilicet, quare ergo non es ſanatus? & quare hactenus non deſcendiſti in piſcinam? ne daret locum verborum multitudini, ille vno reſponſo ſatisfecit multis: Hominem, inquit, non habeo. Ita nunc Dominus negato, & prohibito tactu conſueto, quia potuit interrogari, nonne es qualis prius? nonne inter nos te iam video exiſtentem? Dominus præoccupauit vno verbo hæc omnia, dicens: *Quia nondum aſcendi ad Patrem*: non ſum qualis prius, quod ſi modo me tibi manifeſtum facio, non eſt, quod ſim hic commoraturus, ſed propter veſtram fidem, propter veſtrã conſolationem id facio: propterea nondum aſcendi, ſed iam iã aſcendam. Verba ſunt inſtructionis, vt diſcat perfectius Magdalena reſurgentis conditionem diſſimilem eſſe a priori. Cetera in annotatione require.

ANNOTATIO XII.

Diuerſæ Patrũ verborũ Ioãnis expoſitiones.

LOcum hunc difficilem eſſe confitentur etiam antiqui Patres, inter quos eſt Cyrillus lib. 12. cap. 50. & maxime difficultas in vno eſt poſita, nempe in cauſa prohibitionis illis expreſſa verbis: *Nondum enim aſcendi ad Patrem meum*, quam varie Doctores exponunt.

Primo loco Cyrillus loco citato ſic exponit: vt Magdalena pedes Domini tangere acceſſerit, acceptura benedictionem ab eo. At Dominus negat, & prohibet tactum ſignificare volens, deinceps neminẽ ad corpus ſuum tangendum in ſacramento accedere debere, niſi prius accepto Spiritũ ſancto, quem nondum miſerat, quia nondum aſcẽderat. ac ſi diceret: Nemo mẽ iam tangere debet, niſi Spiritu ſancto accepto, quem mittam poſt meam aſcenſionem: cum ergo nondum aſcenderim, noli me tangere. Hæc expoſitio violenta videtur, & verbis non ſatis accommodatur, patitur præterea difficultates: nam & mulieribus, & Thomæ, & diſcipulis ſe præbuit tangendum antequam aſcenderet. Præterea corpus ſuum dedit in cena A diſcipulis etiam antequam aſcendẽs Spiritum ſanctum mitteret. Huius expoſitionis meminit Chryſoſtomus homil. 85. & eam reijcit.

Secundo Chryſoſtom. alteram adhibet, quæ non eſt diſsimilis a noſtra in commentario poſita: hoc tamen differt, quia Chryſoſtomus exiſtimat Dominũ his verbis admonere voluiſſe Magdalenam, vt reuerenter accederet, non ſicut prius. At mihi potius inſtruere, & fidem eius perficere voluiſſe videtur: non enim dubito cum Cyrillo ipſam ad eius pedes procidiſſe, B ſicut prius ſolita erat. Quoniam non eſt veriſimile quod aliqui noſtro tempore inconſiderate dicunt, amplecti, & collum eius tenere voluiſſe, cum non ſolita fuerit Magdalena his tactibus vti, ſed ad pedes Chriſti eſſe, & eos oſculari. Non igitur irreuerenter acceſsit: nec enim eſt credibile minus reuerenter acceſsiſſe, quam mulieres illæ acceſſere, quibus nulla eſt facta prohibitio.

Tertio loco Hierony. epiſt. ad Hedibiã q. 5. ſic exponit: *Noli me tangere*. Tibi

enim,

enim; *Nondum ascendi ad Patrem meum.* quem mortuum quæris, viuentem tangere non mereris: si me necdum putas ascendisse ad Patrem, sed hominum fraude sublatum, meo tactu indigna es. Hoc autem dicebat non vt studium quærentis obtunderet, sed vt dispēsationem carnis assumptæ in diuinitatis gloriam sciret esse mutatam, & nequaquam corporaliter vellet esse cum Domino quem spiritaliter credere deberet regnare cū Patre. Hæc Hiero. quæ expositio dura videtur: nam verba illa: *Nondum ascendi ad Patrem*, de reali ascensu faciendo intelligenda videntur: non ergo accommodate exponitur: Tibi nondum ascendi. Rursus non de resurrectione gloriosa, sed de ascēsione ipsa, quæ nondum facta erat, verba sonant. Adde etiam non esse in verbis hāc asperam obiurgationem, quam Hieronymus exponit, putans Magdalenam cum ceteris feminis iam vidisse Dominum, & tenuisse pedes eius, & incredulam adhuc permansisse; hanc tamen sententiam Annotatione 3. reiecimus.

Quarto loco Aug. tract. 121. aliter exponit, vt sit sensus: *Noli me tangere*, id est, noli sic in me credere, quemadmodum adhuc sapis: existimas enim me imparem Patri, nondum ascendi ad Patrem: tunc me tangas, quando credideris me Patri non imparem Deum. Tangere ergo August. ad tactum, qui per fidem fit, refert, idem etiam sermo. 60. de Verb. Domini. at hæc expositio spiritualis non litteralis videtur.

Quinto loco Leo. sermo. 2. de Ascensione, sic inquit: Dominus Magdalenæ personam Ecclesiæ gerenti cum ad contactum ipsius properaret accedere, dicit: *Noli me tangere: nondum enim ascendi ad Patrem meum*, hoc est nolo ad me corporaliter venias, nec vt me sensu carnis agnoscas, ad sublimiora te differo, maiora tibi præparo: cum ad Patrem ascendero, tunc me perfectius veriusq. palpabis, apprehensura quod non tangis, & creditura, quod non cernis. Hæc Leo. cuius expositionis meminit etiam Augu. tracta. 121. sed hæc etiam spiritualis non litteralis videtur.

Sexto loco recentiorum aliqui exponūt Magdalenam accessisse, vt Dominū tangeret, quia ad Patrem iam iam ascensurū putabat, sicut proficiscentes solemus tangere: at Dominus prohibet docens, nondum esse tempus ascendendi, sed adhuc permansurum se in mundo ad tempus. Si ita esset, vt illi dicunt, verba facillime ac-

A commodarentur: at imprimis obstat, nā Apostoli viderunt vere ascendentem, nec propterea tetigerunt: non ergo erat, cur tangeret, quia ascensurum existimabat. Deinde, quia tunc Magdalena nihil de ascensu sciebat ad Patrem, immo existimabat illum vt prius inter homines conuersaturum. Præterea quia etiamsi id esset, non erat Domino tanta causa prohibendi, nec Dominus eam a tactu, tam

B expresso verbo prohibuisset. Adde si sensus is esset, ne me tangas, quia nondum ascendi, liceret inferre, quando ascendam, tūc tangendi erit tempus, & tāges, quod profesto nemo sanæ doctrinæ intulit. Postremo, quia non constat de tali consuetudine tangendi in tota scriptura.

Septimo loco Iustinus martyr quæstio. explicat. q. 47. aliter exponit, quem vltimo reseruaui loco, cū sit antiquitate primus, quia eius expositio legitima visa est, & nos eam in commentario secuti sumus. Facta

Auctor sequitur Iustini martyris expositionem.

C ergo interrogatione de hac prohibitione tactus, cum tamen se alijs præbuerit tangendum, sic respondit. Illud: *Noli me tangere*, a Saluatore dictum est in hoc sensu, noli me sequi ita, vt mecum semper versere ea ratione, qua antequam in crucem agerer. Volebat enim sensim ac pedetentim discipulos a cōsuetudine aspectus præsentiæq. sui corporis abducere, itaque neque semper visus est discipulis his diebus, quibus cum eis in terra post resurrectionē versatus est: neque omnino inaspecta-

D bilem se eis præbuit, sed vtrumque interuallo, spatioq. adhibito faciebat, vt & videretur ipsis, & non videretur. Hæc Iustinus. in commentario pluribus eam expositionem explicuimus. Scio alias adhuc esse interpretationes, sed propositæ sufficiant.

ANNOTATIO XIII.

PErcontari aliquis posset, cur mulieribus Dominus se tangēdum præbue-

Dominus permittens se ab alijs mulieribus tangi cur Magdalenā prohibeat.

E rit, non autem Magdalenæ? Hiero. epist. ad Hedib. q. 5. existimat Magdalenam tetigisse Dominum vna cum mulieribus ante hæc, quæ facta Ioannes narrat. August. lib. 3. de consen. Euang. cap. 24. tenet post hoc factum reuertentem Magdalenam, vna cum alijs feminis Dominum tetigisse. Sed vtramque sententiam Annotatione 3. reiecimus, probabilius existimātes, nec ante nec post hoc factum, cum mulieribus ceteris Magdalenam tetigisse, sed solam reuertisse. Superest igitur inquiren-

dum, cur sit prohibita tangere, non autem illæ: immo etiam tenentibus Augustini sententiam considerandum adhuc est, quare modo, non autem postea sit prohibita.

Sententia auctoris.

Nobis autem secundum sententiam nostram respondendum videtur, tactum sui Dominum permisisse ad ostendendam suę resurrectionis veritatem, vt qui non credebant, ipso tactu confirmarentur, vt patet in Thoma & discipulis, quibus dicebat, Palpate & videte, quoniam spiritus B carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Cum autem Magdalena audita voce de Christi resurrectione certa facta esset, & resurrectionem credidisset, prohibita fuit a tactu concesso solis nondum credentibus. Mulieribus autem, discipulisq. se tangendum exhibuit, quia dubitabant, & vt certi fierent, tangere eos voluit. & hoc est mihi argumento Magdalenã cum ceteris non tetigisse Dominum, quia non dubitabat eum surrexisse. Ne vero dum surrexisse credebat, existimaret Christum qualis erat primo, surrexisse, propterea audiuit hæc verba: *Noli me tangere: nondum enim ascendi.* propter fidem ergo, & illæ sunt admissæ, & ista prohibita a tactu, sed diuersis rationibus: illæ, vt crederent vere surrexisse: ista, vt crederet, non qualis erat prius, surrexisse. Est autẽ hoc loco aduertendum Athan. lib. de Incarna. Christi affirmare, nõ soli Magdalenæ, sed ceteris mulieribus dictum esse simul: Nolite me tangere, nondũ enim ascẽdi ad Patrem meũ, & statim post hæc verba illas accessisse, & tenuisse pedes eius, ac eum adorasse. Sed difficile est hãc sententiam verbis Euangelicis accõmodare.

Vade autem ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum.

COMMENTARIVS.

Fratres cur Domin' discipulos nũcupauerit.

CRedenti Magdalenæ resurrectionem iubet eam testem esse & annunciatricem apud Apostolos, quos vt homo fratres appellat, & quid annunciare debeat docet: *Ascendo*, inquit, *Ad Patrem*. ac si dicat: surrexi e mortuis, & viuo, non iam vobiscum corporaliter victurus, & conuersaturus, sed ascensurus ad cælos. Multa his verbis insinuantur. Primo quidem, ne discipuli audientes Christum viuere, existimarent se ab eo esse deserendos, maxime quia in passione eum deseruerant, & increduli fuerant. Propterea Dominus eos appellat fratres: *Dic*, inquit, *Fratribus meis*, ac si diceret, quamuis iam viuo, & resurrexi, ipsiq. me deseruerint: tamẽ adhuc eos amo, adhuc eos tamquam fratres recipio, non vt reos iudico, sed vt meos fratres diligo. Secundo fratres appellat, vt se in eadem carne resurrexisse significet, in qua prius erat, & eos secum naturæ socios habebat, quamuis non sit eiusdem qualitatis, vt ante. Tertio, ne etiam audientes ascensurum ad Patrem, se relinquendos, nec vmquam ad eum peruenturos, putarent: *Vado*, inquit, *Ad Patrem meum, & Patrem etiam vestrum*. ac si diceret: sicut ego nunc vado, etiam ipsi postea venient: cum Pater ad quem vado Pater etiam sit ipsorum. Quarto dicit: *Patrem meum, & Patrem vestrum*, ne quia fratres dixerat eandem rationem filiationis cum eo habere se arbitrarentur, ipse enim habet Deum Patrem naturalem: at illi adoptionis, idcirco distinxit: *Meum*, & *Vestrum*, vt notat Ambro. lib. 3. de Virginitate. Quinto *Patrem* vocat, & simul *Deum*, vt idem Ambro. annotat: *Patrem meum*, vt naturam ostendat diuinam: *Deum meum*, vt mysterium indicet incarnationis. Vt Deus est, *Patrem meum* dicit, vt homo est, *Deum meum* appellat. Sexto gratiam noui testamenti merito suæ mortis obtentam ostendit, vt Deum Patrem habeamus, & per ipsum verum Deum, & hominem, filij Dei adoptionis simus, qui enim Deus noster erat per creationem, per Christum factus est Pater noster per gratiæ adoptionem. Pauca verba magnam continent doctrinam, docet enim resurrectionem suam, docet resurrectionis conditionem, nempe in eadem quidem natura, sed non eiusdem qualitatis resurrexisse,

surrexisse, iam enim immortalis erat: docet mortis suæ fructum, docet suæ diuinitatis, & humanitatis mysterium: Eos, vt bono sint animo, & timorem deponant, hortatur. Quod autem dicit: *Ascendo*, in præsenti, significat proximam suam ascensionem. Hebraismus est, dic eis verba hæc, quæ profero, Ascendo ad Patrem &c. ac si diceret: dic eis, me iam iam ascensurum.

Venit Maria Magdalene annuncians discipulis: Quia vidi Dominum, & hæc dixit mihi.

VEnit Magdalena annuncians discipulis se vidisse Dominum, & referens quæ Dominus ei præceperat dicere. Hebraismus est: *Hæc dixit mihi*, loco verborum quæ superius descripta sunt: eadem enim Magdalena repetijt. Qualiter autem discipuli eam audierint, refert Luc. Non enim crediderunt ei, sicut nec mulieribus paulo post venientibus, quas omnes Lucas in vnum coniunxit. Hæc fuit prima apparitio ex his, quas Euangelistæ factas narrarunt, vt ex Mar. constat. Euangelistæ enim eas dumtaxat narrarunt, quas Dominus fecit ijs, qui non crediderant, vt fides eorum, & nostra in eis confirmaretur, idcirco non meminerunt quo modo B. Matri apparuerit, cui ante omnes apparuisse nemo dubitat, non tamen ab Euangelistis narratur, quia non fuit ei ad fidei confirmationem facta, quæ firmissima, & constantissima semper in fide permansit; sed ad consolationem, & lætitiam, qua super omnes digna fuit, quæ super omnes diligebat, & doloris gladium perpessa erat. Adde etiam ne testimonium eius alijs suspectum videretur, quia mater erat: propter hæc duo, Euangelistæ apparitionem B. Virgini factam siluerunt. Cur Dominum Matri apparuisse, Euangelistę siluerunt.

Cum ergo sero esset die illo vna sabbatorum.

AD narrandam apparitionem discipulis factam Euangelista se conuertit, & circumstantias multas describit, nempe temporis, loci, personarum, modi, & vtilitatis, seu fructus ex ea prouenientis. Incipit igitur a tempore, præmittens tacite apparitionis causam, quam particula illa *Ergo*, insinuat. *Cum ergo*, quasi diceret, cum Magdalena retulisset Domini verbum, & annunciasset resurrectionem, illi vero adhuc non credidissent, vt Lucas narrat: propterea Dominus ipse suam et præsentia propriam decreuit manifestare resurrectionem. Tempus etiam distincte apparitionis describit: *Die*, inquit, *illo*, nempe prima sabbatorum, quo die Dominus resurrexerat: *Sero*, id est iam ad solis occasum, & in fine diei, quo tempore hæc apparitio facta est. Cetera in annotatione require.

ANNOTATIO XIV.

Quo modo Euangelistæ concordes sunt.

HIerony. epist. ad Hedibi. q. 7. Quærit quo modo Matthęus, & Marcus scribant per mulieres Apostolis mandatum, vt in Galilæam irent, cũ Ioannes, & Luc. Hierosolymis ab Apostolis visum esse perhibeant. Respondit promissam esse in Galilæa familiarem quandam & perseuerantem visionem, vt cum eis conuersaretur, & multa de regno Dei tractaret, & eos instrueret, vt habetur Act. 1. at hæc visio fuit obiter, & breuiter facta propter consolationem discipulorum, qui Iudæorum metu erant absconditi, & clausi. Aug. lib. 3. de consensu Euangelista. cap. 25. respondet promissam quidem visionem in Galilæa, tamen non negatam esse in Hierusalem, vnde non egit contra promissionem suam, si etiam se manifestauit tam Hierosolymis,

rosolymis, quam in Galilæa. Mihi Ambr. Luc. vltim. perfectius respondere videtur, nempe iussisse Dominũ discipulos in Galilæam ire, vbi eum visuri erant; at quia præ timore intra conclaue residebant, se eis videndum obtulit, vt animis confirmatis in Galilæam proficiscerentur. Adde non solum propter timorem illorum, sed etiam propter fidẽ; vt crederent quia hactenus mulieribus fidẽ resurrectionis non habuerant: simul etiã ne ægre nimis ferrent mulieribus visum esse, nõ autem ipsis; clementissimus ergo Dominus noluit hac eos consolatione priuare. Has duas causas adiecit Chryso. hom. 8 t. p̃ræcipua tamen est propter fidem illorum, quia nõdum credebant, & hanc, vti in commentario diximus, Euangelista insinuat.

Cur Dominus discipulis apparuit.

Aduertendum autem ex Augu. lib. 3. de consen. Euang. cap. 25. Primo die resurrectionis quinquies apparuisse, quantum ex Euangelio licet colligere. Primo Magdalenæ Mar. vltimo. Secundo mulieribus ex Matth. Tertio Petro ex Lucæ vlt. Quarto ex eodem Luca duobus discipulis euntibus in Emaus. Quinto Apostolis absente Thoma, & hanc Ioan. nunc & Lucas describunt. Est etiam aliud aduertendum quantum ad tempus pertinet, nempe hãc apparitionem dici sero factam, non quidem nocte, sed iam ad vesperam prope solis occasum. Discipuli enim duo mane profecti erant in castellum distans a Hierusalem sexaginta stadijs, id est, septem Italicis milliaribus, vbi Christus eis occurrit, & in castello se manifestauit, inclinante die, ac aduesperascente, id est, iam post duas horas a meridie: quo agnito reuersi sunt velociter Hierusalem, vt ceteris annunciarent discipulis. Quibus annunciantibus ex tẽplo Christus apparet, quod accidit ad Solis occasum ante noctem: illo enim tempore dies erant iam longiores in illa maxime regione. Hæc dixerim, quia si noctu apparuisset, ad primum diẽ sabbatorum nõn pertineret apparitio: dies enim terminabatur in occasu, vt superius diximus. Vnde euangelista non noctu, sed sero dicit, Græce ὀψία, id est, diei vltimo, & extremo.

Ipsa resurrectionis die, quinquies Christus apparuit.

Et fores essent clausæ, vbi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum.

COMMENTARIVS.

Locum, & personas describit: discipuli congregati erant domi, & fores clausas habebant, non propter tempus, quasi nox esset, sed *Propter metum Iudæorum*, ne facilis aditus ad eos pateret alicui nocere volenti. Nomine discipulorum non solum Apostoli, sed etiam alij addicti Christo significantur, qui ob eundem metum, simul erant congregati, quibus etiam Dominus apparuit, quod quidem ex Lucæ vltimo colligitur: nam illi duo reuertentes ex castello dicuntur inuenisse vndecim, & qui cum illis erant, & adhuc ipsi duo aderant, eadem autem hora venit Dominus, quamuis vt ex Ioanne habemus, Thomas aberat. Illud: *Propter metum Iudæorum*, refertur ad totam sententiam. Erant congregati in vnum locum, & habebant fores clausas propter Iudæorum metum.

ANNOTATIO XV.

Persequutiones interdum fugere licitũ est.

Cyril lib. 12. cap. 53. annotat discipulos prudenter declinasse furorem Iudæorum, memores illius verbi Domini Matth. 10. Cum vos persecuti fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam. Hæc doctrina Cyrilli sic est intelligenda. Primo quidem licere, & prudentiæ esse declinare aliquando persecutiones, & inimicorum furorem, quod suo exẽplo nos docuit Dominus in Aegyptum fugiens, & propter Iudæos sæpe in alia loca secedens: hoc cõsilio Paulus Act. 9. in sporta dimissus per murum fugit: hoc idem sancti suo exemplo, & doctrina docuerunt. Ea tar egregia Athana. Apologia de fuga sua, id Grego. Naz. orat. 1. cont. Iulia. tradit. Similiter Ambro.

Ambro. lib. 1. de offic. cap. 37. cum alijs multis, in quo errauit Tertullianus, sed non est instituti nostri hoc discutere. Secundo, quando Christus, Paulus, & ceteri sancti viri fugerunt, & persecutiones declinauerunt, non id timore mortis faciebant. ita docent Athana. Grego. Nazian. Ambr, locis citatis, & Hieron. Matth. 10. 14. sed ne temere, & ante tempus morti se offerrent, aut ne peccandi persecutoribus darent occasionem: vel vt saluti aliorum, & prædicationi se conseruarent: vel ob alios honestos fines, quos libens modo omitto. Hinc factum est, vt quando hi sancti causam fidei, & Dei honorem periclitari viderent, prompti morti se exponerent, vt Dei causam defenderent. Tertio discipuli tunc magis mihi ex timiditate quadam imperfecta, quam ex prudentia

A visi sunt fugisse, quod Euägelista insinuat, dicens: *Erant congregati propter metum Iudæorum*. Fateor fecisse rem, & actum prudentem, quia vere conseruari eos oportebat prædicationi, & manifestationi nominis Christi per orbem propagandæ, & ita eos Christus illæsos esse voluit: tamē ipsi non ex prudentia fecerunt, nec eum ob finem, sed ex timiditate, & formidine, quæ incredulitati erat coniuncta. Sæpe B autem euenit, vt aliquis actum fortem, aut prudentem, aut iustum faciat, sed nōn ex prudentia, fortitudine, & iustitia, vt docuit Arist. lib. 1. Ethico. & vera est eius in hac parte doctrina, & scripturæ sacræ conformis: iusta enim iuste operari præcepit nobis Dominus in scripturis, frequenter, quia iusta non iuste aliquando fieri possunt.

Venit Iesus, & stetit in medio eorum.

COMMENTARIVS.

FOribus clausis ingressus est, vt qualitatem suæ resurrectionis significaret, ne iam vt ante mortalem, & passibilem futurum existimarent. Vana ergo, & indigna Catholico est doctrina asserentium aperuisse Christum portam, seu fores, vt intraret: non enim corpus gloriosum corporea habet obstacula. & ita Cyril. li. 12. ca. 53. & Greg. hom. 26. in Euan. docent, quod paulo superius de sepulchro clauso lapide diximus. In medio etiam eorū stat, vt ab omnibus facilius videri, & tangi possit. non sedet, sed stat, vt se non in hoc sæculo permansurum, sed alio properare significet. Nec existimes Dominum intrasse prius domum, passibusq. pedum se in medio eorum collocasse, sed vno ictu oculi, in medio eorum apparuit corporalis & visibilis in propria sua forma, vt agnosci posset.

Et dixit eis: Pax vobis.

Pacis salutatione propter tres causas discipulos Christus dignatus.

NOn sola forma, & figura propria corporis, sed eiam sermone, ac salutatione ipsa suam confirmat resurrectionem, seq. eundem esse demonstrat. Triplici autem de causa vsus est Dominus hac salutatione. Primo, quia sic solitus erat salutare, & talem iniunxerat discipulis suis salutationem. Matth. 10. Intrantes domum salutate eā, dicentes: Pax huic domui. Et ipse discedens pacē commendauit: Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis, vt ex hac salutationis forma, se esse Christum eundem probaret. Secundo, vt timorem, ac terrorem discipulorum expelleret. In cuius rei declarationem attende, antiquum vsum fuisse, vt ex scriptura patet, ijs, qui adueniebant aliunde, maxime si aliqua inerat suspicio nocendi, salutare; & dicere: *Pax vobis*, ad significandum aduentum esse pacificum, non ad aliquid mali inferendum. Iud. 6. Gedeoni timenti mortem ex Angeli aspectu dictum est; Pax tecum, ne timeas, nō morieris. 1. Reg. 16. dixerunt Bethleemitæ Samueli inopinate venienti, Pacificus ne est ingressus tuus? id est venis ad nos castigandos, quia non audiuimus saluta-

salutationem pacis. & 4.Reg.9. Ioram dixit: Pax est Iehu? ita nunc poterant discipuli tamquam qui increduli nimis, et pertinaces fuerant timere, et Christum pœnas ab eis exacturum existimare. Dominus ergo præueniens iucunda pacis salutatione trepidantia corda serenat. *Pax vobis*, ac si diceret, non vos punire, non pœnas exigere, sed consolari, confortare, instruere venio. Tertio, vt significaret fructum mortis, et resurrectionis suæ, nempe pacem, & recõciliationem hominum cum Deo, quam nascente Christo promiserant Angeli canentes: In terra pax hominibus bonæ voluntatis. hanc Dominus surgens effectam impartitur, & communicat his, qui bonæ voluntatis, & electi à Patre erant. Lucas hanc apparitionem describens, plura verba Christi discipulis dicta narrat, quæ exponere præsentis instituti non est.

Et cum hæc dixisset ostendit eis manus & latus.

OPere etiam illorum confirmant fidem: manus enim, & latus ostendit, vt per vulnerum cicatrices eundem, qui crucifixus est, agnoscant. Hæc enim signa Dominus resurgens retinere voluit, vt argumenta, & signa essent resurrectionis suæ, in quo etiam mira, & diuina virtus elucebat, quæ corpori sic vulnerato vitam perfectam dabat. palpandum etiam se exhibuit, vt corporis soliditatem, & consistentiam experirentur, vt docet Lucas, ne phantasma apparens esse putarent.

ANNOTATIO XVI.

Christ' ob quas causas cicatrices retinuit

VVlnerum cicatrices, quas Dominus retinuit in suo glorioso corpore, & discipulis demonstrauit, veræ, & non fictæ erãt, vt impius Porphyrius affirmabat, vti contra eum docet Augu. epist. 49. ad Deo gratias. q. 1. quas quidem Dominus conseruare voluit cum maximo quidem decore, non cum deformitate aliqua, vt fidẽ suæ faceret resurrectionis, vt Augustinus dicit; et ex ipso Euangelio constat, quo Porphyrius conuincitur. Si enim ficta, & non vera erant signa, ficto & falso argumento Christus vsus esset erga discipulos, quod blasphemum est asserere. Retinuit etiam in signum, et trophæum victoriæ, quo mortem, & diabolum vicit, vt docet Ambrosius, Luc. vltimo. Has etiam cicatrices in cælum secum attulisse asserit Cyril. lib. 12. cap. 58. vt Angelis omnibus ea, quæ gesta sunt, innotescerent, probatque illo Zach. 13. vbi Angeli interrogant, Quæ sunt plagæ in medio manuum tuarum? Cum etiam his venturum ad iudicandum vt malos confundat, qui cum pro ipsis crucifixus fuerit, tantam neglexerint salutem, docent Theologi: affirmantes etiam eas permansuras semper in glorioso illo corpore, vt redẽptionis pretium perpetuo ante beatorum oculos versetur. Aduertendum tamen est Augustinum videri per cicatrices exponere vulnerum signa, qualia manent nunc in plagis sanatis, nempe exterius tantum. At veritas est non tantum exteriora signa, sed etiam foramina mansisse: nam Thomas iussus est mittere digitum in loca clauorum, & manum in latus eius. De Martyrum cicatricibus August. lib. 23. Ciui. ca. 20. tenet, signa exteriora mansura; non enim quibus abscissum est caput, aut mẽbra, aliter manere possent. Cyril. lib. 12. cap. 58. negat in Martyribus hæc signa mansura. Sed huius rei discussio non est loci præsentis.

Gauisi sunt ergo discipuli viso Domino.

COMMENTARIVS.

HIC est fructus et effectus apparitionis. *Gauisi*, inquit, *Sunt discipuli*, quia viderunt Dominum: causam enim particula illa, *Ergo*, indicat. Gaudium hoc fidem supponit; non enim gauisi essent, nisi credidissent, crediderunt ergo ipsum resurrexisse, ipsumq. esse Christum tot, ac tantis signis, & argumentis indu-

inducti, credentesq. ipsum resurrexisse ipsius aspectu gauisi sunt. Alia narrat Luc. facta antequam crederent, & gauderent; nam dubitauerunt existimantes se visum videre. at tandem agnouerunt, crediderunt, et gauisi sunt; & impletum est verbum Domini, quod nocte cenæ dixerat: Iterum videbo vos, & gaudebit cor vestrum, vt recte annotant Cyril. lib. 12. cap. 54. & Chrysost. hom. 85.

Dixit ergo eis iterum: Pax vobis.

Repetit salutationis verbum, non eisdem de causis, quibus prius pronunciauerat, quas superius exposuimus; sed vt significet eos mittendos per vniuersum orbem, ad annunciandum pacem hanc factam per Christum, iuxta illud Isa. 52. Quam speciosi pedes euangelizantium pacem. Et attende particulam *Ergo*: postquam enim crediderunt perfectè, voluit eos Dominus instruere huius mysterij prædicatores, vt non sibi solis, sed toti mundo sapiant, & credant; propterea iterum dicit eis: *Pax vobis*, ac si diceret, iterum pacem do vobis, vt eam toti mundo annuncietis, quod sequentibus verbis ostendit.

Sicut misit me Pater, & ego mitto vos.

Recte connectuntur hæc verba superioribus: significata enim pace annuncianda, eos huius pacis prædicatores, ac orbis doctores, & salutis ministros ordinat, et instituit, simulq. dignitatem muneris, & officij insinuat: sensus enim est: quod munus dedit mihi Pater (Veni enim, vt mundo veritatis testimonium perhibeam ad credentium salutem tamquam Apostolus a Patre institutus) hoc ego vobis munus trado, & vos vicarios meos instituo; & rursus, qua auctoritate Pater misit me, eadem vos ego mitto, vt prædicetis, gubernetis, dirigatis mundum in viam salutis et veritatis. Magnum hoc munus est profecto: quod enim a Patre filius naturalis, & æternus Dei homo factus suscepit, hoc idem suis communicat discipulis. copiosiorem interpretationem in annotatione inuenies.

ANNOTATIO XVII.

Apostolici muneris dignitas.

Magna, & multiplex instructio Apostolorum in hac sententia continetur, insinuata in illa similitudinis particula, *Sicut*, in multis enim similitudo procedit. Primo in fine, sicut Christus missus est ad veritatem salutis annunciandã mũdo, Ioannis. 18. Ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati, sic etiam Apostoli mittuntur Matth. 28. Euntes docete omnes gentes &c. & docentes seruare quæcumque mandaui vobis. Secundo similitudo etiam procedit in mundo. Christus veritatis testimonium exhibuit per opera virtutis diuinæ. Ioan. 10. Opera, quæ ego facio in nomine Patris mei, ipsa testimonium perhibent de me; ita etiam discipuli mittuntur cum potestate operum diuinorum, Mat. vlt. Prædicauerunt vbique Domino cooperante, et sermonem confirmante sequẽtibus signis. Ioan. 14. Opera, quæ ego facio, & ipse faciet, et maiora horum faciet. Tertiò

A est similitudo in expensis, sicut Christus pro annuncianda veritate sanguinem fudit, et mortem subiit, ita & Apostoli, Ioan. 15. Si me persecuti sunt, & vos persequentur. Quarto est similitudo in amore paterno, vt bene Gregorius hom. 26. in Euang. exposuit, vt sit sensus: Pater misit me etiam, vt mortem subirem, tamen non id ex odio, aut vindicta Patris in me, sed ex summo amore factum est: ita & vos subibitis mortem, & sanguinem

B fundetis, nec tamen id ex Patris odio, aut vindicta; sed ex maximo erga vos amore fiet. Sicut enim Pater amat me, ita & vos, & ita etiam ego vos amo, nec ex odio mitto, aut vindicta. Quinto est similitudo in officio, sicut misit me Pater non merum, & nudum annunciatorem, & prædicatorem, sed cũm potestate spirituali, & auctoritate, quia Pastor sum: ita ego mitto vos non verbi dumtaxat prædicatores, sed rectores, & gubernatores in spi-

in spiritualibus, & in ijs omnibus, quæ ad salutem pertinent, vt sitis etiam pastores. De potestate hac Act. 20. dicebat Paulus: In quo Spiritus sanctus vos posuit regere Ecclesiã Dei: successores enim Apostolorũ Episcopi sunt. Sexto est similitudo in principio. sicut ego vt homo missus sum a diuina Patris potestate; ita ego eadem diuina potestate vos mitto. Nõ homo me mittit, sed Deus, ita etiam vos non meros homo, sed Deus simul mittit: non enim aliter conuenieter hoc munus exercere poterant, nisi missi auctoritate diuina. Hebr. 5. Nemo assumit sibi honorem, nisi qui vocatus est tamquam Aaron. Attende tamen hanc similitudinem quidem esse, non æqualitatem: erant enim Apostoli inferiores Christo in natura, & potestate, & officio: erant solum homines limitatam potestatẽ habentes: vicarij erãt, non domini: pro veritate annuncianda sanguinem fuderunt, sed non pro nostra, nec pro propria redemptione; solus enim Christus generis humani redemptor fuit. Proinde in his non est similitudo verborũ requirenda, sed in illis, quæ exposita sunt.

Hoc cum dixisset, insufflauit, & dicit eis.

COMMENTARIVS.

Designatis, & institutis pacis annunciatoribus, & salutis ministris per totũ orbem, donat eis potestatem, qua maxime mundus totus indigebat; cum enim essent homines pleni peccatis, maxime necessarium erat, vt qui eos sanare mittebantur, potestatem haberent remittẽdi peccata. Sicut si quis mitteret aliquem ad visitandos infirmos, & sanitatem annunciandam, si posset sanandi potestatem dare, vtique eam communicaret misso; ita nunc facit Christus Dominus. Hanc potestatem autem donat Spiritum sanctum dando, quia Spiritus sancti est remissio peccatorũ. Vt autem signo exteriori significaret se interius illis Spiritum sanctum communicare, insufflat in eos; vt per flatum exteriorem cognoscant interius Spiritum sanctum infundi, cuius virtute peccata remittant. Potuisset dare Spiritum sanctum sine insufflatione, sed noluit, vt simul instrueret eos, & perficeret: perficeret quidem dando Spiritum sanctũ, instrueret insufflando: nam per hanc insufflationem multa significauit, in annotatione exponenda. Vbi sunt, qui cærimonias irrident Ecclesiasticas, cum Dominum insufflantem in discipulos legant?

ANNOTATIO XVIII.

Quare Spiritum sanctum dans Christus discipulis insufflauit.

Percontari aliquis posset, quare Spiritum sanctum daturus insufflauit in discipulos. Augustinus lib. 4. Trini. cap. 20. & lib. 10. Genes. ad litteram cap. 5. & lib. 13. Ciui. cap. 24. annotat, flatum illum non fuisse Spiritum sanctum, sed signum ipsius: significasse autem processionem Spiritus sancti ab ipso filio. Quemadmodum enim flatus ille sensibilis ab eius corpore, ita Spiritus sanctus quem dabat a sua diuinitate procedebat. hæc est vna causa, ex Augustino cur insufflando Spiritum sanctum dederit.

Altera est Cyrill. li. 12. cap. 56. vt ostenderet se esse eundem qui a principio homini animam insufflando dedit. Gene. 2. Inspirauit in eum spiraculum vitæ. Idem etiam Athanasius ad Antioch. quæst. 64. annotauit. Insufflando enim dedit animam, quæ est principium vitæ temporalis: insufflando etiam dat Spiritum sanctum, qui est principium vitæ spiritualis; vt idem qui fuit creator, cognoscatur recreator, & redemptor.

Tertia causa est Ambrosij sermon. 20. in Psalmum 118. inquit enim, Deum dici inspirasse, & insufflando animam infudisse homini. Gen. 2. vt significaret se nõ tantum animam qua viueret, sed simul dedisse gratiam, & sanctitatem vna cum ipsa anima: nam creauit Deus in gratia, & sanctitate ipsum hominem a principio. eum autem per peccatum amiserit gratiã hanc, & per Christum sic restaurata, & restituta; idcirco dum dat potestatem, & Spiritum sanctum ad remittenda peccata, insufflat

insufflat, vt se deperditæ illius gratiæ restauratorem, & reparatorem significet. Ac si diceret: Accipite Spiritum sanctum, quẽ perdidistis a principio datum, quia potestas hæc est dandi, & communicandi hominibus Spiritum sanctum ad remittenda peccata. Hanc causam & doctrinam accepit Ambrosius a Basilio libro de Spiritu sancto cap. 16. qui eam adfert in huius loci explicationem.

Accipite Spiritum sanctum.

COMMENTARIVS.

POst signum exterius, rem ipsam significatam infundit, verbi sui efficacia. *Accipite*, inquit, *Spiritum sanctum*. Spiritus sanctus dari hominibus dicitur, quando ipsius dona, & virtutes infunduntur, quæ multa, ac multiplicia esse docet Paulus. 1. Corint. 12. Diuisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus; alij datur per Spiritũ sermo sapientiæ, alteri secundum Spiritũ sermo sciẽtiæ, &c. inter gratias, & virtutes hasce vna est potestas remittendi peccata, numquam ante Christum hominibus concessa, hanc Dominus nunc suis Apostolis donans dicit: *Accipite Spiritum sanctum*: non autem dixit, accipite potestatem remittendi peccata, sed accipite Spiritum sanctum, & postea adiunxit: *Quorum remiseritis peccata*, vt significaret potestatem remittendi peccata, solius Dei esse, & a solo ipso communicari hominibus.

ANNOTATIO XIX.

Tres articuli fidei superiori sententia roborantur.

HAc breui sententia tres articuli fidei confirmantur. Vnus est, Spiritum sanctum esse Deum, cuius est prima, & suprema potestas remittendi peccata. Si enim Spiritus sanctus participatam habet potestatem, non erat, cur daretur hominibus ad peccata remittenda, datus vero est, quia prima, & suprema potestas remittendi est ipsius, & per ipsum communicatur hominibus. Propterea his verbis Deũ esse verum Spiritum sanctum probant Basilius lib. 5. contra Eunomium. Ambrosius lib. 3. de Spiritu sancto capite 19. & Chrysostomus homilia 6. in 2. ad Corinthios. Alter est ipsum Christum, qui dat Spiritum sanctum. Deum etiam esse, quis enim communicare Spiritum sanctum potuit nisi Deus? adde etiam quod dicit Ambro. epist. 2. ad Simplicia. hoc verbo ostendere, se esse illum eundem Deum, qui per Prophetas promiserat Spiritum sanctum se daturum. Isa. 44. Effundam Spiritum meũ super semen tuum. Ezech. 39. Effundam Spiritum meum super omnem domum Israel. His igitur verbis videtur dicere: Accipite, quod promisi. Tertius articulus est, Spiritum sanctum ab ipsomet Filio procedere: non enim daret, nisi a se emanaret, ita docent August. tract. 121. & Cyrillus lib. 12. cap. 56.

A

ANNOTATIO XX.

Quo modo nunc detur Spiritus qui promissus est post ascẽsionem dandus.

NOnnullæ se offerunt dubitationes, quarum solutione locus hic expositus perfecte explicatur. Prima est, cum promissus sit Spiritus sanctus post ascensionem dandus Ioan. 16. Si non abiero, Paracletus non veniet ad vos, si autem abiero mittam eum, quomodo nunc datur ante ascensionem? Chrysost. hom. 1. in Act. Apost. respondet præsens positum esse
B pro futuro. Accipite Spiritum sanctum, id est, accipietis Spiritum sanctum. Sed dura est interpretatio: insufflatio enim illa indicat verba præsentem habere significationem. Idem Chrysostomus homil. 85. duas alias adhibet responsiones: Vna est ex aliorum mente asserentium, non hic dari Spiritum sanctum, sed dispositionem, qua apti fierent ad Spiritum sanctum postea suscipiendum, vt sit sensus: Accipite Spiritum sanctum, id est, aptos, & idoneos
C ad suscipiendum Spiritum sanctum vos facio. At hæc expositio verbis accommodari nulla ratione potest: accipere enim Spiritum sanctum non est idoneos fieri, vt postea accipiant: sed tunc ipsum accipere, & tunc ipsum dari. Violenta enim, & impropria locutio est: accipe hoc, id est, aptum te facio, vt accipias postea. Forsan

hæc responsio fuit cuiusdam Theodori dānati in quinta synodo Constantinopolitana cap.12. hic inter alios errores habuit etiam hunc, nimirum quando Dominus dixit: *Accipite Spiritum sanctum*, non dedisse Spiritum sanctum, sed tantum Schemate & figura sufflasse. Qui error ibi reprobatur. Alteram adhibet responsionem: Operationes Spiritus sancti multas ac varias esse, nunc autem datum esse quantum ad vnam, nempe potestatem dimittendi peccata: at in die Pentecostes quantum ad potestatem miracula faciendi. Hæc accommodatior est expositio, & legitima; si adiungamus non solam operationem miraculorum tunc datam esse, sed etiam donum linguarum, & sermonem scientiæ, & sapientiæ, & denique donorum plenitudinem, qua effecti sunt magistri, & rectores sufficientissimi & perfectissimi orbis. & ita Hieronymus epist. ad Hedib: quæst. 9. hanc soluit dubitationem. & Augustinus lib.4. Trini. cap.20. & Cyrillus lib.12. cap. 56. vbi annotat Dominum promisisse generaliter Spiritum sanctū post suam ascensionem: ac vt se esse auctorem, & eum, qui mittit, & communicat nobis Spiritum sanctum significaret, antequam recederet, voluit ex parte aliqua dare, & velut arrabonem quendam, vt certi essemus implenda omnia promissa, præmittere: eaq; ratione nūc donat Spiritum sanctum, quantum ad potestatem dimittendi peccata.

An hęc Spiritus sancti donatio noua fuerit.

Altera dubitatio est: An hæc Spiritus sancti donatio sit noua. Aduerte pro perfectiori intelligentia, Spiritum sanctum a principio mundi datum esse hominibus, quantum ad aliqua eius dona, & virtutes: nam gratia, qua peccata dimissa sunt virtute fidei Christi venturi, data est, quæ tamen donum est Spiritus sancti. Similiter confitemur Spiritum sanctum locutum esse per Prophetas. & Psalm. 50. Spiritum sanctum tuum ne auferas a me. Legimus a Dauide pronunciatū. Illud etiam Gen. 8. Non permanebit Spiritus meus cum homine: de Spiritu sancto dato interpretantur Orig. hom.2. in Psal.38. Ambro. lib. de Noe, & arca. cap. 3. & Greg. lib. 14. Moral. cap. 29. Non igitur est nouum Spiritum sanctum dari hominibus, immo & Apostolis iam erat datus, quantum ad gratiam, & dona multa: & Lucæ 1. Zacharias repletus Spiritu sancto dicitur. & Luc.2. Simeon responsum accepit a Spiritu sancto. & Ioan. Baptista repletus est Spiritu sancto ab vtero matris. At nunc nouo modo nemini vnquam dato cōmunicatur, nempe quantum ad potestatem remittendi peccata. Noua res hæc est: potestatem enim hanc prius sibi soli Deus reseruauerat, at postquam Dei filius, homo factus est, eam hominibus communicauit, vt & ipsi possint peccata remittere. Merito autem non ante passionem suam hanc potestatem dedit, nec etiam post suam distulit ascensionem: illud quidem factum est, vt pretium peccatorum prius solueretur, quam peccata remittendi potestas hominibus daretur: hoc autem vt per id significaret mortis, & passionis effectum, esse remissionem peccatorum. In die vero Pentecostes abundantia, & plenitudo noua data est, quanta nemini vnquam prius fuerat concessa, quod etiam nouum fuit.

Cur peccatorum remissio Spiritui sancto ascribatur.

Tertia dubitatio: Qua ratione, cum potestas remittendi peccata, sit totius Trinitatis, Spiritui sancto tribuitur? Patrem enim Filium, & Spiritum sanctum peccata dimittere, nemo Catholicus dubitauerit. cur ergo dicitur: Accipite Spiritum sanctum? Respondeo cum Victorino lib. 3. contra Arrium. Sicut sapientia, cum sit totius Trinitatis, tribuitur Filio, nō quod solius sit ipsius, sed vt significemus ipsum esse Verbum Patris, & paterno intellectu procedere: ita etiam opera omnia sanctificationis tribuimus Spiritui sancto, quia ex Patris, & Filij voluntate procedit. Est autem voluntatis obiectum bonum, idcirco quæ bonitatis sunt, Spiritui sancto tribuuntur: quæ ideo facta sunt in scriptura, vt distinctio personarum significetur, & agnoscantur distinctæ personæ in vnitate essentiæ.

An potestas remittendi peccata bonis tantum cō feratur.

Quarta dubitatio est: An potestas hæc detur tantum bonis, & his, qui in gratia sunt, nam dicitur: Accipite Spiritum sanctum. Dico primo, quando Dominus hanc potestatem dedit suis Apostolis dicens: *Accipite Spiritum sanctum*, eos a peccatis, & maculis, quas contraxerant, purgauit: ita Grego. lib. 1. Moral. cap.8. & Cyril. lib.12. cap.56. docuere, & re vera, quando Sacerdotibus communicatur potestas hæc, si dispositi accedant, quales erant iam Apostoli, quando hæc data est eis potestas, Spiritus sanctus quantum ad sanctificationem ipsorum eis datur. tamen id non est necessarium: potest enim euenire, & est persæpe potestas remittendi peccata, etiam in peccatoribus, & malis. sicut potestas miraculorum, quæ etiam a Spiritu sancto est, in peccatore existere potest: non enim ipse est, qui sua sanctitate mundat, sed is, cuius virtute data

data est talis potestas. Et sicut potestas iudicandi recta in iudice iniquo, ita & potestas absoluendi in sacerdote malo esse potest.

Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.

COMMENTARIVS.

EXponit,& distincte explicat hanc Spiritus sancti donationem: cum enim ad multa ac multiplicia opera Spiritus sanctus dari posset, non intellexissent Apostoli, quæ esset, ac qualis donatio hæc, propterea dicit: *Quorum remiseritis peccata*. ac si diceret: do vobis Spiritum sanctum, vt potestatem habeatis dimittendi hominibus peccata eorum. Non autem dictum est: remittite peccata, sed, *Quorum remiseritis, remissa sunt*, vt suam potestatem participatam esse scirent,& Dei esse supremam, & primam,ac si diceret: quibus peccata remittetis vos,Deus etiam,cuius est suprema potestas,dimittit: non æqualis vobis potestas,sed participata, & subalternata, ac subiecta Deo est: nec enim se priuat Deus potestate remittendi,sed simul cum hominibus remittit, ipse quidem potestate suprema, homines vero participata, & delegata, & veluti ministeriali.

ANNOTATIO XXI.

De potestate remittendi peccata contra nostri temporis hæreticos.

QVæ sit hæc potestas remittendi peccata hominibus data, percontabitur aliquis. Hæretici enim nostri temporis verba detorquent, in alium sensum interpretantes,nempe hanc potestatem esse auctoritatem prædicandi Euangelium, quo peccata dimittuntur. nec vident, aut videre nolunt, longe aliud esse remittere peccata,aliud prædicare Euangelium: nã ante resurrectionem, discipuli Euangeliũ prædicauerant missi a Christo Luc. 10. Misit eos binos ante faciem suam in omnem ciuitatem, & locum, quo erat ipse venturus. Et paulo inferius: Dicite, inquit, appropinquauit in vos regnum Dei: & tamen potestatem nondum habebant remittendi peccata. Præterea prædicatione Euangelij nõ remittitur peccatum, opus est alijs rebus ad consequendam remissionem. non ergo potestas prædicandi est potestas remittendi. Adde etiam iam hæc potestas, & auctoritas prædicandi data est illis verbis: Sicut misit me Pater, & ego mitto vos. Quod sequitur, aliud est præter illud, vt optimè Cyril. lib. 12. cap. 56. adnotauit: pertinet enim ad id, quod verbi prædicatoribus pro mundi salute maxime erat necessarium, vt possent peccata remittere ijs, quibus verbum annunciabant. Merito ergo Concil. Triden. sess. 14. can. 3. hanc peruersam, & ineptam damnauit interpretationem statuens sic. Si quis dixerit, verba illa

A Domini Saluatoris: *Accipite Spiritum sanctum. quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt*, non esse intelligenda de potestate remittendi, & retinendi peccata in sacramento pœnitentiæ, sicut Ecclesia Catholica ab initio semper intellexit: detorserit autem contra institutionem huius sacramenti ad auctoritatem prædicandi Euangelium, Anathema sit. Non solum igitur hæretica doctrina damnatur, sed simul veritas Catholica aperitur. Est enim potestas hæc remittẽdi peccata per sacramentum pœnitentiæ, quando accedẽtes ad Sacerdotes debite confitentur, peccatorum consequuntur remissionem, virtute huius traditæ & donatæ a Christo potestatis. Vnde recte Chryſ. hom. 85. ad solos Sacerdotes hanc refert potestatem. & Cyril. lib. 12. cap. 56. de potestate remittendi peccata per pœnitentiam, hãc interpretatur sententiam, quamuis adiungat etiam Baptismum, vt per duo sacramenta hæc peccata dimittant: tamen de Baptismo nõ hic fit sermo, sed de sola pœnitentia: his enim verbis a Christo sacramentum instituitur, quod pœnitentiæ, aut confessionis dicitur.

B

C

ANNOTATIO XXII.

Multiplex doctrina ex verbis Saluatoris deducitur.

SI verba proximæ sententiæ perpẽdantur, multa, quæ ad rectam huius mysterij,

ANNOTATIO XXIII.

De nominibus Thomæ.

Didymus apud Græcos idem significat quod Thomas apud Hebræos, nempe gemellum, qui vna cum altero ex vtero nascitur. Hebræa vox est תאום & reperitur in numero plurali genesis 38. תאומים inde factum est, vt Thomas duo-sor titus fuerit nomina, quando hæc Ioannes scripsit; a Græcis enim dicebatur Didymus, propter nominis Hebræi significationem, retento tamen nomine Hebræo, nam etiã Thomas ab alijs dicebatur. Ea de causa a Ioanne dicitur Thomas, qui dicitur Didymus, non solum vt nominis Hebræi significationem explicet Græco vocabulo, sed etiam, quia sic a multis id temporis appellabatur, ideo cap. 11. & 20. & sequenti apponit Euangelista: *Qui dicitur Didymus*.

ANNOTATIO XXIV.

Cur Thomas abfuerit quando Dominus Apostolis apparuit.

CHrysost. hom. 86. inquirit causam, cur Thomas non fueris cum alijs Apostolis illa prima die resurrectionis, quando venit Dominus, & respondet nondum a fuga redijsse, quæ facta fuit, quãdo captus est Dominus: tunc enim quo quisque potuit, sese occulneras; ceteris autem postea côuenientibus, adhuc Thomas aberat. Idem dicit Euth. At hæc responsio non videtur sustineri posse; nã Luc. vlt. mulieres a monumento reuersæ dicuntur nunciasse omnia illa vndecim, & ceteris, qui cum ipsis erant; aderat igitur tunc Thomas. Verius cum August. lib 3. de consensu Euãg. cap. 25. dicemus adfuisse cum alijs, tamen aliqua de causa tunc exijsse, vt contingit: nam & duo ex discipulis illa die abierant in castellum, & nisi apparuisset eis primo Christus, non fuissent inuenti eum Apostolis, quando illis apparuit. Hac via facile altera soluitur grauis difficultas: nã videtur Ioãnes à Luca dissẽtire: Ioan. enim negat Thomam adfuisse tũc, quãdo primo apparuit Dominus. at Luc. inquit, reuersos illos duos, inuenisse vndecim congregatos & eis narrasse, quomodo in via apparuerit eis Dominus: Dum autem hæc loquerentur, in eadem hora apparuit Dominus. Erat igitur ibi Thomas. Euthym. Luc. vlt. respondet in numero vndecim illorũ, Matthiam computari, qui tunc erat, & licet nondum esset illo tempore Apostolus, erat tamen quando hæc Lucas scripsit, eritq. sensus: Erant congregati vndecim Apostoli, qui nunc Apostoli sunt. Dura videtur expositio: numero enim hoc vndecim, illi qui Iuda discedente manserunt, in Euãgelio semper appellati sunt. Rectius Augustinus lib. 3. de consen. Euangelist. cap. 25. respondet: quando illi duo reuersi sunt, & annunciauerunt se vidisse Dominum, tunc exijsse Thomam, nec vidisse Christum: illi enim multis vsi sunt verbis, quibus narrarunt, quæ gesta erant in via: at Thomas non expectatis omnibus recessit. Probabile est autem ex incredulitate recessisse: non enim credebat, sed deliramenta omnia putabat; & sicut solet fieri, quando narrantur aliqua, quibus non habemus fidem, maxime cum multiplicantur verba, recedimus & inchoatum sermonem ceteris audientibus deserimus. Ita & Thomas fecit, eaq. de causa a Domino sua apparitione priuatus est; vt eius incredulitate ab omnibus agnita, medelam ipse solus reciperet; essetq. nobis fidei efficax exemplum, & ipsi humilitatis, & pœnitentiæ magnum argumentum. Priorem causam. Aug. tract. 121. & Greg. hom. 26. in Euan. reddunt, nempe cur Dominus eum abesse permiserit, nempe propter nostram vtilitatem; eius enim dubitatione nos confirmati multum in resurrectionis fide sumus. ipse etiam fide, & humilitate, ac deuotione ex casu illo profecit plurimum.

Dixerunt ergo ei alij discipuli: Vidimus Dominum.

COMMENTARIVS.

QVo tempore reuersus fuerit Thomas, incertum est. probabiliter credimus paulo post eum venisse, & illa eadem nocte vna cum alijs mansisse; cum autem non adfuisset quando Dominus apparuit, ceteri rem totam cum ingenti animi

animi lætitia enarrarunt, & testimonium resurrectionis reddiderunt. *Vidimus*, inquiunt, *Dominum*. resurrexisse ergo crediderant, aliter non affirmassent se Dominum vidisse.

Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus eius fixuram clauorum, & mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam.

MAgna pertinacia Thomæ hæc fuit. vt enim sine causa rationabili credere leuitatis est, Ecclesiast. 19. Qui cito credit, leuis est corde: ita causis, & argumentis rationabilibus credendi adhibitis fidem non habere, pertinaciæ, & obdurationis vitium est. Audierat Thomas & testimonium acceperat Christi resurrectionis a Magdalena, a mulieribus, a Petro, a duobus discipulis, a decem etiam Apostolis, ceterisq. simul discipulis, audierat ab ipso Christo: Post tres dies resurgam. neque tamen credidit, vt a pertinacia excusari infidelitas eius nulla ratione possit.

Exaggerat Thomæ incredulitatẽ. Quod si verba ipsius perpendamus, maiori adhuc reprehensione eum dignum inueniemus. Non enim sola infidelitas fuit, dum dixit: Non credam. non sola pertinacia, dum tot testantibus incredulus nihilominus perseuerauit: sed quædam etiam superbia, qua ceteros contempsit. *Nisi* inquit, *Videro, & mittam digitos, & manus*, quasi diceret: Vos cito credidistis resurrexisse, quia vidistis, oportebat mittere digitum in loca clauorum, & manus in latus, & probare, an verum esset corpus: ego enim sic faciens credam, nec mihi solum videre sufficiet: nisi enim hæc fecero, etiam si videro, & vos vidistis, minime credam. Superbia fuit imprudentiæ, & leuitatis, discipulos omnes testificantes arguere. Similiter etiam quædam irreuerentia in Christum, dum se iudicat dignum, qui digitum, & manum mittat in loca vulnerum ipsius. Vulnerum autem meminit, vt recte annotauit Theophylactus, quia audierat a ceteris habuisse Christum vulnerum cicatrices: narrarunt enim ei hæc se vidisse, vt ad fidem illum attraherent, propterea dicit: *Nisi videro, & mittam digitum in loca clauorum, & manum in latus, non credam*. Perpende autem verborum expressionem, & accumulationem, qua maior significatur pertinacia, & incredulitas: non enim satis indicauit digitum mittere in vnum locum vnius claui, sed in loca clauorum immittere volebat, & insuper manum etiam in latus: & rursus, non alterius digitum, aut manum, *Sed digitum*, inquit, *Meum & manum meam*. Euangelista morbi grauitatem exacte describit, non vt Thomæ notam infamiæ inurat, sed, tum vt resurrectionem Dominicam confirmet: si enim qui tam pertinaciter eam negauerat, postea videns, & tangens credidit & confessus est, nemo iam de resurrectione Dominica nisi rationis inops dubitauerit: tum vt medici clementia, & virtus agnoscatur in sanando. Cetera in annotatione inuenies.

ANNOTATIO XXV.

Quale fuerit peccatũ Thomæ. NOnnullæ dubitationes occurrunt, A quarum solutio ad intelligentiam huius sententiæ, & historiæ de Thoma cũ primis necessaria est. Vna est; quale hoc fuerit peccatum Thomæ: nemo enim eum a peccato excusat, nemo reprehensione dignum tunc fuisse negat: at quod peccati genus fuerit, inquirimus. Et quidem responsio certa est, fuisse infidelitatem, quæ fidei diuinæ opponitur, quod Christi verbum ei responsum significat. *Noli*, inquit, *esse incredulus, sed fidelis*. vt enim expressius indicaret contra fidem egisse Thomam, ideo negatione, & affirmatione vsus est: *Noli esse incredulus, sed fidelis*, quasi diceret: Hactenus non fidelis, sed incredulus fuisti. Hoc idem confirmat Cyril. lib. 12. capit. 57. Thomas, inquit, in infidelita-

litatis crimen incidit: Idipsum compro-bat Aug. sermo. 159. de tempore. Manus, inquit, quærebat, & latus, & dum curiosus existit in vulnere, mortem incurrit in fide, voluit Dominus, vt videret, ne incredulitate animam perderet. hæc Aug. Certum igitur est peccatum infidelitatis fuisse; fuit autem cum quadam pertinacia, obstinatione, superbia, irreuerentia, vt in commentario expositum est.

Quæ sint illa, quibus Thomas fidem habere recusauit.

Altera dubitatio est: cum infidelitas sit, quæ credenda sint non credere, inquirendum est, quæ sint illa, quæ Thomas nō credidit: quibus non credititis infidelis fuit. Primo loco Amb. Luc. vltimo dicit, Thomam nō dubitasse de resurrectione, sed de resurrectionis qualitate: credidit enim surrexisse, sed cum ianuis clausis intrasse audiret in eadem carne, in qua prius erat, surrexisse non credidit. forsan credebat surrexisse in corpore spirituali, sicut postea Eutyches tenuit, vt refert Greg. lib. 14. Moral. cap. 29. Ista Ambrosij respōsio non videtur accommodata verbis Euangelistæ: nam illi retulerunt se vidisse Dominum, ipse autem non credidit Dominum fuisse, hoc non ad qualitatem, sed ad substātiam pertinet resurrectionis: si enim resurrexisse crederet, eos vidisse Dominū crederet: Apostoli enim de resurrectione, non de qualitate loquebantur. Secundo loco Chrysost. hom. 86. & Euthym. asserunt, Thomam non credidisse resurrexisse Christum, immo impossibile fuisse existimauit. hæc respōsio in altero videtur extremo nō enim videtur Thomas impossibilē iudicasse resurrectionē, qui non dubitabat Deo id esse possibile, quādoquidē, & quatriduanum Lazarum suscitatum viderat. Quamuis autem non agnosceret diuinitatem Christi, & ideo seipsum suscitare posse non crederet, tamen potuit a Deo suscitari: nec Apostoli dixerant vidisse Dominum seipsum suscitantem, sed vidisse Dominum suscitatum, & viuum, & id negauit Thomas. Rectius Aug. lib. 16. con. Faustum cap. 33. & Greg. homi. 26. in Euang. affirmāt Thomam incredulum fuisse, quia Christum surrexisse non credidit: huius enim resurrectionis testimonia habuit idonea credendi. Hanc dubitationem mihi optime soluere visus est Orige. lib. 2. contra Celsum, vbi docet, Thomam non negasse, vidisse discipulos, quod affirmabant; sed illum, quem viderunt, fuisse Christū in corpore vero suo resuscitatū. Nam sciebat animas aliquando apparere in corporibus, & proprias formare voces

A & tamen non esse corpora vera, sed apparentia, nec esse veram resurrectionem, sed apparentem: talem existimabat hanc Christi manifestationem, idcirco dicebat se velle tactu ipso veritatem corporis probare. Non igitur negauit Apostolos vidisse, quæ narrabant, sed ipsum esse Dominum suscitatum in suo corpore. Fere hoc ipsum, Apostoli a principio, quando viderunt Dominum, arbitrati sunt: dicitur enim Luc. 24. Existimabant se spiritum videre, vnde audierunt: B Palpate, & videte, quoniam spiritus carnem, & ossa non habet. Verba Origenis sunt hæc: Assentiebatur Thomas narrantibus se vidisse Christum, quasi non nouum esset conspici defuncti animam, ceterum vt eum resurrexisse in proprio corpore crederet, id non poterat in animum inducere. Qua propter non dicit solum, nisi videro non credam, sed adiunxit illa verba: Nisi misero manum meam in vestigium clauorum, & contrectauero latus eius, non credam. Hæc autem di-C cebat, quia arbitrabatur fieri posse, vt oculis se offerret corpus per omnia deposito simile, vocemq; oculosq. decoros corporis, atque modum, interdumq. quoque amictu non dissimili. hæc & alia Origenes, & hæc est responsio legitima.

Incredulitatis diuersæ sūt causæ.

Tertia dubitatio est de causa huius incredulitatis, vnde scilicet sit orta. Chrysostomus hom. 85. causam ad mentis crassitiem refert. Præter modum, inquit, inquirere, & inuestigare, crassissimæ mentis est: ideo Thomas accusatur. hæc Chry-D sost. Doctrina hæc nec constans est, nec in Thoma locum habet: non quidem semper constat: nam incredulitas ex alijs etiam nascitur causis: aliquando enim ex superbia procedit: superbus namque ne alteri cedat, & minus illo sibi sapere videatur, mauult non credere, quæ alter affirmat etiam probata. aliquando ex odio, & inuidia prouenit. Sæpe enim bona etiam argumento probabili cōfirmata, homo sibi non persuadet de eo, quem odio, aut inuidia prosequitur. Ali-E quando ex timore, aut tristitia oritur: timor enim ea non credere facit, quæ si credentur, credentem molestia afficiunt: animi enim passiones, & affectus valde immutant intellectum, & perturbant iudicium, in variasq. partes trahunt assensum in iis, quæ ratione necessaria, & demonstratione non confirmantur. quod multis exemplis superius capit. 5. ostendimus. hanc causam infidelitatis Thomæ

esse

esse existimo, cum Cyrillo libro 12. cap. 57. timens enim animi dolorem vehementem, & tristitiam quibus afficeretur de sua absentia, si credidisset Dominum surrexisse, & apparuisse discipulis, elegit potius non credere: inordinata quidem fuit electio, sed ex amore in Christum procedens. In hoc autem Cyrillo non consentio, putat enim non dubitasse Thomam de diuinitate Christi, id tamen non videtur probabile, si enim credidisset Christi diuinitatem, audiens resurrectionem, non eam negasset. Eius ergo infidelitatis duæ sunt potissimæ causæ, vna ex parte intellectus erat, altera ex parte affectus. ex parte intellectus, quia non credebat Christi diuinitatem: Si enim credidisset filiũ Dei verum, qui mortuus erat, facile audiẽs resurrectionem, fidem adhibuisset. Ex parte affectus fuit tristitia, & dolor, quo affectus est: quia non adfuit cum ceteris, quando venit Dominus: maluit enim

Infidelitatis Thomæ duæ causæ.

B non credens ab huiusmodi se liberare tristitia, quam credens resurrexisse, dolere de absentia, propter quam surgentem videre non potuit.

Quarta dubitatio est, quando Thomas accepit potestatem remittendi, & auctoritatem prædicandi, quæ ceteris Apostolis data fuit in prima die. Cyril. lib. 12. cap. 56. ad hanc dubitationem respõdet, simul cum alijs absentem recepisse, probatq. exemplo Num. 11. Eldad enim, & Meldad acceperunt donum prophetandi vna cum alijs septuaginta senioribus, quã uis absentes fuerint in tabernaculo Moysi: manserant enim in castris. At quia potestas hæc data est cum sanctificatione, & insufflatione, quæ absenti Thomę non fuit communicata, cum infidelis erat, probabilius videtur dicere datam ei fuisse, quan do videns Dominum credidit: non enim omnia scripta sunt ab Euang. quamuis sẽ sentia Cyrilli non sit improbabilis.

Quando Thomę data est potestas prædicandi, & remittendi peccata.

Et post dies octo iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis: Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio & dixit eis: Pax vobis.

COMMENTARIVS.

Magna pertinacia fuit, & incredulitas Thomæ: non enim ad horam aut diem perseuerauit incredulus, sed per integros dies octo: immo in sua permansisset infidelitate diutius, si Dominus ad eum venire distulisset: sed maior clementia, & in suos amor extitit Saluatoris. Propter vnum enim, & hunc incredulum, & pertinacem iterum dignatus est apparere, eademq. immo maiora suæ resurrectionis argumenta facere. Maius enim fuit digitum Thomæ in loca clauorum, & manum eius in latus mitti, quam tantum se exhibere videndum. Attendendum est autem Dominum non propter solum Thomam venisse, quem absens sua virtute potuisset conuertere, sed propter nos etiam, vt suæ resurrectionis in incredulo, & pertinaci discipulo efficax nobis relinqueret, & præberet argumentum. Octaua igitur resurrectionis die discipulis domi vna cum Thoma congregatis clausis ianuis iterum apparet, & in medio eorum stat, solitaq. sua pace salutat, vt adhuc in hac repetitione similis apparitionis idẽ esse agnoscatur. Dicitur autem, Post dies octo, quia ad occasum octaui diei, & in eius fine apparuit, non autem quod in nono die apparuerit.

ANNOTATIO XXVI.

Hieronymus Matth. vlt. exponens illud, Vndecim discipuli abierunt in Galilæam, hanc apparitionem Thomæ nõ in Hierusalem, vbi prior fuit, sed in Galilæa censet esse factam. Aug. vero lib. 3. de consen. Euang. cap. 25. docet in Hierusalem etiam apparuisse Thomæ, vbi

Quo loco Dominus Thomæ apparuerit.

A primo ceteris apparuerat, & ea videtur probabilior sententia. Vniformitas enim narrationis, nempe congregatos esse omnes simul in vno loco, & ianuis clausis, sicut prius erant, indicat eundem fuisse locum: non erat enim, cur ianuis clausis in Galilæa, & omnes simul congregati essent, cũ maiorem

maiorem sibi securitatem haberent. Ratio etiam id confirmat, quia cum omnes ex præcepto Domini in Galilæam profecturi essent, oportebat etiam Thomæ hoc mandatum constare, vt vna cum ceteris proficisceretur. Nec est cur mirum videri debeat, octo diebus mãsisse eos in Hierusalẽ: A erãt enim tunc adhuc persecutores Christi, obseruantes omnia, quæ fiebant, & discipuli timidi. aliqua ergo mora temporis interponi debuit, quo res veluti in obliuionem a Iudæis tradita videretur, vt omnes simul Domini discipuli cum minori periculo iter in Galilæam facerent.

Deinde dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum.

COMMENTARIVS.

NOn erat opus, vti paulo ante diximus, Christo aduenire, & iterum apparere, vt Thomæ suam persuaderet resurrectionem, multoq. minus se ei exhibere palpandum, quia sola voluntate: saxea hominum corda emollire, & cæcas illuminare mentes, & euersas poterat hominum conuertere voluntates. In quo etiam Thomæ incredulitas apparet, qui Christo modum persuadendi præscripsit, quasi aliter ei, nisi digito, & manu in loca clauorum, & latus missis, suam ipsi resurrectionem persuadere nõ posset. At Dominus propter nostrã instructionẽ id effecit: hæc enim argumenta illi exhibita nostræ fidei confirmatio sunt. Similiter etiam propter ipsius Thomæ vtilitatem: tanta enim Domini clementia confusum fuisse, magnamq. & profundam humilitatem concepisse certum est. Attende autem verba: ex vna enim parte veram suam resurrectionem ostendit, dum se præbet tangendum, & digito, ac manu contrectandum: ex altera parte probat suam diuinitatem, dum omnia nosse manifestat, verbaq. & incredulitatem ac pertinaciam Thomæ non ignorasse declarat, ac si diceret: Scio te dixisse ex incredulitate: *Nisi mittam digitum meum in loca clauorum, & in latus manum meam, non credam*, fiat sicut dixisti, *mitte digitum, & manum tuam*, & cesset tanta incredulitas.

Et noli esse incredulus, sed fidelis.

COnnexa sunt hæc verba superioribus, & referuntur ad verba Thomæ: dixerat enim: *Non credam, nisi mittam digitum & manum.* Christus ergo verbis eius vtens dicit, *Mitte manum, & digitum*, & crede, & desiste ab ista tua incredulilate, in qua te perseueraturum affirmasti donec hęc faceres. feci quod meũ est, ecce me palpandum exhibeo, fac ergo, quod tuum est, & noli veritati resistere, sed ad fidem cor tuum conuerte. Verba hæc sunt cuiusdam suauis & paternæ admonitionis, sunt etiam efficaciæ diuinæ: nam interius cor mouebant vt crederet: ipso enim interius non mouente affectum, & illuminante cor, nec ipse exterior ad persuadendum sufficeret tactus. In admonendo autem miro vtitur artificio, prius argumentum veritatis adhibet & postea reprehendit: qui enim veritatem concepit, admonitionis capacior est. estq. magna reprehensio ignorantem in sui erroris, & peccati cognitionem inducere: propterea Paulus 2. Tim. 4. prius peccantem ex ignorantia censet cõuincendum peccati, & postea increpandum. Argue, inquit, obsecra, increpa; quod ibi Chrysostomus hom. 9. adnotauit. Dum autem dicit: *Noli esse incredulus*, voluntariam eius infidelitatem ostendit, quasi diceret: Incredulus fuisti hactenus quia voluisti: habebas namque vnde credere posses: non credidisti autem, quia noluisti. at modo noli esse iam incredulus, quando argumenta habes, quæ tu ipse petijsti. In Gręco sermone

Modus in reprehēsione seruandus.

concinnitatem quandam habet sententia ex verbi similitudine, ac si Latine diceremus: Noli esse infidelis, sed fidelis. Est autem Hebraismus affirmatione, & negatione simul eandem rem exprimere.

Respondit Thomas, & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus.

COgnita resurrectione, non solum hominem, sed etiam Deum verum confitetur, & est sensus: Tu es vere Dominus meus Christus: tu etiam es verus Deus meus. est in nominandi casu vtrumque, & cum articulo Græco, vt verum Dominum, & verum Deũ nõ participatione, sed natura significet: & vt recte Theophy. annotauit, Dominum propter humanam, Deum propter diuinã dicit naturam: vtrumque enim confitetur. Ex affectu autem magno appellat suum. *Dominus*, inquit, *meus, & Deus meus*, vt dicit Ambro. in Psal. 43. Attende Thomam his verbis tacite incredulitatem suam, & ipsius causam præcipuam confiteri, ac si diceret: Non credidi prius, quia nesciebam te esse Deum meum, nunc credo te esse Deum, quia resurrexisse te video; prius, quia non credidi tuã diuinitatem, negabam resurrectionem: at nunc videns resurrectionem, confiteor tuam veram diuinitatem. His verbis confitetur Thomas non solum Christum surrexisse, sed se ipsum suscitasse: dum enim diuinitatem eius credit, & confitetur, a se ipso suscitasse affirmat. ita docent Hilar. lib. 7. Trini. & Ambro. in Psal. 43. notat etiam ibidem Ambro. dum Dominum eum appellauit, eum esse redemptorem confessum fuisse, & recte. Quamuis enim Christus vt Deus, sit omnium Dominus per essentiam, & vt homo, Dominus etiam omnium per vnionem hypostaticam: tamen iure redemptionis singulare quoddam habet dominium in omnes eius sanguine redemptos. Plus ergo Thomas affirmat, & confitetur, quam prius negauerat: resurrexisse enim negauit, at nunc & resurrexisse, & per se ipsum suscitatum, hominumq. redemptorem esse, clarissime pronunciat.

ANNOTATIO XXVII.

QVod ad Thomæ confessionem attinet, cauenda est erronea interpretatio cuiusdam Theodori damnati in Synod. quinta Constantinopolitana capit. 12. qui sic interpretabatur verba Thomę; asserebat enim quando Thomas dixit: *Dominus meus, & Deus meus*, non hæc de Christo pronunciasse, sed miraculo resurrectionis obstupescentem glorificasse Deum, qui suscitauit Christum. Hæc Hæreticus dicebat, quia Christi diuinitatem negabat, quam vere Thomas confessus est, Christum ipsum Dominum & Deum suum affirmando. Dubitatio ex superioribus oritur verbis, an Thomas crediderit, confessusq. fuerit statim ac vidit non expectato tactu: & dubitandi ratio illud verbum esse potest, *Quia vidisti, credidisti*: non enim dictum est, quia digitum in loca clauorum, & manum in latus intulisti. Certa res est, & in confesso apud omnes, Thomam secundum Domini præceptum tetigisse; hoc enim factum est, vt argumentum efficax resurrectionis veræ nobis omnibus relinqueretur. An tamen ipse Thomas solo visu ante tactum crediderit, in controuersia est. Euthymius existimat priusquam tangeret credidisse, eamq. sententiam refert Aug. tract. 121. nec refutat; ipse tamen in contrariam inclinat, uempe prius tetigisse, & postea credidisse, eaq. est sententia communis, quam sequuntur Tertul. libro de Anima capit. 28. de vi mortis, & libro aduersus Praxeam. Hilarius lib. 3. Trini. Ambro. in Psalmo 43. & 47. Cyrill. libr. 12. capit. 58. Grego. hom. 26. in Euang. & ea est legitima, & vera sententia. Vt enim adnotat Aug. in scriptura verbum videndi generaliter vsurpari solet pro quacumque sensatione, quemadmodum dicitur Exo.

Exo. 20. Cunctus populus videbat voces. & Mar. 15. Vide in quantis te accusant; in qua significatione vsurpatũ esse in hoc loco id manifeste probat, quod præcessit. Dictum enim est, *Infer digitum tuum huc, & vide*. non iubetur Thomas digitum inferre, vt videat oculis, sed vt experiatur tactu, postea sequitur: *Quia vidisti, credidisti*, ad eandem debet referri significationem quæ præcessit, nempe quia vidisti digito, & manu illatis in vulnera, id est, tetigisti, & sensibus expertus es me surrexisse, ideo credidisti. Hoc ipsum confirmat confessio Thomæ facta postquam dictum ei est; *Infer huc digitum tuum, & affer manum*. si enim ante tactum credidisset, non erat cur Dominus ei præciperet tangere, & post tactum diceret: *Noli esse incredulus, sed fidelis*. Tenendum ergo est Thomam non credidisse, antequam tangeret: verbumq. illud, *Quia vidisti*. non ad oculorum solam visionem, sed ad tactum etiam esse referendum, vt sit sensus: Quia sensibus tuis expertus es meam resurrectionem, ideo credidisti.

Dicit ei Iesus: Quia vidisti me Thoma, credidisti.

COMMENTARIVS.

NE se tanta confessione Thomas extolleret, sed in humilitate potius contineret, & vt omnes qui venturi erãt fideles, Christus in fide confirmaret, & instrueret, respondet: *Quia vidisti me Thoma credidisti*. ac si diceret: vera est tua fides, & laudanda, ac probanda confessio, sed ne te magnum aliquid fecisse existimes, quandoquidem credidisti: quia vidisti, & contrectasti. Visus enim vt Aug. notat pro omni sensu generaliter accipitur, sensu ergo prius expertus es resurrectionem, quam proferres tantam confessionem, quia vidisti meam humanitatem resurgentem, credidisti diuinitatem in ea latentem. Magnum hoc profecto est, tamen vidisti prius, & argumentum habuisti: maius esset, si antequam vidisses id confessus fuisses. Verba sunt cuiusdam approbationis: veram enim fidem Thomæ probat. *Credidisti*, inquit. quo verbo, vt notant Cyril. lib. 12. cap. 59. & Hilar. lib. 7. Trini. Christus verus esse Deus confirmatur: nõ enim fidem Thomæ repulit, nec reprehendit, sed acceptauit se Dominum, & Deum esse, *Credidisti*, inquit. Sunt etiam cuiusdam reprehensionis verba: *Quia vidisti*, ac si diceret: non recte fecisti quod tamdiu credere distulisti, donec videres, debuisti prius credere, quando audisti resurrectionem meam. Cetera in annotatione quære.

ANNOTATIO XXVIII.

Thomas duo confessus est.

AD intelligentiam huius sententiæ A maiorem assequendam adnotandum est, Thomam duo esse confessum: Vnum est resurrectio Domini, quæ confessio nõ ex fide, sed ex experientia procedebat: videbat enim viuum, quem mortuum esse sciebat. ex hoc necessario colligebatur ipsum resurrexisse; non ergo hoc fide credebatur, nec meritum in hoc asserendo erat. ideo Mar. vlt. dictum est: Ijs qui viderant eum resurrexisse a mortuis, non crediderant. vidisse dicuntur resurrectionem, non credere, qui Christum viderant. Alterum quod Thomas est confessus, est, Christum Deum esse, & se ipsum suscitasse; hæc autem confessio ex fide erat, non enim oculis patebat, nec experientia comprehendebatur, sed fide tenebatur, non solum quia non videbatur, cũ nec ipsa resurrectio oculis esset conspicua; sed quia non colligebatur necessario ex eo quod videbatur. Non enim ex eo quod aliquis a morte ad vitam reuocatus videtur, necessario deducitur quod ille seipsum suscitauerit, aut quod Deus sit, & homo; sicut necessario inferebatur, si viuus erat post mortem, ipsum resurrexisse. Idcirco Thomæ fides fuit vera fides, laudabilis, & meritoria, quia credidit, quod sensibus nõ patebat: nec quod ex ijs, quæ sentiebatur

tur necessario deducebatur. Hoc tamen imperfectionis in ea fide fuit, quod Thomas non credidit, nisi quia expertus est, resurrectionem: fuisset autem perfecta, si credidisset verbis Apostolorum antequã vidisset Christi humanitatem: qui enim credit propter signa, quamuis vera sit eius fides, minus tamen habet meriti, quam si credat simpliciter: tantoq. magis reprehensione dignus fuit Thomas, quãto magis habuit, antequam vidisset testimonia sufficientia, & argumenta credendi, & non credidit. Sim le est illud Ioan. 4. Nisi signa, & prodigia videritis, non creditis. Ex his facile est sentẽtiam Domini intelligere. *Quia vidisti*, inquit, *me Thoma, credidisti*, non dicit, quod vidisti, credidisti: eius enim quod videtur non est fides, sed *Quia vidisti me, credidisti*: vnum vidisti, & aliud credidisti, sed quod credidisti, non aliter credidisti, quam compulsus experiẽtia eius, quod vidisti; eum potuisses, & debuisses prius credere quam videres. Vera igitur est fides, sed modus quo ad eam peruenisti, imperfectus est. Hinc soluitur dubitatio, quã mouet Greg. ho. 26. in Euãg. quà ratione dictũ sit, *Quia vidisti, credidisti*, cũ fides sit eorum, quæ non videtur. Respõdet aliud vidisse, aliud credidisse. Eadẽ est doctrina Hilar. lib. 7. Trini. & Aug. tract. 79. in Ioan. & vera est, sed declaranda sic, néque fidem esse eius, quod nõ videtur, & adhuc quod non deducitur necessario ex ijs, quæ videntur. Qui enim latentis ignis fumum videt, ignem non videt: tamen non fidem, sed scientiam quandam, aut expetientiam eius habet, quia fumus certum signum & argumentum est ignis.

Beati qui non viderunt, & crediderunt.

COMMENTARIVS.

Commendat ergo fidem venturorum, qui non videntes resurrectionem, vtrumque simul, non vnum per alterum, sicut Thomas fecit, crediderunt: vbi enim minus est experientiæ, & argumentorum, ibi fides maius habet meritum. Quod autem præterito vsus sit, antequam fideles venturi essent, phrasis est frequens Hebræa, & in Prophetis sæpe vsurpata: quæ enim futura sunt, præteriti temporis verbo exprimuntur. Sensus est. Beati qui nõ videbunt, & credent. Non negat beatum Thomam, qui credidit: nam fides ipsius laudabilis, & meritoria fuit, sed in hoc beatiores futuros affirmat, qui cum non viderint, credent. Cetera in annotatione lege.

ANNOTATIO XXIX.

Attendendum est hæc duo valde esse distincta, Vidit, ac credidit, & quia vidit, credidit: hoc enim posterius significat argumentum, & experientiam esse causã credẽdi: illud autẽ simul esse cũ fide aliquam experientiã, aut cognitionẽ, quæ ex argumẽtis, & rationibus procedit. Argumentũ non minuit meritũ fidei, nisi quando propter argumẽtum creditur, nec aliter crederetur: maior enim est fides, & præstantius meritum eius, qui credit simpliciter, non propter rationes, aut argumẽta, quia magis captiuatur intellectus, & est promptior obedientia voluntatis. At quando aliquis habet argumentũ, aut rationem eius, quod credit, tamẽ etiamsi nõ haberet, crederet, nec argumentũ est causa credendi, tunc dicitur videre, & credere. Nec propter argumentum, aut rationem minuitur fidei meritum. Thomas autem credidit, non solum videns, resurrectionem, sed quia vidit, & nisi vidisset, non credidisset: propterea in hac parte minus habuit meriti eius fides, quam habuisset, si antequam vidisset, credidisset. Et hoc idem de fide discipulorum, qui non crediderunt, nisi quia viderunt, dicendum est. Hoc tamen Thomas habuit minoris meriti, quia testificantibus ceteris discipulis, nihilominus non credebat. Ex altera tamen parte facta est compensatio, quia perfectam Christi diuinitatem, quando vidit, resurrectionem credidit, & confessus est.

Poterit tamẽ aliquis vrgere argumẽto logico, si beatus qui nõ videt, & credit, ergo qui

qui vidit, & credidit non est beatus. Respondeo esse Hebraismum: vtitur enim Hebræus positiuo loco comparatiui, quod ex 1.Cor.7.constat:Dico, inquit, innuptis, & viduis, bonum est si sic permanserint, quod si non se continent, nubant. Non licet argumentari ex his verbis, si bonum est sic permanere, & non nubere, ergo non est bonum nubere: cum sit Hebraismus, ac si diceret: melius est sic permanere. ideo paulo inferius repetijt Paulus, Beatior est si sic permanserit. ita nunc dictum est: Beati qui non viderunt. Beatus quidem Thomas, sed in hoc beatiores, qui non videntes crediderunt, id est qui crediderunt, non quia viderunt. Iterum obijcies: nos ergo beatiores sumus Thoma, nostraq. fides est perfectior. Respondeo nec hoc esse concedendum, quod exemplo manifestatur. Sint duo qui accedunt cuidam domino seruituri, vnus mercede, alter amore: qui mercede accessit, diligentissime, & ingenuo inseruiuit animo; qui vero gratis, non item: si vtriusque conferas obsequia, vtique prior postponendus est, & minus laude dignus quantum ad initia, & modū accedendi: tamen absolute commendabilior est, & omnino præferendus propter prosecutionem obsequij egregiam, & propter affectum, & obsequiorum magnitudinem: ita etiam quamuis Thomas inferior sit in accessu ad fidem, tamen & illustrior, & constantior, multoq. perfectior fides eius facta est, ideo absolute beatior est nobis.

Sola fides non sufficit ad salutem. Neque ex hac sententia inferas cū Hæreticis: Ergo fides sola beatos facit. Non enim fides ceteris virtutibus, & operibus confertur in hac sententia, nec comparantur hi, qui credunt, illi qui operantur: sed hi, qui credunt non videntes, illis qui videntes credunt, & beatiores in hoc sunt posteriores prioribus: non tamen propterea solam fidem ad iustitiam, quæ beatitudo dicitur, sufficere sequitur: Nam etiam dictum est. Beatus qui timet, & beatus qui sperat in Domino, & beatus qui miseretur: tamen nec solus timor, nec sola spes, nec sola misericordia iustum faciunt, aut beatum. Solet enim scriptura, quando multa vni conueniunt, singulis per se id tribuere, non quod singula sufficiant, sed quod singula sint ad id consequendum necessaria.

ANNOTATIO XXX.

IN exponendis illis verbis: *Quia vidisti me Thoma credidisti, Beati qui non viderunt, & crediderunt*: secuti sumus communem Doctorum interpretationem, qui de fide, qua Thomas diuinitatem Christi seipsum suscitantis credidit, illud verbū, *Credidisti*, exponunt: & est satis accommodata expositio, eamq. in commētario amplectentes multa in declarationem ipsius adnotauimus. At quia altera nobis occurrit expositio non minus forsan accommodata, & propria, eam lectoribus proponere libuit. Existimo ergo, verbum credendi tam in ea sententia: *Quia vidisti, credidisti*, quam in illa, *Beati qui non viderunt, & crediderunt*, referendum esse ad resurrectionem Domini, quam negauerat Thomas. Eritq. sensus: O Thoma, quia vidisti me, id est humanitatem meam, credidisti meam resurrectionem, meq. resurrexisse, quod prius credere noluisti: beati qui me non videntes, crediderunt tamen a mortuis resurrexisse, dictisq. prædicantium fidem adhibuerunt. Quibus verbis significare voluit Dominus Thomam non fuisse beatum, nec habuisse meritum in eo quod credidit Christum resurrexisse, eos vero beatos fore ac meritum habituros, qui cum non viderint, credent. In Thoma enim resurrectionem credere, non ex fide, sed ab experientia procedebat: at in futuris fidelibus ex vera fide, per quam iustificatio fit, futurum erat. Est enim aduertendum Thomam credidisse, & cōfessum fuisse diuinitatem Christi, & hæc fuit vera fides, & ideirco beatus fuit Thomas: tamen Christus de sola resurrectione sua loquitur, quam Thomas pertinaciter negauerat. Verbum ergo credendi generaliter accipitur pro eo, quod est assentire, siue assensus fit ex fide, siue ex scientia, siue experientia: ideoque Thomas credidisse dicitur Christum resurrexisse, quia assensit eius resurrectioni: Similiter etiam crediderunt, qui non viderunt, quia assensērūt, sed assensus illius non erat ex fide: horum autē ex fide est, & propterea hi in eo beati, non autem ille. Verbum autem credendi in ea generalitate accipi scriptura ipsa docet, Iaco.2. Tu, inquit, credis, quia vnus est Deus? & dæmones credunt, & contremiscunt. Hisce verbis Iacobus quorundam conuersorum, ex gentibus errorem repellit: existimabant enim se securos, & iustos sola fide, satisq. se fecisse putabant, si relictis multis dijs, vnum Deum verum confiterentur: contra hos inquit Iacobus: Tu credis vnum esse Deum? Idq. satis tibi esse putas? etiam dæmones credunt, & tremunt, & tamen non per hoc iusti sunt. Hic

Altera sententionum Christi verborum expositio.

videa

vides verbum credendi generalem habere significationem: nam fideles vnum esse Deum credũt fide, dæmones autem scientia. Hoc idem Luc. 24. habetur, vbi de eadem resurrectione loquens, dicit: Adhuc illis nõ credentibus, id est, nondum assentientibus eum surrexisse, qui tamen postea assenserunt, & crediderũt experientia ipsa. Hoc idem verbum Thomæ confirmat, *Nisi*, inquit, *Videro fixuram clauorum, & mittam digitum meum in locum clauorum, non credam*: quasi diceret, si hæc fecero, credam, id est assentiar, & fatebor eum resurrexisse, quamuis non iam fides, sed experientia esset futura. Ita ergo locum præsentem existimo exponendum, nempe *Credidisti*, id est assensus es meæ resurrectioni, *Quia vidisti me*, & tactu expertus es meam humanitatem. Beati qui non videntes credent, & assentientur, quia hic tuus assensus non ex fide, illorum vero ex fide vera futurus est, ideo in hoc tu non es beatus, illi vero beati erunt.

Multa quidem, & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc.

COMMENTARIVS.

NE quis sola hæc argumenta & suæ resurrectionis signa Dominum discipulis suis dedisse arbitraretur, adiungit Euangelista Christum non solum se videndum, & Thomæ palpandum exhibuisse: sed etiam multa alia signa fecisse coram suis discipulis, quibus veritatem suæ resurrectionis confirmaret, tamen non sunt scripta in hoc libro. Hoc dicit Ioannes, tum vt probet, quæ alij Euangelistæ narrarunt, tum vt fidem resurrectionis adstruat, quæ pluribus etiam signis Apostolis innotuit, & manifestata est.

ANNOTATIO XXXI.

CHrys. ho. 86. hæc verba ad signa refert post resurrectionem facta, vt sit sensus: Multa alia signa Christum fecisse coram discipulis ad suæ resurrectionis veritatem confirmandam certum est. Cyril. lib. 12. cap. 6 t. & Aug. tract. 122. ad omnia miracula Christi ante, & post resurrectionem narrata a Ioanne in hoc Euãgelio referunt, vt sit velut quædam miraculorum generalis epilogus. Euthymi. vtramque refert expositionem tamquam probabilem, & negare non possumus vtramque esse accommodatam: tamen accommodarior est prior expositio Chrysostomi. Primo quia in capitis sequentis fine, eandem ponit cõclusionem generalem, esserq. ista superuacanea, & ante tempus posita. Secundo quia dicit: In conspectu discipulorum: at miracula cetera in conspectu aliorum multorum facta sunt. Tertio, quia in hoc contextu non loquitur de miraculis, sed de signis, quibus suam resurrectionem Christus confirmabat. Obijciet aliquis. Quare hanc clausulam adhibet nunc Euangelista, cum in capite sequenti etiam de manifestatione resurrectionis loquatur? Respondeo id factum propter confessionem Thomæ, qui visu, & tactu credidit; vt doceat etiamsi propter hæc duo crediderit Thomas: plura tamen alia a Domino exhibita illi esse resurrectionis argumenta.

Hæc autem scripta sunt, vt credatis, quia Iesus est Christus filius Dei, & vt credentes vitam habeatis in nomine ipsius.

COMMENTARIVS.

FInem narrationis prædictorum signorum exponit, & inde causam, cur plura non scripserit, insinuat: ea autem est, quia hæc scribuntur ad fidem Christi conciliãdam, vt per fidem, salutem credentes assequantur. cum autem quæ sunt narrata sufficiant ad fidem faciendam, quod Christus surrexerit, & ex resurrectione se esse Dei filium confirmauerit, non fuit opus scripsisse plura signa. Duo ergo sunt fines narrationis huius, vnus proximus, nempe fides vera Christi diuinitatis, & humanitatis: in hanc enim signa narrata inducunt. Alter est vltimus, nempe vita æterna, quæ credentibus datur. In nomine autem

eius

eius vitam habere credentes, idem significat, ac virtute meriti, & satisfactionis eius per fidem communicatæ salutem accipere. Virtus enim Christi est, quæ per fidem viuificat credentes in eum.

ANNOTATIO XXXII.

Fides, per quam credimus Iesum Christũ, esse filium Dei, multos articulos continet.

Attende, fidem per quam credimus Iesum esse Christum filiũ Dei, multos articulos continere. Vnus est, Illũ, qui proprio nomine vocat^r est Iesus, esse Christum, & Messiã promissum in lege, & Prophetis. hoc Iudæi nõ crediderunt, nec credunt: & de hoc articulo dicitur Matth. 1. De qua natus est Iesus, qui dicitur Christus. & 1. Ioan. 5. Omnis, qui credit, quoniam Iesus est Christus, ex Deo natus est. Alter articulus est hũc Christũ, & Messiã, qui Iesus proprio vocatus est nomine, esse filium Dei, & verum Deum, non hominẽ merum. De hoc 1. Ioã. 5. dicitur: Quis est, qui vicit mundũ, nisi qui credit, quoniam Iesus est filius Dei? Tertius articulus est in nomine Iesu inclusus, nempe Christũ filiũ Dei esse Iesum, & Saluatorem, qui venit nos saluos facere. In his tribus tota fides nostra quasi in principio comprehenditur: de hoc tamen latius in commentario illius epistolæ Ioannis dicemus.

CAPVT VIGESIMVM PRIMVM.

Ostea manifestauit se iterum Iesus ad mare Tyberiadis. Manifestauit autem sic. Erant simul Simon Petrus, & Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanael, qui erat a Cana Galilææ, & filij Zebedæi, & alij ex discipulis eius duo. Dicit eis Simon Petrus: Vado piscari. Dicunt ei: Venimus & nos tecu . Et exierunt, & ascenderunt in nauim, & illa nocte nihil prendiderunt. Mane autem iam facto, stetit Iesus in littore: non tamen cognouerunt discipuli, quia Iesus est. Dicit ergo eis Iesus: Pueri, numquid pulmentarium habetis? Responderunt ei: Non. Dicit eis: Mittite in dexteram nauigij rete, & inuenietis. Miserunt ergo, & iam non valebant illud trahere præ multitudine piscium. Dicit ergo discipulus ille, quem diligebat Iesus, Petro, Dominus est. Simon Petrus cum audisset, quia Dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare. Alij autem discipuli nauigio venerunt (non enim longe erant a terra, sed quasi cubitis ducentis) trahentes rete piscium. Vt ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, & piscem superpositum, & panem. Dicit eis Iesus: Afferte de piscibus quos prendidistis nunc. Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus. Et cum tanti essent, non est scissum rete. Dicit eis Iesus: Venite, prandete. Et nemo audebat discumbentium interrogare eum: Tu quis es? scientes quia Dominus est. Et venit Iesus, & accepit panem, & dabat eis, & piscem similiter. Hoc iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis, cum resurrexisset a mortuis. Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus: Simon Ioannis, diligis me plus his? Dicit ei: Etiam Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei iterum: Simon Ioannis, diligis me? Ait illi: Etiam Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei tertio: Simon Ioannis, amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio, Amas me. Et dixit ei: Domine, tu omnia scis, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce oues meas. Amen amen dico tibi, cum esses iunior, cingebas te, & ambulabas vbi volebas: cum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quo tu non vis. Hoc autem dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum. Et cum hoc dixisset dicit ei: Sequere me. Conuersus Petrus vidit illum discipulum, quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in cena super pectus eius, & dixit: Domine, quis est qui tradet te? Hunc ergo cum vidisset Petrus, dicit Iesu: Domine, hic autem quid? Dicit ei Iesus: Sic

eum volo manere, donec veniam, quid ad te? tu me sequere. Exiuit ergo sermo iste inter fratres, quia discipulus ille non moritur. Et non dixit ei Iesus: Non moritur, sed Si eum volo manere, donec veniam, quid ad te? Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc: & scimus quia verum est testimonium eius. Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros.

Postea manifestauit se iterum Iesus ad mare Tyberiadis.

COMMENTARIVS.

EVangelista, vt Euangelium suum fine conuenienti concludat, describit quod Dominus antequam se visibiliter a suis ad cælos ascēdens abstraheret, cum Ecclesiā sua, & fidelibus fecit: nempe vnum vicarium in terris reliquisse, qui vices ipsius in administratione, & gubernatione Ecclesiæ successiue vnus post alium perpetuo gerat: quorum primū ipse elegit, & constituit, nempe Petrum. Huius rei occasione hanc manifestationem narrat, non vt resurrectionis veritatem confirmet, quam in fine præcedentis capitis satis esse confirmatam dixit: sed vt quod tunc Christus instituit, manifestet. Iam ergo discipuli in Galilæam ex præcepto Domini profecti erant, vbi hæc manifestatio facta est. dicit ergo, *Postea*, id est, post manifestationem Thomæ vna cum alijs factam, iterum se manifestauit ad mare Galilææ. dicit, *Iterum*, id est, secundo, quia loquebatur de Thoma, vt sit sensus: iterum, & secundo etiam Thomæ se manifestauit in Galilæa: quamuis respectu discipulorum tertia fuerit hæc apparitio.

Manifestauit autem sic: erant simul Simon Petrus, & Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanael, qui erat a Cana Galilææ, & filij Zebedæi, & alij ex discipulis eius duo.

DEscribit distincte hanc manifestationem quo modo fuerit facta, & primo personas exponit: erant enim septem ex discipulis. Per filios Zebedæi Iacobum, & Ioannem intelligimus. Nathanael nominatur, quia vir erat valde notus, & a principio prædicationis secutus erat Christum. Duo vero alij tacito nomine numerantur, siue quia non ex præcipuis Apostolis, siue quia Apostoli non erant. Nathanael autem quamuis Apostolus non esset, tamen, vti diximus, erat discipulus antiquus Domini, & valde notus, ideo proprio nomine eius fit facta mentio.

Dicit eis Simon Petrus: Vado piscari. Dicunt ei: Venimus & nos tecum.

PEtrus Magistrum non habens præsentem, vt ante, & ijs quæ ad victum sibi necessaria erant, carens, piscari vadit: hanc enim artem priusquam Christū sequeretur, exercebat: socios autem in eadem necessitate cognoscens, quid facere velit, commonefacit, vt & ipsi veniant ad eum iuuandum, & victum sibi etiam comparent. Facile assentiuntur omnes Petro, *Venimus*, inquiunt, *Et nos tecum*, piscatum. Verba hæc præsentis temporis paratum, & deliberatum animum ad opus significant. *Vado piscari*, id est, accingo me iam ad viam, *Venimus & nos*, id est, ecce nos paratos habes venire tecum.

ANNO-

ANNOTATIO I.

Cur Apostoli ad piscatum redierint.

QVæstionem proponit August. tract. 122. Quo modo post vocationem ad Apostolatum, ad piscationem, quam propter illum reliquerant, redierint. Respondet non fuisse illis prohibitum salua officij integritate, victum sibi necessariũ conquirere: nam etiam Paulus victum sibi manibus comparabat, dum ab ijs, quæ sui erant muneris, vacabat. Ac si clarioribus verbis dicamus: Piscatum reliquerant quantum ad lucrum, non tamen quantum ad sustentationem propriam: nõ habebant enim, quod ederent, ideo piscabantur propter victum, sicut & alia opera etiam ad victum licebat Apostolis facere. Grego. ho. 24. in Euang. hanc proponit quæstionem, & respondet illos redijsse ad piscatum, quia sine peccato eam exercere poterant: Matthæum vero non redijsse ad telonium, quia hoc exercitiũ cum peccato exercetur. Tamen non est ista respõsio, completa solutio; quia etiam piscari ad lucrum, sine peccato fit. Nec tamen Apostoli ad hanc piscationem redierunt, sed propter victum, vt haberent, vnde se sustentarent, quæ sui Apostolici muneris erant, non prætermittentes: sic enim Paulus artem etiam scenopegiæ, seu textoriam exercebat. Chrysost. hom. 86. id tunc factum esse dicit, quia Dominus non frequenter cum illis conuersabatur, & Spiritus nondum datus erat, nec habebant quid facerent. Atqui non est etiam perfecta solutio: nec enim ista sufficerent, vt artem repeterent, si esset ad lucrum: ad victum autem etiam post datum Spiritum sanctum licebat piscari, sicut & alia opera exercere ad sustentationẽ. Quamuis enim dignus esset mercede operarius, & petere a fidelibus suam sustentationem illis licuisset, ne tamen aliqua ex parte graues essent Apostoli fidelibus, quando id saluo officio fieri poterat, malebant proprijs manibus laborare, & victum sibi comparare: quod insignis perfectionis erat.

Et exierunt, & ascenderunt in nauim, & illa nocte nihil prendiderunt.

COMMENTARIVS.

NOn in propriam nauim, quam reliquerant, Christum sequẽtes ascenderũt, sed in eam, quæ alicuius amici, aut familiaris erat, vt Euthymius dicit, aut forsan patris filiorum Zebedæi. Noctem autem eligunt ad piscandum, quia id tempus est opportunum: quies enim & tenebræ piscatui accommodæ sunt. strepitu namq. & hominum aspectu pisces terrentur, & fugiunt. Quod autẽ tota nocte laborant, & nihil prendunt, non casu aliquo id factum est, sed diuino consilio: vt verbo Domini postea magnam copiam piscium capientes, intelligant, qui futuri erant hominum piscatores, se propria virtute nihil effecturos, neminemq. ad rete Sanctæ Ecclesiæ tracturos, quantumcumque laborent, & insudent, nisi virtus Christi adsit: eo autem iuuante, & verbi ipsius potentia operante, innumeram multitudinem esse conuertendam. Nisi enim Dominus ædificauerit Ecclesiam suam, in vanum laborant, qui ædificant: ipso vero ædificante, mirum in modum crescit, & augetur, perficiturq. ædificium. Hoc, tam mira piscium comprehensio verbo Domini facta, significabat.

Mane autem facto stetit Iesus in littore: non tamen cognouerunt discipuli, quia Iesus est.

TEmpus matutinum expectat, quod piscibus capiẽdis minus est opportunũ: quando etiã pisces, strepitu nocturni piscatus sese occuluerunt, cum & ipsi labore defessi nocturno, & spe capiendi deposita, a piscatu se retrahebant: tunc est enim opportunitas Christi, quãdo virtus eius maxime agnoscitur. Vult ergo Deus nostram nos adhibere operam, sed non ipsa sola niti, nec quod fit bonum,

propriæ nostræ virtuti adscribere. ideo expectat, vt discipuli laborent, & insudent: cum autem minus iam in suo opere confidunt, adstat Christus, & pisciũ fit magna comprehensio. Propter hoc mane facto ipsis adhuc in naui existentibus Christus in littore stat: non tamen cognouerunt eum, quia in ea forma, in qua agnosci ab illis posset, nondum voluit apparere: ex ipso enim volebat opere, & miraculo, prius quam ex forma agnosci, vt fidem, & meritum suorum augeret.

Dicit ergo eis Iesus: Pueri, numquid pulmentarium habetis? Responderunt ei: Non.

NOndum a suis agnitus more hominum loquitur, vt dicit Chrys. ho. 86. ac si empturus aliquos pisces esset, quasi diceret: Habetis aliquos pisces, quos vẽdatis? Pulmentariũ enim idem hoc in loco significat, quod obsonium: quidquid enim vltra panẽ & vinum cibi apponitur, obsonium, & pulmentarium etiã dicitur. A piscatoribus autẽ obsonium petẽs, de piscibus interrogare videbatur, propriam inopiam, & inanẽ eorum piscationem interrogatione hac eos fateri facit, vt in eo, quod futurum erat, diuinam nos cum ipsis agnoscamus virtutem. Puer Latine, & παιδίον, Græce, puerũ, filium, & seruum significat. Hoc autem loco pueros vocat, quia officium quasi seruorum exercebant: homines enim similes sic appellari solitos esse hic locus indicat, aut forsan vocabulo blandiori pueros, quasi filios appellat: hoc enim nomine, communiter homines ad nos vocare solemus. Respondent illi, quod verum erat, nempe se pisces non habere.

Dixit eis: Mittite in dexteram nauigij rete, & inuenietis.

LOcum signat, in quo capturi erant pisces, vt non fortuito locutus eis videretur, sed præscius futurorum. In dexteram autẽ partem nauigij retia iubet iaci, significans certã fidem, & conuersionem eorũ, qui ad dexterã sunt collocãdi in iudicio. Crediderunt enim quotquot ordinati sunt in vitã æternam, & credent, qui supersunt, idcirco non dicit: Mittite in dexteram vestrã, sed in dexterã nauigij. multi enim ad sinistrã sunt nauigij, qui nobis sunt ad dexterã. & e cõtrario ad dexteram nauigij, qui sunt nobis ad sinistram. Multi saluantur, & conuertuntur, quos minus conuertendos sperabamus: & obdurantur, ac retrocedunt, quorum salutem nobis persuasimus. Attendendum est etiam hoc loco discipulos illos laborasse, & insudasse, & quidem multo tempore: nihil tamen cepisse, ad sinistram nauigij retia mittentes: minori autem labore, & citius magnam copiam ad dexteram capiunt. Hoc significatur, si partem sudoris, & laboris, quã mundi homines rebus mundanis inutiliter consequendis adhibent, studio iustitiæ impenderent, maximos facerent prouentus.

Miserunt ergo, & iam non valebant illud trahere præ multitudine piscium.

PRopter verbum Domini miserunt retia dicto obedientes, hoc est dicere: *Miserunt ergo*, id est, miserunt, quia audierunt verbum illud *Mittite, & inuenietis*. vix dum miserant, quando tanta est multitudo comprehensa piscium, vt rete præ multitudine non possent extrahere. Fuit profecto laudabile nulla interposita excusatione cum tota nocte nihil prendidissent, & pisces nullos ibi esse facile sibi potuissent persuadere, vnius, quem non nouerant dicto, rite iterũ iacere: sed eius, qui non agnoscebatur virtus, corda eorum interius inclinauit, & mouit, vt id facerent, quod exterius præcipiebat. Qui enim iubet Deus, ipse & virtutem dat, vt fiat quod iubet, sine qua, & surda auris ad audiendũ, & durũ cor ad consentiendum, & manus debilis, & impotens esset ad operandum.

Dicit ergo discipulus ille, quem diligebat Iesus Petro: Dominus est. Simon Petrus, cum audisset, quia Dominus est, tunica succinxit se, erat enim nudus, & misit se in mare.

EX copia pisciũ capta, quos prius inuenire nõ potuerant, & ex celeritate, qua ceperunt, accedente diuina illuminatione, Ioannes nouit prior Petro Christum: ingenij enim acumine pollebat, vt Cyril. lib. 12. cap. 63. asserit, & ex signo nouit celeriter Dominum, & nihil dubitans firmo animo id Petro significauit, dicens: *Dominus est*. Credidit Petrus dicto Ioannis facile adhibens fidem, eodẽ commotus miraculo, & præ amoris, & desiderij feruore moras non sustinens nauigij, quia piscium copia, & aliorum discipulorum multitudine onustũ erat, aquis se committit, veste sua contegens nuditatem, propter Christi reuerentiã: vt dicit Chrysost. hom. 85. peruenitq. primus omnium ad Christum. Proprios vtriusque Apostoli mores hoc facto significatos, annotat Chryso. hom. 89. Petrus, inquit, feruentior, Ioannes intellectu altior erat: ille vehementior, hic perspicacior. Iterum hoc in loco vides Ioannem priorem nouisse, tamen posteriorem Petro peruenisse: sicut cum vterque ad sepulchrum properauit, primus peruenit, posterior est ingressus. Significatur in vtroque facto Pontificem in Ecclesia aliquos doctiores, & sanctiores, aut æque doctos, & sanctos: in dignitate vero neminem superiorem, nec æqualem habere posse. Excedit omnes in dignitate: fieri tamen posse, vt in doctrina, & sanctitate excedatur ab ijs, quibus præeminet in dignitate, & officio.

ANNOTATIO II.

ALiqui recentiorum sicco pede super aquas Petrnm ambulantem venisse affirmant: sed non video, qno fundamẽto, & qua ratione id asserant, cũ Euangelista id non solum non significet, sed potius cõtrarium insinuet. nam dicit misisse se in mare: quo indicat aquis se commisisse, vt natando perueniret. Si enim ambulasset super aquas, alio verbo vsus esset, sicut factum est Mat. 14. quando super aquas venit. Propterea Chryso. hom. 86. Theophylactus, Euthy. & Beda, eum natando venisse affirmant: & id verius est, non autem omnino nudum fuisse Petrũ, sed superiores tantum vestes deposuisse certum est. Hoc enim apud Græcos significat, ἐπενδύτην, nempe superindumentum, quod noster interpres tunicã vertit. Existimo esse vestem illam super quam est palliũ quod est supremum vestimentũ. Theophylactus asserit significare linteum quoddam, quo Phœnices, & Syrij piscatores se amiciebãt siue nudi essent, siue vestiti. at verisimilius est vsurpatum vocabulum ab Euangelista, pro quacũque veste, quæ superinduitur. Nec mirum, quod se vestierit, vt se in mare mitteret: multi enim etiam vestiti natant, maxime quia proximũ erat littus.

Alij vero discipuli nauigio venerunt, non enim longe erant a terra, sed quasi cubitis ducentis, trahentes rete piscium.

COMMENTARIVS.

CAusam, cur ceteri nauigio venerint, exponit; quia non longe erant a terra, & ideo celeriter etiam sperabant se posse peruenire ad littus, vbi Dominus erat. Trahebant autem rete piscium, & hoc maxime miraculum commendabat, quod prope littus tãta multitudo piscium sit capta, nempe ducentorum cubitorum interuallo a littore. Cubitus autem habet pedem cum dimidio: erat ergo trecentorum pedũ distantia. Bernar. lib. 2. ad Eugen. recte hoc mysterium expo-

nit,dicens: Sciens Petrus,quia Dominus est,in mare se mittit, & sic venit ad ipsum alijs nauigio peruenientibus. Quid istud? nempe signum singularis pontificij Petri,per quod non nauim vnam,vt ceteri quisque suam, sed sæculum ipsum susceperit gubernandum: mare enim sæculum est,naues Ecclesiæ. Inde est quod altera vice instar Domini gradiens super aquam vnicum se Christi vicarium designauit: qui non vni populo, sed cunctis præesse deberet: siquidem aquæ multæ,populi multi sunt. Ita cum quisque ceterorum habeat suam, tibi vna commissa est grauissima nauis ex omnibus facta, ipsa vniuersalis Ecclesia toto orbe diffusa. hæc Bern. docte, & vere.

Vt ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, & piscem superpositum, & panem.

Mirifice hoc auget miraculum, ignem nulla hominis opera accensum, & piscem superimpositum,& panem adlittus reperiunt. Hæc fecit Dominus,ne propter indigentiam,cibum prius quæsisse visus esset,qui iam immortalis cibo non indigebat. Hæc tria ignem,piscem,& panē ex nihilo fecisse Euthy. & Chryso.hom.86. censent: immo Chrys. addit,non fuisse ex materia subiecta facta,sicut fecerat pisces,& panes illos, quibus turbas satiauit: at incertum est hoc,potuit enim vtroque facere modo. Cyril. lib.12. cap.63. asserit piscem ex aquis mira sua virtute extraxisse. id tamen non videtur admodum probabile, quamuis etiam fieri potuit,sed factum esse sicut & ignem, & panem. Certum est miraculo, & diuina virtute, non humano opere ea ibi esse posita:modus incertus est,cum multimode id potuerit facere. Mihi ex materia subiecta facta esse,sicut olim pisces,& panes illos multiplicauerat, probabilius est.

Dicit eis Iesus: Afferte de piscibus, quos prendidistis nunc.

PRæcipit de piscatu partem afferre,vt hac occasione viderent piscium copiosam multitudinem,& magnitudine miraculi eius agnoscerent virtutē. Necdū enim Dominus ex forma agnoscebatur,vt dicit Chryso.ho.86.eorum enim fidē exercebat,idcirco intellectu potius quam sensu agnosci volebat.

Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus.

NOn solum Petrus traxit,sed ascendit in nauim,vt Euthym. dicit, quia adhuc extra aquas rete non erat,& alios cohortatus est, vt secum trahant: idcirco ipse solus,quia primus erat, quem ceteri secuti sunt, traxisse dicitur. In quo etiam dignitatis,& officij eius significata est præeminentia. Erat autem *Rete plenum piscibus centum quinquaginta tribus magnis.*

ANNOTATIO III.

HAec omnia ex mysterio sunt facta,nō solum virtutem facientis, sed etiam nostram eruditionem significantia. Cyril. lib.12.cap.69.his piscibus multitudinem credentium significari dicit. Per centum quidem numerosam Gentium multitudinē: per quinquaginta vero Iudæorū, quæ multo minor extitit: per tres vero fidem Trini-

Trinitatis,quæ propria est Christianorũ, A quam & Gentes,& Iudæi receperũt, omnes hi intra vnũ rete vnius Ecclesiæ continentur,quam explicationẽ citat,& probat Euthy. Possumus etiam hunc totũ numerum quinquaginta trium Iudæorũ cõuersioni accommodare,qui optime numero fracto explicantur,& non completo,& integro:quia propter infidelitatem maxima pars cecidit, & eorum loco plenitudo Gentium intrauit: de qua fractione Paulus ad Rom.11.dicit.Fracti sunt rami, vt ego inserar &c. hæc mysteria latißime exponit Aug.tract.122. Similiter & Gregorius hom.24.in Euang.pro præsenti explicatione hæc dicta sufficiant.

Et cum tot essent, non est scissum rete.

COMMENTARIVS.

ET hoc ad miraculi magnitudinem pertinet,similiter & ad significationem, ac eruditionem: significatur enim vnitas Ecclesiæ indiuiduæ, quæ sub vno capite vna,& indiuidua semper manet. August. tract.122.legit. *Cum tãti essent,* nempe pisces,vt ad magnitudinem referatur.& vox Græca vtrumque significat, propterea non inconsiderate Euthym. interpretatus est. Cum tot tantiq. essent, *Rete non est scissum.*

Dicit eis Iesus: Venite, prandete.

EOs ad prandiũ inuitat: erant enim defatigati nocturni piscatus labore, quia vero nemo præ reuerentia accedebat,duobus eos exhortatur verbis, dicens: *Venite,& prandete. Venite,* id est, accedite, nec discumbere formidetis: significans vt dicit Cyril.lib.12.cap. 63. post multos labores, quibus vocati vehementer sudabunt, tandem cum Domino recubituros spirituali cibo proposito, qui rationem, & mentem humanæ naturæ excedit. An vero Dominus pransus sit, Euangelista non explicuit: tamen id probabile est fecisse, & id ipsum insinuat Euangelista: Non autem propter indigentiam, sed ad veræ carnis suæ resurrectionem comprobandam, vt dicit Chrys. hom. 86. Nam etiam manducauerat prima die resurrectionis cum eis,vt constat ex Luc. vlt. idq. eum sæpius fecisse ex verbis Act. 1. facile deducitur.

Et nemo audebat discumbentium interrogare eum, tu quis es? scientes, quia Dominus est.

DIscubuerunt discipuli verbo Christi obedientes, nondum autem Christus sensibus eorũ se manifestauerat,nec in propria apparuerat forma, vt Chry. hom.86. dicit: factis tamen mirabilibus, eorum intellectu, & mentibus agnoscebatur. Hinc factum est,vt non omni ex parte eum agnoscerent, nec omnem certitudinem assecuti essent: sciebant enim eum esse mente, & intellectu, aspectus tamen non is videbatur. Neque ideo ausi sunt eum interrogare, quis esset, cum scirent eum esse Christum: quamuis in forma solita non appareret. Hæc verba aliquam dubitationem habuisse discipulos indicant, quamuis non eam, quæ impediret, quominus ipsum esse iudicarent: non enim omne dubium impedit actum assentiendi,& iudicandi. Multa enim ita esse credimus,& affirmamus,quorum aliqua imperfecta dubitatio nobis inest: talis erat hæc cognitio discipulorum. Propter cognitionem vero,quam vere habebant, timuerunt interrogare quis esset, ne ipsa interrogatione, se omnino eum non agnouisse significarent.

ANNO-

nō soluitur: apparuit enim Petro, deinde duobus in castello: tertio decem: quarto eisdem cū Thoma: est igitur quinta hæc apparitio. Gloss. interli. ad dies refert hūc numerū, vt primo die quinquies apparuerit, altero die nempe octauo discipulis vna cū Thoma, die tertio his septem: numerus ergo dierū nō apparitionum computatur. Aliqui ad eas, quas Ioānes numerat referunt: hæc enim est tertia apparitio earū, quas ipse Ioannes numerat. Probabilis est respōsio hæc, quāuis per discipulos possumus in hoc loco exponere Apostolos ipsos, & tūc vere hæc est tertia apparitio facta multis Apostolis. Prima enim fuit facta decē, secunda vndecim, tertia hæc facta Apostolis quattuor. Non ergo numerātur quæ factæ sunt mulieribus, nec quæ vni Petro, nec quæ duobus discipulis Emaunta proficiscentibus, sed quę pluribus Apostolis factæ sunt: & tūc hæc est tertia, & has tres Ioānes narrauit. Quod si numerum integrū velis, & ordinem habere, hic est. Primo Mariæ Magdalenæ: secundo mulieribus: tertio Petro: quarto duobus discipulis: quinto decem Apostolis, hæ omnes prima die factæ sunt: sexto vndecim, nempe Thomæ, & alijs: septimo his septē discipulis: octauo discipulis in mōte Galilææ, quod Matth. describit: nono quādo ascendit in cęlum, quod Mar. narrat. Tūc autē eos arguit præteritæ incredulitatis, vt fidem in absentia, donec Spiritus sanctus veniret, eaute conseruarent: quamuis Aug. lib. 3. de consen. Euang. cap. 25. non admittat hanc Marci fuisse vltimam, sed aliam affirmat, quæ facta est vltimo loco in die Ascensionis, & est decima. Tamen communis sententia contrarium tenet, quam secuti sumus cum Greg. hom. 29. in Euang. & cum alijs multis antiquis Patribus. Præter has Paulus 1. Cor. 15. narrat apparuisse Iacobo, & plus quam quingentis fratribus. Hæ vere facta sunt, quo tamen ordine, & quādo Iacobo apparuerit, incertum est. De Cepha, qui Petrus est, in Euangelistis legimus: de fratribus illis quingentis, id in die ascensionis factum est. Post Ascensionem autem ipsi Paulo visus est: omnia igitur cōsona sunt. De Beatissimę Virgini facta apparitione, quę omniū creditur prima, Euangelistæ non meminerunt, propter causam superius datā: eas enim dumtaxat describebāt Euangelistæ, quæ propter incredulitatem remouendam factæ sunt.

Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus: Simon Ioannis, diligis me plus his?

COMMENTARIVS.

PRandio peracto, Dominus gubernationē omniū suorum fidelium, & totius Ecclesiæ curam, & regimen committit Petro: impletq. quod ante passionē promiserat Mat. 16. Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & tibi dabo claues regni cælorū. Ecce nunc tradit, & eum in caput totius Ecclesiæ inter omnes Apostolos eligit: prius tamen de amore, & dilectione inquirit: non quod ignoret, qui omnia scit, sed vt eum maculas præcedentis negationis pœnitentia deleuisse ceteris manifestum faciat: & qualis esse debeat, qui curam aliorū suscipit, & quo modo eos tractare debeat, quantoq. amore ipse Dominus suos prosequatur, quos amanti se plus ceteris tradit, ostendat. Quantum ad verba attinet aduerte particulam *Ergo*, esse illationem occultam, ac si diceret: cum prādissent, quia a Christo inuitati fuerant, & eis cibos distribuerat. Post prandium igitur, quod Christo iubente habuerunt, Christus alloquitur Petrum. Rursus dicitur Simon Ioannis, id est, filius Ioannis. Ioannes, & Ioannah idem est nomē: Græci enim, vt suo idiomati Hebræa vocabula accōmodent, vltimas mutare solent litteras, abbreuiato autē vocabulo dicitur Ionā. Mat. 16. Bariona, id est, filius Iona, idem est ac filius Ioannis. Exactiorem expositionem in annotatione habes

Cur Petrus de dilectione interrogatus.

ANNOTATIO VII.

BErnar. serm. 76. in Cāticа exponit sic: *Diligis me plus his?* id est, plus quam diligas hos? tamē communis expositio est plus his, id est, plus quam hi diligant me. Nec mihi videtur silentio prætereundū, cur Dominus Petrū interroget, an diligat plus alijs, cū sit certum Petrū non potuisse de aliorū amore iudicare: qui enim non cognoscebat quantū ceteri diligerent, quo modo poterat respondere, & cōferre amo-

rem suũ dilectioni ceterorum? Mihi vera, & legitima responsio hæc videtur. Voluit enim Dominus Petrũ probare in duobus, non vt ipse experientiã acciperet ab eius responsione, qui erat omniũ gnarus: sed vt ceteris omnibus eũ notum faceret, cognoscerentq. discipuli Petrũ, non iam qualem ante esse, sed valde mutatũ, & dignum effectũ, cui tanta gubernatio cõmitteretur. Vnum igitur, in quo probandus erat, humilitas est: quam ante passionem Dominus ei dixerat: Omnes vos scandalizabimini in nocte ista: ille superbe responderat, & omnibus se prętulerat. Etiãsi omnes scandalizati fuerint, ego nũquam scandalizabor. ab hac superbia iã valde erat alienus, & ad verã conuersus humilitatem: idcirco Dominus interrogat, vt eã humilitatẽ notam faciat omnibus. *Diligis me plus his?* Non iam Petrus respõdet, vt prius, nec se præfert ceteris. Rursus antea dicto Christi prædicentis futura nõ adhibuerat fidẽ: nunc alter factus, veritatis iudiciũ ei defert. *Tu scis*, inquit, *quia amo te*. Alterũ, in quo probatur Petrus est dilectio: dixerat prius animã meam pro te ponam, & tamen postea negauit ter: ne ergo discipuli crederẽt illũ in eo statu perseuerare, propterea an amet, interrogat. Hac ergo interrogatione iam Petrũ mutatum ab illo, qui erat, Dominus alijs innotescere facit, vt sciãt non indigno alicui tantã se cõferre curã, & dignitatẽ. Cyril. lib. 12. cap. 64. interrogatũ Petrũ dicit de dilectione maiori, quia qui maioris culpæ remissionem obtinuerat, maiorẽ tenebatur remittenti exhibere dilectionẽ. At legitima causa ea mihi videtur, quæ exposita est, & accõmodata cõtextui; nõ enim interrogabat Christus, an diligeret plus alijs, vt cõfiteretur tãlem amorẽ Petrus: sed vt humilitatẽ eius alijs manifestaret, qui iã ceteris nõ se præferre, nec cõparare esset ausus, plusq. crederet Christo, quam sibi. Sunt & aliæ causæ, cur de dilectione interroget, & inquirat, quas in commentario exposuimus.

Petrus de superbo humilis.

Dicit ei: Etiam Domine, tu scis quia amo te.

COMMENTARIVS.

MAgnam mutationem responsio indicat: iam non dicto Christi contradicit, immo nec interroganti audet absolute respondere, nec quod in se experiebatur omnino affirmare, sed testem facit ipsum Christum. *Etiam*, inquit, *Domine*, sed tu nosti: plus tibi quam mihi defero, nec me ceteris præfero, immo, nec confero, sed te amo, & id te iudice affirmo.

Dicit ei: Pasce agnos meos.

RESpondenti Petro, & confitenti amorem erga Christum, iniungitur cura fidelium, & est sensus, vt recte Chryso. hom. 87. exponit. Si me amas, nostrorũ agnorum curam suscipe, & quam animam pro me positurum promisisti, pro his pone. Perpende autem verba, *Pasce agnos*, id est fideles meos, non tuos, non vt rem tuam, sed vt meam tracta. propterea petiui an me amares, quia rem meam tibi commendare volui, & a te tamquam meam tractari, quem amorem in me profiteris, erga eos exerce, ipsisq. exhibe. Pasce autem non te, sicut illi faciebant Pastores, de quibus dicitur Ezech. 34. Væ pastoribus Israel, qui seipsos pascebant. Ille se ipsum pascere dicitur, qui propriam vtilitatem, gloriam, & commodum non ipsorum fidelium, quos gubernat, non Dei gloriam, ex regimine quærit. Vnde recte August. tract. 123. Si me, inquit, diligis, non te pascere cogita, sed oues meas: sicut oues meas pasce, non sicut tuas, gloriam meam in eis quære, non tuam: lucrã mea, non tua. Hoc idem docuit ipsemet Petrus 1. Epist. 5. Pascite, inquit, qui in vobis est gregem Dei, prouidentes non coacte, sed spontanee: neque turpis lucri gratia, sed voluntarie: neque vt dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo. Agnos appellat credentes in se, tum propter vitæ nouitatem, nam veteri abiecto nouum induunt hominem, qui secundum

Qui dicentur seipsum pascere.

Credentes cur agni sint appellati.

Deum

Deum creantis est, & veteri carnali vita spoliati, spiritus nouitaté accipiunt: tum propter innocentiam, quæ in agno repræsentatur: tum demum propter imitationem, & sequelam, quia Christum imitantur & sequuntur, qui est agnus Dei tollens peccata mundi: suo enim nomine fideles suos decorare dignatus est.

Dicit ei iterum: Simon Ioannis, diligis me? Ait illi: etiam Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos.

ITerũ Dominus de amore, & dilectione inquirit, & nõ iá, an plus ceteris amet, interrogat: illud enim ad probandum factum est, sed, an amet. Secundo autem interrogat, vt significet probatum, & constantem debere esse amorem eius, cui committi debet fidelium cura, & gubernatio. Affirmanti autem Petro, iterum agnos demandat, & committit. Quo etiam significat maxime curæ debere esse Petro, quod Dominus non semel, sed bis committit. Græci expositores legunt hoc loco, Pasce oues meas, vt semel agni, bis oues committantur: tamen Latinorum lectio probatior est, vt bis agnos, semel oues legamus: cuius diuersitatis causa inferius exponetur. Quod autem Dominus vtatur vno verbo, *Diligo*, & Petrus respondeat altero, *Amo*, quod etiam in Græco sermone seruatum est: quamuis Ambr. Luc. vltimo differre, & vt distincta significent, poni arbitretur: non tamen existimo diuersa significare, sed idem. nam in scriptura hæc verba duo, pro eodem accipi docet Aug. lib. 14. Ciui. cap. 7. & id certum est, quamuis aliquando seruetur inter ea discrimen aliquod. Pro eodem autem sumi in præsenti, indicat, & probat verbum sequens. Nam sequitur: *Dicit ei tertio: Amas me?* si diligere aliud significaret, quam amare, non diceretur: *Dicit ei tertio: Amas me?* quia non præcessit tale verbum.

Dicit ei tertio: Simon Ioannis, Amas me?

TErtio idem repetit, vt trinæ negationi trina amoris professio respondeat: quod recte Cyril. lib. 12. cap. 64. annotat. Est autem in his omnibus interrogationibus semper Dominus nomine proprio vsus, & parentis etiam nomine. *Simon*, inquit, *Ioannis*, nec Petrum appellat, quod nomen dignitatis, & officij erat, volens eum in hoc admonere, vt quamuis in tantam sit dignitatem prouectus, vt super omnes sit fideles, & totius Ecclesiæ caput, & princeps constitutus præ oculis habeat se piscatorem fuisse, & hominem communem, ne se extollat, ne suis id meritis adscribat. Qui enim in altiorem erigitur, & effertur gradum, obliuisci non debet, se hominem esse, & aliquando ex humili, & ignota familia.

Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio: Amas me? & dixit ei: Domine, tu omnia scis, tu scis, quia amo te.

TErtiam interrogationem audiens Petrus contristatus est, timens ne id forsan fieret, quia iterum negaturus esset Christum: didicerat enim experientia, Christum prædixisse: Ter me negabis, idque ita factum fuisse. Contristatur modo, ne hæc sibi dicantur, quia simile aliquid futurum sit, ideo ex magna

cum id tibi sit manifestum, ne forte ea interrogatione mihi velis significare futurũ esse, vt aliquãdo nõ amem te. Hic est sensus. Hac de causa contristatum fuisse Petrum, docent Chrysost. hom. 87. & Theodoretus in serm. de Charitate, & ea est legitima causa, & sequenti contextui accommodata.

Dicit ei: Pasce oues meas.

VNiuersæ gubernationis Ecclesiæ commissio hoc verbo completur. *Pasce*, inquit, *oues meas*. ac si dicat: commisi tibi filios, committo nunc matres, vt omniũ curã geras, omnia gubernes, & regas. Matres seu oues, Ecclesiæ, sunt singulæ, quibus singulares pastores incumbunt. Guberna igitur, o Simon, & pasce subditos, & prælatos omnes, inferiores, & superiores, fideles, & fidelium omnium Ecclesias, quæ ad vnum generalis Ecclesiæ corpus pertinent. In scriptura sæpe Ecclesiæ appellantur singulæ fidelium congregationes, quibus pastores singuli præsunt, vt constat ex Apocaly. 1. 2. & 3. & ex multis alijs locis.

ANNOTATIO VII.

Agni & oues an pro eodem sumantur.

NOstris temporibus aliqui pro eodẽ sumunt agnos, & oues, nempe fideles omnes: tamen cum tanta sit inter agnos, & oues differentia, probabile non est pro eodem esse accepta in ea sententia, quę tãti momenti est. Rectius Euthy. per agnos, imperfectiores, per oues, perfectiores fideles interpretatur. At neque hæc expositio rem totam explicat: non enim solum ouis, & agnus in ætatis perfectione differũt, sed & quia hæ, matres, illi, filij sunt: vt per oues, pastores, & prælatos ipsos, qui fouẽt, nutriunt, & alunt singulos fideles, exponamus, quorum omnium cura ad Petrum pertinet. Matres porro, & oues dicuntur, quia alere debent verbo, exemplo, subsidio omni spirituali, & temporali subditos, sicut oues alunt agnos. Bernar. lib. 2. A de consid. prope finem, per oues, ipsos etiã Apostolos significari dicit, non solos Episcopos, & pastores Ecclesiarum. Siue ergo hoc, siue illo exponas modo, omniũ fideliũ nemine excepto, Petro cura, & gubernatio cõmittitur a Christo, eo tempore, quo ad Patrem ascensurus erat, manifeste significans Vicarium eum in terra Ecclesiæ suæ instituere. Nec possunt hæretici hoc tam euidens testimonium Pontificię auctoritatis effugere: nõ enim Petro, sed suæ Eccle- B siæ consulebat, vni totam ipsius gubernationem imponẽs. Vnde necesse est semper in Ecclesia vnum esse Pontificẽ, qui agnos, & oues gubernet. nec agni, aut oues esse Christi poterunt vnquam, qui nõ sint sub huius cura, & regimine. Hoc tamen longius prosequi non est præsentis instituti.

Amen amen dico tibi: Cum esses iunior, cingebas te, & ambulabas vbi volebas. Cum autem senueris, extendes manus tuas, & alius cinget te, & ducet quo tu non vis.

COMMENTARIVS.

QVia contristatus erat Petrus, timens & suspicans hac trina interrogatione significatũ esse ei fore, vt ab hoc amore sit mutandus, nec in eo perseueraturus, remouet Dominus hanc suspicionem & timorem, prædicens futurum esse potius, amorem eo esse perducendum, vt pro eius gloria animam suam sit positurus: ac si clarioribus verbis diceret: O Simon, ne timeas, nec contristeris, suspicans te ab hoc amore in me esse recessurum, nec in eo perseueraturum, quia trina es interrogatione examinatus. non sic fiet, immo amor hic adeo in te augebitur, & inflammabitur, vt animam tuam pro me ponas, & impleatur,

quod

quod ante meam dixisti passionem: Animam meam pro te ponam. Non ergo tempus futurum erit tibi, sicut præteritum. Prius quidem me negasti, postea vero vsque ad mortem confiteberis. Prius tuæ obsecutus es voluntati, postea vero pro mea exequenda vitam expones. Hanc sententiam Dominus quadam metaphora exponit, sumpta a statibus iuuentutis, & senectutis hominis. Quādo enim iuuenis est, ipsemet se accingit, & vestit, ambulatq. & proficiscitur quo vult: at quando senex est, non se valens iam præcingere, manus, & brachia extendit, vt ab altero accingatur, & accinctus ducitur. Ad eundem modum Petrus prius tamquam iuuenis erat minus expertus, & magis suæ propriæ obsequens voluntati: at iam Christo resurgente, in alterū mutandus erat, futurusq. senex sapientia, & spiritu, non sola ætate. Eratq. Martyrium crucis subiturus, quasi ab altero cinctus & ductus, non quo ipse volebat, id est, non quo propria naturalis inclinabat voluntas, sed quo Spiritus ducebat. His ergo verbis prædicit Dominus Petro, in senectute mortem crucis subiturum, manusq. extensurum, vt clauis, vt dicit Euthymius, affigatur.

ANNOTATIO VIII.

Cyril. lib. 12. cap. 65. sic hanc superiori connectit sententiam, nempe Dominum prædicere martyriū Petro, vt eius cōfirmet responsionem. Dixerat enim Petrus: Amo te. Dominus ita esse cōprobat. Nam qui pro nomine Christi moriturus nunciatur, supremo amore erga Christū affici declaratur. Chrys. hom. 87. sic videtur cōiungere, nempe hac prædictione voluisse Dominum ostendere, non propter diffidētiam interrogasse Petrum, an amaret, sed quod maxime crederet. Hæc connexio accommodatior est. Cum enim contristatus esset Petrus, timens ne quid in futurum contra amorem hunc commissurus esset, idcirco Dominus remouet suspitionem, & timorem hunc, vt in commentario exposuimus. Adde Dominum hac prædictione significare, & illi, & om- A nibus illius successoribus, paratos esse debere sanguinem effundere, & vitam exponere pro agnis, & ouibus Christi. Bonus enim pastor animam suam ponit pro ouibus suis. Addendum est etiam, illud *Ducet quo tu non vis*, non est positum, quasi Petrus libenter mortē pro amore Christi acceptaturus non esset, quam non solum cum maximo gaudio sustinuit: sed summo etiam desiderio concupiuit: sed eo verbo significātur alia duo. Vnū est, quod B Cyril. dicit, neminem sanctorum sponte se ingerere morti, & eam quærere: sed si pro veritate fuerit incussa, libenter sustinere. Alterum vt notat Chry. quia quamuis rationalis appetitus acceptet, tamen naturalis abhorret: mors enim contraria est naturali appetitui, & sensui. Idcirco dictum est: *Quo tu non vis.*

Hoc autem dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum.

COMMENTARIVS.

Qvod Dominus metaphoricis verbis Petro prædixit, Euangelista proprijs, & apertis exponit, dicēs, superioribus verbis Dominum significasse Petro, qua morte clarificaturus esset Deum, nempe martyrio, immo cruce: manuum enim extensio crucis mortem indicauit. Non autem casu, sed consilio dictum est, clarificaturus, seu glorificaturus esset Deum. Mors enim martyrum argumētum erat efficacissimum veritatis diuinæ confirmandæ, per quam Deus clarifi-

est honorificare: magno enim cultu, & honore Deū afficiebant, pro cuius gloria, & veritate vitam exponebant. Hoc vtrumque verbum clarificandi significat, nempe declarare, & honorificare, vt superius annotauimus. Tertium est se ipsos honorabiles, & spectabiles effecerunt, & apud Deum gloriam magnam, & coronam consecuti sunt. Preciosa enim in conspectu Domini, mors sanctorum eius. Quæ verba de martyribus dicta esse ibi Hieronym. probat. Oculis quidem insipientium visi sunt vilem, ac despectam mortem subire: at apud Deum, gloriosa, & desiderabilia erat. Nec apud Deum solum, sed apud fideles etiā omnes. Magnum ergo præmium in hoc sæculo fuit Petro, tali exitu vitam concludere. Vnde recte Aug. tract. 123. sic inquit: Hunc inuenit exitum ille negator, & amator, præsumendo elatus, negando prostratus, flendo purgatus, confitendo probatus, patiendo coronatus. Hunc inuenit exitum, vt pro eius nomine perfecta dilectione moreretur, cum quo se moriturum peruersa festinatione promiserat. Faciat eius resurrectione firmatus, quod immature pollicebatur infirmus. Hoc enim oportebat, vt Christus prius pro Petri salute, deinde Petrus pro Christi prædicatione moreretur. Præposterum fuit, quod audere cœperat humana temeritas, cum istum disposuisset ordinem veritas. Hæc & alia Augustinus.

Et cum hoc dixisset, dicit ei: Sequere me.

QVod verbis dixerat, simul facto etiam significat: surrexit enim a loco, vbi discumbebant, iterq. faciens, dicit Petro, vt eum corpore ante omnes sequatur: hoc facto indicans morte crucis Petrum eum secuturum. Ita Cyril. lib. 12. c. 65. exponit. Adde simili officio pascendi etiam secuturum, ac si diceret: Sequeris me officio pascendi, & crucis morte: ideo enim ante omnes sequi iussit, vt omnibus eum præesse indicaret. Non solum autem significat, sed etiam instruit & confortat: instruit quidem insinuans ei, vt verbo, & opere, ac exemplo pascat, sicut Christus ipse pauit, eiusq. vestigia in gubernādo sequatur. Confortat, ac si diceret: Ne durum tibi videatur, si duceris, quo tu nō vis. Sequere me, & considera me priorem crucifixum esse, & vitam pro ouibus posuisse. Optima vita prælati, & pastoris, est imitatio Christi.

Conuersus Petrus vidit illum discipulum, quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in cena super pectus eius. & dixit: Domine, quis est, qui tradet te? Hunc ergo cum vidisset Petrus, dixit Iesu: Domine, hic autem quid?

COnuertitur Petrus: iam enim ceteros condiscipulos sequentes se, habebat, ac Ioannem vidēs, quem ille multum amabat, de eo Christum interrogat: *Hic autem quid?* id est, scio iam qua morte ego sim te clarificaturus, scire vellē qua etiam morte Ioannes dilectus tuus vitæ huius tempus concludet, quemq. exitum habebit. Petrus sciens a Christo Ioannem valde amari, ea de causa eum multum amabat, & præ amore de eo solicitus, Christū interrogat. vt dicit Chry. ho. 87. Non autem casu Euangelista hæc de se narrat: *Quem diligebat Iesus, & qui recubuit super pectus*, & qui interrogauit occulta. Tria enim hæc sunt maxima priuilegia, & magno cōsilio nunc describuntur ab eodem met Ioanne, vt ostendat iam Petrum omnibus antelatum; ceteros quidem, oues, Petrum vero, pastorem effectum. Qui super pectus recubuerat, iam post Petrum est. Conuersus enim Petrus, illum vidit. Qui interrogauit rogatus a Petro, iam de ipso interrogat Petrus; cumq. diceretur dilectus a Christo, iam ipsi anteponitur Petrus, & examinatur, an diligat plus ceteris. Altera etiam est causa, cur ista narrentur, nempe vt quales sint eligēdi in Pastores Ecclesiarū, ipsemet Petrus, & successores discant:

Ioānis tria priuilegia, priuilegijs Petri inferiora.

discant: non qui sibi sunt familiariores, non qui coniunctiores, sed qui oneri imponendo, & muneri subeundo sunt aptiores. Ijs igitur de causis ista narratur, vt in quantam iam sit promotus Petrus dignitatem, omnes agnoscant. Ceterum qua ratione Ioannes dictus sit dilectus a Domino, superius expositum est.

ANNOTATIO IX.

HAnc interrogationem Petri, *Hic autem quid?* Cyril. lib. 12. cap. 66. & Chrys. hom. 87. exponunt, vt vitæ exitum significet, ac si diceret: Quis vitæ exitus hunc expectat? & est legitima expositio: sequentia enim verba eum comprobant sensum: nam ex responsione discipuli existimarunt non moriturum. Quod non facerent, nisi interrogationem de morte intelligerent simul cum Petro ipso. At qua de causa Petrus interrogauerit, non omnes eodem exponunt modo. Chry. hom. 87. in amorem, quo Petrus Ioannem prosequebatur, refert causam. Amor enim solicitos facit, idq. secuti sumus in commentario, adjungētes Ioannem a Petro dilectū propter Christū. Cum enim Petrus multum amaret Christum, in quem Christus ipse dilectionis maiora signa ostendebat, eum & ipse familiari prosequebatur amore. Cyril. lib. 12. cap. 66. Videtur ad quandā curiositatem Petri referre. Ambro. Luc. vlt. adhuc depressius in hac parte de Petro sentiens, & huius interrogationis causam scrutans, inquit: Post tentationem præsum-

A ptionis suæ, Petrus iam non audet voluntatis perseuerantiam sibi polliceri, sed quasi ad solatium sui, consortium quærit alterius. Hæc responsio non videtur probanda: nam Petrus iam a Christo edoctus de futuro exitu non timebat, & quamuis timuisset, non est credendum solatium quæsiuisse tale; ruina enim alterius vitiosum est solatium homini iusto, & timenti Deum. Vera igitur, & legitima causa est, quam Chrysost. tradidit. Aliqui recentiorum, illa, quæ Ioannes de se narrat, causam existimant in-

B ducentem Petrum ad interrogandum de eo, quem dilectum, & quem recubuisse super pectus Domini, & interrogasse eum sciebat, quasi diceret: Hic qui tantis a te est decoratus priuilegijs, quem exitum habebit? Sed mihi non probatur: esset enim tunc curiosa interrogatio. Nec credere facile debemus tunc Petrum in tantam dignitatem a Christo prouectum, statim curiosum se exhibuisse. Potius ergo solicitudo erat prę amore propter Christum concepto.

Dicit ei Iesus: Sic eum volo manere, donec veniam. Quid ad te. Tu me sequere.

COMMENTARIVS.

REspondet Dominus Petro de Ioanne interroganti. *Sic*, inquit, *volo manere*, id est, volo superstitem esse eum, sicut modo est, *Donec*, ego *veniam*: hoc autem ad te nihil attinet. aut si volo eum manere, vt re vera volo, donec veniam, *Quid ad te?* ad ea, quæ tibi dixi, nihil id facit: siue enim maneat, siue non, qualiscumque exitus eius futurus sit, hæc quæ tibi dixi, fiet, nec mutabuntur. Tu ergo sequere me, & quæ tua sunt, considera, & quæ iniunxi, aduerte: exitus enim illius ad te non pertinet. Attende aduentum hunc, de quo loquitur Dominus, esse illum, quando Iudæos per Romanos deuastauit, & subuertit, in peccati, & infidelitatis eorum pœnam, & vindictam. In scriptura enim sæpe, quando Dominus malos punit, aduenire, & egredi dicitur. De hoc aduentu per Romanos dicitur Iacobi 5. Patientes igitur estote & vos, & confirmate corda vestra, quoniā aduentus Domini appropinquauit. Confortat fideles ex Iudaismo conuersos, vt

etiam post. id est, quod nunc prædicit Dominus: *Sic* inquit, *volo manere*, donec Iudæos puniturus aduenio; insinuans his verbis Petrum ante Ioannis exitum manus extensurum, & crucifigendum, nec dependere exitum eius a Ioannis exitu. Cetera in annotatione prosequor.

ANNOTATIO X.

Varie legitur ista Ioannis sententia.

VAtie legitur hæc sententia. Aliqui enim legunt Sic, vt Aug. tract. 124. & Ambro. lib. 7. in Luc. in principio. & Bernar. serm. de natali. Innocen. Alij Si, vt Cyril. lib. 12. cap. 66. Chryso. hom. 87. & Hieron. lib. 1. con. Iouini. Alij autem legunt, *Si sic*, vt Ambro. in orat. funebri, de obitu fratris. Est etiam varietas in verbis: nam aliqui legunt vtrumque verbum in præsenti indicantis; Sic volo manere, donec venio. Ita Ambrosius legit. Luc. 7. in principio. Alij vtrumque in præsenti subiūctiui: Si velim manere, donec veniā, vt Cyril. Sic enim interpretari videtur. Alij prius in præsenti indicātis, posterius in præsenti subiunctiui, *Sic volo donec veniam*, vt Bernardus, & Augustinus: estq. lectio communis. Re vera accommodatior est lectio vniformis, vt vtrumque eodē modo legamus, sic enim in Græco habetur, An vero sit præsens indicans, an subiungens, ambiguum est in Græco: nam verba ad vtrumque modū referri possunt, & hęc fuit causa maxima diuersitatis expositionum. Cyril. enim legit, & exponit conditionaliter: Si eum velim manere, donec veniam, nihil ad te pertinet: vt sit sensus: Quamuis ego vellem eum manere superstitem vsque ad vltimnm meum aduētum, ad te nihil pertinet, nec tua res agitur, tuum est me sequi, non quod Christus affirmet eum mansurum, sed quod etiam si mansurus esset, ad Petrum id minime pertineret. Qui vero legunt non conditionaliter, sed asseueranter, exponūt Ioannem non moriturum vsque ad vltimum tempus, tunc tamen moriturum, vt sit sensus: Volo eum manere vsque ad vltimum meum aduentum, hoc autem si volo, ad te nihil pertinet. De hac sententia in annotatione sequenti tractatur. Alij de vltimo aduentu exponentes interpretantur, *Sic eum volo manere*, id est, sine martyrio, non quod non sit moriturus, sed quod non sit secuturus per martyrium Christū. Nec licet inferre, si sic mansurus est donec veniat: ergo postquam venerit, subibit martyrium; hæc consecutio non valet, vt superius ostendimus: nam Matth. 1. dicitur. Non cognouit eam, donec peperit; A non tamen infertur cognouisse postquam peperit. Hanc expositionem sequitur Bernardus loco citato.

Multa ab antiquis dicta sunt in huius expositione sententiæ, ex ijs, quæ mihi probabiliora visa sunt, subiungam.

Auctoris iudicium de varietate lectionū huius sententię.

Primo lectio illa mihi magis placet, quę habet Si, quam quæ habet *Sic*, Duo mihi hanc lectionem persuadēt. Vnum est, quia dictio Græca id significat ἐάν. Alterū est, quia si legamus, Sic, tunc sententia absoluitur, & terminatur in verbo posteriori, nempe, Sic volo manere, donec veniam: at B si legamus, Si, suspensa est oratio vsque ad eam partem, nempe, *Si eum velo manere, donec veniam, quid ad te?* Hanc autem orationem talem esse, vt terminetur in his verbis, *Quid ad te?* indicant verba sequentia; repetens enim Ioannes, eadem omnia repetijt; *Et non dixit Iesus, quia non moritur, sed, Si eum velo manere, donec veniam, quid ad te?* si oratio completa esset in verbo, *Veniam*, non erat, cur repeteretur, *Quid ad te?* hoc enim ad propositum mortis nihil facit. Repetitum est ergo, quia oratio in eo completur, & proinde C non possumus legere, *Sic*, sed, *Si*, & est hoc efficax argumentum.

Secundo existimo probabiliorem lectionem, vt verbum in præsenti indicantis legamus, *Si volo manere, donec venio*, quamuis posterius parum refert legere, *Donec veniā*, aut, *Donec venio*, & tunc est sensus affirmatiuus. Quando enim particula *Si*, verbo indicanti connectitur, non conditionem puram, sed affirmationem significat. Lōge enim differunt hæc: Si lego, non est quod me accuses: & Si legam, non est quod me accuses: illa enim affirmatio est, D hæc, cōditio sola. Quamuis ergo legamus Si, & non *Sic*, affirmans est sententia, eaq. de causa existimo vertisse aliquos Sic, sensus enim idem est fere, & hæc est communis interperetatio Latinorum, & Græcorum, vt sensus sit affirmatiuus: id autem maxime confirmat. Si enim esset mere conditionalis, non erat occasio vlla discipulis existimandi Ioannem non moriturum; id autem opinati sunt, quia affirmanter prolata fuerunt verba Christi.

Terti

Tertio hunc aduentum non illum vltimum existimo, quando iudicare venturus est, sed quando venisse dicitur punire Iudæos per Romanos, non quod in corpore tunc aduenerit, sed ratione effectus. Sic enim etiam Deus descendisse dicitur ad puniendum Sodomam. Et est optimum testimonium Iacobi. 5. in commentario citatum, quæ expositio videtur omnium accommodatissima. Aliqui recētiorum illud, *Sic manere volo*, exponunt, Volo manere Ioannem inter Iudæos, donec veniam eos punire. at verior expositio est, Sic manere, nempe superstitem, & viuum: non enim de loco, sed de vitæ exitu Petrus interrogauerat.

Exiuit ergo sermo iste inter fratres quia discipulus ille non moritur. & non dixit ei Iesus, quia non moritur, sed sic eum volo manere, donec veniam. Quid ad te?

COMMENTARIVS.

EMendat Ioannes falsam opinionem ex verbis Christi a nonnullis discipulis conceptam, qui in eum sensum ea interpretati sunt, vt significarent Ioannē non moriturum, idq. Dominum indicare voluisse Petro existimarunt. Ioannes autem a verbis Christi talem sensum repellit, ne ceteri omnes, qui audituri erant hæc verba, eundem conciperent errorem, *Non* inquit, *dixit Dominus*, discipulum illum non moriturum, sed hæc verba protulit: *Sic volo eum manere, donec veniam. quid ad te?* quibus verbis noluit Dominus dicere eum non moriturum non enim sequitur, si voluit Dominus sic manere, donec veniat, ergo non morietur vmquam. hic est sensus legitimus.

ANNOTATIO XI.

An Ioānes Euāgelista obierit, an adhuc viuat.

ANtiqua controuersia est, an Ioannes adhuc viuat venturus cum Elia, & Enoc in vltimo tempore, an iam obierit. Aliqui existimarunt nōdum diem vltimū clausisse, viuereq. adhuc mortalem vitam in corpore vsque ad iudicium. Ita censuit Theophylac. & Hyppolitus martyr in orat.de consumat.mundi, cum alijs antiquis, & recentioribus. Vt enim Ambro. serm. 20.in Psalm.118.refert, an mortuus fuerit, aliqui dubitarunt, alij mortuū quidem fuisse, sed statim resurrexisse affirmarunt. Cuius sententiæ meminit Hierony. in serm.de assumptione B. Virginis, eāq. nec probat, nec reprobat: secutus tamen est eam Nicepho.lib.2.cap. 42. Cōmunis sententia tenet eum obijsse, ita censuerūt Tertull.lib.de anima, c.50. de vi mortis, & Menādro hæretico. Hier. de viris Illustrib.& Matth.20. Aug.tract.124. Chrys. hom.1.in Ioan.Euseb.lib.3. Hist.c.31. & ea est sententia omniū probatissima: non enim video solidum aliquod fundamentum, quo nitantur ij, qui nondum obijsse cōtendunt præter locum hunc, cuius sensus est longe ab istorū opinione diuersus.

Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc, & scimus quia verum est testimonium eius.

COMMENTARIVS.

COncludit Euangelium suum Ioānes, & occasione sumpta a verbo Christi

tur in vlla re scripta. Hæc dicit Ioannes, quia iam illo tempore multi erant hæretici, & increduli etiam Apostolis ipsis: & quia ipse vltimo loco scribens multa addidit ceteris Euangelistis.

Sunt autem & alia multa, quæ fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros.

NE quis miraretur, quod multa scripsisset quæ ab alijs Euangelistis narrata non sunt; adiunxit multa superesse alia præter narrata quæ possent describi, totq. esse, & in tanta copia, quod si singula scriberentur, mundus libros capere non posset. Hyperbole est ad exprimendam multitudinem signorum, & & operum, ac verborum doctrinæ Christi. Solet enim scriptura Hyperbole aliquando vti. Ita exponit Cyril. lib. 12. cap. 68. Et est similis figura Ioannis. 12. Ecce mundus totus post eum abit.

ANNOTATIO XII.

AVg. tract. 124. hanc capacitatem non ad locum, sed ad animum refert, vt sit sensus non futuros homines capaces tot ac tantorum factorum. Huius expositionis meminit etiam Theophy. sed huic expositioni obstant duo. Alterũ est diuino lumine potuisse mundum capere Trinitatis, & incarnationis mysterium: potuisset ergo etiã & alia quæ illis maiora esse nõ possũt; sine lumine autem diuino, nec quæ scripta sunt capere posset. Alterum est: quia dicitur: non posset capere libros: quod ad multitudinem rerũ scriptarum referri videtur. Aliter videtur exponere Hiero. Matth. 21. in illis verbis: Si habueritis fidem, vt sit sensus: Mundus præ infidelitate non posset ferre, nec capere tot miracula, ac tanta, si omnia descripta fuissent. quam expositionem sequitur Nicepho. lib 1. cap. 34. Sed nec videtur hæc accommodata: nam mundus incredulus, nec quæ scripta sunt, credidit: fideles autem om-

A nia credidissent, sicut & credunt hoc, quod Ioannes nunc dicit. Adde, non dictum esse, non posset capere signa, sed libros. Rectius igitur cum Cyrillo exponemus, dictum esse per hyperbolem ad rei magnitudinem, & multitudinem exponendam. Nec nouum est scripturam huiuscemodi figuris vti, quæ communem, & vulgarem loquendi modum obseruat. Scripturas autem vti Hyperbole, docet, & exemplis confirmat Aug.

B Epist. 59. ad Paulinum, & res est satis per se manifesta. Hæc sunt, quę pro Ioannis expositione scribenda habuimus; quibus multa addere potuimus, sed in alios scripturæ commentarios reseruauimus, vbi accommodatior erit ea explanandi locus. DEO SIT OMNIPOTENTI, ET BEATISSIMÆ MATRI EIVS, LAVS ET GLORIA IN ÆTERNVM. AMEN.

FINIS.

